ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 1 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2008

ՋԱՀԱԿԻՐ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2008 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 1 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎՐԱՅ ԱԶԴԵԼՈՒ ՇԱՏ ԱՒԵԼԻ ՄԵԾ ՀՆԱՐԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԻ ՔԱՆ ՄՈԼՏՈՎԱՅԻ

«Հայաստանի մէջ գալ տարի ընտրութիւններ տեղի պիտի ունենան, եւ մենք պէտք է տեսնենք՝ թէ ինչ կրնանք ընել անոնց օգնելու համար: Հայերը դիմեցին մեզի՝ խնդրելով արտաքին միջամտութեան դէմ պայքարին մէջ նոյնպիսի աջակցութիւն ցուցաբերել, ինչպէս մենք ըրած էինք Մոլտովային», Դեկտեմբեր 15-ին յայտարարեց Եւրոպական Միութեան Արտաքին Գործերու եւ Ապահովութեան Քաղաքականութեան բարձր յանձնակատար Քայա Քալլաս: Վերջերս ան յայտարարած էր նաեւ՝ որ ԵՄ Հայաստանին պիտի տրամադրէ 15 միլիոն եւրօ, որ կ'ընդգրկէ հիպրիտային յարձակումներու եւ ապատեղեկատուութեան դէմ պայքարը:

Արձագանգելով ԵՄ բարձր յանձնակատարի յայտարարութեան՝ Հայաստանի տնտեսութեան նախարար Գէորգ Պապոյեան Հայաստանի դէմ հիպրիտային յարձակումները համարեց հնարաւոր: Միաժամանակ շեշտեց՝ որ ժողովրդավարութիւնը իրաւունք ունի ինքն իրեն պաշտպանել:

«Ժողովրդավարութիւնը դրա համար պէտք է ունենայ, այո, փող, անհրաժեշտ ուժ: Պէտք է ունենայ գիտելիքներ եւ անհրաժեշտ ժամանակին գործի կտրուկ եւ յատուկ», - նկատել տուաւ Պապոյեան:

Պաշտօնեան չբացայայտեց՝ թէ որ երկիրէն կու գան հիպրիտային սպառնալիքները: Հայաստանի փորձագէտները, սակայն, սկսած են ահազանգել 2026 թուականի խորհրդարանական ընտրութիւններուն ընդառաջ Ռուսաստանէն եկող վտանգներուն մասին:

Հայկական Խորհուրդի նախագահ, քաղաքագէտ Արեգ Քոչինեան *Factor TV*-ի եկոյթին նշեց՝ որ Ռուսաստան շատ աւելի մեծ կարողութիւններու կը տիրապետէ Հայաստանի մէջ քան Մոլտովայի, ուր վերջերս տեղի ունեցան ընտրական գործընթացներ:

«Խօսքը ե՛ւ քաղաքական գործիչների, ուժերի բացայայտ գնուածութեան մասին է, ե՛ւ ուղիղ կարողութիւնների՝ տարբեր լրատուականներ, բարեգործական հիմնադրամներ, կազմակերպութիւններ: Սրանք բոլորը մեծացնելու են յաջողութեան իրենց հնարաւորութիւնները», - նշեց ան եւ աւելցուց՝ որ Հայաստան պէտք է ձեռնարկէ դիմադրողական ունակութեան յաւելումի պետական միջոցառումներ:

«Պէտք է հիբրիդային յարձակումներից պաշտպանենք մեր պետութիւնը». տնտեսութեան նախարար

«Հայաստանի նկատմամբ, իհարկէ, հնարաւոր է լինեն հիբրիդային յարձակումներ: Մասնաւորապէս՝ մեր ժողովրդավարութիւնը վտանգի տակ դնեն եւ տարբեր տեսակի կեղծ լուրերով կամ ընտրակաշառքային մեխանիզմներով փորձ կատարուի որոշակի շրջանակների կողմից, որոնք տիրապետում են միլիարդաւոր դոլարների, ազդել ընտրութիւնների վրայ, կամ որոշակի երկրներից, որոնք թիրախային չեն ցանկանայ, որպէսզի Հայաստանում լինեն ազատ, ժողովրդավարական

ընտրութիւններ եւ ժողովրդի կողմից ընտրուած իշխանութիւն», - նշեց Հայաստանի տնտեսութեան նախարարը:

Գէորգ Պապոյեանը լրագրողներու ճեպազրոյցին շեշտեց՝ որ երկիրներուն ինքնավար իրաւունքն է պաշտպանել իրենց եւ իրենց ժողովուրդներուն շահը:

«Շատ նորմալ է, որ մենք այդպիսի յարձակումներից մեր ժողովրդավարութիւնը եւ մեր պետութիւնը պաշտպանենք», - աւելցուց ան:

Լրագրողները հարցուցին՝ թէ արդեօք Ռուսաստա՞նն է Հայաստանի դէմ հիպրիտային պատերազմ վարողը:

«Ես որեւէ երկրի կամ տարածաշրջանի անուն չտուեցի: Ցանկացած երկիր կամ տարածաշրջան, ցանկացած անձ՝ կը լինի նախկին պաշտօնեայ, այլ երկրի օլիգարխ, եթէ նա փորձի ազդել Հայաստանի ընտրութիւնների վրա կեղծիքների, փողի, ընտրակաշառքի, կեղծ լուրեր տարածելու տարբեր տեսակի, ընդհանրապէս ժողովրդավարութեան վրայ տարբեր յարձակումներով, դա ոչ միայն ժողովրդավարութեան իրաւունքն է, այլ պարտաւորութիւնն է պաշտպանել իրեն», - պատասխանեց նախարարը:

Իր խօսքով՝ ԵՄ երկիրները ունին տարբեր տեսակ հիպրիտային յարձակումներէ պաշտպանուելու յաջող փորձ, զոր կարելի է կիրառել:

Փորձագիտական կարծիք

Ըստ Արեգ Քոչինեանի՝ ռազմավարական հեռանկարին մէջ ինքնիշխանութեան պահպանութեան տեսանկիւնէն, Հայաստանի համար ամենամեծ սպառնալիքը Ռուսաստանն է:

«Դիվերսիֆիկացիայով զբաղուենք, թէ ոչ, Ադրբէջանի հետ յարաբերութիւնները փորձենք կարգաւորել, թէ ոչ, շարունակելու ենք հարուածներ ստանալ Ռուսաստանից: Որովհետեւ մեզ հետ կապուած Ռուսաստանի վերջնանպատակը անկախ, ժամանակակից պետութիւն ունենալու մեր ցանկութեան հետ անհամադրելի է», - նկատեց ան:

Վերլուծաբանի կարծիքով, Մոսկուան կ՚ուզէ՝ որ Հայաստանը դառնայ իր մասը, Թաթարստանի օրինակով:

Factor TV-ի եւլոյթին Քոչինեան նշեց՝ որ Հայաստանի ամենամեծ կախուածութիւնը Ռուսաստանէն երկիրի ապահովութիւնն է: Իսկ տնտեսական կախուածութիւնը անոր հետեւանքն է, ոչ թէ պատճառը: Հանգուցալուծումի համար, ըստ իրեն, պէտք է կարգաւորել յարաբերութիւնները Ազրբէյճանի եւ Թուրքիոյ հետ, որ թոյլ կու տայ կառուցել «ժամանակակից, յաջողուած եւ յարատեւ պետութիւն՝ Հայաստան»:

Քաղաքագէտի գնահատութեամբ՝ 2026-ի խորհրդարանական ընտրութիւնները երրորդ հանրապետութեան պատմութեան մէջ ամենակարեւորը պիտի ըլլան Հայաստանի ապագայի տեսանկիւնէն.

«Եթէ ոչինչ չի փոխւում քաղաքական ուժերի համամասնութեան, կարողութիւնների եւ ամբիցիաների մէջ, եթէ չի ձեւաւորւում որեւէ երրորդ բեւեռ, որն այլընտրանք է ստեղծում, սա դառնում է ինչ-որ չափով ընտրութիւն ժողովրդավարական եւ ոչ ժողովրդավարական ապագայի, խաղաղութիւն կառուցելու եւ չկառուցելու, արտաքին քաղաքականութիւնը դիվերսիֆիկացնելու եւ ռուսահպատակութեան միջեւ»:

Անդրադառնալով Հայաստան-Մոլտովա զուգահեռներուն, Քոչինեան ըսաւ՝ որ Մոլտովան դիմադրեց ռուսական միջամտութեան եւ ազդեցութիւն գործելու փորձերուն: Միւս կողմէ նկատեց՝ որ Ռուսաստանը Մոլտովայի մէջ չունէր այնքան կարողութիւն, որքան ունի Հայաստանի մէջ: Խօսքը քաղաքական տարբեր ուժերու հետ ունեցած կապերու, ինչպէս նաեւ քարոզչական գործիքներու՝ ԶԼՄ-ներու, հիմնադրամներու եւ այլ կառոյցներու մասին է:

«Մինչ այս պահը չեմ տեսնում Հայաստանում լուրջ պետական մակարդակի դիմադրունակութեան աւելացման միջոցառումներ, գործողութիւններ: Դրա փոխարէն կարծես թէ ամէն բան կառուցուած է հասարակութեան դիմադրունակութեան վրայ: Սակայն ժողովրդի լայնախոհութիւնը պէտք է լինի ամենավերջին գործիքը», - նկատել է նա:

Արեգ Քոչինեանի համոզումով, թիւր են այն կարծիքները՝ թէ ժողովրդավարութիւնը չի կրնար ինքնապաշտպանուիլ, մարտունակ չէ կամ չունի համապատասխան գործիքներ ինքն իրեն պաշտպանելու համար:

«Կայ Ռումինիայի օրինակը, կայ Մոլդովայի օրինակը, մերձբալթեան երկրների, Լեհաստանի օրինակները, որտեղ այդ բոլոր հիբրիդային գործիքակազմերն օգտագործւում են, լրջագոյն հարուածներ են հասցւում: Բայց այդ պետութիւնները կարողանում են դիմադրել ու հակահարուած հասցնել», - ամփոփեց ան:

JAMnews

Արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէնի
փոխադրութիւն՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԱՍՆԻՆՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐԱՎԵՐՋԻՆ՝ ՊՈԼՍԱՀԱՅ ՆԿԱՐԻՉ ՄԸ Ե՞ՒՍ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՋ

Երեք եգիպտաշունչ գործեր Կարապետ Շարլ Նշանեանի վրձինէն

(Որպէս Յաւելում Հայկ Աւագեանի *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին* աշխատասիրութեան, Ջահակիր, Յաւելուած ԾԶ. (56), Գահիրէ, 2023)

Հայ արուեստագէտներու՝ նկարիչներու եւ մանաւանդ լուսանկարիչներու ազդեցութիւնը եւ ընդհանրապէս կարեւոր ներդրումը Օսմանեան Կայսրութեան եւ Միջին Արեւելքի (ներառեալ Եգիպտոսի) տասնիններորդ եւ քսաներորդ դարերու արուեստի պատմութեան մէջ արդէն երկար ատենէ ի վեր ընդունուած է արուեստաբաններու եւ այլոց կողմէ: Եգիպտոսի պարագային՝ գրագէտներ եւ արուեստի քննադատներ, որոնց կարգին Aimé Azar, Mona Abaza, եւ Maria Golia մասնաւորապէս շեշտած են Հայոց դերը այս երկրի արուեստի զարգացման մէջ:

Հայկ Աւագեանի *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին* կարեւոր աշխատասիրութիւնը, լոյս տեսած 2023ին որպէս *Ջահակիր*ի յաւելուած, առաւել հաստատ վաւերագրական գետնի վրայ դնելով արուեստագէտներու այս լայնածաւալ ներդրումը, կարեւոր յաւելագրում մըն է սփիւռքահայ մշակութային պատմութեան, անոր ամենափայլուն էջերէն մէկուն, Եգիպտահայ նկարչութեան երբեմնի կորովը եւ աշխուժութիւնը վերյիշեցնելով արուեստասէր հանրութեան: Այս բծախնդիր ուսումնասիրութեամբ՝ Աւագեան փորձած է մանրամասնօրէն ցուցակագրել այն բազմաթիւ անհատական եւ խմբային ցուցահանդէսները որոնց Հայ նկարիչներ, Եգիպտաբնակ թէ այցելու, իրենց մասնակցութիւնը բերած են եւ կամ ալ կազմակերպած:

Ասիկա մեծ բարեբախտութիւն մըն է մեզի՝ արուեստաբաններուս համար, քանի որ այս հարուստ աշխատասիրութիւնը կը մարմնաւորէ ընդարձակ արխիւային զանգուած մը որ կը ձգտի աւելի լրիւ եւ ամբողջական պատկեր մը ստեղծել Եգիպտոսի եւ Հայկական սփիւռքի արուեստի պատմութեան եւ անոր բազմազան մտաւորական հոսանքներուն մասին: Ընթերցելով Աւագեանի գործը ուրիշ, դժբախտաբար սակաւաթիւ աշխատասիրութիւններու կողքին օրինակ, 1981ին լոյս տեսած՝ Աւետիս Եափուճեանի *Պատմութիւն եգիպտահայ մշակոյթի* հատորը (ուր հեղինակը համախմբած է մեծաթիւ Եգիպտաբնակ կամ Եգիպտահայ նկարիչներու կենսագրութիւններ), եւ այն քանի մը catalogueները (ուր հաւաքուած եւ վերատպուած են նկարիչներու՝ օրինակ Երուանդ Տէմիրճեանի, Սիմոն Սամսոնեանի եւ այլոց գործերէն նմուշներ), զայն կը դարձնեն ալ աւելի թանկագին, անհրաժեշտ եւ անյետաձգելի: Պէտք չէ չափազանցել նման ուսումնասիրութիւններու կարեւորութիւնը, մանաւանդ երբ ի մտի առնենք աղբիւրներու ընդհանուր բացակայութիւնը եւ նկարներու ցիրուցան, անհասանելի կամ կորուսեալ կացութիւնը, քանզի ասոնք են որ մեր ուշադրութեան կը յանձնեն հարուստ սակայն դժբախտաբար անտեսուած եւ մոռցուած մշակութային պատմութիւն մը:

Ակնարկ մը այս հաւաքական արխիւին վրայ անմիջապէս կը բացայայտէ աւելի կանուխ ժամանակաշրջանի (այսինքն՝ նախքան 1900 թուականի կամ նախաեղեռնեան տարիներու) Եգիպտոսի մէջ հայ նկարիչներու գործունէութեան մասին աղբիւրներու ընդհանուր պակասը: Թէ այս շրջանը վրիպած է հետազօտողներու ուշադրութենէն երբեք զարմանալի չի թուիր մեզի՝ մանաւանդ երբ նկատի առնենք արուեստագէտներու արխիւներու բացակայութիւնը կամ չգոյութիւնը: Բայց ամէն ինչ կորսուած չէ. օրինակի համար տասնիններորդ դարու Եգիպտական բազմալեզու մամուլը (որ այս տեսանկիւնէն դեռ մանրամասնօրէն չէ ուսումնասիրուած) դեռ կրնայ յայտնուիլ որպէս արուեստի պատմութեան վերաբերեալ նիւթերու հարուստ շտեմարան եւ նոր ուղղութիւններ պարզել հետազօտողներուն առջեւ: Այս մամուլին մաս կը կազմեն, ըստ Սուրէն Պայրամեանի 2005ին հրատարակած *Հայ մամուլը Եգիպտոսի մէջ* հատորին՝ 1900էն առաջ (1865ին *Արմաւենի*էն սկսեալ) Եգիպտոսի մէջ լոյս տեսած ութ հայատառ եւ հայալեզու լրագիրները որոնք կ'երեւի թէ միայն կարճատեւ կեանք ունեցած են: Սակայն հայ նկարիչները՝ ինչպէս որեւէ պատկանելիութիւն ունեցող արուեստագէտ, միայն իրենց ազգային նեղ շրջանակներուն մէջ սահմանուելով չեն բաւարարուած, ու չեն բաւարարուիր. ուստի մեծ է հաւանականութիւնը որ օտարալեզու տեղական թերթեր (որոնց շարքին՝ *Le Bosphore égyptien* կամ *The Egyptian Gazette*) նոյնպէս անդրադարձած ըլլան այցելու եւ տեղացի նկարիչներու բազմազան գործունէութեան Եգիպտոսի մէջ: Այս յոյսով, պարտաւոր ենք կանոնաւորապէս ուսումնասիրել զանոնք՝ ակնկալելով գտնել նոր հետքեր եւ տեղեկութիւններ, զորս համախմբելով փորձ կատարենք վերականգնել անհետացած անցեալ մը: Եւ ասիկա՝ հակառակ Պոլսահայ նկարիչ Երուանդ Տէմիրճեանի (որ 1896ի Համիտեան ջարդերէն հազիւ թէ մազապուրծ փրկուելով կրցած էր ապաստանիլ Եգիպտոս եւ կարեւոր դեր խաղալ երկրին արուեստի յետագայ զարգացման) վկայութեան՝ ըստ որուն 1900էն առաջ հայ նկարիչներու թիւը Եգիպտոսի մէջ խիստ ցանցառ եղած էր եւ թէ անոնք գրեթէ կը կորսուէին Եւրոպացի նկարիչներու ճնշող մեծամասնութեան մէջ:

Ակնյայտ է որ, մանաւանդ տասնիններորդ դարասկիզբի Նաբոլէոնական ներխուժումէն ետք, Եգիպտոսը հանդիսացած է մագնիս մը բազմազգի նկարիչներու համար, որոնց շարքին՝ հակառակ իրենց փոքր թիւին, նաեւ հայեր: Այս այցելուները քանի մը նպատակ ունէին: Անոնք կը ցանկանային ներշնչուիլ ոչ միայն երկրի հնութիւններէն եւ անցեալի փառքերէն, այլ նաեւ՝ յօգուտ իրենց հայրենիքներու արուեստասէրներուն, ուսումնասիրել եւ իրենց վրձիններով նկարագրել այդ միանգամայն հրապուրիչ, խորհրդա-

տր ու տարաշխարհիկ տեսարանները եւ անսովոր բնակիչները որոնց ականատես կ'ըլլային: Նոյնքան կարեւոր է այն հանգամանքը, որ այս արուեստագէտ այցելուները, արտերկրի արուեստի հսկայ պահանջի կողքին, կը ջանային շահագործել նաեւ Եւրոպական մշակոյթի ծարաւ հարուստ տեղական շուկայի մը գոյութիւնը: Հոծ բազմամշակոյթ եւ պուրժուա բնակչութեամբ մը որ կեդրոնացած էր մանաւանդ Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ մէջ մեծ պահանջ կար տնային զարդական իրերու եւ մանաւանդ կենդանագիրներու եւ այլ նկարներու արտադրութեան:

Եգիպտոս այցելած նկարիչներու շարքին Աւագեան իր ուսումնասիրութեան մէջ կ'անդրադառնայ Ռուսահայ կողմէն՝ Յովհաննէս Այվազովսքիի եւ Մարտիրոս Սարեանի, իսկ Տաճկահայ կողմէն Պոլսեցի Սոփոն Պեզիրճեանի, Տրապիզոնցիներ Արշակ Ֆէթվաճեանի եւ Վարդան Մախոխեանի, եւ Կարնեցի Արսէն Շապանեանի երթեւեկութիւններուն: Նշուած այս քիչ թէ շատ հանրածանօթ արուեստագէտներէն կ'երեւի թէ միայն Այվազովսքին եւ Պեզիրճեանը այցելած են Եգիպտոս Համիտեան ջարդերէն առաջ: Նոր տուեալներ (որոնց շարքին՝ վերջին տարիները աճուրդի ելած նկարներու յայտնութիւնը) կը թելադրեն թէ ուրիշ, ցարդ անյայտ մնացած, հայ նկարիչներ եւս այցելած են Եգիպտոս տասնիններորդ դարուն: Այս վարկածը ալ աւելի տրամաբանական կը թուի երբ նկատի առնենք Եգիպտահայ գաղութի երկու կարեւորագոյն կեդրոններուն քաղաքական, հոգեւորական եւ մշակութային սերտ կապերը Կոստանդնուպոլսոյ հետ. քանի որ տասնիններորդ դարու ամբողջ տեւողութեան, Օսմանեան մայրաքաղաքը աշխարհի ամենահայահոծ քաղաքն էր եւ հայ արուեստներու ճարտարապետութեան, նկարչութեան եւ լուսանկարչութեան ամենակարեւոր կեդրոնը:

Այս մօտեցումով ուրեմն՝ Եգիպտոսի մէջ գործած Պոլսահայ նկարիչներու կարգին պէտք է դասել նաեւ Կարապետ Շարլ Նշանեան (1861-1950?): Նկարիչին մեզի հասած ինքնակենդանագիրը [Տես նկար 1] արդէն կը կրէ 1894 թիւը եւ «Caire» արձանագրութիւնը ապացուցելով Նշանեանի ներկայութիւնը Եգիպտոս: Զարմանալի է որ Տէմիրճեան իր յուշերուն մէջ անունով չէ անդրադարձած Նշանեանին. վերջինս Պոլսահայ նկարչութեան ամենափայլուն անուններէն մէկն էր 1880-1890ական թուականներուն երբ դեռ Տէմիրճեան նկարչութեան ուսանող էր: Նոյն շրջանի Պոլսահայ մամուլը մանաւանդ Արփիար Արփիարեանի *Արեւելք* եւ *Հայրենիք* օրաթերթերը, կը փառաբանէր Նշանեանի վրձինը:

Դժբախտաբար, Նշանեանի մասին մեր տեղեկութիւնները բաւական հատուկտոր եւ անկատար են: Տասնիններորդ դարուն գործած Հայ նկարիչներուն մեծամասնութեան նման արխիւներ չեն պահուած եւ կամ ալ կորսուած են: Արփիարեանի *Արեւելք*ը եւ *Հայրենիք*ը ցարդ կը մնան Նշանեանի մասին կարեւորագոյն եւ ամենաիհին աղբիւրները: Ասոնց միջոցաւ է որ կրցած ենք կցկտուր մասնիկներ համախմբելով կենսագրական պատկեր մը ուրուագրել: Կովկասահայ քննադատներ եւս երբեմն իր արուեստին անդրադարձած են Համիտեան ջարդերէն ետք: Բոլոր հետագայ կենսագրական ակնարկները, ինչպէս՝ Օննիկ Աւետիսեանի, Հայր Արիստակէս Պոհճալեանի, Դանիէլ Դզնունիի կամ Կարօ Քիւրքմանի, ընդհանրապէս ընդօրինակութիւններ են Ֆրանսացի Արեւելագէտ Ֆրետէրիք Մաքլերի գրիչով նկարիչին նուիրուած համառօտ պարբերութեան մը որ լոյս տեսած էր 1917ին, եւ քիչ նորութիւն կը պարունակեն:

Հոս կը պարտինք նկարիչին ամփոփ կենսագրութիւնը ներկայացնել: Նշանեան ծնած է Պոլիս՝ բարեկեցիկ ընտանիքի զաւակ, եւ աշակերտած Խասգիւղի Նուպար-Շահնազարեան վարժարանը: Ան եղած է Ֆրանսացի նկարիչ Pierre-Desiré Guillemetի առաջին աշակերտներէն, Պոլսահայ նկարիչներ Մկրտիչ Ճիւանեանի եւ Սարգիս Տիրանեանի հետ յաճախելով անոր հիմնած *Académie de Dessin et de Peinture*ը, որ Օսմանեան Կայսրութեան նկարչական արուեստի դասընթացքներու Եւրոպական ծրագիրով առաջին ուսումնարանը կը թուի ըլլալ: 1877ին անցած է Հռոմ եւ ապա կարճ ժամանակ ետք՝ Նափոլի, ուր ուսանած է Accademia di Belle Arte հինգ տարի աշակերտելով Իտալացի նկարիչներ Filippo Palizziի եւ Domenico Morelliի: Վերադառնալով Պոլիս, աշխատանոցը հաստատած է Բերա, եւ մասնակցած զանազան խմբային գեղարուեստական ցուցահանդէսներու ինչպէս 1882ին Սրբուհի Տիւսաբի կազմակերպած բարեգործական ցուցահանդէսին յօգուտ Դպրոցասէր Տիկնանց Միութեան: Նկարած է Պոլսաբնակ բարձր դասու անձնաւորութիւններու կենդանագիրները որոնց մէջ Տրդատ Ամիրա Տատեանի եւ Տիկին Մաքրուհի Նորատունկեանի, ինչպէս նաեւ Պոլսական նիւթերով եւ տեսարաններով նկարներ որոնք բարձր գնահատանքի արժանացած են: 1886էն սկսեալ նկարած է նաեւ Հայկական նիւթերով պաստառներ, որոնցմէ կարեւոր է նշել մեծադիր *Մշեցոց զաւառական հարսնիքը* (1890)՝ 1893ին ցուցադրուած Շիքակոյի մէջ [Տես նկար 2] եւ *Մշեցին* (1897) ու *Նամակ կարդալը* (1897, 1898) [Տես նկարներ 3, 4]*: Նշանեանի ոճը իրապաշտ եղած է, ուր իր դասական եւ աքատեմական կրթութեան հիմքը բացայայտ է, իսկ գեղարուեստական գործադրութիւնը հմուտ եւ կատարելագործուած: Համիտեան ջարդերէն ետք զինք կը գտնենք Կովկաս ուր կը մասնակցի զանազան Կովկասեան ցուցահանդէսներու եւ կը յօրինէ սրբանկարներ Հայկական եւ Վրացական եկեղեցիներու համար, ինչպէս նաեւ կենդանագիրներ: 1906էն Նշանեանը կը գտնենք Փարիզ, ուր մասնակցած է Աքատէմի Ժիւլեանի վեցամսեայ դասընթացքներուն: 1908ի նամակ մը կը բացայայտէ որ այլեւս սկսած է հրաժարիլ նկարչութենէն թերեւս աչքերու տկարութեան պատճառով: Այս թուականէն ետք իր հետքերը առաւել կը նօսրանան:

2004ին լոյս ընծայած *Armenian Painters in the Ottoman Empire* իր լայնածաւալ աշխատասիրութեան մէջ, Քիւրքման անցողակի նշած է Նշանեանի Եգիպտոս գտնուիլը, առանց ոչ մէկ աղբիւր յիշատակելու: Քիւրքմանի ենթադրութիւնը աւելի հաստատ գետնի վրայ կը դնեն վերջերս աճուրդի դրուած երկու եւս իւղանկարներ որոնք կը կրեն նկարիչին ստորագրութիւնը, 1893 թուականը, եւ «Cairo» արձանագրութիւնը: Նկարիչներու համար իրենց ստորագրութեան եւ թուականին կողքին քաղաքի կամ վայրի նշումը բնաւ անսովոր չէր, եւ չէ: Ուրեմն, պէտք է ընդունինք նկարիչին ձեռքով այս արձանագրութիւնը որպէս խոստովանութիւն եւ փաստ՝ որ Նշանեան պաստառներ ստեղծած է Գահիրէի մէջ 1893 եւ 1894 թուականնե-

*Նշանեանի Տաճկահայ նիւթերով նկարներուն համար տես https://journals.openedition.org/eac/907

րուն: Ասիկա կը նշանակէ որ նկարիչը Եգիպտոս այցելած էր Պոլսոյ մէջ իր համբաւի գագաթնակէտին, ըստ երեւոյթին նիւթ հաւաքելու եւ հաւանաբար նորաստեղծ կամ հետը բերած պաստառներ ցուցադրելու համար: Նշանեանի Եգիպտոս այցելութեան մասին այլ մանրամասնութիւններ ցարդ կը մնան անյայտ:

Ամէն բանէ աւելի Նշանեանի վրձինէն բխած այս երկու նմուշներուն գոյութիւնն է որ, *ինքնակենդանագիր*ին կողքին, կը մատնանշէ անոր Եգիպտոս գտնուիլը: Երկու իւղանկարներն ալ՝ *Նիւպիացի ծառան* [Տես նկար 5] եւ *Եգիպտուհին* [Տես նկար 6], կը ներկայացնեն հմտօրէն յօրինուած ու վարպետութեամբ նկարուած համեստ «ֆելլահին» դասակարգի տիպարներ: *Նիւպիացի ծառան* կը ներկայացնէ հարաւացի պատանի ծառայ մը, ձեռքը կօշիկի վրձին մը բռնած: Տղեկին անմեղ դիմագիծը, փափուկ շրթունքը եւ նուրբ երկար վիզը հակասական տարաձայնութիւն մը կը յայտնաբերեն երբ զանոնք համեմատենք կաշիի պէս կարծրացած ձեռքի մորթին հետ, կարծես մատնանշելով ծաղիկ հասակէն ծառայութեան դատապարտուած տաժանալից կեանք մը: Մինչ *Եգիպտուհին* ուր բնորդուհին օժտուած է շռայլ ոսկեզօծ զարդարանքներով եւ մարմինը վէտուած կտաձներով, նկարիչին կողմէ վրձինուած է որպէս տարփուհի զոր կը գտնենք յանկուցիչ դիրքի մը մէջ ուր կը ցուցադրէ կիսածածկ ստինք մը: Նկարին մէջ կը տիրապետէ սեռային քրքրանքով յայտնորոշ տրամադրութիւն մը, բովանդակելով ենթահոսանք մը զոր սովորական է հանդիպիլ ժամանակաշրջանի բազմաթիւ Եւրոպացի Արեւելամէտ (Orientalist) յորջորջուած նկարիչներու գործերուն մէջ: Թէ՛ պատանին եւ թէ՛ կինը գրաւիչ կերպարներ են, իսկական անհատներ որոնց վրայ յայտնի է թէ նկարիչը իր մանրազննին ուշադրութիւնը կեդրոնացուցած է: Նշանեանի վրձինէն իւղանկար մը եւս՝ *Դիւթիչ արաբուհին*, որ անծանօթ կը մնայ եւ սակայն ցուցադրուած է 1897ին Թիֆլիսի Հինգերորդ Կովկասեան Յուցահանդէսին, ենթադրել կուտայ թէ նկարիչը Եգիպտոսի մէջ հաւաքած նիւթերուն եւ էթիւտներուն վրայ հիմնուելով շարունակած է նորանոր կտաւներ արտադրել:

Կրնայ ըլլալ չորրորդ պաստառ մը եւս օղակ կազմէ Նշանեանի եւ Եգիպտոսի կապի շղթային մէջ [Տես նկար 7]: Նկարը որ այժմ կը գտնուի Լոնտոն՝ Եգիպտացի տիկնոջ մը անհատական հաւաքածոյին մէջ, կը ներկայացնէ ցարդ անծանօթ բարձրաստիճան Օսմանցի կամ Եգիպտացի անձնաւորութեան մը կենդանագիրը, եւ հաւանաբար ստեղծուած է Եգիպտոսի մէջ: Իւղանկարը կը կրէ Նշանեանի ստորագրութիւնը բայց դժբախտաբար չէ թուագրուած. ոչ ալ նկարիչը նշած է քաղաքը ուր ստեղծած է նկարը: Նկարը մօտէն զննած ըլլալով կ'ենթադրեմ թէ շքանշանները աւելի ուշ աւելցուած են բնորդին բաճկոնակին վրայ, վստահաբար ուրիշ նկարիչի մը կողմէ:

Վերջապէս, երկու գծագրութիւններ որոնք յօրինուած են Նշանեանի հմուտ մատիտով, եւ որոնք կապ մը եւս կը ստեղծեն նկարիչին եւ Եգիպտոսի միջեւ, կենդանագիրներ են երեք անգամ Եգիպտոսի վարչապետ պաշտօնավարած Նուպար փաշա Նուպարեանի եւ իր տիկնոջ: Բացայայտ է որ նկարները ընդօրինակուած են լուսանկարներէ: Այս զոյգ նկարները պէտք է անծանօթ անձի մը (գուցէ Եգիպտահայո՞ւ մը) թելադրանքով պատրաստուած ըլլան [Տես նկարներ 8, 9]: Երկուքն ալ կը կրեն նկարիչին ստորագրութիւնը եւ «Փարիզ» արձանագրութիւնը, իսկ մէկը կը կրէ 1909 թուականը:

Որպէս՝ եզրակացութիւն, կը հաւատամ որ այս նկարները՝ մանաւանդ *ինքնակենդանագիրը*, *Եգիպտուհին* եւ *Նիւպիացի ծառան* պաստառներուն վկայութիւնը, կը հաստատեն Նշանեանի անձամբ կատարած այցելութիւնը Եգիպտոս 1893ին: Յոյսով եմ, որ ապագային յայտնաբերուին Նշանեանի ստորագրութիւնը եւ Գահիրէ քաղաքին անունը կրող ուրիշ նկարներ եւս՝ որոնք այժմ թաքնուած եւ անյայտ կը մնան անհատական հաւաքածոներու մէջ: Այսպէս, փայլուն անուն մը եւս կրնանք աւելցնել Եգիպտոսի մէջ գործած հայ նկարիչներու Աւազեանի կազմած ցուցակին:

Տոքթ. ՎԱԶԳԷՆ ԽԱՉԻԿ ՀԱՃԻԴԱՒԻԹԵԱՆ
Dr VAZKEN KHATCHIG DAVIDIAN
Օքսֆորտի Համալսարան,
Միացեալ Թագաւորութիւն
vazkenkdavidian@gmail.com

ՎԱԶԳԷՆ ԽԱՉԻԿ ՀԱՃԻԴԱՒԻԹԵԱՆ

Անգլիոյ Օքսֆորտ Համալսարանի Փեմպրոք Քոլէճի (Pembroke College) եւ Ասիական ու Միջին Արեւելեան Ուսումնասիրութիւններու Բաժանմունքի դասախօսական կազմի անդամ, ան իր տոքթորական թէզը պաշտպանած է Լոնտոնի Համալսարանի Արուեստներու Դպրոցին մէջ (Պըրքպէք Քոլէճ), իբրեւ նիւթ ունենալով՝ Կոստանդնուպոլսոյ պանդուխտ համալի տիպարը. Օսմանեան Հայաստանէն պանդուխտ աշխատաւորներու պատկերումները տասնիններորդ դարու վերջաւորութեան *(The Figure of the Bantoukhd Hamal of Constantinople: Late Nineteenth-Century Representations of Migrant Workers from Ottoman Armenia), որուն հիման վրայ ստացած Արուեստի Պատմութեան Տոքթորի (PhD) աստիճան, միաժամանակ դառնալով Հայագիտական Ուսումնասիրութիւններու Կեդրոնի (SAS) Արժանաւոր Թէզի Մրցանակի (Distinguished Dissertation Award) (2017-2020) դափնեկիր:*

Իբրեւ հասարակական արուեստաբան (social art historian), իր հետազօտական հետաքրքրութիւններուն կորիզը կը կազմէ հայ արուեստագէտներու եւ մանաւանդ նկարիչներու արուեստն ու մշակութային արտադրութիւնը տասնիններորդ դարու Օսմանեան Կայսրութեան եւ ընդարձակ Միջին Արեւելքի մէջ, եւ այս հարուստ ու կարեւոր պատմամշակութային ժառանգութեան անտեսումը տեսողական արուեստի զանազան պատմութիւններէ: Կ'աշխատի անդրասահմանային միջկարգապահական (interdisciplinary) մօտեցումով, յատկապէս արուեստի եւ մշակութային պատմութեան հատումներով եւ հասարակական, մտաւորական, քաղաքական եւ տնտեսական պատմութեան, եւ մարդաբանական (anthropological) հայեցքներ ներհիւսելով:

Ան համախմբագիրն է (Տոքթ. Պորիս Աճէմեանի հետ) Études arméniennes contemporaines *պատմաբանա-մարդաբանական անգլերէն եւ ֆրանսերէն հանդէսին (Փարիզ), ստորագրած է բազմաթիւ յօդուածներ միջազգային գիտական հանդէսներու եւ գիրքերու մէջ: Այժմ կը վերամշակէ տոքթորական թէզը՝ նախատեսուած հրատարակութեան համար:*

Զահակիր

Նկար 1
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Ինքնանկար, *1894*
Իւղաներկ կտաւ, 28.5 x 18.2 սմ
Ազգային Պատկերասրահի հաւաքածոյ, Երեւան

Նկար 2
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐՂ ՆՇԱՆԵԱՆ
Մշեցոց գաւառական հարսնիք, *1890*
Լուսանկար (Իւղաներկ կտաւի (150 x 200 սմ) այժմու վայրը անծանօթ)
ՀԲԸՄ Նուպարեան Գրադարան, Փարիզ

Նկար 3
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Մշեցին, *1897*
Իւղաներկ կտաւ, 33 x 24 սմ
Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

Նկար 4
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
***Նամակ կարդալը**, 1898*
Իւղաներկ կտաւ, 46 x 33 սմ
Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

Նկար 5
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Նուպիացի ծառան, Գահիրէ, 1893
Իւղաներկ կտաւ, 64 x 45 սմ
Այժմու վայրը անյայտ

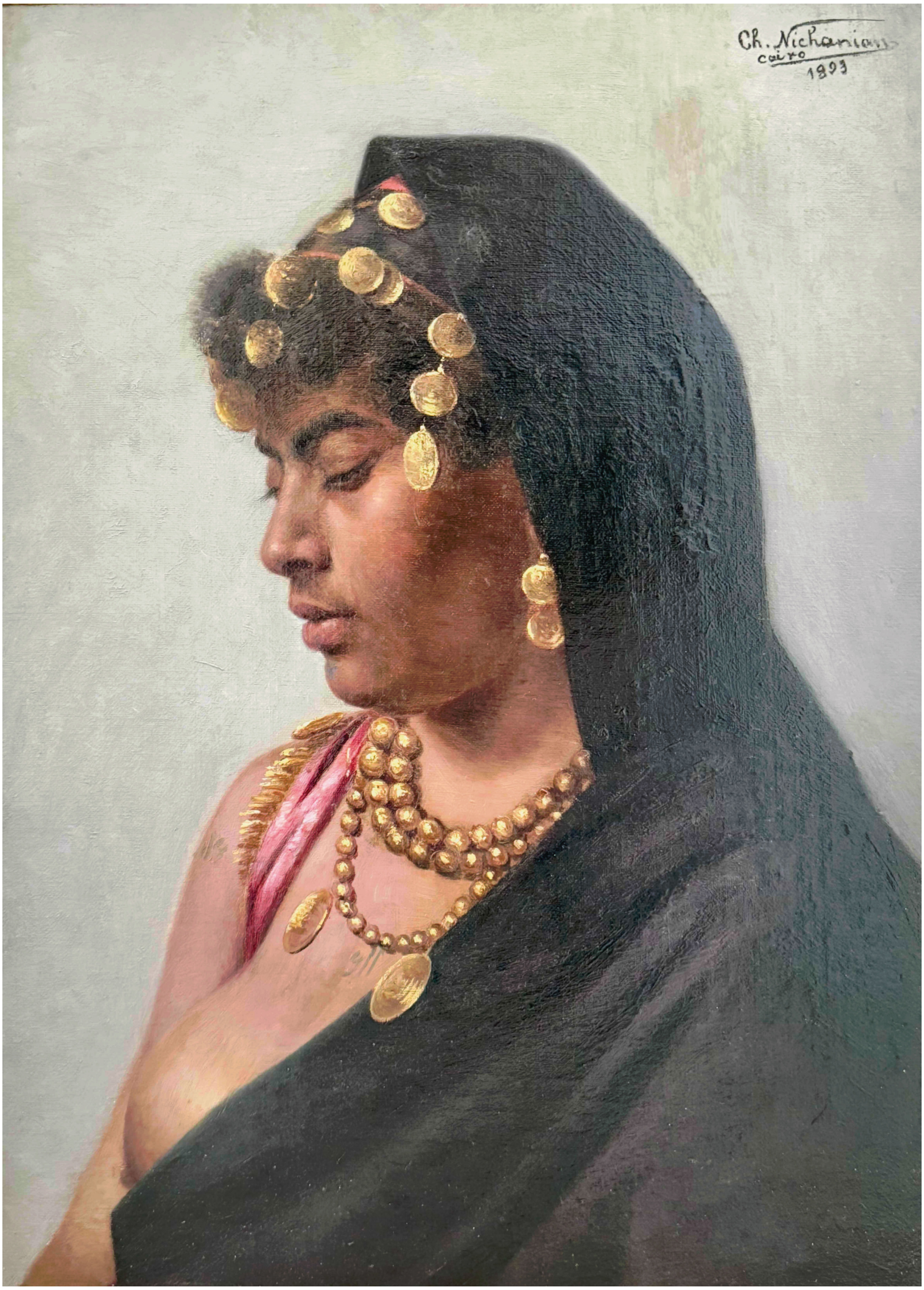

Նկար 6
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Եգիպտուհի, Գահիրէ, 1893
Իւղաներկ կտաւ, 51 x 37.5 սմ
Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

Նկար 7
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Անծանօթ եգիպտացի (?) անձնաւորութեան կենդանագիր, 1893՞
Իւղաներկ կտաւ, չափը դեռ չստուգուած
Անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն – արտօնութեամբ վերատպուած

Նկար 8
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Նուպար փաշա Նուպարեան
Մատիտով գծագրութիւն թուղթի վրայ, 22.5 x 16.4 սմ
Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

Նկար 9
ԿԱՐԱՊԵՏ ՇԱՐԼ ՆՇԱՆԵԱՆ
Տիկին Նուպար փաշա Նուպարեան
Մատիտով գծագրութիւն թուղթի վրայ, 22.5 x 16.4 սմ
Հեղինակի անձնական հաւաքածոյ, Լոնտոն

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Ուրբաթ, Դեկտեմբեր 12-ին, Հելիոպոլսոյ Պօղոս-Նուպարեան Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Գալուստեան-Նուպարեան Ազգային Վարժարանի 2024-2025 տարեշրջանի շրջանաւարտներուն հանդէսը, հովանաւորութեամբ Գեր. Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեանի եւ նախագահութեամբ բժիշկ եւ տիկին Գէորգ Երզընկացեանի:

Տարեշրջանը ունեցած է Գ. Պատրաստականի վեց շրջանաւարտ՝ Եւա Գասպարեան, Բերլա Եսայեան, Կրեթթա Էսմէրեան, Անուշ Թորիկեան, Մարալ Մանուկեան եւ Ռուբէն Յարութիւնեան, եւ Գ. Երկրորդականի եօթը շրջանաւարտ՝ Րիքարտ Ատլի, Հռիփսիմէ Գումրույեան, Նատա Ղազարեան, Սերենա Մըրլեան, Սարա Նասիֆ, Սասուն Սագայեան եւ Քրիսթինա Տիարեան:

Այս առիթով կայացաւ գեղարուեստական յայտագիր՝ մասնակցութեամբ վարժարանի Նախակրթարանի, Պատրաստականի եւ Երկրորդականի աշակերտներուն, ղեկավարութեամբ իրենց ուսուցիչներուն.

1. Օրհներգ Եգիպտոսի:
2. Օրհներգ Հայաստանի:
3. Բացումի խօսք՝ Ադամ Բալճեան եւ Ռիթա Այման:
4. Նախակրթարանի Երգչախումբ, խմբավարուհի՝ Գոհար Ղազէլեան, ա. *Եւ ահա եկաւ այն օրը*, բ. *Հազար գոյներ*, գ. *Զօն Կոմիտասին*, եւ դ. *Մանկութեան մոլորակ*:
5. Թատերախաղ՝ *Մեսրոպ Մաշտոցի այցելութիւնը մեր վարժարան*, Ա. եւ Բ. Երկրորդական:
6. Արտասանութիւն՝ *Կարդա՛, գրէ՛*, Ա. Նախակրթարան:
7. Թատերախաղ՝ *Ե՛կ խօսինք հայերէն*, Դ. Նախակրթարան:
8. Արտասանութիւն՝ *Հայերէն*, Գ. Նախակրթարան:
9. Թատերական ներկայացում՝ *Կենդանի պատկեր*, Զ. Նախակրթարան, Ա. եւ Բ. Պատրաստական:
10. Արտասանութիւն՝ *Փոքրիկ Մեսրոպը*, Բ. Նախակրթարան:
11. Խօսքեր նուիրուած հայոց լեզուին, Գ. Պատրաստական:
12. Թատերախաղ՝ *Մաշտոցի աչք*, Ե. Նախակրթարան:
13. Տնօրէնի խօսք՝ Գէորգ Գազանճեան:
14. Պարգեւատրում Գալուստեան եւ Գալուստեան-Նուպարեան Ազգային Վարժարաններու նախկին տնօրէն Սիմոն Չամքերթէնեանի:
15. Գ. Պատրաստականի եւ Գ. Երկրորդականի շրջանաւարտներու վկայականներու եւ մրցանակներու բաշխում:
16. Ուղերձ՝ Սերենա Մըրլեան:
17. Մեներգ՝ *Վերջին զանգ*, Նատա Ղազարեան:
18. Տեսաերիզի ցուցադրութիւն:
19. Պատրաստականի եւ Երկրորդականի Երգչախումբ, խմբավար՝ Միհրան Ղազէլեան, ա. *Մայրենի լեզու*, բ. *Մեր հայոց լեզու*, գ. *Որ սարերը մեր չմնան անտէր*, դ. *Ես քո Արցախն եմ*, եւ ե. *Դու՛ իմ Հայաստան*:
20. Խօսք օրհնութեան:

- Կիրակի, Դեկտեմբեր 14-ին, Եգիպտոսի Զբօսաշրջութեան եւ Հնութիւններու նախարար Շըրիֆ Ֆաթհի ներկայ կ'ըլլայ փարաւոնական Ամենհոթէպ Երրորդի երկու հսկայ արձաններու հանդիսաւոր բացումին, որոնք կը գտնուին Լուքսորի Յուղարկաւորութեան Տաճարին մէջ: Այս առիթով, նախարարը գնահատական վկայագիր կը յանձնէ եգիպտաբան Հուրիկ Սուրուզեանին, արձաններու վերանորոգումի եւ վերականգնումի աշխատանքները ղեկավարելու եւ յաջողապէս գործադրելու հետեւողական եւ երկարատեւ ջանքերուն համար:

- Կիրակի, Դեկտեմբեր 28՝ Պատարագ Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ: Պատարագէն ետք՝ Հոգեհանգստեան Կարգ ազգային բարերարներ Նուպար փաշա Նուպարեանի, Պօղոս Նուպար փաշայի, ինչպէս նաեւ Պօղոս Կարապետեանի հոգւոյն ի հանգիստ:

- 2025 թուականին, սինեմայի եգիպտահայ դերասանուհիներ Անուշքա [Չատըրճեան] եւ Լէյլէպա [Նունիա-Նինոչքա Քիփիէլեան] արձանագրեցին իրենց յաջորդական յաջողութիւնները:

Ռամատանին (Մարտ) հեռատեսիլէն ցուցադրուեցաւ *Ուա թըքապէլ հապիպ* (Եւ հանդիպիս սիրահարին) սերիալը (30 շարունակութիւն), բեմադրիչ՝ Մոհամմատ Համտի Ալ-Խըպէյրի, ուր Էկլալ Ապուլ Ազմիի դերով հանդէս եկաւ Անուշքա, խաղընկերներ ունենալով Եասմին Ապտէլ Ազիզ, Քարիմ Ֆահմի, Խալէտ Սելիմ, Նիքոլ Սապա եւ խումբ մը այլ հռչակաւոր դերասաններ: Մայիս 25-ին, այս դերին համար Անուշքա ստացաւ յատուկ մրցանակ՝ 2025 թուականի NRJ Drama Awards, իբրեւ լաւագոյն երկրորդ գլխաւոր դեր: NRJ Drama Awards-ը եգիպտական տարեկան մրցանակաբաշխութիւն է, որ նկատի ունի արաբական հեռատեսիլի սերիալներն ու ֆիլմերը, կազմակերպութեամբ NRJ Egypt 92.1 ռատիոկայանին, որ մաս կը կազմէ ֆրանսական NRJ մուլթիմետիա խումբին (Փարիզ):

Սեպտեմբեր 24-ին կայացաւ *Կաուազա ուալա կանազա* (Ամուսնութիւն թէ թաղում) եգիպտական կատակերգական ֆիլմին առաջին ցուցադրութիւնը, բեմադրութիւն՝ Ամիրա Տիապ, արտադրութիւն՝ Շերքաթ Ալ-Էթթըհատ Ալ-Ֆաննանին, գլխաւոր դերակատարներ՝ Նելլի Քարիմ, Լէյլէպա, Շըրիֆ Արաֆա եւ Ատէլ Քարամ: Սեպտեմբեր 25-էն սկսաւ անոր ցուցադրութիւնը արաբական զանազան երկիրներու մէջ: Դեկտեմբեր 10-ին ցուցադրուեցաւ Ճետտայի (Սաուտեան Արաբիա) 5-րդ Կարմիր Ծովու Սինեմայի Միջազգային Փառատօնին (Դեկտեմբեր 4-13), իբրեւ *Արաբական գլուխ-գործոցներ* յայտագիրի աւարտական ներկայացում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Ռուսաստանը Հայաստանի վրայ ազդելու շատ աւելի մեծ
հնարաւորութիւն ունի քան Մոլտովայի 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Տոքթ. Վազգէն Խաչիկ Համիդաւլիթեան
Տասնիններորդ դարավերջին՝ պոլսահայ նկարիչ մը ե՞ւս
Եգիպտոսի մէջ. Երեք եգիպտաշունչ գործեր Կարապետ
Շարլ Նշանեանի վրձինէն 3

Եգիպտահայ լուրեր 15

Լոյս տեսաւ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑԱՍՐԱՀԻ
2026 թուականի ԵՐԵՒԱՆ պատի օրացոյցը
(84-րդ տարի)

Ծաղիկներ
Գեղանկարչուհի՝
Մարի Յովէլեան-Յակոբեան

Ստանալու համար դիմել
Գահիրէ՝ հեռ. 01111505037
Աղեքսանդրիա՝ հեռ. 01223484508

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 15 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2009

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2009 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 15 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹԵՐԸ ԵՒ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ԱՆՆԱ ԴԱՒԹԵԱՆ-ԳԷՈՐԳԵԱՆԻ ՀԵՏ

Դեկտեմբեր 2-ին, Հայաստանի Հանրապետութեան Կառավարութեան պաշտօնական կայքէջին վրայ առաջին անգամ ըլլալով կը հրապարակուին Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորումի բանակցային գործընթացի պետական ատեաններուն մէջ պահուող շարք մը փաստաթուղթեր, որոնք կը ներկայացնեն մինչեւ 2020 թուականը տեղի ունեցած բանակցային գործընթացի գլխաւոր բովանդակութիւնը: Վերջապէս անոնք կը դառնան հանրութեան սեփականութիւնը:

Նոյեմբեր 12-ին վարչապետ Նիկոլ Փաշինեան յայտարարած էր՝ որ այս փաստաթուղթերը պիտի հրապարակուին ԵԱՀԿ Մինսքի Խումբի տէ իւրէ լուծարումէն ետք, որ տեղի ունեցաւ Դեկտեմբեր 1-ին:

Փաստաթուղթերը հասանելի են այստեղ՝ https://www.gov.am/am/K-Negotiation-Documents/

Անոնք են.

1. ՄԱԿ Անվտանգութեան Խորհրդի բանաձեւեր:
2. Բուդապեշտի գագաթնաժողովի յայտարարութիւն:
3. ԵԱՀԿ գործող նախագահի յայտարարութիւնը Լիսաբոնի գագաթնաժողովին:
4. ԵԱՀԿ ՄԽ համապարփակ առաջարկներ:
5. Մեղրիի եւ Ղարաբաղի փոխանակման տարբերակ:
6. Մադրիդեան սկզբունքներ:
7. Կազանի փաստաթուղթ:
8. ՌԴ փաթեթային առաջարկներ:
9. ԵԱՀԿ ՄԽ առաջարկներ 2016 թ.:
10. Սերժ Սարգսեանի նամակը Վլադիմիր Պուտինին:
11. Կրակովի փաստաթուղթ:
12. ՀՀ վարչապետի թեկնածու Սերժ Սարգսեանի յայտարարութիւններն Ազգային Ժողովում:
13. ԵԱՀԿ ՄԽ առաջարկներ (2016 թ.) 2019 թ.:

Անոնց հրապարակումը շատ կարեւոր քայլ մըն էր, քանզի մինչեւ հիմա մենք անոնց մասին իրազեկ կը դառնայինք երկրորդային աղբիւրներէ:

Փաստաթուղթերուն մէջ արձանագրուած բանակցութիւնները ունին մէկ ընդհանրութիւն: Ղարաբաղի հարցի բոլոր լուծումները տեղաւորուած են Ղարաբաղի՝ իբրեւ Ազրպէյճանի Հանրապետութեան ինքնավար մարզի ծիրէն ներս: Ասկէ կը բխի կարեւոր հարցը. ինչո՞ւ իշխանութիւնները կը խաբէին մեզի: Ինչո՞ւ այնքան հանգիստ էին հարցի ամենաէական կորիզը թաքցնելով եւ մեզի ներկայանալով ցնորական պատրանքներու ներկայացումներով:

Այս փաստաթուղթերուն եւ յարակից հարցերու շուրջ Դեկտեմբեր 9-ին Factor tv*-ի հաղորդավար Ռոբերտ Անանեան հարցազրոյց կը վարէ Երեւանի Քաղաքակրթական եւ Մշակութային Հետազօտութեան Կեդրոնի վերլուծաբան Աննա Դաւթեան-Գէորգեանի հետ: Հարցազրոյցը YouTube-էն գրառելով եւ արեւմտահայերէնի փոխադրելով կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն:* *Ա.*

Ռոբերտ Անանեան - Փաշինեանի կառավարութիւնը հրապարակեց Արցախի հարցով նախորդ տարիներու բանակցային փաստաթուղթերը: Ի՞նչ է ձեր կարծիքը անոնց մասին:

Աննա Դաւթեան-Գէորգեան - Կ'ուզեմ քանի մը դիտարկում ընել: Փաստաթուղթերը պատկերին միայն մէկ մասը ցոյց կու տան: Եթէ, օրինակ, նայինք 2020-էն ետք ստորագրուած փաստաթուղթերը, տպաւորութիւն կը ստեղծուի՝ որ կային փայլուն հնարաւորութիւններ, որոնցմէ չկրցանք օգտուիլ, օրինակ՝ 2020 Նոյեմբեր 9-ը, 2021 Յունուար 11-ի ապաշրջափակումի մասին ստորագրուած Մոսկուայի՝ փաստաթուղթը, Փրակայի 2022-ի փաստաթուղթը՝ որ կը բովանդակէր նաեւ արցախահայերուն իրաւունքի հարցը, Արցախի եւ Պաքուի միջեւ երկխօսութիւն

սկսելու Լաւրովի ճանապարհային քարտէզը, եւլն.: Եթէ այս բոլորին նայինք, կը ստացուի որ ամբողջ աշխարհը ամէն բան կ'ընէր արցախահայութիւնը Արցախի մէջ պահելու համար: Բայց արդիւնքը այդպէս չեղաւ: Այս օրինակով ըսել կ'ուզեմ՝ որ եթէ չվերլուծենք աշխարհաքաղաքական քոնթեքսթը, զանազան կեդրոններու բանեցուցած քաղաքական-հոգեբանական ճնշումը տարբեր կողմերու վրայ, ինչպէս նաեւ բուն Հայաստանի եւ Արցախի հանրային-քաղաքական մթնոլորտը, չենք կրնար հասկնալ տեղի ունեցածը:

Ասկէ զատ, իբրեւ վերլուծաբան կ'ուզեմ շեշտել՝ որ Մատրիտեան սկզբունքներէն սկսեալ պարզ կը դառնար, թէ Ղարաբաղի ճակատագիրի վերաբերեալ որեւէ լուծում (անկախ փուլայինէն թէ փաթեթայինէն, անկախ կարգավիճակի յետաձգուած թէ մօտալուտ քննարկումի հարցէն) պէտք է ինչ որ առումով ըլլար Լեռնային Ղարաբաղի ինքնորոշում՝ Ազրպէյճանի տարածքային ամբողջականութեան շրջանակներուն մէջ:

Ասիկա ուզեցի շեշտել, որովհետեւ այսօրուայ քննարկումներուն մէջ եւս այս կամ այն ծրագիրը կը համարուի փայլուն, հրաշալի, յօգուտ հայաստանցիներուն կամ արցախցիներուն: Կը մոռցուի կարեւոր հարց մը. օրինակ, որպէս կանոն կ'ըսուի՝ Արցախը պէտք է մնար հայկական, բայց ոչ ոք չի բացատրեր՝ թէ հայկական ըսելով ի՛նչ նկատի ունի, քանի որ հայաբնակ Արցախն ալ հայկական է Ազրպէյճանի տարածքային ամբողջականութեան մէջ, տէ ֆաքթօ անկախ ինքնակառավարումով իբրեւ պետական միաւոր Արցախն ալ հայկական է, եւ շարք մը այլ տարբերակներ:

Ռ. Ա. - Ինչո՞ւ այս հարցին մասին երբեք չէր խօսուեր:

Ա. Դ.-Գ. - Երկու պատճառով: Մէկ կողմէ, մինչեւ 2016 թուականի Ապրիլեան Պատերազմը գոյութիւն ունեցող սթաթուս քուոն հնարաւորութիւն կու տար հայկական կողմին ենթադրել՝ որ սթաթուս քուօ ըսուածը, այսինքն հարցը չլուծելը, կարելի է անվերջ շարունակել: Եթէ նայինք ներքաղաքական քննարկումներուն, որպէս կանոն այն խօսոյթն էր՝ թէ Արցախի հարցը լուծուած է, կամ Արցախի հարցը ռազմական լուծում չունի, իսկ եթէ ունի՝ ուրեմն հայ ժողովուրդը արդէն այդ հարցը լուծած է... [Հարցազրուցավարը կ'ընդհատէ զրուցակցուհին]:

Ռ. Ա. - Այս օրերուն կը տեսնենք որ Տէր-Պետրոսեան, Քոչարեան եւ Սարգսեան կը մեղադրեն Փաշինեանին՝ թէ ինչու չընդունեց 2019-ի լուծումը եւ չյանձնեց 5 կամ 7 շրջանները: Բայց չէ՞ որ երբ տարիներ առաջ, օրինակ, Տէր-Պետրոսեանը կը խօսէր հողեր յանձնելու մասին, զայն կ'անուանէին դաւաճան: Ինչպէ՞ս կարելի է՝ որ իրագործումի հնարաւոր փուլին հողերու յանձնումը համարուէր դաւաճանութիւն, իսկ հիմա՝ իրագործումի անհնար փուլին, դառնայ երանելի բան:

Ա. Դ.-Գ. - Բոլոր իշխանութիւնները պարտաւոր էին դիմած ըլլալ այդ քայլին, անկախ այն բանէն՝ որ Մատրիտեան սկզբունքները կը նշանակէր ինքնավարութիւն Ազրպէյճանի տարածքային ամբողջականութեան մէջ: Մանաւանդ որ այլընտրանքը պատերազմն էր, իսկ պատերազմի մէջ յաղթելու կարելիութիւնը, ըստ ողջամիտ վերլուծութիւններուն, շատ քիչ էր: Բոլոր իշխանութիւնները պէտք էր քաջութիւն ունեցած ըլլային մէկ կողմէ խօսելու հասարակութեան հետ եւ ըսելու ճշմարտութիւնը, եւ միւս կողմէ արտաքին քաղաքական դաշտին մէջ դիմելու այդ քայլին: Եւ այս իմաստով, կը կարծեմ որ յեղափոխութենէն ետք Նիկոլ Փաշինեանը աւելի շատ առիթ ունէր խօսելու ասոր մասին, նկատի ունենալով իր վայելած հասարակական մեծ աջակցութիւնը: Յուզական խանդավառութեան ժամանակն էր, երբ Փաշինեանի որեւէ խօսք կ'ընկալուէր իբրեւ բացառիկ բարեփոխում: Ես չեմ կրնար պնդել՝ որ այսպէս կարելի պիտի ըլլար իրապէս լուծել հարցը եւ կանխել պատերազմը, քանի որ կար նաեւ Ազրպէյճանի երկար տարիներու դիրքորոշումը, որ կը ձգտէր ամէն բանի: Բայց կը կարծեմ՝ որ իշխանութիւնները պարտաւոր էին ընել այդ փորձը, առնուազն որպէսզի տարբեր կեդրոններ՝ Ազրպէյճան, հիւսիս եւ ներքաղաքական կեդրոններ, յետագային չկարողանային պատճառաբանել՝ որ այդ քայլերը չեն կատարուած: Նախորդ իշխանութիւններու այդ սխալ մտայնութիւնը յեղափոխութենէն ետք կրկնեց նաեւ նոր իշխանութիւնը, կարծելով որ կարելի է անվերջ պահել սթաթուս քուոն:

Ռ. Ա. - Ասիկա՝ իշխանութեան սխալը: Իսկ այսօրուան խորհրդարանական ընդդիմութիւնը ինչպէ՞ս դարձաւ հող յանձնող՝ իր իսկ բնորոշումով:

Ա. Դ.-Գ. - Ասիկա կը դիտարկեմ իբրեւ մեծ մասամբ կուսակցական շահերէ բխող մեքենայութիւն: Միայն Լեւոն Տէր-Պետրոսեանը իրաւունք ունի այդպէս ըսելու, քանի որ 1997 թուականէն ի վեր կը խօսէր անոր մասին: Չմոռնանք, որ իր հրաժարականի բնագիրին մէջ ըսած էր՝ թէ փոխզիջումը մերժելու այլընտրանքը պատերազմն է: 2017-ին եւս այս ծրագիրով կը ներկայանար խորհրդարանական ընտրութիւններուն, հաւաքելով ընդամէնը մէկ տոկոս ձայն:

Բայց ես կ'ուզեմ փորձ կատարել հասկնալ՝ թէ ինչպէս 1997-էն սկսեալ ե՛ւ Արցախի ե՛ւ Հայաստանի մէջ կային շրջանակներ, որոնք կը հաւատային թէ կարելի է պահել սթաթուս քուոն: Ամենատարածուած բացատրութիւնը այն է՝ որ ուռճացուած ակնկալիքներ ունէին Ռուսաստանէն: Իսկ Ռուսաստանը դէ՞մ էր որ ուռճացուած ակնկալիքներ ունենայինք իրմէ: Վերջերս, 7-րդ դասարանի Հայաստանի պատմութեան դասագիրքին մէջ նշուած էր ռուս-պարսկական պատերազմներէն ետք Արեւելեան Հայաստանի պարսկական տիրապետութենէն անցումը ռուսական տիրապետութեան: Ռուսաստանի Արտաքին Գործոց Նախարարութիւնը իր պաշտօնական կայքէջին վրայ այս ձեւակերպումը համարեց անընդունելի Ռուսաստանի համար: Եկէք ասիկա հաշուի առնելով փորձենք վերյիշել: 25 տարիներու ընթացքին, երբ մեր ներքաղաքական կեանքին մէջ կ'ըսուէր՝ թէ «Ռուսաստանը թոյլ չի տար», «Ռուսաստանը մեզի հետ է», «Ռուսաստանը մեր ապահովութեան երաշխաւորն է», Սերժ Սարգսեանը 2013-ին կը փորձէր արդարացնել Հայաստանի մուտքը մաքսային միութիւն՝ յիշեցնելով

Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը։ 2017-ին կը գտնուէին յստակ ռուսամէտ կողմնորոշում ունեցող կուսակցութիւններ՝ որոնք Լեւոն Տէր-Պետրոսեանին կ'անուանէին դաւաճան, պարտուողական, թուրքերուն շահերը սպասարկող, եւլն., իր առաջ քաշած ծրագիրին պատճառով։ Արդ, այս ամբողջ տարիներու ընթացքին, Ռուսաստանը երբեք չէ արձագանգած՝ թէ մեր պատկերացումը սխալ է, եւ չէ ակնարկած՝ թէ ինք ինչ կրնայ եւ ինչ կ'ուզէ ընել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտութեան համար։ Թերեւս բնաձև տարօրինակ հնչէ, բայց ներքաղաքական կեանքին մէջ որքան ալ քննադատեմ բոլորին՝ նախորդ իշխանութիւններէն սկսեալ մինչեւ այսօր, այդ ողջախոհ տարրի բացակայութիւնը չեմ կրնար ընկալել, որովհետեւ ինչ-որ հաշուարկ, այնուամենայնիւ, պէտք է եղած ըլլար։ Չէին կրնար ուղղակի կանգնիլ եւ ըսել՝ որ մենք կրնանք պահպանել սթաթուս քուոն։

Տարիներու ընթացքին ես առիթ ունեցած եմ քուլիսներու մէջ լսել ռազմաքաղաքական ղեկավարութեան տեսակէտները կապուած այն հարցին՝ թէ խախտուած է ռազմական հաւասարակշռութիւնը եւ անհամեմատօրէն կը զիջինք Ազրպէյճանին։ Իրենք անհոգութեամբ կը վերաբերէին այս հարցին, համոզուած ըլլալով որ Ռուսաստանը թոյլ չի տար պատերազմ։ Բայց ասիկա կրնար տեղի ունենալ այն ժամանակ՝ երբ Ռուսաստանը տակաւին չէր կորսնցուցած տարածաշրջանի գերիշխանութիւնը։ Իսկ Ապրիլեան Պատերազմէն սկսեալ, երբ Ռուսաստան սկսած էր սուրիական միջամտութիւնը եւ աւելի շատ կ'շիռ կու տար Թուրքիոյ հետ շահերուն, արդէն յստակ էր՝ որ մենք ունէինք խախտուած ապահովութեան ճարտարապետութիւն։ Այստեղ մեր նախկին եւ յետյեղափոխական իշխանութիւնները պէտք է ճկունութիւն դրսեւորէին եւ հասկնային՝ որ տարիներ շարունակ տեւած Ռուսաստանէն կառչումը այլեւս չի կրնար գործել։ Մենք միայն աղօտ պատկերացում ունինք՝ թէ այդ շրջանին ինչ տեսակ քննարկումներ եւ բանակցութիւններ կայացած են, որովհետեւ ընդդիմութիւնը, որպէս կանոն, կը յենուի բոլոր այն պնդումներուն վրայ՝ զոր կը յայտարարէ Ազրպէյճան, մոռնալով որ Ազրպէյճանի համար բնական է ողջ մեղքը նետել Հայաստանի վրայ եւ ինքզինք զերծ պահել ռազմական յանցագործութիւններէ։

Ռ. Ա. - Փաշինեանի իշխանութիւնը կ'ըսէ՝ թէ Լեռնային Ղարաբաղ չկայ, հակամարտութիւն չկայ, փախստականներուն նիւթը փակուած է, կ'ընթանանք դէպի ճանապարհներու բացում, խաղաղութեան հաստատում, յարաբերութիւններու վերականգնում, եւլն.։ Ազգային Ժողովի պաշտօնական ընդդիմութիւնը կողմնակից է արժանապատիւ խաղաղութեան, Արցախի հայերու իրաւունքներու պաշտպանութեան, կը խօսի վերադարձի մասին, Լեռնային Ղարաբաղի հարցը փակուած չի նկատեր։ Ուրեմն կան այս երկու բեւեռները։ Ի՞նչ է ձեր կարծիքը։

Ա. Դ.-Գ. - Նախ ես կ'ուզեմ անցեալի փոքր ամփոփում մը ընել։ Իբրեւ կանոն, հակամարտութեան շուրջ կատարուածը եւ միջազգային իրավիճակին փոփոխութիւնները կը վերագրենք այս կամ այն քաղաքական գործիչին։ Օրինակ, մինչեւ վերջերս շատ քիչերը գիտէին՝ որ ԵԱՀԿ Մինսքի Խումբն էր որ կ'առաջարկէր կարգաւորումին ծրագիրները եւ ոչ թէ, օրինակ, Տէր-Պետրոսեանը, իր առաջարկած «պարտուողական» ծրագիրով։ Նոյն ձեւով, դուք ալ ձեր ձեւակերպումին մէջ յղում ընելով ընդդիմադիր որոշ շրջանակներու ըսիք, եւ ճիշդ կերպով վերարտադրեցիք, որ Փաշինեան մեղադրանքի տակ է, քանի որ կը համարէ թէ Լեռնային Ղարաբաղ այլեւ չկայ։ Իսկ իրականութեան մէջ կա՞յ Լեռնային Ղարաբաղ։ Դասեր չքաղելու արդիւնքը կ'ըլլայ այն, որ որպէս կանոն, ներքաղաքական մրցակցութեան համար կը շարունակենք գոյութիւն ունեցող իրավիճակը վերագրել այս կամ այն մարդու քմահաճոյքին։ Բազմաթիւ կողմեր այսօր կ'ըսեն, որ եթէ իշխանութեան գան՝ թէ՛ վերադարձի իրաւունքը պիտի դարձնեն այժմէական, եւ թէ՛ ինքնորոշումի հարցը պիտի վերադարձնեն բանակցային սեղան։ Եւ, ինչպէս անցեալին, անոնք չեն բացատրեր այս երկուքին նշանակութիւնը։ Օրինակ՝ վերադարձի իրաւունքը։ Այո, շատ ճշգրտօրէն յղում կը կատարեն այլազան միջազգային պայմանագիրներու եւ չափանիշներու, ուր նշուած է մարդոց վերադարձի իրաւունքը։ Բայց ոչ ոք չի բացայայտեր՝ թէ ինչ մեքանիզմներով տեղի պիտի ունենայ ան, հնարաւորութիւն տալով իրաքանչիւր մարդու պատկերացնել իր սեփական ամենակատարեալ տարբերակը։ Եթէ արցախցիին ըսես իր վերադարձի իրաւունքի մասին, ան պիտի պատկերացնէ վերադարձ դէպի Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութիւն, որ անշուշտ հնարաւոր չէ։ Ուրեմն, վերադարձ դէպի Ազրպէյճանի՞ Հանրապետութիւն։ Ազրպէյճանն ալ կ'ըսէ՝ որ կրնանք քննարկել անհատական վերադարձի հարցերը։ Հիմա արցախահայերը պատրա՞ստ են նման վերադարձի. եթէ որոշեն վերադառնալ, մենք իրաւունք չունինք որեւէ ձեւով խոչընդոտ հանդիսանալ։

Գանք պատժելու հարցին։ Միջազգային կառոյցները, դժբախտաբար, արդէն ապացուցած են՝ որ եթէ նոյնիսկ կարողանան թուղթի վրայ պատժիչ որոշումներ կայացնել, զանոնք կիրառելու մեքանիզմներուն մէջ լուրջ բացթողումներ ունին։ Մինչեւ հիմա, նոյնիսկ տարբեր երկիրներու կողմէ որպէս ռազմական յանցագործութիւններ արձանագրուած գործողութիւններ, չեն կրցած հասնիլ պատիժի վերջնական փուլին։ Երբ այսօր մարդիկ կը պահանջեն նախ պատիժ եւ յետոյ միայն խօսակցութիւն խաղաղութեան մասին, պէտք է նկատի առնեն՝ որ կրնանք այնպիսի կացութեան առջեւ կանգնիլ, որ տասնամեակներ շարունակ սպասենք պատիժին եւ կորսնցնենք յարաբերութիւնները կարգաւորելու հնարաւորութիւնը։ Այստեղ կ'ուզեմ յատուկ շեշտել՝ որ երկիրներու յարաբերութիւններու կարգաւորումը երբեք չի նշանակեր հասարակութիւններու հաշտեցում եւ իշխանութիւններու երկուստեք մեղքերու քաւութիւն։ Բայց որպէս հասարակութիւն պէտք է հարցնենք մեզի՝ թէ կ'ուզե՞նք արդեօք տասնամեակներ շարունակ մնալ այդ կացութեան մէջ։ Օրինակ, հարիւր տարի ետք Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները պաշ-

տօնապէս ճանաչեց Հայոց Ցեղասպանութիւնը, որմէ ետք որոշակի գործընթացներու եւ պատժիչ մեքանիզմներու մասին նոյնիսկ քննարկումներ չեղան: Խնդիրը այն է՝ որ պատժել ըսելով մենք կը պատկերացնենք արդարամիտ աշխարհ եւ կատարեալ պայմաններ, ուր կը ներկայացնենք մեր հանդէպ եղած բոլոր անարդարութիւնները եւ բոլորը կը ստանան իրենց արժանի պատիժը: Բնականաբար, ես բնաւ կողմնակից չեմ՝ որ ամէն բան թոյլատրելի է այս աշխարհի մէջ: Բայց պէտք է քիչ մը աւելի սթափ դատենք Ազրպէյճանի նշանակութիւնը տարբեր միջազգային կառոյցներու համար, յատկապէս երբ անոր քարիւղի կշիռը կը մեծնայ նաեւ եւրոպական երկիրներուն համար, երբ ան կը փորձէ կեդրոնական Ասիոյ հետ դառնալ առանցքային բեւեռ, ինչպէս նաեւ զարգացնել յարաբերութիւնները ԱՄՆ-ի հետ: Այս ամբողջին մէջ, երբ մեր դիրքերէն ելլելով կ'ուզենք բոլորին համոզել պատժիչ գործողութիւններ իրականացնել Ազրպէյճանի դէմ, որքան ալ արդարութեան տեսանկիւնէն եւ մեր դիտանկիւնէն շատ ընդունելի ըլլայ, իրական քաղաքականութեան մէջ նորէն մեզի տարատեսակ ծուղակներ բացող մօտեցում կրնայ դառնալ:

Ռ. Ա. - Մեր հասարակութիւնը ինչպէ՞ս փոխուեցաւ այս տարիներու ընթացքին: Չէ՞ որ մենք բոլորս միասին ունեցանք նոյն հոգեկան ճնշումները, նոյն ապահովային վախերը, ականատես եղանք յարձակումներու, էթնիք զտումի, ներքաղաքական ցնցումներու: Այս բոլորը արդեօք հասուն դարձո՞ւց մեր հասարակութիւնը, մարդիկ ակնկալիքներու առումով դարձա՞ն աւելի իրատես: Չէ՞ որ ֆրանսական կամ ամերիկեան խորհրդարաններուն մէջ պատժամիջոցներու մասին լուրերը կ'ուրախացնեն եւ կը հաւաքեն ամենաշատ լայքերը, բայց իրական դաշտի վրայ բան մը տեղի չ'ունենար:

Ա. Դ.-Գ. - Որովհետեւ մենք փոքր երկիր ըլլալով, մեր հասարակութիւնը, իրականութեան մէջ, այդ պետական գերատեսչութիւններուն մասին շատոնց արդէն շատ աւելի զգաստ իրազեկութիւն ունէր: Օրինակ, ես տարբեր պետական պաշտօնեաներէ կը լսէի՝ թէ իրենք անտեղեակ էին մեր բանակի ոչ այնքան լաւ վիճակէն: Ասիկա ինծի համար ցուցանիշ էր երկու հանգամանքներու. մէկը՝ որ միջգերատեսչական փոխյարաբերութիւնները եղած են գրեթէ զէրոյական մակարդակի վրայ, միւսը՝ որ իբրեւ անհատ քաղաքացի, չեն առնչուած բանակի խնդիրներուն: Մինչդեռ սովորական միջին հայաստանցին որդի կ'ուղարկէր բանակ, բարեկամներ ունէր բանակին մէջ եւ անձամբ կ'առնչուէր բանակին: Ան տարիներ շարունակ ականատես եղած էր կացութեան եւ տեսած՝ եթէ այդ փոփոխութիւնները տեղի կ'ունենային բանակին մէջ թէ ոչ:

Ասոր զուգահեռ, ինչպէս նշեցիք, այդ շատ ցաւալի իրադարձութիւնները ցնցումային վիճակի մէջ դրին հասարակութիւնը: Պատերազմէն ետք կարդացի քանի մը վերլուծութիւններ՝ ուր կը նշուէր թէ այս ցնցումային վիճակը նաեւ պիտի սթափեցնէ քաղաքական դաշտը՝ որպէսզի այլեւս դադրի ցնորական գաղափարներ հետապնդել: Բայց հասարակութիւնը շատ աւելի սթափ գտնուեցաւ քան քաղաքական շրջանակները եւ յաճախ նաեւ մտաւորական շրջանակները, որոնք ինկան միւս ծայրայեղութեան մէջ: Տպաւորութիւն է՝ որ մենք այստեղ հասանք ոչ թէ իրականութիւնը յաճախ անտեսելու, այլ ոչ բաւարար խանդավառութեամբ երգելու, խօսելու, մեր ուզած իտէալական իրականութիւնը յիշատակելու պատճառով: Ասիկա մեզի նորէն շատ վտանգաւոր տեղ կրնայ տանիլ:

Մեր կատարած սխալները չկրկնելու եւ կրկին թոյլ չտալու միակ ճանապարհը անոնց մասին խօսիլն է բոլոր հնարաւոր ձեւերով եւ միջոցներով, իրականութեան որքան կարելի է առարկայական ներկայացումն է: Բայց մեր ներքաղաքական դաշտի վերլուծութիւնները յաճախ շատ տարբեր պատկեր կը ներկայացնեն: Եւ ասիկա մեծ ցաւ կը պատճառէ զիս, որովհետեւ քաղաքական դաշտը պէտք է հասարակութեան բերէր աւելի զգաստ մտածողութեան ոլորտ: Քաղաքական գործիչներու աշխատանքը պէտք է ըլլար նաեւ կրթել հասարակութիւնը եւ զարգացնել քարոզչութեան չյանձնուելու գիտակցութիւնը, այնինչ քաղաքական դաշտը կարծես մրցավազքի մէջ է՝ թէ որուն սուտը աւելի անհաւանական ըլլայ մոլորեցնելու համար մարդոց: Եւ այս կացութեան մէջ մեր լրագրողական ու վերլուծական դերը կը կայանայ որքան հնարաւոր է շատ հանդէս գալ լուրջ վերլուծութիւններով: Օրինակ, երեւակեցէք եթէ նախորդ իշխանութիւններուն ժամանակ վերլուծութիւններ ըլլային՝ թէ իշխանութիւնն ու ընդդիմութիւնը որքան իրականութենէն կտրուած բացատրութիւններ կու տան: Ասիկա քիչ մը օգնած պիտի ըլլար հասարակութեան ունենալու աւելի ճիշդ կողմնորոշում, եւ չստեղծուէին պայմաններ ուր Սերժ Սարգսեան ըսէր՝ թէ ինչպէս կրնար վերադարձնել հողեր ուր ունէր արիւն թափած եղբայրներ եւ ազգականներ, կամ Նիկոլ Փաշինեանը ձեւակերպէր՝ թէ ինչպէս կրնար հողեր յանձնել առանց դաւաճան կոչուելու: Քաղաքական գործիչէն կ'ակնկալուի չմտածել նման բաներու մասին եւ գործել ըստ երկիրի ապահովութեան շահերուն այլ ոչ անձնական ապահովութեան: Բայց որպէսզի տեղ չգտնէ նման մտածողութիւն, պէտք է գոյութիւն ունենայ հասարակական մթնոլորտ: Օրինակ, պէտք է հասարակական մթնոլորտը այնպէս ըլլայ, որ երբ խօսի Լեւոն Տէր-Պետրոսեան, ամէն կողմէ անարգանքի սիւնին չգամեն զինք: Ցաւալիօրէն մենք նոյն հակումը ունինք հիմա: Բոլոր անոնք որոնք կը փորձեն քիչ թէ շատ իրապաշտական դիրքէ վերլուծութիւններ ընել, կը պիտակաւորուին գունապնակի ողջ երանգներով, շատ տհաճ հոգեբանական ճնշում գործադրող անուանումներով:

ԱՆՆԱ ԴԱՒԹԵԱՆ-ԳԷՈՐԳԵԱՆ
Հարցազրուցավար՝ ՌՈԲԵՐՏ ԱՆԱՆԵԱՆ
Factor tv
9 Դեկտեմբեր 2025
Գրառում եւ արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէնի փոխադրութիւն՝ Ա.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԵԳԻՊՏՈՍ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԵԳԻՊՏՈՍ ԵՒ ՄԻՋԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՂ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ 6-ՐԴ ՆԻՍՏԸ

Հայաստանի արտաքին քաղաքանութեան ընթացող այլազանումի ծիրէն ներս, աստիճանական աշխուժութիւն կ՛ապրին նաեւ յարաբերութիւնները Եգիպտոսի հետ: Եւ այսպէս, 2025 Դեկտեմբեր 22-23-ին աշխատանքային այցելութեամբ Եգիպտոս կը գտնուէր Հայաստանի Տնտեսութեան (Էկոնոմիկայի) նախարար Գէորգ Պապոյեան եւ իր պատուիրակութիւնը, մասնակցելու Հայաստանի եւ Եգիպտոսի միջեւ միջկառավարական համատեղ յանձնաժողովի 6-րդ նիստին:

Հանդիպում Գիւղատնտեսութեան նախարարին հետ

Դեկտեմբեր 22-ին Հայաստանի նախարարը հանդիպում կ՛ունենայ Եգիպտոսի Գիւղատնտեսութեան նախարար Ալաա Ֆարուքի հետ: Եգիպտոսի Գիւղատնտեսութեան Նախարարութիւնը հանդէս կու գայ արաբերէն պաշտօնական յայտարարութեամբ.

«Եգիպտոսի Գիւղատնտեսութեան նախարար Ալաա Ֆարուք ընդունեց Հայաստանի Տնտեսութեան նախարար Գէորգ Պապոյեանը եւ անոր ուղեկցող պատուիրակութիւնը, քննարկելու համար երկու երկիրներուն միջեւ գիւղատնտեսութեան տարբեր բնագաւառներու երկկողմանի համագործակցութեան խորացումի ուղիները՝ Եգիպտոսի կողմէ միջազգային գործընկերութիւններու շրջանակը ընդլայնելու ջանքերու ծիրէն ներս:

«Հանդիպումի ընթացքին, որուն ներկայ էր նաեւ Գիւղատնտեսութեան փոխնախարար՝ ճարտարագէտ Մուսթաֆա Ալ-Սայատ, քննարկուեցան համատեղ գիւղատնտեսական ներդրումները խթանելու եւ երկու երկիրներու մասնաւոր հատուածն ու գործարարները ներգրաւելու մեքանիզմները, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ բնագաւառներու համագործակցութիւնը, օրինակ՝ սերմերու արտադրութիւն, հողերու բարելաւում եւ ջուրի խելամիտ օգտագործում:

«Ալաա Ֆարուք շեշտեց երկու երկիրներու գործարարներու եւ ներդրողներու փոխադարձ այցելութիւնները քաջալերելու, ինչպէս նաեւ իրական հողի վրայ առկայ ներդրումային հնարաւորութիւնները ուսումնասիրելու նպատակով ներդրումային համաժողովներ եւ սեմինարներ կայացնելու կարեւորութիւնը: Նախարարը ցուցադրեց ներդրումի կարելիութիւնները Եգիպտոսի որդեգրած մեծ գիւղատնտեսական ազգային ծրագիրներուն մէջ, ուշադրութեան յանձնելով ոռոգումի եւ գիւղատնտեսութեան մէջ արդի թեքնոլոժիի վրայ հիմնուած համատեղ ծրագիրներ ստեղծելու հնարաւորութիւնը:

«Ալաա Ֆարուք մատնանշեց եգիպտական արտադրութիւններուն վայելած միջազգային բարի համբաւը եւ Եգիպտոսի պատրաստակամութիւնը՝ բաւարարելու Հայաստանի ռազմավարական ապրանքներու, պտուղի եւ բանջարեղէնի կարիքները:

«Հանդիպումի ընթացքին քննարկուեցաւ երկու երկիրներու մասնագիտական հետազօտական կեդրոններու միջոցով ամրացնել համագործակցութիւնը՝ մարզելու համար գիւղատնտեսական թեքնիքական մասնագէտներ եւ զարգացնելու անոնց կարողութիւնները:

«Իր կարգին, Հայաստանի Տնտեսութեան նախարարը իր գնահատանքը յայտնեց Եգիպտոսի գիւղատնտեսութեան մեծ զարգացումին համար, շեշտելով իր երկիրին ցանկութիւնը խորացնելու տնտեսական գործընկերութիւնը եւ օգտուելու այս կենսական բնագաւառին մէջ Եգիպտոսի ունեցած իւրայատուկ փորձէն, մասնաւորապէս՝ հողերու բարելաւումի եւ ջուրի խելամիտ օգտագործումի բնագաւառներուն մէջ, իրագործելու համար երկու բարեկամ ժողովուրդներու համատեղ շահերը:

«Այս հանդիպումը տեղի ունեցաւ Հայաստանի եւ Եգիպտոսի միջեւ միջկառավարական համատեղ յանձնաժողովի 6-րդ նիստի ծիրէն ներս»:

Հայաստանի Տնտեսութեան Նախարարութեան պաշտօնական կայքէջի հաղորդագրութիւնը այսպէս կը ներկայացնէ հանդիպումը.

«Կողմերը քննարկել են գիւղատնտեսութեան եւ ագրօարդիւնաբերութեան ոլորտներում համագործակցութեան հեռանկարները, մասնաւորապէս, Հայաստանում սննդի եւ խմիչքների արտադրական հզօրութիւնների ընդլայնմանն ուղղուած ներդրումային հնարաւորութիւնները՝ տեղական հումքի օգտագործմամբ եւ արտահանմամբ դէպի Եգիպտոս եւ երրորդ երկրների շուկաներ:

«Որպէս համագործակցութեան այլ հեռանկարային ուղղութիւն՝ ընդգծուել է գիւղատնտեսութեան զարգացումը ջրաաւկաւ եւ ոչ ոռոգուող պայմաններում:

«Հանդիպման աւարտին նախարար Պապոյեանը հրաւիրել է Ալաա Ֆարուկին մասնակցելու 2026 թուականին նախատեսուող *Խաղաղութեան խաչմերուկ* ներդրումային գագաթնաժողովին»:

Հանդիպում Ներդրումներու եւ Արտաքին Առեւտուրի նախարարին հետ

Նոյն օրը՝ Դեկտեմբեր 22-ին, Հայաստանի նախարարը կը հանդիպի Եգիպտոսի Ներդրումներու եւ Արտաքին Առեւտուրի նախարար Հասան Ալ-Խաթիպին: Եգիպտոսի Ներդրումներու եւ Արտաքին Առեւտուրի Նախարարութիւնը հանդէս կու գայ արաբերէն պաշտօնական յայտարարութեամբ.

«Եգիպտոսի Ներդրումներու եւ Արտաքին Առեւտուրի նախարար՝ ճարտարագէտ Հասան Ալ-Խաթիպ, ընդունեց Հայաստանի Տնտեսութեան նախարար Գէորգ Պապոյեանին եւ ընկերակցող պատուիրակութեան, ներկայութեամբ Եգիպտոսի մէջ Հայաստանի դեսպան Արմէն Սարգսեանին, քննարկելու համար առեւտրական փոխանակումները ամրացնելու եւ Եգիպտոսի մէջ հայկական ներդրումները իրապուրելու միջոցները:

«Երկու կողմերը ներկայացուցին երկու երկիրներուն մէջ առկայ ներդրումային կարելիութիւնները, կեդրոնանալով առաջնային կարեւորութիւն ունեցող բնագաւառներուն վրայ: Անոնք քննարկեցին նաեւ երկու երկիրներու համապատասխան նախարարութիւններուն միջեւ համագործակցութիւնը աշխուժացնելու մեքանիզմները՝ փոխանակելու համար մասնագիտական փորձառութիւնները եւ դիւրացնելու առեւտրական շարժումը Եգիպտոսի ու Հայաստանի շուկաներուն միջեւ:

«Նախարարը շեշտեց երկու երկիրներու պատմական յարաբերութիւններուն խորութիւնը, նշելով՝ որ յաջորդ փուլը ականատես պիտի ըլլայ տնտեսական համագործակցութիւնը ամրապնդող քայլերու, որ պիտի ծառայէ համատեղ շահերուն եւ աջակցի երկու երկիրներու տնտեսական նպատակներուն:

«Ալ-Խաթիպ նշեց երկու երկիրներու միջեւ կառավարական եւ մասնաւոր մակարդակներով շարունակական հաղորդակցութեան կարեւորութիւնը, որ թոյլ կու տայ քննարկել մարտահրաւէրները եւ գտնել փոխադարձ առեւտուրն ու ներդրումը խթանելու հնարաւորութիւնները, շեշտելով առեւտուրի ծաւալը կրկնապատկելու եւ ներդրումները խթանելու համար յստակ նպատակներ սահմանելու եւ զանոնք ճշգրիտ մեքանիզմներով գործադրելու կարեւորութիւնը:

«Նախարարը ըսաւ՝ որ Եգիպտոս կ'ողջունէ հայկական ներդրումներուն աճը, նկատի առնելով ընդարձակ տնտեսական բարեփոխումներու եւ վարկային, դրամական ու առեւտրական քաղաքականութեան մէջ մեծ փոփոխութիւններու շնորհիւ ձեռք բերուած ներդրումային միջավայրը: Ան բացատրեց՝ որ Եգիպտոսի ներդրումային միջավայրը դարձած է ափրիկեան, արաբական եւ միջերկրականեան շրջապատի ամենէն գրաւիչներէն մէկը:

«Ալ-Խաթիպ նշեց՝ որ Եգիպտոսի վայելած մրցակցային առաւելութիւնները, իր առանձնայատուկ աշխարհագրական դիրքը, եւ առեւտրային համաձայնութիւնները Ափրիկէի, Ասիոյ, Հարաւային Ամերիկայի, արաբական շրջանի, Միացեալ Նահանգներու եւ Եւրոպական Միութեան հետ, զայն գլխաւոր դուռը կը դարձնեն աշխարհի այս կենսունակ շրջանի առեւտրական ընդլայնումին:

«Իր կարգին, Հայաստանի Տնտեսութեան նախարար Գէորգ Պապոյեան դրուատեց Եգիպտոսի եւ Հայաստանի պատմական եւ ամուր յարաբերութիւնները՝ թէ՛ ժողովրդական եւ թէ՛ պաշտօնական մակարդակներով: Ան Եգիպտոսի նախարարին հրաւիրեց մասնակցելու Հայաստանի մէջ կայանալիք ներդրումային վեհաժողովին՝ ուսումնասիրելու համար հայկական շուկային մէջ ներդրելու հնարաւորութիւնները, նկատի առնելով ներդրումները քաջալերելու ուղղութեամբ Հայաստանի կառավարութեան որդեգրած քաղաքականութիւնը:

«Պապոյեան յայտնեց իր երկիրի բուռն ցանկութիւնը Եգիպտոսի հետ հաստատելու ամուր տնտեսական յարաբերութիւններ, նշելով Տնտեսութեան Նախարարութեան պատրաստակամութիւնը քննարկելու Եգիպտոսի հետ ծրագիրներն ու ներդրումային հնարաւորութիւնները՝ իւրաքանչիւրը առանձին, ինչպէս նաեւ աջակցիլ պատուիրակութիւններու փոխանակումին եւ պաշտօնեաներու ու գործարար համայնքի այցելութիւններուն՝ երկու երկիրներու տնտեսական համագործակցութիւնը ամրապնդելու ձգտումները իրականացնելու համար:

«Ան անդրադարձաւ ներդրումներու, առեւտուրի եւ տնտեսութեան առնչուող տուեալներու փոխանակումի, ինչպէս նաեւ երկու երկիրներու մասնաւոր հատուածի ընկերութիւններու միջեւ գործընկերային յարաբերութիւններ հաստատելու միջոցները ուսումնասիրելու կարեւորութիւնը: Ընդգծեց՝ որ Հայաստանը կրնայ նպաստել ընդլայնելու Եգիպտոսի տարածաշրջանային առեւտուրն ու ներդրումները, հաշուի առնելով դրացի երկիրներուն հետ ունեցած տնտեսական յարաբերութիւնները, համաձայնագիրները եւ համատեղ ծրագիրները»:

Հայաստանի Տնտեսութեան Նախարարութեան պաշտօնական կայքէջի հաղորդագրութիւնը այսպէս կը ներկայացնէ հանդիպումը.

«Կողմերը քննարկել են երկկողմ առեւտրատնտեսական յարաբերութիւնների, ինչպէս նաեւ ներդրումային համագործակցութեան ընդլայնման հնարաւորութիւնները:

«Կարեւորելով ներդրումների իրականացումը կրթութեան ոլորտում՝ Գէորգ Պապոյեանն առաջարկել է դիտարկել Եգիպտոսում TUMO կենտրոնի ստեղծման հնարաւորութիւնը:

«Երկու երկրների վերաբերեալ փոխադարձ ճանաչելիութիւնը բարձրացնելու նպատակով երկուստեք կարեւորուել է գործարար շրջանակների միջեւ B2B ձեւաչափով հանդիպումների կազմակերպումը:

«Մտքեր են փոխանակուել նաեւ դեղագործական

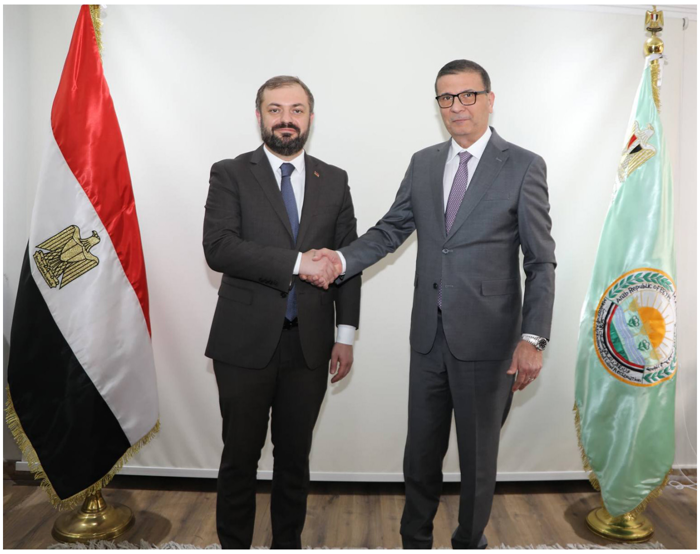

Գէորգ Պապոյեան (ձախին) եւ Ալաա Ֆարուք (աջին)

Գէորգ Պապոյեան (ձախին) եւ Հասան Ալ-Խաթիպ (աջին)

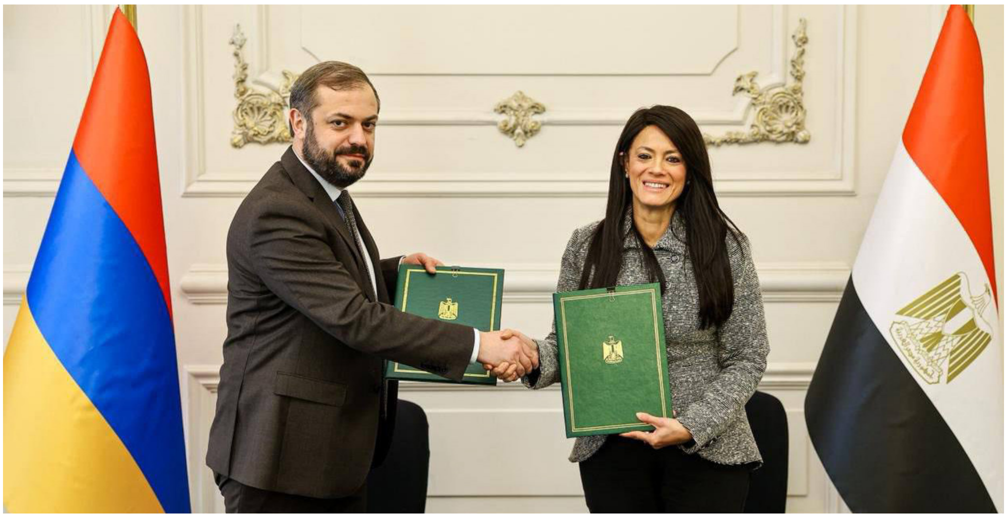

Գէորգ Պապոյեան (ձախին) եւ Ռանիա Ալ-Մաշաթ (աջին), արձանագրութեան ստորագրութենէն ետք

արտադրութեան եւ զբօսաշրջութեան ոլորտներում գործակցութեան վերաբերեալ:

«Գէորգ Պապոյեանն անդրադարձել է նաեւ *Խաղաղութեան խաչմերուկ* նախաձեռնութեանը՝ ընդգծելով ծրագրի կարեւորութիւնը տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցութեան համար եւ հրաւիրել Հասան Ալ-Խատիբին մասնակցելու 2026 թ. նախատեսուող *Խաղաղութեան խաչմերուկ* ներդրումային գագաթնաժողովին»:

Միջկառավարական համատեղ յանձնաժողովի 6-րդ նիստ

Դեկտեմբեր 23-ին, Եգիպտոսի Նոր Մայրաքաղաքին մէջ կայացաւ Հայաստանի եւ Եգիպտոսի միջեւ միջկառավարական համատեղ յանձնաժողովի 6-րդ նիստը: Յանձնաժողովի հայկական կողմի համանախագահն էր Գէորգ Պապոյեան, եգիպտական կողմը՝ Եգիպտոսի Ծրագրաւորումի, Տնտեսական Զարգացումի եւ Միջազգային Համագործակցութեան նախարարուհի Ռանիա Ալ-Մաշաթ:

Գէորգ Պապոյեանի Եգիպտոս ժամանումէն մէկ օր առաջ՝ Դեկտեմբեր 21-ին, Ռանիա Ալ-Մաշաթ ժողով գումարեց եգիպտացի փորձագէտներու յանձնաժողովին հետ՝ նախապատրաստելու համար Եգիպտոսի եւ Հայաստանի միջկառավարական յանձնաժողովի 6-րդ նիստը: Ժողովէն ետք Ալ-Մաշաթ շեշտեց՝ որ եգիպտական-հայկական յարաբերութիւնները վերջին շրջանին նկատելի զարգացում ապրեցան, որուն նպաստեց պաշտօնական փոխադարձ այցելութիւններուն աճը եւ տնտեսութեան ու զարգացումի տեսլականներուն մերձեցումը: Աւելցուց՝ որ ասիկա կ'արտացոլէ երկու երկիրներու ղեկավարներուն ձգտումը՝ բարձրացնելու երկկողմանի համագործակցութեան մակարդակը: Ան բացատրեց՝ որ համատեղ յանձնաժողովի 6-րդ նիստը կարեւոր հարթակ է խորացնելու տնտեսական համագործակցութիւնը, շեշտելով իր լիակատար յանձնառութիւնը՝ տարբեր ազգային մարմիններու հետ համակարգութեամբ, ապահովելու յանձնաժողովի աշխատանքին գործնական եւ իրագործելի արդիւնքները, որոնք կ'ամրացնեն տնտեսական զարգացումին ջանքերը եւ կ'ընդլայնեն ներդրումի հնարաւորութիւնները:

Դեկտեմբեր 23-ի նիստի աւարտին երկու նախարարները ստորագրեցին արձանագրութիւններ (փրոթոքոլներ):

Եգիպտոսի Ծրագրաւորումի, Տնտեսական Զարգացումի եւ Միջազգային Համագործակցութեան Նախարարութիւնը կը տարածէ պաշտօնական արաբերէն հաղորդագրութիւն.

«Եգիպտոսի եւ Հայաստանի միջեւ տնտեսական, գիտական եւ թեքնոլոժիք համագործակցութեան համատեղ յանձնաժողովի 6-րդ նիստին սկիզբը, որ տեղի ունեցաւ Նոր Մայրաքաղաքին մէջ, Եգիպտոսի Ծրագրաւորումի, Տնտեսական Զարգացումի եւ Միջազգային Համագործակցութեան նախարարուհիի տոքթ. Ռանիա Ալ-Մաշաթ բանակցութիւններ վարեց Հայաստանի Տնտեսութեան նախարար Գէորգ Պապոյեանի հետ, քննարկելու համար երկու երկիրներուն միջեւ գործընկերութիւնը ամրապնդելու եւ երկու երկիրներու կառավարութիւններուն եւ մասնաւոր հատուածներուն միջեւ համագործակցութիւնը ընդլայնելու համատեղ ջանքերը:

«Ռանիա Ալ-Մաշաթ ողջունեց Հայաստանի Տնտեսութեան նախարարը եւ իրեն ուղեկցող պատուիրակութիւնը, եւ շնորհաւորեց 2025 թուականի խաղաղութեան համաձայնագիրի ստորագրութիւնը: Ան նշեց երկու երկիրներուն ամուր յարաբերութիւնները եւ Եգիպտոսի նախագահ Ապտէլ Ֆաթթահ Ալ-Սիսիի ձգտումը խթանելու Հայաստանի հետ տնտեսական, առեւտրական եւ ներդրումային յարաբերութիւնները, որ արտացոլուեցաւ Հայաստանի վարչապետի 2024 թուականի այցելութեամբ, ինչպէս նաեւ նախագահի շեշտադրութեամբ՝ աշխուժացնելու հիմնարկային մեքանիզմները, ներառեալ համատեղ յանձնաժողովը, բարելաւելու համար երկու երկիրներուն յարաբերութիւնները:

«Ան նաեւ շնորհաւորեց Հայաստանը 2024-ին Վերակառուցումի եւ Զարգացումի Եւրոպական Պանքի տարեկան ժողովները հիւրընկալելու համար, որուն նշանակութիւնը մեծ է, քանի որ Եւրոպական Պանքը որոշած է ընդլանել իր գործունէութիւնը դէպի Ենթասահարեան Ափրիկէ եւ այլ երկիրներ:

«Ան նշեց՝ որ երկու երկիրներու այս յարաբերութիւնը կը նպաստէ իրագործելու ընդհանուր շահերը՝ Եգիպտոսի եւ Հայաստանի մէջ հաստատելու կայունութիւն եւ զարգացում: Շեշտեց Եգիպտոսի ձգտումը ամրացնելու եւ խորացնելու Հայաստանի հետ երկկողմանի յարաբերութիւնները ապագային, մատնանշելով զանազան տնտեսական, առեւտրական, գիտական եւ մշակութային բնագաւառներու մէջ համագործակցութիւնը աւելցնելու կարեւորութիւնը: Ընդգծեց նաեւ հայ ներդրողներուն համար գրաւիչ ներդրումային միջավայրի ստեղծումը ապահովելու Եգիպտոսի ձգտումը՝ խթանելով տարբեր տնտեսական ոլորտներու հնարաւորութիւնները:

«Ան ցուցադրեց եգիպտական տնտեսութեան կայունութիւնը ամրացնելու ուղղութեամբ պետութեան տարած ջանքերը, շեշտելով՝ որ տնտեսութիւնը կ'արձանագրէ ուժեղ զարգացում, պայմանաւորուած ներդրումներու լաւ կառավարումով եւ կառուցուածքային բարեփոխումներով:

«Ան անդրադարձաւ պետութեան ջանքերուն՝ ամրապնդելու ամբողջական տնտեսութեան կայունութիւնը, տեղայնացնելու տնտեսութիւնը եւ աւելցնելու ներդրումները, ինչպէս նաեւ վերջին շրջանին եգիպտական շուկայ մուտք գործած նոր ընկերութիւններու դրական զարգացումներուն՝ հիւսուածեղէն (թեքսթիլ), արեւու վահանակներ եւ այլ բնագաւառներ:

Նշեց՝ որ Եգիպտոսի առաջնութիւններէն մէկն է սնունդի ապահովութիւնը, որ խոստումնալից բնագաւառ է երկու երկիրներու համագործակցութեան համար, նկատի առնելով գիւղատնտեսութեան բնագաւառին մէջ Հայաստանի ունեցած փորձը:

«Խօսելով Եգիպտոսի եւ Հայաստանի միջեւ տնտեսական, գիտական եւ թեքնոլոժիք համագործակցութեան համատեղ յանձնախումբի 6-րդ նիստի մասին, Ռանիա Ալ-Մաշաթ շեշտեց անոր կարեւորութիւնը իբրեւ երկկողմանի համագործակցութեան ուղիները կազմակերպող գլխաւոր հիմնարկային կառուցուածք: Ան մատնանշեց 6-րդ նիստի արձանագրութեան (փրոթոքոլ) ծրագիրը, որ կը բովանդակէ համագործակցութեան հեռանկարներ բազմաթիւ առաջնահերթ բնագաւառներու մէջ, ինչպէս՝ քաղաքական երկխօսութիւն, առեւտրական եւ տնտեսական համագործակցութիւն, ներդրում, ելեկտրականութիւն, վերականգնուող ուժանիւթ, մշակոյթ, բարձրագոյն կրթութիւն, ինչպէս նաեւ առողջապահութիւն եւ դեղագործական արդիւնաբերութիւն, մարմնամարզութիւն, Սուէզի Ջրանցքի տնտեսական գօտի, միջին, փոքր եւ միքրօ ձեռնարկութիւններ, գիւղատնտեսութիւն, հաղորդակցամիջոցներ եւ յառաջադէմ թեքնոլոժիներ:

«Տնտեսական յարաբերութիւններուն մասին Ալ-Մաշաթ բացատրեց՝ որ հակառակ երկու երկիրներուն միջեւ ամուր պատմական եւ քաղաքական կապերուն, տնտեսական յարաբերութիւնները տակաւին չեն հասած իրենց ողջ ներուժին, թէեւ վերջին ցուցանիշները կ՚արտացոլեն աճող դրական թափ: Հետեւաբար, երկու երկիրներու միջեւ առեւտուրի եւ համատեղ ներդրումներու յաւելումը պիտի ըլլայ յառաջիկայ շրջանի առաջնութիւններէն մէկը:

«Կողմերը քննարկեցին նաեւ գիւղատնտեսութեան բնագաւառի համագործակցութիւնը՝ նպատակ ունենալով զարգացնել գիւղն ու գիւղատնտեսութիւնը, որդեգրելով արդի գիւղատնտեսական խորհրդատուական մեթոտները, որ կը նպաստէ բարձրացնելու գիւղացիներուն իրազեկումը, աւելցնելու արտադրողականութիւնը եւ ամրացնելու գիւղատնտեսական մարտահրաւէրները դիմագրաւելու կարողութիւնը:

«Իր կարգին, Հայաստանի Տնտեսութեան նախարարը շնորհակալութիւն յայտնեց Եգիպտոս այցելութեան ժամանակ իրեն հանդէպ ցուցաբերուած լաւ ընդունելութեան համար: Ան ընդգծեց՝ որ Հայաստանը կը գնահատէ Եգիպտոսի հետ յարաբերութիւնները, որոնք իր երկիրին համար կը նկատուին առաջնութիւն՝ աւելցնելու համար ներդրումներն ու առեւտուրի փոխանակութիւնը, ինչպէս նաեւ բանալու համագործակցութեան աւելի լայն հորիզոններ: Նշեց՝ որ Հայաստանը կ՚աշխատի այլազանել իր տնտեսութիւնը, յատկապէս անցեալ տարուան Օգոստոսին Ազրպէյճանի հետ խաղաղութեան պայմանագիրը ստորագրելէ ետք, որ նպաստեց ամրապնդելու Կովկասի խաղաղութիւնն ու կայունութիւնը:

«Հայաստանի Տնտեսութեան նախարարը բարձր գնահատեց Եգիպտոսի հետ համատեղ յարաբերութիւններուն շարունակական զարգացումը, ընդգծելով՝ որ կան համագործակցութեան մեծ հնարաւորութիւններ, մասնաւորապէս նկատի առնելով այն զարգացումի ծրագիրները՝ որոնց վրայ կ՚աշխատի Հայաստան, ինչպէս՝ չինական *Մէկ գօտի, մէկ ճանապարհ* նախաձեռնութեան ծիրէն ներս իրականացուող ծրագիրները, եւ բազմաթիւ այլ բնագաւառներ, որոնք կ՚ընդլայնեն Եգիպտոսի մասնաւոր հատուածի հետ համագործակցութեան կարելիութիւնները:

«Այս իմաստով, Հայաստանի Տնտեսութեան նախարարը հրաւիրեց Եգիպտոսի Ծրագրաւորումի, Տնտեսական Զարգացումի եւ Միջազգային Համագործակցութեան նախարարուհիին՝ մասնակցելու 2026 Մայիսին Հայաստանի մէջ կայանալիք ներդրումային վեհաժողովին»:

Հայաստանի Տնտեսութեան Նախարարութեան պաշտօնական կայքէջի հաղորդագրութիւնը կը ներկայացնէ հանդիպումը.

«Եգիպտոսում կայացել է Հայաստանի Հանրապետութեան եւ Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետութեան միջեւ միջկառավարական համատեղ յանձնաժողովի 6-րդ նիստը: Յանձնաժողովի հայկական կողմի համանախագահն էր ՀՀ էկոնոմիկայի նախարար Գէորգ Պապոյեանը, իսկ եգիպտական կողմինը՝ ԵԱՀ պլանաւորման, տնտեսական զարգացման եւ միջազգային համագործակցութեան նախարար Ռանիա Ալ-Մաշատը:

«Նիստի ընթացքում քննարկուել են երկկողմ առեւտրատնտեսական յարաբերութիւնների զարգացման հեռանկարները, մասնաւորապէս՝ առեւտրի, ներդրումների, ներմուծման եւ արտահանման, արդիւնաբերութեան, գիւղատնտեսութեան, ջրային ռեսուրսների կառավարման, գիւղատնտեսութեան, լոգիստիկայի, զբօսաշրջութեան եւ այլ ոլորտներում:

«Հանդիպման ընթացքում Գէորգ Պապոյեանը ներկայացրել է *Խաղաղութեան խաչմերուկ* եւ TRIPP նախաձեռնութիւնները՝ ընդգծելով դրանց կարեւորութիւնը տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցութեան եւ երկարաժամկէտ խաղաղութեան համար:

«Հանդիպման աւարտին ստորագրուել է միջկառավարական յանձնաժողովի նիստի արձանագրութիւնը»:

Հաւաքեց եւ թարգմանեց՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ (1864-1866) ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋԻՆ ԼՐԱԳԻՐԸ՝ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

ՀԱՄԱՌՕՏՈՒԹԻՒՆ

Եգիպտահայ գաղութի (Վիճակի) առաջնորդ Գաբրիէլ եպիսկոպոս Մարաշցի՝ որ յայտնի էր իր շինարար գործունէութեամբ, 1864-ին տարիքի բերումով այլեւս անկարող դարձած էր կառավարել գաղութը, անյաջող վարչարարութեան հետեւանքով սկիզբ առած էին ներքին անկարգութիւնները, աչքաթող եղած Խորէնեան Վարժարանը եւ դիզուած Առաջնորդարանին պարտքերը։

Գաղութին մէջ մեծ յուզում յառաջացուց Խորէնեան Վարժարանի նուիրատու Կարապետ աղա Գալուստեանի հռչակաւոր կտակը։ Մեծահարուստ վաճառականը կը մահանայ Գահիրէ, 1864 Ապրիլ 8/20-ին։ Կը կարդացուի կտակը եւ կը բացայայտուի՝ որ իր հարստութեան մեծագոյն մասը բաժնած է ազգին եւ կնոջ Արուս (Արուսեակ) հանըմի միջեւ, գրեթէ աննշան բաժին մը ձգելով երեք ժառանգորդներուն՝ հօրեղբօրորդիներ Իսահակ (Սահակ) ու Մարտիրոս Հանըմեաններուն (Եգիպտոս) եւ քեռորդի Մկրտիչին (Վան)։ Ասիկա, բնականաբար, պիտի յառաջացնէր Եգիպտոսի երկու ժառանգորդներուն զայրոյթը, որոնք, գործակցելով Գահիրէի Թաղական Խորհուրդի քանի մը անդամներու հետ, պիտի փորձէին, թէեւ ապարդիւն, վիժեցնել կտակին վաւերացումը եւ գործադրութիւնը։ Խնդիրին կը միանայ մամուլը (Պոլիս եւ Զմիւռնիա), եւ հարցը կը դառնայ գրեթէ անկառավարելի։

Հարցերը լուծելու եւ առողջապէս տկարացած առաջնորդին փոխարինելու համար, Պոլսոյ Պատրիարքարանը առաջնորդական փոխանորդ կը ղրկէ Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեան, որ Աղեքսանդրիա կը հասնի 1864 Հոկտեմբեր 25 / Նոյեմբեր 6-ին։

Տ. Մկրտիչ կ'անցընէ մեղրալուսինի կարճ շրջան մը։ Մամուլը կը գրէ՝ որ կը բարելաւուի Խորէնեան դպրոցը եւ գոցուելու վրայ են պարտքերը։ Պարտքերուն փակումին համար, սակայն, Տ. Մկրտիչ կը մեկուսացնէ ազգին եկամուտները շահագործող անձերը, որոնք շուտով պիտի դառնային իր բուռն հակառակորդները։ 1865 Մարտին կը հիմնէ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* կիսամսեան։ Գալուստեանի կտակին հարցը ժամանակաւորապէս կը դադրի հանրային կարծիքը բորբոքելէ՝ թէեւ Տ. Մկրտիչի փոխանորդութեան շրջանին վերջնականապէս չի լուծուիր ժառանգորդներուն հարցը, իսկ Առաջնորդարանը կը յաջողի զանձել իրեն յատկացուած կալուածներուն եկամուտները (կամ եկամուտներուն մէկ մասը) եւ նուազեցնել պարտքը։

Դէպք մը սակայն կը բորբոքէ ամբողջ գաղութը եւ մէջտեղ կը հանէ պահուըտած դժգոհութիւններու շարք մը, գաղութն ալ երկփեղկելով երկուքի։ 1865 Ապրիլ 24 / Մայիս 6-ին, Գրիգոր աղա Ունճեանի բարեկամները բարի ճանապարհի խնճոյք կը սարքեն Գահիրէի մէջ իր Պոլիս մեկնումին առիթով։ Խնճոյքէն ետք, 8-10 հայ երիտասարդներ, խմիչքի ազդեցութեան տակ, կը պտըտին Գահիրէի փողոցները առանց ոչ մէկ անկարգութիւն գործելու, եւ երբ կը հասնին Առաջնորդարանին առջեւ կ'աղաղակեն «կեցցէ Մկրտիչ եպիսկոպոս, կեցցէ Կիլիկիա»։ Փողոց իջնելն ու «կեցցէ»-ներով աղաղակելը համարելով եգիպտահայութեան կողմէ վիրաւորանք պետութեան եւ ժողովուրդին հանդէպ, յաջորդ օրուան Պատարագի քարոզին Տ. Մկրտիչ զանոնք կ'անուանէ սրիկաներ եւ խենդեր։ Ապրիլ 30 / Մայիս 12-ին, Առաջնորդարան կ'երթայ հինգ հոգինոց պատգամաւորական խումբ մը՝ մեքենագործ Պօղոս Մաճարեան, մեքենագործ Նշան Թագւորեան, ոսկերիչ Սեպուհ Աղամալեան, ոսկերիչ Գրիգոր եւ ոսկերիչ Ստեփան (երեքը՝ դէպքի երիտասարդներ, երկուքը՝ ուրիշ անձեր), կը հանդիպի Թաղական Խորհուրդի քանի մը անդամներուն եւ Տ. Մկրտիչին, կը բողոքէ Կիրակի օրուան անարգանքներուն համար, եւ կը մեկնի։ Մայիս 9/21-ին, Տ. Մկրտիչի բողոքին վրայ (աղբիւր մը կ'ըսէ՝ թէ Թաղական Խորհուրդի ատենապետ Գէորգ պէյ Ռափայէլեանն է որ գացած է ոստիկանութիւն եւ Տ. Մկրտիչի անունով բողոք ներկայացուցած, առանց Տ. Մկրտիչի իրազեկութեան, այլ զինքը ծուղակ ձգելու նպատակով), ոստիկանութիւնը կը ձերբակալէ եւ կը բանտարկէ հինգը։ Շուրջ 30 հայեր կ'երթան ոստիկանատուն՝ անոնց անմեղութիւնը վկայելու համար, ապա կը պահանջեն որ իրենք ալ բանտարկուին հինգին հետ, եւ կը բանտարկուին (միամտութիւն է հաւատալ՝ որ անոնք բանտարկուած են լոկ իրենց ցանկութեան վրայ, մանաւանդ որ յայտնի չէ՝ թէ ինչ ըրած են ոստիկանատան մէջ կամ ինչպէս խօսած են ոստիկաններուն հետ)։ Քիչ յետոյ վերջինները ազատ կ'արձակուին, իսկ աւելի ուշ՝ Գէորգ պէյ Ռափայէլեանի երաշխաւորութեամբ, նաեւ հինգը։ Ասոր վրայ, ընդդիմադիրները հայաբնակ թաղերը յայտարարութիւններ կը տարածեն՝ Տ. Մկրտիչը ներկայացնելով իբրեւ մատնիչ եւ անսահմանադրական, եւ ժողովուրդը կը հրաւիրեն Առաջնորդարան բողոքի համար։ Մայիս 11/23-ին շուրջ 150 հոգի կը խուժէ Առաջնորդարան, Տ. Մկրտիչին ստորագրել կու տայ իր հրաժարականը, իր մօտ կը վերցնէ կնիքները եւ կը կազմէ ինն հոգիէ բաղկացած ժամանակաւոր յանձնաժողով մը, որպէսզի տնօրինէ ազգային գործը մինչեւ Թաղական Խորհուրդի եւ Ընդհանուր Ժողովի ընտրութիւնները։ Մայիս 16/28-ին, Առաջնորդարանին մէջ յանձնաժողովը կը գումարէր իր նիստը, երբ ոստիկանութեան տեսուչը եւ Գահիրէի Մուհաֆըզ փաշային երկրորդը կու գան եւ կը տեղեկացնեն՝ որ ոչ ոք իրաւունք ունի

հրաժարեցնել առաջնորդական փոխանորդը առանց Պոլսոյ Պատրիարքարանի եւ Եգիպտոսի կառավարութեան հրամանին։ Տ. Մկրտիչ կը մնայ իր պաշտօնին վրայ եւ կը վերականգնուի հին Թաղականը։

Վրայ կը հասնի երկրորդ դէպք մը։ Նոյն օրերը Տ. Մկրտիչ կը մեկնի Աղեքսանդրիա, ներքին եւ արտաքին գործոց պաշտօնեայ Շէրիֆ փաշային հանդիպելու եւ անկէ աջակցութիւն ստանալու համար։ Այդ միջոցին Թաղական Խորհուրդը կը ջնջէ եկեղեցիի հոգետան կերակուրին ծախսը, որմէ կ՚օգտուէին բազմաթիւ պատահական մարդիկ, փոխարէնը բարձրացնելով եկեղեցիի պաշտօնէութեան ամսականները։ Թաղականը կը գոցէ խոհանոցը եւ բանալին կու տայ Կարապետ Տ. Զաքարեանին։ Յունիս 8/20-ին Տ. Մկրտիչ կը վերադառնայ Աղեքսանդրիայէն, կ՚անցնի ոստիկանատունէն՝ իր ձեռքը ունենալով Շէրիֆ փաշայի հրամանագիր մը, կու գայ Առաջնորդարան, Զաքարեանէն կը խնդրէ բանալին, բայց Զաքարեան կը պատասխանէ՝ որ միայն Թաղականի պատուէրով կրնայ տալ։ Տ. Մկրտիչ կը բողոքէ կառավարութեան եւ ոստիկանութիւնը կը ձերբակալէ Զաքարեանը։ Ասիկա լսելով, մասամբ նաեւ կալուածներու բարեփոխութենէն տուժածներու հրահրումով, Յունիս 10/22-ին բազմութիւն մը կը խուժէ եկեղեցի, ուր հաւաքուած էր նաեւ ոստիկանութիւնը։ Բազմութենէն մաս մը կը յաջողի յարձակիլ Տ. Մկրտիչին վրայ, որ ոստիկաններուն օգնութեամբ կը փոխադրուի Առաջնորդարան։ Ոստիկանութիւնը կը բանտարկէ ներկայ բազմութենէն 74 հոգի։ Յունիս 11/23-ին, բանտարկեալներու եւ այլոց կիներ կը վազեն եկեղեցի, կ՚անարգեն Տ. Մկրտիչը, մօրուքը կը քաշեն, կը սպառնան, եւ ապա կը մեկնին։ Նոյն օրը, Ֆրանսայի եւ Իրանի հիւպատոսները կ՚երթան բանտ եւ կ՚ազատեն իրենց հպատակները։ Յունիս 12/24-ին մեծ մասը ազատ կ՚արձակուի՝ փոխան հնազանդութեան ստորագրութեան, բայց փոքր մաս մը (տեղ մը նշուած է 25 հոգի, ուրիշ տեղ մը՝ 7) կը մերժէ ստորագրութիւնը։ Յունիս 13/25-ի ուշ գիշերը (14/26-ի լոյս առաւօտեան) անոնք եւս ազատ կ՚արձակուին Երամ պէյ Երամեանի երաշխաւորութեամբ։

Պոլսահայ մամուլն ալ կը մասնակցի դէպքերուն եւ կողմ կը բռնէ։ *Վարազայի հավատիս*ի հայերէն եւ հայատառ թրքերէն նամակները, յօդուածները եւ լուրերը միանշանակ եւ միահամուռ անզիջողականութեամբ դէմ կը կանգնին Տ. Մկրտիչին, եւ վերջինէս եյլելով նաեւ Պոլսոյ Պատրիարքին, մինչդեռ *Մասիս* աւելի մեղմօրէն կը բռնէ կողմ դիրքաւորում։

Այս դէպքերը կրնային տեղի չունենալ, եթէ Տ. Մկրտիչ զգուշաւոր ըլլար իր խօսքերուն մէջ, իր արտայայտութիւններով չվիրաւորէր մարդոց, կարող ըլլար սպառել դժգոհութիւնները՝ փոխանակ անխոհեմ վերաբերմունքով հրահրելու զանոնք, ճկուն ըլլար մարդկային յարաբերութիւններուն մէջ։

1865-ի զմիւռնիահայ ճամբորդ մը խոր ցաւով պիտի արձանագրէր՝ որ շահադիտական մրցակցութիւնները առիթ կու տային ազգակործան կռիւներու։

Ժամանակն էր Պոլսոյ Պատրիարքարանին շարժելու եւ միջամտելու։ Կեդրոնական Ազգային Վարչութիւնը կատարուածները քննելու համար Եգիպտոս կը ղրկէ Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեան (յետագային՝ Պոլսոյ Պատրիարք)։ Ան Եգիպտոս կը հասնի հաւանաբար 1865 Յունիս-Յուլիսին, իսկ Պոլիս կը վերադառնայ՝ Դեկտեմբեր 3/15-ին, որուն ընթացքին կը կատարէ քննութիւններ, կը կազմակերպէ հանդիպումներ դէպքերու մասնակցողներուն հետ, կը փորձէ համաձայնութեան եզրեր գտնել Կարապետ Գալուստեանի կտակի կողմերուն միջեւ։ Կը փորձէ նաեւ հանդարտեցնել եգիպտահայութիւնը եւ Կիրակի օրուան քարոզի մը միջոցով զաղութը վերախմբաւորել Տ. Մկրտիչի շուրջ։ Կը յաջողի գոնէ արտաքնապէս խաղաղեցնել կիրքերը, բայց անկարող կ՚ըլլայ լուծել կտակին հարցը։ Պոլիս վերադառնալով Պատրիարքին կը ներկայացնէ մանրամասն Տեղեկագիր մը, ուր կը շեշտէ ազգային գործերու կառուցողական պակասութիւնները, յատկապէս ժառանգութեան (թերէքէի), կտակի եւ ընտրական կանոններու բացակայութիւնը, չմոռնալով յանցանքի բաժին մըն ալ վերագրել Տ. Մկրտիչի անվայել խօսքերուն եւ անպատշաճ վերաբերմունքին, որոնք հրահրած էին արդէն գոյութիւն ունեցող հակառակութիւնները։

Տ. Ներսէս մէկ տարի եւս ժամկէտ կը շնորհէ Տ. Մկրտիչին՝ շարունակելու առաջնորդական փոխանորդութիւնը, որմէ ետք, 1866-ի վերջերը ան վերջնականապէս կը մեկնի Եգիպտոսէն, Թաղական Խորհուրդն ալ փափաք չունենալով քննարկել անոր երկարաձգումը։

Տ. Մկրտիչի ժամանումէն առաջ, Գահիրէ փոխադրուած էր յայտնի գրող եւ խմբագիր Աբրահամ Մուրատեան։ Առիթէն օգտուելով, հաւանաբար նաեւ Մուրատեանի առաջարկով, Տ. Մկրտիչ կ՚իրականացնէ իր շրջանի ամենակարեւոր նուաճումներէն մէկը, հովանաւորելով եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի*, որուն համար յատուկ կը հիմնէ փոքր տպարան մը։ Լրագիրին խմբագրութիւնը կը ստանձնէ Ա. Մուրատեան, տնօրինութիւնը՝ Խորէնեան Վարժարանի Հոգաբարձութիւնը։

Կիսամսեայ *Արմաւենի*էն լոյս տեսնէ ընդամէնը չորս թիւ՝ 1865 Մարտ 16, Ապրիլ 1 եւ 16, եւ Մայիս 1 (հին տոմարով), որմէ ետք կը դադրի վերջնականապէս։ Առաջին թիւը լոյս տեսնէ՝ երբ տակաւին Առաջնորդարանի հարցերը կը գտնուէին գոնէ մասնակի վերահսկողութեան տակ, եւ դրական արձագանգ կ՚ունենայ ոչ միայն Եգիպտոսի, այլ Պոլսոյ, Զմիւռնիոյ մէջ եւ այլուր։ Բայց վերջին թիւին արդէն վերսկսած էին եգիպտահայ անհամաձայնութիւնները եւ խռովութիւնները՝ հասնելով բարձրագոյն աստիճանի։ Ճշգրիտ բացայայտուած չէ *Արմաւենի*ի դադարումին պատճառը, բայց շատ հաւանական է որ ընդհանուր խռովութիւններու լոյսին տակ Տ. Մկրտիչ այլեւ անկարող դարձած է, կամ չէ ցանկացած, շարունակել աջակցութիւնը։ Ասոր կ՚աւելնայ նաեւ 1865 Յունիսին բռնկած համատարած քոլերան, եւ Աբրահամ Մուրատեան կը հեռանայ Եգիպտոսէն։

ՅՕԴՈՒԱԾԻՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

1. ՄՈՒՏՔ
2. ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԿԱՌՈՒՑՈՒԱԾՔԸ
3. ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆ ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ
ա. Սկզբնաւորութիւն եւ մամուլի դրական պատկերումներ
բ. Պարտք
գ. Կարապետ աղա Գալուստեանի կտակը
դ. Ձերբակալութիւն, բանտարկութիւն եւ գաղութին բաժանումը երկուքի
ե. Համեմատական հանդարտութիւն
զ. Պաշտօնական Տեղեկագիր
է. Տ. Ներսէսի մեկնումէն մինչեւ Տ. Մկրտիչի մեկնումը

4. ԱԲՐԱՀԱՄ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ԵՒ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*
ա. Հիմնադրութիւն, ընդունելութիւն եւ փակում
բ. Մատչելի թիւեր
գ. Բովանդակութեան հետքերով
Առաջնորդական փոխանորդը լրագիրին մէջ
Խորէնեան Վարժարան
Սահմանադրութիւն եւ ընտրութիւն
Գրողներ

1. ՄՈՒՏՔ

1834-ին՝ եգիպտահայոց առաջնորդական փոխանորդ, ապա առաջնորդ, Գաբրիէլ եպիսկոպոս Մարաշցի կրցած էր բարգաւաճ վիճակի մէջ պահել գաղութը, 1837-ին ձեռնարկած էր Պէնի Սուէյֆի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին կառուցումը, հմտօրէն տնօրինած էր Առաջնորդարանի ելումուտը, իր յարաբերութիւններուն շնորհիւ ազգը պետութենէն նուէր ստացած էր մեծաքանակ ֆէտտան տարածութիւններ: Մէկ խօսքով, ան կը նկատուէր շինարար առաջնորդ[1]:

1864-ին հիւանդ էր եւ տեսողութիւնը բաւական տկարացած: Այլեւս անկարող ըլլալով տիրել գաղութի մարմիններուն վրայ եւ տնօրինել ազգային հարցերը, սկիզբ առած էին ներքին խռովութիւններն ու անհամաձայնութիւնները:

Գաղութը պէտք ունէր նոր առաջնորդի: Այս նպատակով, Պոլսոյ Խառն Ժողովը 1864 Սեպտեմբեր-Հոկտեմբերին որոշում կը կայացնէ առժամեայ կերպով Եգիպտոսի առաջնորդական փոխանորդ կարգել 1858-էն ի վեր Գաղատիոյ առաջնորդ Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեան[2]:

Տ. Մկրտիչ ունէր խնդրական անցեալ մը, կրողն էր չլուծուած մեղադրանքներու: *Մեղու* անմիջապէս կը յայտնէ իր զարմանքը այս ընտրութեան համար. «Երուսաղիմայ Պատրիարքի ընտրութենէն առաջ վիճակն երեսի վրայ ձգելէն եւ Իզմիրէն առանց հրամանի Պոլիս գալով լրագրաց մէջ ինքզինք Երուսաղիմայ միաբան հրատարակելէ եւ անուշիկ մերժումէ մ'ետեւ ի՞նչ նշանակութիւն կրնայ ունենալ Մկրտիչ եպիսկոպոսին երթալը յԵգիպտոս»: Կ'աւելցնէ՝ որ «Գաղատիոյ ժողովուրդն հաշիւ կ'ուզէ Գաղատիոյ վանքին համար»[3]:

Արշալոյս արարատեան եւս տալով անոր Եգիպտոս մեկնելու լուրը, ընդհակառակը, զայն կը նկարագրէ իբրեւ «խոհական եւ խաղաղասէր հոգեւոր հովիւ»[4]:

Տ. Մկրտիչ Աղեքսանդրիա կը հասնի Հոկտեմբեր 25 / Նոյեմբեր 6-ին[5]:

2. ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԿԱՌՈՒՑՈՒԱԾՔԸ

1864-ին Գահիրէ կը գտնուէին 960 հայեր[6], Աղեքսանդրիա՝ 252[7]:

Գահիրէի մէջ կը գործէր Խորէնեան Վարժարանը, Աղեքսանդրիոյ մէջ՝ Պօղոս-Պէյեան Վարժարանը:

Գաղութային գործունէութեան կեդրոնը եկեղեցին էր՝ իր յարակից առաջնորդարանով, Գահիրէի մէջ՝ Ս. Աստուածածին Եկեղեցին, Աղեքսանդրիա՝ Ս. Պօղոս-Պետրոս Եկեղեցին:

Եգիպտահայ Վիճակի առաջնորդն էր՝ Գաբրիէլ եպիսկոպոս Մարաշցի:

1864 Ապրիլ 1/13-ին Գահիրէ կը հասնի Պոլսոյ Պատրիարքարանին կողմէ պաշտօնապէս ղրկուած Մեսրոպ (Մեսրովբ) Վարդապետ, գործադրութեան մէջ դնելու Ազգային Սահմանադրութիւնը:

Սահմանադրական հիմքով Գահիրէի Թաղական Խորհուրդի ընտրութիւններուն նախապատրաստուելու եւ ժամանակաւորապէս ազգին գործերը ստանձնելու համար, Ապրիլ 3/15-ին կը կազմուի Օգնական Ժողով՝ Միքայէլ Վարդապետ Խաչատուրեան, Մինաս Վարդապետ, Շէքիպ էֆէնտի Նշանեան, Եուսուֆ էֆէնտի Միւհէնտիզ, Հայրապետ աղա Գրիգորեան եւ Խաչիկ աղա Ֆէսճի[8]:

Օժանդակ Ժողովը կը կազմէ Ընտրական Ժողով՝ Պօղոս էֆէնտի Կարապետեան, Սարգիս աղա Դաւիթեան եւ Յակոբ պատուելի Պօղոսեան, որուն պարտականութիւնն է ընտրական ցանկերը կազմել եւ դիւրութիւններ մատակարարել ժողովուրդին[9]:

Ապրիլ 12/24-ին, Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին մէջ, կիրակնօրեայ Պատարագէն ետք, ժողովուրդը կը քուէարկէ եգիպտահայ պատմութեան առաջին Թաղական Ժողովի ինն անդամները հետեւեալ արդիւնքով.

Գրիգոր էֆէնտի Գանչէլէր (Եղիաեան)՝ 109 քուէ
Ազարիա աղա Պետրոսեան՝ 103
Շէքիպ էֆէնտի Նշանեան՝ 92
Գէորգ պէյ Ռափայէլեան՝ 78
Պօղոս էֆէնտի Կարապետեան՝ 72
Մովսէս աղա Տիշճի (Յակոբեան)՝ 72
Յովհաննէս էֆէնտի Պաղտասարեան՝ 72 (հրաժարած)
Մովսէս աղա Արայըճեան՝ 63 (հրաժարած)
Խաչէր էֆէնտի Միքայէլեան՝ 62[10]

Ապրիլ 14/26-ին, հրաժարած անձերուն կը փոխարինեն քուէարկութեամբ յաջորդ երկու տեղերը գրաւած անձերը.

Պետրոս էֆէնտի Զէքի՝ 53
Շաւարշ աղա Արփիարեան՝ 52[11]

Նոյն օրը կ'ընտրուի Գահիրէի Թաղական Խորհուրդին դիւանը.

Ազարիա աղա Պետրոսեան՝ *ատենապետ*
Գրիգոր էֆէնտի Եղիաեան՝ *փոխ ատենապետ*
Շաւարշ աղա Արփիարեան՝ *ատենադպիր*
Պօղոս էֆէնտի Կարապետեան՝ *գանձապետ*
Շէքիպ էֆէնտի Նշանեան
Գէորգ պէյ Ռափայէլեան
Մովսէս աղա Տիշճի (Յակոբեան)
Խաչէր էֆէնտի Միքայէլեան
Պետրոս էֆէնտի Զէքի[12]

Յաջողութեամբ պսակելով իր առաքելութիւնը, Մեսրոպ Վարդապետ 1864 Ապրիլ 27 / Մայիս 9-ին նոյն նպատակով կ'երթայ Աղեքսանդրիա[13]: Իր հետ Աղեքսանդրիա կու գայ Գահիրէի մէջ կազմուած Ընտրողական Ժողովը[14]:

Մայիս 3/15-ին, Ս. Պօղոս-Պետրոս Եկեղեցիին մէջ, կիրակնօրեայ Պատարագէն ետք, ժողովուրդը կը քուէարկէ Աղեքսանդրիոյ առաջին Թաղական Ժողովի հինգ անդամները հետեւեալ արդիւնքով.

Թագւոր աղա Յակոբեան՝ 52 քուէ
Գէորգ աղա Լուսպարոնեան՝ 41
Յակոբ աղա Աշըքեան՝ 35
Գէորգ աղա Եուսուֆեան՝ 34
Ղազարոս աղա Տէր Գասպարեան՝ 31[15]

Կիրակի, Մայիս 10/22-ին կ'ընտրուի Աղեքսանդրիոյ Թաղական Խորհուրդին դիւանը.

Նուպար փաշա Նուպարեան՝ *նախագահ*
Թագւոր աղա Յակոբեան (իզմիրցի)՝ *ատենապետ եւ փոխ առաջնորդ նախագահին*

Գէորգ աղա Եուսուֆեան (իզմիրցի)՝ *ատենադպիր*
Գէորգ աղա Լուսպարոնեան (թոքատցի)
Յակոբ աղա Աշըքեան (թալասցի)
Ղազարոս աղա Տէր Գասպարեան (իզմիրցի)[16]

Աւարտած ըլլալով իր աշխատանքը, Մեսրոպ Վարդապետ կը վերադառնայ Պոլիս:

1864 Հոկտեմբեր / Նոյեմբերին, եգիպտահայ գործերը կարգի դնելու համար Պոլսոյ Պատրիարքարանը իբրեւ առաջնորդական փոխանորդ կը ղրկէ Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեան: Կը գրուի որ կը կազմէ Գահիրէի նոր Թաղական Խորհուրդը: Այս նոր կազմին անունները չունինք, բայց գիտենք որ 1865 Ապրիլ-Մայիսին անոր ատենապետը եղած է Գէորգ պէյ Ռափայէլեան[17]:

Եգիպտահայ վիճակին կը պակսէր Քաղաքական Ժողովը՝ ըստ Ազգային Սահմանադրութեան կանոններուն: Թաղական Խորհուրդը իր վրայ վերցուցած էր երկուքին պարտականութիւնը: Այս նպատակով 1865-ի սկիզբները կը կազմուի Օգնական Ժողով՝ Միքայէլ վարդապետ, Կարապետ քահանայ, Հայրապետ աղա Գրիգորեան, Յարութիւն էֆէնտի Միքայէլեան, Խաչիկ աղա Աշըգեան, Բարթող աղա Մըսըրլեան եւ Գէորգ աղա Եուսուֆեան (Աղեքսանդրիայէն), որ հաւաքուելով 1865 Ապրիլ 30 / Մայիս 12-ին, Գահիրէի Առաջնորդարանին մէջ կը կազմէ երեք անձէ բաղկացած Ընտրողական Ժողով՝ Սարգիս աղա Դաւիթեան, Իսկէնտէր աղա Մէլիքեան եւ Դաւիթ աղա Յակոբեան, որուն պաշտօնն է նախապատրաստել շուտով կատարուելիք Ընդհանուր Ժողովի քուէարկութիւնը, որմէ պիտի կազմուի Քաղաքականը[18]:

Կը սկսին Գահիրէի գաղութին Ապրիլ 24 / Մայիս 6-ի խռովութիւնները: Մայիս 11/23-ին, ընդդիմադիրները մտնելով Առաջնորդարան, կը յաջողին հրաժարիլ տալ Տ. Մկրտիչը, կը ջնջեն Թաղական Խորհուրդը եւ տեղւոյն վրայ կը քուէարկեն ժամանակաւոր յանձնախումբ մը, պատրաստուելու համար Ընդհանուր Ժողովի եւ նոր Թաղականի ընտրութիւններուն: Քուէարկութեան արդիւնքը կըլլայ.

Ազարիկ աղա [Պետրոսեան]՝ 104 քուէ, *ատենապետ*
Գէորգ պէյ [Ռափայէլեան]՝ 103
Ռուբէն աղա Ռուբինեան՝ 83
Շաւարշ աղա [Արփիարեան]՝ 78
Տոքթոր Չայեան՝ 75
Ջէքի Պետրոս էֆէնտի՝ 71
Բարթող աղա Մըսըրլեան՝ 55
Եուսուֆ էֆէնտի Մըսըրլեան՝ 532
Գրիգոր աղա Եղիաեան՝ 51[19]

Անոնցմէ հինգը՝ Ա. Պետրոսեան, Գ. Ռափայէլեան, Շ. Արփիարեան, Պետրոս Ջէքի եւ Գ. Եղիաեան, կը հանդիսանան 1864 Ապրիլ 12/24-ի ընտրութիւններով կազմուած Թաղականին անդամները:

Քանի մը օր ետք կը յաջողին նաեւ նիստ գումարել:

Բայց կառավարութիւնը կը միջամտէ, առարկելով որ միայն Պոլսոյ Պատրիարքը եւ Եգիպտոսի կառավարութիւնը իրաւունք ունին առաջնորդական փոխանորդին հրաժարեցնել, հետեւաբար կը վերականգնուի նախորդ Թաղական Խորհուրդը:

Խռովութիւններուն պատճառով առաջնորդական փոխանորդն ու Թաղականը տկարացած, առաջին Քաղաքական Ժողովը կը կազմուի 1869-ին[20] Տ. Մկրտիչի մեկնումէն բաւական վերջ:

(Շար. 1)

ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Նազարէթ Մ. Աղազարմ, *Նօթեր Եգիպտոսի հայ գաղութին վրայ*, Գահիրէ, 1911, էջ 115-123: Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, *Նիւթեր Եգիպտոսի հայոց պատմութեան համար*, Գահիրէ, 1943, 178-183:
2. «Ազգային», *Կիլիկիա*, 10 Հոկտեմբեր 1864 (հ.տ.), շրջան չորրորդ, թիւ 41, էջ 2:
3. «Գաղատիոյ Մկրտիչ Եպիսկոպոսն յԵգիպտոս», *Մեղու*, 29 Հոկտեմբեր 1864 (հ.տ.), 8-րդ տարի, թիւ 250, էջ 188-189:
4. *Արշալոյս արարատեան*, 31 Հոկտեմբեր 1864 (հ.տ.), քսանեւինգերորդ տարի, թիւ 739, էջ 4:
5. *Կիլիկիա*, 14 Նոյեմբեր 1864 (հ.տ.), շրջան չորրորդ, թիւ 46, էջ 2:
6. Ա. Գալէնտէրեան, «Ատաղձներ եգիպտահայ պատմութեան», *Արաքս*, 21 Փետրուար 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 7 (1318), էջ 2:
7. Անդ, 28 Փետրուար 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 8 (1319), էջ 2:
8. Անդ, 7 Մարտ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 9 (1320), էջ 2:
9. Անդ, էջ 2:
10. Անդ, 14 Մարտ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 10 (1321), էջ 2. 21 Մարտ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 11 (1322), էջ 2:
11. Անդ, 28 Մարտ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 12 (1323), էջ 2:
12. «Եգիպտոս», *Արշալոյս արարատեան*, 16 Մայիս 1864 (հ.տ.), քսաներորդ չորրորդ տարի, թիւ 727, էջ 3: *Կիլիկիա*, 23 Մայիս 1864 (հ.տ.), շրջան չորրորդ, թիւ 21, էջ 3: Ա. Գալէնտէրեան, «Ատաղձներ Եգիպտահայ պատմութեան», *Արաքս*, 28 Մարտ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 12 (1323), էջ 2: Գրիգոր Եղիաեանի փոխ ատենապետութեան մասին տես՝ Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, *Նիւթեր Եգիպտոսի հայոց պատմութեան համար*, Բ. հատոր, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1986, էջ 365:
13. Ա. Գալէնտէրեան, «Ատաղձներ Եգիպտահայ պատմութեան», *Արաքս*, 28 Մարտ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 12 (1323), էջ 2:
14. Անդ, 11 Ապրիլ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 13 (1324), էջ 2:
15. Անդ, էջ 2:
16. Անդ, 11 Ապրիլ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 13 (1324), էջ 2: Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 366-367:
17. Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեան, «Եգիպտոսի ազգային գործոց քննութեան տեղեկագիրը», *Մասիս*, 25 Դեկտեմբեր 1865 (հ.տ.), չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 721, էջ 3:
18. *Արմաւենի*, 1 Մայիս 1865 (հ.տ.), առաջին տարի, թիւ 4, էջ 1:
19. «Ազգային», *Վարագայ հավատիս*, 26 Մայիս 1865 (հ.տ.), իքինճի սէնի, Նօ 174, էջ 2: [Նամակ Աղեքսանդրիայէն], *Մասիս*, 29 Մայիս 1865 (հ.տ.), չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 694, էջ 3:
20. Anne Kazazian, *État des archives du Patriarcat arménien orthodoxe du Caire*, Mémoire de DEA “Monde arabe”, juin 1990, Université Provence - Aix-Marseille I: Institut de Recherches et d’Études sur le Monde Arabe et Musulman (IREMAM), p. 19.

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Ուրբաթ, Դեկտեմբեր 19-ին, տեղի ունեցան Աղեքսանդրիոյ Պատկառելի Թեմական Ժողովի ամբողջական ընտրութիւնները: 149 ընտրողներէն մասնակցեցան 47 հոգի, ընտրելով համաձայնեցուած 12 թեկնածուները: Աղեքսանդրահայութեան քանակի նուազումին պատճառով, թեկնածուներուն նախապէս վաւերացուած 24 թիւը առաջին անգամ ըլլալով կրճատուեցաւ 12-ի՝ կառավարական պաշտօնական վաւերացումէ ետք: Ահաւասիկ ընտրութիւններուն արդիւնքները.

1. Ալեքսանեան Տիգրան Վահան՝ 47 ձայն
2. Ալեքսանեան Աստղիկ Վահան՝ 47 ձայն
3. Արթինեան Վահէ Յարութիւն՝ 47 ձայն
4. Լէյլէկեան Ջաւէն Նուպար՝ 47 ձայն
5. Խանցեան Կարօ Արթին՝ 47 ձայն
6. Կանիմեան Կարէն Աւետիս՝ 47 ձայն
7. Հալաճեան Ռաֆֆի Գէորգ՝ 45 ձայն
8. Ճոճոեան Կարպիս Արթին՝ 47 ձայն
9. Մարտիկեան Հրայր Ներսէս՝ 47 ձայն
10. Պալաեան Մայտա Ջաւէն՝ 47 ձայն
11. Փալապըյըքեան Ռիթա Կարպիս՝ 47 ձայն
12. Փափազեան Արշակ Լեւոն՝ 47 ձայն

Թօսունեան Պերճ Արթին՝ 1 ձայն

Եգիպտահայ Ուղղափառ (Օրթոտոքս) Համայնքի ներկայ Կանոնագիրը համայնքին կողմէ վաւերացուած է 1946-ին, վերջնականապէս փոխարինելով շատոնց արդէն անգործադրելի դարձած Ազգային Սամանադրութեան, զոր եգիպտահայութիւնը կը գործածէր 1865 թուականէն ի վեր: Անոր արաբերէն տարբերակը Եգիպտոսի կառավարութիւնը վաւերացուցած է 1948-ին, որ մինչեւ այսօր կը հանդիսանայ իրաւական ուժ ունեցող միակ բնագիրը:

1955-ին Յուսաբեր կը հրատարակէ Կանոնագիրին հայերէն թարգմանութիւնը:

1956-ի Եգիպտոսի Սահմանադրութեամբ քաղաքացիներու իրաւունքի հարցերը կը յանձնուին պետական դատարաններուն, հետեւաբար, կը վերանան Կազմական Կանոնագիրի «Անձնական իրաւավիճակի յանձնաժողովներ»-ուն յատկացուած 42-54 Յօդուածները, մինչ մնացած բոլորը կը մնան անփոփոխ: Նոր Կանոնագիրը նոյն տարին կը վերահաստատուի Կառավարութեան կողմէ (մանրամասն՝ *Ջահակիր*, թիւ 1974):

Աղեքսանդրիոյ գաղութին քանակը կը պակսի նկատելիօրէն եւ արդէն անհրաժեշտութիւն դարձած էր Թեմական Ժողովի անդամներուն թիւը 24-էն իջեցնել 12-ի, որուն համար պէտք էր փոխել Կանոնագիրին քանի մը յօդուածները: Ըստ յիշեալ Կանոնագիրի Յօդուած 31-ին, Կանոնագիրը փոխելու իրաւունք ունի միայն Թեմական Համագումար Ժողովը՝ որ Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ երկու Թեմական Ժողովներուն հաւաքումն է:

Յօդուած 31-ը կը գրէ. «Թեմական Համագումար Ժողովի իրաւասութիւններն են՝ ընտրել եկեղեցական ժողովներու պատգամաւորը, փոփոխութեան ենթարկել ներկայ Կազմական Կանոնագիրը, սահմանել պատճէններ հանելու սակագիները եւ համայնքին մէն մի անդամէն գանձելի տարեկան տուրքին (4) քանակը, եւ արտօնել գնումն ու վաճառումը կամ այլ կարգի ձեռնփոխութիւնը (aliénation) համայնքին պատկանող կալուածներուն» (ընդօրինակուած Յուսաբերի 1955-ի հրատարակութենէն, էջ 7):

Արդ, 2025 Հոկտեմբեր 10-ին, Գահիրէի մէջ կը գումարուի Թեմական Համագումար Ժողով, որ կ'ընդունի փոխել Կանոնագիրի հետեւեալ չորս յօդուածները.

Յօդուած 9 (հին).

«Գահիրէ եւ Աղեքսանդրիա քաղաքներէն իւրաքանչիւրին մէջ Թեմական Ժողովը կը կազմուի 26 անդամներէ, որոնց 24-ը աշխարհական՝ կ'ընտրուին ներկայ կանոնագրի 10-րդ յօդուածէն մինչեւ 22-րդ յօդուածը բացատրուած ձեւակերպութիւններու համաձայն, իսկ երկուքը՝ Կրօնական՝ կը նշանակուին Առաջնորդէն» (Յուսաբեր, 1955, էջ 2-3):

Յօդուած 9 (փոխուած).

«Թեմական Ժողովը կը կազմուի Գահիրէի մէջ 26 անդամներէ, որոնցմէ 24-ը աշխարհիկ, եւ Աղեքսանդրիոյ մէջ 14 անդամներէ, որոնցմէ 12-ը աշխարհիկ: Անդամները կ'ընտրուին ներկայ կանոնագրի 10-րդ յօդուածէն մինչեւ 22-րդ յօդուածը բացատրուած պայմաններուն համաձայն, իսկ իւրաքանչիւրին մէջ երկուական կրօնականները կը նշանակէ Առաջնորդը»:

Յօդուած 33 (հին).

«Երկու շրջանակներէն իւրաքանչիւրին գործերը վարելու պաշտօնը կը յանձնուի Քաղաքական Ժողովի մը՝ բաղկացած եօթը աշխարհական (civil) անդամներէ, զորս Թեմական Ժողովը իր անդամներու մէջէն կ'ընտրէ գաղտնի քուէարկութեամբ» (Յուսաբեր, 1955, էջ 8):

Յօդուած 33 (փոխուած).

«Երկու շրջանակներէն իւրաքանչիւրին գործերը վարելու պաշտօնը կը յանձնուի Քաղաքական Ժողովի մը, բաղկացած՝ Գահիրէի մէջ 7 (եօթը) իսկ Աղեքսանդրիոյ մէջ 5 (հինգ) աշխարհիկ (civil) անդամներէ, որոնց Թեմական Ժողովները իրենց անդամներու մէջէն կ'ընտրեն գաղտնի քուէարկութեամբ»:

Յօդուած 34 (հին).

«Քաղաքական Ժողովին անդամները կ'ընտրուին երկու տարուան շրջանի մը համար: Ներելի չէ, որ նոր ժողովը (5) հին ժողովի անդամներէն աւելի քան երեք հոգի պարունակէ իր մէջ: Այսուհանդերձ այս կերպով վերընտրուած անդամները չեն կրնար դարձեալ ընտրուիլ յաջորդ երկամեայ շրջանին համար» (Յուսաբեր, 1955, էջ 8):

Յօդուած 34 (փոխուած).

«Քաղաքական Ժողովին անդամները կ'ընտրուին երկու տարուան շրջանի մը համար: Ներելի չէ, որ նոր ժողովը հին ժողովի անդամներէն աւելի քան երեք հոգի պարունակէ իր մէջ՝ Գահիրէի պարագային եւ երկու հոգի՝ Աղեքսանդրիոյ պարագային: Այսու-

հանդերձ այս կերպով վերընտրուած անդամները չեն կրնար դարձեալ ընտրուիլ յաջորդ երկամեայ շրջանին համար»:

Յօդուած 36 (հին).

«Քաղաքական Ժողովի խորհրդակցութեանց օրինաւորութեան համար չորս անդամներու ներկայութիւնը անհրաժեշտ է» (Յուսաբեր, 1955, էջ 8):

Յօդուած 36 (փոխուած).

«Գահիրէի մէջ Քաղաքական Ժողովի օրինաւորութեան համար անհրաժեշտ է չորս անդամներու ներկայութիւնը, իսկ Աղեքսանդրիոյ պարագային՝ երեք անդամներու ներկայութիւնը: Որոշումները կ'ընդունուին ձայներու մեծամասնութեամբ»:

Շուտով կառավարութիւնը կը վաւերացնէ փոփոխութիւններուն արաբերէն բնագիրը, որ կը ստանայ իրաւական ուժ: Աօր հիմա վրայ տեղի կ'ունենան Աղեքսանդրիոյ Թեմական Ժողովի 2025 Դեկտեմբեր 19-ի վերոյիշեալ ընտրութիւնները:

Աղեքսանդրիոյ Թեմականը ունի իւրայատկութիւն մը: Ան եգիպտահայ առաջին եւ միակ Թեմականն է՝ որ ունեցած է կին անդամներ: 2017 Նոյեմբեր 24-ի Թեմական Ժողովի ամբողջական ընտրութիւններուն (24 անդամ) ընտրուած են երեք կիներ, 2021 Նոյեմբեր 19-ի մասնակի ընտրութիւններուն՝ հիներուն վրայ աւելցած չորրորդը (մանրամասն՝ *Ջահակիր*, թիւ 1973-1975): 2025 Դեկտեմբեր 19-ի ամբողջական ընտրութիւններուն (12 անդամ) տեղ կը գրաւեն երեք կիներ, այսինքն՝ անդամներուն 25%-ը:

- Շաբաթ, Դեկտեմբեր 20-ին, Ղպտի Ուղղափառ Եկեղեցիի Գահիրէի կեդրոն շրջանի առաջնորդանիստ Սուրբ Մարկոս եկեղեցիին մէջ մատուցուեցաւ Արեւելեան Ուղղափառ քոյր եկեղեցիներու համատեղ հերթական Սուրբ Պատարագը: Ս. Պատարագը կը մատուցանէր Անպա Ռուֆայիլ եպիսկոպոս՝ մասնակցութեամբ Հայ Առաքելական, Ասորի Ուղղափառ, Եթովպիոյ Ուղղափառ եւ Էրիթրիոյ Ուղղափառ Եկեղեցիի Գահիրէի հոգեւոր հովիւներուն: Քոյր եկեղեցիներու հոգեւոր հայրերը Սուրբ Խորհուրդին մասնակցեցան իրենց մայրենի լեզուով հնչած աղօթքներով եւ սարկաւագներու ու դպրաց դասերու երգեցողութեամբ:

Հայ Առաքելական Եկեղեցիին կողմէ արարողութեան մասնակցեցան Տ. Ղուկաս աբեղայ Հոխանեան, Գահիրէի հոգեւոր հովիւ Տ. Յովսէփ աւագ քահանայ Ալեքսանեան, Րաֆֆի սարկաւագ Պօղոսեան եւ ուրարակիր Էտուար Միլատ: Հայկական եկեղեցական երգեցողութիւնները կատարեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիի Շնորհալի Երգչախումբը, խմբավար՝ Միհրան Ղազելեան, երգեհոնահարուհի՝ Արփի Ճանիկեան:

- Շաբաթ, Դեկտեմբեր 27, Հելիոպոլսոյ Պըլըքտանեան Սրահին մէջ կայացաւ Գահիրէի Հ.Բ.Ը.Մ.-ի Ծիածան մանկական երգչախումբին ամանորի համերգը, նուիրուած հայաստանցի երգիչ-յօրինող Ռուբէն Հախվերդեանի ծննդեան 75-ամեակին:

Յայտագիրի կողքին վրայ կը կարդանք՝ որ համերգը նախատեսուած է «0-100 տարեկան մանուկներուն համար»: Ասիկա վերցուած է Հախվերդեանի 2008 թուականի խտասալիկի խորագիրէն՝ *0-100 տարեկան երեխաներին*, որուն երգերուն մեծամասնութիւնը ընդգրկուած են այս համերգին մէջ:

Համաձայն տպագրուած գունաւոր յայտագիրի տեղեկութիւններուն, խմբավարուհին է՝ Գոհար Ղազելեան, պարուսոյցը՝ Սիւզան Յակոբեան, գեղարուեստական ղեկավարը՝ Միհրան Ղազելեան: Յայտագիր.

1. Ռուբէն Հախվերդեան՝ *Նոր տարի*:
2. Ռ. Հախվերդեան՝ *Ծիածան*:
3. Ռ. Հախվերդեան՝ *Կապիկ*:
4. Ռ. Հախվերդեան՝ *Ջատիկ*:
5. Ռ. Հախվերդեան՝ *Իմ փոքրիկ նաւակ*:
6. Ռ. Հախվերդեան՝ *Օրօր*:
7. Ռ. Հախվերդեան՝ *Գիշերուայ աստղազարդ նկարում*:
8. *We Three Kings*, մեներգիչներ՝ Կարէն Աւետիսեան, Ռաֆայէլ Րիմոն եւ Քրիս Ժորժ:
9. Ռ. Հախվերդեան՝ *Թզուկ*, մեներգչուհի՝ Էլէն Քիւփէլեան:
10. Ռ. Հախվերդեան՝ *Լուսաբացի երգը*, մեներգչուհի՝ Կրեթթա Էմմէրեան:
11. Ռ. Հախվերդեան՝ *Եւ ուղիղ ժամը 12-ին*, մեներգիչներ՝ Հայկ Եազըճեան, Վահան Եուհաննա եւ Րաֆֆի Րաուֆ:
12. *Santa Claus is Coming to Town*, մեներգչուհի՝ Մարալ Մանուկեան:
13. Կոմիտաս վրդ. Յովնանեան՝ *Քրիստոսի ծննդեան երգը*, մեներգիչներ՝ Անի Թորիկեան, Լեոն Թաթոսեան, Թամարա Եազըճեան եւ Նուէր Թորիկեան:
14. *Deck the Hall*, մեներգիչներ՝ Արեւ Նորարեւեան, Գարլա Էմմէրեան, Էտուարտ Քիւփէլեան, Թիյա Աւագեան, Յովիկ Գազանճեան եւ Նարեկ Թաշճեան:
15. *Rockin' Around the Christmas Tree*, մեներգչուհիներ՝ Կրեթթա Էմմէրեան եւ Մարալ Մանուկեան:
16. Անտրէ Տանյիլքօ՝ *Նոր տարի*:
17. Անահիտ Շահզատէեան՝ *Ալօ-ալօ*:

Նուագակցութիւնը՝ playback:

Տպագիր յայտագիրը կը բովանդակէ 41 փոքրիկ երգիչներուն անուն-ազգանունները (եթէ անուններն ու ազգանունները վերցնենք առանձին, կ'ունենանք 82 անուն, որոնցմէ 34-ը օտար են եւ կը տարուբերին եւրոպական եւ ղպտիական անուններու միջեւ. թերեւս ասիկա բաներ մը կրնայ ըսել եգիպտահայ գաղութի մասին, հեռու ազգայնապաշտ մեկնաբանութիւններէ):

- Կիրակի, Դեկտեմբեր 28-ին, եգիպտական հեռատեսիլի Ալ-Ուասաէքիա (Վաւերագրական) կայանէն կայացաւ եգիպտահայութեան մասին նոր վաւերագրական ֆիլմի առաջնեկ ցուցադրութիւնը՝ *Ալ-Արման ֆի Մասր* (Հայերը Եգիպտոսի մէջ), բեմադրութիւն՝ Եոսր Ֆալաուքաս, սենարիօ՝ Ահմատ Ապտէլ Ազիզ, պատրաստութիւն՝ Իման Ալ-Հոսէյնի, ուսումնասիրութիւն եւ արխիւային պատրաստութիւն՝ Ռիհամ Նապիլ եւ Պասանթ Ալ-Սայէտ, տողատակի անգլերէն թարգմանութիւն՝ Աման Ապտէլ Լաթիֆ, լուսաւորութեան եւ պատկերահանումի պատասխանատու՝ Փոլա Թալաաթ, պատկերահան՝ Անտրօ Ռոմանի, երաժըշտութիւն եւ միքսաժ՝ Խալէտ Քամար, գործադիր

արտադրիչ՝ REC Media Solution՝ Եոսր Ֆալաուքաս, արտադրութիւն՝ Ալ-Ուասաէքեյա հեռատեսիլի կայան։ Խօսակցական լեզուն եգիպտական արաբերէնն է, տողատակի անգլերէն թարգմանութեամբ։ Ֆիլմին հրաւիրեալ եգիպտահայ խօսնակներն են, ըլլայի կարգով՝ Գէորգ Երզնկացեան (ՀԲԸՄ-ի Եգիպտոսի Շրջանակային Յանձնաժողովի ատենապետ), Ճորճ Սիմոնեան (ՀԲԸՄ Գահիրէի Մասնաճիւղի ատենապետ եւ համալսարանի դասախօս), Տիգրան Ալեքսանեան (ատենապետ Աղեքսանդրիոյ Թեմական Ժողովի), Սիմոն Չամքէրթէնեան (Գալուստեան-Նուպարեան Ազգային Վարժարանի տնօրէն, այժմ՝ թոշակառու), Գէորգ Գազանճեան (Գալուստեան-Նուպարեան Ազգային Վարժարանի ուսումնական բաժինի տնօրէն, այժմ՝ տնօրէն, եւ համալսարանի դասախօս), Նորա Քոլոյեան (*Al-Ahram Weekly*-ի թղթակցուհի), Սիլվա Ներետեան (Ալեքսանդր Սարուխանի թոռնուհի), Մարի Քիփէլեան (համալսարանի դասախօսուհի), Յարութ Արամ (Մովսէսեան) (գոհարավաճառ), Գեր. Տ. Աշոտ եպսկ. Մնացականեան միակ հայերէն խօսքը ամբողջ ֆիլմին մէջ) (Առաջնորդ Եգիպտահայ Թեմի), Րաֆֆի Ատէլ Սայէղ (եգիպտահայ), Սիլվա Թէրզիպաշեան (Այծեմնիկ Տիկնանց Միութեան Վարչութեան ատենապետուհի), Ասպետ Արթինեան (Կարապետ Աբիկեան Հանգստեան Տան իջեւանող), Կարի Պօհճէլեան (Աղեքսանդրիոյ Հայոց Առաջնորդարանի տնօրէն), Ռուպինա Ասլանեան (Գահիրէի ՀԲԸՄ Վարչութեան անդամուհի), որոնց տրուած է խօսելու կարճ տեւողութիւն (հաւանաբար մկրատուած), համադրող խօսնակն է՝ Ալի Սապէթ, որ նաեւ վաւերագրականին գիտական պատասխանատուն է։ Կնոջական ձայն մը կու տայ բոլոր բացատրութիւնները եւ յաւելեալ տեղեկութիւնները։ Բացի խօսնակներ ըլլալէ, հայերը ոչ մէկ հովանաւորչական կամ խորհրդատուական դեր ունեցած են, ամէն բան ֆիլմը նախաձեռնողներու եւ պատրաստողներու պատասխանատուութեան տակ է։

35 վայրկեան տեւող վաւերագրականին իմաստը կը տարուբերի եգիպտահայ նպաստներուն եւ եգիպտական ասպնջականութեան միջեւ։ Սպրդած են քանի մը փաստագրական սխալներ, օրինակ՝ եգիպտահայ առաջին դպրոցը ոչ թէ 170 տարի առաջ հիմնուած է, այլ՝ 197, որով 2028 թուականին պիտի լրանայ եգիպտահայ դպրոցի հիմնադրութեան 200-ամեակը. Նուպարեան Ազգային Վարժարանը ոչ թէ Պօղոս փաշայի ջանքերով հիմնուած է, այլ եգիպտահայ գաղութի ղեկավարութեան որոշումով ու ջանքերով եւ մանաւանդ Թորգոմ արք. Գուշակեանի ուժեղ միջամտութեամբ ու գործակցութեամբ, մինչդեռ Պօղոս փաշա՝ Գուշակեան Սրբազանի խնդրանքով, երկու անգամ Փարիզէն ղրկած է մեծագումար նուիրատուութիւններ, որոնք լրացուած են եգիպտահայ անհատերու նուիրատուութիւններով. սինեմայի շատ յայտնի պատկերահանին անունը ոչ թէ Օհան Ժուսթեան է, այլ՝ Օհան (Յովհաննէս) Կոստանեան։ Կան չամբողջացած տեղեկութիւններ, օրինակ՝ Պարսկաստանէն 1939-ին եկած հայ երաժիշտը ուրիշ մէկը չէ եթէ ոչ հռչակաւոր Աշոտ Պատմագրեանը։ Կան արաբերէն խօսքէ անգլերէն տողատակի թարգմանութեան որոշ սխալներ։ Ոչ մէկ ակնարկ Հայ Կաթողիկէ համայնքին։ Որակի մասին ուրիշ անգամ...։

- Երեքշաբթի, Դեկտեմբեր 30-ին, Գահիրէի Օփերայի Թատրոնին մէջ նոր տարուան համերգ էր, որուն գլխաւոր երգչուհին էր Անուշքա (Չատըրճեան), որ հանդէս եկաւ երգային բեմի երկարատեւ բացակայութենէ ետք։ Ան կատարեց իր երգացանկի արաբերէն երգերը՝ *Ալա պալ մա երտոք ալ-քալպ* (Մինչեւ որ բաբախէ սիրտը), *Լահզաթ լըքաա* (Հաղիպումի պահ) (խօսք եւ եղանակ՝ Անուշքա, մշակում՝ Հայկ Սարգիսեան), *Պիլատ թայէպա* (Բարի երկիրներ), *Պահլամ մաաք* (Կ'երազեմ հետդ), *Ահ լաու թաարէֆ* (Ախ եթէ գիտնաս), *Էյաք մըն հոպպի* (Զգուշացիր սէրէս) եւ *Շաղալունի* (Զբաղցուցին զիս)։ Նուագախումբը վարեց Ալաա Ապտէլ Սալամ։ Երեկոյթին մասնակցեցան նաեւ մեներգիչներ՝ Նատա Ղալէպ, Մոհամմատ Հասան եւ Ռիհապ Օմար։

- Չորեքշաբթի, Դեկտեմբեր 31-ի գիշերը Յունուար 1-ի առաւօտը, Գահիրէի եգիպտահայ գաղութը Նոր Տարին անցուց օդակայանին մօտ գտնուող Մերիտիէն հինգ-աստղանի պանդոկին մէջ, յատուկ հայութեան համար վարձուած ճաշասարահին մէջ։ Այս «աւանդութիւնը» արդէն տարիներ է կը շարունակուի եգիպտահայոց մօտ։

=============================
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ
=============================

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Ղարաբաղի բանակցութիւններուն փաստաթուղթերը
եւ հարցազրոյց Աննա Դաւթեան-Գէորգեանի հետ 1

ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԵԳԻՊՏՈՍ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Հայաստանի տնտեսութեան նախարարին այցելութիւնը Եգիպտոս
եւ միջկառավարական համատեղ յանձնաժողովի 6-րդ նիստը 5

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Եգիպտահայ գաղութը Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի
առաջնորդական փոխանորդութեան ժամանակ (1864-1866)
եւ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* 10

Եգիպտահայ լուրեր 14

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 29 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2010

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2010 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 29 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԱՄՆ-Ի ՄԱՍՆԱԲԱԺԻՆԸ TRIPP-Ի ՄԷՋ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՅ 74%. ԵՐԵՒԱՆԻ ԵՒ ՈՒԱՇԻՆԿԹՈՆԻ ՆՈՐ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հայաստանի Արտաքին Գործոց նախարար Արարատ Միրզոյեան եւ ԱՄՆ Պետական Քարտուղար Մարքօ Ռուպիօ Յունուար 14-ին Ուաշինկթոնի մէջ համաձայնութեան եկան TRIPP (*Թրամփի ուղի*) ծրագիրին ընդհանուր գիծերուն շուրջ եւ հրապարակեցին շրջանակային փաստաթուղթ:

Փաստաթուղթէն կը տեղեկանանք՝ որ պիտի ստեղծուի TRIPP զարգացումի ընկերութիւն: Այս ընկերութիւնը ԱՄՆ-ի վերահսկիչ բաժնեմասով եւ սկզբունքային հարցերու մէջ Հայաստանի վերահսկողութեամբ պիտի ապահովէ ենթակառուցուածքներու զարգացումը.

«Ակնկալւում է, որ ընկերութիւնը պատասխանատու կը լինի ԹՐԻՓՓ-ի զարգացման համար՝ 49 տարի նախնական ժամկէտով նրան տրամադրուող կառուցապատման իրաւունքով: Հայաստանը մտադիր է ԱՄՆ-ին առաջարկել ԹՐԻՓՓ զարգացման ընկերութեան 74% մասնաբաժինը եւ պահպանել 26% մասնաբաժինը»:

Ամրագրուած է նաեւ դրոյթ՝ համագործակցութիւնը եւս 50 տարիով երկարաձգելու մասին: Առաջին ժամկէտի՝ 49 տարուան աւարտէն ետք, Հայաստանի կառավարութեան մասնաբաժինը պիտի աւելնայ՝ դառնալով 49%:

Արտաքին Գործոց նախարար Արարատ Միրզոյեան Ուաշինկթոնի մէջ հանդէս եկաւ ասուլիսով՝ պատասխանելով լրագրողներու նախապէս ուղարկած հարցումներուն: Իր խօսքով՝ մասնաբաժինները որոշուած են բանակցութիւններուն ընթացքին եւ կ'արտացոլեն երկիրներուն ներդրումները: Ըստ Միրզոյեանի՝ Միացեալ Նահանգները մեծածաւալ ֆինանսական ներդրումներ պիտի կատարէ:

«Հայաստանն իր կողմից հիմնական բանը, որ ներդնելու է, մեծ հաշուով կառուցապատման իրաւունքն է: Կարծում եմ՝ բաւականին արդար բաշխում է: Ընդ որում, խօսքը միայն նախնական 49 տարուայ մասին է: Երբ ներդրումների վերադարձն ապահովուած կը լինի, պայմանագիրն էլ կ'երկարացուի, բաժնեմասերի յարաբերակցութիւնը փոխուելու է», - մանրամասնեց նախարարը:

Փաստաթուղթին մէջ նշուած է՝ որ նախագիծը պէտք է իրականացուի Հայաստանի տարածքին վրայ նախատեսուած տարանցումի ուղիներու շրջանակներուն մէջ՝ «ապագայում յստակեցուելիք տեղադիրքերում»:

Շեշտուած է՝ որ Հայաստանի ինքնիշխան տարածքին վրայ ծրագիրի ողջ ծածկոյթին նկատմամբ պիտի պահպանուի Հայաստանի լիակատար ինքնիշխանութիւնը:

Բուն շինարարութեան մեկնարկին վերաբերող հարցումին Միրզոյեան յստակ պատասխան չտուաւ: Միայն յոյս յայտնեց՝ որ աշխատանքները պիտի սկսին աշնան սկիզբ:

Ահաւասիկ ասուլիսին կարեւոր կէտերը եւ մանրամասնութիւններ հայ-ամերիկեան շրջանակային փաստաթուղթէն.

Ճանապարհի կառավարում եւ այլ հարցեր. ի՞նչ բացառիկ իրաւունքներ պիտի տրամադրէ Հայաստան

Փաստաթուղթին համաձայն՝ Հայաստան մտադիր է ստեղծուելիք ԹՐԻՓՓ զարգացումի ընկերութեան տրամադրել հետեւեալ բացառիկ իրաւունքները.

1. Ծրագրաւորել, նախագծել, զարգացնել, կառուցել, շահագործել եւ պահպանել բազմաձեւ տարանցիկ ենթակառուցուածքները՝ նախանշուած տարանցիկ ճանապարհներու շրջանակներուն մէջ:

2. Ստեղծել յատուկ նշանակութիւն ունեցող կազմակերպութիւններ ենթակառուցուածքային նախագիծերու համար:

3. Պայմանագիրներ կնքել շինարարական ընկերութիւններու, գործարկուներու եւ ծառայութիւն մատուցողներու հետ:

4. Ստեղծել եւ գանձել եկամուտներ ենթակառուցուածքային գործողութիւններէն:

5. Կառավարել ԹՐԻՓՓ ուղին՝ որպէս ներգրաւուած համակարգի մաս:

Ասկէ զատ, կառուցապատումին իրաւունքը կը բովանդակէ երկաթուղային, ճանապարհային, ինչպէս նաեւ ուժանիւթային, թուային եւ աջակցող այլ ենթակառուցուածքներու կառուցում:

Նշուած է՝ որ զարգացումի ընկերութիւնը կարող է հաւաքել եւ պահպանել տարբեր աղբիւրներէ եկամուտներ, ներառեալ ենթակառուցուածքներու հասանելիութեան վճարներէն, տարանցիկ ճանապարհի ծիրէն ներս առեւտրային գործունէութենէն:

Ըստ փաստաթուղթին՝

1. Պիտի կիրարկուի «front office - back office» տիպարը՝ օգտագործելով թուային գործիքներ անխոչընդոտ կապը դիւրացնելու համար:

2. Front office-ի գործառոյթները (փաստաթուղթերու նախնական հաւաքագրում, վարչական աջակցութիւն) պիտի իրականացնեն մասնաւոր գործարկուները, back office-ը՝ Հայաստանի պետական մարմինները:

3. ԹՐԻՓՓ զարգացումի ընկերութիւնը անմիջականօրէն պիտի իրականացնէ երկաթգիծի եւ ճանապարհի նախագիծերը եւ պիտի ունենայ դուստր ձեռնարկութիւններ կամ յատուկ նշանակութեամբ կազմակերպութիւններ ԹՐԻՓՓ-ի այլ բաղադրիչներուն համար:

4. Հայաստան եւ ԱՄՆ կը նախատեսեն միասին աշխատիլ զարգացումի ընկերութեան ընկերութենական կառուցուածքը ձեւաւորելու համար, որ պիտի արտացոլէ երկու երկիրներու կառավարութիւններուն ներգրաւուածութիւնը բազմաձեւ տարանցիկ ճանապարհի շահագործումին վերաբերող յատուկ որոշումներ կայացնելու եւ հարցեր լուծելու առումով, ինչպէս նաեւ ֆինանսական եկամուտ ԱՄՆ-ին՝ իր նախնական ներդրումին դիմաց, կամ այլ տնտեսական օգուտներ ԱՄՆ կառավարութեան կամ ԱՄՆ ընկերութիւններուն:

5. Համաձայնած սկզբունքային հարցերու առնչութեամբ յայտնուող որոշակի զգայուն խնդիրներու վերաբերեալ որոշումները պիտի ընդունուին համատեղ՝ Հայաստան-ԱՄՆ ղեկավար յանձնաժողովի միջոցով:

Տեղի պիտի չունենայ ինքնիշխան գործառոյթներու որեւէ արտապատուիրակում. ի՞նչ պէտք է ընեն Հայաստանի պետական մարմինները

Փաստաթուղթին համաձայն՝ Հայաստանի պետական մարմինները պիտի իրականացնեն back office-ի գործառոյթները: Մասնաւորապէս նշուած է՝ որ Հայաստանի մաքսային եւ սահմանային պաշտօնեաները պիտի իրացնեն բոլոր ինքնիշխան իրաւասութիւնները՝ համաձայն Հայաստանի ներքին օրէնսդրութեան եւ միջազգային համաձայնագիրներուն:

Back office-ը պիտի իրականացնէ մաքսային վերջնական որոշումներ եւ ձեւակերպումներ, ապահովութեան ստուգում եւ իրականացում, զաղթականական վերահսկողութիւն, իրաւապահ գործողութիւններ, թոյլատրութիւններ եւ հաստատումներ, զննում եւ ստուգում:

Փաստաթուղթին համաձայն՝ Հայաստանի պաշտօնեաները մարմնական ներկայութիւն պիտի պահպանեն սահմանային եւ մաքսային բոլոր հաստատութիւններուն մէջ.

«Տեղի պիտի չունենայ ինքնիշխան գործառոյթներու որեւէ արտապատուիրակում»:

Շեշտուած է՝ որ Հայաստան կը պահպանէ երկիրի տարածքի ԹՐԻՓՓ-ի ողջ ծածկոյթի նկատմամբ օրէնսդիր, կարգաւորիչ եւ դատական իրաւազօրութիւնը, ինչպէս նաեւ՝

1. Ազգային ապահովութեան եւ իրաւապահ գործունէութեան նկատմամբ վերահսկողութիւնը:

2. Հայաստանի ինքնիշխան տարածքի բոլոր հատուածներուն հասանելիութիւնը:

3. Հայաստանի ինքնիշխան տարածքի տարանցիկ ճանապարհի մասերուն վրայ բոլոր հայկական օրէնքները կիրառելու իրաւազօրութիւնը:

4. Հարկերու, մաքսային տուրքերու եւ առեւտուրի ու տարանցումի այլ պարտադիր վճարներու նկատմամբ իրաւազօրութիւնը:

«Հայաստանի հարկերը, մաքսային տուրքերը եւ այլ պարտադիր վճարները պէտք է ուղղակիօրէն գանձուեն Հայաստանի պետական բիւջէ՝ համաձայն գործող օրէնսդրութեան եւ հարկաբիւջէտային ընթացակարգերի», - նշուած է փաստաթուղթին մէջ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՈՒԱՇԻՆԿԹՈՆԻ ՄԷՋ

Շրջանակային փաստաթուղթը նշանակալի ձեռքբերում է

Անդրադառնալով նախագիծի համաձայնեցումին, Արարատ Միրզոյեան շեշտեց՝ որ գործ ունինք չափազանց կարեւոր փաստաթուղթի հետ, որ մանրամասն կ՚անդրադառնայ *Թրամփի ուղի* նախագիծին՝ հիմնադրումի ձեւ, բաժնեմասեր, սկզբունքներ եւ այլն:

Միւս կողմէ նախարարը նկատեց՝ որ ասիկա «նշանակալի ձեռքբերում» է, բայց վերջնական փաստաթուղթ չէ.

«Շատ շահեկան մի փաստաթուղթ է, որը մեծ հաշուով ընկած է Օգոստոսի 8-ի վաշինգտոնեան հռչակագրի եւ վերջնական պայմանագրերի՝ ընկերութեան հիմնադրման կանոնադրութեան եւ հնարաւոր այլ վերաբերելի իրաւական փաստաթղթերի միջեւ»:

Հնարաւոր շահարկումներէ խուսափելու համար նախարարը յայտարարեց՝ որ համաձայնեցուած է թուղթին յանձնուածը եւ հրապարակուածը, բայց ոչ աւելին:

«Չկայ որեւէ պայման, որը բարձրացուել է, բա-

նակցուել է եւ ունի համաձայնեցում, բայց չենք հրապարակել ինչ-ինչ նկատառումներից ելնելով», - վստահեցուց ան:

Հայաստանի ինքնիշխանութիւնը պիտի չսահմանափակուի

Արարատ Միրզոյեան մէջբերաւ փաստաթուղթին դրոյթները եւ վստահեցուց.

«Չի լինելու TRIPP ենթակառուցուածքների որեւէ կտոր, հատուած, շինութիւն, որտեղ որեւէ կերպ կը սահմանափակուի Հայաստանի ինքնիշխանութիւնը եւ իրաւազօրութիւնը: Պետական որեւէ գործառոյթ չի արտապատուիրակւում: ԹՐԻՓՓ-ի ողջ ծածկոյթով ապահովուելու է Հայաստանի իրաւապահ, անվտանգային իրաւասու մարմինների ամբողջական հասանելիութիւնը, սահմանապահ եւ մաքսային մարմինների ներկայութիւնը»:

Ըստ նախարարին՝ թէեւ TRIPP զարգացումի ընկերութեան վերահսկիչ բաժնեմասը Նահանգներունն է, սակայն կան հարցեր, որոնք չեն կրնար լուծուիլ առանց համաձայնեցնելու Հայաստանի հետ.

«Կը լինեն հարցեր, որտեղ անկախ բաժնեմասերի չափից, առանց Հայաստանի համաձայնութեան ոչինչ տեղի ունենալ չի կարող»:

Ստորագրուած յայտարարութեան համաձայն՝ ԹՐԻՓՓ զարգացումի ընկերութեան բաժնետէրերուն փոփոխութիւնը (ներառեալ մասնաբաժիններու վաճառք, նուիրատուութիւն, միաւորում, անջատում, վերակազմակերպում կամ որեւէ այլ իրաւական կամ փաստացի գործողութիւն) եւ վերջնական շահոյթի սեփականատէրերու փոփոխութիւնը ենթակայ պիտի ըլլայ Հայաստանի եւ ԱՄՆ-ի կառավարութիւններուն հետ նախապէս համաձայնութեան:

ԱԳ նախարարը վստահեցուց՝ որ Հայաստանէն որեւէ հող պիտի չօտարուի, վարձակալութեան պիտի չտրուի.

«Իհարկէ, Հայաստանն ենթակառուցուածքների համար անհրաժեշտ հողի վրայ կառուցապատման իրաւունքով է օժտելու ընկերութեանը: Շահարկումներ եղան, թէ Հայաստանից հող է օտարւում, ընդհուպ վարձակալութիւն եւ այլն: Հայաստանը կառուցապատման իրաւունք է տալու իր հողի վրայ, ինչպէս տասնեակ եւ հարիւրաւոր ընկերութիւնների, որոնք գործում են Հայաստանում»:

Ի՞նչ կ՚ենթադրէ տարբերակուած ընթացակարգը

Ստորագրուած համատեղ փաստաթուղթին համաձայն՝ Հայաստան մտադիր է մշակել տարբերակուած ընթացակարգեր մարդոց, ինքնաշարժներու եւ ապրանքներու երթեւեկութեան համար: Լրագրողները նախարարին հարցուցին՝ արդեօ՞ք TRIPP ենթակառուցուածքի ընթացակարգերը պիտի տարբերին Հայաստանի սահմանային այլ հատուածներու մէջ գործող ընթացակարգերէն:

«Ընդհանրապէս ուզում ենք մեր բոլոր սահմանների ուղղութիւններով ունենալ հնարաւորինս հեշտ անցման ընթացակարգեր՝ որեւէ կերպ չխախտելով, չխոցելով, չստորադասելով մեր ինքնիշխանութիւնն ու իրաւազօրութիւնը եւ անհրաժեշտ գործընթացները, որոնք պէտք է արուեն՝ անձի նոյնականացում եւ այլն», - արձագանգեց Միրզոյեան:

Իր խօսքով՝ տարբերակուած ընթացակարգերը պիտի գործեն «Հայաստանի օրէնքների, կարգաւորումների եւ միջազգային համաձայնագրերի հիման վրայ ու միջազգային չափանիշներին համապատասխան», ինչպէս ամրագրուած է շրջանակային փաստաթուղթին մէջ:

TRIPP-ը տեղական նշանակութիւն ունեցող կապ չէ

Արարատ Միրզոյեանի խօսքով՝ *Թրամփի ուղի*ն տեղական նշանակութիւն ունեցող երթեւեկային կապ չէ: Միրզոյեան այս նախագիծին մէջ կը տեսնէ երեք շերտ.

1. Երրորդ երկիր - երրորդ երկիր փոխկապակցութիւն, օրինակ՝ Կեդրոնական Ասիա - ԵՄ:
2. Նախիջեւան-Ազրպէյճան փոխկապակցութիւն:
3. Հայաստան-երրորդ երկիրներ փոխկապակցութիւն երկու ուղղութիւններով՝ Հայաստան-Կեդրոնական Ասիա եւ Հայաստան-Արեւմուտք:

ԱՄՆ-ի հետ չէ քննարկուած Թուրքիոյ եւ Ռուսաստանի մասնակցութեան հարցը

Լրագրողները հարցուցին՝ արդեօ՞ք Հայաստան եւ ԱՄՆ քննարկեցին *Թրամփի ուղի* նախագիծին Թուրքիոյ եւ Ռուսաստանի հնարաւոր ներգրաւումին հարցը:

Միրզոյեան պատասխանեց՝ որ ամերիկեան կողմի հետ նման հարց չէ քննարկուած: Ան յիշեցուց՝ որ TRIPP-ը Հայաստան-ԱՄՆ համատեղ պիզնէս գործունէութեան մասին է: Միեւնոյն ժամանակ նկատել տուաւ՝ որ Թուրքիոյ եւ Ռուսաստանի մասնակցութեան հարցը կրնայ դիտարկուիլ ոչ թէ բուն *Թրամփի ուղի*ի, այլ անոր շարունակութեան, այսինքն՝ տարածաշրջանի ապաշրջափակումի ծիրէն ներս:

«Որեւէ կերպ Ռուսաստանին դուրս թողնելու նպատակ չունենք», - յայտարարեց ան:

Անդրադառնալով ապաշրջափակումի գործընթացին մէջ դրացի Թուրքիոյ ներգրաւուածութեան հարցին, նախարարը շեշտեց՝ որ ակնյայտ է թէ միայն Հայաստան-Ազրպէյճան սահմաններուն բացումով, երկաթուղիի վերագործարկումով կարելի չէ Ասիա-ԵՄ մեծ ցանցային նոր անցում ստեղծել եւ Հայաստանի ապաշրջափակումը ամբողջական դարձնել: Յոյս յայտնեց՝ որ մօտ ապագային Հայաստան-Թուրքիա երկխօսութեան շնորհիւ կ՚արձանագրուի շօշափելի յառաջընթաց:

JAMnews
14 Յունուար 2026
Արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէնի
փոխադրութիւն՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ (1864-1866) ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋԻՆ ԼՐԱԳԻՐԸ՝ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

3. ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆ ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

ա. Սկզբնաւորութիւն եւ մամուլի դրական պատկերումներ

Առաջնորդական փոխանորդ Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի Եգիպտոս ժամանումէն մէկ ամիս ետք, 1864 Դեկտեմբեր 5/17-ին *Կիլիկիա* կ'արձանագրէ՝ որ «Եգիպտոսէն այս շաբաթ ընդունած լուրերնիս աւելի արդիւնաւոր ու բերկրառիթ են», քանի որ 1864 Նոյեմբեր 22 / Դեկտեմբեր 4-ին, առաջնորդական փոխանորդի հրաւէրով Գահիրէի մէջ ընդհանուր ժողով գումարուեցաւ եւ որոշուեցաւ հաստատել 20 աշակերտով գիշերօթիկ դպրոց՝ 9-13 տարեկան տղոց համար, ինչպէս նաեւ ծրագրուեցաւ հիմնել տպարան եւ լրագիր: Դպրոցի, տպարանի եւ լրագիրի ծրագիրը *Կիլիկիա* կ'անուանէ «յառաջադիմական շարժումներ»[21]:

Աղեքսանդրիոյ ապագայ դպրոցին համար խանդավառ է աղեքսանդրահայ նամակագիր մը *Արշալոյս արարատեանին* մէջ.

Ուստի Նորին Սրբազնութիւնը կ'աշխատի այժմ ժառանգաւորաց դպրոց մի հիմնադրելու Աղեքսանդրիոյ մէջ. եւ կը յուսամք թէ անոր այս ազգասիրական աշխատութիւնը մօտերս յաջողութեամբ պիտի պսակուի[22]:

1865 Մարտ 10/22 թուակիր նամակ մը կը ներկայացնէ Գահիրէի Խորէնեան Վարժարանի բարգաւաճումը Տ. Մկրտիչի ժամանակ.

Տեղւոյս Խորէնեան դպրոցը այս օրերս քննութիւն մը տալու միտք ունի, որ՝ ուրախութեամբ կ'ըսեմ, բաւական յառաջադիմութեան մէջ մտած է: Ուսման նիւթերն են Հայերէն, գաղղիարէն եւ արաբերէն[23]:

Դպրոց-տպարանէն զատ, մամուլը բարձր դրուատանքով ներկայացուցած է Տ. Մկրտիչի եւ Նուպար փաշայի առնչութիւնը: Նուպար Փաշա եգիպտահայ կարեւոր հարցերու համար ունէր վերին ձայնը եւ ըստ հարկի կը խաղար գաղութի եւ կառավարութեան միջեւ միջնորդի ազդեցիկ դեր:

Այսպէս, 1864 Նոյեմբեր 21 / Դեկտեմբեր 3-ին, Նուպար փաշայի շնորհիւ Տ. Մկրտիչ կը ներկայանայ Եգիպտոսի փոխարքայ (viceroy) Իսմայիլ փաշային (յետագային՝ Խըտիւ)[24]:

1864 Դեկտեմբեր 29 / Յունուար 10-ին ան կը գտնուի Աղեքսանդրիա, Ս. Պօղոս-Պետրոս տօնին առիթով մասնակցելու Նուպար փաշայի եղբօր՝ ողբ. Առաքել պէյի մարմինը իրեն յատկացուած գերեզմանը փոխադրելու արարողութիւնը առաջնորդելու համար: Անանուն նամակագիրը ասիկա նկարագրելէ ետք կ'աւելցնէ՝ թէ «ասանկ արթուն Հովիւ մ'ամեն անգամ չեն կրնար Գահիրէի հայազգիք ձեռք ձգել»[25]:

Եւ, անշուշտ *Արմաւենիի* հիմնադրութիւնը իր հովանաւորութեամբ, որուն մասին պիտի անդրադառնամ յօդուածի վերջաւորութեան:

բ. Պարտք

Մինչեւ Տ. Մկրտիչի ժամանումը, եկեղեցին կուտակած էր նշանակալի պարտքեր:

«Ամենապատիւ Սրբազան Հայր»-ին (Պոլսո՞յ թէ Երուսաղէմի) հասցէագրուած 1865 Փետրուար 3/15 թուակիր նամակի մը մէջ, տակաւին նոր Եգիպտոս ժամանած Տ. Մկրտիչ լրջօրէն կը գանգատի եգիպտահայ վիճակէն.

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր

[...]

Սրբազան Հա՛յր, տեղւոյս ազգային վիճակը ցաւալի է եւ ողբալի, եւ ըստ իմ տկար կարծեաց անլուծանելի կնճիռ մըն է, որուն լուծումը երկնից հրաշագործ Մատին միայն կարօտ է: Տեղւոյս եկեղեցւոյ հարստութիւնը լոկ լուր մըն է որ տարածուած է ամէն տեղ. վիրաւի քանի մը կանգուն տեղ ունի, բայց քանի մը միլիոն ալ շահով պարտք ունի, ազգային սնտուկն ալ յափշտակող յափշտակողի, որոնց մի մասը այստեղ հիւրութեան եկող վարդապետներն են: Ազգին վիճակը որ ի բնէ յուզմանց մէջ է, հանգուցեալ Կարապետ Աղայի կտակն ալ մեծ բորբոքում տուած է վիշեալ յուզմանց. Հողի վէճին մէջ բռնութիւն, գողութիւն եւ ամէն տեսակ անիրաւումներ կան զորն որ պատմած ըլլալու է Ձեզ մեծապատիւ Մարկոսեան Գրիգոր էֆէնտին, որ ներկայ էր այստեղ, եւ եթէ Վսեմ. Նուպար Փաշան զմեզ պաշտպանելու չըլլայ, անհնար է մեզի վայրկեան մը այստեղ կենալ:

Մնամ շնորհապարտ Սրբազնութեան Ձերում
Խոնհ. ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Միաբան Սրբոյ Երուսաղէմի
186[5] *Փետր.* 3 *ի Գահիրէ*[26]

Պարտքերու մասին կը շեշտադրէ նաեւ մամուլը: 1865 Փետրուարի սկիզբ (ն.տ.) *Մասիս* կը տեղեկացնէ.

Գահիրէի եկեղեցին, որ ամեն Հայ, Պատրիարքարանը եւ մենք իսկ հարուստ կարծեր էինք եւ մեծ արդիւնքներ կը յուսայինք, այսօրերս Նորին գերապատուութիւնը տասնամեայ հաշիւը մանրախոյզ քննելով կը լսենք որ ստակ մը չունենալէն զկնի այսօրուան օրս հազար վեց հարիւր քսակի պարտուց ներքեւ կը հեծէ եղեր. եւ ինչո՞ւ չըլլայ, քանի որ եկեղեցին հարուստ երազելով ամիսը (չիւրիւք դրամ) երեսուն չորս

Հազարի մօտ անհրաժեշտ ծախքի դռներ բացած են[27]:

Արշալոյս արարատեան կ՚երկրորդէ.

Կը լսեմք Թէ եգիպտոսի առաջնորդական փոխանորդ գերապատիւ տէր Մկրտիչ արքեպիսկոպոսը՝ Գահիրէի Թաղական խորհրդոյ գործակցութեամբը այս մայրաքաղաքին Հայոց եկեղեցւոյն տասնամեայ հաշիւը տեսնելով եւ քննելով, 800 հազար ղուրուշի չափ պարտքը ելեր է:

Այս լուրը՝ որ անհաւատալի կ՚երեւի մեզ եւ շատերուն, եթէ ստոյգ է, յայտնի ապացոյց մըն է որ Գահիրէի ազգային գործքերը անկարգ կերպիւ կը կառավարուին եղեր շատ տարիներէ ի վեր[28]:

գ. Կարապետ աղա Գալուստեանի կտակը

Պարտքերէն զատ, Տ. Մկրտիչի գալստեան ժամանակ մեծ յուզում յառաջացուցած էր Կարապետ աղա Գալուստեանի համբաւաւոր կտակը:

Մեծահարուստ վաճառական (1790, Վան - 1864, Գահիրէ), 1838-1839-ին նշանակալի գումարով մասնակցած էր Գահիրէի Ս. Աստուածածին Եկեղեցիի շինութեան, կառուցած էր Խորէնեան Վարժարանը (յետագային վերանուանուած Գալուստեան)՝ որուն բացումը կատարուած 1854-ին, եւ 1858-ին գրած ու վաւերացուցած իր կտակը, որուն բովանդակութիւնը յայտնի պիտի ըլլար յետմահու: Կարապետ աղա Գահիրէի մէջ յանկարծամահ կ՚ըլլայ 1864 Ապրիլ 8/20-ին[29]:

Մահուան օրը, հետեւելով օրէնքին, Առաջնորդարանին կողմէ առաջնորդական փոխանորդ Միքայէլ վարդապետ Յակոբեան եւ Կարապետ աղա կը կնքեն բնակարանին մէջ գտնուող գանձատունը եւ քանի մը այլ տեղեր, ներկայութեամբ ժառանգորդներ Սահակի, Մարտիրոսի (երկու հօրեղբօրորդիներ) եւ Արուս (Արուսեակ) հանըմի (Կարապետ Գալուստեանի կողակիցը)[30]:

Սահակ, որ այլ տեղ կը բնակէր, առաջին օրէն իր ընտանիքին հետ կը փոխադրուի հանգուցեալին տունը եւ կը հաստատուի գանձատան վերնայարկը[31]:

1864 Ապրիլ 14/26-ին, Արուս հանըմ գործերու փոխանորդ կը կարգէ Կարապետ Յակոբեան, անոր իրաւասութիւն տալով կառավարելու ժառանգութեան եւ այլ գործեր[32]: Գալուստեանի վստահելի անձերէն էր Յակոբեան:

Ամուսինի մահէն 18 օր ետք, Արուս հանըմ կը բողոքէ Թաղական Խորհուրդին, որ Սահակ եւ ընտանիքը հեռանան տունէն: Սահակ կը պահանջէ բանալ գանձատունը եւ գրի առնել Կարապետ աղայի բոլոր ստացուածքը: Քանի որ, ըստ օրէնքի, ստացուածքի գրանցումը կարելի է տեղի ունենալ ողբացեալի քառասունքէն ետք, գանձատունը կրկին կը կնքուի ժառանգորդներուն կնիքով եւ Սահակ կը հեռանայ իր ընտանիքին հետ[33]:

1864 Մայիս 18/30 թուակիր նամակով, Կարապետ Յակոբեան կը յիշեցնէ Թաղական Խորհուրդին, որ այսօր մահուան 40-րդ օրն է եւ կը խնդրէ առանց ուշացումի բանալ կնքուած տեղերը[34]:

Մայիս 26 / Յունիս 7-ին, Գահիրէի Թաղական Խորհուրդի անդամներ՝ Գրիգոր Եղիայեան, Շէքիպ Նշանեան, Պօղոս Կարապետեան, Խաչեր Միքայէլեան եւ Միքայէլ վարդապետ վանեցի, ինչպէս նաեւ զրագիր Շահէն, ներկայութեամբ ժառանգորդներուն, ոստիկանապետի փոխանորդին եւ ոստիկաններու, կ՚երթան հանգուցեալին տունը, կը բանան կնքուած տեղերը, կը ցուցակագրեն բովանդակութիւնը եւ կը գտնեն կտակը[35]:

Առաջին անգամ ըլլալով կը բացայայտուի կտակին բովանդակութիւնը[36]:

Ընդհանուր գիծերով կտակը ժառանգութիւնը կը բաժնէ այսպէս.

Խորէնեան Վարժարանին՝

1. Տելկայի 400 ֆէտտան [1 ֆէտտան = 4200 քառակուսի քիլոմեթր] ագարակը իր կազմածներով եւ յարակից տունով:

2. Շէյխ Էթմանի աւելի քան 340 ֆէտտան ագարակը, 6000-էն աւելի արմաւենիներով:

3. Ազիզիյայի 60 ֆէտտան ագարակը:

Պայմանով որ այս կալուածներու եկամուտներէն տարեկան 60 էրտէպ [1 արտէպ = 150-155 քիլոկրամ] ցորեն բաժնուի հայ աղքատներուն եւ աւելցածը տրուի կնոջ Արուսեակին ապրուստի համար:

Կնոջ Արուսեակին (Արուս հանըմ)՝

1. Տունը եւ պարտէզը կենդանիներով եւ կազմածներով: Եթէ կինը վերամուսնանայ կամ մահանայ, անոնք կը դառնան ազգին սեփականութիւնը՝ Խորէնեան Վարժարանին եւ աղքատներուն համար օգտագործուելու պայմանով:

2. Գահիրէի երեք տուները:

3. Պուլաքի պանդոկը եւ չորս խանութները:

4. Կնոջը գոհարեղէնը, մարգարիտները եւ զգեստները կը մնան անոր սեփականութիւնը:

5. Գահիրէի մեծ տունը իր կարասիներով եւ պարունակութեամբ: Եթէ կինը վերամուսնանայ կամ մահանայ, անոնք կ՚անցնին ժառանգորդներուն:

6. Ղազարոս Գասպարեան մուրհակով Կարապետ աղայէն վերցուցած է 1200 քսակի գումար (6000 եգիպտական ոսկի) եւ անոր պարտական է տարեկան 45000 ոսկի: Այս տարեկանը գանձուի ազգին ձեռքով եւ անկէ ամէն տարի 35000 դրուշ տրուի կնոջ, տարեկան 10000 դրուշ ալ վարժարանի աշակերտներու զգեստներուն եւ աղքատներուն, մինչեւ գումարին սպառումը:

7. Աղեքսանդրիոյ Մահմուտիէի երկու տուները իրենց պարտէզներով: Եթէ կինը վերամուսնանայ կամ մահանայ, անոնք կ՚անցնին ազգին, որպէսզի ազգը ծախէ զանոնք, եկամուտ բերող կալուած գնէ եւ Աղեքսանդրիոյ մէջ կառուցէ դպրոց կամ եկեղեցի, ըստ իր նախասիրութեան:

8. Մահուան ժամանակ իր քովը գտնուած դրամէն 200000 դրուշ:

9. Երեք տահապիյէները:

Քեռորդի Մկրտիչին (Վան), եւ հօրեղբօրորդիներ Իսահակ ու Մարտիրոս Հանըմեաններուն (Եգիպտոս)՝

1. 50-60 մակոյկներ:

2. Տօմարին մէջ նշանակուած առնելիքները եւ պատրաստ դրամը՝ կնոջ 200000 դրուշէն զատ:

3. Կնոջ մահէն ետք՝ Գահիրէի մեծ տունը եւ Պուլաքի պատշգամ կոչուած տեղը:

Կտակի ստորագրեալ վկաներն են՝ Եգիպտահայոց Առաջնորդ Գաբրիէլ եպսկ. Մարաշցի եւ Գահիրէի հայ գաղութի երեւելիներէն Խաչատուր Միքայէլ[37]:

Յստակ է՝ որ նուազագոյն բաժին յատկացուած է երեք արական ժառանգորդներուն: Ինչո՞ւ: Ըստ Ներսէս եպսկ. Վարժապետեանի, Եգիպտոսի փոխարքային ուղղուած գրութեամբ, Սահակ (կամ Իսահակ) ժամանակին Կարապետ աղան ամբաստանած էր իբրեւ կառավարութեան եկամուտներու գող եւ Կարապետ հազիւ յաջողած էր ինքզինք մահէն ազատել շնորհիւ բարեսիրտ մարդոց միջնորդութեան, որմէ ետք, բնականաբար, խզուած էին կապերը[38]: Իսկ մի՞ւս երկուքը...:

Ամէն պարագայի, այս կտակով արդէն ռումբը պատրաստ էր: Ոչ մէկ ժառանգորդ պիտի ընդունէր այսքան քիչ բաժին:

Կտակին մէջ գրած էր նաեւ.

Ազգէս կը խնդրեմ որ երբ մեռնիմ իմ տանս վրայ կնիք չդնէ, ինչպէս կը պահանջէ կանոնը: Անօգուտ է: Այս կտակագրիս տրամադրութեան համեմատ շարժելու է[39]:

Բայց ունեցուածքի գրանցումին պահանջը կու գայ նախքան կտակին բացայայտումը:

Գալով պատրաստ դրամին (cash), հինգ հարիւր աւստրիական ոսկիէ զատ ուրիշ դրամ չեն գտներ[40]:

Եւ կը սկսին խնդիրները:

Երեւան կ'ելլէ գանձատան մէջ գտնուող պահարանին վրայի ծակը, որուն մէջէն իբր ոսկիներ գողցուած է: Եթէ իրապէս բան մը գողցուած է, ուրեմն կամ Սահակը պիտի ըլլայ՝ իր 18-օրեայ կեցութեան ժամանակ, կամ Արուս հանըմ: Կրնայ ըլլալ նաեւ դիտաւորեալ եղած ծուղակ մըն է: Եւ փոխադարձ ամբաստանութիւններ, երկու կողմերն ալ ունենալով իրենց աջակիցները:

Աղեքսանդրիայէն *Ծաղիկ*ին ղրկուած 1864 Օգոստոս 17/29 թուակիր նամակով, անանուն նամակագիր մը կը մեղադրէ Սահակը՝ ի պաշտպանութիւն Արուս հանըմին.

Հանգուցեալին թէրէքէն բացուած օրը, երբ անոր խազնէ օտասըյին մէջ քիչ ոսկի գտնուեցաւ, Սահակ աղա ժառանգորդը գնաց պահարանին առջեւը դրուած ստնուկները մէկդի առաւ եւ նիգը հրելով պահարանը բացաւ ու մէջը ծակի մը նշան ցուցուց, ըսել ուզելով թէ, ահա աս տեղս ծակուեր եւ ներսի ոսկիները վերցըվեր է: Թողունք որ ան ծակէն ներս մտնըվի նէ ալ՝ խազնէն հասնիլ անկարելի է, քանի որ պահարանին առջեւ սնտուկներ դըրված էին եւ նիգով ալ գոցված էր... Այսու ամենայնիւ տիկինը հասկցաւ թէ անի Սահակին ըրած փորձին նշանն էր, երբ իր ընտանիքովը եկած ու ծակված տեղին տակը կը պառկէր կ'ելլար առանց անկէ հեռանալու, եւ անէն ելնել չէր ուզեր մինչեւ որ իր փորձը ըրաւ ու բան չի կրցաւ շահիլ իր տասն եւ ութ աւուր աշխատութենէն, սակայն տիկինը իր բնական վեհանձնութեամբը չուզեց անոր երեսին տալ ըրածը եւ լռեց:

Իսկ Սահակ հանգուցեալին թշնամիներէն եւ Թաղական Խորհուրդին մէջի շահասէր անդամներէն գրգռեալ, բողոք կը բառնար եւ, «Խազնէն ծակեր ու ոսկիները գողցեր են», կը պոռար: Դիտցուք թէ այդպէս եղած ըլլար եւ ինքը անմեղ ըլլար, բայց իրեն ի՞նչ հոգն էր ոսկիներուն գողցըվիլը, քանի որ կտակը գրկած էր ան ոսկիներէն, եւ առ այժմ բոլոր իր ժառանգակիցներովը 50-60 նաւերէ աւելի առնելիք չունի ըստ կտակին[41]:

Միւս կողմը կ'ըսէ՝ թէ մահուան գիշերը Արուս հանըմ բանալիները յանձնած է Կարապետ Յակոբեանին եւ միասին դուրս հանած են դրամները[42]:

Ժառանգորդները՝ միանալով Թաղական Ժողովին, կը բողոքեն կառավարութեան, որ իր մարդոցմէ եւ Թաղականներէն բաղկացած խառն Յանձնաժողով մը կազմելով կ'երթայ քննութեան, եւ տիկնոջ, նաժիշտներուն ու ծառաներուն կը բանտարկէ տան մէջ խիստ հսկողութեան տակ: Տառապեալ տիկինը աղերսագիր կը գրէ Թաղականին՝ խոստանալով իր ամբողջ ունեցուածքը տալ ազգին, միայն թէ զինք ազատեն դառն բանտարկութենէն: Թաղականները խնդրանքը կը թողուն անհետեւանք:

Բանտարկութեան վերջին օրերը յատուկ նպատակով կնոջ կ'այցելէ ժամանակուայ բարեկամ Գէորգ պէյ Ռաֆայէլեան: Աղեքսանդրիայէն նամակագիր մը դէպքը այսպէս կը նկարագրէ *Ծաղիկ*ի մէջ.

Վերջապէս ապերախտը կ'երթայ առ Տիկինն, եւ օձալեզու հրապուրանօք կը ջանայ համոզել զնա խոստովանելու թէ ինքն է պատը ծակողը, եւ սնտուկին մէջէն թղթերն ու մուրհակները վերցընողը, կը յարէ նաեւ թէ «Մարիկս (մայրիկ) մինչեւ որ այսպէս չի խոստովանիս, ազատելիք չունիս»: Տիկինը վեհանձնաբար կը պատասխանէ թէ ինք ստախօս չէ, եւ պատասխանը կրնայ առնուլ իւր փոխանորդէն:

Կեղծ բարեկամը կ'երթայ փոխանորդին (որ հիւանդ էր) եւ երդմամբ ինքզինքը կարի երախտագէտ խոստովանելէ ետեւ՝ երբ առ Տիկինն մատուցած առաջարկութիւնը կը յայտնէ՝ փոխանորդը անմիջապէս այն կեղծուապատիր խօսքերը մերժելէ զատ սաստիկ կշտամբելով իսկ կը ճամբէ զանի[43]:

Յետագայ իր Տեղեկագիրին մէջ, Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեան դէպքը պիտի նկարագրէր աւելի նրբերանգումներով.

Ռափայէլեան Գէորգ պէյը՝ որ ատենօք տիկնոջ ծանօթն ու բարեկամն էր՝ բանտարկութեան վերջին օրերը այցելութեան կ'երթայ տիկնոջ. տիկինը երբ կ'աղաղակէ թէ զինքն անկէց ազատեն, կ'առաջարկէ թէ ուղիղն ըսէ թէ ո՛վ բացաւ այն ծակը. այն ատեն տիկինը կ'ըսէ թէ «Ես ինծի սեպհական հազար քսակի սէնէտ մ'ունէի սնտուկին մէջ, եւ սնտուկն ալ գանձատան եիւքլիւկին մէջ ըլլալով՝ իմ Ալէքսի անունով սպասաւորս բացաւ ծակը եւ սնտուկին մէջէն սէնէտն հանեց»: Ռափայէլեանն ալ այն օրը կ'երթայ պանդոկը տիկնոջ փոխանորդ Յակոբեան Կարապետ աղային եւ գործը կը պատմէ. նա ալ կ'ըսէ թէ ազգովիմբ տեսէք այդ գործը, եւ այն օրը կամ հետեւեալ օրը Ռափայէլեան Գէորգ պէյը կ'երթայ Թաղականին նոյն վկայութիւնը կ'ընէ: Նոյն օրերը տիկինը լսելով կը բողոքէ Ռափայէլեանին դէմ գրով մը՝ յորում կ'ըսէ թէ «ոչ ինք՝ այլ Ռափայէլեան ըսաւ թէ մինչեւ որ այսպէս չըսես՝ չես ազատիր»: Այս հակառակ վկայութիւնները իմ ներկայութեանս երկու կողմէն ալ քանիցս անգամ երդմամբ կրկնուեցան. մէկն իր ըսածին՝ միւս ալ իր ըսածին վրայ երդումն կ'ընեն[44]:

Երբ Նուպար փաշա կու գայ Գահիրէ եւ կ'իրազեկուի կնոջ բանտարկութեան մասին, կը յայտարարէ՝ որ ժառանգորդներն ալ 18 օր մնացած էին տանը, հետեւաբար անոնք ալ պէտք էր բանտարկուէին:

Կառավարութիւնը կը տեսնէ ու կը հասկնայ Յանձնաժողովին անպարկեշտութիւնը, կը հրամայէ ազատ արձակել տիկնոջ եւ կը կազմալուծէ Յանձնաժողովը: Կառավարութիւնը ինք կը վերցնէ ծակին հարցը, իսկ կտակին լուծումը կը յանձնէ ազգին[45]:

Բանտարկութենէ ազատումը պէտք է եղած ըլլայ Յուլիսի սկիզբ (ն.տ), քանի որ Տ. Ներսէս կը տեղեկացնէ, որ ան տեղի ունեցած է այն ժամանակ՝ երբ Թաղականը Յունիս 26 / Յուլիս 8-ի նիստով կը պատրաստուէր ֆէթվան հանելու որոշում տալ կտակին համար[46]:

Ծակի հարցով տեղի կ'ունենան փոխադարձ ամբաստանութիւններ, մէկը միւսին ծուղակ ձգելու ճիգեր, նաեւ իրականութիւնը գտնելու փորձեր, բայց հարցը երբեք չի լուծուիր: Տ. Ներսէս յետագային քննելով Կարապետ աղայի ելեւմտական տոմարը, այն եզրակացութեան կու գայ՝ որ եթէ նոյնիսկ դրամ գտնուած է, ան եղած է փոքր քանակութեամբ, քանի որ վերջին շրջանին Կարապետ աղա դրամ չէր պահեր տունը[47]:

Երբ Տ. Մկրտիչ Հոկտեմբեր/Նոյեմբերին կու գայ Եգիպտոս, այլեւս բան մը չկար ընելիք ծակին առնչութեամբ:

(Շար. 2)

ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

21. «Ազգային», *Կիլիկիա*, 5 Դեկտեմբեր 1864 (հ.տ.), շրջան չորրորդ, թիւ 49, էջ 1:
22. *Արշալոյս արարատեան*, 20 Մարտ 1865 (հ.տ.), քսանհինգերորդ տարի, թիւ 749, էջ 3:
23. *Կիլիկիա*, 27 Մարտ 1865 (հ.տ.), շրջան հինգերորդ, թիւ 65, էջ 1:
24. «Ազգային», *Կիլիկիա*, 5 Դեկտեմբեր 1864 (հ.տ.), շրջան չորրորդ, թիւ 49, էջ 2:
25. *Մասիս*, 23 Յունուար 1865 (հ.տ.), չորետասաներորդ տարի, թիւ 676, էջ 3:
26. Ա. Գալէնտէրեան, «Ատաղձներ եգիպտահայ պատմութեան», *Արաքս*, 18 Ապրիլ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 14 (1325), էջ 2: Տարեթիւը տպագրուած է 1864, որ վրիպակ մըն է եւ պէտք է ըլլայ 1865: Նամակը, 1864 թուականի եգիպտահայ պատմութեան ուրիշ փաստաթուղթերու հետ, Աղեքսանդրիոյ մէջ 1942-ին պատահաբար գտած ու փրկած է Ա. Գալէնտէրեան, զորս ամբողջութեամբ հրատարակած *Արաքս* շաբաթաթերթին մէջ՝ 21 Փետրուար 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 7 (1318) - 18 Ապրիլ 1953, ԻԸ. տարի, թիւ 14 (1325):
27. *Մասիս*, 23 Յունուար 1865 (հ.տ.), չորետասաներորդ տարի, թիւ 676, էջ 3:
28. *Արշալոյս արարատեան*, 6 Փետրուար 1865 (հ.տ.), քսանեւհինգերորդ տարի, թիւ 746, էջ 3:
29. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 241-345:
30. Անդ, էջ 361:
31. Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեան, «Եգիպտոսի ազգային գործոց քննութեան տեղեկագիրը», *Մասիս*, 1 Յունուար 1866 (հ.տ.), հնգետասաներորդ տարի, թիւ 722, էջ 3:
32. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 360:
33. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, էջ 3:
34. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, 360-361:
35. Անդ, էջ 361 եւ 366:
36. Կտակը գրուած է հայատառ թրքերէն: Բնագիրը 1864-ին տպագրած են *Մասիս* (20 Յունիս 1864, երեքտասաներորդ տարի, թիւ 645, էջ 2-3) եւ *Արշալոյս արարատեան* (27 Յունիս 1864, քսաներորդ չորրորդ տարի, թիւ 730, էջ 2-3), 1867-ին՝ *Ժամանակ* (20 Մայիս 1867, Ե. տարի, թիւ 115, էջ 85-87:): 1926-ին Նազարէթ Աղազարմ զայն թարգմանած է հայերէն եւ հրատարակած (Ն. Մ. Աղազարմ, «Կարապետ Գալուստի կտակը», Լեւոն Աճէմեան, *Եգիպտահայ տարեցոյց 1926*, Աղեքսանդրիա, 1925, էջ 46-51): Հայատառ թրքերէն բնագիրին պատճէնը հրատարակած է Արտաշէս Գարտաշեան (Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 354-355):
37. Աղազարմ, նշ. յօդ.ը, էջ 46-51:
38. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, էջ 3:
39. Աղազարմ, նշ. յօդ.ը, էջ 50:
40. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, էջ 3:
41. Ազգասէր ոմն, «Նամակ Աղէքսանդրիայէն», *Ծաղիկ*, 1 Սեպտեմբեր 1864 (հ.տ.), Գ. տարի, Զ. շրջան, թիւ 92, էջ 244:
42. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, էջ 3:
43. *Ծաղիկ*, 1 Հոկտեմբեր 1864 (հ.տ.), Գ. տարի, Զ. շրջան, թիւ 93-95, էջ 270:
44. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, էջ 3:
45. Ազգասէր ոմն, նշ. յօդ.ը, էջ 244: Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, էջ 3:
46. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 25 Դեկտեմբեր 1865, չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 721, էջ 2. 1 Յունուար 1866, հնգետասաներորդ տարի, թիւ 722, էջ 3:
47. Մանրամասնութիւնները տես՝ Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 1 Յունուար 1866, հնգետասաներորդ տարի, թիւ 722, էջ 3. 15 Յունուար 1866, թիւ 723, էջ 2:

ԽՈՀԵՐ

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ՎԵՆԵԶՈՒԵԼԱՅԻ ԱՂՔԱՏՆԵՐՈՒՆ ԴԷՄ

Յունուար 3-ի առաւօտեան, բարձր ելեկտրոնական ռազմական համակարգով Միացեալ Նահանգները վայրագօրէն ռմբակոծեց Վենեզուելայի մայրաքաղաք Քարաքասը եւ այլ քաղաքներ: Delta Force խումբերը՝ օդային օգնութեամբ, սպանեցին նախագահական նստավայրի զինուորական պահակները, առեւանգեցին Վենեզուելայի նախագահ Նիքոլաս Մատուրոն եւ կինը, եւ զանոնք փոխադրեցին Նիւ Եորք, կեղծ ամբաստանութեամբ դատավարութեան յանձնելու համար:

Միացեալ Նահանգները Վենեզուելայի մէջ իրականացուց շատոնց փայփայած պետական յեղաշրջումը: Եւ լրատուամիջոցները այնպէս ներկայացուցին՝ որ Թրամփն է կատարուածին հիմքը: Ոմանք լաւ է ըսին, ուրիշներ՝ վատ, բայց կեդրոնը մնաց Թրամփը: Մոռնալով, որ Պիլ Քլինթըն 1998-ին հսկայ դրամներ փոխանցած էր Վենեզուելայի հարուստ աջակողմեայ գործակալ ընդդիմութեան: Կինը՝ Հիլլարի, իր նախագահական ընտրարշաւին համար 2015-ին մէկ միլիոն տոլլարի նուիրատուութիւն ընդունած էր Վենեզուելայի ծայրայեղ աջակողմեայ քաղաքականութեան առաջնորդ Կուսթաւօ Հիսներոսէն: 2002-ին, Ճորճ Պուշ հովանաւորած եւ ծրագրած էր ձախողած յեղաշրջում Չաւէզի դէմ: Մատուրոյի իշխանութեան գալէն ետք, Պարաք Օպամա բազմապատկած էր կառավարութեան դէմ պատժամիջոցերը եւ 2015-ին Վենեզուելան պիտակաւորած իբրեւ յստակ եւ առկայ վտանգ: Թրամփ առաջին շրջանին եւ Ճօու Պայտըն շարունակած էին սպառնալիքները եւ պատժամիջոցները, յաջողելով տնտեսական խնդիրներ յառաջացնել եւ զայն զգալի դարձնել ժողովուրդին (Ron Jacobs, 'Trump's Venezuelan Coup: Criminal Attacks by a Criminal Empire,' *CouterPunch*, 3 January 2026):

Նպատակը յստակ է եւ բոլորին յայտնի: Տիրել Վենեզուելայի պետականացուած քարիւղին վրայ, այնտեղ արմատաւորել նէօլիպերալիզմը եւ աջակցիլ անդրազգային ընկերութիւններուն:

Մինչեւ ամերիկեան յեղաշրջումը, Վենեզուելան տակաւին կ'ապրէր Հուկօ Չաւէզի աղքատներուն ի նպաստ կատարած մեծ բարելաւումներու ազդեցութեան տակ: Չաւէզի յաջորդը՝ Նիքոլաս Մատուրօ, մեծ ճնշումներու տակ էր վերացնելու համար այդ ազդեցութիւնը եւ գործելու ի նպաստ օլիկարքներուն: Բայց ի՞նչ ըրած էր Չաւէզ:

Վենեզուելայի պատմութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով, Չաւէզ քարիւղի եկամուտը ուղղեց դէպի աղքատները: Ձեռնարկեց ընդարձակ գրագիտութեան եւ ազատ կրթութեան ծրագիրներ, աղքատներուն առիթ տալով ստանալ բարձրագոյն դպրոցի վկայական եւ համալսարանական աստիճան:

Չաւէզի շրջանին Վենեզուելայի աղքատութիւնը նուազեցաւ նկատելիօրէն: 2002-2006-ին, աղքատութիւնը նուազեցաւ 18.4 տոկոս, իսկ ծայրայեղ աղքատութիւնը՝ 12.3 տոկոս, շնորհիւ ՀՆԱ-ի աճին եւ լայն հասարակական ծրագիրներու գործադրութեան: Կառավարութեան հասարակական ծախսումը ընդհանուր ծախսումի 38.6 տոկոսէն 1997-ին աւելցաւ 44 տոկոսի 2007-ին: Քարիւղի եկամուտը գնաց աղքատներուն եւ ոչ թէ օլիկարքներուն գրպանը. պետական սեփականութիւն հանդիսացող PDVSA քարիւղի ընկերութիւնը 2004-ին հասարակական ծրագիրներու համար սկսաւ ծախսել տարեկան 1.7 միլիառ տոլլար, նախորդ տարիներու 400 միլիոն տոլլարի փոխարէն: Միայն 2006 թուականին, ան հասարակական ծրագիրներու համար ծախսեց 13.3 միլիառ տոլլար՝ ՀՆԱ-ի 7.3 տոկոսը: Այսպէս, PDVSA-ի ծախսումը ներառեալ, Չաւէզի ժամանակ հասարակական ծախսումը մէկ մարդու համար աւելցաւ 314 տոկոս: 1998-2006-ին աւելցաւ դպրոց յաճախողներուն թիւը:

Barrio Adentro բժշկական առաքելութեան տակ, Վենեզուելայի ամենաղքատ համայնքներուն մէջ բժիշկները կատարեցին աւելի քան 200 միլիոն բժշկական ստուգում, փրկեցին աւելի քան 47 հազար կեանք:

Անգործութիւնը պակսեցաւ, նուազագոյն ամսավճարը նկատելիօրէն աւելցաւ: Եկամուտը ամենաշատը աւելցաւ ամենաղքատ դասակարգին համար: 1998-2006-ին Վենեզուելայի ամենաղքատ հատուածներուն եկամուտը աւելցաւ 445 տոկոսով, իսկ ամենահարուստին՝ 194 տոկոս (Չաւէզի նուաճումներուն համար՝ Bernardo Alvarez Herrera, Francisco Rodríguez, 'How Chávez Has Helped the Poor [with Reply]', *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 4 (July-August, 2008), pp. 158-162):

Մատուրոյի առեւանգումով, Վենեզուելայի աղքատներն ու կարօտեալները արդէն կրնան մտածել իրենց կեանքի պայմաններու վատթարացումի մասին: Հազար շնորհաւորանք քարիւղի ընկերութիւններու քանի մը տնօրէններուն՝ որոնք զանգուածի մը վատթարացումով իրենց քսակները ալ աւելի պիտի ուռճացնեն: Մէկը պիտի վատթարանայ, միւսը՝ որ շատոնց փառաւորապէս կ'ապրի, աւելի պիտի փառաւորուի:

Ազատութիւն Վենեզուելայի համար՝ յայտարարեց Ամերիկան, իսկ միակ ազատութիւնը պիտի ըլլայ այն՝ որ Ամերիկա պիտի կրնայ ազատութեամբ շահագործել Վենեզուելայի քարիւղը: Վենեզուելայի տնտեսութիւնը պիտի դառնայ Ամերիկայի ստրուկը:

Ընդհանրապէս, ողջ դրամատիրական աշխարհի տրամաբանութեամբ, աղքատի կեանքի մակարդակը բարձրացնելը եւ անոր բարելաւեալ արժանաւոր կեանք ապահովելը կը նկատուի արմատական քաղաքականութիւն, հետեւաբար «ուժեղ» երկիրները պէտք

է պայքարին արմատականութեան դէմ, ինչպէս ըրաւ Ամերիկան:

Իսկ ո՞վ է աղքատը՝ որ արժանի ըլլայ մեր հոգատարութեան: Աղքատը խեղճ է, տգէտ, աղտոտ, անպէտք, բեռ հասարակութեան վրայ, իսկ հարուստը շքեղ է, զարգացած, մաքուր, օգտակար, հասարակութեան բեռը բարեացակամօրէն իր վրայ կրող: Այսպիսի բառերով մենք կը զանազանենք աղքատը հարուստէն: Մինչդեռ կը բաւէ որ մեր ուղեղին մէջ շրջենք հասկացողութիւնները, ստանալու համար իրական պատկեր մը:

Ո՞վ է աշխարհին օդը ապականացնողը, այն կենսական օդը՝ զոր մենք բոլորս կը շնչենք ապրելու համար: Հարուստին գործարանները չէ՞ն արդեօք: Ուրեմն, ո՞վ է աղտոտը՝ եթէ ոչ հարուստը:

Ո՞վ է տգէտը: Հարուստը չէ՞ արդեօք՝ որ ամէն քայլի կը պաշտպանէ փտածութիւնը, օլիկարքութիւնը, անօրինութիւնը (կամ միեւնոյնն է՝ հարուստին համար դրուած օրէնքին օրինականութիւնը, որ ինքնին հաւասար է անօրինականութեան), մինչդեռ աղքատը շատ լաւ հասկցած է փտածութիւնն ալ, օլիկարքութեան անօրինութիւնն ալ: Ուրեմն, ո՞վ է տգէտը՝ եթէ ոչ հարուստը:

Ո՞վ է ամենէն պիտանին եւ ամենէն օգտակարը: Աղքատը չէ՞ արդեօք՝ որ օրնիբուն կ՚աշխատի հարուստին մօտ, հայթայթելու համար անոր դրամական կուտակումին անհրաժեշտ բոլոր միջոցները, այսինքն՝ մեծապէս պիտանի է եւ օգտակար հարուստին, այլեւ անխուսափելի գոյութիւն մը հարուստին համար: Եւ տակաւին ան անպէտք գոյութիւն մըն է, մինչ հարուստին ողջ պիտականութիւնը ուղղուած է սեփական անձին՝ բազմապատկելու սեփական շահոյթը, ինքնավերածուելով ոչ-պիտանի տարրի հասարակութեան համար:

Ո՞վ է բեռը հասարակութեան վրայ: Թող տրուի աղքատին ինքնաշխատելու ամենափոքր միջոցները, ապահովուի անվճար կրթութեամբ եւ առողջապահական մաքուր ու ճրի համակարգով, այսինքն, այն նուազագոյնները՝ որոնք որեւէ պետութեան եւ կառավարութեան պարտականութիւնն են, եւ աղքատը ինքն ըստ ինքեան կը դադրի աղքատ ըլլալէ: Բայց դրամատէրն է որ կ՚ապահովուի ամէն բանով, իր պիզնէսները պաշտպանուած են օրէնքներով, ունի հասարակական գիտակցութեան աջակցութիւնը: Դրամատէրն է որ իր ձեռքը վերցնելով արտադրելու ամբողջ միջոցները՝ զրկած է աղքատին անոնց տիրելու կարելիութիւններէն, այլեւ այդ զրկումը նպաստած է ստեղծելու աղքատութիւնը: Հիմա ո՞վ է իրական բեռը հասարակութեան վրայ: Դրամատէրը չէ՞՝ որ ահաւոր բեռ մըն է աղքատներուն եւ աշխատաւորական դասակարգին վրայ, դրամատէրը՝ որ եթէ չըլլար, ամէն աղքատ պիտի կրնար արտադրել իր եւ իր փոքր շրջապատը բաւարարող միքրօ արտադրութիւններ եւ ըլլար անկախ: Բայց աղքատներն ու աշխատաւորները նուազ մարդիկ են՝ եթէ մարդիկ են բնիանրապէս, իսկ նուազ մարդոց ո՞վ կարեւորութիւն կու տայ:

Վենեզուելայի վերջին կատարուածը պատերազմ էր աղքատներուն դէմ, այն զանգուածին՝ որուն Չաւէզ փորձած էր ձայն տալ: Աղքատները ձայնի իրաւունք չունին: Ամերիկեան իմփերիալիզմը լռեցուց զանոնք:

Հ. ԱՒԱԳԵԱՆ

ՅՈՒՇ ՄԸ

ՍՈՓՐԱՆՕ ՍԵԴԱ ՏԷԼ ԿՐԱՆՏԷ - ԲԱԼՈՒԼԵԱՆ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՋ

1987 Մայիս 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 եւ 12-ին, Լուքսորի մէջ կը բեմադրուէր Վերտիի *Աիտա* օփերան, ամբողջութեամբ Արենա տի Վերոնայի արտադրութեամբ: Վերոնայի այդ հռչակաւոր օփերայի բացօթեայ թատրոնը Լուքոր փոխադրած էր իր երգչախումբը, նուագախումբը, թեքնիքական սարքաւորումները եւ պատասխանատու անձերը, բնականաբար նաեւ բոլոր միջազգային մեներգիչները: Նուագավարն էր՝ Donato Renzetti, բեմադրիչը՝ Renzo Giacchieri, խմբավարը՝ Aldo Danieli, պարադիրը՝ Dennis Wayne: Մայիս 2-ի բացումի ներկայացումին երգեցին՝ Maria Chiara (Aida), Plácido Domingo (Radamès), Fiorenza Cossotto (Amneris), Silvano Carroli (Amonasro), Francesco Ellero d'Artegna (Il Re), Bonaldo Giaiotti (Ramfis), Aida Meneghelli (Sacerdotessa) եւ Mario Ferrara (Un messaggero): Արդէն կարելի է պատկերացնել տարողութիւնը: Domingo եկած էր միայն բացումին երգելու համար, միւսները մասնակցեցան նաեւ քանի մը ներկայացումներու:

Մայիս 3, 7 եւ 10-ին, Աիտայի դերով ելոյթ ունեցաւ հռչակաւոր Seta del Grande, բուն անունով՝ Սեդա Բալուլեան:

Մայիս 3-ի ամբողջական դերակատարները կ՚ըլլան՝ Seta del Grande (Aida), Giorgio Lamberti (Radamès), Bruna Baglioni (Amneris), Silvano Carroli (Amonasro), Francesco Ellero d'Artegna (Il Re), Alfredo Zanazzo (Ramfis), Maria Romano (Sacerdotessa) եւ Gianfranco Manganotti (Un messaggero):

Մայիս 7՝ Seta del Grande (Aida), Giuliano Ciannella (Radamès), Bruna Baglioni (Amneris), Giampiero Mastromei (Amonasro), Francesco Ellero d'Artegna (Il Re), Ivo Vinco (Ramfis), Aida Meneghelli (Sacerdotessa) եւ Mario Ferrara (Un messaggero):

Մայիս 10՝ Seta del Grande (Aida), Nicola Martinucci (Radamès), Jone Jori (Amneris), Giampiero Mastromei (Amonasro), Mario Luperi (Il Re), Ivo Vinco (Ramfis), Maria Romano (Sacerdotessa) եւ Gianfranco Manganotti (Un messaggero):

Ահաւասիկ երեք էջ տպագիր յայտագիրէն.

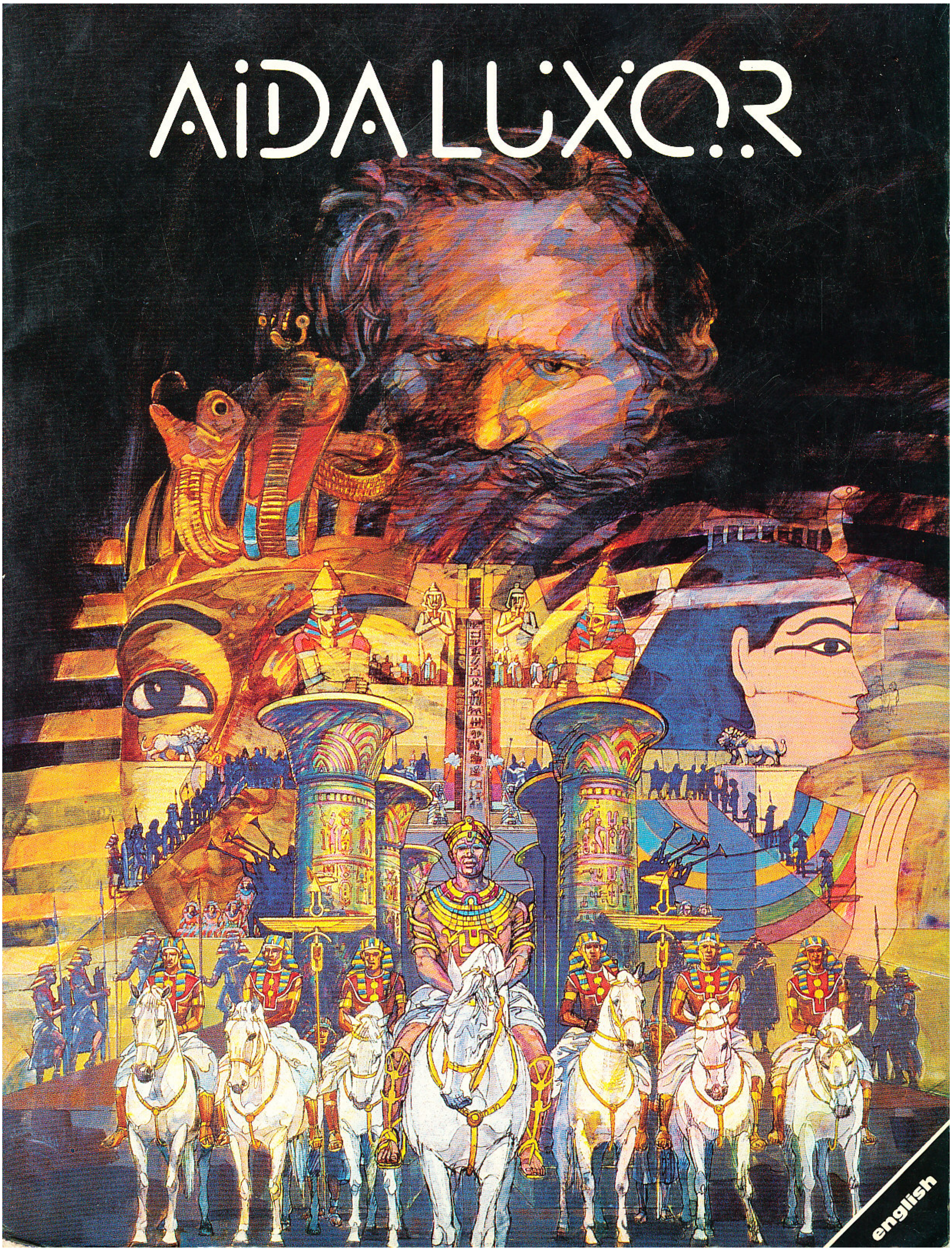

Աիտա օփերայի բեմադրութեան գրքոյկ-յայտագիրին կողքը
Լուքսոր, Մայիս 1987

2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 May 1987

AIDA

Opera in Four Acts
Libretto by ANTONIO GHISLANZONI
Music by GIUSEPPE VERDI
Ed. Ricordi, Milano

Cast

Il Re	FRANCESCO ELLERO D'ARTEGNA ALFREDO ZANAZZO *5, 9 May* MARIO LUPERI *6, 8, 10, 12 May*
Amneris	FIORENZA COSSOTTO BRUNA BAGLIONI *3, 7, 9, 12 May* JONE JORI *6, 10 May*
Aida	MARIA CHIARA SETA DEL GRANDE *3, 7, 10 May* NATALIA TROITSKAYA *5, 8, 11 May*
Radamès	PLACIDO DOMINGO GIORGIO LAMBERTI *3, 6, 11 May* GIULIANO CIANNELLA *5, 7, 9 May* NICOLA MARTINUCCI *8, 10, 12 May*
Ramfis	BONALDO GIAIOTTI ALFREDO ZANAZZO *3, 8 May* IVO VINCO *5, 7 , 10, 12 May*
Amonasro	SILVANO CARROLI GIUSEPPE SCANDOLA *5, 8, 11 May* GIAMPIERO MASTROMEI *7, 10 May*
Un messaggero	MARIO FERRARA GIANFRANCO MANGANOTTI *3, 6, 8, 10, 12 May*
Sacerdotessa	AIDA MENEGHELLI MARIA ROMANO *3, 6, 8, 10, 12 May*

Conductor
DONATO RENZETTI

Direction
RENZO GIACCHIERI

Chorus Master
ALDO DANIELI

Choreography
DENNIS WAYNE

Production by Ente Lirico Arena di Verona

Set Designer: HANS KREBITZ
Assistant Director: STEFANO PIACENTI - *Artistic Consultant for scenery and costumes:* FIORENZO GIORGI

ORCHESTRA - CHORUS - CORPS DE BALLET AND TECHNICIANS OF THE "ENTE ARENA DI VERONA"

Աիտա օփերայի բեմադրութեան կատարողական կազմը
Գրքոյկ-յայտագիր, Լուքսոր, Մայիս 1987

Conduction, direction and staging

Donato Renzetti
Renzo Giacchieri
Aldo Danieli
Dennis Wayne
Hans Krebitz
Stefano Piacenti
Fiorenzo Giorgi

Singers
(in alphabetical order)

Bruna Baglioni
Silvano Carroli
Maria Chiara
Giuliano Ciannella
Fiorenza Cossotto
Seta Del Grande
Placido Domingo

Աիտա օփերայի կատարողներէն մաս մը
Գրքոյկ-յայտագիր, Լուքսոր, Մայիս 1987
Վերջին շարք, ձախէն երրորդը՝ Սեդա տէլ Կրանտէ - Բալուլեան

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Ըստ եգիպտահայ մամուլին պաշտօնապէս ղրկուած Եգիպտոսի Հայոց Թեմի 2025-ի վիճակագրական տուեալներուն, անցեալ տարի Գահիրէի հայ ուղղափառ համայնքը ունեցած է 3 մկրտութիւն, 2 պսակադրութիւն եւ 24 թաղում, Աղեքսանդրիոյ համայնքը՝ 1 մկրտութիւն, 1 պսակադրութիւն եւ 5 թաղում:

- *Ջահակիր*ի անցեալ թիւին մէջ տեղեկացուցած էինք՝ որ 2025 Դեկտեմբեր 19-ին տեղի ունեցան Աղեքսանդրիոյ Պատկառելի Թեմական Ժողովի ամբողջական ընտրութիւնները: Թեմականի անդամներուն թիւը 24-էն իջած էր 12-ի, իսկ Քաղաքական Ժողովը՝ 7-էն 5-ի:

Դեկտեմբեր 29-ին, Աղեքսանդրիոյ Ազգային Առաջնորդարանին մէջ գումարուեցաւ նորակազմ Թեմական Ժողովի անդրանիկ նիստը: Նախ, Եգիպտահայ Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեան շնորհակալութեան եւ երախտագիտութեան խօսք յայտնեց նախորդ Թեմական Ժողովի երկամեայ անդամներուն, որոնք մաս չեն կազմեր նորընտիր Թեմականին: Երախտագիտութեամբ յիշատակեց Վահէ Պէնօհանեանին, որ երկար տարիներ վարած էր Թեմական եւ Քաղաքական Ժողովներու ատենապետի պաշտօնը, ինչպէս նաեւ Ժորժ Լէյլէկեանին, Արթին Խանցեանին, Գէորգ Գավուքճեանին, Դանիէլ Դանիէլեանին, Կարի Պոհճէլեանին, Ժորժ Կասեանին, Րաֆֆի Նախըշքէրեանին, Թանիա Արթինեանին եւ Րաֆֆի Իսրայէլեանին: Ապա ընտրուեցաւ ժողովին դիւանը.

Հրայր Մարտիկեան՝ ատենապետ
Մայտա Պալաեան՝ փոխ-ատենապետուհի
Վահէ Արթինեան՝ ատենադպիր:

Յաջորդեց Քաղաքական Ժողովի ընտրութիւնը եւ նորընտիր անդամները գումարեցին Քաղաքականի առաջին նիստը նախագահութեամբ Սրբազան Առաջնորդին, որուն ընթացքին ընտրուեցաւ դիւանը.

Տիգրան Ալեքսանեան՝ ատենապետ
Զաւէն Լէյլէկեան՝ փոխ-ատենապետ
Արշակ Փափազեան՝ ատենադպիր
Կարպիս Ճօճօեան՝ գանձապահ
Րաֆֆի Հալաճեան՝ խորհրդական:

Օրակարգի հարցերու քննարկումներուն ժամանակ ներկայացուեցաւ աւարտական շրջանի Քաղաքական Ժողովի 2024 տարուան նիւթական համարատուութիւնը եւ գործունէութեան տեղեկագիրը:

- Երկուշաբթի, Յունուար 5-ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ Ս. Ծննդեան Ճրագալոյցի Ս. Պատարագը մատուցեց Գահիրէի հոգեւոր հովիւ Արժ. Տ. Յովսէփ Աւագ Քհնյ. Ալեքսանեան: Արարողութեան ներկայ էին Հայ Կաթողիկէ առաջնորդ Գեր. Տ. Գրիգոր Օգոստինոս Եպսկ. Գուսան եւ Ասորի Ուղղափառ Եկեղեցիի հոգեւոր հովիւ Հայր Ֆիլիպոս Էյսա:

- Երեքշաբթի, Յունուար 6-ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ Ս. Ծննդեան Պատարագը մատուցեց Եգիպտահայ Թեմի առաջնորդ Գերշ. Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեան: Պատարագի արարողութիւնը ուղիղ ձայնասփռուեցաւ եգիպտական ռատիոյի Եւրոպական Բաժինի Հայկական Ժամէն: Պատարագէն հատուածներ պատկերասփռուեցան Ղպտի Ուղղափառ Եկեղեցիի ME Sat եւ Extra News արբանեակային հեռատեսիլի կայաններէն: Պատարագին ներկայ էին Եգիպտոսի նախագահ Ապտէլ Ֆաթթահ Ալ-Սիսիի ներկայացուցիչ՝ Ուալիտ Մոհամմատ Ֆարհան, Եգիպտոսի Վարչապետի ներկայացուցիչ՝ Գահիրէի նահանգապետ տոքթ. Իպրահիմ Սապրի, Եգիպտոսի մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան արտակարգ եւ լիազօր դեսպան՝ Արմէն Սարգսեան, Ղպտի Ուղղափառ Քոյր Եկեղեցիի Պետ՝ Նորին Սրբութիւն Թաւատրոս Բ. Պատրիարքի ներկայացուցիչ աւագ քահանայ Սէրկիոս Սէրկիոս եւ Կիրկիս Սալէհ, Աուքաֆի նախարարի ներկայացուցիչ՝ Շէյխ Էմատ Հասան Ահմատ Էմատ եւ պետական ու հասարակական մարմիններու ներկայացուցիչներ: Ներկայ էր Գահիրէի կեդրոն շրջանի եկեղեցիներու ընդհանուր առաջնորդ Ռուֆայիլ Եպիսկոպոս, Տահէր թաղամասի Ս. Գէորգ, Ս. Յարութիւն, Աստուածածին եւ Միքայէլ Հրեշտակապետ եկեղեցիներէն քահանայ հայրեր, ինչպէս նաեւ Ջատագովական Աստուածաբանութեան կեդրոնի տնօրէն Մաթթա քահանան: Պատարագէն ետք կատարուեցաւ Ջրօրհնէքի արարողութիւն, ապա եկեղեցական թափօրը ուղղուեցաւ Առաջնորդարան, ուր տեղի ունեցաւ տարուան առաջին Տնօրհնէի կարգը:

Պատարագի քառաձայն երգեցողութիւնները կատարեց Շնորհալի Երգչախումբը, խմբավար՝ Միհրան Ղազէլեան, երգեհոնահարուհի՝ Արփի Ճանիկեան:

(*Այս առիթով աւելորդ պիտի չըլլար առաջին անգամ ըլլալով ներկայացնել պատմական համառօտ ցանկ մը Գահիրէի Հայ Ուղղափառ Համայնքի դպրապետ/խմբավարներուն (անոնց բացակայութեան շրջաններուն յաճախ երգեհոնահարները կը ստանձնէին ղեկավարութիւնը*).

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ (*հիմնուած* 1839-*ին*)՝ *Եղիշէ Թորոսեան* (1892-1899), *Յակոբ Մարգպանեան* (1899-1921), *Երուանդ Օգոստինոսեան* (*օգնական*, 1914, 1920), *Ղազարոս Ղազարոսեան* (1921-1928). *Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիի օծումէն ետք դպրաց դաս/երգչախումբը կը փոխադրուի այնտեղ, Ս. Աստուածածինի մէջ մնալով փոքրակազմ դպրաց դաս մը. Բիւրատ Վարժապետեան* (1944), *Լեւոն Սիրունեան* (*նորակազմ երգչախումբ* 1951-1953), *Նշան Վարդեան* (1956):

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ (*հիմնուած* 1928-*ին*)՝ *Ղազարոս Ղազարոսեան* (1928-1961), *Յուսիկ Քհնյ. Նշանեան* (1961), *Եդուարդ Յակոբեան* (1961-1992), *Նշան Վարդեան* (1992-1996), *Դաւիթ Ջալեան* (1996-2000), *Նշան Վարդեան* (2000), *Հրանդ Աղաճանեան* (2000-2001), *Նշան Վարդեան* (*Յուլիս-Օգոստոս* 2001), *Հրանդ Աղաճանեան* (2001-2002), *Նշան Վարդեան* (2002-2003), *Միհրան Ղազէլեան* (2003-*էն*

մինչեւ այսօր): 1932 *Ապրիլ 17-ին, Մամբրէ Ծ. Վրդ. Սիրունեանի օրհնութեամբ երգչախումբը կը մկրտուի Շնորհալի անուանակոչումով, որ կը շարունակուի գործածուիլ մինչեւ այսօր, բացի Դ. Զալեանի շրջանէն, որ կը պնդէր գործածել Զուարթնոց անունը:)*

- Կիրակի, Յունուար 6-ին, Աղեքսանդրիոյ Ս. Պօղոս-Պետրոս Եկեղեցիին մէջ մատուցուեցաւ Ս. Ծննդեան Պատարագ: Պատարագի քառաձայն երգեցողութիւնները կատարեց Լուսաւորիչ Երգչախումբը, խմբավար եւ երգեհոնահար՝ Կարի Պօհճէլեան, որ ստանձնած էր նաեւ մեներգի (թենոր) բաժին:

(*Ահաւասիկ Ս. Պօղոս-Պետրոս Եկեղեցիի* (*հիմնուած* 1884-*ին*) *դպրապետ/խմբավարները. Միհրան Ղազարոսեան* (1886-1902), *Լեւոն Համբարձումեան* (1910, *կամ անկէ առաջ* - 1912), *Գրիգոր Շահնազարեան* (1918), *Գրիգոր Մէհթէրեան* (1925-1936), *Յարութիւն Պոստաքեան* (*փոխ-դպրապետ* 1925-1937), *Բիւզանդ Տիւլկէրեան* (*փոխ-դպրապետ* ?-1937), *Աշոտ Պատմագրեան* (1936-1938), *Շաւարշ* (1943-*էն՝ Ղեւոնդ ՔՀնյ.*) *Փափազեան* (1938), *Աշոտ Պատմագրեան* (1938-1939), *Շաւարշ Փափազեան* (1939-1942), *Բիւզանդ Տիւլկէրեան* (1942), *Յարութիւն Պոստաքեան* (1942-1943), *Բիւզանդ Տիւլկէրեան* (*փոխ-դպրապետ* 1943), *Ղեւոնդ ՔՀնյ. Փափազեան* (1943-1963), *Նուպար Քիզիրեան* (1964), *Յուսիկ ՔՀնյ. Նշանեան* (1964-1965), *Նուպար Քիզիրեան* (1965-1966), *Յակոբ Թիւթիւնճեան* (1966-1967), *Յուսիկ ՔՀնյ. Նշանեան* (1968-1971), *Ղեւոնդ Պէզիրճեան* (1971-1975), *Օննիկ Գալուստեան* (1976), *Ղեւոնդ Պէզիրճեան* (1976), *Նշան Վարդեան* (*Գահիրէէն կը հրաւիրուէր միայն տօնական կարեւոր օրերուն*, 1980-1985), *Ղեւոնդ Պէզիրճեան* (1981), *Վարդուհի Յաբէթեան* (1982, *կամ անկէ առաջ* - 1989, *կամ անկէ վերջ*), *Հրանդ Աղաճանեան* (1995-1997), *Դանիէլ Աֆնաւուրեան* (2000, *կամ անկէ առաջ* - 2010), *Կարի Պօհճէլեան* (2010-*էն մինչեւ այսօր*): 1943 *Հոկտեմբերին, Պսակ Վրդ. Թումայեանի օրհնութեամբ երգչախումբին կը տրուի Լուսաւորիչ անունը, որ կը շարունակէ մնալ մինչեւ այսօր:)*

- Կիրակի, Յունուար 11, Մարմինայի Ազգային Գերեզմանատան Սուրբ Մինաս Եկեղեցի՝ Պատարագ Մեռելոցի: Պատարագէն ետք կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան Պաշտօն ազգային բարերարներու եւ եկեղեցիի նուիրատուներու՝ Եղիազար Ամիրայ Ակնցիի, Տիգրան փաշա տ'Ապրօի, Օհաննէս Պօղոսեանի, Զիպա Տիւրկէրեանի, Յարութիւն եւ Էտմէ Ամիրայեաններու, Արամ եւ Վարդուհի Սարաֆեաններու, Հրանդ Նասիպեանի, Էլմոն Խոսրով Էքմէքճեանի, Տիգրան Գույումճեանի, Գրիգոր Եղիայեանի եւ ընտանիքի, Կարապետ աղա Գալուստեանի եւ ընտանիքի հոգւոցն ի հանգիստ:

- Կիրակի, Յունուար 18, Հելիոպոլսոյ Ազգային Գերեզմանատան Ամենայն Սրբոց Մատուռ՝ Պատարագ Մեռելոցի: Պատարագէն ետք կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան Պաշտօն ազգային բարերարներու եւ եկեղեցիի նուիրատուներու՝ Ֆիլիպ եւ Արաքսի Աբգարեաններու, Ասատուր, Յովհաննէս եւ Երանուհի Սիմոնեաններու, Վահան եւ Գոհար Սարեաններու, Աղաւնի Յակոբեանի, Գրիգոր եւ Արմենակ Մեթէմէտեաններու, Տիգրան եւ Սաթենիկ Մերճանեաններու, Անուշ Էքմէքճեանի, Արշալոյս Քիւրքճեանի, Ատրինէ եւ Հրանդ Մինասեաններու, Գրիգոր Չագըճեանի, Էտուար եւ Անժէլ Ճիզմէճեաններու, Էտուար Կիւլեանի եւ իր մօր Քլերինայի, Ստեփան, Արաքսի եւ Եպրաքսէ Պահչէճեաններու, Դերենկուհի եւ Աղաւնի Միսակեաններու, Գրիգոր եւ Գեղեցիկ Օհանեաններու, Սերոբ Տիլանեանի եւ Եսթէր Բազլեանի հոգւոցն ի հանգիստ:

- Գահիրէի Գիրքերու Միջազգային 57-րդ Ցուցահանդէսին՝ որ տեղի կ'ունենայ այժմ (Յունուար 21 - Փետրուար 3), կը վաճառուի Եագուպ Արթին Փաշայի գիրքի արաբերէն նոր թարգմանութիւնը՝ *Ալ-Ասաթիր ալ-շաապէյա ֆի ուատի ալ-Նիլ* (Նեղոսի Հովիտի ժողովրդական հէքիաթներ), թարգմ.՝ Ռաշա Մակէտ, Գահիրէ, Ալ-Ռաոււաք Հրատարակչութիւն: Թարգմանութիւնն է հեղինակի ֆրանսերէն ծանօթ գիրքին՝ հրատարակուած Փարիզի մէջ 1895-ին. *Contes populaires inédits de la Vallée du Nil*, traduit de l'arabe parlé par S. E. Yacoub Artin Pacha, Paris: Maisonneuve, 1895: Գիրքին առաջին մասը Եագուպ Արթինի մեկնաբանութիւնն է, իսկ երկրորդ գլխաւոր մասը իր հաւաքած եգիպտական բարբառով հէքիաթներուն ֆրանսերէն թարգմանութիւնը, որ հիմա կը վերաթարգմանուի բնագիր լեզուին:

- Նոյն Ցուցահանդէսին վաճառքի դրուած է եգիպտացի լրագրողուհի Հայտի Ֆարուքի արաբերէն նոր գիրքը՝ *Ալ-Ջուրջիյա ուա հեքայաթ օխրա. մաէտաթ ալ-կեպալ ալ-քուքազէյա* (Ջուրջիյա եւ այլ պատմութիւններ. Կովկասեան Լեռներու ճաշասեղանները), Գահիրէ, Մուասասաթ Ղայա Հրատարակչութիւն: Գիրքը հիմնուած է հեղինակի 2019 եւ 2022 թուականներուն Հայաստան եւ Վրաստան կատարած զբօսաշրջիկային ճամբորդութիւններու անձնական փորձառութեան վրայ: Կը ներկայացնէ երկու երկիրներուն ճաշատեսակները, միախառնուած աշխարհագրութեան եւ բնութեան նկարագրութիւններով:

Գիրքը կը բովանդակէ *Ռոզ ալ-եուսէֆ* հիմնարկի երգիծանկարիչ Ահմատ Կէասայի գեղանկարները Հայաստանի եւ Վրաստանի յայտնի վայրերու: Յիշեցնենք, որ 2022 Սեպտեմբերին, Երեւանի Փանոս Թերլէմէզեանի անուան Գեղարուեստի Պետական Քոլէջին մէջ կայացած էր երգիծանկարի ցուցահանդէս Լեւանա 2022 փառատօնի ծիրէն ներս, որուն մասնակցած էին եգիպտացի նկարիչներ, որոնցմէ մէկն էր Ահմատ Կէասա: Վերջինս, Սեպտեմբեր 22-ին, նիստերու դահլիճին մէջ վարած էր երգիծանկարի վարպետութեան դաս:

Հայտի Ֆարուքի գիրքին կողքը

Հայտի Ֆարուքի գիրքի կողքին չորրորդ էջը

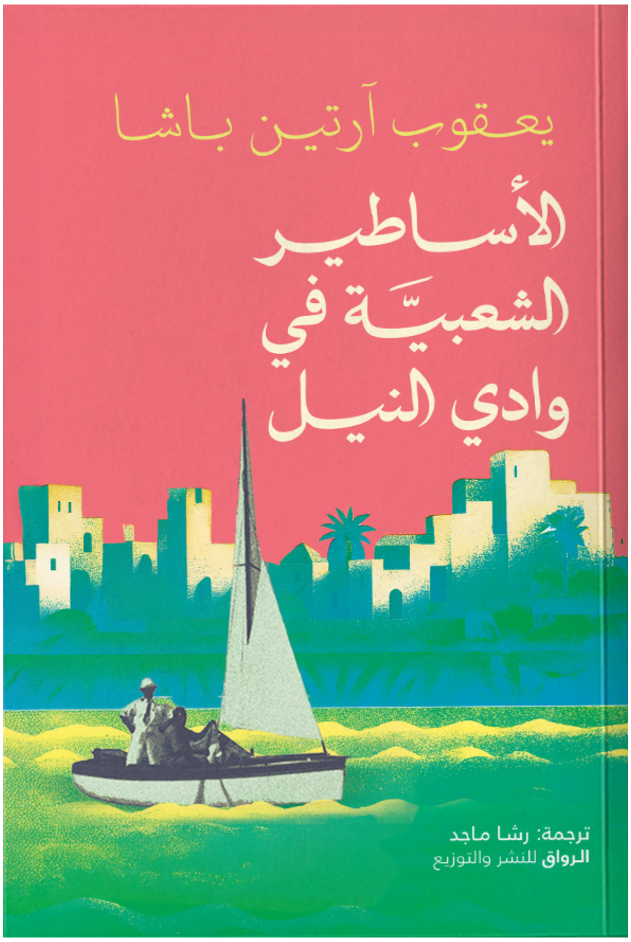

Եագուպ Արթին Փաշայի գիրքի
արաբերէն թարգմանութեան կողքը

Երեւան, 22 Սեպտեմբեր 2022, Ահմատ Կէասայի
վարպետութեան դասի ազդը

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
JAMnews, ԱՄՆ-ի մասնաբաժինը TRIPP-ի մէջ պիտի ըլլայ 74%.
Երեւանի եւ Ուաշինկթոնի նոր յայտարարութիւնը 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Եգիպտահայ գաղութը Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի
առաջնորդական փոխանորդութեան ժամանակ (1864-1866)
եւ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* (շար. 2) 4

ԽՈՀԵՐ
Հ. Ա., Պատերազմ Վենեզուելայի աղքատներուն դէմ 8

ՅՈՒՇ ՄԸ
Սոփրանօ Սեդա տէլ Կրանտէ - Բալուլեան Եգիպտոսի մէջ 9

Եգիպտահայ լուրեր 13

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 12 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2011

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2011 — ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 12 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ՌԻՍՔԵՐՈՒ ՏԱՐԵԿԱՆ ԶԵԿՈՅՑ

Հայաստանի Հանրապետութեան Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութիւնը իր գործունէութեան երրորդ տարուան աւարտին հրապարակեց Տարեկան զեկոյց Հայաստանի Հանրապետութեան արտաքին անվտանգութեան ռիսկերի վերաբերեալ *գիրքը (26 էջ), որ կը բովանդակէ 2026 թուականի ռիսքերը: Ասիկա երկրորդ հրապարակումն է, առաջինը լոյս տեսած է անցեալ տարի՝ 2025 թուականի ռիսքերուն համար:*

Զեկոյցը կազմուած է եօթը մասէ.

1. Զեկոյցի մասին:

2. Զեկոյցի հիմնական հետեւութիւնները:

3. Ռազմաքաղաքական ռիսկեր:

4. Տնտեսական եւ ենթակառուցուածքային ռիսկեր ու հնարաւորութիւններ:

5. Հիբրիդային սպառնալիքներ:

6. Միջազգային ահաբեկչութիւն եւ միջազգային կազմակերպուած յանցաւորութիւն:

7. Տեխնոլոգիական ու սպառազինութեան զարգացման միտումներ:

Առաջին չորս մասերը արեւմտահայերէնի փոխադրելով կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն:

(Արեւմտահայերէնին համար պիտի պահենք «ռիսք» բառը՝ փոխանակ անոր համարժէք «հնարաւոր վտանգ» երկբարբառին, քանի որ բնագիրին մէջ «ռիսք»-ն ու «վտանգ»-ը գործածուած են տարբեր իմաստներով: Այսպէս, նաեւ խուսափած կ՚ըլլանք, օրինակ, «վտանգի հնարաւոր վտանգ» արտայայտութենէն:)

Ա.

ՄԱՍ 1.
ԶԵԿՈՅՑԻ ՄԱՍԻՆ

Նախքան այս զեկոյցին անցնիլը, օգտակար կը նկատենք անդրադառնալ 2025 թուականի Յունուարին հրապարակուած մեր առաջին զեկոյցին մէջ տեղ գտած գնահատականներուն: 2025-ին փաստացի տեղի ունեցած իրադարձութիւնները ցոյց կու տան Ծառայութեան բոլոր գնահատականներուն թէ՛ վերաբերելիութիւնը եւ թէ՛ ճշգրտութիւնը: Ուրիշ խօսքով՝ Ծառայութեան աշխատանքի առաջնային ուղղութիւններու եւ խնդիրներու շրջանակին մէջ, 2025-ին տեղի չեն ունեցած նշանակալից զարգացումներ՝ որոնք չեն կանխատեսուած զեկոյցին մէջ, իսկ տեղի ունեցած զարգացումներուն հաւանականութիւններն ալ ճիշդ գնահատուած են: Իւրաքանչիւր տարուայ զեկոյցին մէջ նախորդ տարուայ գնահատականներուն անդրադառնալու մօտեցումը որդեգրուած է որպէս Ծառայութեան պատասխանատու հիմնարկային մշակոյթը ձեւաւորող կանոն:

Զեկոյցը կարդալէ առաջ անհրաժեշտ է յիշել՝ որ Ծառայութիւնը իր ամենամեայ զեկոյցին մէջ կը գնահատէ այն հիմնական ռիսքերը՝ որոնք ուղղակի կամ անուղղակի կը պայմանաւորեն Հայաստանի Հանրապետութեան ապահովային (անվտանգային) միջավայրը: Միւս կողմէ, ելլելով պետական գաղտնիքի մասին Հայաստանի Հանրապետութեան օրէնսդրական սահմանափակումներէն, ինչպէս նաեւ զգայուն այլ տուեալներու պաշտպանութեան առարկայական անհրաժեշտութենէն, զեկոյցին մէջ չենք արտացոլած փակ տեղեկութիւնները եւ տուեալները: Միաժամանակ, զեկոյցին մէջ տեղ գտած գնահատականները արդիւնքն են բաց եւ փակ աղբիւրներէ

ստացուած հետախուզական տեղեկութիւններու համալիր վերլուծութեան: Զեկոյցին մէջ Ծառայութեան գնահատականները ներկայացուած են ըստ իրադարձութեան զարգացումին՝ Ծառայութեան կողմէ գնահատուած հաւանականութեան: Հաւանականութեան դասակարգումը այսպէս է.

ա. Ամենայն հաւանականութեամբ՝ 90%:

բ. Մեծ հաւանականութեամբ կամ հաւանականութիւնը բարձր է՝ 75-90%:

գ. Հաւանական է կամ հաւանաբար՝ 50-75%:

դ. Հնարաւոր է կամ որոշ չափով հաւանական է՝ 35-50%:

ե. Քիչ հաւանական է կամ հաւանականութիւնը ցած է՝ 20-35%:

զ. Գրեթէ անհաւանական է՝ 10-20%:

է. Խիստ անհաւանական է՝ 10%:»

ՄԱՍ 2.
ԶԵԿՈՅՑԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԵՏԵՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Ռազմաքաղաքական ռիսքեր

Ազրպէյճան-Հայաստան

- Ուաշինկթոնի մէջ 2025 Օգոստոս 8-ին ձեռք բերուած համաձայնութեան պատճառով 2026-ին ռազմական վերաճը դարձած է գրեթէ անհաւանական եւ բարձրացած է խաղաղութեան հիմնարկայնացումի հաւանականութիւնը:

- Ազրպէյճանի կողմէ առաջ մղուող այսպէս կոչուած «արեւմտեան Ազրպէյճանի» եւ «արեւմտեան ազրպէյճանցիներու վերադարձի» խօսոյթն ու գործողութիւնները կը յառաջացնեն ռիսքեր:

Ռուսաստան-Ուքրաինա

- 2026-ին Ռուսաստանի եւ Ուքրաինայի միջեւ ընթացող հակամարտութեան կայուն եւ երկարաժամկէտ հանգուցալուծումը քիչ հաւանական է:

Իսրայէլ-Իրան

- 2026-ին Իսրայէլ-Իրան փոխադարձ հարուածներու կրկնութեան ռիսքը պիտի պահպանուի՝ ընդլայնելով Հայաստանի ապահովութեան խնդիրնե-րուն շրջանակը:

Մերձաւոր Արեւելք

- 2026-ին Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, հաւանաբար, պիտի պահպանուի զինուած բախումներու շարունակական ռիսքը:

2. Տնտեսական եւ ենթակառուցուածքային ռիսքեր եւ հնարաւորութիւններ

- Մեծ հաւանականութեամբ, մեր տարածաշրջանին մէջ 2026-ին պիտի պահպանուի թէ՛ տնտեսական եւ թէ՛ ենթակառուցուածքային ծրագիրներու դրական շարժականութիւնը:

- Մեր տարածաշրջանի տնտեսական, ենթակառուցուածքային, առեւտրային նոր նախաձեռնութիւնները 2026-ին շարունակաբար պիտի ըլլան տարածաշրջանի այլ շահեր հետապնդող տարբեր դերակատարներու թիրախին մէջ, որ կրնայ դրսեւորուիլ թէ՛ ֆիզիքական սահմանափակումներով, թէ՛ տեղեկատուական ազդեցութեան գործողութիւններով, եւ թէ՛ վնասարար այլ գործողութիւններու դրսեւորումներով:

3. Հայաստանի հիպրիտային սպառնալիքները 2026 թուականին

- 2026-ի ընտրութիւններով պայմանաւորուած՝ Հայաստանի դէմ արտաքին տարբեր դերակատարներու կողմէ իրականացուող ազդեցութեան գործողութիւնները, մեծ հաւանականութեամբ, պիտի դառնան աւելի ընդգրկուն, բարդ եւ զանգուածային:

- Հաւանական է կեղծ, խեղաթիւրուած կամ համաբնագիրէն կտրուած տեղեկատուութեան օգտագործումով տեղեկատուական վնասարար գործողութիւններու, վնասակար առցանց գործողութիւններու իրականացումը, ինչպէս նաեւ «գետինի վրայ» գործակալական ցանցի աշխուժացումը՝ «տեղական» քաղաքական աշխուժութիւն յառաջ բերելու տեսքով, երիտասարդութիւնն ու աքթիւիսթական խումբերը թիրախաւորող, անոնց քաղաքական հայեացքները եւ հայրենասիրական զգացումները շահագործող եւ մեքենայող ծրագիրներու կազմակերպումը:

4. Միջազգային աhաբեկչութիւն

- 2026-ին միջազգային ահաբեկչութիւնը պիտի շարունակէ մնալ անընդհատ զարգացող եւ վերափոխուող համաշխարհային սպառնալիք՝ ներառելով աւելի լայն աշխարհագրութիւն:

5. Թեքնոլոժիք

- Ռազմադաշտի վրայ նոր զինատեսակները փորձարկելու լայն հնարաւորութիւնները պիտի արագացնեն «արտադրանք-փորձարկում-կիրառում» շղթան:

6. Ռազմական

- Մեծ հաւանականութեամբ պիտի ընդլայնի տրոններուն դերը տրոններու դէմ պայքարին մէջ, նոր հեռանկարներ պիտի ստեղծուին անօդաչու-օդաչու օդազնացութեան ներգրաւումին համար:

- Արհեստական բանականութիւնը, մեծ հաւանականութեամբ պիտի շարունակէ սահմանափակել մարդու դերը ռազմադաշտի վրայ՝ չփոխարինելով, սակայն վերափոխելով հրամանատարի գործառոյթները որոշումներ կայացնելու գործընթացին մէջ:

ՄԱՍ 3.
ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՌԻՍՔԵՐ

1. Ազրպէյճան-Հայաստան

2025-ին բուռն կերպով շարունակուած երկկողմ բարձրաստիճան բանակցութիւններուն, ինչպէս նաեւ Օգոստոս 8-ին ԱՄՆ նախագահ Տոնալտ Թրամփի աշխուժ ներգրաւումով ձեռք բերուած Ուաշինկթոնի հռչակագիրի եւ *Խաղաղութեան եւ միջպետական յարաբերութիւններու հաստատումի մասին* համա-

ձայնագիրի նախաստորագրութեան հետեւանքով զգալիօրէն նուազած է ռազմական վերաձի եւ բարձրացած խաղաղ կարգաւորումի հաւանականութիւնը:

Նշուած եւ ուղեկցող գործընթացներու եւ տուեալներու համապարփակ վերլուծութեան արդիւնքով գրեթէ անհաւանական կը համարենք 2026-ին Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ ռազմաքաղաքական մտադրութեամբ պայմանաւորուած տարբեր ծաւալներու ռազմական վերաճր: Քիչ հաւանական կը համարենք նաեւ միջադէպերը՝ որոնք ռազմաքաղաքական մտադրութեամբ չեն պայմանաւորուած:

2026-ին, մեծ հաւանականութեամբ, նոր յառաջընթաց արձանագրեն սահմանազծումի եւ սահմանազատումի գործընթացը, երկկողմ առեւտրատնտեսական նախաձեռնութիւնները, հասարակութիւններու երկխօսութիւնը, մարդասիրական եւ այլ հարցերը: Տարածաշրջանային ենթակառուցուածքներու ապաշրջափակումի պարագային եւս, մեծ հաւանականութեամբ, յառաջընթաց արձանագրուին արդէն իսկ սկսած գործընթացները, իսկ դրացիներուն հետ Հայաստանի երկկողմ կապի ձեռնարկումը պիտի խթանէ տարածաշրջանի առաւել ընդգրկուն տնտեսական նախագիծերու ընթացքը: Միաժամանակ սակայն, 2026-ին պիտի ընդլայնին կապի ապահովումի այս գործընթացներուն դէմ մեր տարածաշրջանի մէջ սեփական ազդեցութիւնը պահպանելու եւ աւելցնելու շահեր հետապնդող պետութիւններու կողմէ վնասակար գործողութիւններու ռիսքերը: Իսկ Ազրպէյճանի եւ այլ դերակատարներու կողմէ Հայաստանի ինքնիշխանութիւնը հարցականի տակ դնող, կապի ծրագիրներու խտրականացումը խոչընդոտող վնասարար խօսոյթներու եւ հասկացութիւններու հետեւողական կիրառութիւնը միայն պիտի նպաստէ նիւթականացնելու այդ ռիսքերը:

Ծառայութեան համապարփակ վերլուծութիւնը ցոյց կու տայ՝ որ երկարաժամկէտ հեռանկարին մէջ խաղաղութեան կառուցումին վրայ էականօրէն բացասաբար ազդող ռիսքի գործօն են Ազրպէյճանի պետական մակարդակով առաջ տանող, այսպէս կոչուած «արեւմտեան Ազրպէյճանի» եւ «արեւմտեան ազրպէյճանցիներու վերադարձի» խօսոյթներն ու անոնց ուղեկցող գործողութիւնները: Ծառայութեան ունեցած տուեալները ցոյց կու տան՝ որ Ուաշինկթոնի հռչակագիրէն ետք, Ազրպէյճան ոչ միայն չէ նուազեցուցած, այլեւ էականօրէն աշխուժացուցած է սոյն քարոզչութիւնը, որ զգալի ռիսքեր կը ստեղծէ տարածաշրջանի կայունութեան, ապահովութեան եւ երկարաժամկէտ խաղաղութեան համար:

2026-ին Ծառայութեան առաջնային խնդիրներէն մէկը պիտի ըլլայ շարունակաբար գնահատել՝ թէ որն է «արեւմտեան ազրպէյճանցիներու վերադարձը» առաջ մղելու Ազրպէյճանի պետական քաղաքականութեան իրական նպատակը: Գնահատումի ենթակայ է մասնաւորապէս այն՝ թէ արդեօ՞ք այդ նիւթերը նոր ազգային գաղափարախօսութիւն դարձնելով Ազրպէյճան մտադիր է որեւէ նոր ձեւաչափով հակամարտութիւնը տեղափոխել Հայաստանի տարածք, թէ այսպէս կոչուած «արեւմտեան ազրպէյճանցիներու վերադարձի» այս խօսոյթը Ազրպէյճանի արտաքին քաղաքական սակարկումի եւ մասնաւորապէս՝ Ղարաբաղի հայերու վերադարձի նիւթին հակազդելու գործիքակազմի մաս է:

Միւս կողմէ, Ծառայութեան դիտարկումները ցոյց կու տան՝ որ պիտի շարունակուի Ազրպէյճանի ռազմական ծախսերուն աճը: Այս հարցը ռիսքային գնահատելու հիմքը ինկած է ոչ միայն զուտ ռազմական ծախսերուն աճը, այլ այն՝ որ ռազմական յատկացումներուն աճի արագութիւնը զգալիօրէն կը գերազանցէ այլ բնագաւառներու յատկացումներու արագութիւններուն եւ շատ պարագաներու՝ կ'իրականացուին առերեւոյթ այլ բնագաւառներու հաշուին:

2. Ռուսաստան-Ուքրաինա

Ռազմաղաշտի վրայ ուժերու յարաբերակցութեան, հակամարտող կողմերու քաղաքական նպատակներու, համաշխարհային դերակատարներու շահերու համալիր վերլուծութեան հիման վրայ Ծառայութիւնը կը գնահատէ՝ որ 2026-ին Ռուսաստանի եւ Ուքրաինայի միջեւ ընթացող հակամարտութեան կայուն եւ երկարաժամկէտ հանգուցալուծումը քիչ հաւանական է: Հակառակ ընթացիկ բուռն բանակցային գործընթացին, կողմերը պիտի շարունակեն ունենալ զիրար բացառող նպատակներ, տրամագծօրէն հակառակ դիրքորոշումներ իւրաքանչիւրի համար որպէս կենսական ներկայացուող շարք մը հարցերու շուրջ, որ իր կարգին պիտի պահպանէ հակամարտութեան ռազմական դրսեւորումի հիմքերը:

Հաւանական է, որ 2026-ի ընթացքին Ուքրաինան ապահովէ ռազմական առումով Ռուսաստանի գործողութիւններուն դիմադրելու կարողութիւնը: Միաժամանակ, պատերազմական գործողութիւնները յաջողութեամբ շարունակելու ներունակութեան առումով, միջնաժամկէտի հեռանկարով Ռուսաստանը ունի նկատելի առաւելութիւն:

Ուքրաինայի համար մէկ այլ կարեւոր մարտահրաւէր է ներքին կայունութեան ապահովումը: Հիւծիչ պատերազմի, առարկայականօրէն կուտակուած ներքաղաքական հակասութիւններու եւ աշխուժ աշխարհաքաղաքական ճնշումներու պայմաններուն մէջ, ընտրութիւններուն մասին խօսոյթը ինքնին անկանխատեսելի հետեւանքներու մեծ ռիսք կը պարունակէ:

Այնուամենայնիւ, ամենայն հաւանականութեամբ, պիտի պահպանուի Ռուսաստանի դէմ սահմանուած պատժամիջոցներուն առնուազն էական մասը, որ պիտի շարունակէ ռիսքեր ստեղծել Հայաստանի տնտեսութեան համար, ներառեալ՝ երկրորդային տնտեսական պատժամիջոցներու տեսանկիւնէն: Միաժամանակ, որոշ աշխարհաքաղաքական կեդրոններու միջեւ շարունակական բեւեռացումը, մեծ հաւանականութեամբ, պիտի խորացնէ Հայաստանի արտաքին քաղաքական եւ տնտեսական յարաբերութիւնները հաւասարակշռելու տեսանկիւնէն առկայ ռիսքերը:

3. Իսրայէլ-Իրան

Իսրայէլ-Իրան պատերազմը նշանակալի ազդեցութիւն ունեցած է Մերձաւոր Արեւելքի եւ Պարսից Ծոցի տարածաշրջանի դերակատարներու քաղաքականութեան վրայ՝ տարածաշրջանին մէջ ձեւաւորելով ուժային նոր յարաբերակցութիւն։ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ առկայ ոչ պետական ռազմականացուած խմբաւորումներու կարգավիճակի որոշումը, անոնց յետագայ գործունէութեան հետ կապուած անորոշութիւններն ու այդ հարցի նկատմամբ տարածաշրջանային եւ արտատարածաշրջանային դերակատարներուն հակասական դիրքորոշումները ա՛լ աւելի կը բարդացնեն կացութիւնը։

Իսրայէլ-Իրան պատերազմի հետեւանքով Իրանի միջուկային եւ հրթիռային ծրագիրները ետ մղուեցան, սակայն չչէզոքացան։ Յետպատերազմական շրջափուլին, գործնականին մէջ փոխուած են նաեւ Իրանի հետ բանակցային օրակարգի հարցերը, որոնք, բացի միջուկային ծրագիրէն, կը վերաբերին Իրանի հրթիռային կարողութիւններուն, ինչպէս նաեւ Իրանի մերձաւորարեւելեան քաղաքականութեան։ Յետպատերազմական փուլին, երկու երկիրները զբաղած են պատերազմի ընթացքին ի յայտ եկած խոցելիութիւնները վերացնելով եւ ռազմական կարողութիւնները զարգացնելով։

Միւս կողմէ, 12-օրեայ պատերազմէն ետք ալ ԱՄՆ-Իրան միջուկային հարցով բանակցութիւններու նիւթը պիտի շարունակէ մնալ աւելի լայն համաբնագիրի մէջ տեղի ունեցող գործընթացներուն վրայ ազդող գործօն։

Նկատի ունենալով այն փաստը՝ որ Իսրայէլ-Իրան 12-օրեայ պատերազմը չապահովեց կողմերու ռազմավարական բոլոր նպատակներու իրագործումը, մեծ հաւանականութեամբ 2026-ին պիտի պահպանուի պատերազմի կամ այլ խտութեամբ փոխադարձ հարուածներու կրկնութեան հաւանականութիւնը։ Ասիկա իր կարգին պիտի ընդլայնէ Հայաստանի Հանրապետութեան ապահովութեան խնդիրներուն շրջանակը՝ գաղթային եւ այլ տեսակ վտանգի աղբիւր հանդիսացող խումբերու շարժերու կառավարումի, տնտեսական, լոժիսթիք խնդիրներու յառաջացումի, ինչպէս նաեւ Հարաւային Կովկասի մէջ խաղաղութեան ամրապնդումի գործընթացը վտանգող ռիսքերու բազմազանումի առումով։

Ասոր հետ միասին, Իրանի ընթացիկ ներքին գործընթացներու կառավարումի հարցի իսլամական համակարգի յաջողութիւնը, ամենայն հաւանականութեամբ, էական նշանակութիւն պիտի ունենայ Մերձաւոր Արեւելքի եւ արտատարածաշրջանային դերակատարներուն առաջ մղած օրակարգները նիւթականացնելու տեսանկիւնէն։ Իրանի մէջ անկայունութիւններուն աճը ա՛լ աւելի պիտի ընդլայնէ Հայաստանի ապահովութեան ռիսքերը։

4. Մերձաւոր Արեւելք

Հակառակ տեւական զինադադարի համար ստեղծուած նախապայմաններուն, Կազայի հատուածին մէջ ռազմական գործողութիւններու վերսկսումին ռիսքը հաւանաբար պահպանուի, եթէ տեւական ժամանակ ՀԱՄԱՍ քայլեր չձեռնարկէ զինաթափումի ուղղութեամբ, իսկ Իսրայէլ շարունակէ մերժել զինադադարը երաշխաւորող դերակատարներուն առաջարկած լուծումները, պայմանաւորուած նաեւ Իսրայէլի ներքաղաքական զարգացումներով 2026-ին։

2026-ին, Իսրայէլ-Լիբանան եւ Իսրայէլ-Սուրիա յարաբերութիւններուն մէջ, ամենայն հաւանականութեամբ, պիտի պահպանուի լարուածութիւնը։ Երկու երկիրներուն հետ լարուածութեան հնարաւոր նուազումը եւ յարաբերութիւններուն կարգաւորումը Իսրայէլ պիտի շարունակէ պայմանաւորել Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ տեղի ունեցող ներքին զարգացումներով՝ ամրապնդելով բախումները Իսրայէլի սահմաններէն դուրս պահելու եւ լուծում պարտադրելու սեփական ռազմավարութիւնը, եւ ասիկա պատճառաբանելով սեփական ապահովութիւնը երաշխաւորելու անհրաժեշտութեամբ։

Հաւանական է որ շարունակուի Սուրիոյ անկայուն վիճակը։ Սուրիոյ ժամանակաւոր կառավարութեան գլխաւոր մարտահրաւէրները պիտի ըլլան երկիրի ամբողջ տարածքին վրայ վերահսկողութիւն հաստատելը, արտաքին ուժերու ներկայութեան սահմանափակումը, տնտեսական կեանքի վերակենդանացումը, ինչպէս նաեւ դրացի երկիրներուն հետ գործնապաշտ յարաբերութիւններ հաստատելու փորձերը։ Զանոնք հասցէագրելու յաջողութիւնը կախուած պիտի ըլլայ ոչ միայն Սուրիոյ էթնիք/կրօնական տարբեր խումբերու երկիրի միասնականութեան աջակցելու մտադրութենէն եւ հնարաւորութենէն, այլ նաեւ տարածքի սեփական ապահովութեան ընկալումները Սուրիոյ զարգացումներուն հետ կապող այլ պետական դերակատարներու մօտեցումներէն։

Հաւանականութիւնը քիչ է՝ որ Լիբանանի մէջ ռազմական կարողութիւններու կառավարումի հարցով մենաշնորհը ապահովելու ուղղութեամբ երկիրի իշխանութիւններուն տարած ջանքերը 2026-ին ունենան մեծ արդիւնաւէտութիւն, որ իր կարգին պիտի մեծցնէ Լիբանանի մէջ իսրայէլական աշխուժ գործողութիւններու շարունակութեան հաւանականութիւնը։

5. ՀԱՊԿ

Հայաստան-ՀԱՊԿ յարաբերութիւններու առումով, Ծառայութեան 2026-ի գնահատականը չի տարբերիր անցեալ տարուան գնահատականէն։ Մասնաւորապէս, Հայաստանի կողմէ ՀԱՊԿ անդամութեան «ապասառեցում», ամենայն հաւանականութեամբ, տեղի պիտի չունենայ, զոր կը շարունակենք գնահատել որպէս տարածաշրջանային ապահովային կառոյցի հեղինակութեան մարտահրաւէր եւ հետեւութիւններու աղբիւր կառոյցի միւս անդամ պետութիւններուն համար։

ՄԱՍ 4.
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՈՒԱԾՔԱՅԻՆ ՌԻՍՔԵՐ ԵՒ ՀՆԱՐԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

2025-ին շարունակուած է համաշխարհային եւ տարածաշրջանային երկիրներուն մրցավազքը տնտեսական եւ ենթակառուցուածքային ծրագիրներու շուրջ: Տարածաշրջանի երկիրներուն համար պայմաններ ստեղծուեցան լարուածութեան որոշակի թուլացումի, տարածաշրջանի կայունութեան հեռանկարներու իրացումի առումով: Նման ծրագիրներու համար համաշխարհային եւ տարածաշրջանային մրցակցութեան շարժունակութիւնը, ամենայն հաւանականութեամբ, պիտի պահպանուի 2026-ին:

Տարածաշրջանի ենթակառուցուածքային եւ տնտեսական ծրագիրները թէեւ խաղաղութեան հիմնարկայնացումի միակ շարժիչ ուժը չեն, այնուամենայնիւ, անոնք ունին մեծ ներուժ, մէկ կողմէ՝ բարձրացնելու տարածաշրջանի ռազմական վերաճի գինը, միւս կողմէ՝ տարածաշրջանի պետութիւններուն առաջարկելու սեփական քաղաքական եւ տնտեսական գործօնի ուժեղացում՝ այդ ծրագիրներուն մէջ ներգրաւուելու միջոցով:

Մեր տարածաշրջանի ամբողջական ապաշրջափակումը եւ մասնաւորապէս՝ Կարս-Գիւմրի երկաթուղիի հնարաւոր վերաբացումը, *TRIPP ուղի* ծրագիրի իրագործումը, ինչպէս նաեւ մեր դրացիներուն հետ երկկողմանի կապի հնարաւոր նախաձեռնութիւնները պիտի յառաջացնեն տնտեսական եւ լոժիսթիք լայն հնարաւորութիւններ՝ շուկաներու այլազանում, տարածաշրջանի առեւտուրի ընդլայնում:

Ան կրնայ համաչափ զարգացումի հնարաւորութիւններ ստեղծել արեւմուտքի մէջ Հայաստան-Թուրքիա, եւ արեւելքի մէջ՝ Հայաստան-Ազրպէյճան սահմանամերձ շրջաններու բնակչութեան համար՝ սահմանի երկու կողմերը: Ասկէ զատ, Թուրքիոյ եւ Ազրպէյճանի հետ կապուղիներու վերականգնումը պիտի ընձեռնէ տարածաշրջանի մարդոց, բեռներու եւ ծառայութիւններու աւելի արագ եւ ծախսարդիւնաւէտ շարժում իրականացնելու հնարաւորութիւն, որ պիտի մեծացնէ տարածաշրջանի մրցունակութիւնը եւ միջազգային գրաւչութիւնը:

Մեր գնահատութեամբ, մեծ է հաւանականութիւնը՝ որ մեր տարածաշրջանի թէ՛ տնտեսական եւ թէ՛ ենթակառուցուածքային ծրագիրներու դրական շարժունակութիւնը պահպանուի 2026-ին:

Միեւնոյն ժամանակ, ենթակառուցուածքային աշխարհաքաղաքականութիւնը ցոյց կու տայ՝ թէ ինչպէս պետական դերակատարները տնտեսական լծակներ եւ կախուածութիւն յառաջացնելու միջոցով կ'օգտագործեն ենթակառուցուածքները՝ ընդլայնելու համար սեփական ազդեցութիւնը: Կը կարծենք՝ որ մեր տարածաշրջանի տնտեսական, ենթակառուցուածքային, առեւտրական նոր նախաձեռնութիւնները 2026-ին շարունակաբար պիտի ըլլան տարածաշրջանին մէջ վնասակար շահեր հետապնդող տարբեր դերակատարներու թիրախը, որ կրնայ արտացոլուիլ թէ՛ ֆիզիքական սահմանափակումներով, թէ՛ տեղեկատուական ազդեցութեան գործողութիւններով, եւ թէ՛ վնասարար այլ գործողութիւններու դրսեւորումներով:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ (1864-1866) ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋԻՆ ԼՐԱԳԻՐԸ՝ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

Աւելի կարեւորը, սակայն, կտակն էր: Ծակը պատրուակ մըն էր կտակին գործը առաւել դժուարացնելու եւ եթէ կարելի է՝ կանգնեցնելու: Ասոր մէջ կարեւոր դեր կը խաղան կտակէն տուժող եղբօրորդիները, մեղսակցելով Թաղական Խորհուրդի քանի մը անդամներու հետ:

Մամուլը իրար ետեւէ կը հրատարակէ լուրը:

Զմիւռնիոյ *Ծաղիկը* 1864 Յունիս 10/22-ին կ'աճապարէ տեղեկացնել.

Ասկէ բաւական ժամանակ յառաջ Վանցի Կարապետ Աղա Գալուստեան հարուստ եւ ազգասէր վաճառականը Գահիրէի մէջ մեռնելով մեծագումար հրիտակ մը կը թողու ի նպաստ ազգային դպրոցի, վարժապետաց եւ եկեղեցիին: Հանգուցելոյն ժառանգները ըստ կտակի իրենց ինկած ժառանգական իրաւունքով չբաւականալով կ'աշխատին եղեր անոր վերջին նուիրական կամքին չհնազանդելու եւ կտակը նենգելու՝ ամբողջ հրիտակը գրաւելու դիտաւորութեամբ: Զարմանալին այն է որ քանի մը տեղական ազգային պաշտօնաւորներ համամտութիւն եւ պաշտպանութիւն կը ցուցընեն եղեր ժառանգաց[48]:

Զմիւռնիոյ *Արշալոյս արարատեանը* Յունիս 13/25-ին չ'ուշանար հաստատել.

Հանգուցեալը՝ քանի մը միլիոնի տէր մեծահարուստ, շատ բարեպաշտ եւ ազգասէր անձ մըն էր: Կը լսեմք թէ իւր հարստութեան խիստ մեծագոյն մասը կտակաւ թող տուեր է Եգիպտոսի Հայ աղքատաց, եւ նոյն երկրին Հայոց հիւանդա-

նոցին ու դպրանանց: Բայց որովհետեւ իւր ազգականաց թող տուածը՝ բաղդատութեամբ իւր հարստութեանը, մեծ բան մը չէ, կ՚իմանանք թէ իւր ժառանգները կ՚ուզեն եղեր հանգուցելոյն կտակը աւրել, որ ազգային Սահմանադրութեան ոգւոյն բոլորովին հակառակ է: Թէպէտեւ անկարելի է այս, այսու ամենայնիւ ցաւով սրտի կը լսեմք թէ Թաղական խորհրդոյն անդամներէն ոմանք կ՚ուզեն եղեր գործակից եւ նպաստամատոյց ըլլալ ժառանգաց այս դիտաւորութեանը[49]*:*

Յունիս 20 / Յուլիս 2-ի թիւին մէջ *Մասիս* կը ներկայացնէ Աղեքսանդրիայէն ստացած անստորագիր նամակ մը, որուն մէջ, ի միջի այլոց, նկարագրուած է.

Հանգուցելոյն մահուընէ ետեւ, Եգիպտոսի Գեր. առաջնորդն ու Թաղական խորհրդոյ անդամոց մեծ մասն անմիջապէս հանգուցելոյն տունը կը կնքեն, եւ 46 օր ետքն ալ իր ժառանգներուն եւ կնոջը ներկայութեամբ բանալով՝ կտակագիրը կը կարդան, որ մեծ եւ բազմաթիւ ստացուածներ կը նուիրէ ազգին: Բայց հանգուցելոյն ժառանգները՝ այն է հօրեղբօր որդիքն ամեն ջանք ի գործ կը դնեն եղեր կտակն անվաւեր հանելու համար, մինչեւ անգամ տեղական կառավարութեան ալ բողոք մատուցեր են, սակայն մինչեւ ցայսօր ինչ որոշմունք ըլլալը յայտնի չէ:

Իսկ որ առաւել զարմանալի, եւ ըստ մեզ անհաւատալի է, նոյն իսկ Գահիրէի Թաղական խորհրդոյ անդամներէն մէկ քանին ալ՝ չենք գիտեր ինչ նպատակաւ ժառանգներուն իրաւունք տալով՝ անոնք ալ կտակն անվաւեր հանելու կը տքնին եղեր[50]*:*

Գահիրէի Թաղական Խորհուրդի նիստերը աշխուժօրէն կը քննարկեն կտակին հարցերը[51]:

Յունիս 12/24-ի նիստին կը վաւերացուի կտակին ժառանգորդները՝ Սահակ, Մարտիրոս եւ տիկինը[52]: Մինչ այդ, Թաղական Ժողովը անոնց կ՚անուանէր «կարծեցեալ ժառանգորդներ»[53]:

Նոյն նիստին մէջ կ՚որոշուի ծանուցագիր կպցնել պէտք եղած տեղերը՝ որպէսզի Կարապետ աղայի ժառանգութենէն առնելիք ունեցողները դիմեն Առաջնորդարան, միաժամանակ ծանուցագիրէն օրինակ մը կառավարութեան ձեռքով ղրկել Սահակի եւ Մարտիրոսի փոխանորդ Մուսա Մարկոսեանին[54]:

Եգիպտոսի Առաջնորդ Գաբրիէլ եպիսկոպոս, Թաղական Խորհուրդի անունով 1864 Յունիս 17/29 թուակիր նամակ կը գրէ Պոլսոյ Պատրիարքին, ուր ներփակ կը ղրկէ կտակին պատճէնը, որպէսզի Պատրիարքարանին միջոցով յանձնուի Վան բնակող ժառանգորդ Մկրտիչին, ժառանգական գործողութիւնները սկսելու համար[55]:

Անկախ այս նամակէն, նոյնպէս Յունիս 17/29 թուակիր նամակ մը կը գրէ Պոլսոյ Ազգային Վարչութիւնը, գլխաւորութեամբ Պատրիարքին, հասցէագրուած Գահիրէի Թաղական Խորհուրդին, գանգատելով որ վանեցի Կարապետ աղա Գալուստեանի կտակը չէն ղրկած Պատրիարքարան, քանի որ Պոլսոյ Ազգային Վարչութիւնը «պարտք կը համարի անդ անթերի գործադրութեան անձանձիր հսկէր»[56]:

Բայց ներքին հակառակութիւնները եւ հօրեղբօրորդիներուն հետ եղած կապերը պատճառ հաղիսացած էին՝ որ մինչեւ հիմա կտակը պաշտօնապէս չընդունուէր եւ չվաւերացուէր Թաղական Խորհուրդին կողմէ, այլեւ փորձ կատարուէր զայն վերացնելու:

Յունիս 26 / Յուլիս 8-ի նիստին աչքի կը զարնեն երեք առաջարկներ.

1. Կտակի ընթերցում եւ քննութիւն, որպէսզի վճռուի՝ եթէ ան ընդունելի է թէ ոչ:

2. Կտակը թարգմանուի արաբերէն եւ ներկայացուի Մազհապ Հանաֆիին՝ ֆէթվա ստանալու համար:

3. Հայերէն օրինակ մը ղրկուի Պոլսոյ Պատրիարքարան, անոր կարծիքը առնելու համար:

Երկրորդ կէտը բոլորովին աւելորդ քայլ մըն է: Մազհապ Հանաֆին (Հանաֆիի Դպրոց) կը հանդիսանար Օսմանեան Կայսրութեան գլխաւոր կրօնական օրէնսգիտական դպրոցը, եւ անոր կողմէ ֆէթվայի (ֆաթուա՝ իսլամական օրէնքի (Շարի՚ա) վրայ յայտարարուած կարծիք, կրօնական մասնագէտի մը կողմէ) արձակումով, ինչպէս յետագային դիտել պիտի տար Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեան, Թաղականը «կտակը ոչնչացնել կ՚ուզէ»[57], մանաւանդ որ, Թաղականի վաւերացումէն ետք, պետութիւնը կտակը վաւերացնելու համար ֆէթվա չի պահանջեր: Իսկ ֆէթվան պիտի արձակուէր ըստ իսլամական օրէնքներուն, որոնք մեծ հաւանականութեամբ պիտի հակասէին կտակի դրոյթներուն:

Յունիս 26 / Յուլիս 8-ի նիստը առաջին բացայայտ վկայութիւնն էր կտակը վիժեցնելու համար որոշ անձերու տարած ճիգերուն, թէեւ քուլիսային յարաբերութիւններուն մասին կը մնանք անտեղեակ:

Եգիպտոսի հայոց առաջնորդին խնդրանքով, Արուս հանըմ Յուլիս 1/13 թուակիր գրութեամբ պաշտօնապէս կ՚ընդունի կտակին ողջ բովանդակութիւնը[58]: Բնականաբար, Սահակ եւ Մարտիրոս պիտի չհամաձայնէին նման գրութիւն տալ իրենց անունով:

Յուլիս 6/18 թուակիր նամակով Արուս հանըմ կը տեղեկացնէ Թաղականին՝ որ իր փոխանորդը կարգած է ակնցի Յովհաննէս Ռումեան[59]:

Յուլիս 17/29 նիստին, Թաղականը կ՚օրինականացնէ կտակը եւ զայն գործադրող փոխանորդ կը կարգէ Թաղականի փոխ ատենապետ Գրիգոր Եղիայեան[60]:

Նոյն նիստին մէջ կը յիշուի՝ որ կտակը տակաւին արաբերէն չէ թարգմանուած ֆէթվանի համար, ոչ ալ օրինակ մը ղրուած Պոլսոյ Պատրիարքարան, ինչպէս որոշուած էր Յունիս 26 / Յուլիս 8-ի նիստին [ինչպէս վերը տեսանք՝ Յունիս 17/29-ին պատճէնը ղրկուած էր Պոլսոյ Պատրիարքին, որպէսզի Պատրիարքարանին միջոցով յանձնուի Վան բնակող ժառանգորդ Մկրտիչին, բայց ոչ ուղղակի Պատրիարքին, իր գործածութեան համար]: Ուշադրութեան կը յանձնուի Պատրիարքարանի Յունիս 17/29-ի նամակը, ուր կը խնդրուէր կտակէն օրինակ մը:

Կտակը երբեք արաբերէն չի թարգմանուիր եւ չի ղրկուիր ֆէթվանի համար: Ըստ Տ. Ներսէսի Տեղեկագիրին, կտակին թարգմանութիւնը դիտաւորեալ կը յապաղէր ազգասէր մարդոց կողմէ եւ եթէ «քանի մը շաբաթ ետքը ազգասէր անձ մը վրայ չհասնէր, արդէն ոչնչացած էր այն կտակը»[61]:

1864 Յուլիս-Օգոստոսին, պզտիկ իրարանցում կը յարուցանէ Աղեքսանդրիոյ Թաղական Ժողովը, կտա-

կին մէջ նշուած իր իրաւունքը ձեռք բերելու համար[62], հաւանաբար շուտով հասկնալով՝ որ միայն Արուս հանըմի վերամուսնութեամբ կամ մահով է որ կրնայ տիրանալ կալուածներուն:

Պոլսոյ եւ Զմիւռնիոյ մամուլին մէջ եգիպտահայ թղթակիցներու գրիչով պատմութիւններ կը հիւսուին, որոնք, անկախ եղելութիւններու ճիշդ կամ սխալ ներկայացումէն, հաստատապէս արձագանգն են կտակին շուրջ եղած լուրջ տարաձայնութիւններուն:

Իբրեւ թէ Թաղական Խորհուրդի անդամ մը կ'երթայ տիկնոջ փոխանորդին եւ կ'ըսէ՝ եթէ իրեն հինգ հարիւր ոսկի տրուի, ան քալեցնել կու տայ կտակը: Ուրիշ թաղական մը փոխանակագիր կը ղրկէ տիկնոջ եւ կ'առաջարկէ ստորագրել երեք ամիսէն յիսուն քսակ դրամ վճարելու համար, որպէսզի կտակը գործադրուի[63]:

Ծաղիկ իր կողմէն կ'աւելցնէ.

Գահիրէի Հայերը փոխանակ միաբանութեամբ օգուտ քաղելու՝ փառաւոր դպրոց եւ նաեւ արուեստանոց մը հաստատելով, իրարու դէմ կը զինին, կը տկարանան, օտարազգիներու ծաղրը կը շարժեն եւ կը ջանան սեւ անուն մը ժառանգել ազգային արդի պատմութեան մէջ[64]:

1864 Հոկտեմբերի սկիզբ, Թաղական Ժողովը յատուկ մասնաժողով կը կազմէ՝ կտակին շուրջ եղած տարաձայնութիւնները լուծելու եւ կտակը գործադրութեան դնելու համար[65]:

Աիւասիկ այս էր կտակին կացութիւնը, երբ առաջնորդական փոխանորդ Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեան կը ժամանէր Գահիրէ:

Շատ չանցած, Տ. Մկրտիչ կը մեղադրուի մեղսակից ըլլալու Թաղական Խորհուրդին: Ճիշդ թէ սխալ, 1865 Յունուարին *Մեղու* այսպէս կը դասաւորէ լուրը.

Ժամանակէ մ'ի վեր եգիպտաբնակ ազգայինք ի մասնաւորէ գրգռեալ մէջերնին ծագած գժտութեանց վրայօք քանի որ կը հեծէին, եւ խաղաղասէր փոխանորդի մը աջալրջութեամբը առաջքն առնելուն, եւ հանգուցեալ Կարապետ աղա Գալստեանի հրիտակն՝ որ տիկնոջ հաճութեամբ քանի մը սեւերեսներու ձեռամբ մեծ մասամբ գողցուած էր, անոր գտնուելու համար կը մտածուէր. ընդ հակառակն՝ Մկրտիչ եպիսկոպոսն եկաւ յեգիպտոս որ այս յափշտակութենէն մաս մըն ալ իրեն հանելով զրկէ զազգն իր իրաւունքէն: Պատմութեանս կարգէն կրնայ իւրաքանչիւր ոք մակաբերել թէ այս հրիտակին մէջէն եղած գողութիւն մը ո՜րչափ ծանր զրկանք պատճառած պիտի ըլլայ ազգին[66]:

Հրատարակելէ ետք եղելութիւնը, *Մեղու* կը յիշեցնէ Տ. Մկրտիչի «Դամասկոսի եւ Գաղատիոյ մէջ ըրած փորձերը»[67]:

Կտակի հարցը թէեւ կը դադրի մամուլի նիւթ ըլլալէ, բայց խնդիրը կը շարունակուի:

Պոլսոյ Պատրիարքի ներկայացուցիչ Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեան՝ որ Գահիրէ այցելած է 1865 Յունիս-Յուլիսէն մինչեւ Դեկտեմբեր, կը պատմէ՝ որ փորձած է անձամբ միջամտութիւններ կատարել եւ լուծել հարցը, թէեւ անյաջող: Փորձած է միջին ճամբայ գտնել, եւ տիկնոջ կողմէ գումար մը տրուելով միւս ժառանգորդներուն հետ համաձայնութեան եզր մը գտնել: Ասոր համաձայն եղած է նաեւ Նուպար փաշա, բոլորովին չզրկելու համար ժառանգորդները: Տ. Ներսէս վեց անգամ հանդիպած է Սահակին եւ երկու անգամ անոր փոխանորդ փաստաբանին: Սահակին բացատրելով՝ որ այսպիսի կտակ մը փոխելը կամ ջնջելը անկարելի բան մըն է, ընդունիլ կու տայ Արուս հանըմէն 12000 ոսկի առնելով վերջացնել հարցը: Տ. Ներսէս ասիկա կը տեղեկացնէ տիկնոջ փոխանորդ Կարապետ Յակոբեանին, որ կտրականապէս կը մերժէ առաջարկը, ըսելով՝ որ «թող կտակին համեմատ նաւերն ու տիկնոջ մահուընէն ետքը իրենց մնալիք մեծ տունը հիմակուընէ՝ եւ բոլոր զէմէններն առնեն»: Եւ կը ձախողի միջնորդութիւնը[68]:

Ստորեւ կ'ընդօրինակեմ 1865 Դեկտեմբերին Պոլսոյ Պատրիարքին ներկայացուցած Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեանի Տեղեկագիրին այն հատուածը՝ որ կը վերաբերի Գալուստեան կտակին.

Իրաց պատմութիւնը սոսկումն կը բերէ մարդոց. բայց, որպէս զի ասոր վրայ կատարեալ տեղեկութիւն մը ունենաք, հարկ կը համարիմ համառօտիւ պատմել զայն:

Հանգուցեալ Կարապետ աղա Վանեցոյն իր մահուընէն ութ ամիս առաջնոյն ազգօգուտ կտակը շինած ատեն՝ իր ժառանգներուն մեծ բան մը չիձգել միտքը դրած է, որովհետեւ Սահակ անուն ժառանգորդն զԿարապետ աղայն իբրեւ Տէրութեան եկամտից գող ամբաստանած է յատուկ թշնամալից աղերսագրով մը առ Փոխարքայն Եգիպտոսի, այնպէս որ հազիւ հազ Կարապետ աղայն ինքզինքը մահուընէ կ'ազատէ բարերարաց միջնորդութեամբ: Այս պատճառաւ մինչեւ մահուան օրը ժառանգորդ Սահակին երեսը չնայիր եղեր, եւ ինչպէս կտակին վերջի յօդուածէն յայտնի է, իր կնոջը վրայ ա՛յնչափ վստահութիւն ունի եղեր՝ որ մինչեւ անգամ ազգէն խնդրած է իր մահուընէն ետքը իւր տանը ըստ օրինի չի կնքուիլը. վստահութիւն ունեցած է նաեւ գործոց լիազօր փոխանորդ Յակոբեան աղային վրայ՝ որուն քով տեսեր եմ հանգուցելոյն առ ինքն ուղղած գրերը. վասն զի Կարապետ աղան կը վախճանի եւ նոյն օրը Սահակն ալ հոն կը գտնուի. այն ատեն գանձատունը կը կնքուի առաջնորդարանի միջոցաւ եւ Սահակը ընտանեօք հանդերձ 18 օրի չափ գանձատան յարկը կը բնակի. վերջը կինը կը բողոքէ Թաղականին որ ժառանգորդները կամ տունէն կամ վերնայարկէն հեռանան. Սահակը չհաճիր եւ կը պահանջէ որ գանձատունը բացուի եւ Կարապետ աղային բոլոր ստացուածքը գրի առնուի: Մինչեւ այս ատեն Թաղական խորհուրդը՝ Սահակ եւ Մարտիրոս եղբարքը չգիտեմ ի՞նչ պատճառաւ օրինաւոր ժառանգ չճանչնար եւ կարծեցեալ ժառանգ կ'անուանէ բոլոր իր արձանագրութեանց մէջ: Ուստի թէ այս պատճառաւ եւ թէ երկու պատուաւոր անձանց միջնորդութեամբ գրի առնուիլը քառասուն օր ըստ սովորութեան տեղւոյն ետ կը ձգուի, ժառանգորդք տնէն դուրս կը ձգուին եւ գանձատունը նորէն կը կնքուի ժառանգաց իսկ կնքով: Քառսուն երեք օր ետքը կնիքները ամբողջ չաւրուած կը գտնան, կը բացուի եւ հինգ հարիւր աւստրիական ոսկիէ զատ ուրիշ պատրաստ դրամ չգտնուիր. եւ ահա գանձատան եիւքլիւկին պատին վրայի բացուածքը երեւան կ'ելլէ, թէպէտ եւ գանձատան փեղկերուն ետեւն իրարու վրայ դիզուած սնտուկներ ալ կային, որով անհնար կ'ըլլար այն նեղ ծակէն նիհար մարդու մը ներս մտնելէն ետքը դուրս ելլելը. նոյնպէս սնտուկները, իրարու վրայ դիզուած ըլլալուն պատճառաւ, վար իջեցնել առանց փեղկերը բանալու եւ փեղկերուն վրայի կնիքները աւրուելու: Սակայն ըսողներ կան թէ Կարապետ աղային մեռած գիշերը

Տիկինը բանալիները Յակոբեան Կարապետ աղային յանձներ, եւ այս միջոցին սնտուկներուն մէջէն պատրաստ դրամները գանձատան եիւքլիւկին մէջ տեղը դրեր է, ուր վերջէն այդ ստակները այն ծակէն դուրս հանուեր են առանց սնտուկները խախտելու կարօտ մնալու: Ժառանգորդները Թաղական ժողովոյն հետ անմիջապէս կը բողոքեն կառավարութեան, եւ կառավարութեան կողմանէ ընտրուած անդամակցօք խառն մասնաժողով մը կը կազմուի դուռը. Հանգուցելոյն տիկինը՝ իր տանը մէջ եւ նաժիշտներն ու ծառաները ալ այլուր կը բանտարկուին: Կինը՝ անհնարին տառապանօք լի՝ աղերսախառն գիր մը կը գրէ Թաղականին որ բոլոր իր անձնական ստացուածքն ալ Ազգին տալու պատրաստ է, միայն թէ ազատեն այն դառն եւ անպատիւ բանտարկութենէն. Թաղականք ականջ չեն կախեր. շաբաթներով կ'երկարի գործը եւ անհնար կ'ըլլայ այդ գործին հեղինակը գտնել: Վսեմափայլ Նուպար փաշայն այն օրերը Գահիրէ կուգայ, եւ թէ՛ կնոջ աղաչանքին եւ թէ՛ ազգայիններէն ոմանց բարեխօսութեանը զիջանելով կ'ըսէ թէ «ըստ որում ժառանգորդներն ալ 18 օրի չափ տանը մէջ բնակած էին, պէտք էր որ զանոնք ալ բանտարկէիք»: Տիկինը բանտէն կ'ազատի եւ Սահակն ալ կը փախչի Ամերիկա կ'երթայ: Այս միջոցներուն է որ Թաղական խորհուրդը կտակը Հանէֆի Մէզհէպին ղրկել եւ ֆէթվան հանելու ըրած է՝ ծակին խնդիրը իր մէկ քանի անդամոց չահախնդրութեամբը պատրուակ բռնելով, որն որ կ'ընէին իսկ՝ եթէ Վսեմ. Նուպար փաշայն այն միջոցներուն չհասնէր Գահիրէ: Արդ կը մնայ գիտնալ թէ ո՞վ բացաւ այս ծակը:

Խնդիրը կառավարութեան ատեանը մնացած է, բայց մէկ վկայութիւն մը կայ. Ռափայէլեան Գէորգ պէյը՝ որ ատենօք տիկնոջ ծանօթն ու բարեկամն էր՝ բանտարկութեան վերջին օրերը այցելութեան կ'երթայ տիկնոջ. տիկինը երբ կ'աղաղակէ թէ զինքն անկէց ազատեն, կ'առաջարկէ թէ ուղիղն ըսէ թէ ո՛վ բացաւ այն ծակը. այն ատեն տիկինը կ'ըսէ թէ «ես ինծի սեպհական հազար քսակի սէնէտ մ'ունէի սնտուկին մէջ, եւ սնտուկն ալ գանձատան եիւքլիւկին մէջ ըլլալով՝ իմ Ալէքսի անունով սպասաւորս բացաւ ծակը եւ սնտուկին մէջէն սէնէտն հանեց»: Ռափայէլեանն ալ այն օրը կ'երթայ պանդոկը տիկնոջ փոխանորդ Յակոբեան Կարապետ աղային եւ գործը կը պատմէ. նա ալ կ'ըսէ թէ ազգովիմբ տեսէք այդ գործը, եւ այն օրը կամ հետեւեալ օրը Ռափայէլեան Գէորգ պէյը կ'երթայ Թաղականին նոյն վկայութիւնը կ'ընէ: Նոյն օրերը տիկինը լսելով կը բողոքէ Ռափայէլեանին դէմ գրով մը՝ յորում կ'ըսէ թէ «ոչ ինք՝ այլ Ռափայէլեան ըսաւ թէ մինչեւ որ այսպէս չըսես՝ չես ազատիր»: Այս հակառակ վկայութիւնները իմ ներկայութեանս երկու կողմէն ալ քանիցս անգամ երդմամբ կրկնուեցան. մէկն իր ըսածին՝ միւս ալ իր ըսածին վրայ երդումն կ'ընեն: Գանք հիմա տեսնելու թէ արդեօք ո՞րչափ ստակ գողցուած է այն ծակէն:

Ասոր վրայօք ալ այսպէս ստուգած եմ: Նախ կ'ըսուի թէ Հանգուցեալ Կարապետ աղային կենդանութեան ատեն իր սպասաւորներէն մէկը գանձատան մէջ խռնուած ոսկիի տոպրակներէն մէյ մէկ քիչ բան առնելով 100000 ղուրուշէն աւելի ստակ գողցեր է: Այս վկայութիւնը չը գիտեմ ո՛րչափ արժէք ունի. վասն զի գողցող սպասաւորը՝ փնտռեցի ու չգտայ. սակայն Վսեմ. Նուպար փաշայն կը վկայէ թէ «Հանգուցելոյն մահուանէն երկու տարի յառաջ բարեկամի մը համար Կարապետ աղայէն 3000 ոսկի փոխ ուզեցի. յիշեալ աղայն երդմամբ ըսաւ թէ պատրաստ ստակ չունի» եւ գանձատան բանալիներն յանձնելով փաշային՝ ըսեր է թէ «գնա՛ նայէ՛ որպէս զի հաւատարիմ ըլլայ քեզ խօսքս». եւ ամէն մարդ կը վկայէ թէ վսեմափայլ Փաշային հետ Հանգուցեալ Կարապետ աղայն եղբօր պէս եւ աւելի սերտ սիրով կապուած էր: Երբոր ես՝ Գահիրէ եղած ժամանակս՝ ժառանգորդ Սահակը վեց անգամ եւ նորա փոխանորդ փաստաբանը երկիցս կանչելով դատէն ետ մնալու եւ իր զաւակաց թշուառութեան պատճառ չըլլալու համար ամեն յորդորներ մատուցի եւ նոքա ալ նախ սաստիկ ընդդիմանալով եւ կտակն աւրելու ջանքերնին եւ զօրութիւննին ցըցունելով՝ երբ պնդեցի իրենց թէ այսպիսի կտակ մը աւրելու համար թագաւորի մը զօրութիւն եւ երեք հարիւր տարուան կեանք ունենալու են, այն ատեն ընդունեցին իրաւախոհ ըլլալու առաջարկութիւնս, եւ ժառանգորդաց պաշտպաններուն ի՞նչով գոհ ըլլալնին հարցունելով՝ երբ իմացայ որ 12,000 ոսկիով գոհ կ'ըլլան (քառասուն հազարէն մինչեւ տասներկու հազար ոսկիի իջան), նոյն ատեն հեռագրով տիկնոջ փոխանորդ Յակոբեան Կարապետ աղան Աղէքսանդրիայէն կանչեցի, բայց անհնար եղաւ այդ ստակին տրուիլը. «Թող կտակին համեմատ նաւերն ու տիկնոջ մահուընէն ետքը իրենց մնալիք մեծ տունը հիմակուընէ՝ եւ բոլոր զէմէմներն առնեն» կ'ըսէր եւ երբոր խիստ շատ վրան ինկայ՝ փոխանորդութենէն հրաժարեցաւ՝ զոր չընդունեցի. այս միջոցին դեռ Վսեմ. Նուպար փաշան Գահիրէ չէր հասած: Երբոր Եւրոպայէն վերադարձաւ, առաջին խնդիրս այս եղաւ Նորին վսեմութեան: Նորին վսեմութիւնը հաճեցաւ ժառանգները բոլորովին չզրկելու, բայց «պէտք է ըսաւ նախ Հանգուցեալ Կարապետ աղային հաշիւները նայուին»: Մէկ երկու օր աշխատելով թէպէտ եւ սնտուկի տետրակը չգտանք, բայց բոլոր իր ըրած գործերուն հաշիւները աչքէ անցուցինք եւ մեծ բան մը չգտանք: Թէպէտ եւ մահուընէն տասն տարիի չափ յառաջ երկու հազար քսակի չափ պատրաստ դրամ ունեցեր է, սակայն տասն տարի մինչեւ ցմահ գործի մէջ չէ մտած, թէ՛ կալուածներուն թէ՛ նաւերուն վրայ ծախքեր ընելէն զատ, ինչպէս կտակէն ալ յայտնի է, հազար քսակի ողջ դրամ ալ ուրիշի վրայ անցուցած է եւ մահուան մօտ ատեններն Պուլաքի մէջ ունեցած կալուածն ալ ծախեր է: Բոլոր այս վերոյգրեալ տեղեկութիւններէն յայտնի կ'ըլլայ որ համբաւուածին չափ մեծագումար պատրաստ ստակ չէ ունեցած մահուան ատեն. ի վերայ այսր ամենայնի բարեսիրտ փաշայն խոստացաւ կտակին հաստատ մնալուն հետ ժառանգներն ալ զրկած չթողուլ:

Արդ այս գործոյն մէջ ալ երկու պակասութիւն կը գտնեմ. նախ՝ Հանգուցելոյն մահուանէն անմիջապէս յետոյ կտակին երեւան չելլելը, որով բնաւ կնքուելու հարկ չէր մնար եւ հետեւաբար այդ նողկալի խնդիրը չէր ծագեր. երկրորդ՝ Թաղական խորհրդոյն ի սկզբան քսան օրի չափ զժառանգները կարծեցեալ ժառանգ համարելը՝ որն որ խելքի դէմ բան է, վասն զի ամեն մարդ կը ճանչնար երեսուն տարիէ ի վեր Կարապետ աղային ազգականաց ո՛յք ոման ըլլալը: Ուստի կը կրկնեմ թէ Մկրտիչ եպիսկոպոսը՝ հոն հասնելէն ետքը երբ գործերն այս վիճակին մէջ տեսեր է՝ պարտուպատշաճ կերպով վարուեր է՝ թէեւ քիչ մը դանդաղութեամբ[69]:

Գալուստեանի կտակի ժառանգորդներուն հարցը չլուծուած կը մնայ մինչեւ Տ. Մրտիչին վերջնական մեկնումը Եգիպտոսէն 1866-ի վերջերը:

Բայց, ըստ երեւոյթին, ազգին վերաբերող կէտերը, կամ անոնցմէ մաս մը, կը գործադրուէին: 1866 Հոկտեմբեր 16/28 նամակով Աբրահամ Մուրատեան կը խօսի երկար ժամանակ մամուլէն բացակայ Գալուստեան կտակին մասին, տեղեկացնելով՝ որ, ըստ

կտակի պահանջին, 50 արտէպ ընտիր ցորեն ղրկուեցաւ Ազգային Առաջնորդարան, որ արագութեամբ զայն բաժնեց 120 հայ աղքատներու[70]:

(Շար. 3)
ՀԱՅԿ ԱԻԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

48. «Եգիպտոս», *Ծաղիկ*, 10 Յունիս 1864 (հ.տ.), Գ. տարի, Զ. շրջան, թիւ 85, էջ 180:
49. *Արշալոյս արարատեան*, 13 Յունիս 1864 (հ.տ.), քսանեւորորդ չորրորդ տարի, թիւ 729, էջ 4:
50. *Մասիս*, 20 Յունիս 1864 (հ.տ.), երեքտասաներորդ տարի, թիւ 645, էջ 2:
51. Այդ նիստերուն արձանագրութիւնները եւ այլ փաստաթուղթեր Գահիրէի Առաջնորդարանի արխիւներէն ընդօրինակած է Գարտաշեան իր աշխատութեան մէջ, էջ 364-370:
52. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 364:
53. Անդ, էջ 361:
54. Անդ, էջ 365:
55. Անդ, էջ 362:
56. Անդ, էջ 362:
57. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 25 Դեկտեմբեր 1865, չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 721, էջ 2:
58. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 364:
59. Անդ, էջ 365:
60. Անդ, էջ 365-366:
61. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, էջ 2:
62. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 366-369:
63. Ազգասէր ոմն, նշ. յօդ.ը, էջ 243-244:
64. «Եգիպտոս», *Ծաղիկ*, 10 Սեպտեմբեր 1864 (հ.տ.), Գ. տարի, Զ. շրջան, թիւ 93, էջ 248:
65. *Կիլիկիա*, 10 Հոկտեմբեր 1864 (հ.տ.), շրջան չորրորդ, թիւ 41, էջ 2:
66. Բ., «Մկրտիչ Եպիսկոպոս յԵգիպտոս», *Մեղու*, 23 Յունուար 1865 (հ.տ.), 9-րդ տարի, թիւ 255, էջ 7:
67. Անդ, էջ 8:
68. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 1 Յունուար 1866, հնգետասաներորդ տարի, թիւ 722, էջ 3:
69. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 1 Յունուար 1866, հնգետասաներորդ տարի, թիւ 722, էջ 3. 15 Յունուար 1866, թիւ 723, էջ 2:
70. Ա. Մուրատեան, [Նամակ Գահիրէէն], *Արշալոյս արարատեան*, 29 Հոկտեմբեր 1866 (հ.տ.), քսանեւեօթներորդ տարի, թիւ 791, էջ 4:

ԽՈՀԵՐ

ՆԱԽԸՆՏՐԱԿԱՆ (ՀԱԿ)ԱՐՇԱՒ ԵՒ ԵՐԿՄԻՏ ՄԻԱՒՈՐԸ

Մինչեւ ո՞ւր կրնայ հասնիլ հայկական քաղաքական մտածողութեան մակարդակը ի սփիւռս եւ ի Հայաստան աշխարհի: Եկէ՛ք տեսնենք:

ՆԱԽԸՆՏՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

Յունիս 7-ին պիտի կայանայ Հայաստանի խորհըրդարանական ընտրութիւնները: Հետեւաբար, նախընտրական շրջանի նման բան մըն է հիմա, թէեւ դեռ կանուխ է քիչ մը: Բայց հայկական լրատուամիջոցները եւ Ֆէյսպուքը շատոնց սկսած են իրենց նախընտրական շրջանը՝ իշխանութիւններէն առաջ:

Հիմա, ինչ որ ներկայ իշխանութիւնները կ՚ընէ՝ նախընտրական շրջանին համար կ՚ընէ միայն:

Ալիեւի հետ Փաշինեան խաղաղութեան պայմանագիր նախաստորագրեց (Օգոստոս 2025)՝ նախընտրական շրջանին համար:

Վարչապետը աշխատանքային այցելութեամբ Շարմ Ալ-Շէյխ եկաւ մասնակցելու խաղաղութեան գագաթնաժողովին (Հոկտեմբեր 2025)՝ նախընտրական շրջանին համար:

Վարչապետը Տաւոսի մէջ մասնակցեցաւ Խաղաղութեան Խորհուրդի կանոնադրութեան ստորագրութեան արարողութեան (Յունուար 2026)՝ նախընտրական շրջանին համար:

Իշխանութիւնները կը վերանորոգեն Ծիծեռնակաբերդի Եղեռնի յուշահամալիրը՝ նախընտրական շրջանին համար:

Վարչապետը կ՚այցելէ մարզերը՝ նախընտրական շրջանին համար:

Ազրպէյճանը չորս հայ գերի ազատեց եւ ղրկեց Հայաստան (Յունուար 2026)՝ նախընտրական շրջանին համար (Ազրպէյճանը յատուկ այդպէս ըրաւ՝ որպէսզի վերընտրուի իրեն շահերուն ծառայող վարչապետը):

Կառավարութիւնը 2025 Նոյեմբերի նիստին պիտճէ յատկացուց 300 դպրոց եւ 500 մանկապարտէզ կառուցելու, վերակառուցելու եւ նորոգելու համար՝ նախընտրական շրջանին համար:

Կը նախատեսուի աշխատավարձի բարձրացում՝ նախընտրական շրջանին համար:

Եւ այսպէս՝ գրեթէ ամէն բան:

Այսպէս ըսողները առցանց լրատուութեան եւ յատկապէս ֆէյսպուքեան զանգուածներն են, որոնց նկատմամբ կարելի էր աչք գոցել, եթէ այնտեղ չգտնուէին սփիւռքեան քաղաքական կուսակցապետեր՝ որոնց հասարակական պարտականութիւնն է քաղաքականապէս մտածել, Հայաստանի ընդդիմադիր կուսակցապետեր՝ որոնք, ընտրուելու պարագային, երկիրի քաղաքականութիւնը պիտի վարեն, այլեւ մտաւորականներ, ակադեմականներ, լրագրողներ, հաղորդավարներ՝ որոնք իրենք իրենց տուած են զանգուածը դաստիարակելու պարտականութիւնը: Վերնախաւ՝ որ կը կրկնէ ու կը կրկնէ պատրաստ կարծրատիպը: Անզիջանելի արշաւը իշխանութիւն-

ներուն դէմ հասած է հիսթերիք արոխավարութեան, փոխանակ ցուցաբերելու այդ նոյն իշխանութիւններուն նկատմամբ քննական-քննադատական մօտեցում, զանազանելու համար իրական թերացումները պատրանքային սխալներէն։

Հիմա Աստուած տայ վերընտրուի Փաշինեանը՝ որպէսզի նախընտրական կատարումները ջնջէ, քանի որ այլեւս ընտրուած է եւ այս բոլորը անօգտակար են իրեն համար, այսինքն՝ ջնջէ խաղաղութեան պայմանագիրը, չկառուցէ դպրոցներ, իջեցնէ ամսականները, եւ չորս գերիներն ալ ետ դրկէ Ազրպէյճան...։

Քաղաքական մտածողութեան հրաշալի երգիծական նմուշներ։ Միայն կը պակսի Երուանդ Օտեանի գրիչը՝ զանոնք հաճելիօրէն ներկայացնելու համար։

ՄԷԿ ՄԻԱՒՈՐ ԵՒ ԵՐԿՈՒ ՀԱԿԱԴԻՐ ՊԱՏՈՒՄՆԵՐ

Քանի՞ կուսակցութիւն պաշտօնապէս գրանցուած է Հայաստանի մէջ։ Ըստ 2024-ի տեղեկութիւններուն, այդ թուականին եղած են 123 կուսակցութիւններ։ Հիմա այս թիւը քանի մը հատով աւելի կամ պակաս պիտի ըլլայ։ Ոմանք լուրջ են, ուրիշներ կատակերգային։ Անոնցմէ իւրաքանչիւրը ինքն իրեն տուած է պարտականութիւններ, մեծ մասամբ ազգը փրկելու (ինչէ՞ն) վճռականութեամբ։ Հետաքրքրական են գրանցուած սփիւռքի կուսակցութիւնները, որոնք սփիւռքահայութեան փրկութեան աշխատանքը աւարտած ըլլալէ ետք (՞), հիմա որոշած են փրկել Հայաստանը։ Այսքան պարզ։

Ինչեւէ։ Ասիկա չէ կարեւորը։

Հանդիպեցայ այդ 123-էն մէկուն՝ կատակերգային դասակարգին պատկանող բարձրաձայն մը, որ ինքն իրեն տուած է կրկնակի պարտականութիւն. վարկաբեկել Փաշինեանին եւ ներկայ իշխանութիւններուն՝ հայերուն առջեւ, եւ փառաբանել ճիշդ այդ նոյն իշխանութիւններուն իրագործումները՝ օտարներուն առջեւ, օգտագործելով երկու իրար չհանդիպող խողովակներ, բայց դիւրաւ գտանելի ոեւէ լուրջ որոնողի համար։ Առաջին խողովակին համար կը գործածէ հայերէն լեզուն՝ ուղղուած հայկական լսարանին, երկրորդին համար՝ անգլերէնը, ուղղուած օտարներուն։ Ահաւասիկ քանի մը օրինակ.

Առաջին խողովակ. Հայաստանը անապահով տեղ է ապրելու համար, քանզի Փաշինեանը քանդեց զայն։

Երկրորդ խողովակ. Երեւանը բարելաւեց իր դիրքը աշխարհի 329 ամենէն ապահով երկիրներու շարքին, անցեալ տարուան 20-րդ դիրքէն այս տարի բարձրանալով 15-րդի։

Առաջին խողովակ. Հայաստանի իշխանութիւնները ոչ մէկ յառաջդիմութիւն արձանագրած են միջազգային կառոյցներուն մէջ։

Երկրորդ խողովակ. Հայաստան իր պատմութեան մէջ առաջին անգամ ընտրուեցաւ ԻՒՆԵՍՔՕ-ի Համաշխարհային Ժառանգութեան Յանձնախումբի անդամ (2025)։ Եւ ոչ միայն։ 2025 Նոյեմբեր 22-ին Ժընեւի մէջ կայացած Առողջապահութեան Համաշխարհային Կազմակերպութեան Ծխախոտի դէմ պայքարի շրջանակային պայմանադրութեան կողմերու 11-րդ համաժողովին եւ Ծխախոտի Արտադրանքի Անօրինական Առեւտուրի Վերացումի Արձանագրութեան կողմերու հանդիպումի չորրորդ նստաշրջանին Հայաստան ընտրուեցաւ իբրեւ կողմերու 12-րդ համաժողովի (COP12) հիւրընկալող երկիր, որ պիտի կայանայ 2027-ին։ ՄԱԿ-ի Տնտեսական եւ Հասարակական Խորհուրդի փոխ-նախագահութիւն 2026-ին։ Ատոմական Ուժանիւթի Միջազգային Գործակալութեան Կառավարիչներու Խորհուրդի փոխ նախագահութիւն 2025-ին։ ՄԱԿ Խաղաղաշինութեան Յանձնաժողովի Կազմակերպչական Յանձնախումբի անդամ 2025-ին։ Քիմիական Զէնքի Արգելումի Կազմակերպութեան պետութիւններու 30-րդ համաժողովի Ընդհանուր Հարցերով Յանձնաժողովի նախագահութիւնը 2025-ին։ ՄՍՀԿ Համակարգող Յանձնաժողովի, ինչպէս նաեւ Ծրագրային եւ Պիւտճէտային Յանձնախումբի անդամ 2025-ին։ Եւլն, եւլն.։

Առաջին խողովակ. Փաշինեան ոտնակոխ կ'ընէ ազգային մշակոյթը։

Երկրորդ խողովակ. Հայաստանի ներկայ կառավարութիւնը շարունակական ճիգեր կը գործադրէ վերականգնելու եւ պահպանելու երկիրի մշակութային ժառանգութիւնը սեփական խումբերէ եւ միջազգային աճուրդներէ։ Այս ծիրին մէջ, 2025-ին ան Լոնտոնի աճուրդէն 459,523 տոլլարով գնեց 12-րդ դարու հազուագիւտ փայտէ դուռ մը եւ յանձնեց Երեւանի Պատմութեան Թանգարանին։ Ուրիշ տեղէ մը գնեց նաեւ Արշիլ Կորքիի գեղանկար մը։

Առաջին խողովակ. Փաշինեան փճացուց առողջապահական համակարգը։

Երկրորդ խողովակ. Հայաստանի խորհրդարանը վաւերացուց համապարփակ առողջապահական ապահովութեան օրէնք (2025), ըստ որուն 2026 թուականէն սկսեալ բոլոր քաղաքացիներուն համար պարտադիր պիտի դառնայ առողջապահական ապահովագրութիւնը տարեկան վճարումի փոխարէն, մինչ կառավարութիւնը պիտի ստանձնէ անկարող մարդոց, 65 տարեկանը անցած մարդոց եւ այլ խոցելի խումբերու տարեկան ամբողջ վճարումը։

Կամ՝ Երեւանի Սլաւմէդ բժշկական կեդրոնին մէջ կայացաւ Հայաստանի առաջին ռոպոթային գործողութիւնը (2025)։

Առաջին խողովակ. Փաշինեան մեծ վնաս հասցուց զբօսաշրջիկութեան։

Երկրորդ խողովակ. 2025 Նոյեմբերին տեղի ունեցաւ առաջին զբօսաշրջիկութեան միջազգային ցուցահանդէս-համաժողովը Հայաստանի մէջ՝ International Tourism Fair Armenia 2025, ուր ձեւաւորուեցան նոր հնարաւորութիւններ եւ բազմաթիւ համագործակցութիւններ, հանդիսանալով զբօսաշրջիկութեան միջազգային խաչմերուկ։

Ասկէ զատ, *Wanderlust* միջազգային պարբերականը Հայաստանը պաշտօնապէս ընդգրկեց Wanderlust Good to Go List 2026 ցանկին վրայ։ FITUR 2026 միջազգային զբօսաշրջիկային ցուցահանդէսի ծիրէն ներս, *Wanderlust* պարբերականը Հայաստանի Տնտեսութեան Նախարարութեան զբօսաշրջիկութեան յանձնախումբին յանձնեց Wanderlust Good to Go List 2026 վկայականը։ Այս կարեւոր ճանաչումը Հայաս-

տանը կը ներկայացնէ իբրեւ տարուան ամենէն ոգեշնչող զբօսաշրջիկային ուղղութիւններէն մէկը՝ արժեւորուած իր ինքնատիպ փորձառութիւններով, հետաքրքրական ճամբորդութիւններով եւ պատասխանատու զբօսաշրջիկութեամբ։

Առաջին խողովակ. Փաշինեան վտանգի տակ դրաւ Հայաստանի շահերը՝ անպտուղ համագործակցութիւն մշակելով Եւրոպայի հետ։

Երկրորդ խողովակ. 2025-ին Երեւանի մէջ կայացաւ Հորիզոն Եւրոպա ծրագիրի տեղեկատուական ձեռնարկ, որուն ընթացքին ներկայացուեցան Հայաստանի մասնակցութեամբ յաջողած նախագիծեր եւ նոր հնարաւորութիւններ՝ Նորարարական Եւրոպա ենթածրագիրի եւ յառաջիկայ դիմումներու շրջանակներուն մէջ։ Այս իրադարձութիւնը յաւելեալ քայլ մըն էր Հայաստանի գիտական համայնքը ամրապնդելու եւրոպական հետազօտական տարածքին մէջ եւ ընդլայնելու միջազգային համագործակցութիւնը։

Առաջին հայերէն խողովակը կը դիմէ պատումնային ոճի, ուղղակիօրէն թիրախաւորելով վարչապետը՝ կարծէք հայերու ներկայ բոլոր դժբախտութիւններուն կերտիչը ըլլայ ան, երկրորդ անգլերէն խողովակը կը գործածէ փաստագրուած տուեալներ՝ բոլոր նուաճումները վերագրելով ընդհանրական հայութեան, առանց վարչապետի կամ ոեւէ անհատի հետքին։

Երկուքն ալ կը դիմեն զգացականին։ Մէկը՝ մարդկային սիրտին այնքան հաճելի անձի վարկաբեկումն է քանի մը հոգեհարազատ դարձած բառերու արձակումով, միւսը՝ ազգի, հայ ազգի յառաջդիմութեան ցուցադրութիւնը։

Վերջապէս, առաջին խողովակի պատումնային հայերէնը վարկաբեկումն է տուեալ լեզուին, երկրորդ խողովակի կշռադատուած անգլերէնը՝ հռչակումը վերջինիս։

Բայց ինչպէ՞ս կարելի դարձած է ասիկա։ Ինչպէ՞ս մէկ միաւոր մը կրնայ հանդէս գալ երկու հակադիր դէմքերով։

Պատճառը շահի համաշխարհային սպառողականացումն է։ Շահը դարձած է սպառողական շուկայի էական բաղկացուցիչ տարր, ան ներքնականացուած է մեր կողմէ, քաղաքագիտական եւ տնտեսական դասագիրքերը աշակերտին կը սորվեցնեն շահի անհրաժեշտութիւնը եւ շահի հետապնդումի միջոցները՝ «արդար» միջոցներով։ Շահը դարձած է համատարած երեւոյթ։ Եւ որքան ալ որ շահին տրուի «մարդասիրական» յատկանիշներ՝ անոնք կը մնան կեղծ ու արհեստական, քանի որ շահը կը ծառայէ միայն ու միայն տուեալ անձին կամ խումբին՝ եսակեդրոն սկզբունքով։ Եսակեդրոնութիւնը, ի տարբերութիւն ինքնագիտակցութենէն եւ ինքնակեցութենէն, չի տեսներ միւս կողմը։ Այլեւ մարդ իր սեփական առաւելութեան համար կ՚արդարացնէ շահի հասկացողութիւնն ընդհանրապէս, ինչպէս կը յայտնաբերէ վերոբերեալ հակասութիւններուն հանդէպ մեր՝ ընկալողներուս ցուցաբերած վերաբերմունքը։ Գիտենք՝ որ այդ երկու հակասութիւնները կը ծառայեն նոյն միաւորին, բայց ոչ միայն կը լռենք, այլ գոհ ենք ու բաւարարուած։

Շահի հետապնդումի նպատակով միաւորը երկփեղած է ինքզինք բեւեռային հակադրութեամբ, հակադրութիւններ՝ որոնք առերեսօրէն չեն հանդիպիր իրարու՝ լեզուի եւ արտայայտութեան խողովակներու ծրագրուած հեռաւորութեան շնորհիւ, բայց երկուքն ալ յայտնի են բոլորին եւ դիւրաւ մատչելի՝ ցանկութեան պարագային։ Անոնց ընդունումը ընկալողական զանգուածին կողմէ արդիւնքն է մարդկային ես-ի երկփեղկուածութեան, որուն իւրաքանչիւր մարդ հասած է իր սեփական գիտակցութեամբ։

Մինչ շահի եսակեդրոնականութիւնը դարձած է համատարած եւ կը գտնուի գրեթէ իւրաքանչիւր մարդու մէջ, այլեւ մեր բոլորիս կողմէ ընդունելի դարձած է շահի հռետորաբանութիւնը եւ ակնառու հակասութիւններու միատեղումը, շահի գաղափարախօսութիւնը զսպող մտաւոր մեքանիզմը՝ իմաստասիրութիւնը, վերածուած է մեկուսացեալ հասկացողութեան, սեփականութիւնը փոլիսոփայութեան, որ ինքնին վերածուած է մեկուսացեալ գիտութեան։ Աշխարհի մեծագոյն փիլիսոփաները՝ Պղատոն, Արիսթոթէլ, Նիցչէ, կը գրէին բոլորի գիտակցութեան համար, կը մեկնաբանէին բոլորին վերաբերող երեւոյթները, մինչդեռ այդ բոլորը պարփակող գիտութիւնը՝ փիլիսոփայութիւնը, արհեստական դիտաւորութեամբ վերածուած է մեկուսացուած գիտութեան (չեմ յաւակնիր ըսել՝ որ Պղատոնի ժամանակ եւս փիլիսոփայութիւնը մեկուսացեալ գիտութիւն չէր, ցաւօք ան միշտ այդպէս եղած է եւ իմաստասիրութեան հետ վերաբերմունքը եղած է նոյնը, փոխուած են, սակայն, ոչ-իմաստասիրութեան տարողութեան եւ ազդեցութեան սահմանները)։ Մինչ իմաստասիրութիւնը պէտք է ըլլար համատարածը, անոր փոխարինեց շահադիտութիւնը, որ ընդունելի դարձաւ հասարակութեան կողմէ եւ համալսարանական կրթութեան ու ընդհանուր գիտակցութեան մէջ վերածուեցաւ դրական գիտութեան։ Մինչ իմաստասիրութիւնը տեղի պիտի չտար վերոբերեալ երեւոյթներուն, շահը ոչ միայն թոյլ պիտի տար, այլ պիտի վաւերացնէր մեր՝ հասարակ ընկալողներուս կողմէ, որպէսզի նմանողանաբար, մենք եւս նոյն ձեւերուն դիմէինք՝ մեր անձնական շահերուն համար։

Սպանելով իմաստասիրութիւնը, սպանեցինք մտածելու մարդկային յատկութիւնը, իսկ մտածելու անսահմանութիւնը մեր ձեռքով բանտարկեցինք մութ խուցի մէջ։ Եւ տօնեցինք մեր բանտարկութիւնը, հրճուեցանք մեր բանտարկեալ վիճակով, հռչակեցինք բանտարկեալ մտածողութեան յաղթանակը՝ կարելի դարձնելով վերոյիշեալները եւ անոնց նման բազում վտանգաւոր երեւոյթներ։

Հ. ԱԻԱԳԵԱՆ

ԳԱՀԻՐԷԻ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԱՐԽԻՒԷՆ

(Լուսանկար)

Գալուստեան Ազգային Վարժարանի բակ, Գահիրէ, 1916 Հնչակեան կախաղաններու Ա. տարելիցի հանդիսութիւն
Նստած ձախէն աջ՝ Ստեփան Սապահ-Գիւլեան, Մաքս տը Քոլլաթօ, Թորգոմ Արք. Գուշակեան եւ Միհրան Տամատեան

ԱՐԱՄԷ ԿԱԼԸՐԻԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ ԳԱՀԻՐԷԻ ՄԷՋ

Յունուար 23-26-ին, Գահիրէի Մեծ Թանգարանին մէջ, Երեւանի Արամէ Արուեստի Կալըրին մասնակցեցաւ 7-րդ Գահիրէի Արուեստին (Art Cairo), ցուցադրելով 40 կտաւներ 10 ժամանակակից գեղանկարիչներու՝ Արմէն Գէորգեան, Տարօն Մուրադեան, Տիգրան Մատուլեան, Ռուբէն Գրիգորեան, Մարատ Մարգարեան, Աւետիս Խաչատրեան, Արթուր Շարաֆեան, Տիգրան Բարխանաջեան, Վահագն Յարութիւնեան եւ Իգոր Պրոն, որոնք բացայայտեցին այլազան կառուցուածքային եւ յղացքային մօտեցումներ:

Արամէ Կալըրին (Aramé Art Gallery) 2003-ին հիմնած է Արամ Սարգսեան, որ մինչեւ այսօր կը հանդիսանայ անոր սեփականատէր-տնօրէնը:

Արամէ Կալըրիի Գահիրէի ցուցադրութեան ազդը

Ցուցադրուած նմուշներէն՝
Քարտ խաղացողներ (2025)
Գեղանկարիչ՝ Արմէն Գէորգեան
Իւղաներկ կտաւի վրայ, 61 x 50 սմ.

Ցուցադրուած նմուշներէն՝
Յիշողութիւնների մեղեդի (2025)
Գեղանկարիչ՝ Արթուր Շարաֆեան
Իւղաներկ կտաւի վրայ, 120 x 80 սմ.

Ցուցադրուած նմուշներէն՝
Սիրոյ պատմութիւն (2024)
Գեղանկարիչ՝ Տիգրան Մատուլեան
Իւղաներկ կտաւի վրայ, 130 x 100 սմ.

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Շաբաթ, Յունուար 17-ին, Բարեւ-Ալայքում համայնքը կազմակերպեց յաջորդական շրջագայութիւնը Գահիրէ քաղաքի կեդրոնը՝ նուիրուած եգիպտահայ տակաւին կենդանի պատմութիւններուն, աւանդութիւններուն եւ հետքերուն: Նախորդը կայացած էր 2025 Սեպտեմբեր 17-ին: Ինչպէս վերջինի տեղեկատուութեան մէջ *Ջահակիր* գրած էր (թիւ 2002, էջ 13-14), Բարեւ-Ալայքում մաս կը կազմէ Քահրաուիայի (Qahrawya)՝ որ արուեստի, մշակոյթի, միտքի եւ ժառանգութեան այլընտրանքային համայնք մըն է: Հայկական շրջագայութիւնները՝ Բարեւ-Ալայքում անունով, հիմնած է Մելանի Փարթամեան, 2023-ին:

Բարեւ-Ալայքումի Յունուար 17-ի շրջագայութեան ազդը

- Երկուշաբթի, Յունուար 26-ին, Գահիրէի Իտալական Հնագիտական Կեդրոնին (Centro Archeologico Italiano) մէջ տեղի ունեցաւ Cross-Looking ծրագիրի դասախօսութիւն-քննարկումը (ազատ մուտքով):

Քննարկումին մասնակցեցան՝

Օմնիա Ապտէլ Պարր՝ ճարտարապետ, իսլամական արուեստի եւ ճարտարապետութեան պատմաբան, Եգիպտական Ժառանգութեան Փրկութեան Հիմնարկի (EHRF) բաժանմունքի տնօրէն:

Փաօլօ Ճիրարտելլի՝ Պողազիչի Համալսարանի (Իսթանպուլ) պատմութեան բաժանմունքի արուեստի եւ ճարտարապետութեան պատմութեան փրոֆեսոր:

Ֆրանսիս Ամին՝ լուսանկարչութեան պատմաբան, Իտալիոյ պատուոյ հիւպատոս Լուքսորի մէջ:

Անտրէա Սաւորանի Ների՝ լուսանկարիչ, Փարիզ:

Համադրող՝ Ճիուզեփփէ Չեչերէ՝ Պոլոնիայի Համալսարանի արաբերէն լեզուի եւ գրականութեան փրոֆեսոր, Իտալական Մշակութային Ժառանգութեան Հնագիտական Կեդրոնի համակարգող:

Cross-Looking-ը բազմակարգապահական (multidisciplinary) ծրագիր մըն է, ղեկավարութեամբ փարիզաբնակ իտալացի լուսանկարիչ Անտրէա Սաւորանի Ներիի (Andrea Savorani Neri) (ծն. Ֆաէնցա, 1976), համահիմնադիր ունենալով Եւրամիութեան Ստեղծագործ Եւրոպա ծրագիրը: Ծրագիրը քննական մօտեցում մըն է նկարչութեան, լուսանկարչութեան եւ մշակութային ժառանգութեան յարաբերութեան, եւ կ՚ուսումնասիրէ համատեղ ժառանգութիւնը Պոլիսէն եկած եւ Գահիրէ հաստատուած ու գործած լուսանկարիչ Գաբրիէլ Լէքէճեանի (1848 կամ 1853 - 1921) եւ Պոլիս գործած ու Սուլթանի հիմնած Կաճառին մէջ դասաւանդած իտալացի գեղանկարիչ Սալվաթորէ Վալերիի (1856-1946): Ինչո՞ւ այս երկուքը:

Նախ, Վալերի Պոլսոյ մէջ ամուսնացած է Լէքէճեանի քրոջ՝ Մարիայի հետ, եւ երկուքին միջեւ եղած է ստեղծագործական յարաբերութիւն: Երկրորդ, Անտրէա կը հանդիսանայ անոնց չորրորդ սերունդ ժառանգորդը: Այսպէս, Վալերիի եւ Մարիայի դուստրն է Italia, վերջինիս որդին՝ Giuseppe, վերջինիս որդին՝ Alessandro: Բոլորն ալ ծնած ու ապրած են Պոլիս, մինչեւ քեմալականներուն ներխուժումը, որուն պատճառով ամբողջ ընտանիքը (ներառեալ Վալերի եւ Մարիա) փոխադրուած է Իտալիոյ Ֆաէնցա քաղաքը, երբ երեք տարեկան էր Alessandro: Վերջինիս որդին է Stefano՝ հայրը Andrea-ի:

Անտրէա մասնագէտ լուսանկարիչ է, այժմ հաստատուած Փարիզ: Ֆաէնցայի բնակարանը՝ ուր յաճախ կ՚այցելէ, տակաւին աշխոյժ է ընտանիքի անդամներով: Այնտեղ կը պահպանուի հօրենական ժառանգութիւնը:

Գահիրէ կատարած ներկայ այցելութեան ընթացքին Անտրէա կը փորձէ ընթանալ Լէքէճեանի հետքերով, գտնել եւ լուսանկարել անոր սթուտիոներն ու լուսանկարած վայրերը, ինչպէս նաեւ փնտռել որեւէ այլ անհրաժեշտ նիւթ:

(*Գաբրիէլ Լէքէճեանի եգիպտական շրջանի երկու հատորներ հրատարակուած են իբրեւ Ջահակիրի Լէ. եւ ԼԸ. Յաւելուածներ,* 2020:)

- Չորեքշաբթի, Յունուար 28-ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցաւ Մերձաւոր Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդի եւ Եգիպտոսի Եկեղեցիներու Խոհուրդի քրիստոնէական միասնութեան աղօթքի շաբաթը:

- Ուրբաթ, Յունուար 30-ին, Նուպարեան Ազգային Վարժարանի Պըլըքտանեան Սրահին մէջ գումարուեցաւ Գահիրէի Պատկառելի Թեմական Ժողովի 2026-ի Ա. նիստը, ատենապետութեամբ Գէորգ Երզնկացեանի: Տեղի ունեցաւ 2026 տարուայ նախահաշիւ պիւտճէի քննարկում եւ վաւերացում:

Լուսանկար՝ Գաբրիէլ Լէքէճեան
19-րդ դարու վերջին քառորդ
Մակագրութիւն՝ Rue Bab el-Vazir No. 385

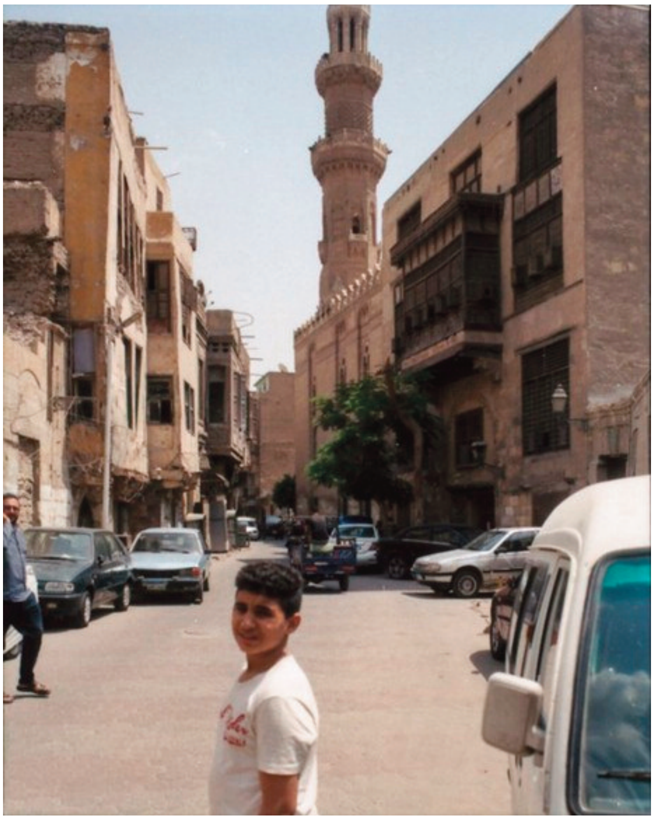

Լուսանկար՝ Անտրէա Սաւորանի Ների, 2025
© Andrea Savorani Neri

Ալ-Տարպ Ալ-Ահմար փողոց (Պապ Ալ-Վազիր)
Պայթ Ալ-Րազզազ եւ Օմմ Ալ-Սուլթան Շաապան Դպրոցը

Մարիա Լէքէճեան (քոյրը Գաբրիէլ Լէքէճեանի)
Գեղանկարիչ՝ Սալվաթորէ Վալերի (Մարիայի ամուսինը)
Իւղաներկ կտաւի վրայ
Անտրէա Սաւորանի Ներիի ընտանեկան հաւաքածոյ
Sorrento, Italy © Andrea Savorani Neri

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Հայաստանի արտաքին ապահովութեան ռիսքերու տարեկան զեկոյց 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Եգիպտահայ գաղութը Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի առաջնորդական փոխանորդութեան ժամանակ (1864-1866) եւ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* (շար. 3) 5

ԽՈՀԵՐ
Հ. Ա., Նախընտրական (հակ)արշաւ եւ երկմիտ միաւորը 9

Գահիրէի Հնչակեան Կուսակցութեան արխիւէն (Լուսանկար) 12

Արամէ Կալըրիի ցուցահանդէսը Գահիրէի մէջ 13

Եգիպտահայ լուրեր 14

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 26 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2012

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2012 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 26 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԼՈՒՐԵՐՈՒՆ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԸ ԿԱՅԾ ՄԻՆԱՍԵԱՆԻ ՀԵՏ

Կայծ Մինասեան՝ քաղաքական գիտութիւններու տոքթոր, Le Monde*-ի թղթակից եւ Փարիզի Sciences Po համալսարանի ու HEC-ի միջազգային յարաբերութիւններու դասախօս:*

Հեղինակն է ֆրանսերէն բազմաթիւ հատորներու, որոնցմէ կարելի է նշել.

Guerre et terrorisme arméniens, *PUF, 2002.*

Géopolitique de l'Arménie, *Ellipses, 2005.*

Caucase du Sud, la nouvelle guerre froide, *Autrement, 2007.*

Eurasie, au cœur de la sécurité mondiale, *Autrement, 2010.*

Zones grises, quand les États perdent le contrôle, *Autrement, 2011.*

Trois mille ans d'historiographie, marquer le temps et l'espace, *CNRS Éditions, 2015.*

Arméniens, le temps de la délivrance, *CNRS Éditions, 2015.*

Le rêve brisé des arméniens, *Flammarion, 2015.*

Les sentiers de la victoire: peut-on encore gagner une guerre?, *Passés composés, 2020.*

Arménie-Azerbaïdjan, une guerre sans fin? Anatomie des guerres post-soviétiques, *Passés composés, 2024.*

Փետրուար 1-ին, Երեւանի Լուրեր *լրատուականի հաղորդավարուհի Սոնա Գրիգորեան, YouTube-ի էջին վրայ հարցազրոյց կը վարէ Կայծ Մինասեանի հետ, որ հարցումներուն արեւելահայերէն լեզուով կը պատասխանէ Ֆրանսայէն: Հարցազրոյցը ամբողջութեամբ գրառելով եւ արեւմտահայերէնի վերածելով կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն:*

Ա.

Սոնա Գրիգորեան - Խօսինք Ազրպէյճանի եւ Հայաստանի միջեւ խաղաղութեան հաստատումի մասին: Գիտենք որ Ուաշինկթոնի համաձայնութիւններէն ետք տեղի ունեցան տարածաշրջանային զարգացումներ: Հետաքրքրական է իմանալ թէ Հայաստանէն դուրս ինչպէ՞ս կ'ընկալուին այս զարգացումները, եւ ըստ ձեր վերլուծութեան՝ ի՞նչ տեղի կ'ունենայ Հայաստանի մէջ եւ Հայաստանի շուրջ:

Կայծ Մինասեան - Եւրոպայէն կարելի է տեսնել՝ որ տարածաշրջանը մուտք գործեց նոր հանգրուան, ուր անցում կը կատարուի պատերազմի կացութենէն դէպի դրական խաղաղութեան ընթացք: Մինչեւ 2023 թուական կը գործէր զինադադարը, որ միջազգային իրաւունքին եւ յարաբերութիւններուն մէջ կ'ընդունուէր իբրեւ բացասական խաղաղութիւն: Հիմա կամացկամաց կ'անցնինք դրական խաղաղութեան, այսինքն՝ Հայաստան եւ Ազրպէյճան կը փորձեն համագործակցիլ եւ օգտագործել հասարակութիւնները՝ հասնելու իսկական խաղաղութեան, եւ ինչու չէ նաեւ տնտեսական զարգացումի եւ համագործակցութեան: Բազմաթիւ պետութիւններ կ'ողջունեն երկու պետութիւններուն մօտեցումը, քանի որ չկայ այլ հնարք: Օգոստոս 8-էն սկսեալ ստեղծուեցաւ նոր կացութիւն ամբողջ շրջանին մէջ, եւ հիմա ամբողջ ճակատագիրը կը գտնուի Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի ձեռքերուն մէջ:

Ս. Գ. - Ինչպէս նշեցիք՝ կը մտնենք աւելի խաղաղ փուլ: Նկատի առնելով ձեր շփումները ֆրանսահայ փորձագէտներու եւ այլ մասնագէտներու հետ, ինչպէ՞ս կը գնահատէք անոնց ընկալումը խաղաղութեան:

Կ. Մ. - Կախում ունի ո՞վ է խօսողը: Քանի որ դուք շեշտը դրիք ուրիշներու վրայ, ըսեմ՝ որ տարբերութիւնը Հայաստանի եւ Սփիւռքի մէջ չէ բնաւ, ինչպէս կը դիտեն շատերը: Հայերուն մէջ՝ ըլլայ Հայաստանի մէջ թէ արտասահման, կայ երկու մօտեցում:

Առաջինը փախստական մօտեցումն է՝ պահանջատիրութիւն, արդարութիւն, հակաթուրք պայքար, Ազրպէյճանի դէմ պայքար, եւլն.: Այսինքն՝ չկայ սահման, տարբերութիւն չկայ՝ թէ խօսքը Հայաստանի, Արցախի, Սփիւռքի թէ Թրքահայաստանի մասին է: Եթէ կը յիշէք՝ «հայ, Հայաստան, հայրենիք եւ Աստուած» կարգախօսը, ուր կարելի էր գտնել միայն առկախ բառեր՝ որոնք չեն բացատրեր սահմանները, չեն բացատրեր ինչի մասին է խօսքը, որ մէկ հայու մասին է ակնարկումը, ինչ է հայրենիքը: Եթէ ընդունինք այս փախստական մօտեցումը, ուրեմն պիտի ընդունինք որ չկայ խաղաղութիւն, որ անպայման պէտք է ազատագրուին Ազրպէյճանի քաղբանտարկեալները, - այո՛, անշուշտ պէտք է ազատագրուին, բայց մեր ձեռքը չէ, - պէտք է պաշտպանել Արցախի ժողովուրդին իրաւունքները, - այո՛, պէտք է պաշտպանել, բայց այնքան ժամանակ որ Ալիեւ նստած է աթոռին՝ դժբախտաբար բան մը չենք կրնար ակնկալել, արցախցիներու վերադարձին համար անհրաժեշտ

է ժողովրդավար Ազրպէյճան։

Երկրորդ մօտեցումը քաղաքացիական կամ քաքաղացի մօտեցումն է, այսինքն՝ պատասխանատուութիւնը։ Կը նշանակէ՝ որ իբրեւ քաղաքացի (հայ թէ ոչ) կ'ընդունիմ ու կը յարգեմ սահմանները եւ միջազգային օրէնքը, եւ միջազգային օրէնքին մէջ շեշտը կը դնեմ իրաւունքի՝ այլ ոչ արդարութեան վրայ։ Մեծ տարբերութիւն կայ։ Կարեւոր է շեշտը դնել Հայաստանի Հանրապետութեան, ինքնիշխան պետութեան, քաղաքացիութեան եւ պատասխանատուութեան վրայ։ Եթէ ընդունիս քաղաքացի մօտեցումը, աւելի դիւրին կրնաս հասկնալ խաղաղութիւնը եւ այլ հարցեր։

Ըստ իս, ասիկա է հայերուն միջեւ եղած ամենամեծ տարբերութիւնը։

Ս. Գ. - Իսկ այս երկու մօտեցումներէն ո՞ր մէկը աւելի կարեւոր է։

Կ. Մ. - Քաղաքացի մօտեցումը։ Միւս մօտեցումը մեզի վտանգի մէջ դրաւ երեք, չորս դարեր շարունակ, եթէ ոչ աւելի, որովհետեւ փախստական մօտեցումը կը նշանակէ չկան սահմաններ, չկան տարբերութիւններ։ Ան կտրուած է իրականութենէն։ Սփիւռքի աւանդական կառոյցները փախստական մօտեցումի կրողներն են, այդպէս է իրենց ելոյթներուն եւ յօդուածներուն մտածողութիւնն ու մտածելակերպը։ Ֆրանսահայ թերթի մը մէջ վերջերս կարդացի աւանդական կառոյցներու ներկայացուցիչներու խօսքը՝ թէ իրենց համար Հայաստանը միայն Հայաստանի Հանրապետութիւնը չէ, այլ Հայաստանն է, Արցախը, Ջաւախքը, Արեւմտահայաստանը, Սփիւռքը։ Վտանգաւոր է այդպէս մտածել։ Հայաստանը Հայաստանի Հանրապետութիւնն է։ Մնացածը, անշուշտ, մեր պատմութիւնն է, բայց իրատես պէտք է ըլլանք եւ պատասխանատու։ Գլխաւոր հարցը պատասխանատուութեան գաղափարի պակասն է։ Պատմութեան ընթացքին մեր քաղաքական եւ կրօնական վերնախաւերը հայերուն ապագան յանձնեցին Ռուսաստանին կամ մեծ պետութիւններուն, իրենք իրենց զերծ պահելով պատասխանատուութենէ։ Պատասխանատուները ուրիշներն են՝ թուրքը, ազրպէյճանցին, վրացին, ռուսը, արեւմուտքը։ Իսկ ո՞ւր մնաց քաղաքական եւ կրօնական վերնախաւերուն պատասխանատուութիւնը։ Եթէ կ'ուզեն ղեկավարել հայերուն, պէտք է ցոյց տան իրենց պատասխանատուութիւնը եւ փաստեն որ իրենց խօսքը վտանգի մէջ չի դներ հայերը։

Միաժամանակ, պատասխանատուութեան յարգումը, քաղաքացի մօտեցումին ընդունումը եւ սահմաններուն ճանաչումը չի նշանակեր թրքասէր ըլլալ կամ թրքամէտ քաղաքական գիծը հետապնդել, ընդհակառակը, անիկա ճանաչումն է անձնական սեփականութեան, ճիշդ այնպէս ինչպէս կ'ընդունինք մեր սեփական տան սահմանները՝ պատը, պարտէզը, դուռը, եւ այդ սեփականութեան ընդունումով արդէն պէտք չենք ունենար թշնամի կամ բարեկամ դառնալ դրացիներուն հետ։ Նախ պէտք է ճանչնալ փոխադարձ սահմանները։

Ս. Գ. - Ձեր նշած կառոյցներուն գործելաոճը, այն պատկերացումը թէ Հայաստանը Հայաստանի սահմաններէն դուրս է, կրնա՞յ երկար կեանք ունենալ։

Կ. Մ. - Այն կազմակերպութիւնները որոնք կը հետեւին միայն ու միայն փախստական մօտեցումին, իրենց վերջին շունչը կ'ապրին։ Կամ պէտք է ընդունին փոխուիլ, կամ կամաց-կամաց պիտի չէզոքացուին եւ ինքնաչէզոքացուին։ Հայ ժողովուրդի ապրած ամենակարեւոր հանգրուանը պետութեան վերականգնումն էր, որ սթափեցուցիչ հարուածն էր իրատեսութեան եւ իրականութեան համար՝ ընդդէմ պահանջատիրութեան եւ կռիւի։ 2020 եւ 2023 թուականներուն ստացանք մեր երկրորդ հարուածը՝ որ պարտութեան հարուածն էր։ Մենք 30 տարի շեշտը դրինք միայն ու միայն փախստական մօտեցումին վրայ՝ համոզուած ըլլալով որ այլեւս չկայ պատերազմ եւ յոյսը դնելով Ռուսաստանին վրա՛յ՝ իբրեւ մեր ապահովութեան երաշխաւոր։ Ուրկէ՛ տեսանք ասիկա։ Հայաստանէն զատ ուրիշ ոչ մէկ տեղ կայ՝ ուր քաղաքական վերնախաւը ժողովուրդի ճակատագիրն ու ապագան յանձնէ ուրիշին՝ թէ՛ ապահովութեան եւ թէ՛ տնտեսութեան բնագաւառներուն մէջ։ Իբրեւ մարդ, ես պատասխանատու եմ իմ մտածելակերպին, գործելակերպին, խօսքին եւ կեցուածքին։ Եթէ որոշեմ՝ որ պատասխանատուն Մոսկուան է, Արեւմուտքը կամ ուրիշ երկիր, կը մնամ երեխայ։ Եւ այստեղ է հայերուն ընկերաբանական հարցը. կամ պիտի ուզենք երեխայ դառնալ եւ մեր ճակատագիրը յանձնել Ռուսաստանին՝ կանգնելով վտանգի առջեւ, կամ պիտի ուզենք ինքնուրոյն դառնալ, ըլլալ պատասխանատու եւ երաշխաւորել սեփական կեանքը։ Եթէ միջոցներ չկայ կռուելու, պէտք է ուրիշ ձեւով մտածել։

Հայերը երեք ընտրութիւն ունին իրենց առջեւ.

1. Պայքարիլ մինչեւ վերջ՝ առանց օգնութեան։ Ասիկա նիհիլիզմ է եւ կ'առաջնորդէ դէպի գերեզման։

2. Մենք տկար ենք բայց մեր կողքը կանգնած է Ռուսաստանը, եւ մեր ուժը դաշնագիրի միջոցով պիտի ստանանք այնտեղէն։ Այսպէս, մենք մեզի դրած կ'ըլլանք շփացած երեխայի տեղ՝ որ իր ուզածը կը վերցնէ ուրիշէն։ Իսկ ո՞վ ըսաւ որ հինէն ի վեր Ռուսաստանը չէ դաւաճանած մեզ։ Յետոյ կը զարմանանք՝ որ Ռուսաստանը բան մը չըրաւ։

3. Մենք ուրիշին պէտք չունինք եւ պէտք է ըլլանք խելօք։ Ասիկա ընտրութիւններուն ամենակարեւորն է։ Խելօքութիւն չի նշանակեր տկար ըլլալ։ Ըլլալ խելօք՝ որպէսզի Հայաստան աւելի եւս տնտեսական եւ հասարակական զարգացում ապրի, եւ որպէսզի հայ ժողովուրդը մնայ հողին վրայ։ Շատեր կը կարծեն որ հայ դատականութիւնը միայն մէկ երես ունի՝ հողային պահանջ, որ տեսանք մինչեւ ուր կրնայ հասցնել։ Բայց հայ դատականութիւնը ուրիշ երես մըն ալ ունի՝ կապուած ժողովուրդի եւ անհատներու իրաւունքի պաշտպանութեան։ Խելօքութիւն կը նշանակէ պատասխանատու եւ տնտեսական համագործակցութիւն վարել բոլոր դրացիներուն հետ։ Նպատակն է Հայաստանը դարձնել աւելի զարգացած պետութիւն եւ հասարակութիւն, հայ ժողովուրդը պահել իր հողին վրայ, եւ ինչու չէ, կազմակերպել հայերու եւ օտարներու ներգաղթ՝ երեք միլիոնը հասցնելով չորս միլիոնի եւ աւելի։ Ասիկա է ամենակարեւորը։ Հայաստանը պէտք է դառնայ նոր պետութիւն՝ ուր ժողովուրդը ապրի երջանիկ։ Նպատակը՝ ապահովութիւն, կրթութիւն, տնտեսական զարգացում։ Մնացածը՝ ոչինչ։

Ս. Գ. - ԱՄՆ-ի հետ կնքուած հռչակագիրէն ետք Հայաստան յայտնուեցաւ ուշադրութեան կեդրոնը եւ այժմ կը խօսուի Միացեալ Նահանգներէն սպասուող մեծ ներդրումներու մասին, յատկապէս TRIPP նախագիծի հետ կապուած։ Ինչպէ՞ս կը պատկերացնէք այս նախագիծին գործընթացը եւ զարգացումը, եւ ինչպէ՞ս ան կրնայ ազդել Հայաստանի դերին վրայ տարածաշրջանին մէջ։

Կ. Մ. - Նախ ըսեմ՝ որ ընդամէնը երեք տարի առաջ TRIPP ճանապարհ մը պիտի համարուէր խենթութիւն։ Այսօր, այս ճանապարհը պիտի երաշխաւորէ մեր տարածքային ամբողջականութիւնը եւ ինքնիշխանութիւնը։ Ամերիկացիներու մուտքով մեր իրականութեան մէջ, Հայաստանը պիտի դառնայ խաչմերուկ ոչ միայն Վրաստանի եւ Իրանի միջեւ, այլեւ ամբողջ միջազգային քարտէզին վրայ։ Բոլոր խաղացողները՝ Ազրպէյճան, Վրաստան, Ռուսաստան, Եւրոպական Միութիւն, Թուրքիա, Չինաստան, Հնդկաստան, եւլն., ինքնաբերաբար ուրիշ ձեւով պիտի նային Հայաստանին։ Ես իրատես եմ եւ կը սպասեմ ճանապարհի իրագործումը, որ պիտի նպաս-

տէ Հայաստանի ապահովութեան, ինքնիշխանութեան եւ ժողովուրդի խաղաղութեան:

Երկար ժամանակ մեր ժողովուրդը անընդհատ ապրած է ջարդ, պատերազմ կամ ամբողջատիրութիւն (Խորհրդային Միութիւն): Եթէ խելօք մնանք (կը կրկնեմ՝ խելօքութիւն չի նշանակեր թուլութիւն) եւ կեդրոնանանք մեր շահերուն վրայ՝ կրթութիւն, ապահովութիւն եւ տնտեսական զարգացում, առանց չափազանցութեան Հայաստան կրնայ աշխարհի ուշադրութիւնը դարձնել դէպի Երեւան եւ մարզեր: 3-4 դարերէ ի վեր Ռուսաստանի պատումը եղած է հետեւեալը՝ Հայաստանը մերք է, Հայաստանը մինակ է, ոչ ոք պէտք ունի Հայաստանին, հայը մինակ է, հայը թոյլ է: Այս պատումով Ռուսաստանի նպատակն էր միայն իրեն վերապահել «զբաղուիլ» հայերով, արգիլելով ուրիշ պետութիւններուն եւ մշակոյթներուն մուտքը: Հակառակ տարբերութիւններուն, Լեւոն Տէր-Պետրոսեան, Ռոբերդ Քոչարեան եւ Սերժ Սարգսեան որդեգրեցին նոյն նպատակը՝ Հայաստանը թողուլ Ռուսաստանի հսկողութեան տակ:

Խելօքութիւն չի նշանակեր ըլլալ, մէկ կողմէ՝ թրքասէր, միւս կողմէ՝ հակառուս: Աւանդական կառոյցները այնպէս կը մտածեն՝ որ եթէ Ռուսաստանի հետ չենք, ուրեմն թրքասէր ենք: Կամ մէկը, կամ միւսը: Այսինքն, ես իրաւունք չունիմ մտածելու ուզած ձեւովս, մտածելու ինքնուրոյնաբար: Հայաստան կը գտնուի այնպիսի տարածութեան մէջ՝ որ իրաւունք չունի մտածելու երեխայաբար: Տեսէ՛ք, Հայաստան հազիւ դուրս եկաւ Ռուսաստանի ազդեցութենէն՝ որքան բարեկամներ եւ գործընկերներ վաստակեցաւ իբրեւ պետութիւն՝ Հնդկաստան, Գերմանիա, եւյլն.: Ասիկա կը քանդէ Ռուսաստանի պատումը եւ աւանդական կառոյցներուն նախատիպը՝ որ կը կղզիացնէր եւ կը չէզոքացնէր Հայաստանը եւ հայ ժողովուրդը:

Ժամանակն է զարգացնել, փրկել եւ բուժել հայ ժողովուրդի ներունակութիւնն ու կարողութիւնները, որպէսզի նոր սերունդները ապրին աւելի հանգիստ: Պահանջատիրութիւնը տեղ չհասցուց մեզի, որքան պահանջատիրութիւն հետապնդեցինք՝ այնքան աւելի հողեր կորսնցուցինք, այնքան աւելի հայեր արտագաղթեցին Հայաստանէն: Այլեւս չենք ուզեր ասիկա:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ (1864-1866) ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋԻՆ ԼՐԱԳԻՐԸ՝ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

դ. Ձերբակալութիւն, բանտարկութիւն եւ գաղութին բաժանումը երկուքի

1865 Ապրիլ 24 / Մայիս 6-ին սկսած դէպքերու յաջորդականութիւն մը կը բորբոքէ զգացումները եւ կը սրէ կացութիւնը, գաղութը բաժնելով երկուքի՝ Մկրտիչ եպիսկոպոսի կողմ եւ դէմ:

Պոլսահայ մամուլը կը ստանայ երկու կողմերէն երկար նամակներ, իւրաքանչիւր կողմ տալով դէպքերու իր նկարագրութիւնը իր բռնած դիրքի տեսանկիւնէն:

Մայիս 26 / Յունիս 7 թիւին մէջ, *Վարագայի հավատիս* կը փորձէ իրենց հասած նամակները ամփոփելով հայատառ թրքերէնով ներկայացնել կարգ մը տեղեկութիւններ: Դէպքերը համառօտակի ներկայացնելէ ետք կը խոստովանի՝ որ տակաւին իրեն համար յստակ չէ որ կողմն է յանցաւոր, հետեւաբար կը բաւարարուի իր յիշատակածով[71]:

Շուտով լրագիրները երկու կողմերէն պիտի ստանային երկար ու մանրամասն նամակներ Գահիրէէն եւ Աղեքսանդրիայէն: Այս նամակները հետաքրքրական բնագիրներ են, զորս կարելի է կարդալ իբրեւ դէպքերու արձագանգ-արտացոլումներ եւ դէպքերու վերարտադրութեան փորձեր, բայց կարելի է ընդունիլ իբրեւ բնագիրներ՝ իրենք իրենց մէջ արտայայտող միտքերով եւ ոճերով: Հետաքրքրական է կարդալ այս երկար բնագիրները իբրեւ այդպիսիք, իբրեւ ժամանակի եւ տեղի արտայայտութիւն: Պիտի չսեղմեմ այդ բնագիրները անոնցմէ դէպքերը ուրուագծելու համար՝ ասիկա արդէն ըրի «Համառօտութիւն»-ին մէջ, այլ զանոնք պիտի ներկայացնեմ ամբողջութեամբ՝ երկու հակադիր կողմերը ներկայացնող: Բնագիրը եւ գրողը մաս մըն են դէպքերուն, պատմութեան:

Տ. Մկրտիչին կողմ բռնած անանուն ազգային մը երկարօրէն կը գրէ *Մասիս*ին.

Աղէքսանդրիա 18 *մայիս* 1865 [*Հ.տ.*]

... խմբագիր.

Ասկէ յառաջ աւիթ ունեցայ մի քանի անգամ ձեր յարգութեանը ազգային ուրախալի լուրեր հաղորդել. բայց այս անգամ կը պարտաւորիմ անոր հակադարձը ընել, զի Հայ ազգին կարծես թէ ճակատագիրն է, որ մի աղետաւոր լուրով դեռ ամբողջապէս չուրախացած՝ տխուր լուրերը վրայ հասնին:

Ասկէ քսան օրի չափ առաջ Գահիրէի մէջ 8-10 *երիտասարդներ՝ մէկ քանի խռովայոյզ անձանց յորդորանօք՝ որոնք ազգին մէջ կռիւ յարուցանելու աւիթ կը փնտռէին, կ՚ելլեն յառաւօտէ մինչ ցերեկոյ փողոցները կը պտըտին «կեցցէ՜ Ազգ, կեցցէ՜ Սահմանադրութիւն», կեցցէ այս, կեցցէ այն ըսելով. ի վերջոյ Հայոց Առաջնորդարանին առջեւը գալով՝ կեցցէ՜ Մկրտիչ եպիսկոպոս, կեցցէ՜ մեր Սրբազանն ըսելով օդը կը թնդացրնեն ի մեծ խայտառակութիւն առաջի օտարազգեաց. բայց գլուխնուն տաքութենէն կը մոռնան կեցցէի մաս մ՚ալ Բագոսին հանելու:*

Այս անպատեհ եղելութեան վրայ Մկրտիչ եպիսկոպոսին սիրտը շատ վիրաւորուելով, կիւրակէ օրը քարոզութեան ժամանակ ոմանց անխոհեմ երիտասարդաց այս անարժան անցքը մէջ բերելով, եւ մինչեւ ցայսօր Գահիրէի մէջ ազգայնոց կողմէ այսպիսի անպատեհ եղելութիւն մի տեղի ունեցած չըլլալը իմացընելէն զկնի՝ իր ցաւակցութիւնը եւս կը յայտնէ, եւ կ՚երեւի քիչ մ՚ալ խստութեամբ խօսելով՝ (ըստ իմ իրաւունք ունի խստութեամբ խօսելու, քան զի ընդհանրապէս այս քաղքին գլուխներուն համար չէ մեղմութիւնը), կը խրատէ որ ուրիշ անգամ տէրութեան առջեւ համարում կորսընցընող եւ Ազգին անուան արատ բերող այս օրինակ գործերէ հեռի

կենան:

Այս բանիս վերայ՝ յիշեալ գրգռիչ խռովարարները առիթը բարեպատեհ համարելով կը հովահարեն գործիք եղող երիտասարդները իրենց պատուոյն վրէժխնդիր ըլլալ. անոնք ալ «վա՜յ մեր ըրածը անպատիւ եւ անարժան գործ մ՚է՞ր որ եկեղեցւոյ մէջ մեզ դատապարտեց» ըսելով, միւս օրը Առաջնորդարան կ՚երթան եւ կը սկսին տմարդի խօսքերով Մկրտիչ եպիսկոպոսէն իրաւունք փնտռել եւ դատ բանալ. թէ եւ հոն գտնուող բանիբուն անձէ մը իրենց արժանաւոր պատասխանը առնելով կը ցրուին, որ կը սովրեցընէ իրենց գանգատիլ առ Սրբազան Պատրիարքն եթէ իրաւունք ունին ու պարզերես են:

Այսու ամմենայնիւ ազգին ցեցը եղող ոմանք՝ որ շատ ժամանակէ ի վեր կ՚աշխատին զՍրբազանը յանցաւոր հանելով վար առնել իր պաշտօնէն, քանզի իրենց գործին ամենեւին երբէք ձեռք չէր տար նորա անշահասէր բնաւորութիւնը. որովհետեւ յորմէ հետէ Մկրտիչ սրբազանը ոտք կոխած է յեգիպտոս, ալ իրենց հաց չմնաց. որովհետեւ ազգային կալուածոց լաւ զգուշութիւն ընելով իրենց արժանաւոր գնովը վարձել կ՚ուզէ, եւ իրենց հաց չմնաց, մինչդեռ առաջները քօշիւրի նման նոյն կալուածները այս կամ այն վրան առնելով մաս մաս շահովը ուրիշին կը վարձէր. որովհետեւ ազգային ելեւմտից կանոնաւոր տումարներ կը բռնուին, հին հաշիւները կը փնտռուին ու իրենց հաց չմնա՜ց. որովհետեւ երեցփոխանին ազգայնոց մանր մունր նուէրները մի օրինակ Նաբօլէոն ոսկի բերելուն պատճառը կը հարցուի, զի իրենց հաց չմնա՜ց, եւ այլն, եւ այլն. եւ որովհետեւ մանաւանդ հանգուցեալ բարեյիշական Գալստեան Կարապետ աղայի եւ էմին Քեաշիֆի կտակները ամենայն անշահասիրութեամբ գործադրել կ՚ուզէ, որ կտակաւ ազգին թողուցած են, առաջինը 10 հազար եւ ետքինը հազար քսակի արժողութիւն ունեցող կալուածներ: Մինչդեռ այս մեր տղայք կ՚ուզեն եղծել այս սուրբ կտակները որ ազգին չմնայ, որպէս զի իրենք ալ քիչ շատ եաղլանմիշ ըլլան՝ ինչպէս որ ուրիշ կտակներու ալ ցիրուցան ըլլալուն պատճառ եղած են, զի ալ հի՛չ մէկ կողմէ հաց չի մնաց...:

Ահա այս ամեն պատճառաւ այս խռովութիւնը հանելով հետեւեալ օրը չար խմբին կողմէ Գ. Ռ. անուն անձը կ՚երթայ եւ ոստիկանութեան մեծարգոյ տեսուչը խաբելով՝ իբր թէ ի դիմաց Մկրտիչ եպիսկոպոսին՝ կը գանգատի այս երիտասարդներէն եւ կը խնդրէ, կ՚ըսէ, որ այս սրիկայները ժամ առաջ բռնելով բանտարկէք եւ ասոնց ազատութեանը համար եկողները եւս վար դնէք:

Նոյն օրը Մկրտիչ եպիսկոպոսը գործի մը համար գիւղը գացած ըլլալով՝ Գահիրէի մէջ անգամ չէր գտնուեր: Ոստիկանութիւնը այս հրամանը պաշտօնական կարծելով՝ հետամուտ կ՚ըլլայ եւ անմիջապէս այս երիտասարդները բռնելով ի բանտ կը դնէ եւ այսպէս մի զմիոյ կնի բանտարկելոց թիւը 20-30-ի կը հասնի, որոցմէ շատը անմեղ՝ եւ միամտութեամբ որս եղած անձինք:

Իրաց այս ցաւալի վիճակը երթալով կը մեծնայ եւ ամեն ոք Առաջնորդարան կը դիմէ եպիսկոպոսէն գանգատելու համար, եւ եպիսկոպոսը հոն չգտնելով՝ վաղեմի պաշտօնեայ զբարեկրօն Միքայէլ վարդապետը կը բռնեն, վրան կը յարձակին, կը նեղեն, կը հրմշտկեն, կը խայտառակեն եւ կարգելուն եկեղեցի մտնելէ:

Այս միջոցիս Մկրտիչ եպիսկոպոսի կողմէ գացող վերոյիշեալ կեղծ գանգատիչը՝ տեսնելով լարած դարանին բարեյաջող ելքը, դարձեալ ի դիմաց բացակայ փոխ-առաջնորդին կ՚երթայ առ ոստիկանութիւնն, եւ եպիսկոպոսը կը խնդրէ, կ՚ըսէ, որ ա՛լ այս բանտարկելոց ազատութիւն տաք. եւ այսպէս կ՚արձակուին:

Լուր առնելով Մկրտիչ սրբազանը, այլ յայլմէ եղած կարելի եղածին չափ շուտով կ՚իջնէ քաղաքը: Երեւակայեցէք անգամ մի, արձակելոց գլուխը տաքցած, ժողովուրդը տակն ու վրայ եղած, ինչե՞ր չըլլար, կոյր զկուրայն բան մ՚է՞ որ կ՚եփի առանց իրարու միտք հասկնալու կամ հասկնալ ուզելու, խուռն բազմութիւն մը կը խռնի յԱռաջնորդարան, հոն կը ստիպեն զՍրբազանը գրել իր հրաժարականը առ կառավարութիւնն, բռնութեամբ կ՚առնուն Ազգին կնիքը ձեռքէն, կը յափշտակեն բանալիները գրպանէն եւ կը պաշարեն փոխառաջնորդին տունը, որպէս զի չկարողանայ դուրս ելլել եւ յայտնել իր վիճակը առ Մեծ փոխարքայն:

Այս միջոցիս ծերունի Գաբրիէլ սրբազանը Արիմելիքի քունը կը քնանայ եւ ամեն բան չգիտնալ կը ձեւացընէ... բայց ընթերցող դու, այս ամենը պատմելովս անշուշտ իմացար թէ ինչ տեսակ անխիղճ վրիժառու եւ աներեւոյթ մատ մը կը խաղայր այս բանիս մէջ:

Միեւնոյն օրը իսկոյն հին ժողովը կը լուծեն, եւ ըստ քմաց իւրեանց 7 հոգի թաղականի անդամ ընտրելով իրենց ատենապետ եւ փոխանորդ կը կարգեն Ազարիա Պետրոսեան անուն [...] եւ արդարասէր անձը որ ի բաց թողլով մինչ ցարդ Ազգին հասուցած բազմագումար վնասները, թողլով այժմէն Ազգին սնտուկին 80 հազարի չափ պարտքը չտալը, այլ եւ ազգային կալուածներէն՝ տարեկանը 500 լիրա արժողութիւն ունեցող մեծ վէքեալէ (խան) մը անխղճաբար 10 տարուան համար տարեկանը 130 լիրայի վարձու բռնած է, ծերունի Գաբրիէլ սրբազանին օրովը, եւ ազգին պետ եղող Պ. Մ.... Բ... ի հաճութեամբ, խաբելով զԳաբրիէլ սրբազանը եւ զմուրը ձեռքէն առնելով, ինչպէս որին ինքն ալ իր գիտութեամբ եւ կամօք չեղած ըլլալը կը խոստովանի ցարդ: Այս պատմածներովս աղէկ կը հասկցուի թէ ի՛նչ բանի համար կ՚ուզեն ասոնք ազգին ղեկը դարձեալ ձեռքերնին առնուլ, զի այս պաշտօնի խենդ անձինք՝ բեռի գալու ըլլայ՝ թռչուն կ՚ըլլան, իսկ ուտելու գայ նէ՝ ամենքնին ալ ուղտ:

Բայց արդեօք չպիտի՞ կարմրին եւ չպիտի՞ ամաչեն երբ աւետելու ըլլամ սիրելի ազգայնոցս թէ այս կոկոզավիլ անձինք ի՛նչ աստիճան խայտառակութեամբ մէկիկ մէկիկ պարտաւորեցան կորագլուխ ետ դառնալ եւ ամօթնուն գետինն ի վայր նայիլ:

Նորին վսեմութիւն Նուպար փաշայն՝ որ այս միջոցին յԱղէքսանդրիա կը գտնուէր, այս ցաւալի անցքերը լսելուն, առաջին առթիւ փութաց յեգիպտոս ելլել խաղաղութիւնը հաստատեզու եւ անամօթները ամչցընելու համար:

Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսը անմիջապէս կը դիմէ առ Նորին վսեմութիւնն եւ արտասուալից աչօք կը ցուցնէ իր սրտին վէրքերը. իսկ Վսեմ. փաշայն՝ որուն ազգասիրութիւնը եւ արդարասիրութիւնը յայտնի, ամենունէ կը սփոփէ զՍրբազանը եւ կը խոստանայ առաջքը առնուլ ամենայն չարեաց:

Նորին վսեմութիւն բարձրապատիւ Փոխարքայն լսելով այս ամենը, անմիջապէս պաշտօնական կերպիւ իր ցաւակցութիւնը յայտնելով՝ ոստիկանութեան տեսուչը կը ղրկէ առ Սրբազանն ապահովցընելով միանգամայն թէ ամեն պարագայի մէջ պատրաստ է պաշտպանել իր պատիւը. «Ասացէք իրեն, կ՚ըսէ, թէ ես ինքս անգամ չեն կրնար խնդրել իր հրաժարականը քանի որ իր հոս գալը ընդհանուր Կ. Պօլսոյ Պատրիարքի որոշմամբ եւ բարձրագոյն հրովարտակաւ է. եւ ինչպէս որ Այն փոխանորդ կարգեց զինքն, Այն միայն կրնայ առնուլ այս պաշտօնը իր վրայէն, եւ ոչ ոք ունի իշխանութիւն իրմէ ուզել իր հրաժարականը. եւ թէ ըսելիք ունեցողը կրնայ ուղղակի հոն դիմել (առ Պատրիարքն): Եւ մասնաւորապէս այս բանիս համար լրտեսներ եւ ղավազներ ղրուեցան բռնելու համար այն խռովարարները որ դարձեալ առիթ կուտան այսպիսի անօրինակ խայտառակութեան մը:

Ահա... խմբագիր, այս կերպ կը վերջանայ խռովութիւնը որ կ՚աղաչեմ շնորհք ընէք ձեր առաջին թուով հրատարակել, որպէս զի ազգային Վարչութիւնը եղելութիւնը իսկապէս իմանայ, ու յանցաւորաց չար նպատակին առաջքն առնելու համար ժամ յառաջ պէտք եղած տնօրէնութիւնն ընէ, որուն

առանց արգելքի գործադրուելուն ապահով եմք, բարձրապատիւ Փոխարքային առ Ազգ մեր զանազան առիթներու մէջ ցուցուցած բարեխնամ պաշտպանութեան նշանները տեսնելով: Խռովարարներուն նպատակին ինչ ըլլալը կրկնելու հարկաւորութիւն չկայ. քանզի արդէն իմացաք թէ այդ նպատակն է՝

1. *երկու կտակները աւրել ու յօգուտ ազգին ձգուած տասն կամ տասներկու հազար քսակ արժողութեամբ կալուածները մասնաւոր օգտի ծառայեցընել.*

2. *Փոխ-առաջնորդին հաստատած կանոնաւոր եւ անշահասէր տումարակալութիւնը հին վիճակին դարձընել.*

3. *Ազգին պահանջած իրաւունքները՝ որ քանի մը ներկայ եւ բացակայ հարուստներու ձեռքը մնացած են՝ փնտռել չտալ.*

4. *Գալստեան դպրոցը ցրուել.*

5. *Նորահաստատ Արմաւենին ցամքեցընել:*

Միով բանիւ ազգօգուտ գործերը խափանել եւ հին ընթացքով իրենց անձնական շահերու աղբիւրներ բանալ:

Մնամ եւ այլն[72]

Տ. Մկրտիչի ընդդիմադիր մը *Մասիս*ին նամակ կը ղրկէ՝ հերքելու համար նախընթացը եւ դէպքերը նկարագրելու ուրիշ դիրքէ։ Բայց *Մասիս* կը նախընտրէ չհրատարակել նամակը ինչպէս որ կայ, այլ ներկայացնել իր կողմէ կատարուած համառօտագրութիւն մը, ուր, բնականաբար, պիտի կորսուէր ենթակայական մղումը.

Եգիպտոսէն յունիս 14 *թուով նամակ մը գրուած է մեզ ի պատասխանի այն նամակին՝ զոր լրագրոյս* 694 *թուովն հրատարակած ենք:*

Այս երկրորդ նամակը մի առ մի կը հերքէ առաջնոյն տուած տեղեկութիւնները՝ իբրեւ անիրաւութեան եւ կողմնակալութեան արձագանգ, եւ բոլոր ծագած խռովութեանց անկարգութեանց եւ հետեւաբար գործուած մատնութեանց եւ բռնութեանց պատճառ եւ հեղինակ Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսը կը համարի:

Մասնաւորապէս կը հերքէ Գ. Ռ. անուն անձին համար եղած ամբաստանութիւնը թէ յանուն եպիսկոպոսին գացեր ազգային երիտասարդները ոստիկանութեան մատներ է:

Ընդհակառակն կը հաստատէ թէ Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսն ինք ոստիկանութեան գրելով զանոնք ի բանտ մատներ, եւ ինքը ձգեր գեղ գացեր է: Նամակագիրը կը պնդէ թէ եպիսկոպոսին առ ոստիկանութիւնն գրած մատնութեան գիրերը տեսեր են, որոց մէջ շատ մը ազգայիններ իբրեւ ապստամբ գող եւ կասկածելի ցոյց տրուեր են Բարձր. փոխարքային կառավարութեան առջեւ:

Նամակագիրը կը հաստատէ նաեւ թէ Արմաւենի լրագիրն ալ նոյնպէս Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսը խափանել տուեր է յատուկ թաքրիրով մը, որուն հետեւեալ պատասխանը եկեր է ոստիկանութեան կողմէն. «լրագիրը դադրեցընելու նկատմամբ ձեր ըրած խնդիրը կատարեցի, յատկապէս մարդ ղրկելով տպարանը որ չտպեն»:

Վերջապէս Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսն իբրեւ Սահմանադրութեան հակառակ, միապետական եւ բռնասէր ընթացք բռնող, անխիղճ եւ վրիժառու մէկ մը նկարագրուած է մեզ ուղղուած այս երկրորդ նամակին մէջ:

Անտարակոյս ազգին կողմէն երթալիք քննիչներն այս ամեն եղելութիւնները մանրամասնաբար եւ անաչառապէս քննելով, արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը կրնան յերեւան հանել. այն ժամանակ մեք ալ կարող կ'ըլլանք անսխալ դատաստան մ'ընելու այս ցաւալի անցքերուն եւ ասոնց պատճառ եւ հեղինակ եղողներուն վրայ, ո՛վ եւ ի՛նչ կարգէ ու աստիճանէ անձինք եւ ըլլան[73]*:*

Երկու յաջորդական թիւերու մէջ, *Վարագայի հավատիս* կը հրատարակէ Գահիրէէն երկու նամակ, Մայիս 18/30 եւ Մայիս 20 / Յունիս 1, երկուքն ալ ընդդէմ Տ. Մկրտիչի։

Նախ կը հրատարակէ Մայիս 20-ի նամակը, «Ազգասէր ոմն» ստորագրութեամբ, որ գրաւած է լրագիրին ամբողջ առաջին եւ երկրորդ էջերը.

Գահիրէ, 20 *մայիս* 1865 [*հ. տ.*]

... *Խմբագիր:*

Այս օրերս նշանաւոր դէպքեր տեղի ունեցան հոս, որոց ճիշդ տեղեկանալ հարկ ըլլալով ազգին եւ մանաւանդ Հայկերին, կը ցանկամք զանոնք ձեր պատուական լրագրին միջոցաւ մանրամասնաբար հրատարակել. քանի որ Արմաւենին ալ դադարեցաւ Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսին շնորհիւը:

Արդէն ձեզի եւ ազգայնոց շատերուն յայտնի է թէ նորին սրբազնութիւնը Գաղատիոյ առաջնորդութենէն ելլելով վիճակիս առաջնորդական փոխանորդութեան պաշտօնիւ մայրաքաղաքս եկած օրէն ի վեր՝ դժբաղդաբար չկրցաւ հաճոյանալ տեղւոյս յարգելի ազգայնոցը: Եւ որչափ որ ջանաց անմիջապէս դպրոցի հոգաբարձութիւն, տպարան եւ լրագիր հաստատելով եւ թանգարան ու գիշերօթիկ վարժարան հաստատելու փափաքներով ինքզինքը ազգին յառաջադիմութեանը ցանկացող ցուցընել եւ անով սիրելի ըլլալ, սակայն իր բռնած միապետական ընթացքը, Սահմանադրութեան ոգւոյն բոլորովին հակառակ վարմունքը, ազգը եւ ժողովն արհամարհելը, եւ, որ աւելի չարն է, եկեղեցւոյ մէջ իր քարոզներովը կերպ կերպ նախատական եւ անարգական խօսքերով ժողովրդեան սիրտը վիրաւորելը՝ լաւ ապացուցին թէ ինքը ազգասէր չէ, ազգին յառաջադիմութեանը հոգ չունի, այլ անձնասէր, փառասէր եւ մոլի բռնաւոր մըն է: Որով ամեն մարդ առհասարակ իրմէ զզուեցաւ եւ ազգայինք միաբան կը խորհէին անոր միապետական ծանր լուծը թոթուել, իր արհամարհական եւ նախատալից խօսքերը ա՛լ չլսել, եւ Հայոց ազգին առաջնորդացն ալ ազդու խրատ մը տալ:

Շատ չտեւեց, առիթը ներկայացաւ:

Ապրիլ 24-ին իրիկունը տեղւոյս յարգելի ազգայիններէն (էսնաֆ ըսուած դասէն) խումբ մը իրենց մէկ բարեկամին բարի ճանապարհորդութեանը համար հաւաքուեր եւ ուրախութիւն մը ըրեր էին: Եւ երգելով ու զուարճանալով խմբովին Առաջնորդարանին առջեւէն անցեր ու մինչեւ Խօզպէքիէ ըսուած զբօսավայրը գացեր զուարճացեր էին առանց ո՛ր եւ իցէ անկարգութեան, որ, Աստուած մի՛ արասցէ, եթէ տեղի ունեցած ըլլար, անշուշտ Եգիպտական կառավարութեան աչալուրջ Ոստիկանութիւնը անարգել չպիտի թողուր այն հայկական խումբը որ մոմեղինօք եւ երգովք սահմանադրականովք ելլեր մինչեւ Խօզպէքիէ երթար, այլ հոն չգացած քիչ մը աստին իր պալատան վարի սրահները հսկումի կը հրաւիրէր յիշեալ խումբը: Երբ Ոստիկանութիւնն ասիկա չըրաւ, յայտնի է թէ նոյն Հայերուն ըրած զուարճութիւնն անմեղ է:

Սակայն Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսին անմեղ չթուելով այն զուարճութիւնը, ինչու որ անոնք Առաջնորդարանին առջեւէն անցնելու ատեննին «Կեցցէ՜ Մկրտիչ եպիսկոպոս» գոչեր են, հետեւեալ աւուր քարոզին մէջ «Այս գիշեր խենդերուն տարեդարձն է եղեր՝ չգիտէինք» եւն. ըսելով՝ անոնց վրայ էփաղէկ նախատալից եւ անարգական խօսքեր տեղաց, որ մենք կրկնել չենք ուզեր, որպէս զի ատանկ խօսքեր ըսել չգիտցող եպիսկոպոսներուն բան սորվեցուցած չըլլանք:

Այն անմեղ հանդիսին բոլոր բաժանորդները եւ ամեն Հայերն առհասարակ գրգռեցան Սրբազանին այդ ըրածէն, ուստի առջինները յառաջիկայ ուրբաթ օրը, ապրիլ 30-ին, հինգ հոգիէ բաղկացեալ պատգամաւորութիւն մը խրկեցին Թաղական Խորհուրդին, ըսելով թէ մեր յանցանքն ի՞նչ էր որ Սրբազանը վրանիս այսպէս նախատանօք կը յարձակի. եւ եթէ յանցանք մը ունէինք՝ ինչո՞ւ զմեզ առանձին չկանչեց

եւ Հայրաբար չխրատեց չսաստեց ու չյանդիմանեց, այլ Հրապարակաւ ծաղրեց նախատեց եւ արհամարհեց...

Նոյն ատենը Թաղական խորհրդոյն անդամներն ամբողջ ներկայ չէին Թէպէտ՝ այլ ուրիշ անձինք կային եւ ջանացին պատգամաւորաց անկիշաչարութիւնը խնդրել եւ Սրբազանին հետ հաշտեցնել: Անմե՜ղ մարդիկը ասոր դիմադրութիւն չըրին...:

Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսը մայիսի 9-ին կիրակի օր վաղքաջ ընդ առաւօտն Շէխ-Էթման գացեր էր: (Շատ մարդ այս ճամբորդութեան մեկնութիւն տուաւ Թէ, Հայերը մատներ ու ինք փախեր է...):

Նոյն օրը կէս աւուր մօտ տեղւոյս Ոստիկանութեան կողմէն երկու հոգի ցուցակ մը ձեռքերնին սրճարանները ապրիլ 30-ի պատգամաւորութեան անդամները կը փնտռէին, զորոնք գտնելով բանտարկեր են: Շատ մը Հայեր ասիկայ իմանալով Թաղական խորհրդոյ անդամոց ոմանց կը հարցանեն պատճառը, եւ երբ անոնք «Ձենք գիտեր» կ'ըսեն, իրենք Ոստիկանութեան պալատը կը դիմեն իրենց ազգակցաց եւ բարեկամաց անմեղութեանը վկայելով զանոնք ազատելու համար, բայց իրենք ալ վար կը դրուին, եւ նոյն իրիկունը քառասուն հոգւոյ չափ բանտը կը մտնեն: Սակայն մէկ երկու ժամ յետոյ Ոստիկանութիւնը առաջին հինգ բանտարկեալները վար դնելով միւսները կ'արձակէ Թէպէտ՝ բայց մայրաքաղաքիս Հայ ժողովրդեան մէջ դղրդիւնը կ'աւելնայ, եւ շատ պարագաներէ եւ մանաւանդ կիրակի օրով առաւօտեան ժամերգութենէ յառաջ կանուխ գիւղը երթալէն գուշակելով Թէ այս բանն անշուշտ Մկրտիչ եպիսկոպոսին Թելադրութեամբն եղած է, բոլոր Հայք միահամուռ կը գրգռին եւ կը զայրանան անոր դէմ, ու այն գիշերը մինչեւ լոյս խորհելով խորհրդակցելով անցընելնուն յետոյ՝ հետեւեալ առաւօտուն մէկ կողմէն մնացած բանտարկեալներն ազատելու հնարը կը գտնեն, միւս կողմանէ ալ Հայաբնակ Թաղերը ձեռագիր յայտարարութիւններ կը կպցունեն, որով Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսը ազգը մատնող եւ անսահմանադրական հռչակելով կը հրաւիրէին ամեն Հայերը որ Առաջնորդարան հաւաքուին եւ զանի արտաքսեն:

Ուստի գրեԹէ բոլոր Հայք խուռն բազմութեամբ Առաջնորդարան կը լեցուին լի ցասմամբ եւ երբ կէսաւուր մօտ Առաջնորդարան կը մտնէինք՝ տեսանք որ բոլոր Հայու տղաքը հոն են:

- «Բարեկամք, հոս ի՞նչ կ'ընէք, ի՞նչ կ'ուզէք»:

- «Մկրտիչ եպիսկոպոսն ու Միքայէլ վարդապետը չենք ուզեր, պէտք է որ իսկոյն եւ անպատճառ երԹան ասկէց», կը պատասխանէր ամեն մարդ:

Մէջերնին շատ ըսողներ ալ եղաւ Թէ, «Վեղարաւոր բնա՜ւ չենք ուզեր այսուհետեւ»:

Ըստ մեր կարծեաց ասիկայ աւելի բանաւոր էր: Որովհետեւ նախ կը տեսնուի կոր Թէ, գացած տեղերնին խռովութիւն չհանող ազգին զանազան վնասներ չհասցընող, ազգին երկպառակութեանն ու կրօնափոխութեանը պատճառ չեղող վեղարաւոր շատ քիչ ունինք դժբաղդաբար: Երկրորդ՝ որովհետեւ հիմայ քանի որ ժողովները կան, մեր աշխարհային գործերը կրնան տեսնել վարդապետներէ շատ աղէկ իսկ հոգեւոր գործերնին քահանաները կը կատարեն: Ուստի հարկ չմնար որ մեր աշխարհային գործոցը մէջ մտցընենք խումբ մը կուսակրօններ, որոնք արդէն աշխարհէ ձեռք քաշած են... (մինակ ձեռնադրուած օրերնին...) եւ պէտք է Թողունք զանոնք որ երԹան վանքերն ու անապատները նստին եւ իրենց ու մեր հոգւոյն համար աղօԹեն: Անոնք աշխարհէ քաշուած ըլլալով՝ աշխարհային գործեր կատարելու անկարող են, եւ ընտանիք չունենալով՝ ամենեւին անյարմար են ժողովուրդ շահելու եւ կառավարելու: Ուստի օրինաւոր եւ բանաւոր կ'ըլլայ որ միանձունք երԹան մենանոցները ապրին, եւ ժողովուրդն իր հոգեւոր պաշտամունքը քահանաներուն կատարել տայ եւ եԹէ չեմք սխալիր, Հայաստանեայց Եկեղեցին ալ ճիշդ այս նպատակաւ է որ ամուսնացեալ քահանայութեան կարգ մը սահմաներ է, որ աշխարհային կենաց հետ յարաբերութիւն ունենալով՝ ժողովրդեան մէջ մնալու եւ անոր հոգեւոր պիտոյքը հոգալու յարմարի: Ըստ մեր կարծեաց, եԹէ ազգն այսպէս միանձունքը մենաստանները Թողու եւ աշխարհային գործոց մէջ չխառնէ՝ աւելի բարոյապէս գործած կ'ըլլայ, եւ ժողովուրդն ու միանձունք միանգամայն հանգիստ կը մնան:

Մենք Ս. Պապին աշխարհական եւ հոգեւոր իշխանութիւն միանգամայն վարելն անպատեհ համարող ազգերէն մէկն ըլլալով՝ տակաւին մեր վարդապետաց ձեռքը աշխարհային գործ յանձնելնիս մեր դատողութեանը հակառակ կուգայ...:

Բայց, բարեկամ, մեր պատմութեան ընԹացքէն շատ խոտորեցանք, ուստի աւելի եւս չհեռացած՝ անոր Թելը վերստին ձեռք առնունք:

Առաջնորդարան խռնող բազմութիւնը «Մկրտիչ Եպիսկոպոսը չենք ուզեր» գոչած ատենը՝ նորին Սրբազնութիւնը Շէխ-Էթման կը գտնուէր: Ուստի որոշուեցաւ զինքը Գահիրէ հրաւիրել եւ իսկոյն առաջնորդական կնիքն ու փոխանորդութեան պաշտօնը ձեռքէն առնուլ: Անմիջապէս հրաւիրակ խըրկուեցաւ ի Շէխ-Էթման, եւ գեր. փոխանորդը երեկոյեան մօտ վերադարձաւ ի Գահիրէ, եւ ուղղակի Մարմինա երԹալով՝ գիշերն այն տեղ գեր. առաջնորդ Սրբազանին տունն անցուց:

Հետեւեալ առաւօտուն, մայիս 11-ին երկու եպիսկոպոսունք Առաջնորդարանն եկան, եւ Հայ հասարակութիւնը խումբ խումբ հոն գումարուեցաւ՝ իբր 150 հոգի: Ասոնց կողմանէ հակիրճ բանիւք գեր. փոխանորդին իմաց տրուելով դժգոհութեանց պատճառները, ըսուեցաւ Թէ ազգն այսուհետեւ իրեն վրայ վստահութիւն չունի, ուստի պէտք է յանձնէ առաջնորդական կնիքները եւ իւր հրաժարականը գրով տայ:

Յայնժամ ժողովուրդն սկսաւ միաբերան աղաղակել Թէ «չենք ուզեր Մկրտիչ եպիսկոպոսը, չենք ուզեր Միքայէլ վարդապետը եւ երկուքը մէկտեղ պէտք է որ առաջնորդարանէս շուտով դուրս ելլեն, որովհետեւ իրենք խռովարար են» եւ այլն եւ այլն:

Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոս ամենեւին ընդդիմութիւն կամ հերքում եւ կամ բողոք մը չըրած՝ իսկոյն յանձնեց կնիքներն ու հրաժարականը գրով տուաւ, որն որ ժողովրդեան կարդացուելով ընդունելի եղաւ:

Այնուհետեւ Միքայէլ վարդապետին հոս չմնալն ալ ապահովցընելէ յետոյ՝ ժողովուրդը որոշեց գաղտնի քուէարկութեամբ առժամանակեայ յանձնաժողով մը կազմել ինն անձինքներէ [քուէարկութեան արդիւնքը եւ ինն անձերուն անունները տես՝ Ջահակիր, թիւ 2009, Հ.Ա.], որպէս զի գեր. Փոխանորդին հաշիւները նայի, նորէն Թաղական Խորհուրդ մը կազմէ եւ ընդհանուր ժողովոյ ընտրութեան գործը, որ գեր. Փոխանորդը օր օրի կը ձգէր, գլուխ տանի, եւ մինչեւ ան ատեն պատահած ազգային գործերը տնօրինէ: Ուստի ամենքն ի միասին Ս. Եկեղեցի աջին եւ յիշեալ յանձնաժողովոյ անդամոց ընտրութեան քուէարկութիւնն ըրին մեծաւ եռանդեամբ: Եւ գործողութիւնն աւարտելէ յետոյ ամէն մարդ իր տեղը դարձաւ գոհ սրտիւ եւ զուարԹ դիմօք ու յանձնաժողովն իր պաշտօնը գործադրել սկսաւ:

Ձենք կրնար այժմէն գիտնալ Թէ այս դէպքերն ու փոփոխութիւններն ի՛նչ աստիճան աղէկ հետեւանք պիտի ունենան, բայց կը փափաքիմք եւ կը մաղԹեմք որ գոնէ այսուհետեւ տեւական խաղաղութեան սկիզբ մը ըլլայ եւ կազմուելիք ժողովներն աւելի կանոնաւոր յարատեւութեամբ ընԹանան եւ ազգին վիճակին պիտանացու ծառայութիւններ մատուցանեն. եւ ասիկա կրնար ըլլալ՝ երբ Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսը գահընկէց ընելու ատեն ցուցուցած միաբանական ոգինին միշտ ունենան ազգայինք: Արդարեւ շատ

նշանաւոր էր այն միաբանութիւնը, սակայն ատիկա պէտք է ամէն ատեն եւ ամէն գործի մէջ ըլլայ եւ միշտ ազգին օգուտը նպատակ ունենալով: Առանց այդ նպատակին եղած միութիւնն ու եռանդը գովելի չէ, վասն զի վրէժխնդրութեան կիրքէ յառաջ եկած կրնայ համարուիլ:

Սակայն սա անուրանալի է որ այս դէպքը մեծ օրինակ մը պիտի ըլլայ Հայ կղերին, որ հասկընայ թէ ազգը իւր իրաւանց տէրն է եւ չթողուր որ առաջնորդ մը կամ վարդապետ մը երկար ատեն իր իրաւունքը ոտնկոխ ընէ եւ բռնանայ իր վրան. եւ թէ՝ ազգն իւր եկեղեցւոյ եւ առաջնորդարանին տէրն է եւ օրինօք իրաւունք ունի հօն բռնացող վարդապետին թեւէն բռնել եւ դուրս հանելու: Եւ վերջապէս թէ՝ առաջնորդ մը իրաւունք չունի՝ Հայր եմ՝ ըսելով ժողովուրդն իրեն գերի ընելու եւ առաջնորդարանն ու ազգին կալուածներն իրեն սեպհական ստացուածքնին պէս բռնելու. վասն զի անոնց տէրը ազգն է եւ ուզածին պէս կրնայ գործածել զանոնք:

Արդ՝ օրինակէ խրատուելու տրամադրութիւն ունեցող կարգաւորներնիս այսուհետեւ կրնան մտադիր ըլլալ որ այժմ ժողովուրդը կոյր զկուրայն իր առաջնորդին կամ վարդապետին հետեւելու հպատակելու տրամադրեալ չէ, եւ կ'ուզէ օրինօք իր ունեցած իրաւունքը եւ մանաւադ բարի օրինակ տալ իրենց պարկեշտութեամբն ու հեզութեամբը, եւ ո՛չ թէ իրենց չունեցած ու չգիտցած բարոյականութիւնն անոնց դաս տալու համարձակելով:

Հայ ժողովուրդը որ այժմ ամէն ճիգ կը թափէ կոր իր գործերը սահմանադրապէս կառավարելու, կարելի՞ է որ միմիայն մէկ վարդապետի մը կապուի եւ անոր ետեւէն երթայ՝ ո՛ւր որ նա ուզէ: Ո՛չ. այսուհետեւ ժողովուրդը մէկ մարդու կամքէն չկախեր իր կամքը, այլ կ'ուզէ օրինաց հետեւիլ, օրինաց հպատակիլ: Եւ ո՛ր առաջնորդը որ այսպէս ընէ՝ նա սիրելի կ'ըլլայ ժողովրդեան:

Գիտեմք որ այս խօսքերը Գեր. Մկրտիչ Եպիսկոպոսին համար չեն, որովհետեւ նա օրինակէ խրատուելու տրամադրեալ չէ, եւ կ'ուզէ ամէն բան բռնութեամբ ընել: Արդէն կ'աշխատի կոր կառավարութեան ձեռօք եւ իրեն կուսակիցներ շահելով՝ վերստին հաստատուիլ իր հրաժարեալ պաշտօնին մէջ, եւ ազգիս համար ալ էփաղէկ զրպարտութիւններ ըրեր է կառավարութեան առջեւ զանի անկարգ եւ կասկածելի ցուցանելով: Բայց առանց մարգարէ ըլլալու իրեն կ'ըսեմք թէ զուր տեղը կ'աշխատի, եւ կառավարութիւնն իրեն չըսեր թէ «Ազգն ուզէ չուզէ, դու գնա անոր առաջնորդէ»[74]:

(Շար. 4)
ՀԱՅԿ ԱԻԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

71. «Ազգային», *Վարագայի հավատիս*, 26 Մայիս 1865 (հ.տ.), իքինճի սէնէ, Նօ. 174, էջ 1-2:
72. *Մասիս*, 29 Մայիս 1865 (հ.տ.), չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 694, էջ 2-3:
73. *Մասիս*, 21 Յուլիս 1865 (հ.տ.), չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 701, էջ 2:
74. Ազգասէր ոմն, [Նամակ Գահիրէէն], *Վարագայի հավատիս*, 1 Յունիս 1865, իքինճի սէնէ, նօ 177, էջ 1-2:

ԽՈՀԵՐ

ԿԱՐԴԱԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ ԵՒ ՀԱԿԱՐՈՒԵՍՏԸ

Արուեստ է կարդալը: Ինչպէս արուեստը՝ կարդալը միանշանակ չէ, կարդալու արուեստը բազմաշերտ է: Խորասուզուիլ բնագիրին մէջ, թափանցել ուրիշի (գրողի) միտքերուն եւ հոգեբանութեան մէջ, միաժամանակ մնալ ինքնուրոյն, մտաբորբոք հարցեր են:

19-րդ դարու զանգուածային գրագիտութեան եւ ընթերցանութեան դարաշրջանին սկսաւ կարդալու հակարուեստային մղումները: Արագ, մակերեսային, թիրախաւորեալ ընթերցանութիւնը դարձաւ չափանիշ: Եւ յատկապէս լրագրային օգտապաշտ ընթերցանութեան համատարածումը սպաննեց կարդալու արուեստը իբրեւ հաճոյք, ապրում եւ կամք, գերիշխող դարձնելով մասնատուած միտքերու ներկայացումն ու ընթերցանութիւնը: «Օրաթերթերու հսկայ աւերը», կը բացագանչէր Յակոբ Օշական զմիւռնահայ մամուլին համար[1], որ նաեւ ընդհանուր օրաթերթերու չափանիշն էր: Մարդը (թէ՛ գրողը եւ թէ՛ կարդացողը) դարձաւ բնագիրի գերին, փոխանակ ըլլալու անոր տէրը: Պէտք եղաւ Նիցչէին գտնելու գերմարդը՝ դուրս գալու համար կնճիռէն, եւ ոչ միայն այս կնճիռէն:

Մուտք դէպի ընթերցանութիւն

Խօսքի նախնական ձեւը՝ ձայնարձակումը, մարդուս մէջ գոյութիւն ունեցած է նախնադարեան անյիշարժան ժամանակներէ ի վեր: Ձայնը մարդու ֆիզիքական կառուցուածքի բաղկացուցիչն է: Եւ ահաւասիկ ձայնարձակումի աւելի զարգացած ձեւը՝ խօսքը, մարդուն կ'ուղեկցի աւելի քան հարիւր հազար տարիներէ ի վեր:

Մարդ խօսիլ կը սորվի բնական զգայարաններուն միջոցով՝ լսելով: Ճիգ չի թափեր խօսելու համար: Խօսիլը ներքնականացուած մասն է մարդ արարածին: Բայց ոչ կարդալը:

Կարդալը հինգ-վեց հազար տարուան պատմութիւն ունի ընդամէնը, եւ բնականաբար կապուած է գրելու յայտնագործութեան հետ: Կարդալը դարեր շարունակ մնացած է մարդկութեան փոքրագոյն ընտրելախաւի մը սեփականութիւնը: 15-րդ դարուն ձեռագիրէն անցումը դէպի տպագրութիւն աւելցուց ընթերցանութեան տարածութիւնը, բայց միշտ մնաց մարդկային սակաւաթիւ խումբերու սեփականութիւնը: Միայն 19-րդ դարու դրամատիրական շուկայի արմատաւորումին եւ գիրքի սպառողական զանգուածայնութեան պատճառով է որ գիրքն ու կարդալը դարձան ըստ կարելւոյն համատարած: 21-րդ դարասկիզբը շրջադարձային եղաւ կարդացողներուն համար՝ համացանցային թուայնացումի չափազանց արագ տարածումին եւ արմատաւորումին պատճառով:

Մովսէս Խորենացի մինչեւ Աղեքսանդրիա պիտի զար՝ կարդալու համար: Այսօր տունը նստած՝ համակարգիչի պաստառին վրայ կարելի է կարդալ մարդկային միտքի արտադրած ամբողջականութիւնը:

Փոխուած է կարդալու միջոցը, փոխուած է նաեւ գիրը ընկալելու տրամաբանութիւնը։ Փոխուած է գիրի տեսողական ընկալումը՝ ձեռագիրէն դէպի տպագիր, եւ վերջապէս՝ թուային։ Եւ եթէ ձեռագրական դարաշրջանին, վարպետ գրիչները եւ ծաղկողները իրենց ձեռագիրները տեսողականօրէն կը դարձնէին գեղեցիկ եւ կը հրճուէին ու գեղագիտական վերացում կ’ապրէին իրենց իսկ արտադրած աշխատանքին միջոցով, միաժամանակ սակաւաթիւ ընթերցողներուն մօտ աւելցնելով պատկերային գեղեցկութեան ընկալողական նուրբ շերտաւորում մը, այսօր գիրքերու պատկերային գեղեցկութիւնը հիմնականապէս կը հետապնդէ շուկայի սպառում։ Սպառողական արտաքին գեղեցկութիւնը նաեւ մտած է մեր բոլորիս առօրեայ ընկալումին մէջ։ Մենք անընդհատ կը գործածենք «շքեղ տպագրութիւն» արտայայտութիւնը, բայց հազուագիւտ՝ «խորունկ բովանդակութիւն»։

Իմ առաջին գիրքս 1999-ին վատ տպագրուեցաւ։ Դրամաշնորհ կազմակերպութիւնը բաւական դժգոհեցաւ, սկիզբը չուզեց բաժնել գիրքը, բայց ոչ ոք, ՈՉ ՈՔ, խօսեցաւ բովանդակութեան մասին, որ կը պարունակէր հայ մեծագոյն երաժշտահանի մը մէկ ու կէս դար անտիպ մնացած հրաշակերտ գործերը։ Բայց՝ տպագրութիւնը շքեղ չէր բնաւ։ Եւ վերջ։

Ահաւասիկ դպրոցական գրքոյկ մը՝ գործնական նպատակի (ոչ դասաւանդումի) համար տպուած։ Քանի մը էջ՝ շքեղ տպագրութեամբ։ Բայց՝ քիչ մը շատ շքեղ։ Այնքան շքեղ՝ որ նոյնիսկ սպառողապաշտներուն ուշադրութիւնը գրաւեց այդ շատութիւնը։ Շքեղութիւնը անցած էր նոյնիսկ սպառողական պահանջները, զայն դարձնելով անբնական։ Սպառող ընթերցողը նկատեց ասիկա եւ խօսեցաւ շքեղութեան այս անգամ արդէն անհաճոյութեան մասին։ Ոչ ոք, ՈՉ ՈՔ, առարկեց անոր բովանդակած մկրատուած նիւթերը, որոնք բացառապէս կը հասցէագրէին հրամայական հայրենասիրութիւնը։ Գերհայրենասիրութիւնը՝ իբրեւ բովանդակութիւն, անկարեւոր է, գերշքեղութիւնը՝ կարեւոր։ Խօսքի նիւթը շքեղութիւնն է՝ լաւ թէ վատ։ Բայց ոչ բովանդակութիւնը։ Սպառողականութիւնը հասած է իր նպատակին։ Սպառողականութեան խոնարհ ծառաներն ենք մենք։ Սպառողականութիւնը յաղթած է միտքին ու գաղափարին։

Տակաւին կը սիրեմ Խորհրդային Հայաստանի գիրքերը՝ դեղնած էջերով եւ անհրապուրիչ կողքերով (թէեւ չեմ սիրեր կարօտաբաղձ ըլլալ), ուր ընթերցողին ուրիշ բան չէր մնար բացի բովանդակութեան մէջ մտնելէ։ Հիմա չեմ ըսեր՝ որ գիրք մը պարտադրաբար անհրապոյր պէտք է ըլլայ. խօսքը պարզապէս հրապուրանքի ինքնանպատակութեան մասին է։

Խորենացի եւ այդ ժամանակուայ մարդիկ կ’երթային դէպի գիրը, լուրջ ճիգ կը գործադրէին դէպի գիրը երթալու գործողութեան համար. այսօր գիրը ինքն է որ կու գայ մեզի՝ առանց ճիգի։ Ոչ թէ կու գայ, այլ կը ղրկուի, եւ քանի որ ղրկող կայ՝ ղրկողը կը տիրապետէ իր ղրկածին վրայ։ Ղրկելը վերածուած է հիմնարկի՝ յայտնի եւ թաքուն, իսկ մենք կը սիրենք ղրկուած, պատրաստ, անճիգ գիրը։ Եւ հիմնարկը կը ղրկէ ամենէն մակերեսայինը, ամենէն զգայացունցը, ամենէն դիւրինը։ Դիւրին գիրն ու միտքը՝ ամէն տեղ։ Խոր ու բովանդակալից գիրին հասնելու համար ճիգ պէտք է, ինչպէս ըրած էր Խորենացին։ Ճիգի մղումը նոյնն է, ըլլայ Հայաստանէն երթաս Եգիպտոս, կամ տունը նստած, համակարգիչին առջեւ, փնտռես ուզածդ։ Փնտռես *քու* որոշածդ՝ այլ ոչ թէ *ուրիշ*էն եկածը։ Նկատի չունիմ Google որոնումը, այլ գիրին հասնելու գաղափարական մղումը, գիտակցութիւնը, կիրքը, կամքը։ Գիրի հանդէպ կամք ունէր Խորենացի՝ այդ մեծ ճամբորդութիւնը կատարելու համար, մինչդեռ գիրի մատչելիութեան այսօրուայ արտաքին դիւրութիւնը սպաննած է ձգտելու կամքը, տեղի տալով մակերեսայնութեան։

Կարդալ՝ ուրիշին թափանցելու համար

Կարդալու պատումը կ’ընթանայ գիտելիք կուտակելու, սորվելու եւ զարգանալու ուղղութեամբ, այսինքն՝ ինքզինքը լիացնելու, բայց ոչ ուրիշին թափանցելու հաճոյքը ստանալու։

Հասկնալ ուրիշը՝ ոչ թէ նախնականօրէն անոր ճիշդն ու սխալը փնտռելու անձնապաշտ հաճոյքին համար, ոչ ալ «համաձայն եմ / համաձայն չեմ» տարրական բեւեռային եզրակացութիւններով ինքնագոհութեան ծարաւը յագեցնելու, այլ իրապէս թափանցելու ուրիշի միտքին մէջ։

Անշուշտ, չկայ բացարձակ ուրիշը, չկայ ուրիշը՝ առանց սեփական ինքնի։ Հետեւաբար, եթէ կայ հարիւր կարդացող, ուրեմն կայ հարիւր ուրիշ։ Բայց մէկ բան է ես-ի պարտադրումը ուրիշը ըմբռնելու ընթացքին մէջ, ուրիշ բան է սեփական ինքնի միջոցով ուրիշը հասկնալու շարժումը, այլեւ հաճոյքը։

Որքան բանասէրներ կը բանասիրեն՝ առանց փորձելու հասկնալ բանասիրուող նիւթի միտք բանին, բաւարարուելով լոկ մակերեսային ընթերցումով, երբեմն առանց նոյնիսկ կարդալու մինչեւ վերջ։

Որքան մտաւորականներ՝ որոնց կոչումն է մտածել եւ միայն մտածելէ ետք արտայայտուիլ, կը վանեն ուրիշ մտաւորական մը՝ առանց կարդացած ըլլալու անոր գրութիւնները, հիմք ունենալով անոր մասին տարածուած տեղեկութիւն մը, կամ անոր շուրջ ստեղծուած յարմարաւէտ գաղափարախօսութիւնը։

Կարդալը հաղորդակցային յարաբերութեան ստեղծումն է բնագիրին հետ։ Ենթակայական յարաբերութիւն մըն է՝ սերտ, ներամփոփ, համակուած։ Առանց հաղորդակցութեան, բնագիրը կը մնայ կուտակուած դէպքերու հաւաքածոյ։

Եկէք ընդունինք որ ուրիշին հասկնալու հարցը ոչ միայն գրական է։ Եւ, ընդհանուր առմամբ, մեր շուրջը աւելի շատ է չհասկնալու անձնապարծութիւնը քան հասկնալու հաճոյքը։ Ծնողքներ՝ որոնք չեն ուզեր հասկնալ իրենց զաւակները, գրախօսներ՝ որոնք չեն փորձեր որսալ գրախօսուող բնագիրին յատկութիւնները, քննախօսներ՝ որոնք մակերեսայնօրէն կը դիտեն ներկայացումը։ Հաւաքականութեան տեսանկիւնէն ունինք ազգեր՝ որոնք չեն հասկնար ուրիշ ազգերը, կուսակցութիւններ՝ որոնք անտեղեակ են ուրիշ կուսակցութիւններէ, այսինքն, նոյնական հաւաքականութիւններ՝ որոնք անտեղեակ են իրարմէ։

Ուրիշին հասկնալու գիտակցութիւնը կը սկսի անձէն, ենթակայէն։ Դպրոցի մէջ աշակերտին չեն սորվեցներ ուրիշը հասկնալու արուեստը, իսկ գրականութիւն կարդալ կու տան զայն տառացիօրէն վերարտադրելու համար։ Եւ գիտակից անձի մը համար յատկապէս գրականութիւնը կրնայ ըլլալ ուրիշին հասկնալու լաւագոյն ինքնամարզումը, քանզի լաւ գրականութիւնը՝ արձակ թէ բանաստեղծութիւն, բարձրագոյն շերտ մըն է արտայայտութեան։

Շոփենհաուէր եւ կարդալը ընդդէմ ինքնուրոյնութեան[2]

Պէտք է անընդհատ կարդալ։ Կարդալ ու կարդալ։ Մենք՝ կարդացողներս, անընդհատ կ՚այպանենք չկարդացողները։ Կարեւոր չէ ի՞նչ եւ ի՞նչպէս կը կարդանք։ Կարեւորը՝ կը կարդանք։ Կը կարդանք, ուրեմն կ՚ընդունինք ուրիշին գիտելիքը։ Ուրիշին գիտելիքը առարկայական է՝ քանի որ ուրիշինն է։ Յաճախ այդ առարկան չի դառնար մեր սեփական յիշողութեան մասը՝ կը մնայ առարկայ։ Այդպէս կը սորվեցնեն մեզի կարդալ դպրոցներուն մէջ։

Այս առումով, արմատական է Արթուր Շոփենհաուէրի կարծիքը կարդալու մասին։ Ան կը մերժէ որ ուրիշը մտածէ մեզի համար.

Երբ կը կարդանք, ուրիշ մէկը կը մտածէ մեզի համար, իսկ մենք պարզապէս կը կրկնենք իր մտաւոր ընթացքը։ Ասիկա կը նմանի գրել սորվող այն աշակերտին՝ որ տետրակին մէջ իր գրիչով կ՚ամրացնէ ուսուցիչին կողմէ նախապէս մատիտով գրուած գիրերը։ Ուստի, երբ կը կարդանք, մտածելու աշխատանքը մեծ մասամբ կը խլուի մեզմէ։ Ահա՛ կը հետեւի այն նկատելի թեթեւացումը զոր կը զգանք՝ երբ մեր խոկումներու մտազբաղուածութենէն ետք կ՚անցնինք ընթերցանութեան։ Երբ կը կարդանք, իրականութեան մէջ մեր միտքը կը հանդիսանայ ընդամէնը ուրիշ մարդոց գաղափարներուն խաղավայրը։ Իսկ ի՞նչ կը մնայ երբ անոնք կը մեկնին վերջապէս։ Արդիւնքը այն կ՚ըլլայ՝ թէ ով որ բաւական շատ կը կարդայ, իսկ դադարներուն ինքզինքը կը զուարճացնէ անփոյթ զբօսանքով, աստիճանաբար կը կորսնցնէ ինքզինքին համար մտածելու կարողութիւնը, ճիշդ այնպէս ինչպէս մարդ մը որ անընդհատ կը հեծնի՝ ի վերջոյ կը մոռնայ ինչպէս քալել[3]*։*

Փրոֆեսիոնալը կարդացած է գիրքերը, մտածողը՝ աշխարհի գիրքերը, կ՚արձանագրէ Շոփենհաուէր.

Մասնագէտները անոնք են որոնք կարդացած են գիրքեր, իսկ մտածողները, հանճարները, լուսաւորիչները եւ մարդկային ցեղի բարենորոգիչները անոնք են որոնք կարդացած են ուղղակիօրէն աշխարհի գիրքը[4]*։*

Շոփենհաուէր տակաւին չէ սպառած իր խօսքը.

Կարդալը ընդամէնը կը հանդիսանայ բնատիպ մտածողութեան սոսկ փոխարինումը։ Երբ կը կարդանք, մենք կ՚արտօնենք որ ուրիշը խնամակալութեամբ առաջնորդէ մեր մտածմունքը։ Աւելին, բազմաթիւ գիրքեր կը ծառայեն պարզապէս ցոյց տալու համար թէ որքան սխալ ճանապարհներ կը գտնուին եւ որքան լրջօրէն կրնանք մոլորուիլ երբ մեզի թոյլատրենք առաջնորդուիլ անոնցմով։ Բայց ով որ կ՚առաջնորդուի հանճարով, այսինքն՝ կը մտածէ ինքն իր համար, կը մտածէ ազատօրէն եւ իր անձնական համաձայնութեամբ եւ կը մտածէ ճշգրօրէն, ան ունի շիտակ ճամբան գտնելու կողմնացոյցը։ Հետեւաբար, մենք պէտք է կարդանք միայն այն ժամանակ երբ մեր անձնական գաղափարներուն ակունքը կը ցամքի, ինչպէս շատ յաճախ կը պատահի նոյնիսկ լաւագոյն մտածողներուն հետ։ Միւս կողմէն, գիրք մը վերցնելու նպատակով վանել մեր անձնական բնատիպ եւ ուժեղ գաղափարները, մեղանչում մըն է Սուրբ Հոգիին դէմ։ Մենք նմանած կ՚ըլլանք ազատ բնութենէն փախչող մարդու՝ որ բնութիւնը կը դիտէ իբրեւ հերպարիում, կամ կը նախընտրէ գեղեցիկ բնավայր մը դիտել պղինձէ շրջանակի մէջ[5]*։*

Կարդալ՝ առանց փորձառութեան, այսինքն՝ առանց սեփական մտածմունքի, կը նշանակէ մկրատել գիտելիքները եւ զանոնք օտարացնել իրարմէ, պիտի շարունակէր Շոփենհաուէր.

Անոնք որոնք իրենց կեանքը սպառած են կարդալով եւ իրենց իմաստութիւնը քաղած են գիրքերէ, կը նմանին մարդոց որոնք երկիրի մը մասին ստոյգ տեղեկութիւն ստացած են բազմաթիւ ճամբորդական նկարագրութիւններէ։ Անոնք ընդունակ են իրերու մասին առատ տեղեկութիւն տալ, բայց խորքին մէջ ոչ մէկ կապակից, յստակ եւ համակողմանի գիտելիք ունին երկիրի էութեան մասին։ Միւս կողմէն, անոնք որոնք իրենց կեանքը սպառած են մտածելով, կը նմանին այդ երկիրին մէջ անձամբ ապրած մարդոց։ Միայն իրենք են որոնք իրապէս գիտեն ինչի մասին կը խօսին։ Այնտեղ գտնուող իրերուն մասին իրենց ունեցած գիտելիքը կայուն ու կապակից է։ Իրենք ճշմարիտ կերպով հմուտ են այդ գիտելիքին[6]*։*

Շոփենհաուէրի փիլիսոփայական ուսումունքին ողնասիւնը Կամքն է (անգլերէն՝ Will, գերմաներէն՝ Wille), աշխարհը իբրեւ «ինքնին իր»-ը (անգլերէն՝ thinginitself, գերմաներէն՝ Ding an sich)՝ անսահմանօրէն ազատ իղձը կամ տենչանքը, որ հիմքն է կեանքի եւ գոյութեան։ Բնութիւնը, ներառեալ մարդը, արտայայտութիւնն է կեանքի հանդէպ անյագ կամքի արտայայտութեան։ Շոփենհաուէրի համար կեդրոնական նշանակութիւն ունի անհատական դրդապատճառը։ Մարդիկ կը դրդուին միայն իրենց անձնական հիմնական իղձերով՝ «Կամք ապրելու համար», որ կը հանդիսանայ մարդոց առաջնորդողը։

Կամքը պատճառն է մարդկութեան բոլոր տառապանքներուն։ Բայց կարելի է գեղագիտական խոկումի կամ արուեստի միջոցով ժամանակաւորապէս խուսափիլ այդ տառապանքներէն։ Շոփենհաուէր աշխարհը բաժնած է երկու երեւոյթներու՝ աշխարհը իբրեւ Կամք (իղձ կամ տենչանք, որ կը գտնուի ժամանակէն ու տարածութենէն անդին՝ անկաշկանդ ազատութեան մէջ) եւ աշխարհը իբրեւ պատկերում (մտաւոր պատկեր կամ գաղափար, որ կ՚ենթարկուի ժամանակի, տարածութեան եւ պատճառականութեան օրէնքներուն)։ Գեղագիտական խոկումի կամ արուեստի միջոցով մարդ այլեւս աշխարհը չ՚ընկալեր իբրեւ սոսկ պատկերում՝ իբրեւ իրմէ անջատուած ընկալումի կամ ներըմբռնողականութեան առարկայ, այլ միակցութիւն կը կազմէ այդ ընկալումին հետ։ Երբ գիտակցութիւնը աշխարհին հետ կը միաձուլուի իբրեւ ցաւագուրկ պատկերում, ապա կը դադրի մարդ աշխարհը գիտակցիլ ու զգալ իբրեւ ցաւ պատճառող կամք։ Ընկալել «աշխարհը իբրեւ պատկերում»՝ առանց «աշխարհը իբրեւ կամք»-ի ընկալողութեան, հիմքը կը կազմէ գեղագիտական հաճոյքին։ Հետեւաբար, մարդ այլեւս կը դադրի ըլլալ անհատ մը՝ որ կը տառապի իր անհատական կամքին պատճառով, այլ

ինքը կը դառնայ անժամանակ ու կամքազուրկ ընկալումի մը ճանաչողութեան եւ իմացութեան ենթական, ուրեմն, կը բացայայտուի գաղափարը:

Այստեղէն ալ կը բխի Շոփենհաուէրի «հանճար»-ի հասկացողութիւնը: Միայն հանճարը, աւելի ստոյգ արուեստի հանճ՞արը, կարող է կատարել այս գործողութիւնը: Բայց ո՞վ է հանճարը:

Շոփենհաուէր կը փորձէ բացատրել «հանճար»-ին եւ «սովորական մարդ»-ուն տարբերութիւնը.

Հանճար մը ունի կրկնակի իմացականութիւն [intellect], *մէկը իր եւ իր կամքին ծառայելու համար, միւսը աշխարհին համար՝ որուն հայելին կը դառնայ ինք, շնորհիւ այդ աշխարհին հետ իր զուտ առարկայական վերաբերմունքին: Հանճարին կողմէ ստեղծուած արուեստի կամ բանաստեղծական կամ փիլիսոփայական գործը պարզապէս արդիւնքն է կամ խսկութիւնն է այս հայեցողական վերաբերմունքին՝ մշակուած ըստ որոշ թեքնիքական օրէնքներու:*

Միւս կողմէն, սովորական մարդը ունի միայն մէկ իմացականութիւն, զոր կարելի է կոչել ենթակայական [subjective], *ի հակադրութիւն հանճարի առարկայական* [objective] *իմացականութեան: Թէեւ այս ենթակայական իմացականութիւնը կրնայ ըլլալ խիստ խորաթափանց (ան գոյութիւն ունի կատարելութեան խիստ տարբեր աստիճաններով), ան երբեք չի կրնար հաւասարիլ հանճարի կրկնակի իմացականութեան*[7]*:*

Հանճարի գաղափարին համար Շոփենհաուէր կ'երթայ աւելի հեռուները.

Գաղափարները կարելի է ըմբռնել միայն [...] *իբրեւ զուտ խոկում* [contemplation]*՝ որ ամբողջապէս ներծծուած է իր առարկային կողմէ, իսկ հանճարին էութիւնը կը կայանայ պարզապէս նման խոկումի համար անհրաժեշտ կարողութեան գերակշռութեան մէջ: Եւ քանի որ ասիկա կը պահանջէ մէկու մը սեփական անձին եւ իր յարաբերութիւններուն ամբողջական մոռացութիւնը, ուրեմն հանճարը ոչ այլ ինչ կը հանդիսանայ քան ամենակատարեալ առարկայականութիւնը, այսինքն՝ միտքի առարկայական կողմնորոշում մը, ի հակադրութիւն ենթակայական կողմնորոշումի՝ որ ուղղուած է մէկու մը սեփական անձին, այսինքն՝ կամքին: Հետեւաբար, հանճարը կարողութիւնն է պահելու ինքզինքը զուտ ներըմբռնողական վիճակի մէջ, կորսնցնել ինքզինքը ներըմբռնողականութեան մէջ եւ ի սկզբանէ բացառապէս կամքի ծառայութեան համար գոյութիւն ունեցող ճանաչողականութիւնը հեռացնել այդ ծառայութենէն, այսինքն՝ ժամանակաւորապէս մէկու մը շահերը, կամքը եւ նպատակները ամբողջովին մեր հայեացքէն դուրս մղել, եւ հետեւաբար լիովին հրաժարիլ մեր սեփական անհատականութենէն՝ մնալու համար զուտ ճանաչողական ենթականեր, աշխարհի յստակ դիտանցքներ*[8]*:*

Այս բոլորը կը բացատրէ կարդալու եւ հանճարի վերոյիշեալ դրոյթը: Շոփենհաուէրի Կամքն է որ սովորական մարդուն կը մղէ կարդալ: Կարդալը Կամքն է՝ անսահմանօրէն ազատ իղձը կամ տենչանքը: Կարդալով, այսինքն՝ ուրիշին միտքերը կարդալով, մարդ աշխարհը ընկալած կ'ըլլայ իբրեւ սոսկ պատկերում՝ իբրեւ իրմէ անջատուած ընկալումի առարկայ, առանց միակցութիւն կազմելու անոր հետ: Հետեւաբար, Կամքն ու կարդալը հիմքն են մարդկային դժբախտութեան:

Իղձի ազատութիւնը դժբախտութիւն է, մինչդեռ մտածելու ազատութիւնը այդ դժբախտութենէն գոնէ ժամանակաւոր ձերբազատումն է: Երկու ազատութիւններ, առաջինը՝ ենթակայական, երկրորդը՝ առարկայական:

Ինչպէս՝ Քրիսթոֆըր Ճանաուէյ կը գրէ՝

Իր [իմա՝ Շոփենհաուէրի, Հ.Ա.] *հայցը այն է՝ որ մարդ չի կրնար Գաղափարներ ճանչնալ եթէ ինքզինքին մասին պահպանէ ըմբռնում մը իբրեւ անհատ՝ անջատուած խոկումի առարկայէն*[9]*:*

Կարդալով ստացուած Գաղափարը կը հանդիսանայ խոկումի եւ խորհելու այդ անջատուած առարկան: Ձերբազատուելով կարդալէն, մարդը ինքը անձամբ դառնալով Գաղափարի աղբիւրը, Գաղափարն ու խոկումը կը միանան իրարու:

Այս բոլորէն կարելի է ուրուագծել ընդհանուր գաղափարային կաղապար մը: Երբ Շոփենհաուէր կը դիմադրէ կարդալը, ան կը դիմադրէ կարդալու այս եղանակը, այսինքն՝ ուրիշի կերտած, ուրիշ ու անծանօթ տեղ մը ձեւաւորուած գիտելիքի անքննական ընդունումը: Կը դիմադրէ առարկայականացուած գիտելիքը՝ որ կ'ընկալուի անքննական մօտեցումով, մինչդեռ գիտելիքը կը դադրի գիտելիք ըլլալէ առանց ենթակայական համոզումին, քննարկումին, քննադատութեան եւ մանաւանդ խնդրականութեան մասը կազմելու:

Շոփենհաուէր դիմադրած է, բայց զանգուածային արդի կրթութեան ձայնը եղած է որոշիչ:

Նիցչէի գրելն ու կարդալը

Ինչպէս Շոփենհաուըր, Նիցչէ իր գրութիւններուն մէջ եւս կը դնէ կարդալ ընդդէմ ինքնուրոյնութեան հարցը, առաւելութիւն տալով վերջինին:

Բայց այստեղ կ'ուզեմ անդրադառնալ *Այսպէս խօսեցաւ Զրադաշտը* հատորի կարճ գրութեան՝ «Կարդալու եւ գրելու մասին» վերնագիրին տակ, ուր գրելու եւ կարդալու իմաստները փոխադարձաբար կ'ընդունին իրարմէ[10]:

Կը սկսի այսպէս.

Բոլոր գրուածներէն միայն այն կը սիրեմ՝ որ մէկը իր արիւնով կը գրէ: Գրէ՛ արիւնով եւ կ'իմանաս որ արիւնը ոգի է:

Արիւն եւ ոգի՝ երկու հիմնական բառեր նախադասութեան մէջ:

«Գրել արիւնով» ուղղակիօրէն պիտի չհասկնալ «գրել աւիւնով» առօրեայ իմաստով: «Արիւն»-ը պիտի նշանակէ գերագոյն ճիգ, մտաւոր տառապանք միտքը գրել-արտայայտելու համար, նշանաւորելով մտածողութեան մակարդակ մը:

Գրելը պատրաստ միտքեր վերարտադրել չէ, այլ արիւն է, նոր կազմաւորուող միտքեր՝ որոնց գրառումը կարելի չէ առանց ցաւի: Գրելը միտք տանջող գաղափարի արդիւնքն է: Միտքին մէջ աղօտ գոյութիւն մը՝ որ դարձած է գաղափար, իսկ վերջինիս գրառումը տառապալից գործողութիւն մըն է, քանի որ նոր է, նախապէս չգրուած, եւ պէտք է գտնել գիւտը զայն գրելու:

Եւ այս տեսակ գրութիւնը ոգի է: Բայց ի՞նչ է ոգին Նիցչէի համար:

Զրադաշտը կը մերժէ հոգիի գոյացութիւնը, եւ կ'ըսէ թէ իրական ես-ը մարմինն է: Այս մարմինը ունի կամք եւ խելացութիւն՝ զորս կարելի է անուանել «ոգի», եւ որոնք ոգիի գործիքներն են: Այս կամքէն եւ խելացութենէն կը ծագի բանականութիւնը: Ի տարբերութիւն հոգիէն՝ որ գերբնական էութիւն մըն է, ոգին ստեղծարար դրսեւորում է, կամքարտայայտութիւն: Ոգիով մարդ կը հասնի Նիցչէի տենչած մարդու տեսակին՝ գերմարդուն:

Կու գայ յաջորդ պարբերութիւնը.

Դիւրին չէ ուրիշին արիւնը հասկնալ. ես կ'ատեմ պարապանբան ընթերցողները:

Այստեղ գրելէն կ'անցնի ընթերցանութեան: Եթէ

բնագիրը գրուած է արիւնով եւ ոգիով, ինչպէս պէտք է ըլլայ որեւէ խոր գրութիւն, ուրեմն զայն դժուար է հասկնալ: Նիցշէ կ'արհամարհէ մակերեսային կարդացողները, որոնք չեն ուզեր հասկնալ գրութեան իմաստային տարողութիւնները, չեն ուզեր ներգրաւուիլ խորքով: Այդ ուրիշը ընթերցողին համար կը մնայ օտար, օտար է արիւնը իրեն համար:

Ով որ կը ճանչնայ ընթերցողին, այլեւս ոչինչ կ'ընէ ընթերցողին համար: Ընթերցողի դար մը եւս՝ եւ ոգին ինքը կը հոտի, կը շարունակէ փիլիսոփան:

Ընթերցողէն անմիջական արձագանգ ստանալու, անոր շուտափոյթ համակրանքը գրաւելու, ընթերցողին ծառայելու միտումով գրողը կը կորսնցնէ իր ստեղծագործ կամքը, ոգին, գրելու արիւնը, արտադրելով մակերեսային գրութիւններ՝ որոնք կը վնասեն նոյն ինքը ընթերցողին:

Նիցշէ դէմ է օգտապաշտ գրութեան. ան կը խաթարէ գրողի ինքնը, կը վերացնէ ինքնագիտակցութիւնը:

Թէ ամէն ոք կարդալ սորվելու իրաւունք ունի՝ ոչ միայն կը փճացնէ գիրը, այլեւ միտքը:

Կամ՝ ոչ միայն կը փճացնէ գրելը, այլեւ մտածելը: Կը շարունակէ.

Երբեմն ոգին աստուած էր, ապա մարդ դարձաւ, իսկ հիմա նոյնիսկ ամբոխ կը դառնայ:

Նիցշէ նկատի ունի ոչ թէ գրագիտութեան անպատեհութիւնը, այլ անոր զանգուածայնացումը, երբ տեղի կ'ունենայ ամբոխավարի ընթերցանութիւն: Ամէն մարդ կը կարդայ՝ յուրախութիւն անգրագիտութիւնը վերացնողներուն, բայց առանց մտածելու: Կարդալ վերարտադրութեան համար, բայց ոչ ստեղծարարութեան: Եւ երբ զանգուածը կը կարդայ առանց մտածելու՝ կը փճանայ նաեւ գրութիւնը, քանի որ գրողները կը սկսին արտադրել բնագիրներ՝ զորս հասկնալու համար պէտք չկայ ճիգ թափել եւ մտածելու կամք գործադրել:

Ով որ արիւնով եւ առակներով կը գրէ՝ չի կամենար որ կարդան իրեն, այլ անգիր ընեն:

Լեռներու վրայ է ամենակարճ ճանապարհը մէկ գագաթէն միւսը: Բայց ասոր համար պէտք է երկար ոտքեր ունենալ: Առակները պէտք է գագաթներ ըլլան, իսկ անոնք որոնց ուղղուած են անոնք՝ մեծ եւ պարթեւահասակ:

Բնականաբար, դպրոցական այսօրուայ իմաստով չէ որ հասկցած է անգիր ընելը (զոց սորվիլ): Անգիր ընելով կարդացողին ըսել կ'ուզէ այնքան ներգրաւուիլ բնագիրով՝ որ ան դառնայ իր էութեան մասը: Գրելու նման, կարդալն ալ պէտք է ըլլայ արիւնով:

Գրելու արիւնին վրայ Նիցշէ կ'աւելցնէ առակները: Լաւ գրութիւնը արիւն է եւ առակ: Առակը Նիցշէի փոխաբերութիւններէն (metaphor) մէկն է: Առակը հասկնալու համար պէտք է մտածել, բացայայտել իմաստը, ընդլայնուած մեկնաբանել: Այդպէս պէտք է ըլլայ գրութիւն մը ընդհանրապէս՝ առակի նման: Եւ զայն հասկնալու համար պէտք է կարդացողը ըլլայ մտածող, բացայայտող եւ մեկնաբանող: Առակը չի սպառիր ինքն իր մէջ, այլ անոր՝ նկատմամբ հասկացողութիւնը կը կարօտի արիւնի՝ ժամանակի մէջ: Առակները լեռնային գագաթներ են եւ անոնց հասնելու համար պէտք է ունենալ երկար ոտքեր, այսինքն՝ կարդացողը պէտք է ըլլայ ճգնօրէն խոկացող, մտաւորապէս՝ պարթեւ: Դիմադրութիւն կայ գրողին մօտ մինչեւ աղօտ միտքը վերածուի գաղափարի, եւ գաղափարը՝ գիրի, նոյնպէս, կարդացողը պիտի դիմադրէ բարձրաբերձ լեռները մագլցելու դժուարութիւնները՝ հասնելու համար իմաստին:

Կարծիք՝ առանց կարդալու

Գիրքը ինքը դարձած է չկարդալու մղող առարկայ՝ շնորհիւ իր միաձուլուածքին արդի սպառողական շուկային: Որեւէ պատճառով պիտակուած հռչակի շնորհիւ գիրք գնելու շքեղանքը կու գայ կարդալու հաճոյքէն առաջ, եւ ամբողջ ընթերցանութիւնը իր արժէքը կը վերցնէ հռչակի արտածորած փայլքէն: Պիտակուած հռչակին պատճառով, նաեւ, մարդիկ կը կարծեն իրազեկ ըլլալ բովանդակութեան՝ առանց նոյնիսկ բառ մը կարդացած ըլլալու:

Վերցնենք հռչակաւոր դէպքեր:

Քանի՞ հոգի կարդացած է Սալման Ռուշտիի *Սատանայական բանաստեղծութիւնները* (1988)՝ 20-րդ դարու ամենահռչակաւոր գիրքերէն մէկը: Ամենահռչակաւոր՝ բացառապէս իր շուրջը ստեղծուած դէպքերուն պատճառով: Տարիներ առաջ կատարուած էր Իրանի իսլամական յեղափոխութիւն-յեղաշրջումը եւ խոմէյնիական վարչակարգը հաստատած ինքզինք: Վերջինս պէտք ունէր գաղափարախօսական ինքնահաստատումի յաւելեալ արժէքի՝ մասնաւորապէս թշնամիի տիպարի ստեղծումի միջոցով: Այդ արժէքը կրօնական ամբոխավարութիւնն էր: Օգտուելով գիրքին դէմ արդէն գոյացած կրօնական հակաճառութենէն, կը բաւէր որ իրանցի կրօնապետը ֆաթուայով գիրքը յայտարարէր հակիսլամական եւ գրողը դարձնէր թշնամի կրօնքի, որպէսզի զանգուածը դիմէր ապստամբութիւններու եւ ահաբեկչութիւններու՝ առանց կարդացած ըլլալու գիրքը:

Վիճարկութիւններով լեցուն Booker Prize-ի ֆինալիսթ, եւ դրամատիրական ընկերութենական (corporative) հովանաւորութեամբ գործող Whitbread մրցանակի դափնեկիր գիրքը, ֆաթուայէն ետք ստացաւ իր տարողութենէն շատ աւելի լայն ճանաչում արեւմտեան ազատական կոչուող աշխարհին մէջ, Արեւմուտք՝ որ ինքզինքին տուած է արտայայտութեան ազատութեան իրաւունքը կրելու եւ քարոզելու պարտականութիւն: Ազատական Արեւմուտք՝ ի դէմս յետադիմական Իսլամին: Արեւմուտքը գիրքին տուաւ իր արժէքէն շատ աւելի բարձր որակաւորում եւ ընդհանուր տրամադրութիւն ստեղծեց իբրեւ արժէքաւոր հեղինակութիւն: Ճիշդ է, գիրքը լաւ գրուած է՝ բայց ոչ այնքան լաւ որ արժանանայ նման հռչակի, ունի հետաքրքրական գաղափարներ՝ բայց ոչ այնքան խոր որ տարածուի ժամանակի ընդմէջէն. մէկ խօսքով՝ հմուտ շարադրութեամբ միջին որակով գիրք մը, որուն նմանը շատ կարելի է գտնել: Արեւմտեան ընկալողներս՝ ես եւ դուն, գիրքը ընդունեցինք իբրեւ գրական արժէք, առանց զայն կարդացած ըլլալու: Եւ ասիկա շատ վտանգաւոր է: Եթէ կրօնական ամբոխավարութիւնը պարզ է եւ յստակ, եւ անոր մեքանիզմները աւելի քան բացայայտ, բնաւ ակներեւ չէ արեւմտեան ամբոխավարութիւնը՝ որ մեզի ընդունել կու տայ *Սատանայական բանաստեղծութիւնները* իբրեւ բարձրորակ արտադրանք, եւ մենք կ'ընդունինք զայն առանց նոյնիսկ ցանկութիւն ունենալու կարդալով ստուգել անոր իրաւասութիւնը: Իսկ նոյնիսկ եթէ կարդանք՝ ունի՞նք արդեօք այն բարձրութիւնը խորաստուզուելու անոր մէջ, առանց կրօնական (ենթադրաբար՝ բացասական) եւ ազատական (ենթադրաբար՝ դրական) գաղափարախօսութիւններու ազդեցութեան:

Ահաւասիկ ուրիշ օրինակ մը:

Ուրիշ անգամ գրած էի, այստեղ տեղն է կրկնելով շեշտել՝ որ 19-21-րդ դարերու թերեւս ամենահռչա-

կաւոր չկարդացուած մտաւորականը Քարլ Մարքսն է՝ թէ՛ ձախերուն եւ թէ՛ աջերուն կողմէ։ Եկաւ Խորհրդային Համայնավարութիւնը՝ որ աւելի քան 70 տարի մեղկացուց եւ բռնակալացուց նոյնինքը մարքսիզմը՝ որուն անունով կը խօսէր, մարքսիզմ-լինինիզմը վերածելով գաղափարախօսութեան՝ զերծ խնդրականացուող գաղափարներէ։

Այսօր, գնա՛ Հայաստան, եւ Խորհրդային շրջանի կրթութենէն անցած հին մտաւորականներուն հարցուր Մարքսի մասին, կը ստանաս բացասական դիրքաւորում անոր հանդէպ. քիչ մը խորացիր քանի մը մարքսեան հարցումներով՝ կը պարզուի անգիտակցութիւն անոր ամենէն հիմնական սկզբունքներուն նկատմամբ, առանց անձամբ բառ մը կարդացած ըլլալու Մարքսէն, թէեւ մարքսիզմ-լենինիզմի կրթութիւնը պարտադիր էր բոլոր դպրոցներուն եւ համալսարանի բոլոր ճիւղերուն համար։ Առաջին հայեացքէն հակասական կը թուի երեւոյթը։ Բայց նախ՝ Խորհրդային Միութեան ժամանակ դասաւանդուածը խորքային Մարքսը չէր բնաւ, երկրորդ՝ Մարքսի հսկայ ուսմունքը քննականութեան առարկայ չէր, հետեւաբար՝ պարտադրուած գիտելիք մը զոր մտաւորականութիւնը պէտք է մեքենայաբար կրկնէր, եւ երրորդ՝ Մարքսը թիւրաբար կը կապուէր այդ ժամանակ ստեղծուած կեանքի պայմաններուն հետ, մինչ համատարած անխօս անհաւատութիւն կար այդ պայմաններուն նկատմամբ, պայմաններ՝ որոնց պատասխանատուն, բնականաբար, պիտի համարուէր Մարքսը։ Այս տրամադրութիւնները շարունակուեցան ազատ-անկախ Հայաստանի մէջ, երբ արդէն իրապէս ազատութիւն կար ինքնուրոյնաբար կարդալու Մարքսը։ Բայց շատ քիչեր կարդացին զինքը, մինչդեռ մեծամասնութիւնը լռութեամբ եւ անտեսումով՝ Մարքսի ընկալումը դարձուց բացասական։

Դրամատիրական Արեւմուտքը, բնականաբար, պիտի շահագործէր Համայնավարական մարքսիզմը, ամենավատ տրամադրութիւններ յառաջացնելու Մարքսի նկատմամբ՝ իբրեւ Համայնավարութեան ենթադրեալ գաղափարական հիմնադիր։ Համայնավարութեան անկումէն ետքն ալ Արեւմուտքը պիտի չվերականգնէր Մարքսը, ոչ թէ որովհետեւ ան հեղինակն է *Համայնավարական հանգանակ*ին. ասիկա նուազագոյնն է։ Այլ որովհետեւ Մարքս ամենէն համապարփակ վերլուծողն է դրամատիրական համակարգին՝ իր բոլոր մանրամասնութիւններով։ *Դրամատիրութեան* հատորները չեն քննադատեր, այլ կը վերլուծեն դրամատիրութիւնը մինչեւ խորքը։ Լոկ վերլուծութեամբ՝ դրամատիրութիւնը պիտի կորսնցնէ իր իսկ կատարած բոլոր յայտարարութիւններուն արժանահաւատութիւնը, համակարգը պիտի քայքայուի ներսէն։

Վարչակարգերուն վերաբերմունքը Մարքսի նկատմամբ՝ հասկնալի է։ Հասկնալի չէ ազատ անկախ անհատին վերաբերմունքը, երբ արդէն ոչ ոք կ՚արգիլէ իրեն կարդալ Մարքսը։ Անշուշտ, պարտադիր չէ կարդալ Մարքս։ Զայն յիշատակեցի պարզապէս իբրեւ չկարդացուող հռչակաւորի ցայտուն տիպար։ Մարքսի նման շատ եւ շատ ուրիշներ մինչեւ այսօր կ՚ենթարկուին նոյն ճակատագիրին, թէեւ հռչակի տարբեր աստիճաններով։

Նախապաշարեալ ընթերցանութիւն

Կարդալու նիւթը ընտրութիւն է։ Կարդացողի կրթութիւնը, հասարակական վիճակը, անձնական նախասիրութիւնները կը թելադրեն ընտրութիւնը, այլեւ կարեւոր դեր կը խաղան բնագիրի իմաստները հասկնալու ընթացքին մէջ։

Արդարեւ, կարդալու զանգուածայնութիւնը յառաջացուց լուրջ վտանգներ։ Բնական ընտրութիւնը յաճախ փոխարինուեցաւ արհեստական ընտրութեամբ։ Քանի որ 19-րդ դարու զանգուածային ընթերցանութեան համատեղ լայնօրէն տարածուեցան ֆեթիշական խմբաւորումները՝ յատկապէս ազգային եւ կուսակցական, որոնցմէ իւրաքանչիւրը ունեցաւ իր բացարձակ գիտելիքը։ Բացարձակ գիտելիքներու դարաշրջանին՝ որուն մէջ կ՚ապրինք այսօր, ամենադիւրին ճամբան է չհասկնալ ուրիշը։ Եւ ոչ միայն։ Բացարձակ գիտելիքը դարձած է նախապաշարում՝ կարդալու համար։ Նախապաշարեալ կարդացողը կամ կ՚ընտրէ իր արդէն գիտցած գիտելիքը վերարտադրող բնագիր, կամ բնագիրին մէջ կը տեսնէ միայն ու միայն իր գիտցածը՝ հակառակ բազմիմաստ բովանդակութեան։ Կոյրցած է ան։ Ասիկա կը վերաբերի բոլորին՝ ընթերցող, լրագրող, բանասէր, պատմաբան։

Ուրեմն, ինչո՞ւ կը վերընթերցէ իր գիտցածը։ Հոգեբանական է հարցը։ Զգտում՝ վերահաստատուած գտնելու իր գիտելիքը եւ զգալու ինքնաբաւարարութիւն, մինչ իր միտքը դադրած է զարգանալէ եւ նոր հարթակներ փնտռելու կարողութենէ՝ շնորհիւ իր պատկանած խումբի արտադրած անվիճարկելի գիտելիքին։ Այդքան ուժեղ է փակ խումբի գիտելիքին ազդեցութիւնը անհատին վրայ։ Անվիճարկելիութեան հոգեբանութեամբ կարելի չէ կարդալ Նիցշէի թելադրած արհինով, ոչ ալ կարելի է Շոբենհաուէրի չկարդալու տրամաբանութեամբ ունենալ ինքնուրոյն մտածողութիւն։ Ամբոխավարական (չ)ընթերցանութիւն՝ որ շատ տարածուած է այսօր։

Յակոբ Օշակա՛ն՝ կարդացող

Ինչպէ՞ս կը կարդար հայ գրականութեան մեծագոյն կարդացող Յակոբ Օշական։ Ընթերցանութիւն, որ մէջտեղ բերաւ հայ գրականագիտութեան գլուխ-գործոց շարքը՝ *Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան*։ Ի՞նչ է *Համապատկերը*՝ գրականագիտութի՞ւն, գրաքննադատութի՞ւն, ինքնուրոյն գրականութի՞ւն, թէ ինքնամեկնաբանութիւն՝ ուրիշի ընդմէջէն։ Բոլորը միասին, բայց տարբեր չափերով։ Օշականի անհատականութիւնը այնքան զօրեղ է, ինքնուրոյն եւ ծանրակշիռ, որ ուրիշի գրականութիւնը, կամ գրաքննադատուած գրականութիւնը, միջոց մըն է իր սեփական գաղափարներու արտադրութեան։ Ոչ թէ չէ հասկցած ուրիշը։ Ընդհակառակը, հասկցած է խորութեամբ եւ կարողութեամբ։ Բայց Օշական միշտ ունեցած է իր սեփական հզօր նախամիտքերը (բնաւ չշփոթել նախապաշարումի հետ), որոնք գրականութեան ընթերցանութեան ընթացքին մարմնաւորուած են,

մշակուած, վերածուած գաղափարներու, եւ այդ ամբողջին ձուլուածքը ներկայացուած հատորներուն մէջ:

Աhաւասիկ օրինակներ: Կը գրէ Պետրոս Դուրեանի *Ի՞նչ կ'ըսեն* բանաստեղծութեան մասին.

Բայց կարդացէք [*Ի՞նչ կ'ըսեն* բանաստեղծութիւնը, Հ.Ա.] ***ու փակեցէք ձեր նայուածքը ձեր վրայ որպէսզի բացուին ձեր հոգիին դաշտերը, գերեզմանները ու առանց ռոմանթիզմի հետեւիք, այդ տրտմութեան ածուներու երկայնքով անոր ստուերին որ հիւանդն է, սանկ կրակին շաղը վրան, մեղրամոմին դալկութեան կեդրոնին մահուան վարդերով պսակաւոր: Ձեմ վերլուծեր ձեր զգայութիւնները: Բայց կը հրաւիրեմ որ բանաք ձեր աչքերը, հիւծաւոր մահուան առանձնարաններու պարտէզներուն, ուր հովանոցակի մը թեւերուն, պարզ տաղաւարատիպ սենեակի մը պատուհանէն, քսանամենի պարման ձեզ դիտէր...***[11]:

Գրական վերլուծութի՞ւն է ասիկա թէ ինքնուրոյն գրականութիւն: Թող ընթերցողը որոշէ: Օշական քանդած է սահմանները:

Կամ, աւելի գործնական նշանակութիւն ունեցող հետեւեալ կարծիքը, երբ կը գրէ Յակոբ Պարոնեանի մասին.

Դիւրի՞ն կը կարծէք հանճար ըլլալ ու հանդուրժուիլ պաշտօնակիցներէն, հոգաբարձուներէն, թաղականներէն, եկեղեցականներէն, ծնողքներէն ու... աշակերտներէն որոնք կը զգան բայց չեն հասկնար[12]:

Հաստատաբար այս նախադասութեան մէջ Օշական կը տեսնէ ինքզինքը, միաժամանակ ինքզինքէն անդին արտայայտելով սփիւռքահայ գրողի ընդհանուր հարցը՝ ստիպողաբար հաճոյակատար ըլլալ շրջապատող անձերուն, որոնք անհաղորդ են գրողի միտքին, բայց որոնցմէ կախուած է գրողի ապրուստը:

Համապատկերի մէջ Օշական բնազդաբար կը բացայայտէ ընթերցուածի նկատմամբ ենթակայական սերտ յարաբերութեան շերտաւորումներ: Երբ կ'ընդունի քննարկուող բնագիրին արժէքը եւ իր մտաւորզգացական կարողութիւնը լիութեամբ կը գործածէ ընթերցանութեան մէջ, իր արտադրած շարադրութիւնը կ'ըլլայ նոյնքան գրական որքան բնագիրը, թէեւ օշականեան կամքով եւ արիւնով լեցուած: Երբ քննարկուող գրականութիւնը հարցական է իրեն համար կամ ուղղակի անարժէք, վերանցական գրականութենէն շարադրութիւնը կը փոխէ բանասիրական ճշգրտութեան: Օշականով ունինք ընթերցանութեան տարբեր որակ մը:

Քաղքենի արտայայտութիւններ

Կայ կարդալու պատումի ոչ-պաշտօնական մասը, որուն յաճախ կը բախուինք անձնական խօսակցութիւններու ընթացքին քաղքենի համատարած դասակարգի ներկայացուցիչներուն հետ: Օրինակ.

1. Երբ առիթով մը դիմացինիդ հարցնես՝ թէ արդեօք կարդացա՞ծ է տուեալ գիրքը, կրնաս ստանալ հետեւեալ պատասխանը. «Ես ժամանակ չունիմ կարդալու»: Չ'ըսեր՝ «Ես չեմ կարդար» կամ «Կարդացող չեմ»: Չկարդալու յանցանքը ինքը չէ՝ այլ ժամանակը: Ուրեմն, եթէ ժամանակ ունենար՝ «հաճոյքով» պիտի կարդար: Նաեւ, բազմազբաղ ըլլալու ինքնագովութիւնը կայ այստեղ, քանի որ բազմազբաղուածութիւնը դրական երեւոյթ մըն է ամբոխի տրամաբանութեան մէջ:

2. Երբ առիթով մը դիմացինիդ հարցնես՝ թէ արդեօք կարդացա՞ծ է տուեալ գիրքը, կրնաս ստանալ նաեւ հետեւեալ պատասխանը. «Ես այս գրողին գրութիւնները չեմ կարդար»: Ինչո՞ւ չես կարդար. «Գէշ գրող է»: Կարդացա՞ծ ես իրմէ ուրիշ գրութիւններ. «Ոչ»: Ուրեմն ուրկէ՞ գիտես որ գէշ գրող է. «Գիտեմ»: Առաջինի համեմատութեամբ տարբերութիւնը այն է՝ որ այստեղ իշխանական միտումի ինքնաբանեցում կայ: Եթէ այս գրողին չի կարդար, ուրեմն ինք աւելի բարձր է անկէ, աւելի հասուն, աւելի գիտակից, աւելի բանիմաց:

Ասոնք այն պատասխաններն են՝ զորս ես անձամբ լսած եմ անթիւ անգամներ:

Ցոյց կու տան՝ թէ այսօրուայ «զարգացած» խաւին մէջ որքան անյարմար է չկարդալը կամ չկարդացող երեւալը, մինչ պատճառաբանութիւնները կը ծառայեն նոյնինքը կարդալու պատումը ամրացնելու:

Փրոֆեսիոնալիզմը ընդդէմ հաճոյքի

Տակաւին կայ «փրոֆեսիոնալ» մարդոց կարդալը: Փրոֆեսիոնալը ընդհանրապէս կը խուսափի հաճոյքի տրամադրութիւններ արտայայտելէ: Ան գիրք կը կարդայ՝ գնահատելու համար: Գնահատել, քննադատել, վերլուծել ուրիշը, յայտնել իր մասնագիտական կարծիքը ուրիշի մասին՝ կարծէք այդ ուրիշը մասնագէտ չըլլայ, բայց հազուագիւտ՝ հաճոյք ստանալ այդ ուրիշէն կամ թափանցել այդ ուրիշին մէջ: Ուրիշի թափանցումով փրոֆեսիոնալը ինքզինք հաւասար շերտի վրայ պիտի դնէ այդ ուրիշին հետ, մինչդեռ իր իրական հաճոյքը բարձրադաս ըլլալն է: Հաճոյքի համար կարդալու ժամանակ չունենալն ալ պատճառաբանութիւն է չկարդալու: Չկայ փրոֆեսիոնալ որ ժամանակ չունի հաճոյքի համար կարդալու: Չհաւատաք որ չի կրնար օրական կէս ժամ գտնել այդ հաճոյքին համար:

Ասկէ կու գայ փրոֆեսիոնալի երկրորդ լուրջ խնդիրը: Իր փրոֆեսիոնալ կարդալը՝ փրոֆեսիոնալ գիտական վերարտադրութեան համար, հաճոյք չի նկատեր ան: Այն պարագային՝ երբ «մասնագիտութիւն»-ը պէտք է պարփակէր զայն կրողի ամբողջ էութիւնը, մտածողութեան ամբողջականութիւնը, հոգեբանական մղումը, կամքը, կիրքը, արտաքին յարաբերութիւններու կորիզը, ինչպէս նաեւ ընդգրկէր կրողի ողջ ժամանակն ու տարածութիւնը: Բայց այսօր, փրոֆեսիոնալիզմը ինքզինք վերածած է մենակեաց գոյութեան, ստեղծած իր կիրարկութեան վայրերը՝ համալսարան, ակադեմիա, երաժշտանոց, որոնցմէ դուրս փրոֆեսիոնալիզմ չի կիրարկեր: «Փրոֆեսիոնալ» բարձրութեան միջոցով՝ ստեղծած է իր դիմացը խոնարհողներու բանակ՝ կենդանի յարաբերութիւններէ սկսեալ մինչեւ աներեւոյթ կարդացողներ: Այս ամէնուն մէջ, իր իսկ կարդալու հաճոյքը մարած է, տեղի տալով Ես-ի գերադասութեան հաճոյքին, ինչպէս նաեւ «փրոֆեսիոնալ» ընթերցանութեան՝ հաշուարկուած, մինչեւ վերջ կշռադատուած, նպատակադրուած դէպի ինքնավերարտադրութիւնը յօդուածի, գիրքի, իսկ հիմա Ֆէյսպուքի գրառումի համար: Նպատակը գէշ բան չէ բնաւ, նպատակին

ենթարկուիլը, նպատակը գերադասելը սեփական կամքէն՝ լաւ բան չէ բնաւ:

Կարդալու համարժէքները արուեստի մէջ

Միայն գիր կարդալու պատումն է որ դարձած է համընդհանուր: Գիրի ընթերցանութիւնն է որ վերածուած է զանգուածային արտադրութեան: Նկարչութեան եւ երաժշտութեան մէջ այս հարցը չէ դրուած նոյն սրութեամբ: Պատճառը հասկնալի է: Գիրը բառ է, իսկ բառը մեր ամէնօրեայ հաղորդակցային միջոցն է: Բայց գրականութիւնը բառ է՝ վերացած առօրեականութենէն, վերանցած օգտապաշտութենէն: Արդարեւ, գեղանկար մը կամ երաժըշտական գործ մը մեկնաբանելու (նկատի չունիմ երաժշտական կատարումը) միջոցն ալ բառն է՝ գրաւոր կամ բանաւոր: Անշուշտ, վերանցեալ բառը:

Նկարչութեան բնագաւառին մէջ կարդալու համարժէքն է դիտելը: Դիտել, այսինքն՝ կարդալ առանց գիրի, տարբեր միտքի հրաւէրներ կը թելադրէ, մտածողութեան տարբեր շերտեր կը յայտնաբերէ: Հաղորդակցութիւն՝ առանց բառի: Այդ անբառ հաղորդակցութիւնը, արդարեւ, կը յառաջացնէ մտածելու ցանկութիւն, ուր անպայման բառերը՝ նախ աղօտ, ապա իմաստալից, պիտի շաղկապուին միտքին եւ յիշողութեան մէջ:

Դիտելուն պիտի վերագրել գիր կարդալու յատկութիւնները: Դիտել՝ խորութեամբ, համակուածութեամբ, ներգրաւուածութեամբ եւ արիւնով: Դիտել՝ ուրիշին թափանցելու համոզումով: Շոփենհաուէրի իմաստով չդիտել՝ ինքնուրոյն մտածողութեան համար:

Նկարչութենէն զատ՝ երաժշտութիւնը: Թեքնիքապէս, գիր կարդալու համարժէքը երաժշտութեան մէջ նոթա կարդալն է: Բայց նոթա կարդալը մասնագիտութիւն է՝ լոկ փոքրամասնութեան սեփականութիւնը, իսկ գիր կարդալը՝ համընդհանուր: Իմաստային առումով, երաժշտութեան մէջ գիր կարդալու համարժէքը ունկնդրութիւնն է: Ունկնդրութիւն, բնականաբար, կատարումի ընդմէջէն: Երաժշտութեան էական յատկութիւնն է կատարումը: Ուրեմն, խօսքը կատարումի ունկնդրութեան մասին է: Արեւմտեան հիմնահոսանքի մեծ լրագիրներուն երաժշտաքննադատները կ'ունկնդրեն համերգը՝ յաջորդ օրը քննախօսական գրելու համար, որմէ կը հայթայթեն իրենց ապրուստը: Այնտեղ կը գտնէք երբեւէ ամենէն արագ դատողութիւնները, ամենէն սուր վճիռները, ամենէն հասարակ գովաբանութիւնները: Ժամանակ չկայ որ իրենց ունկնդրած կատարումը արձագանգէ յիշողութեան մէջ՝ մարդկային յատկանիշներուն ամենագեղեցիկն ու ամենախորքայինը, խմորուի գիտակցութեան մէջ, որմէ ետք միայն դառնայ գիր: Կատարումի ընթերցանութիւնը արուեստէ կը վերածուի հակարուեստի:

Գալով երաժշտագէտին, գործի մը մասնագիտական ուսումնասիրութեան համար անխուսափելի է նոթայի ընթերցումը, բայց վերջինս մեծապէս թերի կը մնայ առանց ունկնդրութեան: Միայն ունկնդրութիւնը՝ կարդալու վերոյիշեալ ընդհանուր սկզբունքներով, կրնայ ապահովել երաժշտագէտի գրութեան հաղորդական շերտը, եւ իր կարգին՝ հաղորդակցութիւն յառաջացնել երաժշտագիտական բնագիրին եւ ընթերցողին միջեւ: Այլապէս երաժշտագէտին բնագիրը կը մնայ թեքնիքական կուտակումներու հաւաքածոյ, որ շատ տարածուած է մագիստրոսական եւ տոքթորական թէզերուն մէջ:

* * *

Ես անձամբ մեծապէս կը յարգեմ այն անձը՝ որ բացայայտօրէն կ'ընդունի իր չկարդալը: Ան համբաշխ է ինքն իր հետ:

Մեծապէս հաճոյք կը ստանամ մտիկ ընել մարդոց՝ որոնք տուեալ նիւթ մը կարդացած են խորապէս:

Քիչ են մարդոց այս երկու տեսակները:

Մեծապէս խորշելի է լսել ամէնօրեայ կարդացողներու եւ գրագէտ բանակի գրաւոր եւ խօսքային ոմբակոծումները՝ հիմնուած անմեկնաբանելի, անվիճարկելի, անառարկելի բառակոյտերու վրայ, որոնց դիմաց լռողը պարտաւոր է երկրպագել: Եւ ասիկա՝ ողջ մարդկութեան պատմութեան ընթերցանութեան ամենամատչելի եւ ամենատարածուած շրջանին: Կարդալով չէ որ մարդը կը բարձրանայ Նիցչէի գերմարդուն, այլ նախ եւ առաջ աշխատելով ինքն իր վրայ, մարզելով իր իսկ մտաւոր կարողութիւնները, որմէ ետք միայն կարդալը կը դառնայ մտաւոր համակուածութեան եւ ներգրաւուածութեան լաւագոյն արտայայտութիւն:

Հ. ԱԻԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Յակոբ Օշական, *Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան*, հինգերորդ հատոր, Երուսաղէմ, 1952, էջ 152:
2. Այս հատուածը արտատպած եմ նախապէս հրատարակած գիրքէս՝ *Ընթերցումներ Բենիամին Թաշեանի մանկավարժական գաղափարներուն ընդմէջէն (ծննդեան 125 եւ մահուան 50-ամեակներուն առիթով)*, Գահիրէ, Ջահակիր (Յաւելուած ԽԸ.-48), 2021, էջ 51-56:
3. Arthur Schopenhauer, *Parega and Paralipomena: Short Philosophical Essays*, translated from the German by E. F. J. Payne, Volume Two, Oxford: Clarendon Press, 1974, p. 554.
4. Անդ, էջ 492:
5. Անդ, էջ 492-493:
6. Անդ, էջ 495:
7. Arthur Schopenhauer, *The Art of Literature: A Series of Essays*, Selected and translated with a preface by T. Bailey Saunders, London: Swan Sonnenschein & Co., New York: Macmillan & Co., 1891, p. 131.
8. Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Representation*, Volume 1, Translated and edited by Judith Norman, Alistair Welchman and Christopher Janaway, Cambridge University Press, 2010, pp. 208-209.
9. Christopher Janaway, *Schopenhauer: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2002, p. 76.
10. Կը գտնուին *Այսպէս խօսեցաւ Զրադաշտը* գիրքին երկու արեւելահայերէն թարգմանութիւններ.
Ֆրիդրիխ Նիցշէ, *Այսպէս խօսեց Զրադաշտը*, գերմաներէնէ թարգմ.՝ Վ. Խորէն, Պաքու, 1914:
Ֆրիդրիխ Նիցշէ, *Այսպէս խօսեց Զրադաշտը*, գերմաներէնէ թարգմ.՝ Յակոբ Մովսէս, Երեւան, Անտարէս, 2015:
11. Յակոբ Օշական, *Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան*, երկրորդ հատոր, Երուսաղէմ, 1953, էջ 344-345:
12. Յակոբ Օշական, *Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան*, չորրորդ հատոր, Երուսաղէմ, 1956, էջ 18-19:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Անցեալ տարեվերջին լոյս տեսաւ Մարուշ Երամեանի գրական վերջին երկը՝ *Իրաւ ու սուտ, սուտ ու իրաւ զրոյցներ* (Գահիրէ, ինքնահրատարակութիւն, 142 էջ):

Զրոյցներ են տարբեր անձերու հետ՝ Անի Քիւրքճեան, Յովհաննէս Գայաեան, Մաննիկ Պէրպէրեան, Գրիգոր Մամուր Ֆաթիմի, Սիւզըն Զօնթակ, Էլիֆ Շաֆաք, Սրբուհի Տիւսաբ, Միպիլ, Զապէլ Եսայեան, Զապէլ Պոյաճեան, Վերճիհան Զիֆլիօղլու, Թամարա Աղամեան-Ներսիսեան, Սաթենիկ Չագըր-Թոփալեան, Այծեմնիկ Ուրարտու, Զահա Հատիտ, Իտա Քար, ինչպէս նաեւ անյայտ երկուքի միջեւ:

Զրոյցները հեղինակի գրական միտքի շարադրանքներն են, որոնք այդ միջոցով կը ձգտին բացայայտել իւրաքանչիւրի մտաւոր հակումները եւ լոյս սփռել անոր աշխատանքներուն վրայ:

Իրաւ ու սուտ, սուտ ու իրաւ զրոյցներ *գիրքին կողքը*

- Այս տարուան սկիզբները Գահիրէի մէջ լոյս տեսաւ եգիպտացի արձակագրուհի Օլա Ապտէլ Մոնէմի արաբերէն նոր վէպը՝ *Թաղրիպաթ ալ-դուդուկ* (Դուդուկի օտարացումը), հրատարակիչ՝ Ալ-Ռաուաք, 328 էջ:

Մարդկային պատմութիւն մըն է հայ ընտանիքի՝ որ Ցեղասպանութենէն խոյս տալով հաստատուեցաւ Եգիպտոս, սկսելու համար օտարացումի դառն ճամբորդութիւն մը, որուն ընթացքին հայրենիքէն բաժանումը կը վերածուի գոյատեւելու եւ նոր հողի վրայ վերակազմուելու փորձառութեան: Սահուն շարահիւսութեան միջոցով հեղինակը ցոյց կու տայ ընտանիքի վիշտին, կարօտին եւ յիշողութեան փոխանցումը չորս սերունդներու ընդմէջէն, միաժամանակ բացայայտելով մահը կեանքի վերածելու մարդկային կարողութիւնը՝ նոր արմատներու հիմնաւորումով ու զարգացումով: Դուդուկը վէպին մէջ խորհրդանիշն է հայկական տխրութեան եւ ցաւին:

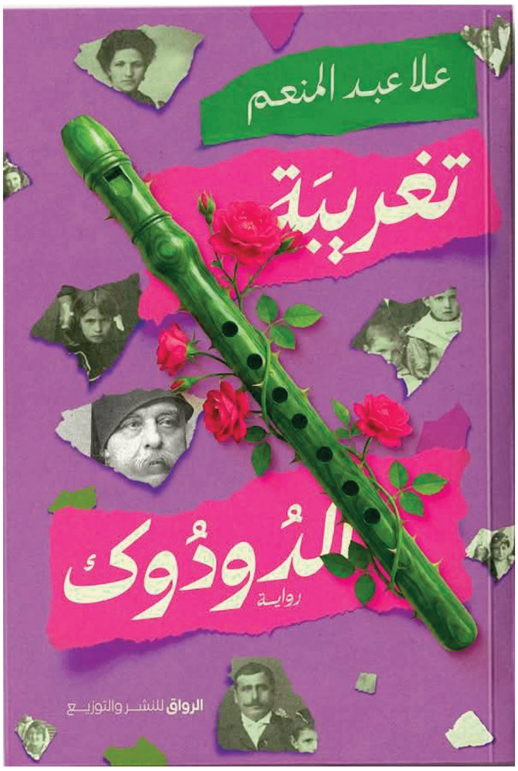

Թաղրիպաթ ալ-դուդուկ *գիրքին կողքը*

- Հինգշաբթի, Փետրուար 12-ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցաւ Ս. Վարդանանցի Պատարագ, ներկայութեամբ Գալուստեան-Նուպարեան Ազգային Վարժարանի աշակերտութեան, տնօրէնութեան եւ հայերէն լեզուի ուսուցչուհիներուն: Կատարուեցաւ *Հայրապետական մաղթանք*՝ հանդիսապետութեամբ Եգիպտահայ Թեմի Առաջնորդ Տ. Աշոտ Ս. Եպս. Մնացականեանի եւ հոգեւոր դասին: Աւարտին, օրուան պատարագիչ Տ. Յովսէփ Աւագ Քհնյ. Ալեքսանեան տուաւ իր քարոզը:

Պատարագէն ետք, եկեղեցիի Շնորհալի Երգչախումբը եւ Գալուստեան-Նուպարեան Ազգային Վարժարանի աշակերտները, ներկաներու մասնակցութեամբ երգեցին *Գողթնի քնարք*, *Իմ հայրենեաց հոգի Վարդան* եւ *Հայ ապրինք*, խմբավարութեամբ Միհրան Ղազէլեանի:

- Կիրակի, Փետրուար 15-ին, Հէլիոպոլսոյ Յուսաբեր Ակումբի Լ. եւ Ս. Գարագաշեան Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Բարեկենդանի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Յուսաբեր Մշակութային Ընկերակցութեան, որուն ընթացքին տեղի ունեցաւ մանկական բեմադրութիւն՝ *Գտնուած երազ*:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
*Լուրեր*ուն հարցազրոյցը Կայծ Մինասեանի հետ 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Եգիպտահայ գաղութը Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի առաջնորդական փոխանորդութեան ժամանակ (1864-1866) եւ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* (շար. 4) 3

ԽՈՀԵՐ
Հ. Ա., Կարդալու արուեստը եւ հակարուեստը 7

Եգիպտահայ լուրեր 15

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 12 ՄԱՐՏ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2013

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2013 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 12 ՄԱՐՏ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Հայաստանի ամենահարաւային մարզը՝ Սիւնիք, երկար ժամանակ ծառայած էր իբրեւ ռազմավարական դարպաս Իրանի հետ եւ առաջնագիծ ազրպէյճանական ոտնձգութիւններուն դէմ: 2020-ի Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմէն ետք եւ 2023-ի էթնիք զտումէն առաջ, Սիւնիքը ենթարկուեցաւ ազրպէյճանական ներխուժումներու եւ գրաւումի: Աշխարհաքաղաքական ճնշումի եւ Պաքուի կողմէ շրջանի պաշտպանութիւնը փորձող շարունակական սպառնալիքներու պայմաններուն տակ, Սիւնիքի համար հրատապ առաջնութիւններ դարձան դիմադրականութիւնը եւ ապահովութիւնը:

2021-2022-ի ընթացքին, ազրպէյճանական ուժերը առանձին մարտեր կատարեցին Սիւնիքի դէմ՝ երկու լայնածաւալ ռազմական յարձակումներ եւ մէկ ցած ուժգնութեամբ տարածքային յառաջացում Սեւ Լիճի մօտ: 2022 Սեպտեմբեր 13-14-ի ներխուժումէն ետք, դադրեցան Հայաստանի ինքնիշխան տարածքի վրայ ուղղակի յարձակումները: Բայց եւ այնպէս, Պաքու շարունակեց պահել իր սպառնացող դիրքը եւ բարձրացուց յարձակողական հռետորաբանութիւնը այսպէս կոչուած Զանգեզուրի Միջանցքի նկատմամբ, շարունակաբար սպառնալով ճանապարհը բանալ ուժով՝ եթէ Հայաստան չապահովէ անարգել մուտք: Ասիկա լայնատարած վախ հրահրեց՝ որ Սիւնիքը կրնայ կամ բռնակցուիլ եւ կամ անջատուիլ Հայաստանի մնացած մասէն:

Թէեւ Ուաշինկթոնի Օգոստոս 8-ի համաձայնութիւններէն ետք որոշ չափով նուազեցաւ լարուածութիւնը, անորոշութիւնը շարունակեց մնալ: Այս հիմքի վրայ, Սիւնիքը դարձաւ թէ՛ Հայաստանի կառավարութեան եւ թէ՛ միջազգային խաղացողներու ուշադրութեան կեդրոնը:

2023 Յունուարին, Եւրամիութիւնը եւ ԵՄ անդամ պետութիւններու դաշնակցութիւնը մեկնարկեցին Հայաստանի այժմեան պատմութեան ամենէն յաւակնոտ շրջանային զարգացումի ջանքերէն մէկը՝ Դիմակայուն Սիւնիք՝ Թիմ Եւրոպա Նախաձեռնութիւնը: Նախաձեռնութիւնը կը միաւորէ ԵՄ հիմնարկները, եւրոպական ֆինանսական մարմինները եւ գործընկեր կառավարութիւնները՝ Հայաստանի ամենահարաւային շրջանի դիմադրականութիւնը զօրացնելու համար:

Նախաձեռնութիւնը կը միաւորէ ֆինանսաւորում Եւրամիութենէն, Եւրոպական Ներդրումային Պանքայէն (EIB), Վերակառուցումի եւ Զարգացումի Եւրոպական Պանքայէն (EBRD) եւ 11 եւրոպական կառավարութիւններէ՝ Աւստրիա, Պելճիքա, Չեխիա, Էսթոնիա, Ֆինլանտա, Ֆրանսա, Գերմանիա, Լիթուանիա, Նիտերլանտ, Լեհաստան եւ Շուէտ, մինչ Զուիցերիա կը մասնակցի իբրեւ արտաքին գործընկեր: Ան կը գործէ իբրեւ համընդհանուր մեքանիզմ՝ ներդրումները համակարգելու, մասնատումը կանխելու եւ երկարատեւ ազդեցութիւնը առաւելագոյնին հասցնելու համար:

Բացի իր ռազմավարական նշանակութենէն եւ Թրամփի Ուղի՝ Յանուն Միջազգային Խաղաղութեան եւ Բարգաւաճումի (TRIPP) ծրագիրին տեղավայրը ըլլալէ, մօտ 115 հազար բնակչութիւն ունեցող Սիւնիքը շատոնց տուժած է տնտեսական լճացումէ, ժողովրդագրական անկումէ եւ ապահովութեան բարձրացած վտանգներէ: ԵՄ-ի համար, Սիւնիքի դիմադրականութեան ամրապնդումը կը կազմէ շրջանի կայունութեան աւելի լայն օրակարգի մաս եւ կը համապատասխանէ աւելի կապուած, տնտե-

սապէս կենսունակ եւ քաղաքականապէս կայուն Հայաստանի երկարաժամկէտ տեսլականին:

Բազմաբնագաւառային զարգացումի հարթակ

Դիմակայուն Սիւնիքը մէկ ծրագիր չէ. ան բազմաբնագաւառային զարգացումի հարթակ է: 2025-ի վերջի դրութեամբ ընթացքի մէջ են աւելի քան 80 ծրագիրներ՝ որոնց ընդհանուր արժէքը կը կազմէ մօտ 200 միլիոն եւրօ, ներկայացնելով Հայաստանի մէջ Արեւմուտքի ֆինանսաւորած ամենէն ընդարձակ շրջանային նախաձեռնութիւններէն մէկը:

Վերջերս, Փետրուար 17-ին, նոր համաձայնագիրներ կնքուեցան Սիւնիքի 18 պիզնէսներու հետ՝ աջակցելու համար անոնց աճին եւ զարգացումին: Ընկերութիւնները կը գործեն տարբեր բնագաւառներու մէջ, ինչպէս՝ գիւղատնտեսութեան մշակում, արդիւնաբերութիւն, զբօսաշրջութիւն, հիւրասիրութիւն, որոնք բոլորն ալ կենսական են Սիւնիքի տեղական տնտեսութեան համար:

Հիմնական առաջնութիւններն են տնտեսական զարգացումը, ենթակառուցուածքի արդիականացումը, միջավայրի կայունութիւնը եւ հիմնարկային զօրեղացումը: R2D Սիւնիքի նման ծրագիրները կ'աջակցին միքրօ, փոքր եւ միջին ձեռնարկութիւններուն (ՄՓՁ)՝ ֆինանսաւորումով, մարզումով, դրամական պարգեւներով եւ խորհրդատուական ծառայութիւններով: Հմտութիւններու զարգացումը եւ երիտասարդներու աշխատունակութիւնը առաջ կը մղուին դպրոցի եւ մասնագիտութեան բարձրացումի, նպատակային աշխատուժի մարզումի եւ տեղահանուած բնակչութեան աջակցութեան միջոցով:

Նախաձեռնութիւնը ընդլայնած է հասարակական եւ առողջապահական ծառայութիւնները՝ օժանդակելով քաղաքապետարաններուն եւ հասարակական կազմակերպութիւններուն, որոնք կը մատուցանեն համայնքային հենքով խնամք, հաշմանդամութեան ծառայութիւններ, հոգեհասարակական օգնութիւն եւ ներառական ծառայութեան նախատիպեր: Ան նաեւ կը կառուցէ կլիմայական պայմաններուն դիմացող հանրային ենթակառուցուածքներ, ներառեալ ոռոգումի ցանցեր, ջրամատակարարումի համակարգեր, վերանորոգուող ուժանիւթի կայաններ եւ բնապահպանական առումով կայուն կառոյցներ: Յաւելեալ օժանդակութիւն կը տրամադրուի կլիմայական պայմաններուն դիմացող գիւղատնտեսութեան եւ բնական աղբիւրներու կառավարումին՝ մրգաստաններու զարգացումի, ջերմոցային հողագործութեան, արօտավայրերու վերականգնումի եւ հողային օգտագործումի կայուն գործադրութիւններու միջոցով: Բոլոր գործողութիւնները կը ներառեն տեղական կառավարումի, համայնքային ծրագրաւորումի եւ մասնակցողական զարգացումի ամրապնդում:

Նախաձեռնութեան ամենէն նշանակալից բաղադրիչներէն մէկն է 2025-ին ստորագրուած Եւրոպական Ներդրումային Պանքայի 50 միլիոն եւրոյի փոխառութիւնը՝ Սիւնիքի հիմնական հանրային ենթակառուցուածքը արդիականացնելու նպատակով: Ֆինանսաւորումը նպատակաուղղուած է խմելու ջուրի համակարգերուն, կրթական եւ առողջապահական հաստատութիւններուն եւ տեղական էական ծառայութիւններուն: Ան նաեւ հասցէագրուած է տեղահանուած անձերու եւ հիւրընկալ համայնքներու կարիքներուն:

Աշխատանք գետինի վրայ

Դիմակայուն Սիւնիք նախաձեռնութիւնը շօշափելի փոփոխութիւն կը բերէ գետինի վրայ՝ փոքր պիզնէսներու եւ կանաչ հողագործութեան զօրացումէն մինչեւ կրթական հնարաւորութիւններու ընդլայնում եւ հանրային ենթակառուցուածքի ու համայնքային ծառայութիւններու որակի բարձրացում:

Աւելի քան 3200 մարդ օգտուած է մասնագիտական կրթութեան եւ հմտութիւններու զարգացումի ծրագիրներէն, իսկ տարածաշրջանի մէջ իրականացուած են նոր կամ բարելաւեալ տեղական ծառայութիւններ, կրթական նախաձեռնութիւններ եւ համայնքային ենթակառուցուածքի ծրագիրներ:

Բարելաւուած եւ հզօրացած են քսաներկու համայնքներու ենթակառուցուածքային կառոյցներ՝ ջրամատակարարումէն եւ ոռոգումէն մինչեւ խնայողական ուժանիւթի արդիւնաւէտ համակարգեր, 281 ընտանիքներ որդեգրեցին խնայողական ուժանիւթի լուծումներ եւ շուրջ 2900 հողագործներ ստացան գիւղատնտեսական օժանդակութիւն: Հողի եւ աղբիւրի կայուն կառավարումը այժմ կ'ընդգրկէ աւելի քան 800 հեքթար գիւղատնտեսական հողատարածութիւն եւ բազմակի բնական աղբիւրներ: Բարելաւուած հասարակական ենթակառուցուածքը եւ ծառայութիւնները հասան աւելի քան 24 հազար մարդու:

Թէեւ նախաձեռնութեան հիմնական նպատակը չէ աշխատատեղերու ստեղծումը, անցեալ տարի Սիւնիքի մէջ ստեղծուեցան կամ պահպանուեցան 52 աշխատատեղեր (2023-էն ի վեր՝ 95): Ասկէ զատ, հիմնադրուեցան 20 նոր ՄՓՁ-եր (2023-էն ի վեր՝ 56), եւ 80 պիզնէսներ ստացան ուղղակի աջակցութիւն (2023-էն ի վեր՝ 123):

Ըստ Սիւնիքի մարզպետ Ռոբերտ Ղուկասեանի՝ նախաձեռնութեան նպատակն է իրականացնել համակարգուած ծրագիրներ կրթութեան, առողջապահութեան, ենթակառուցուածքի, հասարակական ծառայութիւններու եւ փոքր պիզնէսի զարգացումի բնագաւառներուն մէջ, բարձրացնելու համար մարզի ընդհանուր դիմադրականութիւնը:

ԵՄ դեսպան Վասիլիս Մարակոս կ'ըսէ՝ թէ ԵՄ ներդրումները Հայաստանի մէջ կը սպասուի հասնիլ երկու ու կէս միլիառ եւրոյի, որմէ կարեւոր բաժին մը պիտի հասնի Սիւնիքին: «Մենք կը փափաքինք որ շրջանի բնակչութիւնը մշակէ իր ընդունակու-

թիւնները, դառնայ աւելի մրցակցային եւ աւելի դիմացկուն», ըսաւ ան:

Համայնքային տասնեակ ծրագիրներ արդէն կը վերաձեւաւորեն Սիւնիքի առօրեան: Գորիսի, Կապանի, Մեղրիի, Տեղի, Հալիձորի, Շինուհայրի եւ Տաթեւի համայնքներուն մէջ աւարտած է կամ ընթացքի մէջ է արեւային մարտկոցներու, վերականգնուած ոռոգումի համակարգերու, վերանորոգուած դպրոցներու եւ մանկապարտէզներու, համայնքային կեդրոններու եւ բարելաւուած հանրային ծառայութիւններու իրականացումը:

Շինուհայր գիւղին մէջ, ԵՄ-ի եւ Աւստրիոյ Զարգացումի Գործակալութեան օժանդակութեամբ նորովի կառուցուած ոռոգումի համակարգը այժմ մաքուր ջուր կը հայթայթէ աւելի քան երեք հազար բնակիչներու եւ կ'ոռոգէ մօտ 50 հեքթար հողագործութեան տարածութիւն՝ ամրապնդելով գիւղատնտեսական արտադրականութիւնը եւ սնունդի ապահովութիւնը: Ասիկա Սիւնիքի գիւղերուն եւ քաղաքներուն մէջ իրականացուող 19 փոքրածաւալ ենթակառուցուածքային ծրագիրներէն մէկն է:

Այլ հիմնարար ծրագիրներէն է Սիսիանի Բալաք Համայնքի Արտօգտագործողներու Միաւորումը, որուն կ'օժանդակէ Գերմանիան եւ Զուիցերիան՝ ECOserve ծրագիրի ծիրէն ներս: Այս նախաձեռնութիւնը կը կեդրոնանայ արօտավայրի վերականգնումի, կերի արտադրութեան եւ հողի կայուն կառավարումի վրայ: Սիսիանի Գիւղատնտեսական Համալսարանը արդիականացաւ Զուիցերիոյ, Գերմանիոյ եւ Աւստրիոյ օժանդակութեամբ, ուսանողներուն առիթ տալով ստանալ գործնական-աշխատանքային մարզում՝ երկակի կրթութեան տիպարի շրջանակներուն մէջ: Գորիսի մէջ, երէց քաղաքացիներու կեդրոնը, ջղային-օրթոփեթիք վերականգնողական հաստատութիւնը եւ շրջանի առաջին պատշաճեցուած հասարակական թաքսիի ծառայութիւնը այժմ կը մատուցանեն ներառական հասարակական եւ առողջապահական ծառայութիւններ, ներառեալ տեղահանուած մարդոց համար:

Կապանի մէջ, ԵՄ-ի օժանդակած նախաձեռնութիւնները կ'երկարին մասնագիտական արուեստներու աշխատանոցներէ մինչեւ հասարակական ձեռնարկութեան տպագրատուն մը՝ որ նախկին բանտարկեալներուն կը հայթայթէ աշխատանք եւ վերստին ներգրաւուելու աջակցութիւն: Այս գործողութիւնները միասին ցոյց կու տան՝ թէ ինչպէս Դիմակայուն Սիւնիքը ռազմավարական ներդրումները կը վերածէ ապրուստի, ծառայութիւններու եւ տեղական կարողութիւններու շօշափելի բարելաւումներու:

ԵՄ-ի եւ իր գործընկերներուն համար Սիւնիքի մէջ ներդրում կատարելը թէ՛ զարգացումի եւ թէ՛ ռազմավարութեան ընտրութիւն է: Ան կը զօրացնէ Հայաստանի դիմադրականութիւնը, կ'ամրացնէ տեղական կառավարումը, կը բարելաւէ կեանքի մակարդակը եւ շրջանը կը պատրաստէ ապագայ կապի եւ ենթակառուցուածքի համար: Սիւնիքի բնակիչներուն համար նախաձեռնութիւնը կը ներկայացնէ վերջին տասնամեակները կատարուած աղբիւրներու ամենէն նշանակալի եւ համակարգուած ներկրումը դէպի տարածաշրջան, հասցէագրուած երկարատեւ խոցելիութիւններու լուծումին, միաժամանակ դիմադրականութիւն կառուցելով ապագայ ցնցումներու դէմ:

ԱՄՆ-ի ներգրաւուածութիւնը Սիւնիքի մէջ

Նախքան Տոնալտ Թրամփի երկրորդ շրջանի նախագահութեան ստանձնումը 2025 Յունուարին, ԱՄՆ-ի ներգրաւուածութիւնը Սիւնիքի մէջ գլխաւորապէս ստացած էր զարգացումի, մարդասիրական եւ կառավարական ծրագիրներու ձեւ, մեծ մասը համակարգուած Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու Միջազգային Զարգացումի Գործակալութեան (USAID) միջոցով:

Խորհրդանշական վերաբերմունքի միջոցով Ուաշինկթոն նաեւ օժանդակութիւն ազդանշեց Սիւնիքին: Արցախի էթնիք զտումէն ետք, ԱՄՆ ՄԶԳ-ի վարիչ Սամանթա Փաուըր եկաւ Հայաստան եւ այցելեց Սիւնիք՝ Արցախի էթնիք զտումէն քանի մը օր ետք, ընդգծելու Ուաշինկթոնի կեդրոնացումը շրջանին վրայ՝ մարդասիրական եւ ապահովութեան սուր լարուածութեան պահուն: Թէեւ այդ ժամանակ Հայաստանի մէջ ասիկա դիտուեցաւ իբրեւ անհարազատ քայլ, քանի որ 2023 Սեպտեմբեր 14-ին՝ Արցախի էթնիք զտումէն ընդամէնը քանի մը օր առաջ, ԱՄՆ Պետական Քարտուղարի օգնական Եուրի Քիմ խոստացած էր որ Ուաշինկթոն թոյլ պիտի չտայ նման իրադարձութիւններու կայացումը: Հայաստանի մէջ ԱՄՆ-ի վերջին երկու դեսպանները՝ Լին Թրէյսի եւ Քրիսթինա Քվիէն, նոյնպէս շարունակաբար կ'այցելէին Սիւնիք, յատկապէս բարձր լարուածութեան ժամանակները:

Ներգրաւումի այս տիպարը կտրուկ փոխուեցաւ Թրամփի վարչակարգի ժամանակ: ԱՄՆ ՄԶԳ-ի լուծարքը եւ արտաքին օգնութեան կտրուկ կրճատումները վերջ դրին ԱՄՆ-ի ներգրաւուածութեան Հայաստանի մարդասիրական օգնութեան, տնտեսական զարգացումի եւ ժողովրդավարութեան ծրագիրներուն: Փոխարէնը, առաջարկուած Յանուն Միջազգային Խաղաղութեան եւ Բարգաւաճումի Թրամփի Ուղին ներկայացուց շրջանին մէջ ԱՄՆ ներգրաւուածութեան արմատապէս տարբեր մօտեցում:

Հակառակ որ ծրագիրին ժամանակացոյցը եւ իրականացումը տակաւին անորոշ կը մնան, հայ պաշտօնատարները ազդարարեցին՝ որ Յունիսի ընտրութիւններէն առաջ գետինի վրայ սկիզբ պիտի առնեն նկատելի աշխատանքները: Աւելին, Յունուարին, Հայաստան եւ ԱՄՆ ստորագրեցին TRIPP-ի իրագործումին շրջանակը եւ Փետրուարին մեկնարկեց

ծրագիրին ուսումնասիրութիւնը:

Հայ եւ ամերիկացի պաշտօնեաները ծրագիրը բնութագրած են իբրեւ իրենց ռազմավարական գործընկերութեան կեդրոնական յենասիւն եւ բարգաւաճումը ընդլայնելու ներունակ տիպար՝ առանց նուազեցնելու ազգային վերահսկողութիւնը: Աւելին, անգամ մը եւս ընդգծուեցաւ որ լիովին պիտի յարգուին Հայաստանի ինքնիշխանութիւնն ու տարածքային ամբողջականութիւնը:

Ըստ այս ուղեծիրին, TRIPP-ը պիտի ստեղծէ անարգել, բազմեղանակ տարանցիկ ուղիներ Հայաստանի մէջէն, Ազրպէյճանը կապելով իր Նախիջեւան արտերկիրին, միաժամանակ խոստանալով փոխադարձ օգուտներ Հայաստանի համար՝ ներդրում, աշխատանքներ, տարանցիկի եկամուտ եւ արտահանումի աւելի լայն հասանելիութիւն:

Հակառակ որ նոր TRIPP Զարգացումի Ընկերութիւն մը պիտի կառավարէ ենթակառուցուածքը 49 տարուայ պայմանաժամով, փաստաթուղթը կը շեշտէ՝ որ անկախ այս կառուցուածքէն, Հայաստան պիտի պահպանէ լիակատար ինքնիշխանութիւն ծրագիրի բոլոր տարածքներուն նկատմամբ:

Ուղեծիրը նաեւ TRIPP-ը կը կապէ աւելի լայն դիւանագիտութեան հետ, իր յաջողութիւնը միացնելով Հայաստան-Ազրպէյճան խաղաղութեան բանակցութիւններու եւ Հայաստան-Թուրքիա բնականոնացումի յառաջընթացին: Ուաշինկթոն ծրագիրը կը տեսնէ ոչ միայն իբրեւ ենթակառուցուածք, այլ ռազմավարական գործիք՝ Հարաւային Կովկասի մէջ կայունութիւնն ու տնտեսական ներարկումը ամրապնդելու համար:

Շրջանի եւ Հայաստանի համար հնարաւոր երկարատեւ տնտեսական օգուտներէն անդին, անմիջական ազդեցութիւնը եղած է քաղաքական եւ ռազմավարական: ԱՄՆ-ի ներգրաւուածութեան հեռանկարը կը թուի գոնէ առայժմ նուազեցուցած ըլլալ ազրպէյճանական յարձակումին վտանգը՝ ուժով գրաւելու այսպէս կոչուած Զանգեզուրի Միջանցքը եւ վերահսկողութիւն հաստատելու Սիւնիքի մէկ մասին վրայ, քայլ մը՝ որ արդիւնաւէտ կերպով պիտի անջատէր շրջանը Հայաստանի մնացած մասէն:

ՀՐԱՆՈՅՇ ԴԵՐՄՈՅԵԱՆ
EVN Report
18 Փետրուար 2026
Անգլերէնէ թարգմ.՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ (1864-1866) ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋԻՆ ԼՐԱԳԻՐԸ՝ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

Վարագայի հավատիսի երկրորդ նամակը՝ Մայիս 18/30, կը կրէ Ա. Գ. Մ. ստորագրութիւնը՝ Աբրահամ Գ. Մուրատեան, որ ենթադրուած է *Արմաւենի*ի խմբագիրէն զատ անձ մը ըլլալ.

Գահիրէ 1865 *մայիս* 18 [*հ.տ.*]

Ի՞նչ կ՚ընէ Մկրտիչ եպիսկոպոսն յեգիպտոս

... *Խմբագիր*

Քեզի հետ յանկարծ քու չյուսացած տեղէդ ահա խօսիլ կը սկսիմ այնպիսի ցաւալի կէտի մը վրայ, եւ յայտնել այսպիսի տխուր դէպք մը, որմէ ամէն զգայուն Հայ սիրտ զզուած ու ձանձրացած է...: Հայ անուն կրող կղերն՝ ինչպէս ուրիշ տեղեր, նոյնպէս ալ հոս յեգիպտոս իւր վատութեան ու մատնութեան հին ու ազգակործան զէնքը փայլեցունելու փորձը կը փորձէ թէեւ շատ ուշ...:

Հոս հասած օրս՝ Գահիրէի հայ հօրիզօնը տխուր ու սեւ ամպերով պատած սոսկալի մրրիկի մը խաղալիկ եղած էր...: Մկրտիչ Եպիսկոպոսը՝ իւր կոչմանն ու պաշտօնին հակառակ՝ վատութեան անմոռանալի յիշատակ մը թողուց հոս թէեւ ժողովուրդն ալ զէնքը թողուց...:

Ահա եղելութիւնը, զոր համառօտ կերպով քեզ կը ներկայացունեմ, հարկաւ դու ալ պէտք եղած խորհրդածութիւնը պիտի չխնայես յանուն ազգասիրութեան:

Աս քաղաքին մէջ թէ բնիկ եւ թէ աշխարհին զանազան կողմերէն եկած իրեք հարիւրի չափ Հայ կը գտնուի. որք իրենց ազգասիրական գործերով, բարի վարուքը եւ գործունէութեամբը երեւելի ու պատուաւոր են:

Ասկէ մէկ քանի շաբաթի չափ առաջ՝ ի շնորհս Ունճեան արգոյ Գրիգոր աղային (որ Պօլիս պիտի վերադառնար) իւր բարեկամները խնճոյք մը ըրին, նոյն գիշերը ուրախ զուարթ վերադառնալու ատեն՝ երբ տեղւոյս առաջնորդարանին առջեւ կը հասնին, կեցցէ՜ Մկրտիչ Սրբազան՝ կ՚աղաղակեն ու կ՚անցնին կ՚երթան (հոս արգիլեալ չէ գիշերները փողոցները պտըտելով երգելը): Հետեւեալ կիրակին Մկրտիչ եպիսկոպոսն՝ չեմ գիտեր ի՛նչ խորհրդով, եկեղեցւոյ մէջ աչքը կը գոցէ, բերանը կը բանայ, ինչ որ մարդկութեան ու իրեն անվայել է, դուրս կը ժայթքէ ամենուն ալ անձնական պատիւը առ

ռտն կոխելով...։ Ուրբաթ օրը խումբ մը Հայեր ի պաշտպանութիւն իրենց պատուոյն բողոքագիր մը կը ներկայացունեն Ազգային Ժողովոյն։ Մկրտիչ Եպիսկոպոս ասի իմանալով անմիջապէս մատնութեան կը դիմէ առանց Ազգ. Ժողովին Հաճութիւնն առնելու։ Բողոքատուներէն հինգը՝ իրենց բողոքին պատասխանը բանտին մէջ կ՚առնեն... եւ աս բանտարկութիւնը անտարակոյս մինչեւ յաքսոր պիտի տանէր ի պատիւ Մկրտիչ Եպիսկոպոսի եւ ի Թշուառութիւն անմեղ բանտարկելոց եւ ընտանեաց նոցա, եթէ ազգայինք մէկ սիրտ եւ մէկ Հոգի եղած օր մը եւ գիշեր մը ազգասէր աղայից դռները չդեգերէին յիշեալ անմեղներու ազատութեանը Համար։

Ասոնց ով որ այցելութեան գնաց, բանտին մէջ վար դրին մինչեւ 30 Հոգի. եթէ բոլոր Հայերը այցելութեան գացած ըլլային նէ, ամէնն ալ պիտի բանտարկուէին. անկէց յայտնի կ՚երեւնայ թէ Մկրտիչ եպիսկոպոսն ինչ աստիճան ծանր ամբաստանութիւն ըրած է Բ. Դրան առջեւ աս անգամ. Թող իր եկած օրէն մինչեւ ցարդ ըրած ուրիշ անվայել ու վատ գործերը։

Սակայն դեռ Մկրտիչ եպիսկոպոսն կը շարունակէ իր ընթացքը. Ժողովուրդը երկու մասի բաժնելու փորձ կը փորձէ. վնասակար Հետեւութիւններ կը նշմարուի, քանի որ Հոս մնայ։

Տեղւոյս Հարուստ ազգայինք ազնիւ ու ազգասէր են, վատութեան կամակից չեն. եւ կը սիրեն ճշմարիտ Հայ մարդը իբրեւ իրենց աչքին բիբը։ Ասոնց ջանքովն արդարութիւնն ու իրաւունքը երեւան ելան. բանտարկեալք՝ 24 Ժամ բանտը մնալէն վերջը ազատեցան (Պարոնայք Պօղոս մեքենագործ Մաճարեան, Նշան մեքենագործ Թագւորեան, ոսկերիչ Սեպուհ Աղամալեան, ոսկերիչ Գրիգոր, ոսկերիչ Ստեփան). Մկրտիչ եպիսկոպոսն ալ իւրեան չվայելած պաշտօնէն ազատեցաւ. եւ առաջնորդական փոխանարդութեան կնիքն իրմէն առնուեցաւ կարելի եղածին չափ շուտով։ Սակայն անի (Մկրտիչ Եպիսկոպոս) չդադրեցաւ մութի մէջ գործելէն, իւր գաղտնի, բայց Հեռատեսներու Համար արդէն յայտնի եղած՝ նպատակներն ձեռք ձգելու ջանալէն եւ ի վնաս ազգին որոգայթներ լարելէն (յորում թէեւ ինք բռնուեցաւ)։

Անոր ըսուեցաւ ի պաշտօնէ թէ դուն այլ եւս Հոս գործ չունիս, ոչ եւս կարես այսուՀետեւ լինել տնտես եւ տուր քու տնտեսութեանդ Հաշիւը ու գնա՛. բայց անի ընդդէմ կամաց Ազգին՝ իւր կղերական յամառութեամբն ու գոռոզութեամբը ջանաց իրը չեղած պաշտօնը շարունակել եւ գլուխն աղդին անդին զարնելով եւ ձեռաց տակէ որոգայթ լարելով նորէն մէկ քանի անմեղներու արիւնը խմել։ Բ. Դրան դիմեց. սուտ խօսեցաւ, նոր մատնութեան ձեռք զարկաւ. քանի որ գրեթէ զինքը բնաւ ուզող մը չէր, բոլոր Ժողովուրդը իս կ՚ուզէ, իս չուզողները միայն ութը, կամ տասը Հոգի են ըսելով՝ կ՚ուզէր անոնք աքսորել տալ, բայց չյաջողեցաւ. քանզի տեղւոյս կառավարիչը՝ աս կիրակի, որ էր մայիս 16, զապթիէ փաշասի Սալիհ պէյը քննիչ խրկեց եկեղեցին 50 ալ ոստիկան Հետը, որք եկեղեցւոյ դուռը սպասեցին...։

Եպիսկոպոսին ներկայութեամբը քննութիւն եղաւ, եւ յայտնապէս տեսնուեցաւ որ զինքը ուզող մը չկայ, ուստի որոշուեցաւ դարձեալ որ այլ եւս տնտես չկրնար ըլլալ ասանկ վատ ընթացքի անձնատուր եղող եպիսկոպոս մը։ Տեսնենք՝ դեռ ուրիշ շարժում պիտի Հանէ՞...։

Մեղուին աչքը լո՜յս, ապա տեսնուեցաւ թէ՝ խաղաղութեան պաշտօնով ղրկուող Մկրտիչ եպիսկոպոսն ի՛նչ ըրաւ յեգիպտոս։

Երանի՜ թէ ամէն կողմ մեր ազգայինք ասանկ մէկ սիրտ եւ մէկ Հոգի եղած՝ այս տեսակ վատերը իրենց լարած ցանցին մէջ ձգելու արթնութիւնն ու անկեղծ եւ ճշմարիտ ազգասիրութիւնն ունենային։

Կը յուսացուի որ այսուՀետեւ Պօլսոյ ազգային Խառն Ժողովը պիտի ջանայ անգամ մը յանցանքով բռնուած կրօնականի մը պաշտօն չյանձնել, մինչեւ որ իւր յանցանաց պատիժը ըստ օրինի չկրէ։

Ա. Գ. Մ.[75]

Վարագայի հավատիս արդէն ինքը կը դառնայ Տ. Մկրտիչի ընդդիմախօսը, գիծ մը՝ զոր պիտի պահէ մինչեւ վերջ։ Յուլիս 1/13 թիւին մէջ հայատառ թրքերէն յօդուած կը հրատարակէ լրագիրին անունով։ Կը քննադատէ Պոլսոյ Պատրիարքարանը եւ Ազգային Վարչութիւնը՝ որոնք, հակառակ Տ. Մկրտիչին հանդէպ ժողովուրդի ունեցած ատելութեան, տակաւին իր պաշտօնին վրայ կը պահեն զայն։ Անոնք Տ. Մկրտիչը Եգիպտոս ղրկեցին՝ առանց հաշուի առնելու անոր բնաւորութիւնը, վարուելակերպը, կարողութիւնները եւ արժանիքները։ Եթէ հաշուի առած ըլլային՝ հաստատապէս չէին ղրկեր զինք։ Կը հարցնէ Պատրիարքին՝ արդեօ՞ք Տ. Մկրտիչի գործողութիւնները ընդունելի են իրեն եւ արդեօ՞ք թոյլատրելի է եկեղեցիին հարկադրել Մկրտիչին պաշտօնավարումը ժողովուրդի կամքին հակառակ, որուն պատճառով ժողովուրդը կը հեռանայ եկեղեցիէն[76]։

Ասոր կը յաջորդէ հայերէն երկար գրութիւն մը, որ կը մանրամասնէ դէպքերու յաջորդ՝ երկրորդ փուլը։ Անստորագիր գրողը եղած է Յունիս 10/22-ի դէպքերուն մասնակցող մը՝ իբրեւ ժողովուրդի ընդդիմադիր։ Նկարագրութեան մէջ մանրամասն կը պատմէ Շաւարշ Արփիարեանի, Աբրահամ Գ. Մուրատեանի (ոչ *Արմաւենի*ի խմբագիրը) եւ Պօղոս Ճիլալեանի հանդիպումը բանտի ոստիկանին հետ եւ բառ առ բառ կը վերարտադրէ անոնց խօսակցութիւնը։ Ասիկա կասկած չի թողուր՝ որ անանուն գրողը այս երեք անձերէն մէկն է, որոնցմէ Աբրահամ Գ. Մուրատեան նախապէս գրած է *Վարագա*յի մէջ Տ. Մկրտիչի դէմ Ա. Գ. Մ. ստորագրութեամբ.

Մկրտիչ եպիսկոպոսին Վարագային մէջ նկարագրուած խռովութիւնը Հանելէն, Ժողովուրդին կողմէն ալ ըստ ՍաՀմանադրութեան Թաղական խորՀուրդ մը կազմուելէն անմիջապէս ետքը, Մկրտիչ եպիսկոպոսն իջաւ յԱղէքսանդրիա իրեն զօրութիւն գտնելու, ինչպէս որ գտաւ... ները. եւ ամսոյս 8-ին ԳաՀիրէ դարձաւ ամենայն գոռոզութեամբ. եւ դեռ եկեղեցին չեկած՝ շիտակ զապթիյէի փաշային գնաց՝ իր ստացած զօրութիւնը յայտնեց անոր, եւ եկաւ իջաւ եկեղեցին։ Հետեւեալ օրը թագրիր մը գրեց, ղրկեց փաշային, մէյ մ՚ալ մուավին մը եկաւ, Թաղականներէն մէկը՝ Կարապետ աղայ Տէր Զաքարեանը տարաւ բանտը [ի՞նչ մեղադրանքով, Հ.Ա.], *եւ սկսեց միւս անդամները փնտռել։*

Եւ դեռ Ժողովուրդին կողմէն շարժում մը չեղած, զապթիէներ բերել տուաւ եկեղեցւոյն դուռը սպասցունելու. ասկէց Ժողովրդեան Հետաքրքրութիւնն արթնցաւ, Հետեւեալ օրը Հինգշաբթի՝ 10 յունիս [ուրիշ աղբիւր մը՝ 9 յուլիս, Հ.Ա.]՝ *եկեղեցիին մէջ սկսանք Ժողովիլ որպէս զի մեր սաՀմանադրական եւ ազգային իրաւունքը պաշտպանենք. սոյն միջոցին Մկրտիչ եպիսկոպոսն սկսաւ զապթիէները շատցունել, եւ ներս մտնողը դուրս Հանել չտալ. նոյն միջոցին դռնէն մուավին մը եկաւ, Մկրտիչ եպիսկոպոսին Հետ բազմութեան մէջ*

մտնելով՝ ուզեց եկեղեցւոյ քիլէրին դուռը կոտրել. մենք ալ դէմ կեցանք չթողուցինք: Մուավինը Մկրտիչ եպիսկոպոսը սենեակի մը մէջ գոցելով, վազեց գնաց իմացուց թէ կը մեռցունէին կոր, դժուարաւ ազատեցի. աս միջոցին որոշեցինք որ Գաբրիէլ եպիսկոպոսը, պարոնայք Շաւարշ Արփիարեան եւ Աբրահամ Գ. Մուրատեան երթան զապթիէն եղելութիւնը պարզ ընեն. ասոնք՝ երբ ճամբուն վրայ զապթիէի վէքիլին կը պատահին որ հարիւր զօրքով շտապաւ եկեղեցին կը վազէր՝ իբրեւ թէ կռիւ մը պատահեր է, մէկտեղ ետ կը դառնան, կուգան եւ կը հաւքուին եկեղեցւոյ բակը: Զապթիէ վէքիլին երբ հարցուց թէ ի՞նչ է ձեր մերամը, մենք ալ մեր կողմէն Ա. Մուրատեանը ընտրեցինք որ խօսի Սահմանադրական իրաւանց վրայ, ինչպէս որ խօսեցաւ նա պէտք եղածը. վերջը զապթիէ վէքիլին ըսաւ որ՝ ուրեմն եկէք Դուռը ըսէք, որ գործերնիդ տեսնուի. երբ դուրս կ'ելլէինք, հարիւր զօրք ալ հասնելով ամէն մէկերնուս թեւերէն բռնած՝ խայտառակութեամբ իբրեւ մարդասպան մեզ տարին շուկային մէջէն ի զարմացումն տեսողաց: Երբ զապթիէն մտանք՝ Գաբրիէլ եպիսկոպոսն ալ հետ՝ առանց մեզի բառ մը հարցունելու, անուննիս գրեցին եւ ամենասոսկալի գարշահոտ եւ մութ տեղ մը՝ մեզ որ 70-ի չափ էինք՝ բանտարկեցին. եւ Գաբրիէլ եպիսկոպոսն ալ ստիպմամբ իր տունն ղրկեցին, առանց անոր խնդրանացը մտիկ ընելու. օր հինգշաբթի ժամ հինգին: Հետեւեալ օրը ձայն մը ելաւ թէ տեղւոյս հիւպատոսք պիտի գան մեզ տեսնելու, ուստի մեզ ժամ 6 ու կէսին հանեցին վեր ու հոն տեղ մը տուին: Գաղղիոյ հիւպատոսն իր հպատակներն առաւ առաջին իրիկունը եւ թող տուաւ. Պարսից հիւպատոսն իրեններն առաւ, ու իր քովը բանտարկեց՝ իր գաբու օղլանին Մկրտիչ եպիսկոպոսին կողմնակից ըլլալուն համար. (ըսուեցաւ ալ որ՝ Պարսից Հիւպատոսը տեղեկութիւն չունէր աս բանտարկութենէն): Տեղւոյս վսեմ. կառավարիչ Իսմայիլ փաշան Ռատոս գտնուելուն համար, զապթիէ Փաշասին իր առած ծուռ տեղեկութեանը համեմատ թէլեկրաֆ կը զարնէր յԱղէքսանդրիա նստող Շէրիֆ փաշային. եւ ըստ այնմ պատասխանը կ'ընդունէր ու կը գործադրէր: Երբեմն մեզ կը նեղէին եւ երբեմն թոյլտուութիւն կ'ընէին ի պատիւ հայադէմ զմիւռնացւոյն՝ պաշտպանին Մկրտիչ Եպիսկոպոսի յԱղէքսանդրիա՝ որ այս միջոցին Գահիրէ եկած էր:

Շաբաթ օրը՝ որ է յունիս 12՝ վսեմաշուք Նուպար փաշայէն թէլեկրաֆ զարնուեցաւ որ բոլորս ալ թող տրուինք, բայց զապթիէ փաշասին, որ ի պատիւ... եանին իլթիմաս կ'ընէր Մկրտիչ Եպիսկոպոսին, ուզեց որ յանուն նոր ստորագրութիւն առնէ ղրկէ եւ ապա ազատէ. ըսել կ'ուզէր թէ բռնութեամբ անոր հնազանդելու էք: Կարգ մը մարդիկ՝ որ ի սէր ազգին կամաւ մեր քովն եկած բանտը կը կենային, անոնցմէ առանց ստորագրութիւն առնելու թող տուաւ. կարգ մը մարդիկ ալ իբրեւ էտէպսիզ զատեց ուրիշ տեղ դրաւ. կարգ մը մարդիկ ալ վախերնուն ստորագրութիւն տուին ելան. ետքը այն էտէպսիզ կարգը բռնեցին իրար խառնեցին, որ ամէնը քսան եւ հինգ հոգի մնացեր էր: Աս մնացածին թէեւ բան մը չհարցուցին, բայց զապթիէ Փաշասին գիտէր, որ 40 տարի ալ հոն չիւրիւմիւշ ըլլալնին գիտնային նէ, Մկրտիչ Եպիսկոպոսի անուամբ ստորագրութիւն տալու դիտաւորութիւն չունէին:

Աս մնացող 25 անձինք՝ հետեւեալ օրը որ է կիւրակի՝ յունիս 13՝ ժամ ութին իրենց մէջէն պատգամաւոր ղրկեցին զապթիյէ փաշասիին սա հետեւեալ 3 անձինքը՝ այն է պարոնայք Շաւարշ Արփիարեան, Աբրահամ Գ. Մուրատեան եւ Պօղոս Ճիլաճեան, որք հետեւեալ կերպով կը խօսին:

- Տէ՛ր, մեզի շնորհք ըրէք, գիտցուցէք դեռ որչափ ատեն հոս մնալնիս, որպէս զի ըստ այնմ անկողին բերել տանք քարերուն վրայ ցուրտ չառնելու համար:

- Կ'ըսէ փաշան. տեսէք ձեզի համար ի՛նչ նեղութիւններ կը կրենք կոր. բոլոր մեր թշնամեաց կողմէն եկած գրութիւնները ցոյց տալով եւ մէկիկ մէկիկ կարդալով զանոնք, եւ ըսելով թէ դուք կառավարութեան դէմ գործած էք. Մկրտիչ եպիսկոպոսը չէ ձեր տավաճին: Այս ըսաւ, եւ Մկրտիչ եպիսկոպոսին երկու ճիզվիթական գրութիւնները սկսաւ կարդալ, որոնց իմաստը այն է. «բոլոր բանտարկեալները թող տալերնիդ կը խնդրուի, քանզի ես անոնց հետ դատ չունիմ»: - Կը տեսնէ՞ք, ըսաւ, որ տավաճինիդ ան չէ կառավարութիւնն է:

- Պատգամաւորք ըսին. տէր, եթէ դուք կարող ըլլաք ցուցանել մեր կառավարութեան դէմ գործած ըլլալը, մենք 10 տարի լիման կ'երթանք. իսկ եթէ չէք կրնար, ինչո՞ւ համար մեզ անիրաւ տեղը հոս կը տանջէք. մենք մեր վեհափառ Տէրութեան մեզի շնորհած Սահմանադրութեան համեմատ մեր ազգային իրաւունքները պաշտպանելու պարտաւոր ենք. դուք ի՞նչ իրաւունք ունիք մեզ մարդասպանաց հետ դասելու՝ ըստ մեր կրօնքի յանցաւոր եւ հրաժարականն առնուած վարդապետի մը անուամբ: Կը ճանչնա՞ք վեհ. Տէրութեան մեզի շնորհած Սահմանադրութիւնը. ըսէք մեզի. եթէ չէք ճանչնար զայն, մենք ալ մեր կառավարութեան գրենք, որ մեզի հոս պաշտպան մը ղրկէ. իսկ եթէ կը ճանչնաք զայն, ինչո՞ւ համար մեզ հոս կը նեղէք, երբ մենք ըստ այնմ վարուիլ կը ջանանք:

Մենք ըսին պատգամաւորք, լսած էինք թէ՝ դուք արդարադատ կառավարիչ մըն էք. արդեօք սխա՞լ է լսածնիս, թէ աս առաջին անգամն է որ անիրաւ դատաստան կը տեսնէք...:

- Ըսաւ. ի՞նչ ընեմ զառնուկներս, ես էմիր խուլի եմ, ինծի ինչ հրաման գայ նէ, անանկ կ'ընեմ:

- Պատգամաւորք. քեզի տրուած բոլոր տեղեկութիւնները սուտ են մանաւանդ որ մեր կողմէն բնաւ քննած չէք. դուք միայն մէկ կողմէն լսելով կը գործէք. վերջը բոլոր ատ սուտերը երեւան պիտի ելլէ, եւ դուք մէսուլիյէթի տակ պիտի մնաք:

Այսպէս խել մը երկու կողմէն խօսվելէն վերջը, փաշան՝ Շէրիֆ փաշայէն եկած մէկ նամակը կարդաց, որ ի նպաստ Սահմանադրութեան էր. պատգամաւորք անմիջապէս պոռացին թէ ահա մենք այդ գրութեան հնազանդ ենք, եւ մենք ատոր համեմատ կը գործենք կոր. ուրեմն ինչո՞ւ մեզ կը տանջէք անիրաւ տեղը: Վերջապէս չերկարենք:

- Փաշան ըսաւ. երկու ժամէն հիմա մեզի թէլէկրաֆ պիտի գայ Շէրիֆ փաշայէն ձեր ազատմանը համար:

Երբ իրիկուն եղաւ, փաշան գնաց, մեզի ալ ըսելով թէ հիմա նորէն թէլէկրաֆ զարկի: Ան գնաց, նոյն միջոցին... եան՝ Մկրտիչ եպիսկոպոսին պաշտպանը՝ զապթիյէ վէքիլիին քով նստած էր, փաշան նորէն դարձաւ եկաւ, եւ նոր ազդեցութեամբ ուզեց որ բռնութեամբ ամենէն ալ ստորագրութիւն առնէ. եւ ամէնքս միաբերան պոռացինք թէ չենք տար: Աս միջոցին Ա. Գ. Մուրատեան գնաց փաշային ըսաւ թէ, ի՞նչ յանցանք ստուգած էք մեր վրայ, որ մեզմէ ստորագրութիւն կը պահանջէք. փաշան ըսաւ. լռէ, գնա, հիմա քեզ վար կ'իջեցունեմ:

Ա. Գ. Մուրատեանը ըսաւ. ես կէօզ տաղիէ չեմ վախնար. ուր կ'ուզեսնէ ղրկէ, բայց վերջը խորհէ. դուն քեզ չես կրնար ազատել:

- Փաշան սաստիկ սպառնալեօք զանի վռնտեց. եւ քիչ մը վերջը նորէն կանչեց որ շուտով բօլիս իջնայ. երբ ան կը պատրաստուէր երթալ, լուր եկաւ որ Պ. Շաւարշ Արփիարեան

եւ Բարսեղ դերձակ անոնք ալ բօլիս իջեցուննեն. երեքը մէկէն տարին սոսկալի տեղ մը դրին. քիչ մը վերջը Կարապետ Տէր Զաքարեանն ալ անոնց քով իջեցուցին եւ միւսներէն ստորագրութիւն առնել ուզեցին սպառնալեաց կայծեր թափելով, անոնք ալ չտուին:

Անմիջապէս վսեմաշուք Երամ պէյին գրեցինք եղելութիւնը. ինչպէս անկէ առջի օրերու եղելութիւնը: Վսեմ. Երամ պէյը, որուն խորին երախտագիտութեամբ շնորհակալ ենք՝ որ անմիջապէս պէտք եղած տեղերն երթալով զմեզ գիշերը ժամ 2/½-ին հանել տուաւ՝ իր կողմանէ Մեծապատիւ Ջէքի Պետրոս էֆէնտին ղրկելով, որուն հետ մէկտեղ՝ ազատուելնէս վերջը շիտակ՝ վսեմ. եւ ազգասէր Երամ պէյին տունը գացինք անձամբ մեր շնորհակալութիւնը տալու, որ եւ ինքն ալ խոստացաւ մեզ որ երեք օրէն անոր հրաժարականն առնելով հանէ անտեղէն:

Զրմոռնամ նաեւ ըսելու թէ ուրբաթ օրը, յունիս 11՝ բանտարկելոց վշտացեալ կանայքը խուռն բազմութեամբ եկեղեցի կը դիմեն վարդապետին փառքը տալու. վարդապետն հոն չըգտնելով կը սկսին դուռները գոցել եւ բանալիները առնել. նոյն միջոցին վարդապետը ետեւի դռնէն ներս մտնելը տեսնելով զապթիէն առջեւէն եւ ետեւէն, կը յարձակին վրան ըսելով թէ... (պուրատա պիր թագըմ ֆէնա լագըրտըլար վար իտի, ութանտըմըզտան նօգթալար իլէ կէչտիք) կ՚ուզե՞ս Շամէն ելածիդ պէս, հոս տեղէն ալ քեզ զինճիրով հանենք եւ այլն, մօրուքին մէկ կողմը կը փրցուննեն (գուցէ... համար), զապթիէները կանանց սուր կը քաշեն, կնկան մը ձեռքը կը վիրաւորվի, մէկուն թեւէն պիլէզիկ մը կը կորսուի, որը ծեծ կ՚ուտէ եւ կը ծեծէ, վերջապէս կանայք յաղթող կ՚ելնեն[77]:

Բաւական միակողմանիօրէն յաղթարշաւային գրութիւն մը:

Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեան իր յիշեալ Տեղեկագիրին մէջ կարեւոր տեղ կը յատկացնէ ներկայացնելու կատարուածները (Տեղեկագիրին մէջ ոչ մէկ յիշատակութիւն կայ *Արմաւենիի* մասին).

Ժողովուրդն առանց ամեն բանի տեղեակ ըլլալու՝ տակաւ առ տակաւ կը ցրտանայ Փոխառաջնորդէն, եւ ապա ապրիլ 24-ի դէպքը կը պատահի: Շաբաթ երեկոյ մըն է, քել մ՚ազգայինք՝ անշուշտ Պագոսի շոգիով տաքցած՝ առաջնորդարանի առջեւէն երգելով իրենց մէկ բարեկամին ուղեւորութեան առթիւ ուրախութիւն կատարելու համար տեղ մը հաւաքուելու նպատակաւ՝ անցած ատեննին «կեցցէ՜ Մկրտիչ եպիսկոպոս, կեցցէ՜ Կիլիկիա» (եւ ըստ ոմանց ուրիշ անվայել խօսքեր՝ որն որ ստուգուած չէ) կ՚ատրաբերեն աղաղակաւ: Հետեւեալ առաւօտ փոխառաջնորդը քարոզի մէջ յանդիմանական ձեւով կը խրատէ՝ ըսելով միանգամայն թէ «ճահիլի» եւ սրիկայի գործեր անոնք, եւ թէ «այս գիշեր խենդերու տարեդարձն է եղեր» եւ այլն. քանի մ՚օր ետքը պատգամաւորութիւն մը կը ներկայանայ իրեն հինգ հոգիէ բաղկացած՝ որոց երկուքը ապրիլի 24-ի խումբէն չէին, եւ քիչ մը բարձր ձայնով թաղականաց ներկայութեանը փոխառաջնորդին կիրակի աւուր քարոզին պատճառը կը հարցընեն եւ կը բողոքեն յատուկ անստորագիր բողոքագրութեամբ (այս առանց ստորագրութեան գիր ներկայացընելը չգիտեմ ի՛նչ մտօք է. վասն զի իմ հոն եղած ատենս ալ Մկրտիչ եպիսկոպոսին յանցանաց դէմ բողոք մը մատուցին՝ որուն տակը ստորագրութիւն չկար). փոխառաջնորդը ստորագրութիւն կ՚ուզէ, նոքա չեն հաճիր եւ սրդողելով կը մեկնին. այն ատեն փոխառաջնորդը նոցա անունները արաբերէն գրերով գրել կու տայ՝ եւ մայիս 9-ին կիրակի առաւօտ Գալստեան Կարապետ աղային կտակած գիւղը կ՚երթայ գործի պատճառաւ. նոյն օրը պատգամաւորաց խումբը այսինքն 5 հոգին կը բանտարկուին, լսողը կ՚երթայ ի բանտ զանոնք տեսնելու, ոստիկանութեան կը բողոքեն եւ միանգամայն կը յարեն թէ իրենք ալ կ՚ուզեն բանտարկուիլ նոցա հետ, Ռափայէլեան Գէորգ պէյը երաշխաւորելով զանոնք բանտէն կը հանէ: Այս պատմութենէն կը հետեւի որ փոխառաջնորդը մատնած է զանոնք ի բանտ. սակայն ոստիկանութեան պաշտօնէից գրով հարցուցի, ան ալ գրով պատասխանեց թէ «Տէրութեան լրտեսներու ձեռքով սրճարաններու մէջ լսուած անվայել խօսքերու համար բանտարկեցի զանոնք: Փոխառաջնորդն ասոր վերաբերեալ բնաւ տեղեկութիւն մը չտուաւ մեզի՝ ոչ գրով եւ ոչ բերնով»: Արդ՝ ժողովուրդը (մեծ մասամբ օտարականներ) խուռն բազմութեամբ մայիս 11-ին կը ժողվուին առաջնորդարանը, եւ Մկրտիչ եպիսկոպոսէն Գաբրիէլ եպիսկոպոսին կնիքը ու իր հրաժարականը կ՚ուզեն. կը գրէ, չեն հաւնիր. բայց այս միջոցին թաղական խորհրդոյ մէջէն Գրիգոր էֆէնտի Եղիաեան եւ ժողովրդեան մէջէն Տօքթօր Զայեան կ՚ուզեն որ ըստ խնդրանաց Մկրտիչ եպիսկոպոսի՝ հինգ հոգիներէ մասնաւոր ժողով մը կազմուի եւ լաւ քննութիւն մ՚ըլլայ փոխառաջնորդին գործոց վրայ. բազմութիւնը նորէն կը գոչէ թէ չենք ուզեր՝ հրաժարուի, եւ իրենք գրելով հրաժարականը ստորագրել կուտան բռնաբար, եւ անմիջապէս եկեղեցին իջնալով նոր թաղական խորհուրդ կ՚ընտրեն Գաբրիէլ սրբազանի նախագահութեամբ, որն որ յիշողութեամբ առողջ է՝ սակայն մարմնով խիստ տկար եւ խօսելու բնաւ անկարող: Այս միջոցին ոստիկանութեան մարդիկ Եկեղեցւոյ դուռը կուգան մեծաձայն աղաղակներուն պատճառաւ, բայց Ռափայէլեան Գէորգ պէյը իջնալով «կռիւ չունինք» կ՚ըսէ, եւ կ՚երթան: Քանի մ՚օր ետքը ոստիկանութեան տեսուչը եւ Գահիրէի Մուհաֆըզ փաշային երկրորդը առաջնորդարան կուգան՝ այն ինչ նորընտիր Թաղական խորհուրդն իր նիստը բացեր եւ ազգային գործոց վերաբերեալ տնօրէնութիւններ կ՚ընէր, եւ կը հարցունեն թէ ինչո՞ւ բանտարկեր էք ձեր փոխառաջնորդը. կը պատասխանեն թէ չէ բանտարկուած, այլ պաշտօնէն ձգուած ըլլալուն՝ միւս սենեակը նստած է. փոխառաջնորդը կը կանչուի հոն եւ իր բանտարկուած չըլլալը կը յայտնէ: Այն ատեն Տէրութեան պաշտօնեայք կ՚ըսեն թէ՝ դուք իրաւունք չունիք առանց Պօլսոյ Պատրիարքարանի եւ Եգիպտական կառավարութեան հրամանին փոխառաջնորդը հրաժարեցընել իր պաշտօնէն. Թաղականները կ՚ըսեն թէ Պատրիարքարան գրելու վրայ են, Տէրութեան ալ պիտի հաղորդեն եղելութիւնը, սակայն վերջապէս կը խոստանան որ Պատրիարքարանէն մինչեւ որ հաճութիւն չի գայ՝ պարտաւոր են ճանչնալ իրենց փոխառաջնորդը, եւ հետզհետէ Գաբրիէլ եպիսկոպոսի կնքովը երկու յայտագիր կը ղրկեն կառավարութեան. կառավարութիւնն ալ երկու անգամ դարձեալ առաջին խօսքը կը կրկնէ թէ՝ չէք կարող դուք ինքնին հրաժարեցընել զնա ի պաշտամանէ:

Այն օրերը Մկրտիչ եպիսկոպոսը Աղէքսանդրիա կ՚իջնայ իր նորընծայ վարդապետին Ս. Պատարագ մատուցանել տալու, կամ լաւ եւս է ըսել՝ ներքին եւ արտաքին գործոց պաշտօնեայ Շէրիֆ փաշային գործը հասկցընելու համար: Այս միջոցին Թաղական խորհուրդը նոր բարեկարգութիւններու ձեռնամուխ կ՚ըլլայ՝ որոց մին է Եկեղեցւոյ հոգետուն ըսուած կերակրոյ ծախքը վերցընել՝ Եկեղեցւոյ պաշտօնէից ամսականները աւելցընելով: Արդէն փոխառաջնորդն ալ այդ փորձը փորձած է եւ քսան օրի չափ Եկեղեցւոյ խոհանոցը գոցած, եւ թէ՛ պահոց ու թէ՛ ուտեաց կերակուրները չուկայէն բերել

տալու որոշած, բայց վերջէն շատերուն ստիպմամբը առջի պէս ընել հարկադրած է. Թէպէտ եւ ըստ իս աւելորդ ծախք մի է այն ամեն ամիս 50 ոսկիի չափ, եւ պատճառ միանգամայն խել մը աստանդական մարդոց հոն մնալուն, մինչդեռ կարելի է այդ ստակը ուրիշ ազգօգուտ հաստատութեան մը նուիրել, Հայաստանի աղքատ եւ տառապեալ քաղաքներուն եւ դպրոցներու օգնելով եւայլն. սակայն Եգիպտոսի ազգայինք սովրած են ոչ միայն դպրոցներու նուէր եւայլն չտալու, այլ եւ մինչեւ իրենց քահանայներն եկեղեցիէն կապած ամսականներով գոհ ընելու. ըստ որում ուրիշ տեղերու պէս ժամուց եւայլն տալու սովորութիւն չունին առհասարակ՝ բաց ի սակաւաթիւ ընտանիքներէ. միայն ընդհանուր Թաղական տուրք մ’որոշուած է 9000 ղուրուշի չափ եւ այն իսկ շատերէն չէ վճարուած ցայսօր: Թաղական խորհուրդը խոհանոցը գոցեր եւ բոլոր կերակրոց անօթները պահեր ու բանալին Պ. Կարապետ Տ. Զաքարեան անձին յանձներ է. եւ ահա յունիս 8-ին Աղէքսանդրիայէն փոխառաջնորդը կը վերադառնայ՝ ներքին եւ արտաքին գործոց պաշտօնէէն նոր հրամանագիր մ’ի ձեռին, եւ ուղղակի ոստիկանութեան դուռը երթալով՝ կուգայ առաջնորդարան եւ Պ. Կարապետ Տ. Զաքարեանը կանչելով բանալին կ’ուզէ. նա ալ Խորհրդոյն իրեն ըրած պատուէրը յիշելով չտար. Խորհրդոյն Ատենապետ Ռափայէլ Գէորգ պէյը կը կանչէ եւ անկէց կ’ուզէ. նա ալ նոյնը կ’ըսէ, եւ իրեն փոխառաջնորդն - ինչպէս կերակուր ուտեմ, դուրսը պահոց կերակուր չեն ծախեր - ըսելուն՝ Ատենապետը կը պատասխանէ թէ կրնաս ուզածիդ չափ կերակրոյ աման իմ տնէս առնել, չհաճիր փոխառաջնորդը եւ կառավարութեան կը գրէ որ կանչուին այն երկու անձինքն եւ բանալիներն առնուին, ապա թէ ոչ Տէրութեան կողմէն մարդ կ’ուզէ որոնց ներկայութեանը խոհանոցը եւ մառանը բացուին, եւ ըստ ոմանց նոյն գիշերը Եկեղեցւոյ բակը ոստիկանութեան մարդիկ կ’սպասեն:

Կարապետ Տ. Զաքարեանը կը կանչուի ոստիկանութեան դուռը եւ բանալին չկրնալ տալը կրկնելուն՝ կը բանտարկուի անդէն. առաւօտուն ժողովուրդը զայրացած, եւ շատը բուն գործը չգիտնալով՝ նախ շուկան Գէորգ պէյին երկաթի գործարանը՝ ուր որ ինք չէր գտնուեր, եւ ապա եկեղեցին կը դիմէ, եւ կը տեսնէ որ բաւական թուով ոստիկանութեան մարդիկ կան եւ երկուք ալ ոստիկանութեան պաշտօնօէին կողմանէ մուավին, որոնք կ’իջնան Մկրտիչ եպիսկոպոսին հետ եւ մառանին դուռը կը խնդրեն. հոն բաւական անկարգութիւններ տեղի կ’ունենան, աղաղակ, դոչիւն..... մուավինը մառանէն դուրս կը հանեն եւ կը յարձակին Մկրտիչ եպիսկոպոսին վրայ՝ որն այլայլած եւ գունաթափ՝ մուավիններու եւ զապթիյէներու օգնութեամբ կ’ելլէ առաջնորդարանը եւ նուաղած կ’իյնայ բազմոցին վրայ, եւ նոյն ժամայն մուավինը սոսկալի ժուռնալ մը կը գրէ ոստիկանութեան թէ՝ «ապստամբներու խումբ մը զինքը չարաչար ծեծեցին եւ փոխառաջնորդը պիտի սպաննէին՝ եթէ Տէրութեան զօրութիւնը չպաշտպանէր» եւ թէ՝ «զապթիյէներուն մէկ քանին վիրաւորեցին, եւ փոխառաջնորդը սենեակը ապաստանելէն ետքը՝ դուռը կոտրել ուզեցին զինքը սպաննելու համար, ու Տէրութեան զօրութեանը ընդդիմացան եւայլն»: Եւ անմիջապէս մուավինը հրաման կ’ընէ Եկեղեցւոյ դուռը սպասող զապթիյէներուն որ Եկեղեցիէն ներս մտնողներուն թոյլ տան, իսկ դուրս ելլելը արգիլեն. եւ ահա հարիւրաւոր զապթիյէներ նորէն գրկուելով ոստիկանութեան կողմէն՝ ոչ միայն Եկեղեցւոյ բակը գտնուողները՝ այլ եւ փողոցին մէջէն անցնող ամեն Հայերը թեւերնէն բռնելով (ընդ ամենը 74 հոգի) կը տանին ի բանտ. այն օրերն է որ քօլէրայի ախտը նոր մուտ գտեր է յԵգիպտոս: Այս սոսկալի եւ տխուր անցքին հետեւեալ օրը՝ թէ՛ բանտարկելոց եւ թէ՛ ուրիշ չբանտարկուած ազգայնոց կանայք խուռն բազմութեամբ կը լեցուին Եկեղեցին, եւ Մկրտիչ եպիսկոպոսը հոն չգտնելով, ըստ որուն առաջնորդարանին վերի յարկը կը գտնուէր, Տաճարին եւ գրագրին սենեակին դռները կը փակեն, բանալիները կ’առնեն: Նոյն ատեն Մկրտիչ եպիսկոպոսն ալ վար իջեր եւ առաջնորդարանը կուգայ եղեր. կ’սկսին կանայք բազմագոչ աղաղակաւ զինքն անարգել եւ «մեր այրերը եւ եղբայրները ի՞նչու բանտարկեցիր» ըսելով սպառնալ. եւ երբ փոխառաջնորդը սենեակէն վեր ելլելով մեծ սենեակը կ’երթար եւ զապթիյէներն ալ ետեւէն, յանկարծ նոյն կանանց խումբէն հինգ հոգի Մկրտիչ եպիսկոպոսի վրայ կը յարձակին եւ չարաչար նախատելով մօրուքը կը փեթթեն եւ հազիւ զապթիյէները կարող կ’ըլլան ազատել զնա: Կը ցրուին կանայք եւ փոխառաջնորդն այս անցքէն ետքը գիր մը կը գրէ ոստիկանութեան, յորում Ռափայէլեան Գէորգ պէյին համար (էօզպէ պաշի) այսինքն ապստամբապետ՝ եւ ուրիշ մէկ քանի անձինք ապստամբ եւ խռովարար կ’անուանէ:

Ժողովուրդը դեռ բանտին մէջ է. ոստիկանութեան պաշտօնեայն կը կանչէ զանոնք եւ մէյմ’ալ փոխառաջնորդին դէմ չդնելու եւ Տէրութեան հնազանդելու համար ստորագրութիւն պահանջելով՝ մեծ մասամբ կ’ազատէ, իսկ 7 անձինք չեն ուզեր ստորագրութիւն տալ: Վսեմափայլ Նուպար փաշան իմանալով գործը՝ Աղէքսանդրիայէն հեռագիր կը քաշէ Վսեմ. Երամ պէյին որ բանտարկեալներն ազատէ. Երամ պէյը նախ Առաջնորդին կ’երթայ եւ Մկրտիչ եպիսկոպոսէն գիր կ’առնէ բանտարկելոց ազատութեան համար. ոստիկանութեան պաշտօնեայն չարձակեր զանոնք, ապա Վսեմ. Երամ պէյը ինք անձամբ երաշխաւոր կ’ըլլայ գրով եւ բանտարկեալները կ’ազատէ:

Իրաւ է որ այս բանտարկեալ ժողովուրդը անմեղ էր մեծաւ մասամբ, վասն զի Մկրտիչ եպիսկոպոսին առաջին անգամ ազգային կալուածոց վերաբերեալ ըրած անաչառ տնօրէնութենէն իրաւամբ կամ յանիրաւի ցաւած եւ զայրացած անձանց թելադրութեամբը ժողվուած եւ անխոհեմութեամբ՝ առանց գործին պատճառը գիտնալու՝ նոցա գործիք եղած էին. վասն զի բանտարկելոց մէկ մեծ մասը Նոր Գահիրէ գացող օտարականներ են: Իրաւ է որ կանայք սրտի ցաւով վրէժխնդրութեան դիմեր էին հոն. սակայն ո՜րչափ կը ցաւի մարդ երբ սրտի ցաւով կ’ստուգէ թէ Մկրտիչ եպիսկոպոսին ազգային ստակը յափշտակողներուն դէմ ցըցուցած անաչառ արիութենէն զայրացած անձ մը՝ կանանց այդ անվայել պատերազմէն տուներնին դարձած ատեննին՝ ամենէն առաջ մօրուքը փեթթողին ձեռքէն բռնելով «պռավօ՜» կը գոչէ, որն որ փոխանակ ուրախութեան՝ աւելի մեծ ցաւ կը պատճառէ կնոջը: Այս տխուր բանտարկութեան վրայ ամեն ազգասէր Հայ կ’արտասուէ: Փոխառաջնորդը քանիցս արտասուօք եւ ցաւով պատմեց ինձ, սակայն ես պակասութիւն կը գտնեմ իր վրայ եւ միանգամայն յանցանք կը համարիմ նոյն բանտարկուած օրերնին անձամբ բանտ չերթալն ու անոնց կամ ազատուիլը կամ իրենց հետ բանտարկուիլը չառաջարկելը: Ահա այս բանն ըրած է ծերունի Գաբրիէլ Սրբազանը. այն ատեն հարկ չէր մնար հետեւեալ աւուր գրած սոսկալի գրոյն. եւ թէպէտ փոխառաջնորդը կ’ըսէ թէ ինքն ալ միտք ունէր երթալու՝ բայց հիւանդութեանը պատճառաւ չէր գացած, ես ալ կը պատասխանեմ թէ պատգարակով կրնալ երթըցուիլ, վասն զի բանտարկեալները

անմեղ էին եւ ուրիշներէ թելադրուած:

Փոխառաջնորդը ժողովրդին կրած այս աղէտքը սփոփել ցանկացած է քօլէրայի ժամանակ ըրած անձնուէր ծառայութեամբը, աղքատ հիւանդները դարմանելով, եւ Վսեմ. Նուպար փաշային առատաձեռնութեամբը մխիթարելով զանոնք: Ասոր վրայ նոյն իսկ բանտարկելոց շատերը եկած հաշտուած են իրեն հետ. սակայն բանտարկութենէն յառաջ արմատացած ատելութեան ոգին քանի՞ անձանց ձեռօք միշտ արծարծուեր եւ հետզհետէ հեռագիրներ եկած է Պատրիարքարան[78]:

Առաջնորդական փոխանորդ Տ. Մկրտիչի կատարած կալուածական հարցերու բարեկարգումը, շահագործող անձերու տուժումը այս բարեկարգութենէն, միաժամանակ Սրբազանի դիւանագէտ վերաբերմունքին նկատելի պակասը ժողովուրդին հետ եւ կառավարումի բռնապետական եղանակը, յառաջացուցին յիշեալ խռովութիւնները, որոնք, ըստ Տ. Ներսէսի, կրնային տեղի չունենալ եթէ Տ. Մկրտիչ ըլլար զգուշաւոր իր վերաբերմունքին մէջ:

Յունիսին, զմիւռնահայ անանուն ճանապարհորդ մը կու գայ Աղեքսանդրիա եւ Գահիրէ, երբ արդէն սկսած էր քոլերան: Քոլերայի պատճառով երկար չի մնար Եգիպտոս, բայց ականատես եւ ունկնդիր կ'ըլլայ գաղութի վիճակին եւ ներքին հակառակութիւններուն: Ան մամուլին կը յանձնէ իր ահռելի տպաւորութիւնները.

Թէ՛ Աղէքսանդրիա եւ Թէ Գահիրէ բաւական նկարագրական բաներ կը գտնուին. բայց իմ հոն ոտք կոխելուս՝ քօլէռան նոր ծագած ըլլալով, առանց մանր նկատելու զանոնք, ստիպուեցայ մեկնիլ դէպ ի Յոպպէ, ուրախանալով յիս՝ շուտով հեռանալուս այն Փարաւոնի քաղաքէն, ուրտեղ ազգային վէճերը իրենց սաստկութեանը մէջ կը մաքառէին բարեկարգութեան ու կանացի համեստութեան դէմ. ուր շահադիտական մրցմունքները զիրար կը մղէին եւ բարեպաշտ երկիւղածութիւնը իւր պարկեշտութեան վերարկուին ներքեւ ապաստանած սիրտ ի ցաւ հանդիսատես կը լինէր. ուր կրօնական յարգն ու պատիւը անխոհեմաբար կը զոհուէր ոչ օտարի ձեռքով: Թէ՛ այս ազգակործան կռիւները եւ Թէ՛ քօլէռային երկիւղը զիս փութացուցին ի շոգենաւն[79]:

(Շար. 5)

ՀԱՅԿ ԱԻԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

75. Ա[բրահամ] Գ. Մ[ուրատեան], [Նամակ Գաhիրէէն], *Վարագայի հավատիս*, 2 Յունիս 1865 (հ.տ.), իքինճի սէնէ, Նօ. 178, էջ 4:
76. «Ազգային», *Վարագայի հավատիս*, 1 Յուլիս 1865 (հ.տ.), իքինճի սէնէ, Նօ. 193, էջ 3-4:
77. «Բանտք մարդասպանաց ի Գահիրէ», *Վարագայի հավատիս*, 1 Յուլիս 1865 (հ.տ.), իքինճի սէնէ, Նօ. 193, էջ 4. 3 Յուլիս 1865, իքինճի սէնէ, Նօ. 194, էջ 1-2:
78. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 25 Դեկտեմբեր 1865, չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 721, էջ 2-3. 1 Յունուար 1866, հնգետասաներորդ տարի, թիւ 722, էջ 3:
79. «Բանասիրականք», *Արշալոյս Արարատեան*, 30 Հոկտեմբեր 1865 (հ.տ.), քսանեւվեցերորդ տարի, թիւ 765, էջ 1:

ԽՌՀԵՐ

ԳՐԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ ԵՒ ՀԱԿԱՐՈՒԵՍՏԸ

Գրելը ներքնականացուած մտածողութիւն-գործողութիւն մըն է: Այսինքն, ներքին էութեան եւ մտաւոր կառուցուածքի միահիւս մասն է ան: Կը նշանակէ գաղափարներ՝ որոնք դարձած են համոզում եւ մտածելակերպ, այլեւ բնաւորութիւնը կազմող տարրեր: Ներքնականացուած գրութիւնը արուեստ է: Այսօր, գրելու զանգուածային տարածումին պատճառով ան դարձած է թիրախաւորուած արդիւնաբերութեան մաս: Այսինքն, կը գրենք ոչ թէ համոզումով, այլ արտաքին նպատակի մը համար՝ գովելու բարձրադաս անձ մը, ախորժելի ըլլալու իշխանաւորին, դիւրահաճ երեւալու զանգուածին, բարձրադաս բայց ոչ խորագէտ ձեւացնելու ամբոխին: Ախորժալուր գրութիւնը հակարուեստ է:

Գրողի ազատագրումն է գրելը: Ներքին մտաւոր ազատագրութիւն: Ազատագրուած միտքը կրնայ արտայայտել ամենէն խորունկը, տեսնել ամենալայն հորիզոնները: Ազատագրեալ գրողը արուեստակիր է: Ամէնօրեայ կացութիւնը, սակայն, կը դիմադրէ մտաւոր ազատագրութիւնը: Վերցնենք Սփիւռքի կացութիւնը. ժողովականներ, ղեկավարներ, կուսակցական առաջնորդներ, հոգաբարձուներ, դրամատէր վերահսկիչներ, մեծահարուստ բարեգործ ներխուժողներ, բոլորն ալ կանգնած են գրողին վրայ՝ մօտէն կամ հեռուէն կը դիտեն անոր, ուղղակի կամ անուղղակի կը վերահսկեն անոր, անյարիր գրութեան մը համար պատրաստ են յանդիմանել, զգուշացնել, յիշեցնել իրենց իշխանութիւնը, ծայրագոյն պարագային՝ վտարել գրողը: Գրադատութիւնը ամէն տեղ է, այնքան որ ան դարձած է ինքնագրադատութիւն: Պէտք չկայ վերահսկողութեան, գրողը կազմած է իր սեփական մտաւոր սահմանները՝ համապատասխան

վերէն պահանջուածին: Ինքնագրադատուած գրողներու բազմութիւնը կ՚արտադրէ բնագիրներու ամենահասարակը, կ՚արտադրէ մեռեալ բնագիրը՝ որ չի կրնար մտածելու դուռ բանալ եւ կը սպառի ինքն իր մէջ: Մեռեալ բնագիրը այն է՝ որ կը գործէ տուեալ պահուն, ան փայլուն է ու շքեղ, գեղեցիկ բառերով, սահուն շարադրութեամբ, բայց անկարող միտքեր ծնանիլ ժամանակային տարածութեան մէջ:

Ինքնագրադատութիւնը գրողի շատ կարեւոր յատկութիւն մըն է՝ եթէ ան ներըմբռնողական ըլլայ եւ կողմնորոշէ սեփական միտքերը: Եթէ ան ուղղուած է վերարտադրելու ուրիշը կամ հաստատագրելու այլը, ինքնագրադատութիւնը հաւասար է ստրկացումի՝ սեփական գիտակցութեամբ: Կը սիրենք մենք մեզի ստրուկ տեսնել, ապրիլ ուրիշի գաղափարով՝ թիւրաբար կարծելով արտայայտած ըլլալ մեր սեփականը:

Իրականօրէն գրելը նաեւ դիմադրութիւն է շրջապատի ներխուժումներուն, երբ ամէն մարդ պատրաստ է ռմբակոծել քեզի իր պատահական գիտելիքով, չմտածուած խրատով, ձեւական ամենագիտութեամբ:

Գրելը միտքի վերարտադրութիւն չէ, ան միտքի շարունակութիւն է: Գրելը ապրում է, հաճոյք, կամք, բայց ոչ արտաքին գիտելիքի օրինակում:

Գրելը ինքնադիտարկում է, ինքնաքննարկում: Ան նաեւ ինքնաբացասում է՝ հոսող մակերեսային սեփական միտքերու դէմ, պայքար է՝ համերաշխ մնալու սեփական Ինքնի հետ:

Գրելը ինքնակրթութիւն է: Գրելով կը զարգանայ միտքը, մտածելու հորիզոնը, կ՚ընդլայնի տեսադաշտը: Գրողը կը մեռնի՝ երբ ինքնակրթութենէն շեղուի այլակրթութեան, երբ ինքզինք վերադաս տեսնէ ուրիշներուն սորվեցնելու համար:

Գրելը ինքնուրոյնութիւն է, իսկ ինքնուրոյնութեան դէմ անխօս պայքարը համատարած է: Իւրաքանչիւր քայլի գրողը թելադրուած է արտայայտուիլ ընդունուած սահմաններէն ներս, հետեւիլ վաւերացուած չափանիշերու: Առարկել չափաձեւուած գիտելիքը հաւասար է դաւաճանութեան:

Գրելու թերեւս ամենատարածուած բնագաւառը լրագրութիւնն է: Լրագիրներ եւ լրագրողներ՝ ամէն տեղ: Բացասական ինքնագրադատութեան լաւագոյն վայրերը հանդիսացած են հիմնահոսանքի անծայրածիր լրագիրները:

The New York Times-ի լրագրողը, գրախօսը, քննախօսը անհամար իրադարձութիւններու մասին իրաւունք չունի գրելու, բայց իրմէ այդ իրաւունքի կորզումը ինք չի նկատեր իրաւազրկութիւն, քանի որ իր իսկ տեսադաշտը լրագիրի ուղղութենէն անդին չ՚անցնիր: *Times*-ի Իսրայէլ-Պաղեստին հակամարտութեան ներկայացումը ի նպաստ Իսրայէլի լոկ պզտիկ նմոյշ մըն է: *Times*-էն դուրս կը մնան ամերիկեան ցոյցերու, գործադուլերու, աքթիւիսթական շարժումներու համապարփակ ներկայացումները, եւ եթէ ներկայացուին՝ անոնք կամ կը վերածուին լուրի, կամ կը մեկնաբանուին ի վերուստ դիտարկումով՝ առանց խորանալու բուն դրդապատճառներուն մէջ, կամ կը ստանան բացասական կողմնորոշում:

Եւ ոչ միայն քաղաքականութիւնը: Երաժշտութիւնը, օրինակ, լիպերալ աշխարհին մէջ կը ներկայացուի իբրեւ զուտ արուեստ, անտեսութեան մատնուելով բեմետեւի քաղաքական եւ շահութաբեր շարժիչ ուժերը: Մեծ թերթերը պէտք ունին այդ զուտ արուեստի քննախօսներուն: *The New York Times*-ի երկարատեւ երաժշտաքննադատն էր Հարոլտ Շոնպըրկ (լրագիրի գլխաւոր երաժշտաքննադատ՝ 1960-1980): Հրաշալի գրող մը՝ սահուն լեզու, իրազեկ Ամերիկայի եւ միջազգային երաժշտական կեանքին: Եւ, ոչ ոք կը համարձակի նշել, նաեւ հետեւորդ մը Պաղ Պատերազմին: Կը բաւէ յիշել՝ որ իրեն համար Արամ Խաչատրեան բացասական *արտադրութիւնն* էր խորհրդային Սոցիալիսթական Ռէալիզմին, մինչդեռ Շոսթաքովիչ եւ Փրոքոֆիեւ նոյն դպրոցի դրական *զոհն* էին: Երկու պարագաներուն ալ քննադական սլաքը ուղղուած էր Ամերիկայի թշնամի Խորհրդային Միութեան, օգտագործելով անհատ երաժիշտները իբրեւ թիրախ, բացասական գոյն տալով մէկուն (Խաչատրեան), դրական գոյն՝ միւսներուն (Շոսթաքովիչ եւ Փրոքոֆիեւ):

Ուրիշ օրինակ մը: Շոնպըրկ կ՚արհամարհէր սերիալիզմը եւ սերիալ երաժշտահանները: Բայց ան կը ձախողէր զանազանել սերիալիզմը՝ իբրեւ կառուցուածք եւ միտում, եւ անոր յետագայ ֆեթիշականացումը եւ չափէն աւելի տարածումը իբրեւ կարծրացած ձեւ, քանի որ ֆեթիշական հասկացողութեան ներմուծում ստիպուած պիտի ըլլար քննադատել ամերիկեան երաժշտութեան բազմաթիւ ուղղութիւններ եւ անձեր՝ որոնք իրենց հռչակը եւ դրամը կը վաստակէին երեւոյթի ֆեթիշականացումով:

Շոնպերկ այնտեղ է՝ անգիտակցաբար պահպանելու ամերիկեան իշխանական պատումը, ճիշդ քաղաքական մեկնաբաններուն նման: Քաղաքականութեան եւ երաժշտութեան առարկաները տարբեր են, ենթական՝ նոյնը:

Թերեւս ըսածս աւելի յստակ ըլլայ եթէ բերենք Շոնպերկի հակադէմքը՝ Էտուարտ Սայիտ, *The Nation*-ի երաժշտական քննախօսականներով (կ՚արժէ զանոնք կարդալ՝ Edward W. Said: *Music at the Limits*, New York: Columbia University Press, 2008): Ան կատարումները կը դիտէ մշակութային տեսանկիւնէն, մշակոյթ երեւոյթը հասկնալով իբրեւ ուղղակի ու ենթաբնագրային իմաստներու համաստեղութիւն եւ անհատի, տեղի եւ ժամանակի արտայայտութիւն, այլեւ այդ բոլորը դիտելով յարափոփոխ շարժումի մէջ, ի տարբերութիւն *The New York Times*-ի կատարում-քննախօսական մէկ անգամուայ յարաբերութեան:

Շոնրպըրկ ազատ գրող է, Էտուարտ Սայիտ՝ ազատագրուած:

The New York Times հիմնահոսանքային հզօր միաւոր մըն է, մինչ *The Nation*՝ ոչ: Եւ ոչ-հիմնահոսանքի միջոցով է որ կարելի կ՚ըլլայ արտայայտել լայնը, խորը, պարփակունը: Ասիկա ինքնին շատ բան կրնայ ըսել արդի լրատուամիջոցին մասին:

The New York Times-ի տեսակ գրողներու պէտք ունի դրամատիրութիւնը՝ հեռու պահելու համար

մտաւորականները մշակութային լայնախոհութենէ, որմէ՝ մտաւոր ըմբոստութեան: Գրողը պիտի ըլլայ խստօրէն գծագրուած սահմաններու մէջ, առանց իրազեկ ըլլալու այդ սահմաններուն: Ասիկա նաեւ արդի լիպերալ կոչուող աշխարհի յատկութիւնն է:

The New York Times-ի անունին տակ գրելը կը բերէ անմիջական հռչակ, յարգանք եւ խոնարհում շրջապատի կողմէ, գրողը կրնայ քալել գլուխ բարձր, *The Nation*-ի տակ գրելը կը բերէ ժամանակի հեռաւորութեան վրայ գաղափարի տարածում, ներքնականացում ընթերցողին կողմէ եւ մեկնաբանութեան կարելիութիւն:

Անտեսանելի հովանաւորչութիւն կայ լրագրութեան վրայ: Պիտի առարկուի՝ որ հին ժամանակներէ ի վեր գոյութիւն ունեցած է մշակոյթի հովանաւորչութիւն: Խորենացի, Եղիշէ եւ միջնադարի բոլոր հայ պատմաբանները գրած են թագաւորի, իշխանի կամ եկեղեցիի պատուէրով: Ասիկա ճիշդ է: Մէկ տարբերութեամբ: Միջնադարեան հովանաւորչութիւնը բացայայտ երեւոյթ է, եւ այսօրուայ խելամիտ պատմաբանը կրնայ զանազանել Եղիշէի գրութեան պատուիրուած կողմը ենթաբնագիրի քօղարկուած միտքերէն, եւ վերջինէն վերարտադրել իրականութիւնը (թէեւ բազմաթիւ արդի յատկապէս ակադեմական պատմաբաններ տակաւին կը կառչին ուղղակի իմաստներուն վրայ՝ առանց փափաք եւ ժամանակ ունենալու մտնել ներսը): Մինչդեռ ժամանակակից հովանաւորչութիւնը ոչ-բացայայտ երեւոյթ է, ան քօղարկուած է ազատականութեան պատրանքով, աներեւութաբար վերահսկուելով նուիրապետութեան գլուխը կանգնած անձերու կողմէ, օրինակ, Մուրտոքի նման անձերու, որոնց անուններուն իրազեկ կը դառնանք միայն արտագրական գայթակղութիւններու պատճառով, իսկ գայթակղութիւնները, իրենց կարգին, կը զանգուածայնացուին մեզի անյայտ ուժերու եւ լոկ գերագոյն անձնական շահերու համար, թիւրաբար ներկայացուելով իբրեւ բարոյական սրբագրութեան գործողութիւններ:

Զանգուածային գրագիտութիւնը եւ գրողներու բանակի յառաջացումը կրթական փրոֆեսիոնալ համակարգի միջոցով, նաեւ նպատակ ունի յառաջացնելու անգործ կամ թերավճար գրողներու հսկայ խումբ մը՝ որ պատրաստ է կառչելու որեւէ գրելու պաշտօնի, ապահովելու համար իր գոյատեւումը: Այս անգործ կամ կիսագործունեայ խումբին գոյութիւնը շատ կարեւոր է, լռեցնելու համար հիմնահոսանքի գրողներու մտաւոր ազատագրեալ ըմբոստութիւն մը՝ եթէ երբեւէ գոյութիւն ունենայ: Ըմբոստացող գրողը անմիջապէս կը փոխարինուի ուրիշով՝ որ յուսահատօրէն պէտք ունի այդ պաշտօնին:

Վերջապէս, ամենատարածուած եւ ամենավտանգաւոր միտումն է գրել՝ պատճառաբանելով ընթերցողը: «Ընթերցողը այդպէս կ'ուզէ» գրողի արտայայտութիւնը բաւական տարածուած է այսօր ամէնուր, բայց յատկապէս հայերուս մօտ: Կարծէք գրողը այնքան ներգրաւուեր է ընթերցողով՝ որ ուսումնասիրեր է անոր նախասիրութիւնները եւ որոշեր գրել անոր «ծառայելու» համար: Ենթադրաբար, գրողը ունէր աւելի լայն նախասիրութիւններ, գրելու աւելի խոր որակ ու մակարդակ, բայց այս բոլորը զոհեց՝ յանուն ընթերցողի: Կամաւոր ինքնախաբէութեան ամենաբարձր աստիճանն է ասիկա, քանի որ այդպէս յայտարարող գրողը ի սկզբանէ անկարող է տալ աւելին, իր մտաւոր կարողութիւնները անկարող են արտադրել աւելի խորը: Քանզի եթէ մտաւոր կարողութիւնը հասած է որոշ մակարդակի, գրողը չի կրնար իր էութիւնը ինքնազոհել յանուն մակերեսայնութեան: Պարզապէս՝ ՉԻ ԿՐՆԱՐ: Միտքը, մտաւոր խորութիւնը, գաղափարը թոյլ չեն տար:

Զարմանալին եւ հակասականը այն է՝ որ այսպիսի պատճառաբանութեամբ ասպարէզ իջած գրողներու բանակը ճիշդ նոյն գրողներն են՝ որոնք իրենք իրենց պարտականութիւն տուած են «դաստիարակել» ընթերցողը եւ բարձրացնել անոր մտաւոր մակարդակը: Այդպէս կը յայտարարեն անընդհատ, այդպէս կը ներկայացնեն իրենք իրենց: Այսինքն, կը յայտարարեն ընթերցողը դաստիարակել «բարձր» բնագիրով, միաժամանակ կը հրաժարին այդ նոյն «բարձր» բնագիրէն՝ ընթերցողին համար: Կարեւորը, պատումին կեդրոնը ըլլայ այլը՝ ընթերցողը, եւ գրողը յաջողի ինքզինք ներկայացնել իբրեւ ուիշին ծառայող նուիրեալ, ուրիշին համար մտածող ու մտահոգուող անձ:

Աւելցնեմ, որ յատկապէս Սփիւռքի մէջ, մակարդակով եւ աստիճանաւորումով իրենցմէ վար գտնուողներուն դաստիարակելու, ուրեմն՝ անոնց մակարդակը իբր բարձրացնելու միտումը, միաժամանակ խոր ու իրապէս մակարդակը բարձրացնող ձեռնարկներէ հրաժարումը, տարածուած է ոչ միայն գրողներու մօտ, այլեւ ղեկավարներու, կուսակցական առաջնորդներու, երաժիշտներու եւ իրենք իրենց վերնախաւ համարող այլ խումբերու մօտ: Այդ (չ)մտածողութիւնը եւ հակասութիւնը իրաւ արգելքներ են Սփիւռքի կառոյցներու յառաջդիմութեան եւ արդիականացումին համար:

Գրելը ներաշխարհ է: Ներաշխարհը համակում է, տոգորում, լիութիւն, ներառութիւն, ապրում, հաճոյք, տառապանք, մտայոյզ վիճակ՝ բարդ ամբողջութիւն: Արդի աշխարհը կը ձգտի ներաշխարհի բարդ այլազանութիւնը բզկտել կամազուրկ, կազմազուրկ եւ իմաստազուրկ բեկորներու՝ հեշտամոլ ընկալումներու համար, յարիր սպառողական շուկայի ապրանքի:

Հ. ԱԻԱԳԵԱՆ

ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԶԳԵՍՏԻ ԴԵՐՁԱԿԸ

1949-ին, *Ալ-Մուսաուար* հանդէսը [արաբերէն] կը հրատարակէ ծանուցում մը «Պաշտօնական զգեստի դերձակը» խորագիրով, ուր կարելի է կարդալ. «Վարպետ Մաթոսեան՝ Նորին Գերազանցութիւն Ապտէլ Ուահապ Ազմի Պէյի համար պատրաստած պաշտօնական զգեստին քովը»:

Եգիպտոսի նշանաւոր եւ մեծ դէմքերու շարքին բոլորին ծանօթ է վարպետ Արմէն Տէր Մաթոսեանի անունը՝ համբաւաւոր դերձակ եւ պաշտօնական զգեստի պատրաստութեան մասնագէտ: Քառասուն տարի շարունակ ան կը գործադրէ այս արհեստը ծայրաստիճան ճշգրտութեամբ, որ արհեստաւորէն կը պահանջէ քանի մը յատկանիշներ՝ իր արուեստի կատարեալ տիրապետում, խորագոյն իմացութիւն պաշտօնական զգեստ կարելու կանոններուն՝ համաձայն Պալատի հաստատած աստիճանակարգերուն եւ արարողակարգերուն, ինչպէս նաեւ այս տեսակ զգեստներ կրող ականաւոր յաճախորդներուն (նշանաւոր մարդիկ, բարձրաստիճան պաշտօնեաներ եւ հռչակաւոր դէմքեր) համապատասխան անհատականութիւն:

Այս բոլոր յատկանիշները կը գտնուին վարպետ Արմէն Տէր Մաթոսեանի մօտ, որ կը պատրաստէ նաեւ համալսարանական, յատկապէս տոքթորականի արքայական հանդերձներ, այլեւ դասական տարազներ եւ կիներու հագուստներ:

Հասցէ՝ 23, Քասր Ալ-Նիլ փողոց, բնակարան 8, հեռաձայն՝ 53183:

Ծանուցումը կը հաստատէ նաեւ որ պաշտօնական տարազը խորապէս կը տարբերի սովորականէն, ըլլայ կերպասներու որակով կամ կտրուածքով, խստօրէն ենթարկուելով Պալատի կողմէ պաշտօնապէս վաւերացուած աստիճանակարգերուն: Ան կը յատկանշուի նաեւ պատրաստութեան արտակարգ նրբութեամբ եւ յղկուած վայելչութեամբ:

Եւ դերձակ Տէր Մաթոսեան կ՚աւելցնէ.

«Իմ փորձառութիւնս եւ պաշտօնական տարազներու ու համալսարանական տոքթորայի հանդերձներու պատրաստութեան հռչակս կը պարտիմ Նորին Գերազանցութիւններ, Նորին Բարձրութիւններ եւ Պարոնայք՝ Եգիպտոսի նախարարներուն, հռչակաւոր դէմքերուն եւ քաղաքական ու համալսարանական հիմնարկներու պատասխանատուներուն, որոնց ծառայութեան մէջ կը շարունակեմ մնալ համայն նուիրուածութեամբ»:

Պաշտօնական զգեստ կրելը վերապահուած է բարձրաստիճան պաշտօնական ընդունելութիւններու, պետական որոշ արարողութիւններու՝ յատկապէս Խորհրդարանի բացումի հանդիսաւոր նիստին, ինչպէս նաեւ պաշտօնական յուղարկաւորութիւններու:

Le progrès égyptien
13 Փետրուար 2026, էջ 5
Ֆրանսերէնէ թարգմ.՝ Ա.

Le tailleur de la tenue d'apparat

En 1949, la revue Al-Moussawar publia une annonce intitulée « Le tailleur de la tenue d'apparat », dans laquelle on pouvait lire : « Maître Matossian, aux côtés de la tenue d'apparat qu'il a confectionnée pour Son Excellence Abdel-Wahab Azzam Bey. »

Parmi les notables et les grandes figures d'Égypte, nul n'ignore le nom de Maître Armen Der Matossian, tailleur renommé et spécialiste de la confection de la tenue d'apparat. Depuis quarante ans, il exerce ce métier d'une extrême précision, qui exige de son artisan bien plus qu'une seule qualité : une parfaite maîtrise de son art, une connaissance approfondie des règles de confection des tenues d'apparat conformément aux aranik (rangs et protocoles officiels) approuvés par le Palais, ainsi qu'une personnalité à la hauteur de la clientèle distinguée — notables, hauts dignitaires et grandes figures — qui portent ce type de tenue.

Toutes ces qualités se sont réunies chez Maître Armen Der Matossian, qui réalise également des robes universitaires, en particulier les robes royales de doctorat, en plus de la confection de costumes classiques et de tailleurs pour dames.

Adresse : 23, rue Qasr El-Nil, appartement n° 8 — Téléphone : 53183.

L'annonce précise encore que la tenue d'apparat diffère profondément du costume ordinaire, tant par la qualité de ses tissus que par sa coupe, strictement soumise aux aranik (grades) officiels validés par le Palais. Elle se distingue aussi par l'extrême finesse de sa réalisation et par son élégance raffinée.

Et le tailleur Der Matossian d'ajouter :

« Je dois mon expérience et ma renommée dans la confection des tenues d'apparat et des robes de doctorat universitaires à Leurs Excellences, Altesses et Seigneuries — ministres d'Égypte, grandes figures et responsables des institutions politiques et universitaires — auxquels je resterai entièrement dévoué dans mon service. »

Le port de la tenue d'apparat était réservé aux audiences officielles de haut niveau, à certaines cérémonies d'État — notamment la séance solennelle d'ouverture du Parlement — ainsi qu'aux funérailles officielles.

***Le progrès égyptien*, 13 Փետրուար 2026**

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Ուրբաթ, Փետրուար 13-ին, Հելիոպոլսոյ Հ.Ա.Հ. Կողանեան Սրահին մէջ, Բարեկենդանի առիթով տեղի ունեցաւ *Goganian's Got Talent* (անուանումը իրենցն է) ձեռնարկը սրահի անդամներուն համար, որոնք, ըստ նախապէս եղած յայտարարութեան, հրաւիրուած էին իրենց ընդունակութիւնները ներկայացնելու երգի, պարի, նուագի, ասմունքի, աճպարարութեան, Stand-up comedy-ի եւ ծպտումի բնագաւառներուն մէջ: Առաջին մրցանակը կը կիսուի Մարալ Մանուկեանի (դաշնակ) եւ Նուարդ Աւագեանի հեղինակած սքէչ-թատրոնին միջեւ, դերակատարներ՝ Սարին Լուսարարեան, Ալեքսի Աւագեան, Լուսին Լուսարարեան, Ալեքսան Նորարեւեան, Սիրան Թաշճեան եւ Արեւ Նորարեւեան: Երկրորդ մրցանակը կը տրուի հիփ հոփ պարի եռեակին՝ Դալար Նաճարեան, Լուսին Լուսարարեան եւ Սիրան Թաշճեան: Երրորդ մրցանակը կը կիսեն Տեսիլ Սիմոնեան՝ Վահէ Պէրպէրեանի Stand up comedy ներկայացումի մենակատարութեան համար, եւ Յովիկ Գազանճեան (տրամզ):

Կոկանեան Սրահ, 13 Փետրուար 2026
Goganian's Got Talent

Բարեւ-Ալայքումի Փետրուար 14-ի շրջագայութեան ազդը

- Շաբաթ, Փետրուար 14-ին, Քահրաուիայի Բարեւ-Ալայքում համայնքը կազմակերպեց յաջորդական շրջագայութիւնը Գահիրէ քաղաքի կեդրոնը, բացայայտելու քաղաքի հայկական ոլորտը: Նախորդ շրջագայութիւնը կայացած էր Յունուար 17-ին (տես՝ *Ջահակիր*, թիւ 2011):

- Կիրակի, Փետրուար 15-ին, Յուսաբեր Ակումբի Լ. եւ Ս. Գարագաշեան Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Բարեկենդանի հանդիսութիւն, կազմակերպութեամբ Յուսաբեր Մշակութային Ընկերակցութեան (լուրը յիշատակած էինք *Ջահակիր*ի անցեալ թիւին մէջ): Բեմադրուեցաւ *Գտնուած երազը*՝ հիմնուած Դիլաքեան Եղբայրներու յայտնի մուլթֆիլմին վրայ (1976), ուր դերակատարներուն հետ իր մասնակցութիւնը բերաւ Սարտարապատ Պարախումբը, պարադիր՝ Մարիամ Կարապետեան:

Կայացաւ փոքրերու եւ պատանիներու Բարեկենդանի ծպտումի ներկայացումներ, որոնք գնահատուեցան յանձնախումբին կողմէ եւ Յուսաբեր Մշակութային Ընկերակցութեան կողմէ ստացան շնորհաւորագիրեր եւ նուէրներ:

Յուսաբեր Ակումբի Բարեկանդանի հանդիսութեան ազդը

- Ռամատան կրօնական ամիսն է (18 Փետրուար - 20 Մարտ), որուն ընթացքին կարեւոր տեղ կը գրաւեն 30 օր տեւող հեռատեսիլի նոր սերիալները:

Դերասանուհի-երգչուհի Անուշքա (Զատրճեան) կարեւոր դեր ստանձնած է *Թաուապէ'* (Հետեւորդներ) սերիալին մէջ, խաղընկերներ ունենալով՝ Ռիհամ Հակկակ, Ասմա' Ապուլ Եազիտ, Մոհամմատ 'Ալա', Սաուսան Պատր, բեմադրիչ՝ Եահիա Իսմա'իլ: Ընկերային պատմութիւն մըն է՝ ներքին հոգեկան խռովքներու եւ մարդկային յարաբերութիւններու հովանիին տակ:

Միմի Կամալ (Մարի Կիւլեան) կը մասնակցի չորս սերիալներու.

ա. *'Ալա ատտ ալ-հոպպ* (Սիրոյ չափով), գլխաւոր դերակատարներ՝ Նելլի Քարիմ, Շըրիֆ Սալամա, Մահա Նասսար, բեմադրիչ՝ Խալէտ Սա'իտ: Պատմութիւնն է հերոսուհիի հոգեկան խանգարումներուն եւ ներքին պայքարին:

բ. *Մաննա'ա*, դերակատարներ՝ Հենտ Սապրի, Խալէտ Սէլիմ, Աhմատ Խալէտ Սալէh, բեմադրիչ՝ Հուսէյն Ալ-Մենպաուի: Թմրանիւթի վաճառականուհիի վերելքի եւ անկումի պատմութիւնն է:

գ. *Հէյա քեմիա?* (Դժուա՞ր է հասկնալ), դերակատարներ՝ Մուսթաֆա Ղարիպ, Տիապ, Մարիամ Ալ-Կենտի, բեմադրիչ՝ Իսլամ Խայրի: Կատակերգական դէպքերու ընդմէջէն երիտասարդը կը փորձէ բացայայտել մահացած հօր գաղտնիքները:

դ. *Ալ-Մեթր Սամիր* (Փաստաբան Սամիր), դերակատարներ՝ Քարիմ Մահմուտ 'Ապտէլ 'Ազիզ, Մոհամմատ 'Ապտէլ Ռահման, Մոհամմատ Օթաքա, բեմադրիչ՝ Խալէտ Մար'ի: Կատակերգութիւն վարպետ փաստաբանի մասին, որ կը լուծէ ուրիշներուն խնդիրները բայց անկարող կ'ըլլայ դիմագրաւել անձնական կեանքի գլխացաւերը:

Ռամատանի բացականերէն է Լէպլէպա (Նունիա Քիւփէլեան): Լէպլէպա՝ հակառակ իր յառաջացած տարիքին, ուժեղօրէն ներկայ է սինեմայի եւ հեռատեսիլի սերիալի աշխարհին մէջ: Դեռ վերջերս ցուցադրուեցաւ *Կաուազա ուալա կանազա* (Ամուսնութի՞ւն թէ յուղարկաւորութիւն) ֆիլմը, պատրաստ է *Ալ-Կաուահերկի* (Գոհարավաճառը) ֆիլմը, եւ արտադրութեան ընթացքի մէջ է *Խալլի պալաք 'ալա նաֆսաք* (Հոգ տար քու մասիդ): Արդէն երեք տարի է կը բացակայի Ռամատանէն, ռամատանեան վերջին սերիալը ըլլալով *Ալ-Քաթիպա 101* (Գումարտակ 101), 2023 թուականին: Պատասխանելով մամուլի հարցումներուն, իր ռամատանեան բացակայութիւնները պատճառաբանեց իրեն յարմար սենարիոյի չգոյութեամբ:

Ռամատանի հասութաբեր մուտքերէն են հեռատեսիլի սերիալները ընդմիջող ծանուցումները՝ որոնց քանակը այս ամսուայ ընթացքին կը բազմապատկուի: Հռչակաւոր դերասանուհի Նելլիի (Գալֆայեան) հին ֆիլմերը թէեւ կը շարունակուին ցուցադրուիլ հեռատեսիլէն, բայց արդէն երկար տարիներ է չէ մասնակցած նոր արտադրութեան՝ ո՛չ սինեմայի եւ ո՛չ ալ հեռատեսիլի համար: Ներկայ Ռամատանին անխօս ելոյթով կը պատկերահանուի հաղորդակցութեան Էթիսալաթ Ընկերութեան ծանուցումին մէջ, իր հետ ունենալով փոփ երգիչ Թամէր Հոսնի: Հեռատեսիլի սիրելի դէմք մը, նոր տիպարով իր երեւումը լայն ու հաճելի արձագանգներ կ'ունենայ հասարակական ցանցերուն վրայ:

Անուշքա (Զատրճեան)՝ Թաուապէ' սերիալին մէջ

Միմի Կամալ (Մարի Կիւլեան)՝ 'Ալա ատտ ալ-ճոպպ սերիալին մէջ
Աջին՝ Շըրիֆ Սալամա։

Միմի Կամալ (Մարի Կիւլեան)՝ Մաննա'ա սերիալին մէջ

Միմի Կամալ (Մարի Կիւլեան)՝ 'Ալա ատտ ալ-ճոպպ սերիալին մէջ
Աջին՝ Տիապ

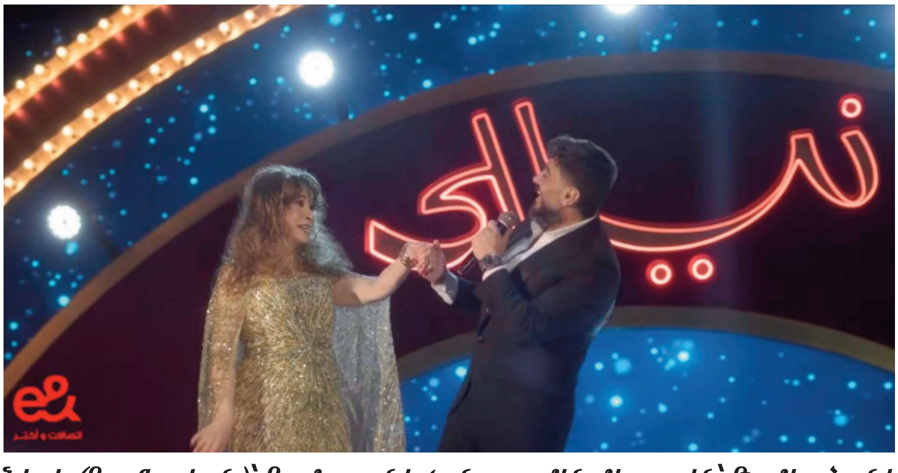

Նելլի (Գալֆայեան)՝ Ռամատանի ծանուցումին մէջ, աջին՝ Թամէր Հոսնի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Հրանոյշ Դերմոյեան, Հայաստանի հարաւային սահմանին վրայ 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Եգիպտահայ գաղութը Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի առաջնորդական փոխանորդութեան ժամանակ (1864-1866) եւ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* (շար. 5) 4

ԽՈՀԵՐ
Հ. Ա., Գրելու արուեստը եւ հակարուեստը 9

ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ
Պաշտօնական զգեստի դերձակը 12

Եգիպտահայ լուրեր 13

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 26 ՄԱՐՏ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2014

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2014 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 26 ՄԱՐՏ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԻՐԱՆԻ ԴԷՄ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ԿԸ ՀԱՍՆԻ ԱՆՍՊԱՍԵԼԻ ՎԱՅՐԵՐ

Իրանի հետ ճակատումի առնչութեամբ, աշխարհի ուշադրութեան մեծ մասը կեդրոնացած է ակնյայտ վայրերու վրայ՝ Իսրայէլ, Իրան, ինչպէս նաեւ Թեհրանի հրթիռներու եւ անօդաչու թռչող սարքերու հասանելիութեան սահմաններուն մէջ գտնուող Պարսից Ծոցի արաբական երկիրներ:

Բայց պատերազմները հազուադէպ կը յարգեն լրատուային լուսաբանութեան յստակ աշխարհագրութիւնը: Անոնց հետեւանքները կը տարածուին դէպի դուրս՝ յաճախ հասնելով այնպիսի վայրեր, որոնք սկզբնապէս հեռու կը թուին ըլլալ մարտադաշտէն: Ասիկա տեսնելու ձեւերէն մէկը համաշխարհային օդային երթեւեկութեան քարտէզին դիմելն է:

Պատկերը տարբեր է ընդամէնը քանի մը տարի առաջուան համեմատութեամբ: Եւրոպայի եւ Ասիոյ միջեւ օդային ճամբորդութիւնները ժամանակին կ'անցնէին ռուսական կամ Միջին Արեւելքի օդային տարածքի լայն հատուածներէն: Այսօր այդ ճամբաներէն շատերը գոցուած են, սահմանափակուած կամ պարզապէս կը նկատուին խիստ վտանգաւոր: Ռուսաստանի երկինքը մեծ մասամբ գործածութենէ դուրս է Ուքրաինայի դէմ արշաւէն ետք: Միջին Արեւելքի որոշ հատուածներ ներկայիս կը յառաջացնեն նոր ապահովական մտահոգութիւններ Իրանի շուրջ աճող լարուածութեան պատճառով:

Հետեւաբար, օդանաւերը սկսած են թռչիլ երկինքի նեղ անցքով՝ երեք երկիրներու վրայէն, որոնք հազուադէպ կը յայտնուին ամերիկեան ռազմավարական մտածողութեան կեդրոնը՝ Հայաստան, Վրաստան եւ Ազրպէյճան:

Ինչ որատեն մը համեմատաբար հանգիստ օդային տարածք կը նկատուէր, դարձաւ Եւրոպայի եւ Ասիոյ միջեւ ամենէն զբաղեալ անցքերէն մէկը: Օդանաւորդութիւնը ծրագրաւորողները զայն սկսան աւելի յաճախ անուանել *Կովկասեան անցք*: Օդային երթեւեկութեան տուեալները յստակօրէն ցոյց կու տան այս տեղափոխութիւնը:

Անոր տակը գտնուող երկիրներուն համար, յանկարծ գլխավերեւը յայտնուած գերզբաղուածութիւնը ոչ թէ առեւտուրի հնարաւորութիւն է, այլ աշխարհագրութեան յիշեցում: Երբ մեծ ուժերը կը բախուին, մերձակայ աւելի փոքր պետութիւնները հակուած կ'ըլլան կրել ճնշումը: Հարաւային Կովկասի համար, ժամանակը հազիւ թէ աւելի դիւրաբեկ ըլլար:

Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ տասնամեակներ տեւած թշնամանքէ ետք, տարածաշրջանը կը մօտենայ փուլի մը՝ որ, ինչպէս բազմաթիւ դիւանագէտներու յոյսը եղած էր, կրնայ վերածուիլ փխրուն կանոնաւորումի: Ուաշինկթոն եւ եւրոպական կառավարութիւնները անցեալ երկու տարիներուն քաջալերեցին կառուցել տնտեսական ներգրաւուածութեան եւ տեղական տարանցիկութեան վրայ հիմնուած շրջանակ՝ առեւտրական ճամբաներ, որոնք կրնան Հարաւային Կովկասը աւելի սերտօրէն կապել Եւրոպայի եւ Ասիոյ շուկաներուն:

Տրամաբանութիւնը այն էր՝ որ եթէ տարածաշրջանը վերածուի առեւտուրի եւ ենթակառուցուածքի վստահելի կամուրջի, պիտի պակսին պատերազմը վերսկսելու դրդապատճառները: Իրանի հետ նոր ճակատումը հիմա հանդէս կը բերէ նոր անորոշութիւն:

Մերձաւոր Արեւելքի կառավարութիւնները կը հետեւին ճգնաժամի զարգացումին եւ իրենց սեփական եզրակացութիւնները կ'ընեն արտաքին ապահովութեան երաշխիքներուն շուրջ: Ծոցի երկիրները՝ ուր տեղադրուած են ամերիկեան ռազմակայաններ, վերջին տարիները ենթարկուեցան հրթիռային եւ անօդաչու թռչող սարքերու յարձակումներու: Արդար թէ ոչ, տարածաշրջանի քաղաքական շրջանակներուն

մէջ կը շրջաբերէ այն կարծիքը՝ որ արտաքին պաշտպանութիւնը ունի իր սահմանները եւ որ խոհեմ կառավարութիւնները պէտք է պատսպարուին։

Այսպիսի ընկալումները արագ կը տարածուին։ Հարաւային Կովկասի մէջ՝ ուր մրցակցութիւնները շատոնց ձեւաւորուած են մեծ տէրութիւններուն միջեւ փոխուող դաշինքներու հետեւանքով, արտաքին հեղինակութեան նոյնիսկ փոքր փոփոխութիւնները կրնան ազդել տեղական հաշուարկներուն վրայ։

Այս բոլորին մէջ նորութիւն չկայ։ Պատմութիւնը մեզի ցոյց կու տայ՝ որ մեծ պատերազմները հազուադէպ կը մնան իրենց տարածքներուն վրայ։ Առեւտուրի ճամբաները կը փոխուին, քանի որ ապահովագրական ընկերութիւնները կը բարձրացնեն վտանգի վճարները իսկ բեռնատարերը կը վերուղեւորուին այլ ճամբաներով։ Սահմանի անցումները կը դառնան լարուած, մինչ կառավարութիւնները կը պատրաստուին փախստականներու հնարաւոր շարժումներու։ Դժուար անցանելի վայրերու մէջ կրնան արագօրէն տարածուիլ մաքսանենգական ցանցերը եւ անօրինական զէնքի հոսքերը։

Կրնան տեղի ունենալ նաեւ արկածներ։ Հրթիռներու սխալ արձակում, անօդաչու թռչող սարքերու ուղղութեան մոլորում, սխալմամբ ընկղմած նաւեր եւ հարուածուած ինքնաթիռներ, սխալ հաղորդակցութիւն. ցանկը կրնայ երկար շարունակուիլ։ Անկայուն հակամարտութիւններու մէջ, աշխարհագրութիւնը կրնայ մերձակայ երկիրները դարձնել իրենց վերահսկողութենէն դուրս գտնուող իրադարձութիւններու անբաղձալի հանդիսատեսի։

Կը բաւէ դիտարկել՝ թէ ինչպէս պատերազմը կրնայ վերաձեւաւորել իմ երկիրիս՝ Հայաստանի ռազմավարական հաւասարակշռութիւնը։

Հայաստանի համար Իրանը շատոնց եղած է անյարմար բայց կարեւոր դրացի։ Հակառակ գաղափարախօսական տարբերութիւններուն, Թեհրան հակակշիռ հանդիսացած է Թուրքիոյ եւ Ազրպէյճանի միջեւ աստիճանաբար սերտացող ռազմավարական գործընկերութեան։ Իր ներկայութիւնը օգնած է երաշխաւորելու՝ որ ոչ մէկ առանձին խումբ գերիշխէ տարածաշրջանի քաղաքական դաշտին մէջ։

Միաժամանակ, Իրանը եղած է Ռուսաստանի ամենամերձ գործընկերներէն մէկը՝ Արեւմուտքի հետ աւելի լայն աշխարհաքաղաքական մրցումին մէջ։ Եթէ ներկայ հակամարտութիւնը նշանակալիօրէն տկարացնէ Թեհրանը, հետեւանքները կրնան զգալի ըլլալ բազմաթիւ ուղղութիւններով։ Իրանի նուազումը կրնայ վերացնել Հայաստանի կողմէ արժեւորուող հաւասարակշռութեան գործօնը, միաժամանակ սահմանափակէ Ռուսաստանի կարողութիւնը ազդեցութիւն տարածելու դէպի հարաւ։

Վերջ ի վերջոյ, տարածաշրջանը պէտք չունի Իսլամական Հանրապետութեան վարչակարգի յաղթանակին։ Ան պէտք ունի բաւարար կերպով կայուն իրանական պետութեան՝ որ կարող է վերահսկել իր սահմանները եւ գործել իբրեւ բնական դրացի։

Հնարաւոր են ապագայի քանի մը տարբերակներ։ Իրանի ղեկավարութիւնը կը կարողանայ գոյատեւել ճակատումը բայց դուրս կու գայ տկարացած, իր սահմաններուն շուրջ յառաջացնելով անորոշութեան շրջան։ Աւելի երկարատեւ քաղաքական անցումը կրնայ, ի վերջոյ, յանգեցնել դրացիներուն հետ աւելի լայն տնտեսական ներգրաւուածութեան, թէեւ նման անցումները հազուադէպ հարթ կ՚ընթանան։

Ամենէն ապակայունացնող հետեւանքը կրնայ նմանիլ Իրաքի եւ Սուրիոյ մասնատումին՝ պետական իշխանութեան անկումէն ետք։ Այսպիսի պայմաններու մէջ հակուած են աշխուժանալ աշխարհազօրայինները, փոխանորդ ուժերը եւ ոճրային ցանցերը, եւ կը դժուարանայ լեռնային սահմաններուն հսկումը։ Այս շաբթուան լուրերը քուրտ զինեալներու եւ զէնքի հոսքի մասին դէպի Իրան կը հանդիսանան, այդ տեսանկիւնէն, մտահոգիչ։

Հեգնօրէն, նուազագոյն տրամաթիք հետեւանքը կրնայ ըլլալ ամենէն կայունացնողը. թուլցած բայց գործող իրանական պետութիւն, որ կարող է հսկել իր սահմանները եւ մասնակցիլ տարածաշրջանի առեւտուրին՝ այլեւս ոչ ոքի սպառնալով։

Աշխարհագրութիւնը կ՚երաշխաւորէ՝ որ Իրան միշտ պիտի ձգտի ազդեցութիւն ունենալ Հարաւային Կովկասի վրայ։ Հայաստանը հնարաւորութիւն կ՚ընծայէ մուտք գործել դէպի Եւրոպա եւ Ռուսաստան՝ շրջանցելով Թուրքիոյ կախուածութիւնը։ Թեհրանի որեւէ կառավարութիւն՝ ըլլայ ան յեղափոխական թէ գործնապաշտ, դրդապատճառներ պիտի ունենայ իր ներկայութիւնը պահպանելու այնտեղ։

Հայաստանի եւ իր դրացիներուն համար, անմիջական մարտահրաւէրը կողմնորոշումն է անորոշութեան մէջ՝ առանց կորսնցնելու տարածաշրջանային համագործակցութեան փխրուն թափը։

Ասիկա կը նշանակէ պաշտպանել ի յայտ եկող տարանցիկ ուղիներուն հիմքը գտնուող ինքնիշխանութեան սկզբունքները, ապահովել որ կապը տեղի չունենայ իրաւասութեան կամ իրական հսկողութեան հաշուին։ Ասիկա կը նշանակէ հանդարտօրէն պատրաստուիլ փախստականներու հնարաւոր շարժումներու եւ ամրացնել սահմանի ապահովութիւնը դժուար անցանելի վայրերուն վրայ։

Կը նշանակէ նաեւ արտաքին հովանաւորներու շարունակական ներգրաւուածութիւն։ Եթէ Ուաշինկթոն կը փափաքի կայունացնել Հարաւային Կովկասը, տարածաշրջանի ձեւաւորուող կապի շրջանակը կարելի չէ դիտել իբրեւ մէկ անգամեայ դիւանագիտական նախաձեռնութիւն։ Աշխարհաքաղաքական ցնցումները կը միտին փորձութեան ենթարկել յանձնառութիւնները։

Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ անաւարտ խաղաղութիւնը եւս տակաւին կը պահանջէ զգոյշ աշխատանք։ Պաքուի մէջ պահուող կալանաւորներու, Լեռնային-Ղարաբաղէն տեղահանուած համայնքներու եւ իրաւական երաշխիքներու նման հարցեր կրնան թուիլ թեքնիքական, բայց անոնք կը հանդիսանան որեւէ կարգաւորումի հիմքը՝ որ կրնայ դիմակայել արտաքին ճնշումները։

Ի վերջոյ, Իրանի հետ ճակատումը պիտի վերջանայ։ Եթէ Իրանը դուրս կայ թուլցած բայց կայուն եւ վերջապէս դառնայ տարածաշրջանի առեւտուրի ցանցերուն մաս, Հարաւային Կովկասը կրնայ վերածուիլ ռազմավարական կարեւորութիւն ունեցող տարածքի՝ Եւրոպան եւ Ասիան կապող կամուրջի, կանխատեսելի կանոններու եւ համատեղ տնտեսական շահերու միջոցով։

Եթէ փոխարէնը անկայունութիւնը տարածուի հիւսիս, տարածաշրջանը կրնայ յայտնուիլ երկարատեւ խռովեալ գօտիի եզրին։ Ասիկա նշանակութիւն պիտի ունենայ Արեւմուտքին համար եւս, եւ պիտի քայքայէ անցեալ Օգոստոսի TRIPP համաձայնագիրը

(առեւտուրի միջանցք մը հաստատելով Հայաստանի մէջէն, որ արժէքաւոր պիտի ըլլայ նաեւ Ազրպէյճանին, եւ զոր ԱՄՆ նախագահ Տոնալտ Թրամփ իրաւացիօրէն կը համարէ մեծ նուաճում):

Առայժմ, Հայաստանի, Վրաստանի եւ Ազրպէյճանի խճողուած երկինքը մեղմօրէն կը յիշեցնէ՝ թէ հեռաւոր պատերազմները որքան արագ կրնան վերաձեւաւորել ռազմավարական քարտէզը: Տարածաշրջան մը՝ որ ժամանակին կրնար թուիլ ծայրամաս, այժմ դարձած է աշխարհի ամենակարեւոր տարանցիկ ճանապարհներէն մէկը, իր քովը գտնուելով համարտութիւն մը՝ որուն հետեւանքները կրնան տարածուիլ աւելի հեռու քան ոեւէ մէկը կրնայ ակնկալել:

ԳՐԻԳՈՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ
(Հայաստանի արտաքին գործոց նախկին փոխնախարար, ԱՄՆ-ի եւ Մեքսիքոյի մէջ Հայաստանի նախկին դեսպան)
Newsweek / Opinion
9 Մարտ 1926
Անգլերէնէ թարգմ.՝ Ա.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԻՐԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆԸ ԻՐԱՒՈՒՆՔԷ ՀՐԱԺԱՐՈՒՄ ՉԷ, ԱՅԼ ԻՐԱՒՈՒՆՔԸ ՊԱՀԵԼՈՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑ

Քաղաքականութիւնները կը յանգեցնեն աղէտի՝ երբ կը կառուցուին ոչ թէ իրողութիւններու, այլ ցանկութիւններու եւ երազանքներու վրայ: Պետութիւնը կարող է ունենալ պատմական արդարութիւն, իրաւական հիմնաւորում կամ բարոյական պահանջ, բայց եթէ չունի այդ պահանջը պաշտպանելու ռազմական, դիւանագիտական եւ տնտեսական միջոցներ, այդ իրաւունքը կը վերածուի ինքնախաբէութեան:

Հայաստանի նորագոյն պատմութեան ամենածանր դասը հետեւեալն է. տասնամեակներ շարունակ քաղաքականութիւնը կառուցուեր է առաւելապաշտութեան վրայ՝ առանց զանոնք պահելու կենսունակ ռազմավարութեան եւ բաւարար աղբիւրներու: Իրաւունքը շփոթուեր է հնարաւորութեան հետ, իսկ ցանկութիւնը՝ իրականութեան: Արդիւնքը շատ թարմ է՝ Արցախը:

Իրապաշտութեան աշխարհի մէջ իրաւունք ունենալ չի նշանակեր ունենալ նաեւ զայն պահելու կարողութիւն: Պատերազմը միշտ համեմատական ուժերու հաշուարկ է: Այս հաշուարկին մէջ Ազրպէյճանը տարիներ շարունակ քարիւղի եկամուտներով կը կուտակէր կարողութիւն, թեքնոլոժի եւ դաշնակիցներ: Հայաստանը՝ ոչ: Եւ ասիկա ռազմավարական մտածողութեան ճգնաժամ էր: Հայաստանի մէջ երկար ժամանակ կը գերակշռէր համոզմունք՝ թէ 1990-ականներու պատերազմը, ուր յաղթած էր հայկական կողմը, փակած է հարցը: Այդ մտածողութիւնը կ'անտեսէր հակամարտութեան հակառակորդ կողմի նպատակները, հնարաւորութիւնները եւ ժամանակի գործօնը:

Հայաստանի մէջ ինքնախաբէութիւնը կ'ուժեղանար արտաքին յենարաններու սխալ գնահատումով: Ռուսաստանը կ'ընկալուէր որպէս անվերապահ պաշտպան, մինչդեռ ոչ մէկ մեծ պետութիւն չի պաշտպաներ իր շահի պահանջէն աւելի:

44-օրեայ պատերազմը բացայայտեց երկար կուտակուած անհաւասարակշռութիւնը: Ինչ որ տարիներ կը մատուցուէր որպէս «յաղթանակի պահպանում», իրականութեան մէջ դարձած էր ռազմավարական սառեցում՝ առանց ուժերու հաւասարակշռութիւնը պահպանելու բաւարար գործիքներու եւ կարողութիւններու:

Պարտութենէն ետք, Հայաստանը նոյնիսկ կանգնեցաւ պետականութեան կորուստի վտանգին առջեւ: Այդ ցնցումը պահ մը վերադարձուց իրատեսութիւնը: Բայց այսօր նորէն կը տեսնենք նոյն հին օրինաչափութիւնը՝ առաւելագոյն պահանջներ, առանց զանոնք պաշտպանելու համապատասխան կարողութիւններու:

Իրապաշտութիւնը հրաժարում չէ իրաւունքէն. ան իրաւունքները պահպանելու միակ գործնական ճանապարհն է: Այս իրողութիւնն է՝ որ պէտք է ըլլայ հայկական ռազմավարութեան ելակէտը. ոչ թէ պատմական արդարութեան ձեւակերպումը, այլ անոր իրագործելիութեան սթափ հաշուարկը:

Այս տեսանկիւնէն, տարածաշրջանին մէջ ընթացող խաղաղութեան գործընթացը առաջին անգամ կը հիմնուի ոչ թէ առաւելապաշտութեան այլ շահերու հաշուարկի վրայ՝ Հայաստանը եւ Ազրպէյճանը յանգած են փոխադարձ ռազմավարական եզրակացութեան, փաստացի ընդունելով՝ որ պատերազմը երկուքի համար ալ փակուղի է:

Խաղաղութեան իրական հիմքը ոչ թէ միջնորդներն են, այլ երկու պետութիւններու քաղաքականութիւններուն փոփոխութիւնը: Երբ Երեւան եւ Պաքու գիտակցեցան՝ որ արտաքին ուժերու լծակները նուազեցնելու ամենայուսալի ճանապարհը հակամարտութեան սրութիւնը նուազեցնելն ու քայլերու համակարգումն է, արտաքին ներգործութիւնը ինքնաբերաբար թուլցաւ: Սակայն խաղաղութեան հնարաւորութիւնը նոյնքան խոցելի է որքան իրատեսութիւնը: Եթէ Հայաստանը վերադառնայ առաւելապաշտական հռետորաբանութեան եւ չհիմնաւորուած պահանջներու քաղաքականութեան, հակառակ կողմը անխուսափելիօրէն պիտի վերադառնայ ուժային հաշուարկին: Խաղաղութեան ճարտարապետութիւնը կը փլչի այն

պահուն՝ երբ կողմերէն մէկը սկսի պահանջել աւելի քան կարող է ապահովել:

Հայաստանի ապագայի ռազմավարական ընտրութիւնը, հետեւաբար, ոչ թէ «իրաւունքներու» եւ «փոխզիջումներու» միջեւ է, այլ գոյատեւումի եւ ինքնախաբէութեան: Իրաւունքները չեն պահուիր առաւելագոյն պահանջներով. անոնք կը պահուին կարելիի սահմաններուն մէջ ձեռք բերուած կայուն եւ իրագործելի լուծումներով:

Պատմութիւնը ցոյց տուած է՝ երբ քաղաքականութիւնը կը հիմնուի իրական ուժերու հաշուարկի վրայ, փոքր պետութիւնները կը կարողանան գոյատեւել եւ զարգանալ: Երբ կը հիմնուին միայն արդարութեան զգացողութեան վրայ, անոնք կը պարտուին նոյնիսկ արդար ըլլալով:

Հայաստանի համար դասը յստակ է. իրաւունք ունենալը բաւարար չէ: Իրաւունքը կը պահէ միայն ուժի, ռազմավարութեան եւ իրատեսութեան համադրութիւնը:

Եւ ասիկա այլեւս տեսական բանավէճ չէ: Ասիկա պետական գոյութեան պայման է:

ԱՐՄԱՆ ԲԱԲԱՋԱՆԵԱՆ
(Յանուն Հանրապետութեան
Կուսակցութեան նախագահ)
Radar Armenia
16 Փետրուար 2026
Արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէնի
փոխադրութիւն՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ (1864-1866) ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋԻՆ ԼՐԱԳԻՐԸ՝ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

ե. Համեմատական հանդարտութիւն

Յունիսի կէսերուն (ն.տ.) գոնէ արտաքնապէս հանդարտած էին յոյզերը: Եգիպտոսի փոխարքան հրամայած էր Գահիրէի Տեսչութեան պէտք եղած միջոցները առնել զսպելու համար Տ. Մկրտիչին հակառակորդները եւ Առաջնորդարանի աշխատանքները վերադարձնելու բնականոն վիճակի:

Սկսած էր նաեւ քոլերան, որ վստահաբար շեղած էր հասարակութեան ուշադրութիւնը[80]:

Արշալոյս արարատեան կ'ուզէ վերականգնել առաջնորդական փոխանորդին դիմագիծը.

Եգիպտոսի առաջնորդական Փոխանորդ գերապատիւ տէր Մկրտիչ արքեպիսկոպոսը՝ իւր սովորական խոհեմութեամբը եւ գործունէութեամբը ազգասիրաբար կը կառավարէ իւր հայրական խնամոցը յանձնուած հոգեւոր հօտը, որուն խիստ մեծագոյն մասին գոհունակութիւնը եւ համակրական սէրը ձեռք բերած է: Նորին Սրբազնութիւնը սիրելի եղած է նաեւ յաչս բարձրապատիւ Փոխարքային եւ մեծ յարգ ու համարում ունի հայկազուն վսեմափայլ Նուպար փաշային առջեւ: Բայց ինչպէս ամեն տեղ, դժբաղդաբար, Եգիպտոսի մէջ եւս պակաս չեն խռովայոյզ կամակոր անձինք, զորս անկարելի է գոհ ընել, առանց վնաս տալու ազգային պատուոյն եւ օգտիցը[81]:

զ. Պաշտօնական Տեղեկագիր

Պոլսոյ Պատրիարքարանի Կեդրոնական Ազգային Վարչութիւնը կատարուածները քննելու համար Եգիպտոս կը ղրկէ Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեան (յետագային՝ Պոլսոյ Պատրիարք):

Ան Եգիպտոս կը հասնի հաւանաբար Յունիս-Յուլիսին, իսկ Պոլիս կը վերադառնայ Դեկտեմբեր 3/15-ին[82] եւ կը ներկայացնէ Տեղեկագիր, որ շուտով ամբողջութեամբ կը հրատարակուի *Մասիսի* մէջ[83]:

Տեղեկագիրը հասցէագրուած է Պոլսոյ Պատրիարքին (Պօղոս Բ. Թագթագեան)՝ իբրեւ նախագահ Կեդրոնական Ազգային Վարչութեան:

Կը սկսի նշելով՝ «որ եթէ անհնար եղեւ ինձ ըստ ամենայնի իմ բաղձանացս համաձայն գործել զանազան պատճառներով՝ որոնք յայտնի են Ձեր սրբազնութեան, սակայն հնարաւոր եղածն ալ բարձի թողի չմնաց»: Կը նշանակէ՝ հանդիպած է խոչընդոտներու:

Բայց կը վստահեցնէ՝ որ «եգիպտական ազգայնոց ոմանց վրայ հասնելիք մօտալուտ վտանգն անցաւ եւ մեր եգիպտական ժողովուրդը կառավարութեան համարումն ու սէրը նորէն գրաւեց»:

Տ. Ներսէս երկու անգամ կը հանդիպի փոխարքայ Իսմայիլ Փաշային եւ շուրջ տասն անգամ բարձրաստիճան պաշտօնեաններու (այնքան կարեւոր էր պետութեան կապը Առաջնորդարանին հետ):

Տեղեկագիրէն կը պարզուի՝ որ խնդիրներուն ժամանակ, Պոլսոյ Պատրիարքը պաշտօնէն դադրեցուցած էր Տ. Մկրտիչը, բայց Տ. Ներսէս, Եգիպտոսի փոխարքային առաջարկութեամբ, յարմար դատած էր տարի մը եւս պահել զայն:

Տեղեկագիրը կը նշէ՝ որ կարգադրուեցաւ Էմին Քէշիֆի կտակը եւ ընթացքի մէջ մտաւ Կարապետ աղա Գալուստեանի կտակը՝ որ ժամանակի կարօտ է:

Տ. Ներսէս՝ մտաւորական անձնաւորութիւն, լաւ հասկցաւ որ Տ. Մկրտիչի հետ կապուած խռովութիւնը ինքն իր մէջ ծագած բռնկում մը չէր, այլ շարունակութիւնը եգիպտահայ գաղութի նախընթաց դժգոհութիւններուն եւ ազգային գործերու շահագործումներուն (այսօրուան բառապաշարով՝ փտածութեան - corruption): Դեռ վերջերս եղած էին վէճեր Գաբրիէլ եպիսկոպոսի եւ Մանուէլ վարդապետի դէմ: Թաղական Ժողովի թոյլ կապը (Տ. Ներսէսի բնութագրութեամբ՝ բամպակի կապը) Սահմանադրութեան հետ պատճառ հանդիսացած է, որ բացի Սայիտ Փաշայի նուիրած եւ Երուսաղէմի կալուածներէն, շատ գէշ

տնօրինութիւն եկամուտները։ Օրինակ, ըստ օրէնքի, Առաջնորդարանին իրաւունքն է հայ մեծահարուստ ազգայիններու ժառանգութեան 5%-ը, բայց երբեք չէ գործադրուած։ Երբեմն այդ ժառանգութիւններէն ազգին առնելիք մեծ գումարներուն փոխարէն կտակներ կազմուած են եւ քիչ ժամանակ ետք ետ առնուած կամ ոչնչացած են (Տ. Ներսէս ըսել կ'ուզէ՝ որ փոխանակ գումարները ըստ օրէնքի ազգին երթալու, անհատներ գրպանած են զանոնք)։ Որքան որբ ու կարօտ ժառանգորդներ չեն կրցած ստանալ իրենց ժառանգութիւնը, ազգին կողմէ կեղծ վաւերացումներու պատճառով։ Եւ այս բոլորը կարելի դարձած է, որովհետեւ Առաջնորդարանին կառավարութիւնը քանի մը անձերու ձեռքը մնացած է։

«Այնչափ զեղծմունք, այնչափ պժգալի անկարգութիւններ տեղի ունեցած են ի վաղուց անտի որ կ'ամչնամ ի գիր արձանագրել զանոնք», կը գանգատի Տեղեկագիրին մէջ։

Տեղեկագիրը կ'արձանագրէ՝ որ Տ. Մկրտիչ Եգիպտոս գալուն տեսեր է կաշառակեր Թաղական Ժողովի անդամները, զանոնք փոխարիներ ուրիշներով եւ յաջողեր ազգային եկամուտը աւելցնել ամիսը 2700 դրուշ եգիպտական դրամով։ Ան նաեւ եկեղեցիի բեմէն սկսեր է խիստ եւ երբեմն անվայել խօսքերով պախարակել ազգային իրաւունքը ոտնակոխողները եւ ժողովուրդին հետ վարուիլ իբրեւ պետական պաշտօնատար այլ ոչ կրօնական։ Այստեղ Տ. Ներսէս կը յայտնէ իր կարծիքը՝ որ բարեկարգութեան կողքին ան պէտք չունէր բանեցնել խիստ եւ անողոք կառավարութեան կերպը, որ բորբոքեց մարդոց կիրքերը եւ պատրուակ հանդիսացաւ իր հեռացումի պահանջին։

Տ. Մկրտիչ բաւական գանգատներ ըրած է կառավարութեան՝ մեծ մասամբ իրաւացի։ Բայց երբեմն անցուցած է չափը, երբեմն պահանջելով օրէնքով ազգին իրաւունքը չեղող գումարներ եւ մերժուած կառավարութենէն։

Այս բոլորը, ըստ Տ. Ներսէսի, յանգեցուցած են Ապրիլ 24-ի եւ անոր յաջորդած դէպքերուն, որոնց մասին Տեղեկագիրը կ'անդրադառնայ մանրամասնօրէն, ինչպէս տեսանք վերը («Ձերբակալութիւն, բանտարկութիւն եւ գաղութին բաժանումը երկուքի»)։

Տեսանք նաեւ Գալուստեան կտակին առնչուող խնդիրները, որոնց յատկացուած հատուածը ամբողջութեամբ քաղեցի վերը («Կարապետ աղա Գալուստեանի կտակը»)։

Տեղեկագիրը ունի եզրակացութիւն։

Ուստի ես կը գտնեմ թէ

1. *Քանի որ Թէրէքէյի առանձնաշնորհութեան վերաբերեալ կանոն մը չկայ թէ ի՛նչպէս եւ թէ ե՛րբ կնքելու բանալու եւ ինչպէս բաժնելու է սրբոց, եկեղեցւոյ եւ ժառանգորդաց իրաւունքը,*

2. *Քանի որ կտակաց յատուկ կանոն մը չկայ,*

3. *Քանի որ Գահիրէի ժողովրդեան մէջ շատեր կան՝ որոնք Հայաստանեայց ուղղափառ սուրբ Եկեղեցւոյ օրինաց հակառակ կեանք կը վարեն հրապարակաւ,*

4. *Քանի որ օր աւուր բազմութիւնը երթալով կը շատնայ, քանզի հազարի մօտ ազգայինք կը գտնուին այժմ հոն եւ անոնցմէ շատերը քիչ ժամանակի համար կը կենան, հետեւաբար յայտնի չէ թէ ո՛յք ոմանք ընտրող եւ ընտրելի պիտի ըլլան եւ քանի՛ ժամանակ հոն կեցողները բնիկ պիտի համարուին,*

5. *Քանի որ Տէրութիւնը թէ՛ բերանացի եւ թէ՛ գրաւոր հրամանաւ նուաստիս իմաց ըրած է թէ օտար Տէրութեանց հպատակ մարդիկ չպիտի կրնան ազգային գործոց ձեռնամուխ ըլլալ, որով գրեթէ բանիբուն անձանց մեծ մասը դուրս կը մնան,*

Ի՞նչպէս կարելի է ազգային Սահմանադրութիւնը գործադրել հոն։

Ուստի պէտք է.

1. *Թէրէքէյի կանոն մը.*

2. *Կտակաց կանոն մը.*

3. *Ընտրողաց եւ ընտրելեաց կանոն մը*[84].

Տ. Ներսէս փորձած է նաեւ ժողովուրդը համախմբել Տ. Մկրտիչի շուրջ։ Ս. Աստուածածին Եկեղեցիի Պատարագի մը ընթացքին, Տ. Ներսէս գոված է Տ. Մկրտիչին։ Գասպար Աստուածատուրեան նկարագրած է անոր խօսքը.

[Բ]*այց վերջը ի ճշմարտութենէ ստիպեալ եկեղեցւոյ ատեանը սուրբ պատարագ մատուցած ժամանակ խուռն բազմութեան առջեւ յանուն աստուծոյ եւ սուրբ պատարագի վկայեց եւ հաստատեց ըսելով թէ Մկրտիչ եպիսկոպոսն անմեղ է գլխովին այս վէճերուն մէջ, թէ գործունեայ եւ անձնուէր անձ մը գտայ ես անիկայ, թէ այս օրուան օրս եթէ երեք եկեղեցական գտնուի ազգիս մէջ աշխատասէր եւ գործունեայ, մանաւանդ կառավարութեանց սիրտերը գրաւող, մէկը եւ կրնամ ըսել թէ առաջինը Մկրտիչ եպիսկոպոսն է, որուն համար միշտ գովասանութիւն եւ շնորհակալութիւն կը լսեմ թէ՛ Բ. Փոխարքայէն եւ թէ՛ բոլոր կառավարութեան դռներէն, թէ՛ Նորին սրբազնութիւնն է որ քրտնաջան աշխատութեամբ ազգային ներկայ եկամուտները 3,000 ղուրուշի չափ ողջ եգիպտական ստակ ամիսը աւելցուցած է, եւ հին ոտնակոխ եղած իրաւունքները եւս ազգակործան կողոպտիչներուն ճիրաններէն ազատելու եւ կենդանացընելու փորձեր ընելու համար՝ յանիրաւի անարգուեր թշնամանուեր ու պարսաւուեր է շատերէն անգիտութեամբ։ Վասն զի քանի մը շահախնդիր կողոպտիչ անձինք՝ խեղճ եւ բարեմիտ հասարակութիւնը ձեռքերնին կոյր գործիք մ՛ընելու համար, զանազան խարդախ եւ խորամանկ խաբեբայութեամբ որսալով, յաջողեր են ժողովրդեան գրգիռ տալու եւ անոր զայրոյթը յարուցանելու Նորին սրբազնութեան վրայ. բայց հիմա երբոր ճիշդ քննութեան ներքեւ մտաւ խնդիրը՝ արեգակի պէս երեւան ելաւ Մկրտիչ եպիսկոպոսի անմեղութիւնը եւ ազգին օգտին համար ըրած անձնուիրական նախանձախնդրութիւնը. ուստի գրեթէ ամենուն սիրտերը բժշկուելով, այսօրուան օրս զղջացան իրենց յանդէտս ըրած անարգանաց ու թշնամանաց վրայ եւ ամենայն սիրով հաշտուեցան անոր հետ. Սրբազանը աւելցուց իր այս խօսքերուն վրայ թէ միայն թերութիւն մը կը տեսնեմ Մկրտիչ եպիսկոպոսի վրայ այս պարագաներուն մէջ. այն է սրտի ընդարձակութիւն չունենալ. բայց այսու ամենայնիւ շատ անգամ արդարութիւնը չկրնար գլուխ հանուիլ՝ առանց ճշմարտաշարժ կրից. նա մանաւանդ ասանկ երկրի մը մէջ՝ ուր քիչ կը տեսնուի արդար վաստակ ունեցող եւ իրեն սեփական իրաւունքը ճանչցող մարդ. կարծեմ թէ այս յայտնի ճշմարտութիւնն ալ ոչ ոք կրնայ ուրանալ, եւ այս է պատճառը որ Մկրտիչ եպիսկոպոսը չէ կրցեր համբերել ասանկ սրբազան համարուած եկեղեցական եւ ազգային իրաւունքները անխղճաբար ոտնակոխ ըլլալը յայտնի տեսնելով*[85]:

Դժուար է ըսել որքան է Տ. Ներսէսի ըսածը եւ որքան՝ Աստուածատուրեանի համեմումը։ Անկախ մօտեցումի եղանակէն, պարզ է Տ. Ներսէսի դրական միտումը։

Է. Տէր Ներսէսի մեկնումէն մինչեւ Տէր Մկրտիչի մեկնումը

Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեանի մեկնումէն ետք, գոնէ արտաքնապէս կը հանդարտին կիրքերը։

Բայց *Վարազայի հավատիս* միակողմանիօրէն կը

շարունակէ ընդդիմութիւնը Տ. Մկրտիչին, այն աստիճան որ *Մասիս* կը հրատարակէ *Վարագայի*ին հակադարձող երկար նամակ մը՝ ղրկուած Գահիրէէն Գասպար Աստուածատուրեանի ստորագրութեամբ։ *Մասիս* միշտ փորձած էր համեմատական հանդարտութեամբ կողմ բռնել Տ. Մեսրոպին[86]։

Եւ ահաւասիկ, 1866 Յունիսի սկիզբ (ն.տ.), Տ. Մկրտիչ օդափոխութեան կ'երթայ Իզմիր եւ տեղւոյն *Արշալոյս արարատեան* լրագիրին մէջ կը հրատարակէ Եգիպտոսի Հայոց Առաջնորդարանի ելումուտի հաշուեցուցակը, հաւանաբար ցոյց տալու համար իր դրամական կառավարումի յաջողութիւնները[87]։

Վահէ անունով անձ մը Գահիրէէն, Յունիս 7/19 թուակիր նամակով չափէն աւելի գոհ է Տ. Մկրտիչի օդափոխութեան երթալէն.

Յիշեալ եպիսկոպոսի մեկնելէն ի վեր է որ Գահիրէի ժողովուրդին մէջ զգալի փոփոխութիւններ տեսնուեցան, ատելութիւնը սիրոյ, կռիւը խաղաղութեան փոխուելով, կիրքերը հանդարտեցան, ու ազգի մը յառաջադիմութեան պիտոյքները հոգալու նշաններ երեւիլ սկսան*[88]*:

Եւ այս բոլորը՝ իբր երկու շաբաթուայ ընթացքին։ Դարձեալ այս խօսքերը պիտի չընկալենք ուղղակիօրէն։ Պարզապէս անոր ետեւը կը գտնուի հակառակութիւններու եւ ընդդիմութիւններու առկայութեան փաստը։

Ուրիշ անանուն նամակագիր մը, հիմք ունենալով հրատարակուած հաշուեցուցակը, Յուլիս 18/30 թուակիր շատ երկար նամակ մը գրէ *Մանզումէի էֆքեարի*ն, զոր միայն կարելի է անուանել ահռելի[89]։

1866-ի վերջերը Տ. Մկրտիչ կը թողու պաշտօնը եւ վերջնականապէս կը մեկնի Եգիպտոսէն։ Եգիպտոսի Ազգային Վարչութեան 1867 Մայիս 22 / Յունիս 3 նամակ մը՝ ուղղուած *Արշալոյս արարատեանի*ն, կ'արձանագրէ՝ որ «Եգիպտահայք վեց ամսէ ի վեր զՄկրտիչ եպիսկոպոսը իբրեւ Փոխ-առաջնորդ չեն ճանաչեր»[90]։ Կը նշանակէ, ան հեռացած պէտք է ըլլայ 1866 Նոյեմբեր-Դեկտեմբերին։

Պոլսոյ Պատրիարքին հասցէագրուած Ներսէս եպիսկոպոս Վարժապետեանի Տեղեկագիրն ալ կը նշէր՝ որ «փոխառաջնորդը՝ որ Ձեր գրով պաշտօնէն դադրած եւ վերջապէս պատրաստուած էր Եգիպտոսէն մեկնելու, Բարձր. Փոխարքային [Եգիպտոսի Իսմայիլ փաշա] առաջարկութեամբը տարի մի եւս հոն թողելը յարմար դատեցի»[91]։ Տարիի մը երկարաձգումը պէտք է եղած ըլլայ Տ. Ներսէսի Եգիպտոսէն հեռանալէն քիչ մը առաջ, այսինքն՝ 1865 Նոյեմբերին։ Ուրեմն, տրամաբանական պիտի ըլլայ Տ. Մկրտիչի մեկնումը 1866-ի վերջերը։

1867 Ապրիլ 21 / Մայիս 3-ին կը վախճանի Եգիպտոսի վիճակի առաջնորդ Գաբրիէլ եպիսկոպոս Մարաշցի[92]։ Եգիպտոսի մէջ անմիջապէս լուր կը տարածուի՝ որ Տ. Մկրտիչ պիտի վերադառնայ Եգիպտոս։ Որոշ ազգայիններ իրար կ'անցնին։ Գահիրէէն եւ Աղեքսանդրիայէն աւելի քան 300 ազգայիններու ստորագրութեամբ նամակ կը գրուի Պոլսոյ Պատրիարքարան, աղերսելով չղրկել Տ. Մկրտիչը.

Մօտերս լսելով վիճակիս նախկին Փոխ-առաջնորդ Մկրտիչ եպիսկոպոսի կրկին Եգիպտոս դառնալուն կամք ու փափագ ունենալը, կը բողոքեմք այսու մահաճրական գրութեամբս եւ կը խնդրեմք ու կը պաղատիմք որ յանուն էին շնորհ ընէ Ձեր բարձր Սրբազնութիւնը եւ գթայ տեղացի ազգայինքը՝ պաշտպանելով մեր կրօնական հաւատարմութիւնը որ ի սուրբ եւ յուղղափառ եկեղեցին լուսաւորչական, ու մերժէ նորա կրկին վերադարձը, եւ արգիլէ անոր ոտքը եգիպտական հողին վրայ դնել տալէն ի խաղաղութիւն ժողովրդեան*[93]*:

Այս նամակը ուղարկելով *Արշալոյս արարատեանի*ն հրատարակութեան համար, գրողները կ'աւելցնեն նախաբան մը.

[Ա]յս լուրը խիստ տպաւորութիւն մի ըրաւ եւ մեծ գրգռութիւն պատճառեց թէ՛ Գահիրէի եւ թէ՛ Աղէքսանդրիոյ Հայոց մէջ, որոնք տարակոյս չունին թէ յիշեալ արքեպիսկոպոսին՝ ընդդէմ յայտնի կամաց ժողովրդեան, յեգիպտոս վերադարձը՝ մեր երկրին այժմեան ազգային համաձայնութիւնը եւ խաղաղութիւնը պիտի վրդովէ եւ նոր խռովութեանց ու ցաւալի երկպառակութեանց պատճառ պիտի տայ[94]*:*

Դժուար է ըսել՝ եթէ այս մերժումը յատուկ խումբի մը կը պատկանէր, թէ ընդհանուր եգիպտահայութեան տրամադրութիւնը կ'արտացոլէր։ Ամէն պարագայի, վերջին անգամ ըլլալով ցոյց կու տար՝ որ տակաւին անոր դէմ մնացած է հակառակութիւն ազդեցիկ մարդոց կողմէ։

Եգիպտոսէն մեկնելէ ետք, Տ. Մկրտիչ սիրուած անուն մի չի դառնար այլուր։ Արտաշէս Գարտաշեան 1943-ին կը ներկայացնէ Սրբազանի յետեգիպտական կենսագրութիւնը.

Իր պաշտօնավարութեան ընթացքին, Եգիպտոսի մէջ, օգտակար դեր մը ունեցած չէ, ինչպէս իր բոլոր կեանքին մէջ: Ընդհակառակը իր ընթացքով ժողովուրդը դժգոհ ձգած է եւ հրաժարած 1866***-ին: Եգիպտոսէն հեռանալէ յետոյ, եղած է Առաջնորդ Հալէպի, մինչեւ*** 1871***: Կիլիկիոյ Կաթողիկոս կ'ընտրուի*** 1871 ***Հոկտեմբեր*** 27***-ին, Կաթողիկոսական օծումը տեղի կ'ունենայ Սիսի մէջ*** 1872 ***Յունուար*** 13***-ին. իր պաշտօնավարութեան սկզբնական շրջաններուն դժուարութեանց կը հանդիպի, յետոյ կը հրաժարի Կաթողիկոսական պաշտօնէն*** 1874 ***Օգոստոս*** 29***-ին: Բայց չի հեռանար Աթոռէն եւ Պոլսոյ Պատրիարքարանին դէմ դժուարութիւններ կը հանէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան իրաւասութեանց մասին, եւ*** 1881***-ին Պատրիարքարանին դէմ գրգռիչ շրջաբերականներ կը հանէ եւ ամիսներով կը պայքարի միահեծան գործելու փափաքով:*** 1881 ***Յուլիս*** 20***-ին, կառավարութենէն կը ստանայ հրովարտակ մը, իր իրաւունքները որոշող եւ Մէճիտէի առաջին կարգի պատուանշան:*** 1893***-ին վերջնականապէս կը քաշուի Հալէպ եւ կը վախճանի*** 1894 ***Նոյեմբեր*** 15***-ին*** (***ըստ ոմանց Նոյեմ.*** 8***-ին***) ***եւ մարմինը կ'ամփոփուի Հալէպի Ս. Քառասուն Մանկունք եկեղեցիին մէջ***[95]***:***

(Շար. 6)

ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

80. *Կիլիկիա*, 18 Յունիս 1865 (հ.տ.), շրջան հինգերորդ, թիւ 77, էջ 3: *Կիլիկիա*, 3 Յուլիս 1865 (հ.տ.), շրջան հինգերորդ, թիւ 79, էջ 3: *Արշալոյս Արարատեան*, 10 Յուլիս 1865 (հ.տ.), քսանեւհինգերորդ տարի, թիւ 757, էջ 4:
81. *Արշալոյս արարատեան*, 21 Օգոստոս 1865 (հ.տ.),

քանանեւվեցերորդ տարի, թիւ 760, էջ 4:
82. *Կիլիկիա*, 4 Դեկտեմբեր 1865 (հ.տ.), շրջան հինգերորդ, թիւ 98, էջ 3: *Մասիս*, 18 Դեկտեմբեր 1865 (հ.տ.), չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 720, էջ 2:
83. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 25 Դեկտեմբեր 1865, չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 721, էջ 2-3. 1 Յունուար 1866, հնգետասաներորդ տարի, թիւ 722, էջ 3. 15 Յունուար 1866, թիւ 723, էջ 2:
84. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 15 Յունուար 1866, հնգետասաներորդ տարի, թիւ 723, էջ 2:
85. Գասպար Աստուածատուրեան, [Նամակ Գահիրէէն] *Մասիս*, 29 Յունուար 1866 (հ.տ.), հնգետասաներորդ տարի, թիւ 725, էջ 4:
86. Անդ, էջ 4:
87. «Հաշուեցուցակ», *Արշալոյս Արարատեան*, 28 Մայիս 1866 (հ.տ.), քանանեւվեցերորդ տարի, թիւ 780, էջ 3:
88. Վահէ [Նամակ Գահիրէէն], *Մանզումէի Էֆքեար*, 2 Յուլիս 1866 (հ.տ.), պիրինճի սէնէ, նիւմէրօ 89, էջ 4:
89. *Մանզումէի Էֆքեար*, 27 Յուլիս 1866 (հ.տ.), պիրինճի սէնէ, նիւմէրօ 108, էջ 4. 1 Օգոստոս 1866, պիրինճի սէնէ, նիւմէրօ 112, էջ 3. 3 Օգոստոս 1866, պիրինճի սէնէ, նիւմէրօ 114, էջ 4. 5 Օգոստոս 1866, պիրինճի սէնէ, նիւմէրօ 116, էջ 3-4:
90. *Արշալոյս արարատեան*, 27 Մայիս 1867 (հ.տ.), քանանեւօթներորդ տարի, թիւ 806, էջ 3:
91. Վարժապետեան, նշ. յօդ.ը, *Մասիս*, 25 Դեկտեմբեր 1865, չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 721, էջ 2:
92. *Արշալոյս արարատեան*, 29 Ապրիլ 1867 (հ.տ.), քանանեւօթերորդ տարի, թիւ 804, էջ 4: Ա. Մուրատեան, *Արշալոյս արարատեան*, 13 Մայիս 1867, քանանեւօթերորդ տարի, թիւ 805, էջ 2:
93. *Արշալոյս Արարատեան*, 27 Մայիս 1867 (հ.տ.), քանանեւօթներորդ տարի, թիւ 806, էջ 3:
94. Անդ, էջ 3:
95. Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, *Նիւթեր եգիպտոսի հայոց պատմութեան համար*, Գահիրէ, 1943, էջ 187:

ԽՈՀԵՐ

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ՍՐՏՑԱՒ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՓՐԿԻՉՆԵՐԸ

Երբ երեւոյթ մը անկում կ'ապրի, կը սկսին յայտնուիլ փրկիչները՝ որոնք ո՛չ անկումը կասեցնելու կարողութիւն ունին, ո՛չ ալ կը գիտակցին անկումին բուն պատճառները, բայց գիտեն ինչպէս իրենց շուրջ ստեղծել փրկիչի պատկեր:

Արեւմտահայերէնի նահանջը կամ անկումը լաւ օրինակ մըն է:

Արեւմտահայերէնը փրկելու նշանաբաններն են դրամը, ղեկավարը, դպրոցը, դասագիրքը, ուսուցիչը եւ ամենացայտուն թաքնուածը՝ ես-ը.

1. Դրամ չկայ, հետեւաբար ուսուցիչ չկայ, հետեւաբար արեւմտահայերէն չկայ: Ասիկա գրուած է գիրքի մը մէջ՝ այսքան պարզամիտ պատճառահետեւանքային ներկայացումով: Հիմքը դրուած է դրամը: Յետոյ երբ ազգին գանձանակը դրամ մտաւ, կ'ըսէ հեղինակը, բարելաւուեցաւ հայեցի դասաւանդումը: Բայց չ'ըսեր՝ որ այդ ենթադրեալ բարելաւումը ինչ արդիւնք տուաւ աշակերտին համար: Կարեւորը՝ դասաւանդում է: Գիրքը քանիցս գրախօսուեցաւ, հեղինակը մեծարուեցաւ հայրենասիրութեան պսակով: Գիրքին յաջորդեց ուրիշ գործողութիւն մը: Յայտնուեցաւ մեծ բարերարը՝ որ նոյնինքը գիրքին հեղինակն է, ազգին նուիրեց միլիոնանոց չէք մը արեւմտահայերէնի դասաւանդութիւնը քաջալերելու համար (հապա ազգին գանձանակը արդէն դրամ մտեր էր), բարերարը դարձաւ կրկնակի հայրենասէր եւ ամէն բան հասաւ իր ուրախ աւարտին: Ասիկա իրական դէպքերու խտացում է: Բնաւ կարեւոր չեն մանրամասնութիւններն ու անունները: Կարեւորը տրամաբանութիւնն է՝ որ արեւմտահայերէնի լուծումը կը դիտուի դրամի մէջ: Եւ այս դրամի հարցը համատարած համոզում մըն է: Դրամով՝ փրկել արեւմտահայերէնը, առանց տիրապետելու փրկութեան միջոցներուն վրայ:

2. «Ստորագրելու մղուեցաւ խնդրագիր մը ներկայացնելու ազգիս հոգեւորական եւ աշխարհական ղեկավարութեան, որպէսզի միասնաբար ձեռնարկեն արեւմտահայերէնի բարելաւման եւ աշխուժացման գործին», գրուած է գիրքի մը մէջ: Ղեկավարներ, եւ *միայն* ղեկավարներ՝ Նիւ Եորքէն մինչեւ Երեւան եւ Պէյրութ: Ղեկավարութեամբ կամ ղեկավարամէտ ու ղեկավարի առջեւ խոնարհող «մտաւորականութեամբ» հարցեր լուծելու սփիւռքեան սովորապաշտ մտայնութիւնը՝ առանց անկախ մտաւորականութեան, բայց նաեւ առանց հասարակութեան:

3. Դպրոց, դասագիրք եւ ուսուցիչ երրորդութեամբ կը լուծուի արեւմտահայերէնի հարցը:

Դպրոց կը գոցուի՝ ուրեմն կը հարուածուի հայերէնը: Ասիկա տարածուած համոզումն է այսօր: Դժբախտաբար, գործող դպրոցի շուրջ հանրային եւ լրագրային քննարկումներ ու քննադատութիւններ չկան: Քննադատութեան ալքը կ'ուղղուի փակուած դպրոցին: 19-20-րդ դարասկիզբի եգիպտահայ մամուլը լեցուն էր դպրոցական հարցերով: Դպրոցի գոյութիւնը մամուլի մէջ աստիճանաբար վերածուեցաւ ամավերջի հանդէսներու նկարագրութիւններու, որոնք ոչ մէկ մեկնաբանութիւն կը տրամադրէին դասաւանդումի բովանդակութեան մասին: Յետոյ այդ նկարագրութիւններն ալ վերացան: Քիչ թէ շատ նոյնն է միւս գաղութները: Ներկայիս, Սփիւռքի մէջ դպրոցներու բովանդակութեան մասին քննարկումներ ՉԿԱՆ:

Ո՞վ պիտի ստեղծէ քննարկումներու հարթակներ՝ արեւմտահայերէն լեզուով: Անիմաստ է արեւմտա-

հայերէնը քննարկել անգլերէն լեզուով: Անպտուղ քննարկում է: Մամուլը՝ որ կրնար կարեւոր հանրային հարթակ մը ըլլալ, հրաժարած է այդ պաշտօնէն, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ այլ պաշտօններէ: Իրականութեան մէջ, մամուլին մէջ կան համընդհանուր քննադատութիւններ, որոնք հիմնուած են միեւնոյն ազգային միտքի կրկնութեան վրայ՝ թէ արեւմտահայերէնի դասաւանդութիւնը անբաւարար է, ուսուցիչներու կարողութիւնը գոհացուցիչ չէ, ծնողքները օտար դպրոց կը ղրկեն իրենց զաւակները, եւ թէ պէտք է ջամբել հայեցի կրթութիւնը, ազգասիրութիւն մտցնել աշակերտին մէջ, եւլն., եւլն.: Այսինքն, ազգային պատումներ, որոնք փոխանակ լուծումներ առաջարկելու, կը վերահաստատեն ազգայինի գաղափարախօսութիւնը իբրեւ վերադիր մտապատկեր, փոխանակ ազգայինը դարձնելու իրական փորձառութեան բաղկացուցիչ: Կրկնելով ազգայինը եւ ողբալով անոր բացակայութիւնը՝ ոչ մէկ օգուտ կը բերենք արեւմտահայերէնին:

Դպրոցէն ետք՝ արեւմտահայերէնի դասագիրք: Գերազանց դասագիրքեր եղա՛ծ են. Զապէլ Զաքարեանի *Նոր մանկապարտէզ*ը (բազմիցս հրատարակուած եւ վերահրատարակուած Գահիրէի մէջ), Բենիամին Թաշեանի *Հայկարան*ները (հրատարակուած Գահիրէ եւ Պէյրութ), նշած ըլլալու համար լոկ երկու անուն: Միայն թէ հիմա թող չըսուի որ շքեղ տպագրութիւններու պէտք ունինք՝ արդի աշակերտին համար:

Վերջապէս՝ ուսուցիչը: Կը պատճառաբանուի՝ թէ հայերէն լեզուի ուսուցիչի պակաս կայ Սփիւռքի մէջ, հետեւաբար, պէտք է ուսուցիչ պատրաստուի: Կարծէք թէ պատրաստողը կայ: Հայերէնի ուսուցիչ պատրաստուի՝ որեւէ առարկայի ուսուցիչի նման, տիրապետող լեզուին, քերականութեան, քիչ մըն ալ իրազեկ գրականութեան, ինչպէս նաեւ մարզուի մանկավարժական հիմունքներուն: Այսինքն, գաղութային փոքրամասնութեան համար դասաւանդէ արեւմտահայերէն՝ ինչպէս ուրիշ ուսուցիչ մը մեծամասնութեան համար պիտի դասաւանդէ երկիրի լեզուն՝ արաբերէն կամ անգլերէն:

4. Գիրք կը գրուի արեւմտահայերէնը փրկելու «ուղիներ» ցոյց տալու համար: Արդիւնքը կ'ըլլայ գիրքը գովաբանող գրախօսականներ, բայց բուն արդիւնքը՝ արեւմտահայերէնի բարելաւումի ուղիներու գործադրութիւնը, տեղի չունենար, որովհետեւ պարզապէս առաջարկները անկարելի բաներ ըլլալէ անդին, գրուած են հայրենասիրական թուանշան մը վաստակելու ոճով: Գրախօսականը կը դառնայ աւելի կարեւոր, աւելի արտայայտիչ, աւելի խօսուն քան առաջարկներու գործադրութեան ձգտումը: Գիրք՝ որ գրողէն եւ անոր ծառայող գրախօսողէն զատ ուրիշ ոչ ոքի կը հետաքրքրէ:

5. Շատ կը խօսուի արեւմտահայերէն գրական լեզուի երկակիութիւններուն մասին: Երբէ՞ք թէ երբեք, քօ՞ղ թէ քող, քերականական եւ տողադարձի հարցեր, եւլն.: Հանդէս կու գան անձեր՝ որոնք գիտեն ինչ որ գիտեն, եւ կը պնդեն՝ որ ճիշդ է այս մէկը կամ այն մէկը: Իրենց կարծիքը կ'արտայայտեն մամուլով, եւ մանաւանդ չեն մոռնար իրենց օրինակներուն համար նշել գրողներու անուններ, անձերու վրայ բարդելով սխալի պատասխանատուութիւնը, մոռնալով՝ որ այդ երկակիութիւնները արդիւնք են արեւմտահայերէնի ոչ-կեդրոնական վիճակին: Անուններու շեշտադրութեամբ՝ խնդիրի ծանրութեան մէկ մասը փոխադրած կ'ըլլան անձնական դաշտ, իրենց սեփական ես-ը բարձրադաս կարգելով յիշատակուած անունէն: Ասկէ զատ, արեւմտահայերէնի նահանջի խնդիրը խտացնելով քանի մը մասնակի խնդիրներու մէջ, մասնակին կը դարձնեն իրենց խօսքի, հետեւաբար նաեւ արեւմտահայերէնի նահանջի վերջակէտը:

Կարծիք կայ՝ որ հայաշատ կեդրոնի մը մէջ լեզուագէտներու ժողով մը գումարելով կարելի է լուծել արեւմտահայերէնի երկակիութիւններուն հարցը: Այսինքն, ժողովը որոշէ երկուքէն մէկը եւ անոր գործադրութիւնը պարտադրէ Սփիւռքին: Կը կարծենք որ Սփիւռքը սթալինեան շրջանի Հայաստանն է՝ ուր մէկ հրամանով կարելի է քերականութիւն կամ ուղղագրութիւն սրբագրել-փոխել:

6. Գրական երգիծանքը թերութիւններ վեր հանելու, դիտարկումներ կատարելու հետաքրքրական հարթակ է: Գրաւոր սխալներն ալ կարելի է մատնանշել երգիծանքի միջոցով: Քանի որ երգիծանք է, ան ենթադրուած է բովանդակել ժպիտի, ծիծաղի կամ խնդուքի տարր՝ գաղափարին համատեղ: Երգիծանքի յատկանիշներէն մէկն է նաեւ ծաղրանքը՝ կիրթ արտայայտութիւններով: Երբ կը վերանայ ծիծաղի տարրը, «երգիծանք»-ը կը դառնայ գրականութեան ամենէն անհրապոյր ճիւղը եւ կը վերածուի զուտ ծաղրանքի: Ահաւասիկ երգիծանք մը՝ որ կ'ուզէ քննադատել արեւելահայերէնին մուտքը արեւմտահայերէնէն ներս.

«Առանց այդ ալ՝ աշխարհը շատ զգուելի է»:
Առանց այս, առանց այդ, առանց այն...
Բացի այս, բացի այդ, բացի այն...
Եւ օր մըն ալ արթնցանք ու տեսանք որ արեւմտահայերէնը արեւելահայերէն եղած է մէկ գիշերուան մէջ:

Անշուշտ արեւելահայերէնն ու արեւմտահայերէնը տարբեր են իրարմէ՝ անոնք մէկ լեզուի երկու ճիւղաւորումներն են: Անշուշտ երկուքն ալ ունին իրենց առանձնայատկութիւնները: Անշուշտ յիշեալ անանուն երգիծագիրին դիտարկումը ճիշդ է: Բայց ի՞նչն է խանգարիչը այնտեղ: Նախ, երգիծանք է՝ առանց խնդուքի: «Եւ օր մըն ալ արթնցանք,...» չխնդացուց զիս: Երկրորդ, եթէ նոյնիսկ սխալ մը կը փորձէ մատնանշել, այստեղ արեւմտահայերէնի եւ արեւելահայերէնի հարց կայ, եւ անյարիր է երկու ճիւղերը վերածել երկու կողմերու եւ այնքան արմատական ու վերջնական տարբերութիւն առաջարկել անոնց միջեւ, ծաղրելով՝ որ մէկ գիշերուան մէջ մէկ ճիւղը վերածուեր է միւսին: Մէկ գիշերուան մէջ արեւմտահայը դարձեր է արեւելահայ՝ ընդամէնը մէկ արտայայտութեան համար: Իսկ ի՞նչ կ'ըլլայ եթէ քիչ մըն ալ խառնուին իրարու: Վերիանումներու այս մօտեցումը ոչ մէկ օգուտ կը բերէ արեւմտահայերէնին, բայց կը հաստատէ երգիծագիրին ես-ը:

* * *

Այս բոլորին մէջ խնդիր կը տեսնեմ։

Փրկիչները կը հիմնուին լեզուն լեզուով փրկելու սկզբունքին վրայ, եթէ երբեւէ կը հետեւին սկզբունքի։ Ասիկա կարելի է՝ եթէ լեզու մը (*որեւէ* լեզու) ինքնակեաց, ինքն իր մէջ սկսող ու վերջացող առարկայ մը ըլլայ։ Իր էութեամբ լեզուն հասարակական գործողութիւն է՝ մշակութային բնաբանով (մշակոյթ՝ լայն իմաստով, ոչ միայն իբրեւ արուեստ-գրականութեան բնագաւառ)։

Երեխան նախ եւ առաջ լեզու կը սորվի հասարակական ներթափանցումներու միջոցով՝ ծնողք, ապա բարեկամներ, մանկապարտէզ, փողոց, նախքան տառեր սորվիլը։ Կը սորվի միջավայրի մէջ։ Հայաստանի մէջ հայերէն սորվելէն առաջ բնականաբար գոյութիւն ունին հասարակական ներթափանցումները։ Ժողովուրդի լեզուն է։ Նոյնպէս աշխարհի բոլոր ժողովուրդները։

Փոքրամասնութեան վիճակը տարբեր է։ Անոր հասարակական ներթափանցումներուն մէկ մասը (տարբեր երկիրներու մէջ՝ տարբեր աստիճաններով) երկիրի, բայց ոչ իր մայրենի լեզուով է։ Ուրեմն, լեզուն արմատաւորելու եւ ներքնականացնելու համար պէտք է փնտռել ՅԱՒԵԼԵԱԼ միջոցներ՝ ստեղծելով ընկալելու եւ գործադրելու յատուկ միջավայր։ Արդ, արեւմտահայերէնի նահանջին դէմ անկարելի է պայքարիլ միայն լեզուական գործօնով։ Ի թիւս այլ կարելիութիւններու, աւելորդ չէ մտածել հետեւեալ կէտերուն շուրջ.

1. Յատուկ ստեղծել բանաւոր խօսքի միջավայր՝ լսելու եւ խօսելու։ Լսելի խօսքը ամենէն ներգործունն է, ամենէն տպաւորիչը եւ ամենադիւրին ընկալելին։ Լսողական նախապայմանը հիմնարար է յետագային գրաւոր լեզուի տիրապետումին համար։ Մշակոյթ է լաւ խօսիլը։

Մինչ Հայաստանի մէջ երեխան եւ պատանին հայերէնը կը լսեն բնական միջավայրի մէջ, Սփիւռքի մէջ կարեւոր է ստեղծել նման միջավայր՝ ստեղծագործ միջոցներով։

Աշակերտներ հայկական դպրոց կ՚աւարտեն՝ առանց կարողութիւն ունենալու երկու բառ յստակ եւ գեղեցիկ խօսելու, ալ ուր մնաց գրելու։ Որովհետեւ այդ լեզուն չկայ իրենց լսողական յիշողութեան մէջ։ Դպրոցի մէջ չեն լսած գեղեցիկ հայերէն, եւ եթէ գտնուած են մէկ-երկու հրաշալի հայերէն խօսող հայ ուսուցիչներ, անոնց ձայնը բնաւ բաւարար չէ եղած շրջապատող աղաւաղեալ աղմուկին մէջ։

Մելգոնեան Կրթական Հաստատութիւնը այն քիչ դպրոցներէն էր՝ ուր ոչ միայն լսելի էր հայերէն ձայնը, այլ աշակերտներուն միջեւ գոյութիւն ունէին հայերէն ներթափանցումներ, կար մշակութային գործօնը։ Դպրոցի փակումին պատճառը կու գար արեւմտահայերէնը աւելորդ բեռ մը ըլլալու հոգեբանութենէն։ Տպաւորութիւն կը յառաջանայ՝ որ ասիկա լոկ այդ ժամանակուայ հովանաւոր ղեկավարութեան կարծիքն էր միայն։ Մելգոնեանի պատասխանատուներէն բոլորովին հեռու, ես ինքս բազմիցս լսած եմ տարբեր գաղութներու ղեկավարներէ արեւմտահայերէնի աւելորդութեան մասին։ Ղեկավարներ՝ որոնք իրենք իրենց տուած են հայապահպանումի պարտականութիւն, մինչ իրենք իսկ անկարող են հայերէն իմաստալից նախադասութիւն մը կազմել՝ խօսքով կամ գիրով։ Եւ իրենց անկարողութեան բարդոյթն է որ կ՚արտայայտուի՝ մէյ մը հայապահպանութեան բառային վճռականութեամբ, մէյ մըն ալ արեւմտահայերէնի աւելորդութեան տրամաբանութեամբ։

Դպրոցի մէջ կարեւոր է ստեղծել հայերէն խօսելու միջավայր՝ տնօրէն, ուսուցիչ, աշակերտ։

Բայց բանաւոր խօսքն ալ միանշանակ չէ։ Տարածուած հռետորաբանական խօսքը՝ նեղ ազգայնապաշտութեան համար, ո՛չ միտք կը զարգացնէ, ո՛չ լեզու կը մշակէ։ Վերացական հայրենասիրութեամբ արեւմտահայերէնը չի փրկուիր։ Կարեւոր է լեզուն մօտեցնել աշակերտի փորձառութեան եւ Ինքնին, որպէսզի ան դառնայ ներքնականացուած բնազդ, այլ ոչ օտարացած պարտադրանք։

2. Կարելի չէ լեզու (կամ որեւէ երեւոյթ) պահպանել՝ զայն պահպանելով։ Պահպանելով ան կը հիննայ եւ կը նեխի։ Լեզուն կարելի է պահպանել կենդանի պահելով զայն, իսկ կենդանի պահելու համար ան պէտք է զարգանայ՝ զարգանալու ենթակայ այլ բնագաւառներու համատեղ եւ անոնց հետ ներթափանցումով (ներթափանցում, բայց ոչ ազդեցութիւն, քանի որ վերջինի պարագային մէկ բնագաւառը պիտի նկատուի աւելի ուժեղ՝ համեմատաբար տկարին վրայ ազդելու համար, մինչ պէտք եղածը հաւասար զարգացումն է՝ տարբերութիւններու հիմքի վրայ)։

Կարելի չէ լեզու պահպանել՝ երբ մշակոյթը անկում կ՚ապրի, քանի որ լեզուն ճիշդ այդ նոյն մշակոյթի արտայայտութիւնն է։ Եւ ասիկա արտադպրոցական հարթակ է։ Սփիւռքի հիմնահոսանքը չձանձրացա՞ւ արդեօք ամէն տարի մայրերու օր, Վարդանանց, Ապրիլ 24, Մայիս 28 տօնելով՝ նոյն բառերն ու արտայայտութիւնները կրկնելով։ Սփիւռքի հիմնահոսանքը չձանձրացա՞ւ արդեօք վանելէ արդիականութիւնը՝ արտայայտուած մշակութային շարժումներու միջոցով։ Աւանդութիւն բառը շատ աւելի հնչեղ ու հաճելի է Սփիւռքի համար քան արդիականութիւնը, կարծէք երկուքը ըլլան հակաբեւեռներ։ Կարեւոր է ունենալ՝

- արդիական պար (խօսքը լուրջ պարի մասին է)՝ տարազաւոր պարին համատեղ,
- happening, op art, pop art, տեղադրական (installation) արուեստ՝ դասական ցուցահանդէսներուն համատեղ,
- գրական արդիականութիւն իբրեւ արդի հասարակութեան մասնատուած ձայնի պատկերում, մարդկային գիտակցութեան բարդութեան արտայայտութիւն, նոր պատմողական թեքնիքներու գործադրութիւն՝ Օշականի, Թէքէեանի, Եսայեանի, Ծառուկեանի համատեղ,
- աւան-կարտ, յետարդիապաշտ, ելեկտրոնիկ երաժշտութիւն՝ Չուհաճեանի, Կոմիտասի Վարդապետի, Կանաչեանի համատեղ,
- փորձառական, մտաձեւուած (աշխատանոցներու

միջոցով ձեւաւորուած), մասնակցողական (հանդիսատեսի միջանկեալ մասնակցութեամբ), միջկարգապահական (տարբեր միջոցներու եւ բնագաւառներու համատեղումով) թատրոն՝ դասական թատրոնին համատեղ։

Իւրաքանչիւր նորացում իր հետ պիտի բերէ նոր բանաւոր ու գրաւոր լեզու։ Թատրոնն ու գրականութիւնը ուղակի կապուած են լեզուին, մինչ միւսները արտայայտելու, անոնց մասին խօսիլ-գրելու, զանոնք քննարկելու համար անհրաժեշտ է համապատասխան մտածողութեամբ լեզու։

Վերոյիշեալ բոլոր նորացումները կը գործադրուին հայերու կողմէ, բայց հեռու հիմնահոսանքէն՝ որուն ձեռքը կը գտնուի դպրոցներուն եւ հայկական հիմնարկներուն մեծամասնութիւնը, հետեւաբար, անոնք հեռու են սփիւռքահայ մշակոյթ կերտելու կարողութենէն։

Նորացումի նշած օրինակներս պայմանական են։ Թերեւս ծայրայեղ են՝ նորացումի մակարդակի պահանջի առումով։ Բայց աւելորդ չէ նպատակ դնել բարձրագոյնը՝ հասնելու համար նուազին։ Անոնցմէ զատ, կան հասարակութեան նորացումի բազում միջոցներ, կարեւորը՝ ընդունիլ նորացումի ոչ միայն կարեւորութիւնը, այլ անխուսափելիութիւնը արեւմտահայերէնի համար։

3. Լեզուն, ի միջի այլոց, տեղական զգացողութիւն եւ ինքնութիւն է։ Լեզուի բաղկացուցիչներէն մէկը տեղայնական մտածողութիւնն է։ Սփիւռքի ղեկավարը, ուսուցիչը եւ աշակերտը տեղեա՞կ է իր գաղութէն։ Նկատի չունիմ գաղութի ձեռնարկները, ոչ ալ հարցաթերթիկներու միջոցով ձեռք բերուած վերջնական պատասխաններու շարայարումը։ Այլ բնոյթը, խորքը, էութիւնը, արժէքը, վիճակը, ժամանակը՝ ինչպէս ժամանակին կը փորձէր մեկնաբանել Վահէ Օշական։ Արեւմտահայերէն լեզուն կը գտնուի անոնց մէջ։ Բարդ հարցեր են, չունին վերջնական սահմանումներ, բայց կարեւորը ճիգն է զանոնք փնտռելու, գիտակցութիւնը՝ անոնց հանդէպ։

Դիմեմ աւելի ճշգրիտ օրինակի։ Տեղական յիշողութիւն՝ տուեալ գաղութի մը յիշողութիւնը։ «Սփիւռք, յիշողութիւն եւ արդիականութիւն» յօդուածիս մէջ (11 Ապրիլ 2024, թիւ 1963) կը բարձրացնէի այս հարցը, շեշտելով՝ որ կարեւոր է գաղութահայերուն ունենալ սեփական գաղութի յիշողութիւն, պատմութեան միջոցով։ Ասիկա գոյութիւն չունի, տեղական գաղութի պատմութիւնը չի դասաւանդուիր դպրոցի մէջ, պարզապէս որովհետեւ գիտակցութիւն չկայ, դասագիրք գոյութիւն չունենալէն առաջ։

Լեզուն՝ յիշողութեան (տեղական զգացողութեան) մասն է։ Տեղական յիշողութեամբ կարելի է կազմել տեղական ինքնութիւն՝ ընդհանուր հայկական ինքնութեան համատեղ, այդ ինքնութեան մէջ տեսնելով արեւմտահայերէնը իբրեւ կենդանի փորձառութիւն։ Տեղայնականութիւն, յիշողութիւն, ինքնութիւն՝ մէկ լումայի զանազան երեսները, բոլորն ալ կը բովանդակեն լեզու։ Անընդունելի է լեզուն հեռացնել տեղական յիշողութենէն եւ ինքնութենէն։

4. Դպրոց եւ ակումբ մաս կը կազմեն գաղութի կառոյց-հիմնարկներուն։ Մինչ անոնց ընդմէջէն կ'ուզենք արեւմտահայերէնը ամրացած տեսնել, վստա՞հ ենք արդեօք որ այդ նոյն կառոյցները իրենք խնդիրներ չունին գոյատեւումի, ինքնահաստատումի, ինքնաբացայայտումի, ինքնաբացատրութեան։ Երկու թիւ առաջ *Ջահակիր* կը հրատարակէր Կայծ Մինասեանի հարցազրոյցը, ուր այս կառոյցներուն համար ան միանշանակօրէն կ'ըսէր. «Կամ պէտք է ընդունին փոխուիլ, կամ կամաց-կամաց պիտի չէզոքացուին եւ ինքնաչէզոքացուին» (*Ջահակիր*, թիւ 2012)։ Ոմանք պիտի ուզեն մեղմել այս գնահատանքը, ուրիշներ պիտի վիրաւորուին, բայց արդէն ժամանակն է ընդունելու՝ որ կառոյցները ունին խնդիրներ, պատկերը ամենափայլուն չէ՝ ինչպէս իրենք իրենց կը ներկայացնեն, եւ խնդիրներու առկայութեան հերքումը ոչ մէկ նպաստ կը բերէ այդ նոյն կառոյցներուն, որոնցմէ ամբողջ երիտասարդութիւն մը մեքենայաբար կը հեռանայ, առանց նոյնիսկ փորձելու հասկնալ խնդիրները։ Ուրեմն, ինչպէ՞ս կրնան խնդիրներ ունեցող կառոյցները ստանձնել արեւմտահայերէնի լուծումի պարտականութիւնը։

5. Անկարելի է արեւտահայերէնը վերականգնել՝ եթէ չշարժի անհատի ենթական։ Եթէ անհատ աշակերտը կամ մարդը իր մէջ չտեսնէ անձնական մղում՝ որեւէ այլ միջոց կը մնայ ապարդիւն։ Արդ, գործածուած միջոցները պէտք է այնպէս ըլլան՝ որ ընկալողը դառնայ մասնակցող, լեզու սորվեցնելը ստանայ ինքնակրթութեան վիճակ։

* * *

Ասոնք ընդհանուր մտորումներ են՝ որոնք ո՛չ նպատակ ունին լուծել հարցերը, քանզի վեր են ստորագրեալիս մտաւոր կարողութենէն, ո՛չ ալ կը ձգտին վերջնական պատասխաններ տալ անպատասխանելիին, պատասխաններ՝ որոնք կը գոյանան միայն գիտակից, լայնախոհ ու կենդանի գաղափարներու ԳՈՐԾԱԴՐՈՒԹԵԱՆ միջոցով։

Կարելի է գտնել նաեւ լուծումի այլ միջոցներ։ Բայց մէկ բան յստակ է՝ որ արեւմտահայերէնի նահանջը կարելի չէ դիտել այլ խնդիրներէ եւ նահանջներէ անկախ, եւ անկարելի է հարցը լուծել ինքն իրմով՝ կեդրոնանալով ՄԻԱՅՆ լեզուի վրայ, քանի որ լեզուն նախ եւ առաջ մշակութային գործօն է։

Եկէք յստակ ըլլամ։ Ես չեմ ըսեր որ չկան արեւմտահայերէնով մտահոգուած լայնախոհ անձեր եւ մտաւորականներ։ Ընդհակառակը։ Ոչ միայն կան, այլեւ անոնք ներքնապէս կը կրեն նահանջի մը աղիտալի տրամադրութիւնները, ի տարբերութիւն արտաքնապէս բարձրաձայնող եւ հայրենասէր յորջորջուող փրկիչ խաւին։ Բայց անոնք չունին իրենց գաղափարները գործադրութեան վերածելու գործիքները, իւրաքանչիւրը կը մտածէ առանձին, չկայ կարելիութիւն այդ մտածողներուն միջեւ յառաջացնելու համակեցային շղթայ, չունին՝ վերիններուն նման, միաւորող հիմնարկներ։

Հ. ԱԻԱԳԵԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՅՏԱԳԻՐԻ ՄԸ ՀԵՏՔԵՐՈՎ

Յաջորդող էջերուն վրայ կը գտնէք գրական-գեղարուեստական երեկոյթի մը յայտագիրը, տեղի ունեցած Գահիրէի Ս. Դ. Հնչակեան Ընթերցասրահին մէջ, 1915 Փետրուար 27-ին:

Ձեռնարկը ութերորդն է Ընթերցասրահի գրական-գեղարուեստական երեկոյթներու շարքին, այս անգամ նախաձեռնութեամբ Ս. Դ. Հնչակեան Արարատ Գրադարանի Վարչութեան:

Հնչակեան Կուսակցութեան Գահիրէի Մասնաճիւղին նստավայրն էր Հայկական Ընթերցասրահը, որ 1913 Նոյեմբեր 24-էն հաստատուած էր 50 Քասր Ալ-Նիլ փողոցի առաջին յարկը՝ անգլիական պահականոցին դիմաց:

Ձեռնարկին նախագահն էր Ստեփան Սապահ-Գիւլեան, որ նաեւ արտասանեց փակումի խօսքը: Ձեռնարկի կեդրոնական դէմքն էր ան:

Ստեփան Սապահ-Գիւլեան

Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան Գահիրէի Մասնաճիւղի հրաւէրով է որ Եգիպտոս ժամանեց Ստեփան Սապահ-Գիւլեան: Աղեքսանդրիա հասաւ 1913 Դեկտեմբեր 22-ին եւ յաջորդ օրը եկաւ Գահիրէ, ուր մնաց մինչեւ 1916 Դեկտեմբեր, ընթացքին երբեմն այցելելով նաեւ Աղեքսանդրիա:

Կուսակցութեան Գահիրէի Մասնաճիւղի անդամական ժողովներու ատենագրութիւնները որոշ տեղեկութիւն կը պարունակեն անոր գործունէութեան մասին: Յոյսով եմ կարելի ըլլայ շատ մօտ ապագային զանոնք յանձնել տպագրութեան:

Սապահ-Գիւլեան խանդավառիչ ուժը կ՚ըլլայ Մասնաճիւղին՝ իր գաղափարներով եւ մղումներով, եւ կը փորձէ կենդանի պահել քիչ մը յոգնած եւ յուսախաբ Մասնաճիւղը: Ասկէ զատ՝ հանդիպումներ, դասախօսութիւններ, ելոյթներ:

Օրինակ, դեռ նոր Գահիրէ հասած, Դեկտեմբեր 24-ին կ՚երթայ *Յուսաբեր*ի խմբագրատուն եւ երկար ու մտերիմ հանդիպում կ՚ունենայ Սուրէն Պարթեւեանի հետ: 1913 Դեկտեմբեր 30 - 1914 Յունուար 2-ին յաջորդական չորս դասախօսութիւններ կու տայ Ազգային Սրահին մէջ: Իր գործունէութիւնը սկսած էր:

Սապահ-Գիւլեանի սկիզբը կը համընկնի Եգիպտոսի մէջ Արթուր Եսաեանի դաւաճանութեան բացայայտումին, անոր ձերբակալութեան եւ Եգիպտոսէն վտարումի շրջանին:

Իբրեւ կուսակցական գործիչ, բեմական խօսքը կարեւորութիւն ունէր իրեն համար, եւ այս առումով անընդհատ ելոյթ կ՚ունենար դասախօսութիւններով: Յիշատակուած վերջինը 1916 Յունիս 24-ին էր, նիւթ ունենալով՝ *Այժմէական հարցեր*: Թերեւս գալիք քանի մը ամիսներուն ուրիշներ ալ կայացած ըլլան:

1916-ի կէսերուն կը կազմուի Եգիպտահայ Գրական Գեղարուեստական Միութիւնը, որուն ծրագիրը Յուլիս 3-ին կը հրապարակէ մամուլը (*Արեւ*, 3 Յուլիս 1916): Խորհրդական անդամներէն էր Սապահ-Գիւլեան:

1916 Նոյեմբեր 26-ին կը կազմուի Հայ Ազգային Միութիւնը չորս կուսակցութիւններու ստորագրութեամբ՝ Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան Եգիպտոսի Գործադիր Յանձնախումբ, Հ. Յ. Դաշնակցութեան Եգիպտոսի Կոմիտէ, Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութեան Եգիպտոսի ընկերներ, եւ Հայ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութեան Առժամեայ Կեդրոնական Վարչութիւն: Ս. Դ. Հնչակեանութեան ներկայացուցիչն էր Սապահ-Գիւլեան: Քանի մը օր ետք ան պիտի մեկնէր Եգիպտոսէն:

Գահիրէի մէջ նաեւ, եւ յատկապէս, կը լծուի մտաւորական աշխատանքի:

Նորահաստատ *Արեւ*ի աշխատակիցներու անուններուն մէջ Վահան Թէքէեան կը նշէ Սապահ-Գիւլեան (*Արեւ*, 13 Մայիս 1915): Այնտեղ կը ստորագրէ յօդուածներ, յօդուածաշարեր եւ առաջնորդողներ՝ «Հազարամեայ կռիւը» (19 Դեկտեմբեր 1915 - 3 Յունուար 1916), «Քրիստոնեայ եղբայրները» (12 Յունուար 1916), «Երէկ եւ այսօր» (21 Յունուար 1916), «Անխորհուրդ կեանք» (28 Յունուար 1916), «Ազգային գործի հասկացողութիւնը» (2-4 Փետրուար 1916), «Հայը քա՞ջ է, թէ՞ վախկոտ» (9-14 Փետրուար 1916), «Հայ կեանքի փիլիսոփայութիւնից» (18-21 Փետրուար 1916), «Յաղթութեան պայմանները» (25 Փետրուար - 3 Մարտ 1916), «Արաբական մի վաւերաթուղթ» (10-15 Մարտ 1916):

1915-ին, Գահիրէի Զարեհ Պէրպէրեան Տպարանէն լոյս կ՚ընծայէ իր *Ինքնավար Հայաստան* գիրքին առաջին հրատարակութիւնը, որուն նախաբանը ստորագրած է՝ Գահիրէ, 15 Յունուար 1915: Գիրքը կը դառնայ Թէքէեանի առաջնորդող յօդուածի նիւթը (*Արեւ*, 17 Մայիս 1915):

Նորակառոյց Հելիոպոլսոյ հանդարտ միջավայրին մէջ է որ կը գրէ իր երեք կարեւոր գիրքերը՝ *Պատասխանատուները* (նախաբանը ստորագրած՝ Հէլիոպոլիս, 1 Ապրիլ 1916), *Սօցիալիզմ եւ հայրենիք*, պրակ II (ներածութիւնը՝ Հէլիօպոլիս, 1 Յունիս 1916), եւ *Փոքր-Հայքի յիշատակներ*, մասն առաջին (նախաբանը՝ Հէլիոպօլիս, 25 Սեպտեմբեր 1916), բոլորն ալ 1916-1917-ին հրատարակուած ԱՄՆ՝ Փրավիտէնսի եւ Չիքակոյի Երիտասարդ Հայաստանի Տպարանին մէջ:

Նուագախումբ եւ Վահան Բարսեղեան

Փետրուար 27-ի ձեռնարկին մասնակցած է եօթը հոգինոց նուագախումբ (3 ջութակ, ֆլիւթ, մատոլին, 2 կիթառ), որուն նուագավարն ու գլխաւոր ջութակահարը եղած է Վահան Բարսեղեան: Այդ ժամանակ սովորական էր փոքր համոյթներուն նուագախումբ

անուանել, յատկապէս հայկական մամուլին մէջ: Իբրեւ ջութակահար, նուագախումբի անդամներէն եղած է Ստեփան Սապահ-Գիւլեանի որդին՝ Դանիէլ: Միւս անուններուն ինքնութիւնները տակաւին կը մնան անյայտ՝ Հ. Ստեփանեան (ֆլիւթ), Բ. Ժօզէֆ (կիթառ) եւ Պ. Մանկասարեան (ջութակ): Կրնա՞յ ըլլալ առաջինը Հայկ Ստեփանեանն է, որ 1921-էն սկսեալ իր անունը կը յայտնուի Աղեքսանդրիոյ հայկական ձեռնարկներուն մէջ իբրեւ ջութակահար: Կարելի չէ հաստատել: Նուագախումբի Փետրուար 27-ի յայտագիրը կը մնայ անյայտ, բացի ձեռնարկը եզրափակող *Հեռաւոր երկիր*էն:

Վահան Բարսեղեանի կենսագրութիւնը անծանօթ է, բայց անոր անունը եգիպտահայ մամուլին մէջ առկայ է 1913-1942-ին՝ բոլորն ալ գաղութահայ ձեռնարկներու առնչութեամբ: Տեղեակ չենք արտագաղութային գործունէութենէն: Եղած է նուագավար, ջութակահար եւ մանտոլինահար:

Իբրեւ նուագավար, 1913-ին ունեցած է Clef de sol նուագախումբը եւ նուագած Wagner (*Վալս*), Lehár (*Վալս*), *Հունգարական պար* եւ *Lucia*: Տեսանք 1915-ի նուագախումբը: 1917-ին կը յիշուի ուրիշ նուագախումբ մը, 1927-1928-ի նուագախումբի նուագացանկէն արձանագրուած է *Բա՛մ փորոտան*ը: 1931-ին՝ Ասպարէզ Նուագախումբ: 1933-ին՝ Հայկական Ընթերցասրահի Հնչակ Նուագախումբ, որուն նուագացանկը եղած է՝ *Հեռաւոր երկիր*, *Տալուրիկ*, *Քաջասիրտ առիւծ* եւ հայկական ու եւրոպական կտորներ: 1938-ին՝ կրկին Հայկական Ընթերցասրահի Նուագախումբ:

Կազմած է եռանուագ ու նուագած այնտեղ (1927), երկու մանտոլինի եւ կիթառի եռանուագ (1932), եւ մանտոլինի եռանուագ (1933):

1942-ին զինք կը գտնենք իբրեւ Գահիրէի Մխիթարեան Վարժարանի մանտոլինի խումբի նուագավար:

Մէկ անգամ կը յիշատակուի իբրեւ խմբավար Կովկաս Գեղարուեստասիրաց Միութեան քառաձայն երգչախումբին (1915), որուն յայտագիրը եղած է *Մեր հայրենիք*, Հնչակեան եւ Դաշնակցական քայլերգներ, ինչպէս նաեւ Կովկաս Գեղարուեստասիրաց Միութեան քայլերգը:

Բազմիցս նուագած է իբրեւ մենակատար ջութակահար՝ 1913-1915, 1926-1934, որուն յայտագիրին մէջ կը հանդիպինք՝ Տիգրան Չուհաճեան (հատուածներ *Լէպլէպիճի Հօր-hop աղա*յէն), Boieldieu (*Le calife de Bagdad*, Ouverture), Marie (*La cinquantaine*), Tchaikovsky (*Barcarolle*), *Բա՛մ փորոտան*:

1923-1932-ին իր անունին կը հանդիպինք իբրեւ ջութակի եւ մանտոլինի դասատու, 1932-ին Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան սրահին մէջ նոյնիսկ տուած է իր ջութակի եւ մանտոլինի աշակերտներուն ունկնդրութիւն-նուագահանդէսը:

Երգչախումբ

Երգեցիկ խումբը կ'երգէ *Հեռաւոր երկիր*, *Հայ եղբայրներ*, *Ազատութեան այն վառ սէր* եւ *Թէ թեւ ունէի*:

Խմբավարի անուն չկայ: Հաւանաբար յատուկ ձեռնարկին համար պատրաստուած երգչախումբ մը ըլլայ:

Վահրամ Կիւրճեան

Փետրուար 27-ին ելոյթ ունեցած ուրիշ անուն մըն է Վահրամ Կիւրճեան, մեներգելով *Մայր Արաքսի*: Եղած է պարիթոն, 1914-1924-ին բազմիցս երգած հայկական ձեռնարկներու՝ *Կռունկ*, *Հայաստան*, *Մի լար բլբուլ*, եւրոպական երգ: 1919 Յուլիս 27-ին նոյնիսկ մենահամերգ տուած Գահիրէի Թատրոն Փրենթանիայի մէջ:

Տրդատ Հապէշեան

Փետրուար 27-ին *Ով ծիծեռնակ*ը մեներգած է 15-ամեայ Տրդատ Հապէշեան՝ եգիպտահայ գաղութի ուրիշ հետաքրքրական եւ մոռցուած դէմք մը: Կրտսեր եղբայրն է քիչ մը աւելի յայտնի թատերական գործիչ Վահան Հապէշեանի:

Տ. Հապէշեան (1900-1953) ծնած ու մահացած է Գահիրէ: Գալուստեան Ազգային Վարժարանի, Ս. Ժօզէֆ Քոլէճի եւ Ֆրանսական Լիսէի շրջանաւարտ, ան իր ապրուստը ապահոված է իբրեւ Ջուրի Անանուն Ընկերութեան պաշտօնեայ:

1911 Ապրիլ 30-ին, Գահիրէի Théâtre des ambassadeurs-ի Հ. Բ. Ը. Մ.-ի 5-րդ տարելիցի հանդէսին կը լսէ Կոմիտաս Վարդապետի կենդանի մեներգը՝ *Ձայն տուր ո՛վ ծովակ* եւ *Կռունկ*, մեծապէս տպաւորուելով:

1911 Յունիս 11-ին, երբ Գահիրէի Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին մէջ Կոմիտաս Վարդապետ կը մասնակցէր Պատարագին եւ կ'երգէր, երգող դպիրներէն մէկն էր Հապէշեան:

1912 Յունուար 14-ին, Գահիրէի Թատրոն Ապպասին մէջ առաջին երգային ելոյթը կ'ունենայ՝ Վերժինէ Չագըճեանի հետ զուգերգելով *Օրօր Հայաստանի*: Շարունակած է մեներգել մինչեւ 1948, յայտագիրին մէջ ունենալով Կոմիտաս Վարդապետի *Ծիրանի ծառ*ը եւ *Արա հօ*-ն, *Հոռոմ, հոռոմ*, եւլն.:

Երգչախումբի անդամ եղած է Միհրան Թումաճեանի 1919 թուականի Եգիպտոսի միակ համերգին, ինչպէս նաեւ Բարսեղ Կանաչեանի 1922-ի Գահիրէի համերգներուն:

Ունեցած է խմբավարական նշանակալի գործունէութիւն, 1927-1928՝ Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան Երգչախումբ, 1929-1930 եւ 1946՝ Գալուստեան Շրջանաւարտից Միութեան Երգչախումբ, 1930՝ Արածանի Մարմնակրթական Միութեան արական երգչախումբ, 1935-1946 (ընդմիջումներով)՝ Հայկական Ընթերցասրահի Գողթան Երգչախումբ, 1947-1948՝ Նուպարեան Ազգային Վարժարանի Կիրակնօրեայ Վարժարանի Երգչախումբ, 1948-1951՝ Գալուստեան Ազգային Վարժարանի Երգչախումբ (եղած է վարժարանի երգի դասատուն), ինչպէս նաեւ Հ.Օ.Կ.-ի, Արաբկիրի Հայրենակցական Միութեան, եւ Նուպարեան Ազգային Վարժարանի Կրթասիրացի երգչախումբերը, կատարելով՝ *Ալագեազ* (Գրիգոր Սիւնի), *Սեղանն է առատ* (Անուշաւան Տէր-Ղեւոնդեան), *Ահա ծագեց*, *Տալուրիկ*, *Ջէյթունցի ենք*, *Մայր Արաքսի*, *Հայրենի՛ զարուն*, *Հոռոմ հոռոմ*, *Բա՛մ փորոտան*, *Ծաղկի՛ր ազատ իմ հայրենիք*, *Յրտահար հողմավար*, *Սարերի վրով զնաց*, *Կովկասի քաջեր*, *Պիլատի, պիլատի* (արաբերէն), Հայկական գեղջուկ

երգեր, Սովետական Հայաստանի պետական հիմն, Գալուստեան Ազգային Վարժարանի Մաղթանք, *Հերոսը* (Handel), *Քայլերգ* (Gounod):

Կը յիշուի նաեւ 1947-ին եւ 1952-ին վարած ըլլալ փոքր նուագախումբեր:

Հնչակեան ընկեր, եղած է Հայկական Ընթերցասրահի Վարչութեան անդամ եւ Ս.Դ.Հ.Կ. Կուսակցութեան Գահիրէի Մասնաճիւղի Վարչութեան անդամ: Ունեցած է այլ հասարակական գործունէութիւններ:

Իր կենսագրութիւնը հրատարակած է *Ջահակիր* (20 Փետրուար 1964, թիւ 15):

Օր. Ա. Նուարդ

Կը մեներգէ *Իմ սիրելի զաւակունքս* եւ կ՚ունենայ մենախօսութիւն մը: Տակաւին պէտք է տեղեկութիւններ գտնել իր մասին:

***Յուսաբեր* եւ տեղեկատուութիւն**

Յուսաբեր, երբ տակաւին չէր դարձած Դաշնակցական, կարճ լրատուութիւն մը կը հրատարակէ ձեռնարկին մասին.

Գահիրէի Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան երեկոյթը տեղի ունեցաւ Շաբաթ երեկոյ կուս. Ընթերցասրահին մէջ խուռն բազմութեան մը ներկայութեամբ:

Օր. Օր. Փոթիկեան, Մէլիքեան, Փափազեան, Նուարդ, եւ Պ. Պ. Հապէշեան, Վօլթէր, Վահրամ եւ Գայսէրլեան իրենց երգերով եւ արտասանութիւններով ներկաներու ծափահարութիւններուն արժանացան: Բանախօսներէն Տ. Տ. Տօքթ. Արսէն Խորէն եւ Գուրգէն Գազանճեան, նիւթ ունենալով օրուան հրատապ խնդիրները:

Ամենէն վերջ խօսեցաւ Տ. Սապահգիւլեան, որ չեշտեց միութեան անհրաժեշտութիւնը ազգային խոճալին հասնելու համար:

Տիար Գայսէրլեան, իր համակրութիւնը յայտնելու համար խոստացաւ այսու հետեւ տեղի ունենալիք բոլոր երեկոյթներուն եւ դաշնակի վարձքը ինք վճարել. եւ բոլոր ներկաները շնորհակալութիւն յայտնեցին այս առատաձեռնութեան եւ համակրանքին համար:

Երեկոյթը ամբողջութեամբ յաջող անցաւ եւ ներկաները գոհ տպաւորութեան տակ մեկնեցան (*Յուսաբեր*, 4 Մարտ 1915, նոր շրջան, Գ. տարի, թիւ 361, էջ 2):

Ըստ տպագիր յայտագիրին, եղած են երեք բանախօսներ՝ Տոքթ. Արսէն-Խորէն, Ազարիկ Գօլօյեան եւ Սապահ-Գիւլեան: Քննախօսականը Գօլօյեանի փոխարէն կը յիշէ Գուրգէն Գազանճեան:

Քննախօսականը կը յիշէ նաեւ մասնագէտ դերասան-ասմունքող Օննիկ Վօլթէրի անունը, որ նաեւ այդ ժամանակ թենոր երգիչ մըն էր: Տպագիր յայտագիրին մէջ իր անունը չկայ:

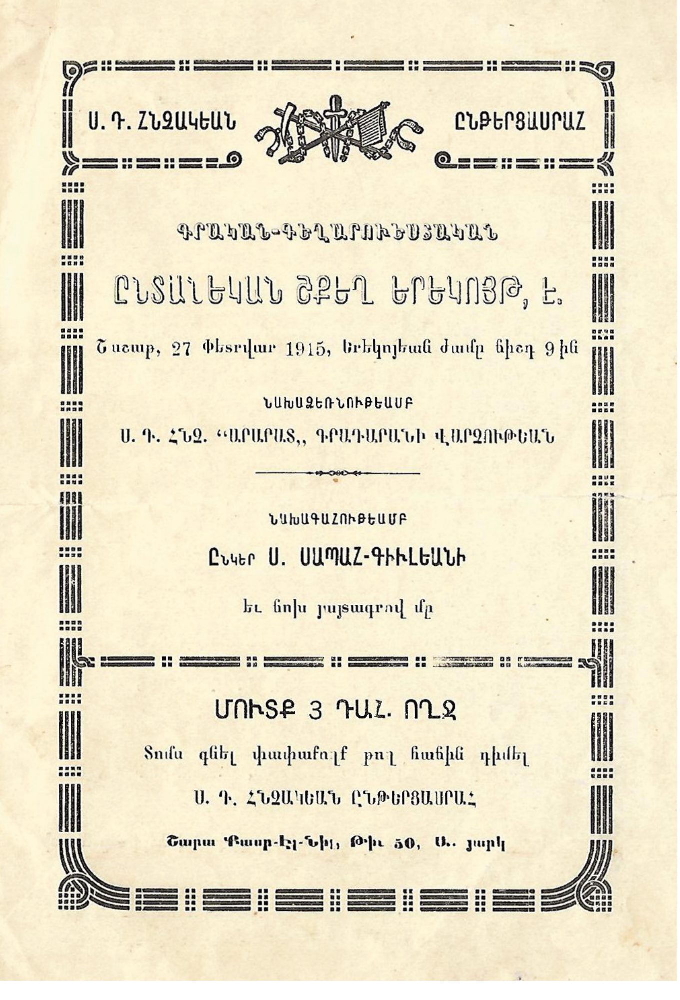

ՅԱՅՏԱԳԻՐ

ՄԱՍՆ Ա.

Երգ «Հեռաւոր երկիր» .... ԵՐԳԵՑԻԿ ԽՈՒՄԲ

Բացման խօսք .... Ընկ. Ս. ՍԱՊԱՀԳԻՒԼԵԱՆ

Մեներգ «Ով ծիծեռնա՛կ» .... Պ. Տ. ՀԱՊԷՇԵԱՆ

Արտասանութիւն «Ազատն Աստուած» Օր. ՓՈԹԻԿԵԱՆ

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ

Բանախօսութիւն .... Ընկ. ՏՈԲ. ԱՐՇԷՆ-ԽՈՐԷՆ

Երգ «Հայ Եղբայրներ» .... ԵՐԳԵՑԻԿ ԽՈՒՄԲ

Արտասանութիւն .... Օր. Ա. ՄԵԼԻՔԵԱՆ

Մեներգ «Մայր Արաքսի» .... Պ. Վ. ԿԻՒՐՃԵԱՆ

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ

«Իմ սիրելի զաւակունքս» .... Օր. Ա. ՆՈՒԱՐԴ

ՄԱՍՆ Բ.

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ

Բանախօսութիւն .... Ընկ. Ա. ԳՕԼՈՅԵԱՆ

Մենախօսութիւն «Հայոց Արեւին» Օր. Ա. ՆՈՒԱՐԴ

Արտաս. «Թալանուած գիւղը» Պ. Պ. ԳԱՅՍԷՐԼԵԱՆ

Երգ «Ազատութեան այն վառ սէր» .. ԵՐԳ. ԽՈՒՄԲ

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ

Բանի մը խօսք .... Ընկ. Գ. ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Երգ «Թէ թեւ ունէի» .... ԵՐԳԵՑԻԿ ԽՈՒՄԲ

Արտասանութիւն .... ՕՐ. ԱՆԱՆԵԱՆ

Զաւեշտ .... Ընկ. Ե. ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ
Ընկ. Կ. ՍԱՐԱՖԵԱՆ
Ընկ. Թ. ՓՈԹԻԿԵԱՆ

Փակման խօսք .... Ընկ. Ս. ՍԱՊԱՀԳԻՒԼԵԱՆ

Հեռաւոր Երկիր ....ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ

Յայտագրի ճոխութիւնը նկատի ունենալով ճիշդ ժամը 9ին պիտի սկսուի։

ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ

Ջութակ .... Տիար Վ. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ

Ֆլիւթ .... Տիար Հ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Մանտոլին................................ * * *

Կիթառ .... Տիար Բ. ԺՕԶԷՖ

Կիթառ.................................. * * *

Ջութակ .... Տիար Պ. ՄԱՆԿԱՍԱՐԵԱՆ

Ջութակ ...... Տիար Դ. ՍԱՊԱՀ-ԳԻՒԼԵԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Շաբաթ, Մարտ 7-ին, Հելիոպոլսոյ Նուպարեան Ազգային Վարժարանի Պըլըքտանեան Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Հրայր Ճէպէճեանի գիրքին շնորհանդէսը՝ *Հայկական ազգագրական պատկերներ՝ տեսիլք, կամք եւ յոյս* (Պէյրութի Համազգայինի Վահէ Սէթեան հրատարակչատուն, 2023)։ Ինչպէս նախորդ գիրքը, Գահիրէի շնորհանդէսը կու գար աշխարհի չորս ծագերը հեղինակի նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած անթիւ շնորհանդէսներէն ետք՝ Մոնթրէալ, Թորոնթօ, Քուէյթ, Պէյրութ, Լոնտոն, Իսթանպուլ, Աթէնք, Նիկոսիա, Կրետէ կղզի, Սիտնի, Լա Քրեսենթա, Լոս Անճելըս, եւլն.։

Շնորհանդէսը տեղի կ՚ունենար հեղինակի նախաձեռնութեամբ եւ Գահիրէի Ազգային Առաջնորդարանի կազմակերպութեամբ, հովանաւորութեամբ Եգիպտահայ Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեանի։

Ճէպէճեան քարտուղարն է Արաբական Ծոցի Երկիրներու Աստուածաշունչի Ընկերութեան, որ անդամ է աւետարանական Համաշխարհային Միացեալ Աստուածաշունչի Ընկերութեան, որուն յայտարարած առաքելութիւնն է Աստուածաշունչի թարգմանութիւնն ու տարածումը։ Եւ այս պատգամով է որ Ճէպէճեան կը շրջագայի ողջ աշխարհը, առիթը օգտագործելով կազմակերպել շնորհանդէսներ։

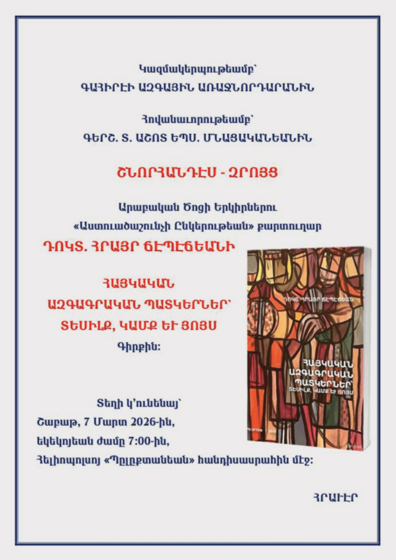

7 Մարտ 2026, Պըլըքտանեան Սրահ
Գիրքի շնորհանդէսին պահը

- Շաբաթ, Մարտ 14-ի առաւօտեան, Հելիոպոլսոյ Հ.Ա.Հ. Կոկանեան Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ *Happy Mother's Day* վերնագիրով հանդէս, կազմակերպութեամբ սրահի Տիկնանց Յանձնախումբին, նախագահութեամբ Ռուպինա Նորարեւեանի, դասախօսուհի՝ Նայիրի Համբիկեան, նիւթ՝ *Պատմական շէնքերու պահպանումը ամրապնդեց իմ ինքնութիւններս*։

14 Մարտ 2026, Կոկանեան Սրահ
Happy Mother's Day-ի հանդիսութեան պահը

- Կիրակի, Մարտ 15-ին, Հելիոպոլսոյ Կարապետ Աբիկեան Հանգստեան Տան մէջ, Մայրերու Տօնին առիթով Տիկնանց Այծեմնիկ Միութիւնը կազմակերպեց երգի երեկոյ, որուն ընթացքին ելոյթ ունեցաւ Հ.Բ.Ը.Մ. Ծիածան Մանկական Երգչախումբը, խմբավարուհի՝ Գոհար Ղազէլեան, ներկայացնելով իր երգացանկէն փունջ մը։

15 Մարտ 2026, Կ. Աբիկեան Հանգստեան Տուն
Ծիածան Մանկական Երգչախումբ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Գրիգոր Յովհաննիսեան, Իրանի դէմ պատերազմը կը հասնի անսպասելի վայրեր 1

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Արման Բաբաջանեան, Իրապաշտութիւնը իրաւունքէ հրաժարում չէ, այլ իրաւունքը պահելու գործնական միջոց 3

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Եգիպտահայ գաղութը Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի առաջնորդական փոխանորդութեան ժամանակ (1864-1866) եւ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* (շար. 6) 4

ԽՈՀԷՐ
Հ. Ա., Արեւմտահայերէնի սրտցաւ եւ հայրենասէր փրկիչները 7

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ
Յայտագիրի մը հետքերով 11

Եգիպտահայ լուրեր 15

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ՁԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 9 ԱՊՐԻԼ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2015

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2015 — ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 9 ԱՊՐԻԼ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԶՄԻՒՌՆԻԱՅԷՆ ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ. ԻՆՉՊԷՍ ՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԿԸ ՎԵՐԱՁԵՒԵՆ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Յունաստանը 1922-էն ետք եւ Հայաստանը Արցախի կորուստէն ետք

Տարածքային կորուստը երբեք պարզապէս աշխարհագրական չ՚ըլլար։ Ան քաղաքական է, հասարակական եւ խորապէս խորհրդանշական։ Ազգերու ժամանակակից պատմութեան մէջ քիչ են այն իրադարձութիւնները՝ որոնք այնքան փոխակերպող ըլլան որքան աղէտալի պարտութիւնը, փշրելով երկար տարիներու ազգային խոստումը։ Յունաստանի համար 1922-1923 թուականներու Զմիւռնիոյ կործանումը եւ Փոքր Ասիոյ կորուստը նշանաւորեցին «Մեծ գաղափարի» (Megali Idea)՝ Անատոլիոյ մէջ յունականութեան (հելլենիզմ) վերականգնումի ծրագիրին վերջնական տապալումը։ Հայաստանի համար, 2020-2023 թուականներու Արցախի կորուստը նոյնքան ծանր եւ ցաւոտ բեկում էր՝ որ խոնարհեց յետխորհրդային հայկական պետականութեան եւ ինքնութեան առանցքային հիմնասիւներէն մէկը։

Թէեւ այս երկու փորձառութիւնները բաժնուած են մէկ դարով եւ տեղի ունեցած արմատապէս տարբեր միջազգային պայմաններու մէջ, անոնք, այնուամենայնիւ, համեմատութեան եզրեր ունին։ Երկու պարագաներուն ալ պարտութիւնը յանգեցուց քաղաքական օրինականութեան ճգնաժամի, զանգուածային տեղահանութեան եւ ազգային յիշողութեան ու պետական կարողութիւններու միջեւ անխուսափելի առճակատումի։ Յունաստանը ի վերջոյ յաջողեցաւ ցաւոտ եւ ոչ կատարեալ ճանապարհով վերաձեւակերպել իր ազգային պատումը եւ վերակառուցել պետութիւնը ինքնիշխանութեան ու ներքին համախմբումի շուրջ։ Հայաստանը այժմ կը գտնուի նմանատիպ պատմական խաչաձեւումի մէջ, բայց առանց կայունացնող միջազգային կարգաւորումի կամ պարտութենէն ետք համընդհանուր պատումի։

Այս համեմատութիւնը համարժէքութեան մասին չէ։ Ան աւելի շուտ փորձ է հասկնալու՝ թէ ինչպէ՞ս ազգերը կ՚ընկալեն պարտութիւնը, եւ թէ արդեօք ի զօրո՞ւ են վերափոխել քաղաքական նոր հորիզոնի հոգեխոցը, թէ՞ պիտի մնան չյաղթահարուած կորուստի ոլորաններուն մէջ։

Քաղաքական ցնցում. առաջնորդութիւն, պատասխանատուութիւն եւ օրինականութիւն

1922 թուականի Փոքր Ասիոյ աղէտը Յունաստանի մէջ կտրուկ եւ բռնի քաղաքական հաշուեյարդարի պատճառ դարձաւ։ Ռազմական ձախողութեան յաջորդեց 1922-ի սեպտեմբերեան յեղափոխութիւնը, պարտութիւնը ստիպեց Կոնստանտին Ա. թագաւորին հրաժարիլ գահէն եւ յանգեցուց «Վեցի դատավարութեան»՝ քաղաքական եւ ռազմական բարձրաստիճան գործիչներ դատապարտուեցան եւ ենթարկուեցան մահապատիժի։ Թէեւ այս իրադարձութիւնները խիստ հակասական էին, անոնք կ՚արտացոլէին պատասխանատուութեան ենթարկելու հանրային պահանջը։ Միապետութիւնը վերջնականապէս զրկուեցաւ օրինականութենէ, եւ երկու տարուան ընթացքին Յունաստան անցում կատարեց Երկրորդ Հելլենական Հանրապետութեան՝ 1924-1935 թուականներ։

Ասիկա բնաւ ալ հարթ կամ կայուն գործընթաց չէր։ Համակարգը փխրուն էր, եղան յեղաշրջումներ, հակայեղաշրջումներ։ Այնուամենայնիւ, առանցքային

է՝ որ պարտութիւնը յառաջացուց քաղաքական օրինականութեան խզում, որուն համակարգը արձագանգեց՝ թէեւ կոշտ ձեւով: Ձախողումին պատասխանատուութիւնը կեդրոնացաւ որոշակի շրջանակներու վրայ, իսկ պետութիւնը փորձեց վերագործարկել նոր պայմաններով:

Արցախէն ետք Հայաստանի ընթացքը էականօրէն կը տարբերի: Պարտութիւնը յանգեցուց ո՛չ իշխանութեան փլուզումին, ո՛չ ալ յստակ համակարգային հաշուետուութեան: Փոխարէնը, ան խորացուց բեւեռացումը: Պատասխանատուութեան հարցը կը մնայ անվերջ վիճարկելի՝ նախկին եւ ներկայ կառավարութիւններուն, քաղաքացիական եւ ռազմական ղեկավարութեան, արտաքին սահմանափակումներուն եւ ներքին կառավարումի ձախողումին միջեւ: Պատասխանատուութիւնը յստակելու փոխարէն, Հայաստանի մէջ սկիզբ առաւ երկարատեւ «դատավարութիւն՝ առանց դատավճիռի» շրջան, ուր անընդհատ կասկածի տակ է իշխանութեան օրինականութիւնը, առանց երբեք վերջնականապէս վերակառուցուելու:

Ի տարբերութիւն Յունաստանին, ուր պարտութիւնը յանգեցուց դաժան, նաեւ խիստ հակասական քաղաքական հաշուեյարդարի, Արցախէն ետք Հայաստանի փորձառութիւնը բնորոշուեցաւ պատասխանատուութեան թերի եւ վիճարկելի հասցէագրումներով: Ամենէն ակնառու դրուագներէն մէկը տեղի ունեցաւ 2021 Փետրուարին, երբ Գլխաւոր Զօրամասի պետ՝ ժեներալ Օնիկ Գասպարեան հրապարակաւ պահանջեց վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի հրաժարականը՝ վկայակոչելով պատերազմի եւ անոր հետեւանքները կառավարելու ձախողութիւնը: Քաղաքական եւ ռազմական ղեկավարութեան այս աննախադէպ բախումը բացայայտեց պարտութենէն ետք յառաջացած համակարգային ճեղքուածքը:

Այնուամենայնիւ, այս դրուագը չյանգեցուց պատասխանատուութեան թափանցիկ կամ համակարգուած քննութեան: Ամբողջութեամբ անկախ, հրապարակային եւ համապարփակ որեւէ հետաքննութիւն չպարզաբանեց պարտութեան ռազմավարական, գործառնական եւ քաղաքական պատճառները՝ թողելով բազմաթիւ մութ կէտեր: Անոնցմէ են հետախուզական ձախողումներու, պատերազմի վճռորոշ փուլերուն քաղաքական որոշումներու կայացումի, եւ որ ամենազգայունն է՝ Հայաստանի Հանրապետութեան եւ Արցախի զինուած ուժերու համակարգումի (կամ անոր բացակայութեան) վերաբերեալ չպարզաբանուած հարցեր:

Անորոշութիւնը ձգեց երկարատեւ հետեւանքներ: Սխալները ըմբռնելու համազգային ջանքի փոխարէն պարտութիւնը քաղաքականացուեցաւ եւ մասնատուեցաւ: Կը գոյակցին իրարամերժ տեսակէտներ. ոմանք կը շեշտեն դիւանագիտական մեկուսացումը, ուրիշներ՝ կարողութիւններու անհամաչափութիւնը, կամ ղեկավարութեան սխալները, կամ բանակի կառուցուածքային թուլութիւնները: Առանց վստահելի եւ համապարփակ գնահատականի՝ հանրային քննարկումը կը տատանուի մեղադրանքի, ժխտումի եւ ճակատագրապաշտութեան միջեւ:

Յունական օրինակին հետ հակադրութիւնը ուսանելի է: Յունաստանի մէջ պատասխանատուութիւնը, երբեմն նոյնիսկ բռնի ձեւով, կեդրոնացաւ քաղաքական եւ ռազմական վերնախաւին վրայ: Ասիկա պետութեան հնարաւորութիւն տուաւ խորհրդանշականօրէն «փակել» Փոքր Ասիոյ էջը, նոյնիսկ, երբ կը շարունակուէր հասարակական հոգեխոցը: Հայաստանի մէջ եղաւ հակառակը, թափանցիկ քննութեան բացակայութիւնը երկարաձգեց իշխանութեան օրինականութեան ճգնաժամը: Արցախի պարտութիւնը կը շարունակէ մնալ ե՛ւ ազգային հոգեխոց, ե՛ւ չլուծուած քաղաքական վէճ՝ խոչընդոտելով պարտութենէն ետք միասնական հայեցակարգի ձեւաւորումը:

Աւելի լայն առումով, այս չհանգուցալուծուած քաղաքական-ռազմական լարուածութիւնը խորքային հարց կը յառաջացնէ. կարո՞ղ է պետութիւնը բարեփոխել իր ապահովային կառուցուածքը եւ ռազմավարական մշակոյթը՝ առանց նախ հասկնալու թէ ինչու եւ ինչպէս պարտուեցաւ: Համեմատական պատմութիւնը կը յուշէ՝ ոչ: Առանց յստակութեան՝ յետպատերազմական հասարակութիւնները դժուարութեամբ սուզէն կ'անցնին վերականգնումի կատարումին եւ հաւանական է մնան բեւեռացումի եւ անվստահութեան փակ շրջապտոյտին մէջ:

Հակադրութիւնը ուսանելի է: Յունաստանի արձագանգը անկայունացնող էր, բայց վերափոխող: Հայաստանի արձագանգը իր ձեւաչափով կայունացնող է, բայց բնոյթով՝ քայքայիչ: Երբ պատասխանատուութիւնը կը շարունակէ մնալ ապականած եւ չյստակուած, քաղաքական վստահութիւնը կը մաշի շարունակաբար:

Փախստականները՝ պետութեան փորձաքար

Պետութեան կարողութիւնները չեն կրնար զանգուածային տեղահանութենէն աւելի դաժան փորձարկութեան ենթարկուիլ: 1923-ի Լօզանի պայմանագիրէն ետք, Փոքր Ասիայէն մօտ մէկ ու կէս միլիոն ուղղափառ քրիստոնեայ բռնի տեղահանուեցաւ Յունաստան, իսկ շուրջ 500 հազար մահմետական տեղափոխուեցաւ Թուրքիա: Այս ներհոսքը կաթուածահար ըրաւ բնակարանային ապահովումի, աշխատանքի, հանրային առողջապահութեան եւ հասարակական համախմբուածութեան համակարգները: Փախստականները կը ժամանէին ծանր հոգեվիճակով, աղքատացած եւ յաճախ կը բախուէին տեղացիներու դժկամութեան:

Այնուամենայնիւ, փախստականներուն ներառումը ժամանակի ընթացքին առանցքային դարձաւ Յունաստանի պետականաշինութեան գործընթացին համար: Միջազգային օգնութեան եւ պետութեան գործուն միջամտութեան շնորհիւ փախստականները վերաբնակեցան, ստացան քաղաքացիական իրաւունքներ եւ աստիճանաբար ներգրաւուեցան քաղաքական ու տնտեսական կեանքին մէջ: Անոնք վերաձեւաւորեցին քաղաքային միջավայրը, ուժեղացուցին աշխատաւորական շարժումները եւ խորապէս ազդեցին ժամանակակից յունական մշակոյթի ու յիշողութեան վրայ:

Զմիւռնիոյ հոգեխոցը չվերացաւ, սակայն փախստականները դարձան Յունաստանի ազգային վերիմաստաւորումի դերակատարներ:

Հայաստանը այժմ կը բախուի նմանատիպ մարտահրաւէրի՝ թէեւ աւելի փոքր ծաւալով: Արցախահայութեան ներառումը պարզապէս մարդասիրական հարց չէ. ան քաղաքական իրավիճակը արտացոլող թուղթ է: Բնակարանի ապահովումը, աշխատանքը, կարգավիճակը եւ հասարակական ներառումը կը կանխորոշեն՝ թէ ինչպէս կ'ընկալուի հայկական պետութիւնը: Եթէ տեղահանուած արցախահայերը լիարժէք ներգրաւուին, կրնան նպաստել վերականգնելու հասարակութիւնը: Իսկ եթէ մնան լուսանցքի մէջ, կրնան վերածուիլ կորուստի եւ պետական ձախողումի մշտական յիշեցումի աղբիւր:

Պատմութիւնը կը յուշէ պարզ բայց անողոք օրինաչափութիւն. ազգերը կը գնահատուին փախստականներուն նկատմամբ իրենց վերաբերմունքով: Ներառումը կ'ամրապնդէ ինքնիշխանութիւնը, անտեսումը՝ կը ճեղքէ զայն:

Ազգային խոստումի՝ «Մեծ գաղափարի» փլուզումը

«Մեծ գաղափարը» պարզապէս արտաքին քաղաքական հայեցակարգ չէր, ան Յունաստանի ազգային նպատակն էր: Ան պատմական առաքելութիւն էր, որ պետականութիւնը կը կապէր ընդարձակումի, յիշողութիւնը՝ տարածքի, իսկ ինքնութիւնը՝ վերադարձի ու հատուցումի գաղափարին: Հետեւաբար, 1922-ին այս գաղափարի փլուզումը գոյաբանական հարուած էր:

Յունաստանը չջնջեց Փոքր Ասիոյ յիշողութիւնը: Զմիւռնիան առանցքային մնաց յունական պատմական գիտակցութեան, գրականութեան եւ հաւաքական սուգի համար: Փոխուեցաւ սակայն յիշողութեան եւ պետական հայեցակարգի միջեւ կապը: Պետութիւնը դադրեցաւ առաջնորդուիլ կորսուած հողերու վերադարձի գաղափարով, փոխարէնը՝ Զմիւռնիոյ կորուստը վերաձեւակերպեց որպէս սեփական ուժերու գերագնահատումի ողբերգական դաս: Ազգային ինքնութիւնը վերահաստատուեցաւ գոյատեւումի, ուժերու համախմբումի եւ միջազգայնօրէն ճանաչուած սահմաններուն մէջ արդիականացումի գաղափարներուն շուրջ:

Յիշողութեան եւ ռազմավարութեան այս տարանջատումը վճռորոշ էր: Յունաստանը սգաց՝ առանց պետութիւնը սուգի միջոցով կառավարելու:

Հայաստանը կանգնած է համանման երկընտրանքի առջեւ: Երեք տասնամեակ Արցախը ոչ միայն տարածքային հարց էր, այլ յետխորհրդային հայկական ինքնութեան, ապահովային մտածողութեան եւ սփիւռքի համախմբումի հիմնարար կարեւոր բաղադրիչ: Անոր կորուստը ստեղծած է դատարկութիւն: Չլուծուած կը մնայ այն հարցը՝ թէ արդեօք Արցախը պիտի դառնայ իրաւունքներու, արդարութեան եւ արժանապատուութեան շուրջ ձեւաւորուած յիշողութի՞ւն, թէ պիտի մնայ որպէս ծածուկ ռազմավարական նպատակ, որուն հասնելու համար պետութիւնը չունի բաւարար կարողութիւններ:

Յունական փորձը կը յուշէ՝ որ ծաւալապաշտական հայեցակարգէն հրաժարումը չի նշանակեր հրաժարում պատմական յիշողութենէն: Ան կը պահանջէ վերանայիլ յիշողութեան դերը պետականաշինութեան մէջ:

Միջազգային կարգաւորում. Լօզանը եւ հայկական անորոշութիւնը

Երկու դէպքերուն միջեւ վճռորոշ տարբերութիւններէն մէկը միջազգային պարունակն է: Յունաստանի պարտութիւնը հանգուցալուծուեցաւ Լօզանի պայմանագիրով, որ հակառակ իր դաժանութեան, ստեղծեց յստակ, թէեւ ցաւոտ կարգաւորում՝ ճանաչուած սահմաններ, բնակչութեան փոխանակում եւ տարածաշրջանի նոր կարգ: Լօզանը վերջ դրաւ անորոշութեան: Ան ստիպեց Յունաստանին առերեսուիլ աշխարհաքաղաքական իրականութեան հետ եւ վերակազմաւորուիլ անոր համապատասխան:

Հայաստանը չունի համարժէքը: Չկայ խաղաղութեան համապարփակ կարգաւորում, չկան ապահովային յուսալի երաշխիքներ եւ չկայ տարածաշրջանային յստակ կառուցուածք: Սահմանները կը մնան վիճարկելի, զսպումը՝ անորոշ, իսկ դաշինքները՝ փոփոխական: Հանգուցալուծումի այս բացակայութիւնը կ'երկարաձգէ ռազմավարական տագնապը եւ կը լարէ ներքին բեւեռացումը:

Առանց կայունացնող շրջանակի՝ պարտութիւն կրած հասարակութիւնները սուզէն դժուարութեամբ կ'անցնին դէպի վերականգնումի կատարում: Հայաստանի օրինակը ցոյց կու տայ անորոշ «յետոյ»-ին մէջ ապրելու վտանգները, ուր թէ՛ պատերազմը եւ թէ՛ խաղաղութիւնը չեն ապահովեր որեւէ կառուցուածք:

Երկարաժամկէտ հետեւանքներ. պարտութենէն ետք երեք ուղի

1922-էն ետք, Յունաստանի ընթացքը ո՛չ սահուն էր, ո՛չ ալ խաղաղ: Սակայն «Մեծ գաղափարէն» հրաժարումը ժամանակի ընթացքին հնարաւորութիւն տուաւ վերիմաստաւորել հայրենասիրութիւնը՝ զայն կապելով պետական կարողութիւններու, քաղաքացիութեան եւ համակարգային զարգացումի հետ:

Հայաստանը այսօր կանգնած է երեք հիմնական տարբերակներու առջեւ:

Առաջինը՝ իրատեսական վերականգնում. ապահովութեան ռազմավարութեան սթափ վերանայում, տեղահանուածներու ներառում, համակարգային բարեփոխումներ եւ արտաքին գործընկերութիւններու բազմազանում: Երկրորդը լճացումն է. քաղաքականութիւն՝ ուր կը գերիշխէ դժգոհութիւնն ու մեղադրանքները, խորհրդանշական առաւելապաշտութիւնը՝ առանց էական ռազմավարական վերանայումի: Երրորդը արմատականացումն է կամ հիւծումը՝ կա՛մ գաղափարական գերագնահատումի, կա՛մ հասարակութեան համատարած հիասթափութեան հետեւանքով: Թէ որ ուղին պիտի յաղթէ՝ կախուած է ոչ այնքան նոյնինքը յիշողութենէն, այլ թէ ինչպէս յիշողութիւնը պիտի ծառայէ որպէս քաղաքական գործիք:

Յունաստանը չյաղթահարեց Զմիւռնիան՝ մոռնալով: Ան յաղթահարեց Զմիւռնիան երբ դադրեցաւ կառավարել անոր անունով: Աղէտը վերածուեցաւ հիմնարար յիշողութեան, այլ ոչ թէ ռազմավարական հորիզոնի: Հայաստանը այժմ կը գտնուի նման պատմական հանգրուանի մէջ: Արցախի կորուստը կարող է կա՛մ կաթուածահար ընել պետութիւնը, կա՛մ հարկադրել անոր վերահիմնադրումը: Դասը յստակ է. պարտութենէն ետք հիմնական հարցը ոչ թէ այն է՝ թէ ինչ կը յիշէ ժողովուրդը, այլ այն՝ թէ ինչ կարող է պետութիւնը հաւաստիօրէն երաշխաւորել: Ոչ թէ կարօտախտը, այլ ապահովութիւնը, արժանապատուութիւնը եւ ներառումն են որոշողները՝ որ կորուստը դառնայ կա՛մ վերջակէտ, կա՛մ շրջադարձային կէտ:

ՏԻԳՐԱՆ ԵԿԱՒԵԱՆ
EVN Report
5 Մարտ 2026
Արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէն փոխադրութիւն՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ (1864-1866) ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋԻՆ ԼՐԱԳԻՐԸ՝ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

4. ԱԲՐԱՀԱՄ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ԵՒ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

ա. Հիմնադրութիւն, ընդունելութիւն եւ փակում

*Արմաւենի*ի յետագայ խմբագիր Աբրահամ Մուրատեան կը գտնուէր Գահիրէ, երբ 1864 Հոկտեմբեր/Նոյեմբերին կը ժամանէ Մեսրոպ եպիսկոպոս Քէֆսիզեան:

Կիլիկիա լրագիրին հասցէագրած նամակով, Մուրատեան առաջիններէն մէկը կ՚ըլլայ՝ որ հրապարակաւ կ՚ողջունէ Տ. Մկրտիչի ժամանումը.

Գահիրէ, 9 *Նոյեմբեր* 1864 [*Հ.տ.*]

Պ. Խմբագիր

Կ. Պոլսոյ Կրօնական եւ Քաղաքական Ժողովոց միաբան խորհրդովը գերապատիւ Տ. Մկրտիչ Ս. Արքեպիսկոպոսը վիճակիս առաջնորդական փոխանորդ կարգուած ըլլալով՝ անցեալ ամսոյ վերջին օրերը ողջմամբ մայրաքաղաքս ժամանեց, ուր բոլոր Հայ հասարակութենէն յարգանօք եւ սիրով ընդունուեցաւ:

Նորին Սրբազնութիւնն արդէն ազգային գործոց ղեկը ձեռք առնելով սկսաւ ամենայն խոհեմութեամբ եւ անխոնջ ջանիւք հարկ եղած նախնական կարգադրութիւններն ընել. եւ մասնաւոր հոգ ունեցաւ խեղճ վիճակի մէջ մնացած դպրոցնիս յառաջացնելու, որուն համար յատուկ հոգաբարձութիւն մը կազմել տուաւ:

Արդարեւ այս առաջին տնօրէնութիւնները մեծ յոյսեր կուտան որ Եգիպտոսի ազգային գործերը շատ յաջող ընթացքի մէջ պիտի մտնեն, կրթութիւնն ու ազգասիրութիւնը ազգայնոցս մէջ պիտի աւելնայ, եւ ես շատ առիթներ պիտի ունենամ բերկրալի լուրեր հաղորդելու Ձեզ, որ հրատարակէք ի մխիթարութիւն համայն սիրելի ազգայնոց:

Ա. Մուրատեան[96]

Լրագիրի նոյն թիւը կը տեղեկացնէ՝ որ «ուրիշ նամակէ մ՚ալ գոհութեամբ կ՚իմանանք թէ Նորին Սրբազնութիւնը ջան ի գործ կը դնէ քաղաքին մէջ տպարան մը հաստատելու եւ կիսամսեայ լրագիր մը հրատարակել տալու համար»[97]:

Արշալոյս արարատեան կը գովէ Տ. Մկրտիչի ջանքերը հիմնուելիք լրագիրին համար.

Դարձեալ քաղաքական եւ ուսումնասիրական լրագիր մի պիտի հրատարակուի Գահիրէի մէջ յորդորանօք յիշեալ սրբազան արքեպիսկոպոսին: Կ՚ըսուի թէ այս լրագրոյն անունը Արմաւենի պիտի դրուի, եւ պիտի հրատարակուի խմբագրութեամբ յարգոյ պարոն Աբրահամու Մուրատեան, որ Փարիզ անուն լրագրութեան նախորդ խմբագիրն է[98]:

Գահիրէէն Մարտ 10/22 թուակիր նամակ մը *Կիլիկիա*յին կը տեղեկացնէ որ մամուլի տակ է *Արմաւենի*.

Արդէն գրած եմք թէ, քաղաքիս մէջ կիսամսեայ ազգային լրագիր մը հիմնելու ջանք կայ: Ահա այս անգամ ուրախութեամբ կը ծանուցանեմք թէ լրագրին առաջին թիւը մամլոյ ներքեւ է, զոր քիչ օրէն պիտի տեսնէք Աստուծով: Լրագրին անունն է Արմաւենի[99]:

1865 Մարտ 16-ին (հ.տ.) լոյս կը տեսնէ *Արմաւենի*ի առաջին թիւը: Եգիպտոս նոր տոմարը որդեգրած է 1875-ին: Մարտ 16-ը լրագիրին վրայ տպագրուած թուականն է, բնականաբար: Այսօրուան օրացոյցով, ուրեմն, առաջին թիւը լոյս տեսած է Մարտ 28-ին:

Կը տպագրուի Տ. Մկրտիչի յատուկ հաստատած փոքր տպարանին մէջ: Ըստ Թէոդիկի, տպագրական տառերը Մուրատեան հետը բերած էր Փարիզէն[100]:

Խմբագիրն է՝ Աբրահամ Մուրատեան, տնօրէնը՝ Յովսէփ Մանուկեան, տնօրէնութիւնը ստանձնած է՝

Խորէնեան Վարժարանի Հոգաբարձութիւնը: Աստնք են *Արմաւենի*ի առաջին թիւի «Յայտարարութիւն»-ին մէջ յիշատակուած անունները[101]:

Յ. Մանուկեան ատենապետն է Խորէնեան Վարժարանի Հոգաբարձութեան[102], եւ այս առումով աւելի յստակ կրնայ դառնալ իր դերակատարութիւնը իբրեւ տնօրէն, զոր հաւանաբար պիտի հասկնալ իբրեւ վարչական գործերու պատասխանատու: Վահան Զարդարեան «տնօրէն»-ի փոխարէն իր կողմէ կը գործածէ «արտօնատէր» աւելի արդիական բառհասկացողութիւնը[103]: Բայց իրապէ՞ս արտօնատէրն էր ան:

Զարդարեան կ'աւելցնէ նաեւ ուրիշ անուն մը՝ Գրիգոր Մարկոսեան, իբրեւ կնքահայր, նշելով՝ «որ Հնդկաստանի ժառանգական գործերով այն օրերուն Գահիրէ կը մնար»[104]: Տակաւին պէտք է հասկնալ ինչ կը նշանակէ լրագիրի կնքահայրութիւն:

Ամէն պարագայի, պոլսահայ եւ զմիւռնահայ մամուլը ջերմօրէն կ'ողջունէ *Արմաւենի*ն:

Մասիս.

Մարդկային իմաստութեանց եւ գիտութեանց վաղեմի օրրանին մէջ՝ ուր բաւական թուով Հայազգիք կան, եւ ուր նիւթական բարգաւաճանաց գեղեցիկ տեսարանի մը քով բարոյական եւ մտաւորական անշարժութիւնը տխուր հակապատկեր մը կը ներկայացնէր, բերկրութեամբ կ'ողջունենք մամլոյ հաստատութիւնը, եւ մեր անկեղծ խնդակցութիւնը կը յայտնենք՝ թէ՛ Գեր. Տ. Մկրտիչ արքեպիսկոպոսին՝ որ առաջարկող եւ կամ մանաւանդ հիմնադիր եղած է այս ազգօգուտ ձեռնարկութեան, եւ թէ՛ արգոյ Պ. Ա. Մուրատեանի, որ ազգին մտաւորական մշակութեանը ծառայելու, արդարութիւն սէր ու միաբանութիւն քարոզելու գովելի նպատակաւ միայն առած է իր վրայ խմբագրութիւնը: Այս ոգւով եւ նպատակաւ ձեռնարկութիւն մը քաջալերութեան արժանի է[105]:

Կիլիկիա.

Յայտնի է թէ ժամանակէ մ'ի վեր ուրախութեամբ կը ծանուցանեմք որ Եգիպտոսի պատուարժան ազգայնոց մէջ մօտ օրերս յառաջադիմական շարժում մը սկսած է ջանիւք իրենց գերապատիւ Փոխառաջնորդին:

Ահա՛ նոյն յառաջդիմական շարժման առաջին արդիւնքն անցեալ շաբաթ տեսնելու բարեբաղդութիւնն ունեցանք, որ է կիսամսեայ լրագիր մը Արմաւենի անունով հրատարակեալ ի Գահիրէ մայրաքաղաք Եգիպտոսի[106]:

Որմէ ետք կու տայ լրագիրին նպատակը, եւ ամբողջութեամբ կը վերատպէ Յովսէփ Մանուկեանի առաջին էջի «Յայտարարութիւն»-ը:

Արշալոյս արարատեան.

ԱՐՄԱՒԵՆԻ. Այս անուամբ, քաղաքական եւ բանասիրական կիսամսեայ լրագրի մը առաջին թիւը ընկալաք անցեալ շաբթու, որ Գահիրէի մէջ սկսեր է հրատարակուիլ հայերէն աշխարհաբառ լեզուաւ:

Ինչպէս որ Արշալուսոյ 749 *թուոյն մէջ ծանուցուած է, ազգային այս լրագրոյն հիմնադրութիւնը՝ Եգիպտոսի առաջնորդական փոխանորդ գերապատիւ տէր Մկրտիչ արքեպիսկոպոսին ազգասիրական ջանից ու յորդորանաց արդիւնքն է: Նորին Սրբազնութեան կարգադրութեանը համեմատ՝ Արմաւենւոյն տնօրէնութիւնը Գահիրէի դպրոցին մեծարգոյ հոգաբարձութեանը յանձնուեր է, եւ անոր խմբագիր կարգուեր է յարգոյ պարոն Ա. Մուրատեան, որ Փարիզ լրագրոյ նախորդ խմբագիրն է:*

Յիշեալ լրագրոյն տնօրէնութիւնը կը խոստանայ հասարակութեանը, թէ Արմաւենին խաղաղութեան ու արդարութեան գործիք մի պիտի ըլլայ եւ ազգայնոց մէջ սէր ու միաբանութիւն սերմանելու պիտի աշխատի. ուրեմն տարակոյս չունիմք, թէ այսպիսի ազգասիրական նպատակաւ հիմնադրեալ լրագիր մի ընդհանուր ազգին համակրութիւնը շուտով ձեռք պիտի բերէ եւ ամեն կերպ քաջալերութիւն պիտի չպակսի անոր թէ՛ Եգիպտոսի մէջ եւ թէ՛ Հայաբնակ օսմանեան ուրիշ երկիրները[107]:

Կիլիկիա իր էջերուն մէջ կը վերատպէ *Արմաւենի*ի 2-րդ թիւին գրութիւնը Գահիրէի Խորէնեան Վարժարանին մասին, որ Տ. Մկրտիչի օրօք արժանացած էր յատուկ խնամքի եւ հոգատարութեան[108]:

Լրագիրը կը թուի նուաճած ըլլալ յաջողութիւնը:

Յաջորդաբար լոյս կը տեսնեն *Արմաւենի*ի երեք թիւեր եւս: Ընդամէնը՝ չորս թիւ.

ա. 16 Մարտ 1865, առաջին տարի, թիւ 1. Լրագիր կիսամսեայ. Քաղաքական, ազգային եւ բանասիրական:

բ. 1 Ապրիլ 1865, առաջին տարի, թիւ 2. Լրագիր կիսամսեայ. Ազգային քաղաքական եւ բանասիրական:

գ. 16 Ապրիլ 1865, առաջին տարի, թիւ 3. Նոյն:

դ. 1 Մայիս 1865, առաջին տարի, թիւ 4. Նոյն:

Բոլորն ալ կազմուած չորս էջէ:

Չորս թիւէ ետք *Արմաւենի* կը դադրի վերջնականապէս:

Վարազայի հաւատիս 1865 Յունիս 9/21-ին լուր մը կը հրատարակէ՝ թէ իբր կ'ակնկալուի որ *Արմաւենի* լոյս տեսնէ ուրիշ անձերու կողմէ[109]: Սխալ լուր:

Ինչո՞ւ կը դադրի:

Ըստ Վահան Զարդարեանի 1932 թուականի կարծիքին՝ պատճառը քոլերան էր, որուն հետեւանքով խմբագիրը ստիպուեցաւ հեռանալ Եգիպտոսէն.

Դժբախտաբար Եգիպտոսի մէջ քոլերան ճարակիլ սկսելով Աբրահամ Մուրատեան կը դադրեցնէ Արմաւենիի հրատարակութիւնը եւ կը մեկնի Թրիէսթէ եւ Պոլիս, ուր սակայն քոլերան իրմէ առաջ հասած էր արդէն: Յետոյ նորէն կը վերադառնայ Գահիրէ ուր կ'անցնի նորէն նոյն պաշտօններուն, առանց սակայն կարենալ կրկին հրատարակելու Արմաւենին՝ որովհետեւ Առաջնորդը՝ Մկրտիչ Եպ. ժողովրդական ատելի եղած էր կարգ մը պատճառներով որոնց յաջորդած էին նաեւ կարգ մը խռովութիւններ եւ ոչ ոք մտքէն կ'անցնէր Արմաւենին որ Եպ.ի առաջարկութեամբ հիմնուած էր[110]:

Ըստ Յովհաննէս Թօփուզեանի 1978-ի կարծիքին՝ դադրեցումը հետեւանքն էր Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի դէմ եղած շարժումին.

Արմաւենի լրագրի հրատարակութեան դադարելու պատճառը պէտք է փնտրել հակաքէֆսիզեան այն ելոյթների մէջ, որ 1865*թ. մարտ-ապրիլ-մայիս ամիսներին, այսինքն Արմաւենի լրագրի լոյս ընծայուելու ժամանակաշրջանում տեղի ունեցան Կահիրէում: Քէֆսիզեանը, ինչպէս նշուեց, ստիպուեց հեռանալ Եգիպտոսից: Իհարկէ, այդ պայմաններում նրա շահերի պաշտպանութիւնը ստանձնած լրագիրը չէր կարող այլեւս շարունակել իր գոյութիւնը[111]:*

1865 Ապրիլ 24 / Մայիս 6-ի դէպքերէն ետք գաղութը

բաժնուած էր երկուքի եւ փոխամբաստանութիւններուն մէջ շահագործուեցաւ նաեւ *Արմաւենի*ի անունը:

Տ. Մկրտիչի ժամանակակից կրքոտ կողմնակից մը կը գրէր՝ որ խռովարարներուն հինգ նպատակներէն մէկն է «նորահաստատ *Արմաւենի*ն ցամքեցնել»[112]:

Տ. Մկրտիչի նոյնքան կրքոտ ընդդիմադիր մը կը գրէր՝ որ *Արմաւենի*ն «Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսը խափանել տուեր է յատուկ թաքրիրով մը, որուն հետեւեալ պատասխանը եկեր է ոստիկանութեան կողմէն. «լրագիրը դադրեցընելու նկատմամբ ձեր ըրած խնդիրը կատարեցի, յատկապէս մարդ ղրկելով տպարանը որ չտպեն»»[113]:

Աւելի ուշ, 1866 Յուլիսին, Տ. Մկրտիչի դէմ գրուած ահռելի յօդուածաշարի մը մէջ կրկին կը յիշուի *Արմաւենի*ն.

Յիշեալ փոխ. առաջնորդը յանուն լրագրի ժողովուրդէն ստակ հաւաքած եւ չորրորդ թիւը ելլելէն վերջը կառավարութեան թագրիր գրելով խաբանել տուած է[114]:

*Արմաւենի*ի չորրորդ վերջին թիւին մէջ կայ ծանուցում.

Մեր գրքերուն մէկ մասը վաճառելու մտադիր ըլլալով կ'իմացընեմք մայրաքաղաքիս ընթերցասէր Ազգայնոց՝ որ եթէ անոնցմէ գնել ուզեն՝ կրնան մինչեւ ամսոյս 20-ի ամեն օր երեկոյեան ըստ տաճկաց ժամը 10-էն յետոյ մեր գրասենեակ հրամայել եւ նայիլ ու իրենց պէտք եղածը գնել:

Նաեւ Փարիզ լրագրէս ալ սակաւաթիւ օրինակներ կը գտնուին քովերնիս, որոնք կէս գնով կը վաճառեմք:

Պատկերներ ու գրասեղան մըն ալ ունիմք ծախու[115]:

Այս պարբերութիւնը 2015-ին կը վերահրատարակէ Սուրէն Պայրամեան՝ առանց մեկնաբանութեան[116]:

2021-ին նոյնը կ'ընէ Միասնիկ Եսոյեան, փոքր յաւելագրութեամբ.

Կարծում ենք, որ Արմաւենի պարբերականի փակման գլխաւոր պատճառներից է եղել նաեւ խմբագրութեան ֆինանսական կացութիւնը[117]:

Թերեւս ուրիշ պատճառով արդէն որոշած էին դադրեցնել, եւ պատասխանատուները կ'ուզէին ունեցուածքը սպառել եւ վերջացնել ամէն բան: Լոկ վարկածներ:

Նրբութիւն մը եւս: Լրագիրը Խորէնեան Վարժարանի Հոգաբարձութեան տնօրէնութեան տակ էր, նշուեցաւ: Իսկ Մուրատեան նոյն վարժարանի երկրորդ տեսուչն էր: Հոգաբարձութեան անդամներէն Յարութիւն Էֆէնտի Միքայէլեան *Արմաւենի*ի վերջին թիւին մէջ կը բացատրէ՝ որ Հոգաբարձութիւնը թէեւ տակաւին գոյութիւն ունի, բայց մատնուած է անգործութեան, արտաքին խոչընդոտի պատճառով, առանց նշելու այդ խոչընդոտը: Կը գրէ նաեւ՝ որ Տ. Մկրտիչն էր Հոգաբարձութիւնը կազմողը եւ ժամանակ մը անոր աջակից եղաւ. «Ժամանակ մը», պիտի նշանակէ՝ որ ան այլեւս աջակից չէ[118]:

Ուրեմն, դպրոցի Հոգաբարձութիւնը՝ որ միաժամանակ տնօրէնութիւնն է *Արմաւենի*ի, այլեւս չունի Տ. Մկրտիչի աջակցութիւնը եւ կը բախուի արտաքին խոչընդոտի: Ասիկա, միաժամանակ ցոյց կու տայ տակաւին Ապրիլ 24 / Մայիս 6-ի դէպքէն առաջ գոյութիւն ունեցող եգիպտահայ խնդիրները, որոնք մակերես չէին ելած տակաւին:

*Արմաւենի*ի դադարումին խորքային պատճառը եւ պատասխանատու անձերու քուլիսային յարաբերութիւնները թէեւ կը մնան անյայտ, բայց Ապրիլ 24 / Մայիս 6-ի եւ անոր յաջորդող դէպքերը հաստատաբար խաղացած են իրենց դերը լրագիրի խափանումին մէջ, կամաւոր կամ ակամայ պատճառներով, դիտաւորեալ կամ պարտադրեալ պայմաններու տակ:

*Արմաւենի*ի վերջին թիւէն (1865 Մայիս 1/13) մէկ ամիս ետք՝ Յունիսի երկրորդ շաբաթը (ն.տ.), Աղեքսանդրիոյ մէջ կը սկսի քոլերան, որ հետզհետէ կը տարածուի, կը վարակուի նաեւ Գահիրէն, տալով բազմաթիւ զոհեր[119]: Օգոստոսի կէսերուն կը վերջանայ քոլերան եւ Գահիրէի ու Աղեքսանդրիոյ մէջ առեւտուրը կը վերադառնայ բնական շարժումին[120]: Քոլերայի բռնկումին Ա. Մուրատեան կը հեռանայ Եգիպտոսէն:

1866 Հոկտեմբերէն առաջ Մուրատեան կրկին կը գտնուէր Գահիրէ[121], երբ Տ. Մկրտիչ տակաւին չէր մեկնած, բայց ոչ մէկ խօսք *Արմաւենի*ի մասին:

1866-ի վերջերը Տ. Մկրտիչ վերջնականապէս կը հեռանայ Եգիպտոսէն:

1867 Ապրիլ 21 / Մայիս 3-ին կը վախճանի Եգիպտոսի վիճակի առաջնորդ Գաբրիէլ Մարաշցի[122], եւ Մուրատեան անմիջապէս յօդուած կը գրէ իր մասին *Արշալոյս արարատեան*ի մէջ, ուր կ'աւելցնէ նախադասութիւն մը.

Ինքը 4-5 տարիէ ի վեր տկարութեանը պատճառաւ իշխանութենէ քաշուած էր եւ փոխանորդներու ձեռօք կը վարուէր իր պաշտօնը: Սակայն Եգիպտոսի Հայերը մինչեւ ցարդ անոր արժանաւոր փոխանորդ մը չկրցին գտնել[123]:

Անշուշտ նկատի ունի Տ. Մկրտիչը:

բ. Մատչելի թիւեր

*Արմաւենի*էն ոչ մէկ թիւ կը գտնուի եգիպտահայ գրադարաններուն կամ անձնական հաւաքածոներու մէջ, ոչ ալ եգիպտական գրադարաններուն:

Միակ *Արմաւենի*ները այսօր կը գտնուին Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան Գրադարանը, ուր կը պահուին թիւ 2, 3 եւ 4-ը: Անոնք մատչելի են առցանց՝

https://arar.sci.am/dlibra/publication/302583#structure:

Թիւ 1-ի առաջին էջի պատճէնը հրատարակած է մատենագէտ Սուրէն Պայրամեան եգիպտահայ մամուլի մատենագիտութեան մէջ[124], որ ընթեռնելի է: Ըստ Պայրամեանի ինծի հաղորդած տեղեկութեան, ժամանակին առաջին թիւը ձեռքի վրայ գտնուած է Գահիրէի մէջ, որմէ կրցած է պատճէնահանել առաջին էջը: Ապա այդ օրինակը անձնական նախաձեռնութեամբ Պէյրութ տարած է Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան: Հետեւաբար, *Արմաւենի*ի առաջին օրինակը պէտք է փնտռել Տէր Խաչատուրեանի արխիւի հետքերով:

(Շար. 7)
ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

96. *Կիլիկիա*, 28 Նոյեմբեր 1864 (հ.տ.), շրջան չորրորդ, թիւ 48, էջ 2-3:
97. Անդ, էջ 3:
98. *Արշալոյս արարատեան*, 20 Մարտ 1865 (հ.տ.), քսան-հինգերորդ տարի, թիւ 749, էջ 3:
99. *Կիլիկիա*, 27 Մարտ 1865 (հ.տ.), շրջան հինգերորդ, թիւ 65, էջ 1:
100. Թէոդիկ, *Տիպ ու տառ*, Պոլիս, Վ. եւ Հ. Տէր-Ներսէսեան, 1912, էջ 141:
101. Յովսէփ Մանուկեան, «Յայտարարութիւն», *Արմաւենի*, 16 Մարտ 1865, առաջին տարի, թիւ 1, էջ 1:
102. Ա. Մուրատեան, *Արմաւենի*, 16 Մարտ 1865, առաջին տարի, թիւ 1, էջ 1:
103. Վահան Զարդարեան, *Հայ լրագրութիւնը Եգիպտոսի մէջ (1865-1932)*, Գահիրէ, Գրատուն Վահան Զարդարեան, 1932, էջ 4:
104. Անդ, էջ 4:
105. *Մասիս*, 3 Ապրիլի 1865 (հ.տ.), չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 686, էջ 2:
106. *Կիլիկիա*, 10 Ապրիլ 1865, շրջան հինգերորդ, թիւ 67, էջ 4:
107. *Արշալոյս արարատեան*, 17 Ապրիլ 1865, քսանեւհինգերորդ տարի, թիւ 751, էջ 3-4:
108. *Կիլիկիա*, 24 Ապրիլ 1865, շրջան հինգերորդ, թիւ 69, էջ 3:
109. «Ազգային», *Վարագայի հավատիս*, 9 Յունիս 1865, իքինճի սէնէ, Նօ. 182, էջ 4:
110. Զարդարեան, նշ. աշխ.ը, էջ 4:
111. Յովհաննէս Խ. Թօփուզեան, *Եգիպտոսի հայկական գաղութի պատմութիւն (1805-1952)*, Երեւան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1978, էջ 318:
112. *Մասիս*, 29 Մայիս 1865, չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 694, էջ 2:
113. *Մասիս*, 21 Յուլիս 1865, չորեքտասաներորդ տարի, թիւ 701, էջ 2:
114. *Մանզումէի էֆքեար*, 3 Օգոստոս 1866, պիրինճի սէնէ, նիւմէրօ 114, էջ 4:
115. «Ծանուցումն», *Արմաւենի*, 1 Մայիս 1865, առաջին տարի, թիւ 4, էջ 4:
116. Սուրէն Պայրամեան, «Եգիպտահայ առաջին լրագիրը. *Արմաւենի*ի 150-ամեակը (1865-2015)», *Բանբեր Հայաստանի գրադարանների*, Երեւան, 2015, հատոր 1, համար 1, էջ 53, https://journal.nla.am/index.php/banber/issue/view/7
117. Միասնիկ Եսոյեան, «Եգիպտահայ առաջին պարբերականը. *Արմաւենի*», *Եւրոպական համալսարան*, գիտական յօդուածների ժողովածու, 12 (01), Երեւան, Եւրոպական Համալսարանի Հրատարակչութիւն, 2021, էջ 329:
118. Յր. Միքայէլեան, [Նամակ Գահիրէէն], *Արմաւենի*, 1 Մայիս 1865, առաջին տարի, թիւ 4, էջ 2:
119. *Արշալոյս արարատեան*, 12 Յունիս 1865, քսանեւհինգերորդ տարի, թիւ 755, էջ 4: *Կիլիկիա*, 3 Յուլիս 1865, շրջան հինգերորդ, թիւ 79, էջ 3:
120. *Արշալոյս արարատեան*, 7 Օգոստոս 1865, քսանեւվեցերորդ տարի, թիւ 759, էջ 4:
121. Ա. Մուրատեան, [Նամակ Գահիրէէն], *Արշալոյս Արարատեան*, 29 Հոկտեմբեր 1866, քսանեւեօթներորդ տարի, թիւ 791, էջ 4:
122. *Արշալոյս Արարատեան*, 29 Ապրիլ 1867, քսանեւեօթերորդ տարի, թիւ 804, էջ 4:
123. Ա. Մուրատեան, *Արշալոյս Արարատեան*, 13 Մայիս 1867, քսանեւեօթերորդ տարի, թիւ 805, էջ 2:
124. Սուրէն Պայրամեան, *Հայ մամուլը Եգիպտոսի մէջ. մատենագիտական ցուցակ*, Գահիրէ, Գահիրէի Հ.Բ.Ը.Մ. Սաթենիկ Ճ. Չագըր Հիմնադրամ, 2005, էջ 3:

ԽՈՀԵՐ

ԵՈՒՐԿԷՆ ՀԱՊԵՐՄԱՍ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Մարտ 16-ին, Գերմանիոյ Շթարնպերկ քաղաքին մէջ 96 տարեկան հասակին մահացաւ Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմին յաջորդած շրջանի ամենակարեւոր փիլիսոփաներէն եւ հասարակագէտներէն մէկը՝ Եուրկէն Հապերմաս:

Իր գրութիւններէն քաղուածքներ յաճախ կատարած են հայ հասարակագէտները: Յօդուածներ թարգմանուած են հայերէնի:

Գալուստ Կիւլպէնկեան Թարգմանական Մատենաշարը 2021-ին լոյս ընծայած է Եուրկէն Հապերմասի հիմնարար հատորներէն մէկը՝ *Հետազօտութիւններ բուրժուական հասարակութեան կատեգորիայի շուրջ. հանրայնութեան կառուցուածքային փոփոխութիւնը*, արեւելահայերէն թարգմանութիւն՝ Հրաչեայ Ստեփանեան, Երեւան, Անկիւնաքար Հրատարակչութիւն (613 էջ): Ասիկա Հապերմասի հայերէն թարգմանուած միակ գիրքն է:

Հայերէն գիրքէն 30 տարի առաջ՝ 1990 Սեպտեմբեր 27-ին, *The New York Book Review*-ի մէջ 133 անձեր ստորագրած են բաց նամակ մը (An Open Letter on Anti-Armenian Pogroms in the Soviet Union), ուր ուժեղ խօսքերով դատապարտած Սումկայիթի եւ Պաքուի հայկական ջարդերը: Ստորագրեալներուն մէջ կը գտնուէին հռչակաւոր գրողներ եւ փիլիսոփաներ, որոնցմէ մէկն էր Հապերմաս:

Այնպէս որ, ընդհանուր առմամբ, անոր ընկալումը հայկական շրջանակներէ ներս խիստ դրական է:

Բայց ահաւասիկ, ինծի համար, բաց նամակին արժէքը մեծ չափով պիտի նուազէր ասկէ երեք տարի առաջ կատարած ուրիշ յայտարարութեան պատճառով: 2023 Նոյեմբեր 13-ին, Ֆրանքֆուրթի Կէօթէ Համալսարանի Normative Orders հետազօտական կեդրոնի կայքէջին վրայ հրապարակուեցաւ *Համակեցութեան սկզբունք մը* խորագիրով յայտարարութիւն, ստորագրութեամբ չորս գերմանացի ակադեմականներու, որոնցմէ մէկն էր Հապերմաս, իբր արձագանգ Հոկտեմբեր 7-ի Կազայի պատերազմին:

Յայտարարութիւնը համակեցութիւն մըն է Իսրայէլի եւ Գերմանիոյ հրեաներուն: Ան կը դատապարտէ Համասի յարձակումը Իսրայէլի վրայ Հոկտեմբեր 7-ին եւ կոչ կ'ընէ պաշտպանելու Գերմանիոյ հրեաները աճող հակասեմականութեան դէմ: Կոչ կ'ընէ համակեցութեան եւ մարդկային արժանապատուութեան յարգումին: Բայց չէ՞ որ վերջին երկուքը համընդհանուր պէտք է ըլլան բոլոր մարդոց եւ ժողովուրդներուն համար: Բնագիրը պաշտպանութիւն մըն է միայն հրեայ ժողովուրդին եւ ամբողջապէս կ'անտեսէ Կազայի բնակչութեան ահռելի ու անմարդկային կործանումը Իսրայէլի կողմէ, ինչպէս նաեւ աճող իսլամոֆոպիան (հակասեմականութեան

հակակշիռը)՝ որուն կ’ենթարկուին Գերմանիոյ իսլամները:

Կը խօսի հրեաներու գոյութեան իրաւունքի մասին (անշուշտ գոյութեան իրաւունք ունին), բայց ոչ մէկ խօսք բնաջնջուող պաղեստինցիներու գոյութեան իրաւունքի մասին:

Իսրայէլի պատերազմը Գազայի դէմ կ’ընդունի իբրեւ բնական հակայարձակում եւ ինքնապաշտպանութեան գործողութիւն: Գազայի բնակչութեան եւ ամբողջ տարածութեան աներելի կոտորածն ու կործանումը խնդիր չի ներկայացներ իրեն համար, որ անհաշուելի չափերով անցած է ինքնապաշտպանական հակայարձակումի տրամաբանութենէն:

Այսինքն, Հապերմաս կը տեսնէ միայն մէկ կողմը՝ որ ճիշդ է, բայց չի տեսներ միւս կողմը՝ որ բազմապատիկ աւելի աներելի է քան առաջինը:

Այս բոլորը ոչ միայն կը հակասէ 33 տարի առաջ համաստորագրած նամակին՝ հայերուն կոտորածը մեղադրող, այլ կը հակասէ իր սեփական փիլիսոփայութեան:

Հապերմասի գաղափարական կեդրոններէն մէկն է հանրային տարածքը: Ըստ փիլիսոփային, այստեղ է ուր անհատները կրնան հաւաքուիլ եւ հաղորդակցիլ ընդհանուր մտահոգութեան հարցերով: Տարածքը պետական, տնտեսական կամ ընտանեկան սեփականութիւն չէ, այլ հանրային է: Այստեղ է ուր հանրութիւնը կրնայ բանեցնել իր դատողութիւնը եւ ուր կը ձեւաւորուի հանրային կարծիքը:

Գրող եւ Illinois Urbana-Champaign Համալսարանի հասարակագիտութեան եւ Միջին Արեւելքի ուսումնասիրութիւններու փրոֆեսոր Ասէֆ Պայաթ, *New Lines Magazine*-ի առցանց կայքէջին վրայ շատ լաւ կը պատասխանէ Հապերմասի հանրային տարածքի գաղափարին եւ իր իսրայէլամէտ դիրքաւորումին միջեւ եղած հակասութեան.

Իբրեւ ակադեմական, ես ապշած եմ իմանալով՝ որ գերմանական համալսարաններուն մէջ, նոյնիսկ դասարաններուն մէջ՝ որոնք պէտք է ըլլան վիճաբանութեան եւ հարցափորձի ազատ տարածքներ, գրեթէ բոլորը լուռ կը մնան երբ բարձրացուի Պաղեստինի նիւթը: Լրագիրները, ռատիօն եւ հեռատեսիլը գրեթէ ամբողջութեամբ զուրկ են նիւթին շուրջ բաց եւ իմաստալից բանավէճէ: Արդարեւ, բազմաթիւ մարդիկ, ներառեալ զինադադարի կոչ ընող հրեաներ, հեռացուեցան իրենց պաշտօններէն, ջնջուեցան իրենց ձեռնարկներն ու մրցանակները եւ մեղադրուեցան «հակասեմականութեան» մէջ: Ինչպէ՞ս մարդիկ ենթադրուած է խորհրդածեն ճիշդի եւ սխալի մասին՝ եթէ իրենց արտօնուած չէ ազատ խօսիլ: Ի՞նչ պատահեցաւ «հանրային տարածք»-ի, «բանական երկխօսութեան» եւ «խորհրդակցական ժողովրդավարութեան» ձեր [խօսքը ուղղուած է Հապերմասին, Հ.Ա.] հռչակաւոր գաղափարներուն:

Այս հակասութեան պատճառները չէ որ կ’ուզեմ փնտռել, այլ պարզապէս ըսել կ’ուզեմ՝ որ մեծապէս կը նսեմանայ հայերուն ջարդերը մեղադրող յայտարարութեան իմաստը՝ երբ կ’անտեսուի ուրիշ ջարդուող ժողովուրդ մը, մանաւանդ որ 1990-ի յայտարարութիւնը կը դատապարտէր բռնութիւնը ընդհանրապէս եւ հայերուն ջարդերը իբրեւ նմոյշ կը գործածէր կանխելու ուրիշ բռնութիւններ:

Հակառակ ասոր, եւ անկախ ասոնցմէ, Հապերմաս պիտի մնայ արդի շրջանի մեծագոյն մտածող միտքերէն մէկը:

Հ. ԱՒԱԳԵԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՆԱՎԵԱՆԻ ԵՐԳԻԾԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ԲԱՑ ՆԱՄԱԿԻ ՎՐԱՅ

1916-ին եգիպտահայ նկարիչ Վահրամ Մանավեան նկարած է 12 երգիծանկարներու շարք մը հիմնուած եգիպտական նիւթերու վրայ, որոնք տպագրուած են իբրեւ 12 բաց նամակներ (բացիկ - postcard) եւ լայն տարածում ունեցած:

Ընդհանուր խորագիրն է՝ *Egyptian humour*, թուագրուած են՝ Serie I (կամ՝ 1st Serie) № 1-12: Բոլոր նկարները գունաւոր են, երգիծագրութիւնները եւ հակակողմի (verso) գրութիւնները՝ անգլերէն: Բաց նամակի չափն է՝ 13.8 x 8.8 սմ.:

Ըստ երեւոյթին, անոնք ամբողջութեամբ տպագրուած են երկու անգամ, հակակողմի գրութեան տարբերութեամբ:

Մէկ շարքին վրայ լոկ խորագիրն ու թիւն է՝ առանց հրատարակիչի.

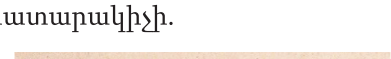

Միւսը լիազօրուած է հրատարակիչի (P. Coustoulidis) հեղինակային իրաւունքով.

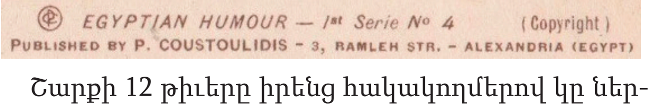

Շարքի 12 թիւերը իրենց հակակողմերով կը ներկայացնենք *Ջահակիր*ի ընթերցողներուն:

Ո՞վ է Վահրամ Մանավեան:

Ծնած է 1880-ին, Ենի-Գաբու (Պոլիս):

Ռոտոսթոյի, Էտիրնէի եւ Պոլսոյ հայերէն լեզուի սիրուած դասատու՝ գրող Տիգրան Մանավեանի (1841, Պոլիս - 1888, Պոլիս) վեց արու զաւակներուն չորրորդը[1]:

Իր աւագ եղբայրն է յետագայ գրող, երգիծագիր, *Սարկաւագի տարեցոյց*ներու հեղինակ Յարութիւն Մանավեան, ծանօթ Սարկաւագ ծածկանունով:

Ութ տարեկան էր երբ կը կորսնցնէ հայրը եւ եղբօր Յարութիւնի հետ տարիներ կ’անցընէ Ս. Փրկիչ Ազգային Հիւանդանոցի որբանոցը: Այնտեղ կը բացայայտուի իր հակումը արուեստի նկատմամբ եւ արտօնութիւն կը ստանայ նկարչութեան դասերու հետեւիլ Սիմոն Յակոբեանի մօտ:

1895-ի մօտերը կ’ուսանի Իսթանպուլի Գեղարուես-

տից Վարժարանը, միաժամանակ որբանոցին մէջ պաշտօնավարելով իբրեւ նկարչութեան դասատու: Ազգային Իշխանութեան հետ անհամաձայնութեան հետեւանքով կը դառնայ զրպարտութեան զոհ եւ Օսմանեան կառավարութեան կողմէ կ'աքսորուի Հռոդոս: Յայտնի չէ եթէ կրցած է աւարտել Գեղարուեստից Վարժարանը:

1906-ի մօտերը կը յաջողի փախուստ տալ Հռոդոսէն եւ ապաստանիլ Աղեքսանդրիա, ուր կը կոչուի նկարչութեան ուսուցիչի պաշտօնին Պօղոսեան Ազգային Վարժարանին մէջ: Անհամաձայնութեան հետեւանքով կը հրաժարի 1909-ին:

Հաւանաբար 1909 Օգոստոս կամ Սեպտեմբերին, մտաւորականներու խմբակի մը հետ կը մեկնի Ատանա, ուր Ազգային Վարժարանին մէջ մէկ տարի կը դասաւանդէ նկարչութիւն: Կը հրաժարի եւ 1910-1913-ին կը պաշտօնավարէ գերմանական Պաղտատի Երկաթուղիի Ընկերութեան մէջ, հաւանաբար իբրեւ տեղագրական գծագրիչ: Այնտեղ կը զուարճացնէ իր գործընկերները գծելով անոնց երգիծանկարները:

1913-ի առաջին կէսին կը թողու պաշտօնը եւ քանի մը ամսուան համար կ'երթայ Պոլիս, ուրկէ ետք իր մօր Աննայի հետ կը փոխադրուի Աղեքսանդրիա:

Աղեքսանդրիոյ մէջ կը բանայ լուսանկարչատուն՝ Ֆոթօ Մոտեռն:

1918-ին կը սկսի նկարչութիւն դասաւանդել Պօղոսեան Ազգային Վարժարանին մէջ[2]:

1919-ին Եգիպտոս (Աղեքսանդրիա) կը հաստատուի եղբայրը Յարութիւն (Սարկաւագ):

Ըստ երեւոյթին շրջան մը կը թողու Պօղոսեանը, քանի որ 1924-ին զինք կրկին կը կանչեն դասաւանդութեան: Աղեքսանդրիոյ Դաշնակցական շրջանը նոր սկսած էր, Պօղոսեանի տնօրէնն էր Նիկոլ Աղբալեան: Աղբալեան նոյն տարեշրջանին համար երաժշտութեան դասատու կը հրաւիրէր նաեւ Կոմիտաս Վարդապետի աշակերտներէն Վաղարշակ Սրուանձտեանց, որ յատուկ արտասահմանէն կը ժամանէր Աղեքսանդրիա[3]:

Թէեւ դպրոցը ունէր կանոնագիր, բայց յաւելեալ ապահովութեան համար Հոգաբարձութիւնը ուսուցիչներուն ստորագրել կու տայ յատուկ պայմաններով համաձայնագիր մը՝ դրամական համաձայնութենէն անդին: Մանավեան կը մերժէ ստորագրել, բայց բացառութեան կարգով Հոգաբարձութիւնը զինք կ'ընդունի իբրեւ ուսուցիչ[4]:

1928 թուականն է, վերջացած է Աղեքսանդրիոյ Դաշնակցական շրջանը, մեկնած է Աղբալեան: Եկած է ենթադրաբար ոչ-կուսակցական Պլոքը, կայ ժամանակաւոր վարչութիւն ազգային գործերուն համար: Նոր վարչութիւնը նոյնպէս հայմաձայնութեան թուղթ ստորագրել կու տայ ուսուցիչներուն, մտցնելով որոշ փոփոխութիւններ: Գլխաւոր տարբերութիւնը այն էր՝ որ կը պարտադրէր ուսուցիչներուն չպատկանիլ որեւէ կուսակցութեան վարչութեան կամ Կոմիտէին եւ հեռու մնալ կուսակցական պայքարէ, այլապէս Ազգային Իշխանութիւնը իրաւունք կը վերապահէր վտարել զիրենք[5]:

Մանավեան կրկին կը մերժէ ստորագրել եւ այս անգամ չ'ընդունուիր ուսուցչութեան[6]: Երկու տասնամեակ ետք ան պիտի յիշէր այս պայմանագիրը.

Ամէն առաջ ուսուցիչներուն ստորագրել կուտային պայմանագրութիւն մը, որ ստրուկի վիճակին մէջ կը դնէր զանոնք: Խեղճ ուսուցիչները ճարահատ, սրտերնուն վրայ քար դրած, կը ստորագրէին այդ «մեղայագիր»ը[7]:

Խօսքը 1924-ի՞ թէ 1928-ի համաձայնագիրի մասին է: Մանավեան դաշնակցականամէտ էր, բայց ոչ ընկեր, եւ այն փաստը որ գրութիւնը կը հրատարակէր *Յուսաբեր*, նշանակէտը 1928-ը պէտք է ըլլայ:

1931 Փետրուար 21-ին Աղեքսանդրիոյ մէջ կը մահանայ մայրը՝ Աննա Մանավեան (ծնած՝ 1856)[8]:

1932 Ապրիլ 3-ին, Աղեքսանդրիոյ Եգիպտահայ Ուսանողական Փարամազ Միութեան սրահի բացումի հանդէսին վիճակահանութեան կը դրուի եւ Տ. Մարգարեան անունով անձ մը կը շահի Մանավեանի Ատանայի իւղանկարը[9]:

1932 Մայիս 3-ին, Խասգիւղի (Պոլիս) մէջ կը մահանայ Միրիճան Մանավեան՝ Վահրամի աւագ եղբայրը[10]:

1932 Մայիս՝ Աղեքսանդրիոյ Հրեայ Երիտասարդական Ակումբ, Աղեքսանդրիոյ Գեղարուեստից Երրորդ Յուցահանդէս: Հայ նկարիչներէն կը ցուցադրեն՝ Շաքէ Արիսեան, Լիւսի Բատուքեան, Իգապէլ Գիւտեան, Աշոտ Զօրեան, Ճօն Բաբազեան, Արտաւազդ Եոզկաթլեան, Ժանէթ Կարապետ, Մարի Կարապետ, Վահրամ Մանավեան, Լիւսի Պատուքեան, Վ. Պետրոս, Յակոբ Պոտոսեան, Նորա Սահակեան, Նուպար Սէրոբեան, Կարպիս Սթամպոլեան, Երուանդ Տէմիրճեան, Ժիրայր Փալամուտեան եւ Տիրան Կարապետեան[11]:

1932 Յունիս 11՝ Գահիրէի Թատրոն Փրենթանիա, Հայկական Անկախութեան 14-րդ տարեդարձ, Հ.Յ.Դ. Գահիրէի Կոմիտէի նախաձեռնութեամբ: Բեմին խորքը դրուած էր Արամի մեծադիր նկարը, գծուած Մանավեանի կողմէ[12]:

Օգոստոսին, Աղեքսանդրիոյ Ազգային Գերեզմանատան Մատրան կը յանձնուի Ս. Գէորգ պատկերը, գործ Մանավեանի[13]:

Կը ծախէ Աղեքսանդրիոյ լուսանկարչատունը եւ կը տեղափոխուի Գահիրէի Շուպրա թաղամասը, ուր կը մնայ իր ամբողջ կեանքը[14]:

1932-1936 եւ 1939-1941-ին նկարչութիւն կը դասաւանդէ Գալուստեան Ազգային Վարժարանին մէջ[15]:

1933 Մարտ 5-31-ին, Գահիրէի Էմատ Ալ-Տին փողոցի յարկաբաժինի մը մէջ, ինք եւ Երուանդ Տէմիրճեան կը ցուցադրեն իրենց գործերը: Տէմիրճեան կը ցուցադրէ շուրջ 20 նկարներ, Մանավեան՝ շուրջ 50, որոնցմէ՝ *Նուզհայի պարտէզը*, *Ալեկոծ ծովը*, *Բիւզանդական տաղաւարը*, *Մէքսի փարոսը*, *Նեղոսի եզերքները*, *Մահմուտիէի ջրանցքը*: Ցուցահանդէսը բաւական լաւ արձագանգ կ'ունենայ հայ եւ ֆրանսագիր մամուլին մէջ[16]:

1933-1935-ին *Յուսաբեր* օրաթերթին մէջ քանիցս կը յայտարարուի՝ որ ան նկարչութեան դասեր կու տայ Նաւասարդ Ակումբին մէջ (Իպրահիմ փաշա փողոց, նախկին Քամէլ փողոց, թիւ 4)[17]:

1935 Դեկտեմբեր 28՝ Գահիրէի Ամերիկեան Համալսարանի Էուըրթ Մեմորիըլ Հոլ, երաժշտական

երեկոյթ Կոմիտաս Վարդապետի յիշատակին, նախաձեռնութեամբ Համազգային Ընկերութեան։ Բեմին վրայ Կոմիտասի նկարը՝ զոր լուսանկարէ մը գեղանկարած էր Մանավեան[18]։

1937-1938-ին, Լոնտոնի Egypt Exploration Society-ն պեղումներ եւ հնագիտական հետազօտութիւններ կը կատարէ Հարաւային Եգիպտոսի Արմանթ քաղաքը, ղեկավարութեամբ Օլիվըր Մայըրսի եւ Սըր Ռոպըրթ Մոնտի, որուն կը մասնակցին Մանավեան, Ժիրայր Փալամուտեան եւ իր եղբայրը Յակոբ Փալամուտեան[19]։

Egypt Exploration Society-ի արխիւին մէջ պահպանուած են հայերուն մասին տեղեկութիւններ։

1937 Նոյեմբեր 4-ին Օ. Մայըրս կը գրէ. «Գահիրէի մէջ ներգրաւուեցաւ հետեւեալ անձնակազմը՝ [...] Վահրամ Մանավեան՝ հայ մը, իբրեւ լուսանկարիչ, ամսական £15-ով»։ Նոյեմբեր 20-ին ան կը նշէ՝ որ «լուսանկարիչ Վահրամ Մանավեան ոչ միայն կատարեալ լուսանկարներ կը հանէ, ինչպէս պիտի տեսնենք, բայց նաեւ գերազանց գծագրիչ եւ նկարիչ մըն է», աւելցնելով. «Մանավեան Քոմ Էլ Ապտի եւ Օսիրիսի երկու գերազանց նկարչական վերականգնումներ կատարեց»[20]։

Այս արշաւախումբին մաս կը կազմէր չինացի հնէաբան Շիա Նաէ (Xia Nai), որուն օրագրութիւնը կը պահուի նոյն արխիւին մէջ.

1 *Յունուար* 1938. *Ուշ գիշերը օգնեցի պր. Մանավեանին իր գծագրութիւններուն համար որովհետեւ ան եգիպտերէն չի հասկնար եւ քերուածքի պատճառով յստակ չէին տրորուած մասերը*[21]։

5 *Յունուար* 1938. *Երեկոյեան Մանավեանին օգնեցի գծելու քարը եւ ջանադիր կերպով գծելու բաշխումի նախագիծը։ [...] Իմ օգնականս է պր. Մաք Տոնալտ, իսկ միւս չորս օգնականները վերցուած են տեղական բնակչութենէն։ Օգնականներէս մէկը Ռեւաշ անունով խոպացի հրեայ մըն է։ Ան աշխատած է իբրեւ հաշուապահ, քարտուղար եւ այլ փոքր պաշտօններ։ Պր. Ռեւաշի ամսականն է 20 ֆունտ եւ իրեն կը տրամադրենք ճաշ եւ գնացքի երթալ-գալու տոմսակ դէպի Գահիրէ։ Ուրիշ օգնական մըն է Փալամուտեան [Ժիրայր]՝ պր. Մանավեանի աշակերտը։ Ան հիմնականապէս կ'աշխատի գծագրութեան եւ լուսանկարչութեան վրայ։ Կը ստանայ ամսական 15 ֆունտ եւ նոյնպէս գնացքի տոմսակներ։ Վերջին օգնականը Փալամուտեանի փոքր եղբայրն է [Յակոբ], որ վարորդ մըն էր։ Ան հայ է եւ կրնայ խօսիլ ֆրանսերէն ու արաբերէն*[22]։

9 *Յունուար* 1938. *Երեկոյեան օգնեցի Մանավեանին Օսիրիսի արձանի հիերոկլիֆները ընդօրինակելու համար*[23]։

Վերականգնուած Օսիրիսի նկարը կը հրատարակուի Մոնտի եւ Մայըրսի Արմանթի նուիրուած հատորին մէջ[24]։

Արմանթի մէջ 1937-ին Մանավեան կը նկարէ հետախուզութեան մէջ կազմակերպիչ դեր ունեցած ռաիս Ալի էս Սուէֆիի բնակարանը՝ շրջապատող բնանկարով։ Իւղաներկ գունաւոր նկարը ներկայիս կը պահուի Egypt Exploration Society-ի Լոնտոնի արխիւր եւ տեղադրուած է կայքէջին վրայ[25]։

1939 Յունուարի կէսերուն՝ Գահիրէի Էմատ Ալ-Տին Փողոցի սթուտիոյին մէջ, լուսանկարիչ Ժան Վայմպերկ կազմակերպած է նկարչական ցուցահանդէս։ Կը ցուցադրուի բժիշկ Ալի Փաշա Իպրահիմի մեծադիր նկարը՝ պաշտօնական համազգեստով, զոր նկարած էր Մանավեան, առ ի երախտագիտութիւն իր մօտիկ պարագաներէն մէկուն կեանքը փրկող յաջող գործողութեան համար։ Մանավեան նկարը նուիրած էր Փաշային, որմէ Վայմպերկ փոխ առած էր ցուցադրութեան համար[26]։

1941-1945-ին կ'աշխատի Նիւ Զելանտի Երկրորդ Արշաւախումբի Ուժի (New Zealand Expeditionary Force) Մաատիի [Գահիրէ] Ճամբարի Հետազօտական Բաժանմունքը, ուր, պատահաբար, իր գործընկերները կ'ըլլան Ժիրայր Փալամուտեան եւ Յովհաննէս Տրնկճեան[27]։

1947-1948-ի ձմռան, Խարթումի Gordon Memorial College-ը արշաւախումբ կը ղրկէ Նեղոսի Երկրորդ Սաղանքը (Cataract)՝ Ուատի Հալֆայի հիւսիսը։ Աշխատանքը ստանձնած էին Օլիվըր Մայըրս, աջակցութեամբ իր տիկնոջ եւ լուսանկարիչ-արուեստագէտ Վահրամ Մանավեանի։ Իրենց կ'օգնէին Քուֆթէն երեք աշխատաւորներ եւ 18 տեղացի երեխաներ։ Նպատակն էր ուսումնասիրել ժայռապատկերները եւ գտնել անոնց ժամանակաշրջանը՝ որ կ'երկարի վաղ Նոր Քարի Դարէն մինչեւ նոր ժամանակները[28]։

1949 Յունիս 10-ին, Խարթումի (Սուտան) Կրան Օթէլին մէջ կը ցուցադրեն Ժիրայր Փալամուտեան եւ Մանավեան։ Մանավեանի պարագային, Ուատի Հալֆա կատարած վերջին արշաւը կ'ունենայ իր անմիջական բացայայտումը։ Ան կը ցուցադրէ հին նուպիական ժայռային գծագրութիւններու վերարտադրութիւններ, Նոր Քարէ Դարու ժողովուրդներու ժայռային գծագրութիւններու նմոյշներ՝ մարդկային դիմագիծեր, պարողներ, լիպիացի որսորդներ եւ բազմաթիւ կենդանիներ, ինչպէս նաեւ երեք ջրաներկներ՝ հեռանկար որ կը նայի դէպի հիւսիս՝ Ուատի Հալֆա, եկեղեցի մը եւ բերդ մը[29]։

1951 Դեկտեմբեր 9-16՝ Գահիրէի Արդի Արուեստի Թանգարան, Մանավեանի անհատական ցուցահանդէս։ Կը ցուցադրէ 48 իւղաներկ եւ 12 ջրաներկ նկարներ՝ *Անձրեւոտ եղանակ*, *Վերջալոյս*, *Կոյրը*, *Մայրամուտ*, *Դաշտի ճամբան*, *Կոստանդինի տաղաւար*, *Դաշտի ճամբան*, *Փոխադրանաւ Նեղոսի վրայ*, *Արեւի տպաւորութիւններ*, *Գառնուկները*, եւլն., ինչպէս նաեւ վերարտադրութիւններ քարի վրայ փորագրուած գծագրութիւններուն, որոնք հրատարակուած են Օ. Մայըրսի գիրքին մէջ[30]։

Մանավեանի առաջին անհատական ցուցահանդէսն էր Եգիպտոսի մէջ։ Բնականաբար, առաջին անգամ ըլլալով ամբողջ սեւեռումը պիտի ըլլար իր վրայ։ Այստեղ արդէն իր արուեստը կը գնահատուի իբրեւ ժամանակավրէպ։ Բիւզանդ Կռանեան դիտել կու տայ *Յուսաբեր*ի մէջ.

Նկարիչ Վահրամ Մանավեան հին սերունդի մարդ է։ Աւելի քան կէս դար է կը ծառայէ նկարչութեան եւ նկարչական արուեստի ուսուցման։ Իր աշակերտներէն ոմանք արդէն հասած են որոշ համբաւի։

Ըսի՝ «հին սերունդ»ի մարդ է, որովհետեւ իր արուեստն

ալ կը յատկանշուի «հին» դպրոցով: Դասական մըն է մինչեւ ոսկորներուն ծուծը եւ արդիական արուեստի հանդէպ ունի այլամերժութիւն մը, որ մոլեռանդութեան կը հասնի: Իր արուեստը 1800*ական նկարչութիւնն է, որ դեռ կը յամառի իր գոյութիւնը պահել նոր հոսանքներու դէմ*[31]:

Պերճ Սոմճեան.

Մանավեանի հետեւած ճամբան կը կասեցնէ արուեստագէտի մը թռիչքը, բայց, այնուամենայնիւ, ան կ'աշխատի բանաստեղծութիւն դնել իր գործերուն մէջ[32]:

Ցուցահանդէսը կը քննադատէ ֆրանսագիր Gabriel Boctor[33]:

Կը մահանայ 1952 Ապրիլ 10-ին, Գահիրէի մէջ[34]:

Ճիշդ մէկ տարի ետք՝ 1953 Ապրիլ 23-ին, Գահիրէի Իտալական Հիւանդանոցին մէջ կը մահանայ Վահրամի եղբայրը՝ գրող եւ երգիծագիր Յարութիւն (յայտնի՝ Սարկաւագ ծածկանունով)[35]:

Ըստ Հրանդ Քէշիշեանի բանաւոր աղբիւրէ մը ստացած տեղեկութեան, սուրիացի մը՝ որ 1940-ականներու վերջերը բարեկամացած էր որոշ հայերու հետ, կը վերցնէ Մանավեանի Շուպրայի բնակարանը գտնուող հեղինակային շուրջ 50-60 իւղաներկներ եւ 12-15 ջրաներկներ, որոնք այսօր կը համարուին կորսուած:

Մանավեանի քրօքիներ եւ նկարներու լուսանկարներ (մեծ մասամբ սեւ-ճերմակ վերարտադրութեամբ) լոյս տեսած են մամուլին մէջ՝ *Սարկաւագին տարեցոյցը*, *Փունջ*, *Յուսաբեր*, *Արեւ*, *Գիր եւ արուեստ*, *Արաքս*[36]:

Հրանդ Քէշիշեան համառօտագրած է իր ոճը.

Ներկայիս, Մանավեանի մահէն երկար տարիներ ետք, ապշեցուցիչ իրականութիւն մըն է այն փաստը՝ որ 20-րդ դարու առաջին կէսին ապրած ու ստեղծագործած ըլլայ նկարիչ մը՝ որուն անմշակ ու հնակերպ ենթադրեալ-իրապաշտական կամ աւելի ճիշդ՝ լուսանկարային-բնապաշտական ոճին արմատները գտնուած ըլլան 17-րդ դարու հոլանտական արուեստին մէջ: Անկասկած, թեքնիքապէս ան բծախնդիր վարպետ մըն է, թէեւ գեղարուեստական առումով կը պակսին ինքնատպութիւնն ու ստեղծարարութիւնը[37]:

Իր աշակերտներէն կարելի է յիշել՝ Արտաւազդ Եոզկաթլեան, Ժիրայր Փալամուտեան, Անահիտ Արթինեան եւ Յովհաննէս Տրնկճեան:

Յետմահու, իր նկարներէն սակաւաթիւ նմոյշներ ցուցադրուած են եգիպտահայ նկարիչներու հաւաքական ցուցահանդէսներու:

1962-ի կէսերուն, Հայաստանի Պետական Պատկերասրահը կը կազմակերպէ սփիւռքահայ նկարիչներու ցուցահանդէս, ուր տեղ գտած էին եգիպտահայերը: Կը ցուցադրուի Մանավեանէն մէկ նկար[38]:

2008 Նոյեմբեր 6-12՝ Աղեքսանդրիոյ Աթըլիէ, եգիպտահայ նկարիչներու ցուցահանդէս՝ նուիրուած աղեքսանդրահայ նկարիչ Համբար Համբարձումեանի յիշատակին, կազմակերպութեամբ Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ Հ.Բ.Ը.Միութիւններուն, գեղարուեստական պատասխանատու՝ Հրանդ Քէշիշեան: Ցուցադրուած էր Մանավեան:

2009 Նոյեմբեր 23-29՝ Գահիրէի Ալ-Հանակէր Մշակութային Կեդրոն, եգիպտահայ վեց սերունդ նկարիչներու ցուցահանդէս, կազմակերպութեամբ Գահիրէի Հ.Բ.Ը.Միութեան եւ նոյնպէս Հ. Քէշիշեանի գեղարուեստական պատասխանատուութեամբ: Կային նաեւ Մանավեանի երկու նկարներ՝ Քրէտեան ընտանիքի եւ Վահէ Վարժապետեանի անձնական հաւաքածոներէն:

Այսօր կարելի է գտնել Մանավեանի հետեւեալ նկարները.

1. *Գետի տեսարան նաւակով*, Եգիպտոս, 1924: Իւղաներկ փայտի վրայ, 36x27 սմ.: Հայաստանի Ազգային Պատկերասրահ:

2. *Պտուղ. Նաթիւր-մորթ*, 1949: Ջրաներկ թուղթի վրայ, 22.5x44.5 սմ.: Քրէտեան ընտանիքի հաւաքածոյ, Գահիրէ[39]:

3. *Խրիմեան Հայրիկի դամանկար*: Ջրաներկ թուղթի վրայ, 27x18 սմ.: Վահէ Վարժապետեանի սեփականութիւն, Գահիրէ[40]:

4. *Ծովային տեսարան*, Աղեքսանդրիա: Իւղաներկ փայտի վրայ, 31x40 սմ.: Արծրունի ընտանիքի հաւաքածոյ, Գահիրէ[41]:

5. *Կօշիկի փոքրիկ մաքրողները*: The Shafik Gabr Collection, Ուաշինկթըն[42]:

6. *Ռաիս Ալի էս Սուէֆիի բնակարանը*, Արմանթ, 1937: Իւղաներկ, 24x45 սմ.: Egypt Exploration Society-ի արխիւ, Լոնտոն[43]:

7. Իսթանպուլի մէջ, İstanbul Antik Sanat երկար տարիներ է աճուրդի դրած է Մանավեանի 1915 թուականի Աղեքսանդրիոյ տեսարան մը, իւղաներկ կտաւի վրայ, 22x35 սմ.: Ասիկա շատ հաւանաբար 2000-ականներուն սկիզբը եգիպտահայ անհատներէ թուրք կազմակերպութեան մը գնած նկարներէն մէկը ըլլայ[44]:

Յաջորդ էջերուն ներկայացուած երգիծանկարները, արդարեւ, կը բացայայտեն վրձինի ճկունութիւն մը եւ գոյներու մեղմ համադրութիւն: Այս շարքէն զատ ունի նաեւ 1917 թուականի այլ երգիծանկար մը բաց նամակի վրայ:

Հ. Ա.

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Տիգրան Մանավեանի կենսագրութիւնը տես՝ Տիգրան Մանավեան, *Վարդան Մամիկոնեան*, Կ. Պոլիս, 1911, էջ Ա.-ԺԴ.: Վահան Զարդարեան, *Յիշատակարան*, երկրորդ հատոր, Կ. Պոլիս, 1911, էջ 327-329: Հ. Սիմէոն Երեմեան, *Ազգային դէմքեր. գրագէտ հայեր*, եօթներորդ շարք, Վենետիկ, 1914, էջ 35-41:
2. Աւետիս Եափուճեան, *Եգիպտահայ մշակոյթի պատմութիւն*, Գահիրէ, 1981, էջ 464-465: Hrant Keshishian, 'Vahram Manavian,' *AGBU Egypt*, https://agbuegypt.com/artist/vahram-manavian/
3. Թղթակից, «Ազգային կեանքը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Հոկտեմբեր 1924, Ժ. տարի, թիւ 90, էջ 2:
4. «Պօղոսեան Վարժարանին շուրջ. հին եւ նոր պայմանագրութիւններ», *Արեւ*, 28 Դեկտեմբեր 1928, ԺԵ. տարի, թիւ 3010, էջ 1-2:
5. Վ. Մանավեան, «Պլոք»ի զաղտնի պայմանագրութիւնը», *Յուսաբեր*, 19 Դեկտեմբեր 1928, ԺԴ. տարի, թիւ 222, էջ 2: «Պօղոսեան Վարժարանին շուրջ. հին եւ նոր պայմանագրութիւններ», *Արեւ*, 28 Դեկտեմբեր 1928, ԺԵ. տարի, թիւ 3010, էջ 2:
6. «Տասնաբանեայ...», *Սաւառնակ*, 10 Նոյեմբեր 1928, 10-րդ

տարի, թիւ 34: Վ. Տ. Մանավեան, «Երկու խօսք», *Յուսաբեր*, 19 Դեկտեմբեր 1928, ԺԴ. տարի, թիւ 222, էջ 2: «Պօղոսեան Վարժարանին շուրջ. հին եւ նոր պայմանագրութիւններ», *Արեւ*, 28 Դեկտեմբեր 1928, ԺԵ. տարի, թիւ 3010, էջ 1-2:

7. Վահրամ Մանավեան, «Առ որ անկ է», *Յուսաբեր*, 1 Սեպտեմբեր 1949, ԼԵ. տարի, թիւ 127, էջ 3:
8. «Մահ՝ այրի տիկին Աննա Մանավեանի», *Սաւառնակ*, 21 Փետրուար 1931, 13-րդ տարի, թիւ 2, էջ 1:
9. «Փարամազ Միութեան բացումը», *Արարս*, 9 Ապրիլ 1932, Է. տարի, թիւ 15 (291), էջ 4:
10. «Միրիճան Մանավեան», *Արարս*, 21 Մայիս 1932, Է. տարի, թիւ 21 (297), էջ 3:
11. Ս. Կ., «Աղեքսանդրիոյ նկարչական ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 24 Մայիս 1932, ԺԸ. տարի, թիւ 44, էջ 2: Մանուշ, «Աղեքսանդրիոյ երրորդ նկարահանդէսը», *Արեւ*, 30 Մայիս 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4061, էջ 2: Ա., «Գեղարուեստական ցուցահանդէս. հայերու պատուաբեր մասնակցութիւնը», *Արարս*, 4 Յունիս 1932, Է. տարի, թիւ 23 (299), էջ 4: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, պատրաստեց՝ Հայկ Աւագեան, Գահիրէ, Ջահակիր (Յաւելուած ԾԶ.-56), 2023, էջ 43:
12. Ա., «Հայկ. անկախութեան տօնակատարութիւնը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 16 Յունիս 1932, ԺԸ. տարի, թիւ 64, էջ 1:
13. «Շնորհակալիք», *Արարս*, 13 Օգոստոս 1932, Է. տարի, թիւ 33 (309), էջ 4:
14. Hrant Keshishian, 'Vahram Manavian.'
15. Անդ:
16. «Նկարչական ցուցահանդէս», *Արեւ*, 3 Մարտ 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4296, էջ 3: «Նկարչական շքեղ ցուցահանդէս», *Զէյլին*, 4 Մարտ 1933, 15-րդ տարի, թիւ 8, էջ 1: Գ. Զ., «Տէմիրճեան-Մանավեան նկարահանդէսը», *Արեւ*, 7 Մարտ 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4299, էջ 3: «Յանդուգն ձեռնարկը», *Զէյլին*, 18 Մարտ 1933, 15-րդ տարի, թիւ 10, էջ 1: «Մեր երկու տաղանդաւոր նկարիչները», *Սաւառնակ*, 25 Մարտ 1933, 15-րդ տարի, թիւ 11, էջ 1: «Ուշադրութիւն», *Արեւ*, 31 Մարտ 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4320, էջ 1: «Երկու հայ արուեստագէտներ», *Սարկաւագին եգիպտահայ տարեցոյցը 1934*, էջ 31-32: Լիպարիտ Նազարեանց, «Տէմիրճեան-Մանավեան նկարահանդէսը», *Սարկաւագին եգիպտահայ տարեցոյցը 1934*, էջ 34-37: «Տէմիրճեան-Մանավեան նկարահանդէսը եւ օտար մամուլը», *Սարկաւագին եգիպտահայ տարեցոյցը 1934*, էջ 38-39: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 43-44:
17. *Յուսաբեր*, 23 Նոյեմբեր 1933, ԺԹ. տարի, թիւ 198, էջ 4: *Յուսաբեր*, 25 Մայիս 1934, Ի. տարի, թիւ 45, էջ 4: *Յուսաբեր*, 16 Յունուար 1935, Ի. տարի, թիւ 243:
18. Ա. Ա., «Համազգայինի երգահանդէսը Կոմիտաս Վարդապետի յիշատակին», *Յուսաբեր*, 31 Դեկտեմբեր 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 232:
19. «Հայեր կը մասնակցին Արմանի հնագիտական հետազօտութիւններուն», *Արեւ*, 11 Յունիս 1938, ԻԲ. տարի, թիւ 5912, էջ 1:
20. Stephanie Boonstra, 'The House of Ali Suefi at Armant,' *Egypt Exploration Society*, 28 April 2020, https://www.ees.ac.uk/resource/the-house-of-ali-suefi-at-armant.html
21. Wendy Doyon, 'Xia Nai's Egypt in the Archaeology of China: Field Workers and Field Methods in Xia Nai's Diary at Armant, Egypt, 1938,' in *Addressing Diversity: Inclusive Histories of Egyptology*, Münster: Zaphon, 2023, p. 520.
22. Անդ, էջ 521:
23. Անդ, էջ 522:
24. Sir Robert Mond and Oliver H. Myers, *Temples of Armant: A Preliminary Survey*, The Text, London: The Egypt Exploration Society, 1940, p. 49. Sir Robert Mond and Oliver H. Myers, *Temples of Armant: A Preliminary Survey*, The Plates, London: The Egypt Exploration Society, 1940, plate XV.
25. https://ees.soutron.net/Portal/Default/en-GB/RecordView/Index/16649
26. Հետաքրքիր մը, «Լուսաբանութիւն մը», *Սաւառնակ*, 21 Յունուար 1939, 21-րդ տարի, թիւ 2, էջ 9:
27. Hrant Keshishian, 'Vahram Manavian.'
28. Oliver H. Myers, 'Drawings by the Sudanese Artists of Seven Thousans Years Ago: Neolithic Rock Drawings from the Pot-Holes of the Nile,' *The Illustrated London News*, 13 November 1948, Volume 213, No. 5717, pp. 556-557. *Jaarbericht No 13 van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux*, Leiden, p. 277.
29. «Ժիրայր Փալամուտեան եւ իր վարպետը Վահրամ Մանաւեան կը ցուցադրեն Սուտանի մէջ», *Յուսաբեր*, 22 Յունիս 1949, ԼԵ. տարի, թիւ 69:
30. *Յուսաբեր*, 3 Դեկտեմբեր 1951, ԼԷ. տարի, թիւ 204: Բիւզանդ Կռանեան, «Վահրամ Մանավեան», *Յուսաբեր*, 6 Դեկտեմբեր 1951, ԼԷ. տարի, թիւ 207: «Նկար մը Վ. Մանավեանի ցուցահանդէսէն», *Յուսաբեր*, 8 Դեկտեմբեր 1951, ԼԷ. տարի, թիւ 209: «Եգիպտահայ նկարիչ Վ. Մանավեանի ցուցահանդէսը», *Արեւ*, 11 Դեկտեմբեր 1951, ԼԷ. տարի, թիւ 10.031, էջ 4: Պերճ Թ. Մոմճեան, «Վահրամ Մանավեանի նկարչական ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 17 Դեկտեմբեր 1951, ԼԷ. տարի, թիւ 216: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 109-110:
31. Բիւզանդ Կռանեան, «Վահրամ Մանավեան», *Յուսաբեր*, 6 Դեկտեմբեր 1951, ԼԷ. տարի, թիւ 207:
32. Պերճ Թ. Մոմճեան, «Վահրամ Մանավեանի նկարչական ցուցահանդէսը», Յուսաբեր, 17 Դեկտեմբեր 1951, ԼԷ. տարի, թիւ 216:
33. Hrant Keshishian, 'Vahram Manavian.'
34. «Մահ նկարիչ Վ. Մանավեանի», *Արեւ*, 15 Ապրիլ 1952, ԼԷ. տարի, թիւ 10.136, էջ 4:
35. «Յարութիւն Տ. Մանավեանի մահը», *Յուսաբեր*, 23 Ապրիլ 1953, ԼԹ. տարի, թիւ 19:
36. Համառօտ ցանկը տես՝ *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 187:
37. Hrant Keshishian, 'Vahram Manavian.'
38. Ս., «Սփիւռքահայ նկարիչներու ցուցահանդէսը Երեւանի մէջ», *Արեւ*, 2 Յուլիս 1962, ԽԸ. տարի, թիւ 13.247, էջ 2:)
39. https://agbuegypt.com/artist/vahram-manavian/#read-more
40. https://agbuegypt.com/artist/vahram-manavian/#read-more
41. https://agbuegypt.com/artist/vahram-manavian/#read-more
42. https://www.eastwestdialogue.org/about/the-paintings/the-shafik-gabr-collection/
43. https://ees.soutron.net/Portal/Default/en-GB/RecordView/Index/16649
44. https://www.istanbulantiksanat.com/en/product/10177813/vahram-manavian-1880-1952-peyzaj-i-skenderiye-22-x-35-cm-1915-tarihli-tu

V. Manavian
1916
Step this way, miss.

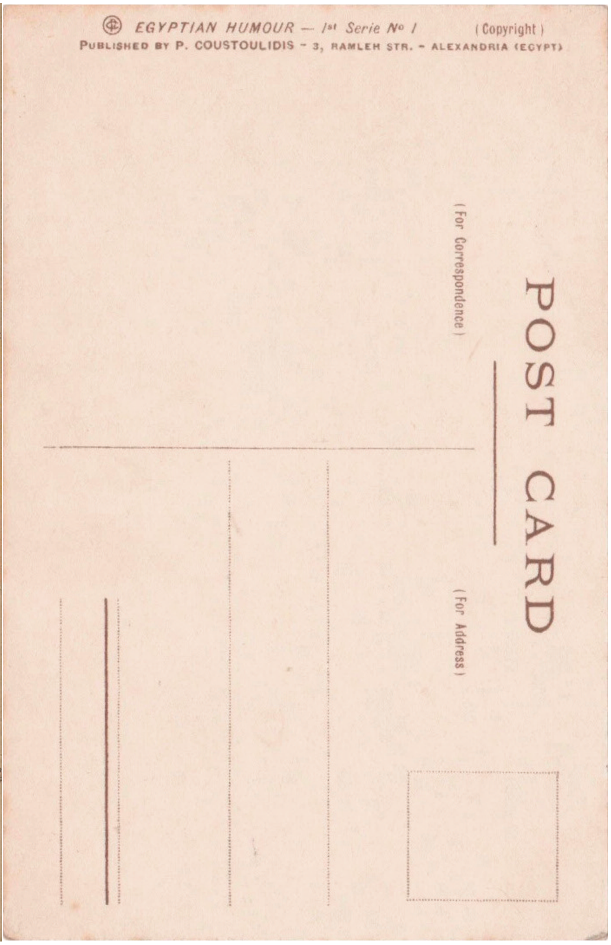
EGYPTIAN HUMOUR — 1st Serie No 1
(Copyright)
PUBLISHED BY P. COUSTOULIDIS - 3, RAMLEH STR. - ALEXANDRIA (EGYPT)
(For Correspondence)
POST CARD
(For Address)

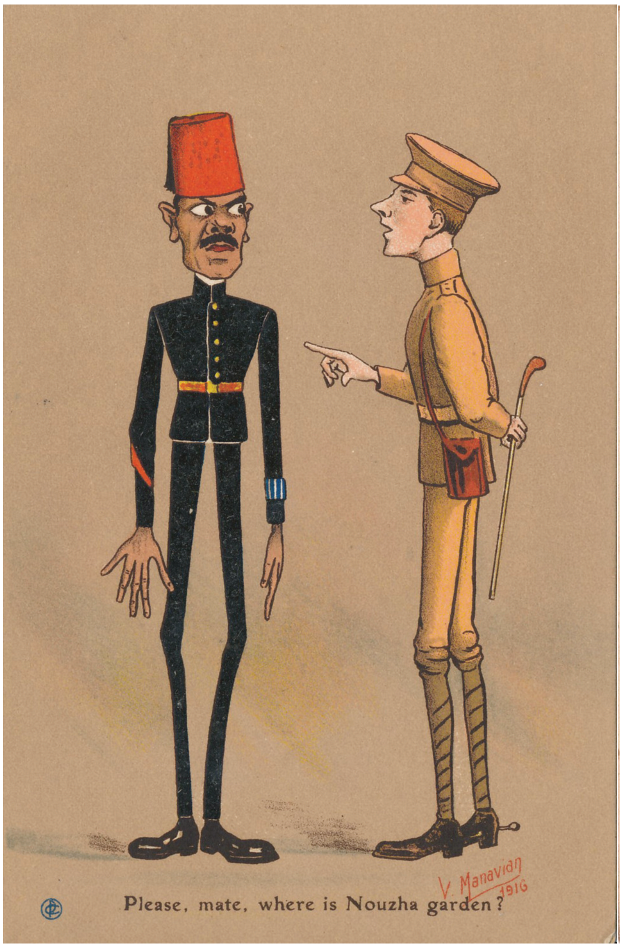
V. Manavian
1916
Please, mate, where is Nouzha garden?

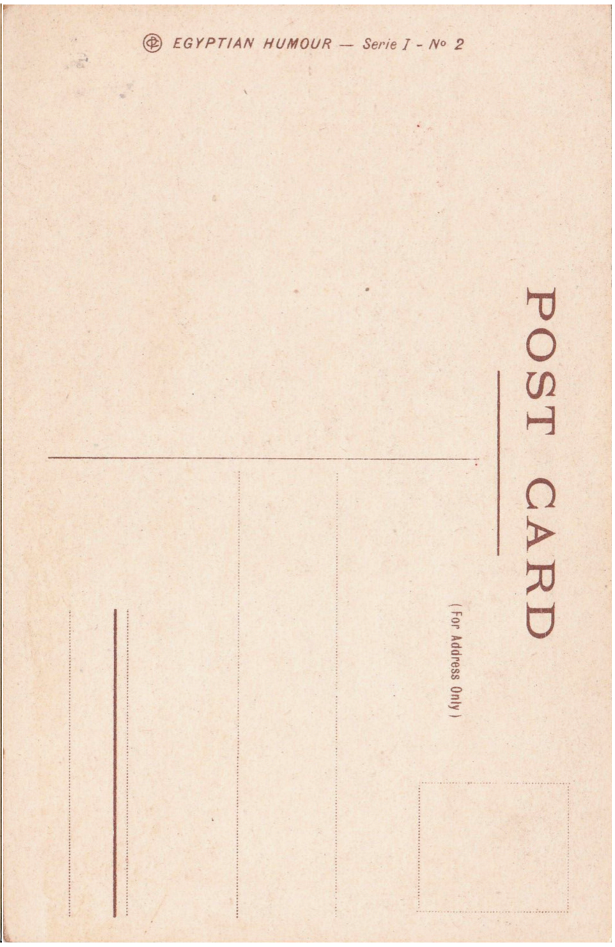
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 2
POST CARD
(For Address Only)

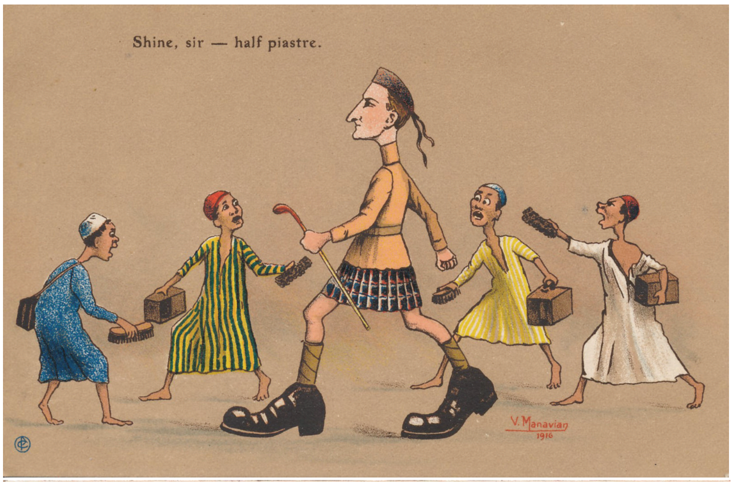
Shine, sir — half piastre.
V. Manavian
1916

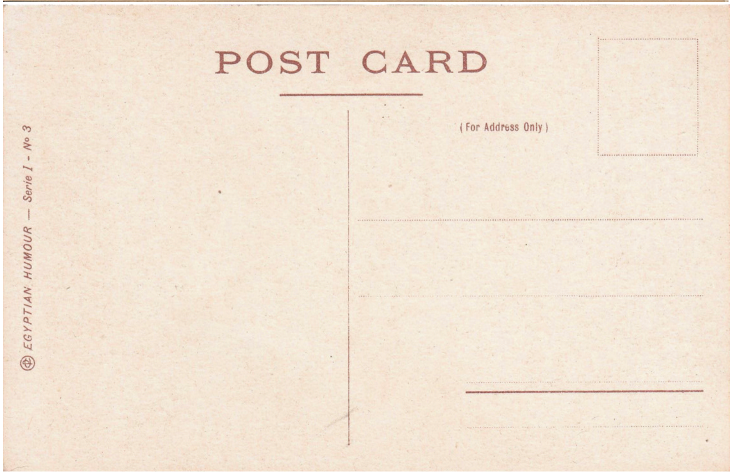
POST CARD
(For Address Only)
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 3

Very good, very nice sticks.
V. Manavian
1916

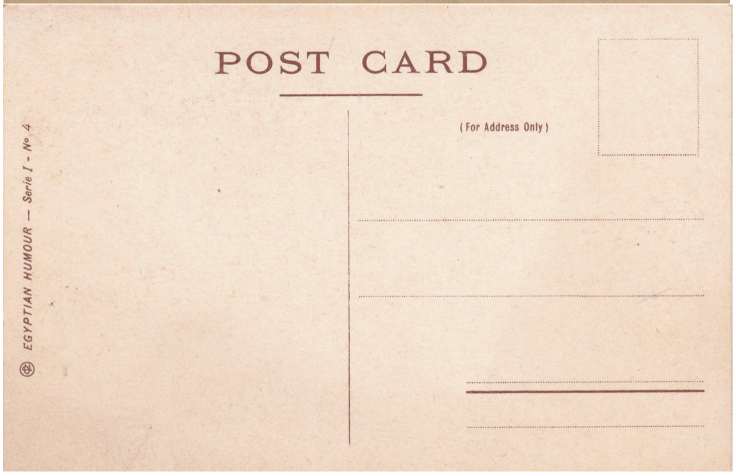
POST CARD
(For Address Only)
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 4

Push on with it, Mohamed.
V. Manavian
1916

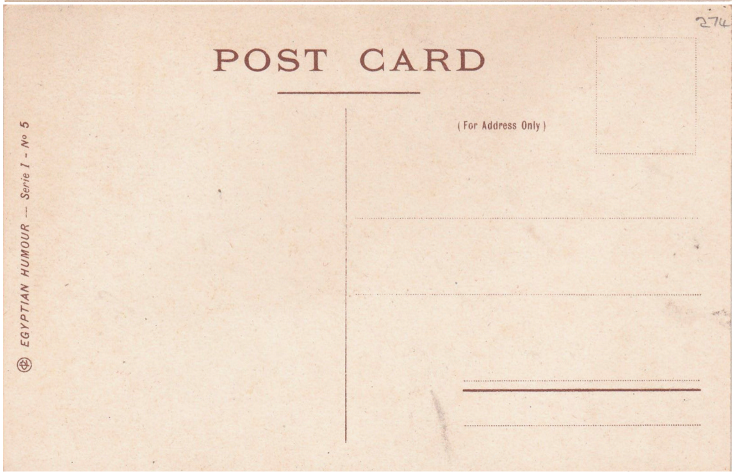
274
POST CARD
(For Address Only)
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 5

V. Manavian
1916
Get out! Etla barra!

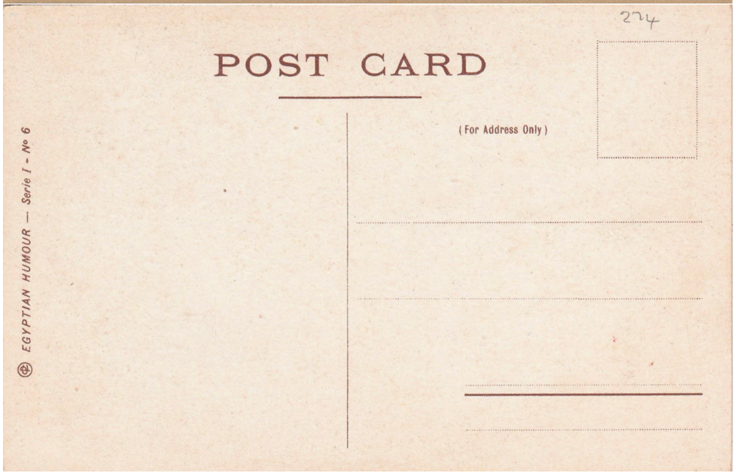
274
POST CARD
(For Address Only)
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 6

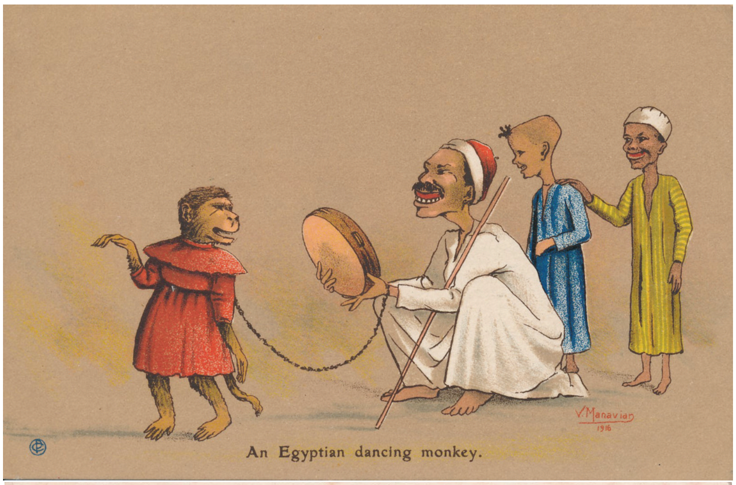
V. Manavian
1916
An Egyptian dancing monkey.

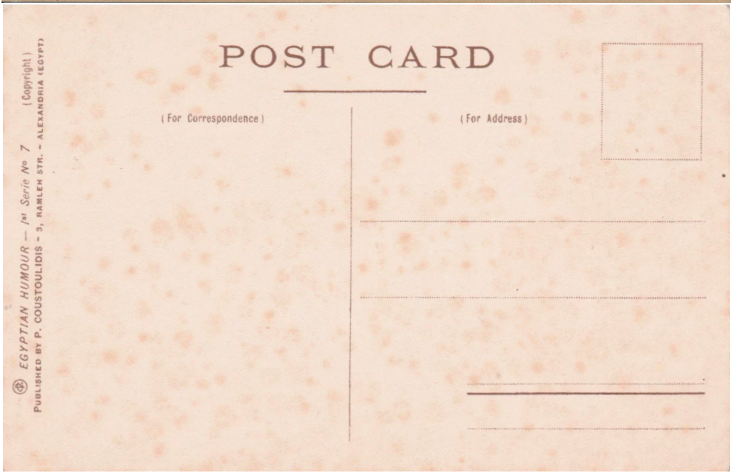
POST CARD
(For Correspondence)
(For Address)
EGYPTIAN HUMOUR — 1st Serie No 7 (Copyright)
PUBLISHED BY P. COUSTOULIDIS - 3, RAMLEH STR. - ALEXANDRIA (EGYPT)

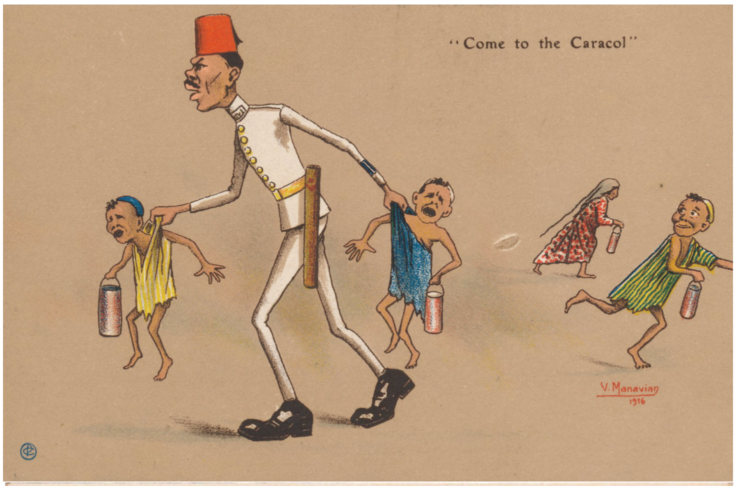
"Come to the Caracol"
V. Manavian
1916

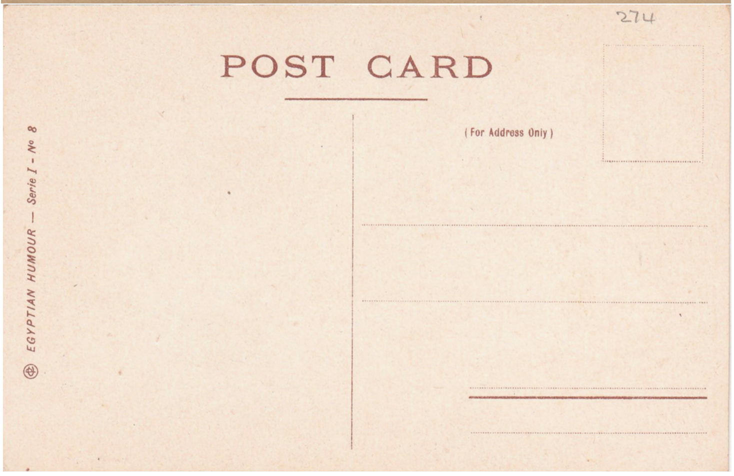
274
POST CARD
(For Address Only)
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 8

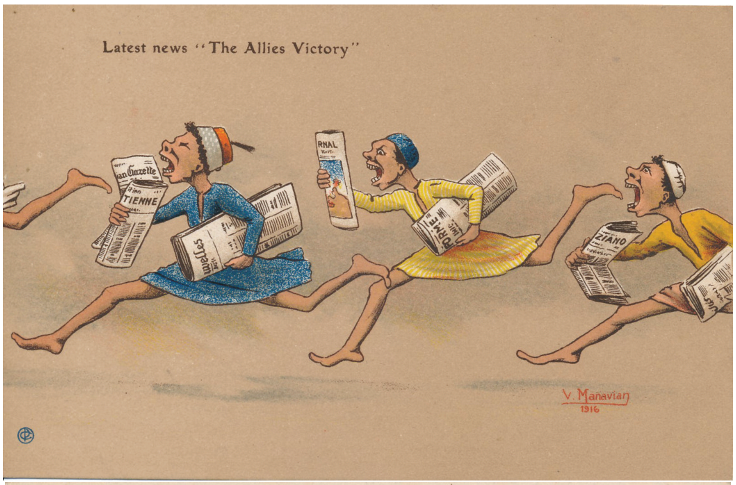
Latest news "The Allies Victory"
V. Manavian
1916

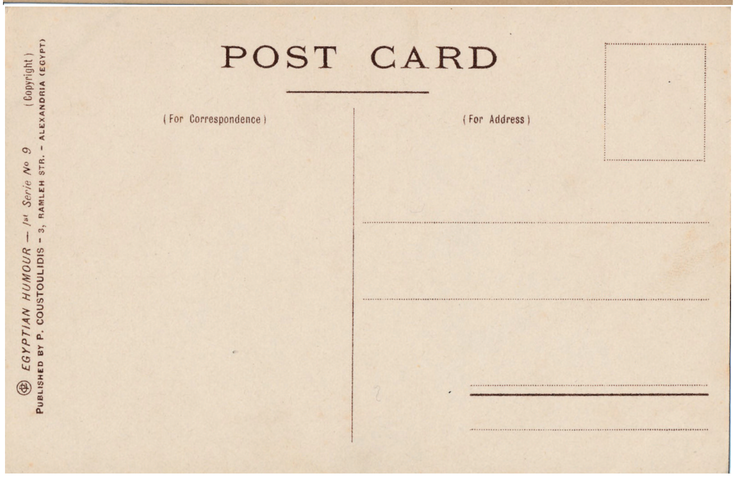
POST CARD
(For Correspondence)
(For Address)
EGYPTIAN HUMOUR — 1st Serie No 9 (Copyright)
PUBLISHED BY P. COUSTOULIDIS - 3, RAMLEH STR. - ALEXANDRIA (EGYPT)

An arab band.
V. Manavian
1916

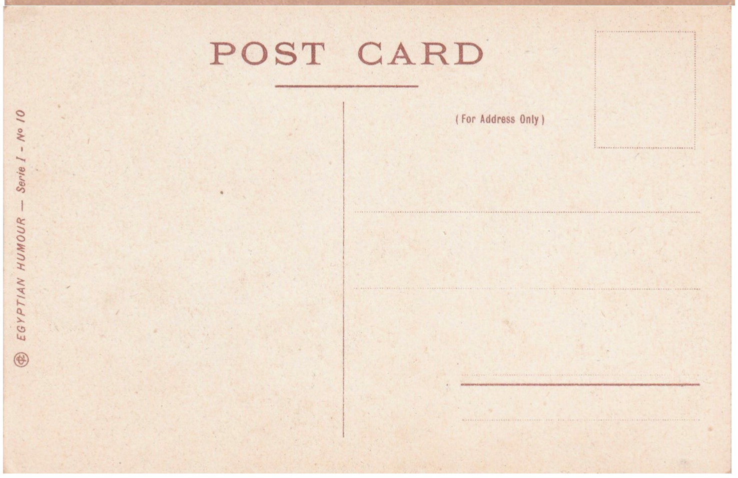
POST CARD
(For Address Only)
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 10

V.Manavian
1916
An Egyptian fortune-teller.

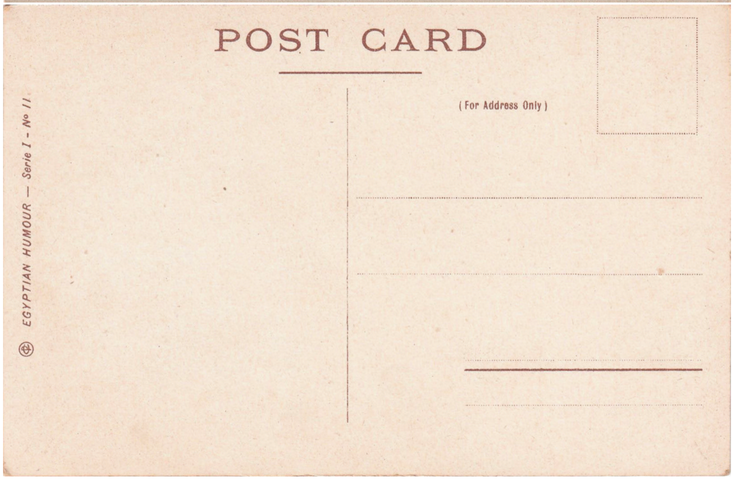
POST CARD
(For Address Only)
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 11

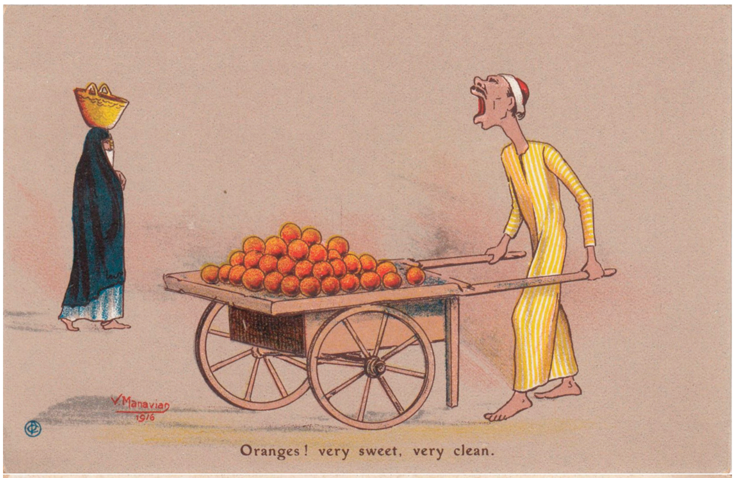
V.Manavian
1916
Oranges! very sweet, very clean.

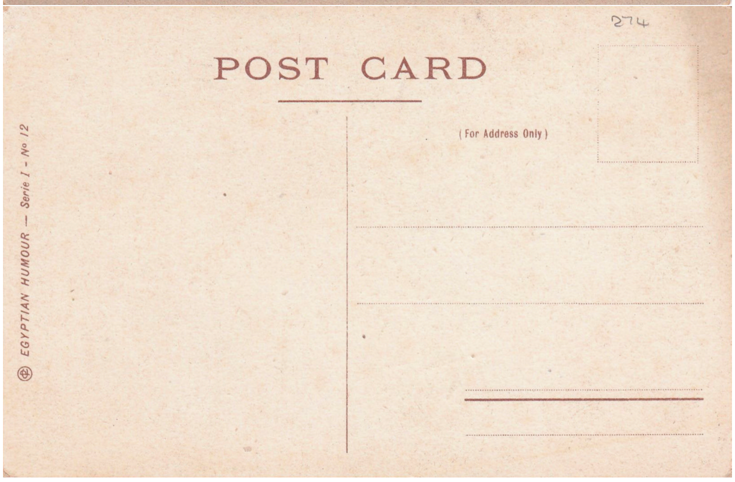
274
POST CARD
(For Address Only)
EGYPTIAN HUMOUR — Serie I - No 12

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Մարտ 15-ին, Եգիպտոսի Ազգային Փոստի Վարչութիւնը լոյս ընծայեց յիշատակի դրոշմաթուղթ (50 եգիպտական ոսկի դրամական միաւոր) եւ բաց նամակ (postal card) (20 ոսկի)՝ նուիրուած առաջին եգիպտական արտաքին գործոց հիմնարկի 200-ամեակին: 1826-ին, Մոհամմատ Ալի հիմնեց Առեւտուրի եւ Արտաքին Գործոց Գրասենեակը, որ հանդիսացաւ Եգիպտոսի արտաքին յարաբերութիւնները եւ առեւտրական դիւանագիտութիւնը կարգաւորող առաջին կազմակերպուած հիմնարկը: Թէ՛ դրոշմաթուղթը եւ թէ՛ բաց նամակը կը բովանդակեն Պօղոս պէյ Եուսուֆեանի դիմանկարը՝ իբրեւ գրասենեակի առաջին ղեկավար, որ հիմք դրաւ եգիպտական արդի դիւանագիտութեան:

Յիշատակի դրոշմաթուղթ
Պօղոս պէյ Եուսուֆեանի դիմանկարով

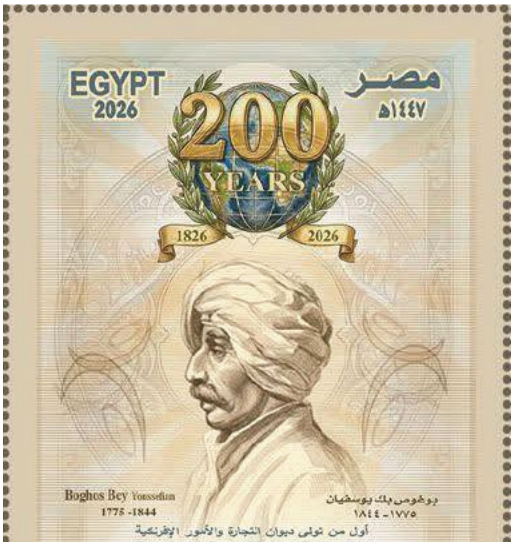

Բաց նամակ
Պօղոս պէյ Եուսուֆեանի դիմանկարով

- Ուրբաթ, Մարտ 27-ին, Հելիոպոլսոյ Պըլըքտանեան Սրահին մէջ կայացաւ Գահիրէի Ազգային Առաջնորդարանի Արաքս Երգչախումբի տարեկան համերգը, խմբավարութեամբ Միհրան Ղազէլեանի: Համերգը նուիրուած էր հայաստանցի երգիչ-երաժըշտահան Ռուբէն Հախվերդեանի ծննդեան 75-ամեակին եւ ամբողջութեամբ կազմուած իր գործերէն, որոնց երգչախումբի մշակումը կատարած էր Մ. Ղազէլեան:

Հանդէսը կը հովանաւորէր Եգիպտահայ Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեան:

Արաքս Երգչախումբը ներկայիս կը բաղկանայ 19 հոգիէ՝ 7 սոփրանօ, 8 ալթօ, 2 թենոր եւ 2 պաս, որոնցմէ երկուքը՝ Աղեքսանդրիայէն:

Երկու պարային հատուածները պատրաստութիւնն էին Սիւզան Գարգուրի:

Նուագակցութիւնը՝ playback:

Յայտագիր (բոլոր մեներգներն ու զուգերգները՝ առանց երգչախումբի).

1. *Սա Երեւանն է*. երգչախումբ:
2. *Աշնանային էլեգիա*. երգչախումբ:
3. *Եթէ իմանայիր*. զուգերգ՝ Կրէթթա Էսմէրեան եւ Նատա Ղազարեան:
4. *Մեր սիրոյ աշունը*. երգչախումբ:
5. *Ճակատագիր (Կէսգիշեր)*. երգչախումբ:
6. Ֆիլմ Ռ. Հախվերդեանի մասին:
7. *Իմ սպիտակ աղաւնին*. մեներգ՝ Նորա Քէօհնէլեան:
8. *Գիշեր (Իմ սէր)*. մեներգ՝ Կրէթթա Էսմէրեան:
9. *Հէքիաթ*. մենապար եւ մեներգ՝ Մարալ Մանուկեան:
10. *Ջինը*. մեներգ՝ Նատա Ղազարեան:
11. *Լուսաբաց*. մեներգ՝ Գարին Գավուքճեան:
12. *Երեւանի գիշերներում*. երգչախումբ:
13. *Որ սարերը չմնան անտէր*. երգչախումբ:
14. *Խմբակային լուսանկար*. զուգերգ՝ Եուսապ Մեսրոպեան եւ Ռաֆիք Ղազարեան:
15. *Ծաղկած խնձորենի (Կարմիր կակաչները)*. երգչախումբ:
16. *Սարերի քամի*. երգչախումբ, պարային ներմուծումով (երգչախումբէն երեք օրիորդներ):

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Տիգրան Եկաւեան, Զմիւռնիայէն Ստեփանակերտ.
ինչպէս պարտութիւնները կը վերածւեն պետութիւնները 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Եգիպտահայ գաղութը Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի
առաջնորդական փոխանորդութեան ժամանակ (1864-1866)
եւ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* (շար. 7) 4

ԽՈՀԵՐ
Հ. Ա., Եուրկէն Հապերմաս եւ հայերը 7

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ
Հ. Ա., Վահրամ Մանավեանի երգիծանկարները բաց նամակի վրայ 8

Եգիպտահայ լուրեր 19

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 23 ԱՊՐԻԼ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2016

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2016 — ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 23 ԱՊՐԻԼ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ «ՏԱՐԱՆՑԻԿ ՊԱՀԸ»՝ ՇԱՏ ԱՒԵԼԻ ՔԱՆ 43 ՔԻԼՈՄԵԹՐԸ

Հայաստանի մէջ առաջարկուող *Թրամփի ուղի՝ յանուն միջազգային խաղաղութեան եւ բարգաւաճումի* (ԹՐԻՓՓ) տարանցումի ծրագիրին շուրջ հանրային քննարկումները եղած են թէ՛ սահմանափակ, թէ՛ սխալ ուղղութեամբ: Ուշադրութեան չափազանց մեծ մասը կեդրոնացած է ինքնիշխան տարածքի 43 քիլոմեթր հատուածին վրայ, եւ չափազանց քիչ՝ այն աւելի լայն աշխարհաքաղաքական եւ տնտեսական տեղաշարժերուն, որոնք իրականութեան մէջ կը պայմանաւորեն ծրագիրին նշանակութիւնը:

Ասիկա սխալ մօտեցում է:

ԹՐԻՓՓ-ը պարզապէս տեղական ենթակառուցուածքային ծրագիր չէ: Հայաստանի համար ան հնարաւորութիւններու պատուհան է՝ շատ աւելի լայն իմաստով: Ան կը տեղաւորուի Եւրասիոյ առեւտրային ուղիներու վերաձեւաւորումի ընթացքին մէջ, ուր աշխարհաքաղաքական լարուածութիւնները եւ մատակարարումի շղթաներուն խափանումները կը ստիպեն պետութիւններուն եւ պիզնէսներուն վերանայիլ Ասիոյ եւ Եւրոպայի միջեւ ապրանքներու շարժումին տրամաբանութիւնը:

Այս փոփոխութիւններուն կեդրոնն է Միջին միջանցքը՝ անդրկասպեան ուղին, որ Չինաստանը կը կապէ Եւրոպային՝ Կեդրոնական Ասիոյ, Հարաւային Կովկասի եւ Թուրքիոյ միջոցով: Այս պահուն ան տակաւին թերզարգացած է եւ համեմատաբար թանկ: Սակայն անոր գլխաւոր առաւելութիւնը այլ տեղ է՝ բազմազանումի մէջ: Աշխարհի մը մէջ՝ ուր Ռուսաստանի տարածքով անցնող հիւսիսային ուղին սահմանափակուած է պատժամիջոցներով, իսկ ծովային երթուղիները կը շարունակեն ենթարկուիլ ապահովային սպառնալիքներու, այլընտրանքային ուղիներուն առկայութիւնը կը վերածուի ռազմավարական արժէքի:

Այս բովանդակութեամբ ԹՐԻՓՓ-ը Հայաստանին կրնայ մուտք ապահովել՝ ձեւաւորուող արեւելք-արեւմուտք առեւտրային ցանցերուն: Ճիշդ օգտագործումի պարագային ան կրնայ մեղմել երկիրի երկարամեայ տնտեսական մեկուսացումը եւ բարձրացնել անոր դերակատարութիւնը տարածաշրջանի մը մէջ՝ ուր կապուածութիւնը կը դառնայ ուժի աղբիւր:

Սակայն հնարաւորութիւնը տակաւին չի նշանակեր ներգրաւուածութիւն:

Ազըրպէյճանի եւ Թուրքիոյ մէջ ընթացող ենթակառուցուածքային զարգացումները կը յուշեն՝ որ կրնան ձեւաւորուիլ այլընտրանքային երթուղիներ, որոնք ամբողջութեամբ շրջանցեն Հայաստանը: Հետեւաբար, վտանգը միայն այն չէ՝ որ Հայաստանը կրնայ սխալ կառավարել ԹՐԻՓՓ-ը, այլ նաեւ այն՝ որ կրնայ յայտնուիլ իրեն շրջանցող համակարգին ծայրամասը:

Այս հեռանկարէն խուսափելու համար անհրաժեշտ է աւելի լայն ռազմավարական մտածողութիւն: Տարանցումը հազուադէպ ինքնին կը ստեղծէ կայուն տնտեսական արժէք: Անոր պէտք է ուղեկցի լրացուցիչ ենթակառուցուածքներու՝ երկաթուղիներու, ինքնաշարժի ճանապարհներու եւ լոժիսթիկ համակարգերու զարգացումը, ինչպէս նաեւ տարածաշրջանային մատակարարումի շղթաներու ներգրաւումը: Հայաստանի Հիւսիս-Հարաւ ինքնաշարժի

ճանապարհային միջանցքի եւ Թուրքիոյ հետ ճանապարհային եւ երկաթուղային կապերու վերականգնումի նման ծրագիրները ոչ թէ երկրորդական են, այլ առանցքային՝ որոշելու համար, թէ Հայաստանը որքան կը դառնայ տարածաշրջանի ձեւաւորուող երթեւեկային համակարգի լիարժէք մասնակից:

Կան նաեւ աւելի երկարաժամկէտ հնարաւորութիւններ: Ակնյայտ է՝ որ ԹՐԻՓՓ-ը չի սահմանափակուիր Ուաշինկթոնի որեւէ վարչակազմով: Եւրոպայի եւ ԱՄՆ-ի աճող պահանջարկը կարեւոր հանքանիւթերու՝ ներառեալ ուրանիումի եւ լիտիումի նկատմամբ, կը մեծացնէ հետաքրքրութիւնը Կեդրոնական Ասիոյ պաշարներուն նկատմամբ: Արդիւնաւէտ միջտարածաշրջանային ուղիները կրնան այս պաշարները կապել համաշխարհային շուկաներուն: Իր միջուկային ուժանիւթին եւ թեքնոլոժիք կարողութիւններուն շնորհիւ Հայաստան լաւ դիրքի վրայ կը գտնուի օգտուելու այս հնարաւորութենէն, եթէ ապահովուի համապատասխան կապուածութիւն:

Աւելի էական է կապուածութեան շղթայական ազդեցութիւնը Հայաստանի տնտեսական եւ արդիւնաբերական զարգացումին վրայ: Տարածաշրջանային եւ համաշխարհային շուկաներուն հետ կապերու բազմազանումը, ինչպէս նաեւ անկէ բխող հնարաւորութիւնները՝ ներգրաւելու միջազգային մասնաւոր ներդրումներ եւ ներառուելու համաշխարհային արժէքային շղթաներուն մէջ, ասոր վառ օրինակներն են:

Հարաւային Կովկասի մէջ ներտարածաշրջանային առեւտուրի խթանումի եւ բազմազանումի հնարաւոր բացումը, տնտեսականէն բացի, կրնայ դառնալ տարածաշրջանային ներառումի աստիճանական ձեւաւորումի եւ երկարաժամկէտ կայուն ապահովութեան ամուր հիմք:

Աշխարհաքաղաքական սահմանափակումները պակաս կարեւոր չեն: Նոր առեւտրային միջանցքները անխուսափելիօրէն կը վերաբաշխեն ազդեցութիւնը: Ռուսաստանը եւ Իրանը, որոնք տնտեսական եւ ռազմավարական կշիռ կը ստանան գործող տարանցիկ ուղիներէն, հազիւ թէ այս զարգացումներուն չէզոք վերաբերուին: Անոնց արձագանգները՝ տնտեսական, քաղաքական կամ այլ, պիտի ձեւաւորեն այն միջավայրը՝ ուր պիտի գործէ ԹՐԻՓՓ-ը: Հայաստանի համար հարցը, հետեւաբար, այն չէ՝ թէ արդեօք տարանցումը վտանգներ կը ստեղծէ, այլ՝ արդեօք հնարաւոր է այդ վտանգները վերածել լծակի:

Ասիկա կախուած է քաղաքականութենէն: Ինքնիշխանութեան վրայ նեղ կեդրոնացումը, թէեւ անհրաժեշտ, ինքնին բաւարար չէ: Անհրաժեշտ է աւելի ամբողջական ռազմավարութիւն՝ ենթակառուցուածքային զարգացումը համադրելով տնտեսական եւ արտաքին քաղաքականութեան հետ եւ հաշուի առնելով կապուածութեան եւ ուժի փոխկապուածութիւնը:

Ապահովութեան երաշխիքները՝ նեղ ռազմական եւ քաղաքական ընկալումով եւ մեծ տէրութիւններու հովանաւորութեան վրայ հիմնուած, բազմիցս ապացուցած են իրենց սահմանափակ արդիւնաւէտութիւնը: Ապահովային երաշխիքները միշտ պայմանաւորուած են շահերով, իսկ մեծ տէրութիւններուն շահերը փոփոխական են: Այդպիսի երաշխիքները լաւագոյն պարագային կը ստեղծեն կախուածութիւն եւ անոր հետեւանքով՝ խոցելիութիւն:

Կապուածութիւնն ու բազմազանումը, ինչպէս նաեւ տարածաշրջանային եւ համաշխարհային մատակարարումի ու արժէքային շղթաներու խոր ներգրաւումը, կոչուած են բարձրացնելու Հայաստանի նշանակութիւնը թէ՛ տարածաշրջանային, թէ՛ համաշխարհային մակարդակով: Իսկ նշանակութիւնը կը ձեւաւորէ համաշխարհային դերակատարներուն համընկնող շահերը՝ աջակցելու ինքնիշխանութեան, տարածաշրջանային խաղաղութեան, կայունութեան եւ կանխատեսելիութեան՝ որպէս երկարաժամկէտ ապահովութեան հիմքեր: Նման քաղաքականութիւն առաջ մղելու համար տարածաշրջանի երեք մեծ ուժերէն հաւասար հեռաւորութեան ռազմավարութիւնը արդարացուած քաղաքական շրջանակ է:

Ուրիշ խօսքով՝ ԹՐԻՓՓ-ը միայն տարածքով անցնող շարժումի մասին չէ: Ան կը վերաբերի փոփոխուող համաշխարհային համակարգի մէջ Հայաստանի դիրքաւորումին:

Երկիրի համար՝ որ երկար ժամանակ բնութագրուած է սահմանափակումներով, ասիկա իսկապէս հազուադէպ ռազմավարական հնարաւորութիւն է:

ԶՕՀՐԱԲ ՄՆԱՑԱԿԱՆԵԱՆ
(Հայաստանի նախկին
արտաքին գործոց նախարար)
EVN Report
1 Ապրիլ 2026
Արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէն
փոխադրութիւն՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԷՖՍԻԶԵԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ (1864-1866) ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋԻՆ ԼՐԱԳԻՐԸ՝ *ԱՐՄԱՒԵՆԻ*

գ. Բովանդակութեան հետքերով

*Արմաւենի*ի ձեւին, չափին, կառուցուածքին, պատասխանատու անուններուն, ընդհանուր բովանդակութեան մասին 2015-ին արտայայտուած է Սուրէն Պայրամեան *Բանբեր Հայաստանի գրադարանների* առցանց հանդէսին մէջ[125]:

Միասնիկ Եսոյեան 2021-ին վերարտադրած է լրագիրին բովանդակութիւնը[126]:

Ստորեւ, քանի մը դիտարկում:

Առաջնորդական փոխանորդը լրագիրին մէջ

Որքա՞ն պիտի ըլլար եգիպտահայ գաղութի թիւ 1 դէմքին՝ Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի գոյութեան աստիճանը լրագիրին մէջ: Առաջին երեք թիւերուն մէջ ան ուժեղապէս ներկայ է, չորրորդին մէջ՝ մեղմօրէն:

Սպասելի եւ լիովին հասկնալի է՝ որ թիւ 1-ին մէջ շնորհակալութիւններ յայտնուէին Տ. Մեսրոպին: Լրագիրին տնօրէնը պիտի գրէր՝ որ «Առաջնորդական փոխանորդ Գեր. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոսին առաջարկութեամբը հիմնեալ» է լրագիրը[127]: Նոյնպէս, խմբագիր Աբրահամ Մուրատեան պիտի արձանագրէր.

Առաջնորդական փոխանորդ Գեր. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոսն իրենցմէ աւելի սէր ունենալով մամուլին ազգերնուս մէջ զարգացմանը՝ Հոս ժամանելէն ի վեր իւր առաջին Հոգեբէն մէկն եղաւ փոքրիկ տպարան մը եւ ազգային լրագիր մը հիմնել Հոս[128]:

Տակաւին տեղեակ չենք ինչ կը բովանդակեն երկրորդէն չորրորդ էջերը:

Թիւ 2 եւ 3-ին մէջ Տ. Մեսրոպ արդէն անձամբ ներկայ է (թերեւս թիւ 1-ին մէջ ալ կայ), ստորագրելով առաջին էջի երկու բարոյական յօդուածներ, յաջորդաբար գրաւելով էջին կէսը եւ մէկ երրորդը:

Կը գրէ, թէ մարդիկ կ՚ըսեն՝ որ ազգին յետամնացութեան պատճառը տգիտութիւնն է: Ասիկա անժխտելի փաստ է, քանի որ գիտութիւնը ամենակարեւոր լոյս մըն է մարդուն համար: Բայց գիտութիւնը լոյս է՝ առանց իւղի, ձի է՝ առանց սանձի, ղեկ է՝ առանց ղեկավարի, մարմին է՝ առանց հոգիի: Պակասը՝ բարոյականութիւնն է, որ կ՚ուղղէ բանական էակները վերջնական բարիին, կը կրթէ մարդը աստուածասիրութեամբ: Անիկա հոգին է. այնպէս ինչպէս մարմինը առանց հոգիի անպիտան է, նոյնպէս գիտութիւնը առանց բարոյականութեան չի կրնար արդիւնաւէտ ըլլալ: Բարոյականութիւնը ամենէն գովելին է մարդը երջանկացնող առաքինութիւններուն: Իսկ բարոյականութիւնը ոչ այլ ինչ է քան աստուածապաշտութիւն, հետեւաբար՝ զօրաւոր եւ յաղթող մարդկային մոլութիւններուն: Ոմանք պիտի առարկեն, որ բազմաթիւ են անաստուածներն ու կռապաշտները՝ որոնց բարոյականութիւնը կը գերազանցէ աստուածապաշտներու եւ քրիստոնեաներու բարոյականութեան: Բայց այս մարդիկ՝ որոնք կը հետեւին բնական օրէնքին, այլ ոչ Աստուծոյ, կը շահին կեանքի ընթացքին, բայց ոչ հանդերձեալ: Հեթանոսական բարոյականութիւնը մեռեալ է, քրիստոնէականը՝ կենդանի: Մենք պէտք ունինք բարոյական գիտութեան:

Երկու գրութիւններն ալ՝ անվերնագիր, կը ստորագրէ՝ «Մկրտիչ Եպիսկոպոս, Միաբան Սրբոյ Երուսաղէմի»:

Երուսաղէմի միաբանի այս երկու գրութիւններուն կը նախորդեն երկու անվերնագիր եւ անստորագիր տեղեկութիւններ՝ Երուսաղէմի Պատրիարքին մասին: Պատահականութի՞ւն: Հազիւ թէ: Այսպէս, Երուսաղէմի նորընտիր Պատրիարք Եսայի արքեպիսկոպոս Էջմիածինէն Պոլիս վերադարձեր է որոշ կարգադրութիւններու համար, Պոլսոյ Ընդհանուր Ժողովը վաւերացուցեր է Երուսաղէմի վանքին կանոնադրութիւնը, լուծեր զանազան խնդիրներ եւ Պատրիարքը Ժողովին առջեւ ելոյթ ունեցեր համառօտ ատենաբանութեամբ: Ապա մեկներ է Երուսաղէմ եւ փառաւորապէս դիմաւորուեր թէ՛ հայերուն եւ թէ պետութեան կողմէ:

Իսկ թիւ 2-ին առաջին էջը կը սկսի Խորէնեան Վարժարանի եռամսեայ քննութիւններու նկարագրութեամբ, նախագահութեամբ Տ. Մկրտիչին, ուր կը կարդանք.

Յայտնի է թէ այս Վարժարանը Նորին Սրբազնութեան մայրաքաղաքս ժամանումէն ի վեր եւ իրեն մասնաւոր ջանիւքը բարեկարգուիլ սկսած է Հոգաբարձութեան Մեծապատիւ Անդամոց ձեռօք, եւ ցրուեալ տղայքներն Հետզհետէ Հաւաքուած են Հոն. անոր Համար Հազիւ թէ երեք ամիսէ ի վեր է որ կանոնաւոր դասատուութեանց սկսուած էր:

Այն նոյն դպրոցը՝ որուն երկրորդ տեսուչն է *Արմաւենի*ի խմբագիր Ա. Մուրատեան, եւ որուն Հոգաբարձութիւնը նաեւ տնօրէնութիւնն է *Արմաւենի*ին:

Թիւ 3-ը ունի եգիպտահայութեան մասին յօդուած՝ Ռ. Ռ. ստորագրութեամբ: Երկրորդ էջին վրայ

մեծ տեղ յատկացուած է Տ. Մկրտիչին.

Քաղաքին առաջնորդ Գեր. Գաբրիէլ եպիսկոպոսը՝ որ մինչ եւ ցայս վայր ազգին ամէն մէկ կերպ պիտոյիցը հոգալով կարողութեանը տանելուն չափ որ եւ իցէ աշխատութիւն չէ զլացած եւ ազգը անոր ջանքովը իր եկեղեցին հաստատած՝ դպրոց կառուցած եւ բաւական եկամուտի տէր եղած է. սակայն անձնական տկարութիւնը իւր խոր ծերութեանը վրայ հասնելով բաւական ժամանակէ ի վեր անձեռնհաս կը գտնուէր իւր բարի նպատակին հասնիլ, որով ինքը բարեջան եւ հաւատարմութեան արժանի փոխանորդի մը պէտք ունէր, ուրախ սրտիւ կը տեսնանք այսօր որ Եգիպտոսի համար այս կարօտութիւնն ալ լցված է, ու Գեր. Մկրտիչ եպիսկոպոսը քիչ ժամանակէ ի վեր քաղաքս գալով առաջնորդի փոխանորդութեան լիակատար պաշտօնը կը վարէ. ըսել է որ հիմայ Եգիպտոսի համար պակաս բան մը չկայ, եւ չմնաց. վասն զի տեղացւոց բոլոր ակնկալութիւնը՝ արժանաւոր փոխանորդի մը վրայ հաստատված էր։

Գեր. փոխանորդը պիտի փութայ անշուշտ տեղւոյս ատելութեան չար ախտը փարատելու, սէր եւ միութիւն հաստատելու, ատելութեան առիթ եղող կէտը լուծելու եւ ի բաց քեցելու. որով ազգին բարոյական վիճակը նկրտի ի բարելաւութիւն, եւ քանի որ դեռ միջոցները պակսած չեն, գէթ բարեբաստ առիթը ձեռքէ չի կորսնցունելու։

Ջենք կրնար ուրանալ ապաքէն որ ամենէն յառաջ տպարան մը հաստատելու փոյթ տարաւ եւ անմիջապէս հրապարակական թերթի մը սկիզբ տուաւ Գահիրէի մէջ որ ազգային յառաջադիմութեան մեծ քայլափոխ մը կրնայ համարվիլ. սակայն թող ներվի մեր համարձակութեանը հրաւիրել իր ուշադրութիւնը ազգային զանազան կարեւոր պիտոյիցը վրայ. նախ՝ դպրոցին բարգաւաճ յառաջադիմութեանը՝ որ ամեն բարեմասնութեանց աղբիւրն է, եւ հետեւաբար Ազգին ներքին եւ արտաքին գործոց խնամակալութեանը փոյթ տանիլ անկողմնասէր ոգւով։

Թո՛ղ ներվի մեզի իր ուշադրութիւնը զարթուցանել Սահմանադրութեան իսկական սկզբանցը վրայ, որ վիճակի մը ազգային տնօրէնութիւնները օրինաւոր ժողովոց միաձայն հաւանութեամբը հասարակութեան ձայնը կրնան համարիլ։

Թող ներվի մեզի գրաւել իր ուշադրութիւնը ազգային քանի մը մասնաւոր խնդիրներու վրայ, որոնք կարելի իմն իբրեւ ատելութեան տարերք սիրոյ եւ խաղաղութեան խոչնդոտ ըլլան, վասն զի մինչեւ որ ատելութեան ախտը չի դարմանուի ժողովուրդ մը անհնար է որ խաղաղութիւն գտնէ։

Այս յօդուածին անմիջապէս կը յաջորդէ անստորագիր, անկասկած Ա. Մուրատեանի գրիչով, հետեւութիւն մը.

Մեր կողմանէ հոս յիշել արժան կը համարինք թէ, մայրաքաղաքիս դպրոցը Գեր. Փոխանորդին ուշադրութենէն բնաւ չէ վրիպած։ Նորին Սրբազնութիւնը հոս հասած օրէն իրեն առաջին գործ ըրաւ դպրոցին բարեկարգութիւնը. անոր համար Թաղական խորհրդոյն առաջարկեց Դպրոցի Հոգաբարձութիւն մը կազմել, որ ան ալ կազմեց երեք Ազգասէր եւ ուսումնական անձինքներէ։ Այս Հոգաբարձութիւնը դպրոցին կարգ, կանոն, տեսուչ, Հայերէնի, Գաղղիերէնի, Արաբերէնի եւ աղջկանց դասատուներ ու կառավարիչ դրաւ, աղջկանց դասարանը բաժնեց, որով Հայ մանկտին, որ ըստ մեծ մասին օտար ազգաց դպրոցները ցրուած էր, եւ մեր դպրոցին մէջ հազիւ թէ տասը-տասն եւ հինգ տղայ մնացած էին (մէկուկէս վարժապետի հետ,) անկէց ի վեր սկսան հետզհետէ մեր դպրոցը հաւաքուիլ. եւ այս օրուան օրս վաթսուն եւ եօթը մանչ եւ աղջիկ աշակերտք կան հոն եւ տակաւին աւելնալոյն յոյսն ալ ունինք։

Ասկէ կը տեսնուի թէ Գեր. Փոխանորդն ինչպէս որ հոգ տարած էր տպարան եւ լրագիր մը հաստատելու, նոյնպէս ջանք ըրած էր դպրոցին բարեկարգութեանն ու յառաջադիմութեանը։

Աս ըսելով համարել չենք ուզեր թէ հիմայ Խորէնեան Վարժարանն ըստ ամենայնի կատարելութեան հասած է եւ ա՛լ բանի մը կարօտութիւն չունի. ո՛չ. այլ միայն սա պիտի հաստատենք թէ Գեր. Ս. Փոխանորդը զանցառութիւն չէ ըրած դպրոցին բարեկարգութիւնը, եւ առայժմ որչափ որ հնար էր նէ՝ բարեկարգութիւններ եղած է, ու կը փափաքինք որ ա՛լ աւելին ըլլայ եւ արդի եղածն ալ նորէն չխանգարի։

Արդ, առաջնորդական փոխանորդին ներկայացումը առաջին երեք թիւերուն մէջ աւելի քան աչքառու է եւ մեծապէս շեշտադրուած։ Ասիկա նաեւ ցոյց կու տայ եգիպտահայութեան մէջ եկեղեցական պետի մը անխուսափելի եւ ուղղակի միջամտութիւնը՝ հայերէն լրագիրի մը հրատարակութեան համար։ Եկեղեցական պետը, եթէ անհրաժեշտութիւն մըն էր, լրագիրի բովանդակութեան տեսանկիւնէն բեռ մըն էր նաեւ։ Ժամանակ էր պէտք *Արմաւենի*ին, որպէսզի դառնար համեմատաբար ինքնաբաւ գաղափարապէս։ Այդ ժամանակը չեկաւ։

Թիւ 4-ի տպագրութեան ժամանակ արդէն տեղի ունեցած էին Ապրիլ 24 / Մայիս 6-ի դէպքերը։

Խորէնեան Վարժարանի Հոգաբարձութեան անդամ Յարութիւն Միքայէլեան պիտի գանգատէր՝ որ հակառակ հինգ-վեց ամիս Տ. Մկրտիչի «ժամանակ մը» ցուցաբերած հոգատարութեան, Հոգաբարձութիւնը երկու ամիս է դադարումի մէջ կը գտնուի, արտաքին չյայտարարուած խոչընդոտներու պատճառով։ Երկու ամիս, այսինքն՝ *Արմաւենի*ի հիմնադրութենէն ի վեր։ Բայց միայն հիմա է որ կարելի կ՚ըլլայ մամուլին մէջ յայտարարել իրականութիւնը։ Թէեւ ասով բնաւ չի քննադատուիր Տ. Մկրտիչը, քանի որ քննադատուողը ուրիշ անյայտ ուժ մըն է, բայց մեծապէս կը մեղմանայ անոր կարողութիւններուն գերագոյն պատկերումը՝ որ նախապէս գոյութիւն ունէր լրագիրին մէջ.

Իրաւ է որ Առաջնորդական Փոխանորդ Սրբազան Հայրը քաղաքս հասնելուն նախ եւ առաջ Հոգաբարձութիւն մը կազմել տուաւ Թաղական Խորհրդոյն ձեռամբ, եւ սկսաւ ժամանակ մը Հոգաբարձութեանս աջակից ըլլալ։ Նուաստս՝ որ նոյն Հոգաբարձութեան անդամներէն մին եմ, Սրբազան փոխանորդին ազգասիրական ջանքը նկատելով՝ խրախուսեալ յանձին համաձարկեցայ նոյն անդամակցութիւնը ընդունելու, յուսալով Նորին Սրբազնութեան աջակցութիւնը միշտ վայելել եւ մեր արգոյ անդամակցաց գործակցութեամբ սիրելի Ազգիս ամենափոքր ծառայութիւն մը մատուցանելու պատիւը ունենալ, մեր գործոցը մէջ նպատակ ընտրելով Ազգային օգուտը եւ բարիքը։

Սակայն ցաւ ի ինձ ըսել թէ մեր կազմութենէն ի վեր մինչեւ հիմայ գրեթէ հինգ վեց ամիս է՝ որ բաւական ժամանակ կը համարուի նախակրթական դպրոց մը բարեկարգելու, չկրցանք անսայթաք մեր պաշտօնին մէջ ընթա-

նալով Հարկ եղած բարեկարգութիւնները լիովին ընել Վարժարանին նիւթական վիճակը ներելուն չափ. եւ ասոր պատճառը ուրիշ բան չէ, այլ մեր դիմացը յար եւ Հանապազ անկարծելի աղբիւրէ մը բղխած խոչնդոտներն են. որով Հոգաբարձութիւնն ալ իւր որոշումները չկրնալով ի գործ բերել եւ պարտուպատշաճ տնօրէնութիւնները ընել, Հակառակ իւր պարտուց երկու ամիսէ ի վեր տեսակ մը դադարման վիճակի մէջ կը գտնուի[129]:

Միքայէլեան դեռ ասոր կ'աւելցնէ գովք մը Ա. Մուրատեանին.

[*Ե*]*ւ եթէ Հարկ է ճշմարտութիւնը խոստովանիլ՝ եղած առաւելութիւնը ոչ ասոր եւ ոչ անոր կը պարտինք այլ միայն Ձեզ՝ որ Հոն երկրորդ տեսչի պաշտօնը խոՀեմութեամբ եւ ազգասիրութեամբ կը վարէք*[130]:

Յստակ շեղում մը Տ. Մկրտիչէն դէպի ուրիշը: Այդ ուրիշը՝ Ա. Մուրատեան, կարճ հետեւութիւն մը կը գրէ Միքայէլեանին, ուր համեստութեամբ բարեկարգութեան պարտքը ընդհանուրին վերագրելով, միաժամանակ կ'ընդունի կատարուածը իր անձին վերագրելու, առանց Տ. Մկրտիչի դոյզն իսկ նշումին, մինչ նախապէս ամէն բանի տէրն էր ան.

Մեծապատիւ Յարութիւն էֆէնտիին խնդիրը սիրով կը կատարեմ,ք իւր նամակն Հրատարակելով, սակայն ամենեւին լոկ մեր ջանից արդիւնքը չենք կրնար Համարիլ վարժարանին աժմեան բարեկարգութիւնը, որչափ որ ըստ կարի բոլոր ջանիւք աշխատած ըլլանք մեզի յանձնուած երկրորդ տեսչի պաշտօնն անթերի կատարելու[131]:

Կարեւոր բան մը փոխուած է թիւ 4-ին մէջ:

Խորէնեան Վարժարան

*Արմաւենի*ի մէջ եգիպտահայ ամենաշատ ներկայացուած կառոյցը կամ երեւոյթը Գահիրէի Խորէնեան Վարժարանն է: Ստորեւ բոլոր տեղեկութիւնները *Արմաւենի*էն են:

Նախքան Տ. Մկրտիչի ժամանումը, դպրոց կը յաճախէին 10-15 տղաք, կար 1-2 վարժապետ: Տ. Մկրտիչ Թաղական Խորհուրդին միջոցով կազմեց երեք անձերէ կազմուած վարժարանի Հոգաբարձութիւն (որ այժմ նաեւ *Արմաւենի*ի տնօրէնութիւնն է), որ դպրոցին մէջ հաստատեց կարգ ու կանոն, նշանակեց տեսուչ, կառավարիչ, ինչպէս նաեւ հայերէնի, ֆրանսերէնի եւ արաբերէնի դասատուներ: Հիմնեց աղջիկներու բաժին, իր դասատուներով: Այսօր դպրոցը ունի 67 երկսեռ աշակերտներ[132]:

Հոգաբարձութեան ատենապետն է *Արմաւենի*ի տնօրէնը՝ Յովսէփ Մանուկեան[133], անդամներէն է Յարութիւն Միքայէլեան[134]:

Խորէնեան Վարժարանի երկրորդ տեսուչն է *Արմաւենի*ի խմբագիրը՝ Աբրահամ Մուրատեան[135]:

Դպրոցի բարգաւաճումին շնորհիւ կարելի եղաւ 1865 Մարտ 26 / Ապրիլ 7-ին յաջողութեամբ կայացնել երկսեռ աշակերտներուն եռամսեայ քննութիւնը, ներկայութեամբ բազմաթիւ տղամարդոց եւ կիներու, նախագահութեամբ Տ. Մկրտիչի: Քննութեան նիւթերն են՝ հայերէն քերականութիւն՝ մինչեւ բայերուն վերջը, հայոց պատմութիւն, կրօնագիտութիւն, թուաբանութիւն՝ չորս գործողութիւնները, ֆրանսերէն՝ հասարակ ընթերցանութիւն եւ գիր, հայերէն եւ ֆրանսերէն վայելչագրութիւն (գեղագրութիւն), արաբերէն՝ հասարակ ընթերցանութիւն եւ գիր[136]:

Մարտի կէսերէն (ն.տ), սակայն, Հոգաբարձութիւնը դադարումի մէջ է, «անկարծելի աղբիւրէ մը բղխած խոչնդոտներ»-ուն պատճառով[137]:

Հոգաբարձութեան մասին իմ կողմէս աւելցնեմ՝ որ ըստ Գահիրէի Առաջնորդարանը պահուող Թաղական Խորհուրդի 1864 Մայիս 4/16 տոմարին, Թաղական Խորհուրդը այդ նիստին երկու տարուան ժամկէտով ընտրած է Խորէնեան Վարժարանի Հոգաբարձութիւնը կազմուած չորս անձերէ՝ Յովսէփ Մանուկեան, Շէքիպ Նշանեան, Յովսէփ [պէտք է ըլլայ՝ Յարութիւն] Միքայէլեան եւ Թագւոր Աբրահամեան[138]: Եթէ Տ. Մկրտիչ 1864 Նոյեմբերին կազմած է նոր Հոգաբարձութիւն, որ կը պարունակէ նախկինէն առնուազն երկու անձ, կը նշանակէ՝ որ 1864 Մայիսի Հոգաբարձութիւնը Նոյեմբերին կա՛մ արդէն չկար, եւ կամ մատնուած էր անգործութեան:

Սահմանադրութիւն եւ ընտրութիւն

Պոլսոյ Ազգային Սահմանադրութեան տարիներն էին, եւ եգիպտահայութիւնը՝ իբրեւ Պոլսոյ Պատրիարքութեան ենթարկուող վիճակ, պարտաւորութիւն ունէր Սահմանադրութեան դրոյթները գործադրել իր մօտ, բայց գործադրումը կը բախուէր երբեմն անտարբերութեան, երբեմն դժուարութեան, երբեմն ընդդիմութեան: Արդ, սահմանադրական խօսոյթը մեծապէս կենդանի էր եգիպտահայոց մօտ եւ բնականաբար տեղ պիտի գտնէր *Արմաւենի*ի մէջ:

Ռ. Ռ. կը խօսի Պոլսոյ Սահմանադրութեան մասին: Կ'ըսէ՝ թէ խոհեմ եւ զգօն մարդիկ, կանխատեսելով մօտալուտ չարիքը, լուսաւորեալ ազգերուն նման ստեղծեցին Ազգային Սահմանադրութիւն՝ որ Ազգային Օրէնքն է, բայց, աւաղ, ամէն կողմէ տեղացող ատելութիւնը խանգարեց իրագործելու լուսաւորական աշխատանքը[139]: Պոլիսէն Եգիպտոս, եւ Ռ. Ռ. կը շարադրէ.

Եգիպտոսի Հասարակութեան մեծ մասը՝ ազգային զգացմունքէ բոլորովին զուրկ, ազգային պարտաւորութեան բոլորովին անգայ կ'երեւան: Ազգը՝ ամեն յառաջանալու միջոցները ունի, բարեկարգ վիճակի մէջ դպրոց մը կարող է կառավարելու, եւ ազգին օգտակար պտուղներ Հասցնելու. սակայն Հո՜ս ալ՝ ատելութեան ոգին, որ Հայ ազգին յարակից բաժինն է, բաւական ժամանակէ ի վեր տիրած ըլլալով՝ ամեն բան երեսի վրայ մնացած՝ Ազգային ՍաՀմանադրութեան շնորՀիւը կը յուսացուէր որ բարելաւութիւն մը գտնէ. սակայն ինչ ատեն ՍաՀմանադրութեան կեդրոնը՝ իր ոտքին տակը եղածները Հսկելու անբաւական կը գտնուի, ի՜նչ յոյս կրնայ ըլլալ Եգիպտոսի Համար[140]:

Ռ. Ռ. յոյս կը յայտնէ՝ որ Տ. Մկրտիչի ժամանումով պիտի բարելաւուի ամէն բան եւ պիտի գործադրուի Սահմանադրութիւնը:

Գահիրէի վիճակը կը կառավարուէր միայն Թաղական Խորհուրդին կողմէ, որ իր պատասխանատուութեան տակ առած էր ամէն բան, եւ ասիկա կը հակասէր Սահմանադրութեան, որ կը պահանջէր Ընդհանուր Ժողով եւ մանաւանդ Քաղաքական Ժողով: Այս նպատակով, Օգնական Ժողովը՝ որ կը

բաղկանայ Միքայէլ վարդապետէ, Կարապետ քահանայէ, Հայրապետ աղա Գրիգորեանէ, Յարութիւն էֆէնտի Միքայէլեանէ, Խաչիկ աղա Աշըգեանէ, Բարթող աղա Մըսըրլեանէ եւ Գէորգ աղա Եուսուֆեանէ (Աղեքսանդրիայէն), Ապրիլ 30 / Մայիս 12-ին, Գահիրէի Առաջնորդարանին մէջ կը կազմէ երեք անձէ բաղկացած Ընտրողական Ժողով՝ Սարգիս աղա Դաւիթեան, Իսկէնտէր աղա Մէլիքեան եւ Դաւիթ աղա Յակոբեան, որուն պաշտօնն է նախապատրաստել շուտով կատարուելիք Ընդհանուր Ժողովի քուէարկութիւնը։ Ընդհանուր Ժողովէն յետոյ պիտի կազմուի Քաղաքականը։

Արմաւենի աւելի քան բաւարարուած է Սահմանադրութեան գործադրութեամբ.

Եւ ամենքն ի միասին սկսան յիշեալ քուէարկութեան համար պէտք եղած նախապատրաստութիւններն ընել՝ հնար եղածին չափ այն ժողովը ժամ յառաջ կազմելու դիտաւորութեամբ, որն որ շատ կարեւոր է, քանի որ Քաղաքական ժողովն ալ անոր ձեռօք պիտի կազմուի. եւ ապա վիճակիս բոլոր ժողովներն ու Խորհուրդները ամբողջացած ըլլալով՝ Ազգային Սահմանադրութիւնը կատարելապէս ի գործ դրուած պիտի ըլլայ. եւ ազգային գործերն ալ ըստ այնմ կանոնաւոր կերպիւ պիտի տեսնուին. մինչդեռ տարիէն աւելի է որ Քաղաքական ընդհանուր ժողովոց վերաբերեալ գործերն ալ կամայ ակամայ Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ Թաղական Խորհուրդները կը տեսնէին կոր, որ ամենեւին Սահմանադրութեան տրամադրութեանցը համաձայն չէ[141]։

Գրողներ
(այբենական կարգով)

Մանուկեան, Յովսէփ
(Տնօրէն *Արմաւենի*ի եւ ատենապետ Խորէնեան Վարժարանի Հոգաբարձութեան)
«Յայտարարութիւն» (թիւ 1, էջ 1)։

Միքայէլեան, Յարութիւն
(Անդամ Խորէնեան Վարժարանի Հոգաբարձութեան)
[Նամակ Գահիրէէն] (թիւ 4, էջ 2)։

Մկրտիչ Եպիսկոպոս
(Առաջնորդական փոխանորդ եգիպտահայ վիճակի եւ Միաբան Սրբոյ Երուսաղէմի)
[Անվերնագիր] (թիւ 2, էջ 1)։
[Անվերնագիր] (թիւ 3, էջ 1)։

Մուրատեան, Աբրահամ
(Խմբագիր *Արմաւենի*ի եւ երկրորդ տեսուչ Խորէնեան Վարժարանի)
[Անվերնագիր] (թիւ 1, էջ 1)։
Հաւանաբար՝ «Ազգային», «Քաղաքական», «Այլեւայլք» անստորագիր սիւնակները։

Մուրատեանց, Սիմէօն Սրապիոնեան
«Բանասիրական» (թիւ 2, էջ 3)։ Այս յօդուածը գրուած էր Աբրահամ Մուրատեանի *Փարիզ* լրագիրին համար, բայց անոր փակուելուն պատճառով մնացած էր անտիպ։ Մուրատեան իր մօտ պահած էր ձեռագիրը եւ պատեհ նկատած հրատարակել *Արմաւենի*ի մէջ։

Յակոբեան, Դաւիթ
(Անդամ Գահիրէի Ընտրողական Ժողովի)
«Բանասիրական» (թիւ 3, էջ 4)։
«Բանասիրական» (թիւ 4, էջ 4)։

Ներշապուհ, Ս. Ս.
«Հանելուկ» (չափածոյ) (թիւ 1)։
«Խրախոյս հայրենեաց» (թիւ 1, թիւ 3, էջ 3)։
«Առակ» (չափածոյ) (թիւ 2, էջ 4)։
«Հանելուկ» (չափածոյ) (թիւ 2, էջ 4)։

Ռ. Ռ.
[Նամակ խմբագիրին] (թիւ 2, էջ 2. եւ թիւ 3, էջ 1-2)։

Ռէիզ, Կարապետ
(Աշակերտ Վենետիկի Ռափայէլեան Վարժարանի)
[Նամակ Վենետիկէն] (թիւ 3, էջ 2)։

* * *

*Արմաւենի*ն ծնունդ առաւ եգիպտահայ գաղութի յուսալից շրջանի մը մէջ եւ ականատեսն ու զոհը եղաւ կարճատեւ խանդավառութեան։ Շիջելով սաղմնային վիճակի մէջ, ան չհասաւ անցնիլ առաջին թիւերուն բնորոշ որոնումի եւ ինքնորոշումի շրջանը, բայց կարողացաւ տալ բովանդակութիւն մը՝ յագեցած միտքով, ձգտումով, գաղափարական համոզուածութեամբ։

24 տարի ետք՝ 1889-ին, լոյս պիտի տեսնէր եգիպտահայ երկրորդ լրագիրը՝ *Նեղոս*, որուն ճակատագիրը այնքան ալ տարբեր պիտի չըլլար առաջինէն եւ պիտի դադրէր վեց թիւէ ետք[142]։

(Վերջ 8)
ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

125. Սուրէն Պայրամեան, «Եգիպտահայ առաջին լրագիրը. *Արմաւենի*ի 150-ամեակը (1865-2015)», էջ 45-54։
126. Եսոյեան, նշ. յօդ.ը, էջ 320-331։
127. Յովսէփ Մանուկեան, «Յայտարարութիւն», *Արմաւենի*, 16 Մարտ 1865, առաջին տարի, թիւ 1, էջ 1։
128. Ա. Մուրատեան, *Արմաւենի*, 16 Մարտ 1865, առաջին տարի, թիւ 1, էջ 1։
129. Յր. Միքայէլեան, [Նամակ Գահիրէէն], *Արմաւենի*, 1 Մայիս 1865, առաջին տարի, թիւ 4, էջ 2։
130. Անդ, էջ 2։
131. *Արմաւենի*, 1 Մայիս 1865, առաջին տարի, թիւ 4, էջ 2։
132. *Արմաւենի*, 16 Ապրիլ 1865, առաջին տարի, թիւ 3, էջ 2։
133. Ա. Մուրատեան, *Արմաւենի*, 16 Մարտ 1865, առաջին տարի, թիւ 1, էջ 1։
134. *Արմաւենի*, 1 Մայիս 1865, առաջին տարի, թիւ 4, էջ 2։
135. Անդ, էջ 2։
136. «Ազգային», *Արմաւենի*, 1 Ապրիլ 1865, առաջին տարի, թիւ 25, էջ 1։
137. Յ. Միքայէլեան, *Արմաւենի*, 1 Մայիս 1865, առաջին

տարի, թիւ 4, էջ 2:
138. Արտաշէս Գարտաշեան, *Նիւթեր Եգիպտոսի հայոց պատմութեան համար,* Բ. հատոր, Գարտաշեան, Վենետիկ - Ս. Ղազար, 1986, էջ 417:
139. Ռ. Ռ., [Նամակ խմբագիրին], *Արմաւենի*, 1 Ապրիլ 1865, առաջին տարի, թիւ 2, էջ 2:
140. Ռ. Ռ., [Նամակ խմբագիրին], *Արմաւենի*, 16 Ապրիլ 1865, առաջին տարի, թիւ 3, էջ 2:
141. *Արմաւենի*, 1 Մայիս 1865, առաջին տարի, թիւ 47, էջ 1:
142. Հ. Աւագեան, «*Նեղոս* շաբաթաթերթը. էջ մը եգիպտահայ պատմութենէն», *Ջահակիր*, 1 Մայիս 2025, թիւ 1990 - 12 Յունիս 2025, թիւ 1993:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ 20-ԱՄԵԱԿԸ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ՄԷՋ

*Ջահակիր*ի ընթերցողներուն կը ներկայացնենք Աղեքսանդրիոյ սգահանդէսին յայտագիրը՝ նուիրուած Յեղասպանութեան 20-ամեակին: Անշուշտ այդ ժամանակ տակաւին Յեղասպանութիւն եզրոյթը չէր յայտնաբերուած:

Սգահանդէսը տեղի ունեցած է 1935 Ապրիլ 28-ին, Աղեքսանդրիոյ Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահը, նախաձեռնութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան եւ մասնակցութեամբ Հ. Յ. Դաշնակցութեան, Հայ Ժողովրդային Միութեան, Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան, Հայ Լէգէոնական Միութեան եւ Հայր Ալիշան Միութեան, եւ նախագահութեամբ մեթր Ղուկաս Սալըրեանի:

Յայտագիրն է.

Ա. ՄԱՍ

1. Շօփէնի մահերգը. Ապրիլեան Սերունդ Նուագախումբ:

2. Բացումի խօսք. նախագահ՝ մեթր Ղուկաս Սալըրեան:

3. *Միրուն զարուն*. մեներգ՝ օր. Արփինէ Նորատունկեան:

4. Աւետիս Ահարոնեան՝ *Յարգանք քեզ*. արտասանութիւն՝ պր. Վ. Նազարեան:

5. Կտոր մը քլարինէթի եւ ջութակի համար. զուգանուագ՝ պր. Մ. Սէֆէրեան (քլարինէթ) եւ պր. Պ. Սարֆազեան (ջութակ):

6. Բանախօսութիւն. պր. Գ. Պօյաճեան (Հայ Ժողովրդային Միութեան կողմէ):

7. *Տալւորիկ*. Ապրիլեան Սերունդ Նուագախումբ:

8. Ուղերձ. պր. Գ. Պէզազեան (Հ. Յ. Դ. Երիտասարդաց Միութեան կողմէ):

9. Բանախօսութիւն. տոքթ. Հ. Պէնկլի (Հայ Լէգէոնական Միութեան կողմէ, բայց կը բացակայի անակընկալ պատճառով):

Բ. ՄԱՍ

1. Կենդանի պատկեր՝ Օրուան խորհուրդը:

2. Սիամանթօ՝ *Մօր մը երազը*. արտասանութիւն՝ ընկ. Ժիրայր Փալամուտեան:

3. *Յառաջ նահատակ*. Ապրիլեան Սերունդ Նուագախումբ:

4. Ուղերձ. Տիգրան Գէորգեան (Ապրիլեան Սերունդ Միութեան կողմէ):

5. Երգ մը. մեներգ՝ օր. Իսկուհի Պարոնեան:

6. Բանախօսութիւն. Գուրգէն Մխիթարեան (*Յուսաբեր* օրաթերթի կողմէ, հրաւիրուած Գահիրէէն):

7. *Մեր հայրենիք*. Ապրիլեան Սերունդ Նուագախումբ:

8. Փակումի խօսք. նախագահ՝ մեթր Ղուկաս Սալըրեան:

Ձեռնարկը եւ յայտագիրը կ'արթնցնեն եգիպտահայ գաղութի հին յիշողութիւններ տարբեր ուղղութիւններով: Մէկը Յեղասպանութեան յիշատակութեան կազմաւորուող աւանդոյթն է, միւսը՝ սգահանդէսին մասնակցող արուեստագէտները, որոնք կրողն են եգիպտահայութեան համայնքային յատկանիշին:

Յօդուածիս առաջին մասին մէջ պիտի ակնարկ նետեմ եգիպտահայ ցեղասպանային ընկալումին վրայ 1915-1935 շրջանին, երկրորդ մասը պիտի յատկացնեմ 1935 Ապրիլ 28-ի սգահանդէսին մասնակցած մարդոց: Առաջին մասին մէջ նպատակս ամբողջական պատմութիւն ներկայացնելը չէ բնաւ, այլ լոկ քանի մը հիմնական հարցերու վերհանումը:

1. ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԸՆԿԱԼՈՒՄԸ (1915-1935)

Անուանումներ եւ քանակ

Ինչպէս նշեցի, տակաւին շատ կանուխ էր Յեղասպանութիւն եզրոյթի գործածութեան: Իսկ առանց անուանումի, բնականաբար, չկայ իրադարձութիւն.

1. Ապրիլ 24-ի օրը անուանուեցաւ «Նախատակաց Օր»: Այդ ժամանակ «մեծ եղեռն» արտայայտութիւնը

գործածուած է ոչ իբրեւ եզրոյթ, այլ իրադարձութեան բնութագրում[1]։

2. Ցեղասպանեալները անուանուեցան «նահատակներ»։

3. Նահատակաց Օրուան նուիրուած ձեռնարկը անուանուեցաւ «ազահանդէս»։

Անհրաժեշտ էր որոշել նաեւ նահատակներուն քանակը։ Մինչեւ 1923 թուական յստակ քանակ չկար, յաճախ կը նշուէր՝ բիւրաւոր նահատակներ[2]։ 1924-ին հաստատուեցաւ մէկ միլիոնը[3], որ առանց առարկութեան անփոփոխ մնաց մինչեւ Ցեղասպանութեան 50-ամեակը՝ 1965, երբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Սփիւռքին ղրկուած նամակ մը, որ կը հրահանգէր 100-ամեակին նշումը ողջ Սփիւռքով, թիւը կը բարձրացնէր մէկ ու կէս միլիոնի։ 1965-էն սկսեալ թիւը անմիջապէս դարձաւ մէկ ու կէս միլիոն։ Թէեւ յետագային փորձեր կատարուեցան հասցնելու երկու միլիոնի, բայց մինչեւ այսօր ընդունուած թիւը մնաց մէկ ու կէս միլիոն, մոռացութեան տրուելով 50 տարի գործածուած մէկ միլիոնը։

Եգիպտահայ ցեղասպանային հպումներ եւ Վահան Թէքէեան

Թէքէեան առաջինն էր որ Ցեղասպանութեան տակաւին անորոշ լուրերը հրատարակած է Եգիպտոսի մէջ՝ տակաւին նոր հիմնադրած *Արեւ*ին մէջ։ Առաջին թիւին մէջ՝ 1915 Մայիս 11, կը շարադրէ լուր մը՝ «Ծանր կացութիւն պոլսահայոց համար» խորագիրով, որ կը սկսի այսպէս.

Մէկ քանի օրէ ի վեր հեռագիրներ կը հասնին Կ. Պօլսոյ մէջ բազմաթիւ Հայերու ձերբակալումը եւ աքսորը գուժող. Սելանիկէն վերջին հեռագիր մը, այսպէս, մայրաքաղաքէն վտարուած Հայերուն թիւը 3000 *կը ծանուցանէր։*

Երկրորդ թիւը՝ Մայիս 13, Թէքէեան լուրը արդէն կը խորագրէ՝ «Հայկական ջարդերու գոյժը», սկսելով այսպէս.

Վեհ. Կաթողիկոսը անցեալ Ապրիլ ամսոյ 27-*ին հեռագրած է Վսեմ. Պօղոս փաշա Նուպարի Թէ՝ իր ստացած արժանահաւատ տեղեկութեանց համաձայն հարստահարութիւնք, ջարդեր եւ արիւնայեղ կռիւներ տեղի ունեցած են Հայաստանի եւ Կիլիկիոյ զանազան գաւառներու մէջ եւ Թէ՝ Ն. Ս. Օծութիւնը հեռագրաւ դիմում ըրած է Ռուսիոյ Արտաքին Գործոց Նախարար Պ. Սազանօֆի, Իտալիոյ Թագաւորին եւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց Նախագահ Պ. Ուիլսընի։ Ն. Ս. Օծութիւնը կը խնդրէր Վսեմ. Պօղոս Նուպար փաշայէն որ, իբրեւ իր լիազօր ներկայացուցիչը ինք եւս մասնաւոր դիմումներ կատարէ Հայոց այս անտանելի վիճակին մասին եւ իր գործունէութեան մանրամասնութիւնը հեռագրաւ հաղորդէ էջմիածին։*

Եւ այսպէս, կաթիլ առ կաթիլ հասած տեղեկութիւնները կը կուտակուէին Թէքէեանի լրագիրին մէջ, աստիճանաբար ստանալով աւելի յստակ իմաստ։ Նիւթէս դուրս է *Արեւ*ի եւ *Յուսաբեր*ի մէջ լոյս տեսած եղեռն-ցեղասպանութիւն-աղէտի լուրին եւ ապա մեկնաբանութեան զարգացումը ներկայացնել այստեղ, որ, անկասկած, հետաքրքրական նիւթ կրնայ հանդիսանալ յետագայ հետազօտողի մը համար։

Ամէն պարագայի, 1915-ին պիտի յաջորդէր գաղթականներու եւ յատկապէս որբերու խնդիրը, որ պիտի դառնար եգիպտահայերու (ինչպէս նաեւ այլ գաղութներու) ուշադրութեան եւ գործունէութեան կեդրոնը։ Այդպէս ալ պէտք է ըլլար, քանզի ահռելի էր որբերուն վիճակը։ Ապա բաւական պիտի զբաղցնէր Կիլիկիոյ տագնապը։ Չկար ժամանակ եւ տրամադրութիւն պատմականացնելու 1915-ը. յետցնցումային վիճակը՝ որբերու գծնական ներգրաւումով, տեղ չունէր աղէտային հոգեկան կացութեան դրսեւորումներու համար։

Անկախ հայկական կոտորածներու եւ տեղական որբերու լուրերէն՝ որոնք կը շարունակուէին անընդհատ, բայց նախքան ցեղասպանական գաղափարականին կերպաւորումը, 1922 Ապրիլ 24-ին կը հանդիպինք նահատակաց ազահանդէսի գործադրութեան Աղեքսանդրիոյ մէջ՝ շրջանակուած Ս. Պօղոս-Պետրոս Եկեղեցիի հոգեհանգստեան պաշտամունքի եւ Սրբազան Հօր մեկնաբանութեան մէջ, զոր *Արեւ* կը ներկայացնէ բաւական ուժեղ արտայայտութիւններով[4]։ Միքայէլ Կիւրճեանն էր *Արեւ*ի խմբագիրը այդ ժամանակ։

1923 Ապրիլ 24-ին, Հայ Երիտասարդաց Միութիւնը կը կազմակերպէ յարգանքի հանդէս, ուր կը խօսին Գասպար Իփէկեան եւ Լեւոն Մկրտիչեան, տեղի կ'ունենան երգ, նուագ եւ արտասանութիւն[5]։

*Արեւ*ի այդ թիւը յատկացուած է Ապրիլ 24-ին՝ շեշտադրութիւնը դնելով մտաւորականներու աքսորին վրայ[6]։

Արդէն այս հիմքերը դրուած, կու գայ տասնամեակը՝ 1925։ *Արեւ* եւ *Յուսաբեր* կը գրեն խմբագրականներ։ Առաջինը՝ Ռամկավար, երկրորդը՝ Դաշնակցական։ Առաջինի խմբագիրը՝ Յովհաննէս Յակոբեան, երկրորդը՝ Վահան Նաւասարդեան։

Երկու խմբագրականներ՝ քիչ թէ շատ նոյն բաները ըսող, բայց լեզուառճական հսկայ տարբերութեամբ։ Այդ լեզուն ցոյց պիտի տայ գաղափարախօսային տիրապետութեան ձգտումի աստիճանները։

Յակոբեանի *Արեւ*ը կը սկսի այսպէս.

Նահատակ, մարդկային անիրաւութեանց զոհը։

Ու ողբը չէ որ կը սրբէ անիրաւութիւնը։ Ոչ ալ սուգը կը պանծացնէ յիշատակը նահատակին ու նահատակներուն։

Դարերու պատմութիւն ունի նահատակութիւնը։ Ու մէկ չէ, հազար չեն, այլ միլիոններ որոնք, մեր արիւնէն ու մեր ոսկորէն, գացած են Գողգոթայի ճանապարհէն ու մարտիրոսացած արիւնի ծովերուն մէջ։

Ու մարտիրոսի պսակը կրած չեն միայն մտաւորականը՝ գրագէտը, բանաստեղծը, ուսուցիչն ու քահանան, այլ ամէնքը, ամէնքը, որ կեանք կը կերտեն սալին առջեւ, գութանին վրայ կամ մանգաղը ի ձեռին։ Մարդուն քէնը մարդուն հանդէպ վայրագ մանգաղով հնձած է կեանքեր ամեն

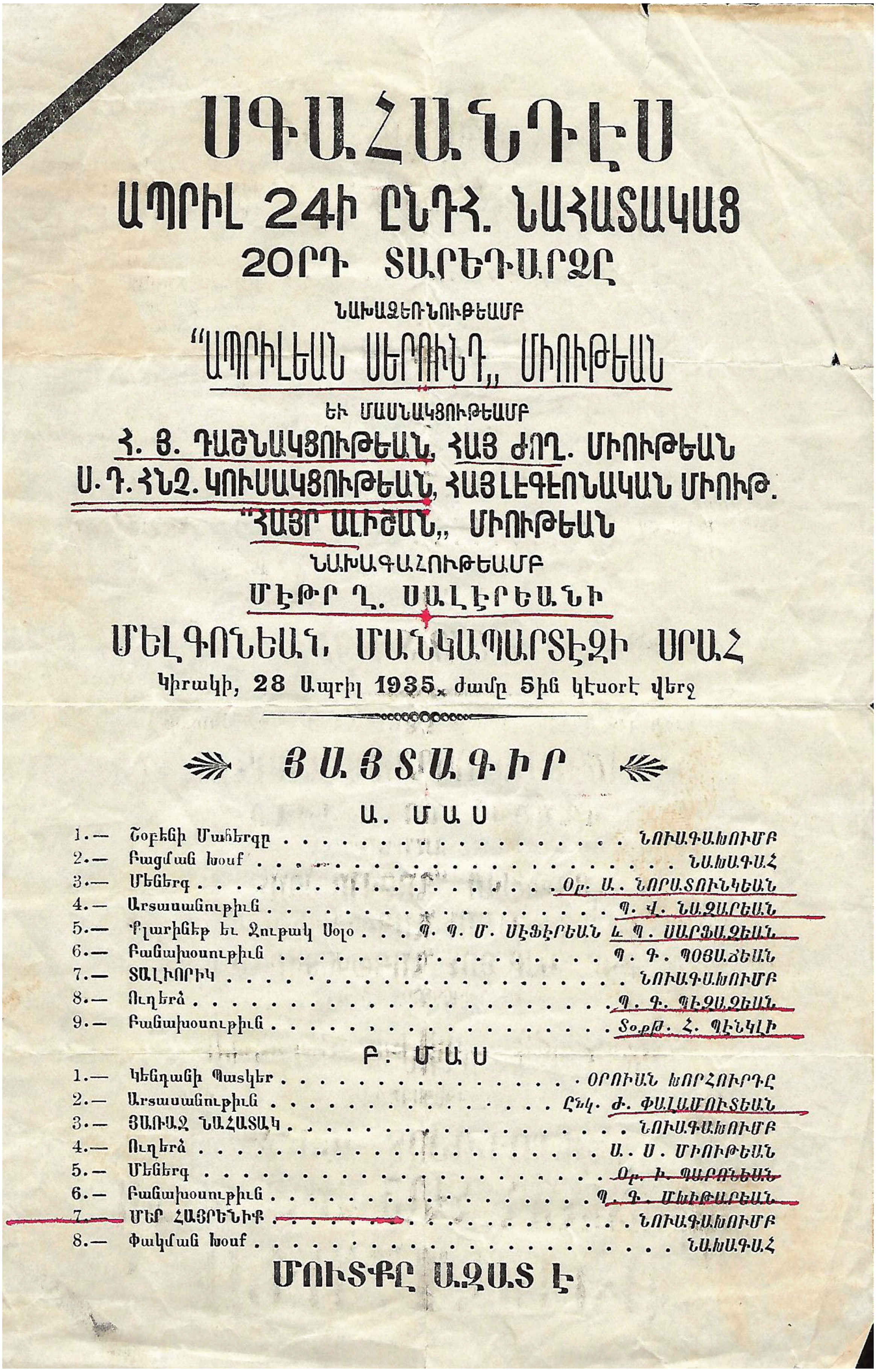

ՍԳԱՀԱՆԴԷՍ

ԱՊՐԻԼ 24Ի ԸՆԴՀ. ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ
20ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹԵԱՄԲ

"ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՍԵՐՈՒՆԴ" ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ԵՒ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ, ՀԱՅ ԺՈՂ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ
Ս. Դ. ՀՆՉ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ, ՀԱՅ ԼԵԳԷՈՆԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹ.
"ՀԱՅՐ ԱԼԻՇԱՆ" ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԻԹՐ Ղ. ՍԱԼԻՐԵԱՆԻ

ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԻ ՍՐԱՀ

Կիրակի, 28 Ապրիլ 1935, ժամը 5ին կէսօրէ վերջ

ՅԱՅՏԱԳԻՐ

Ա. ՄԱՍ

1.— Շօբէնի Մահերգը . . . . ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
2.— Բացման խօսք . . . . ՆԱԽԱԳԱՀ
3.— Մեներգ . . . . Օր. Ա. ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ
4.— Արտասանութիւն . . . . Պ. Վ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ
5.— Քլարինէթ եւ Ջութակ Սօլօ . . . Պ. Պ. Մ. ՍԷՖԷՐԵԱՆ և Պ. ՍԱՐԹԱՋԵԱՆ
6.— Բանախօսութիւն . . . . Պ. Գ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ
7.— ՏԱԼԻՈՐԻԿ . . . . ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
8.— Ուղերձ . . . . Պ. Գ. ՊԷՉԱՋԵԱՆ
9.— Բանախօսութիւն . . . . Տօքթ. Հ. ՊԷՆԿԼԻ

Բ. ՄԱՍ

1.— Կենդանի Պատկեր . . . . ՕՐՈՒՍԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ
2.— Արտասանութիւն . . . . Ընկ. Ժ. ՓԱԼԱՄՈՒՏԵԱՆ
3.— ՅԱՌԱՋ ՆԱՀԱՏԱԿ . . . . ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
4.— Ուղերձ . . . . Ա. Ս. ՄԻՈՒԹԵԱՆ
5.— Մեներգ . . . . Օր. Ի. ՊԱՐՈՆԵԱՆ
6.— Բանախօսութիւն . . . . Պ. Գ. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ
7.— ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔ . . . . ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ
8.— Փակման խօսք . . . . ՆԱԽԱԳԱՀ

ՄՈՒՏՔԸ ԱԶԱՏ Է

Մելգոնեան Մանկապարտէզի Սրահ (Աղեքսանդրիա)
28 Ապրիլ 1935
Սգահանդէս

Հասակի, անխտիր, անխտոր[7]։

Նաւասարդեանի *Յուսաբեր*ին սկիզբը.

Այսօր տասնամեակը կը լրանայ այն սեւ ու ահաւոր օրուան, երբ Թուրք կառավարութիւնը շղթաներու մէջ առաւ մեր ժողովուրդի ընտրանին եւ անճիտեց զայն Փոքր-Ասիոյ ճամբաներուն վրայ։

Ոճրագործներու անիծակուռ բազուկը կուզար խեղդելու այն ձայնը, որ փայլ կուտար հայ երգին, որ հնչեղ կը դարձնէր հայ խօսքը, որ վառ կը պահէր միշտ հայութեան կանթեղակիր պայքարը։

Քանի մը օրերու մէջ մեր հորիզոններէն առ յաւէտ չքացան Վարուժան ու Սիամանթօ, Զօհրապ եւ Ակնունի, Խաժակ ու Շահրիկեան, Երուխան ու Զարդարեան, Բարսեղեան ու Թիրեաքեան, Շահպազ, Սեւակ եւ բիւր բիւրաւորները մեր ժողովուրդի թարմ, կենսակիր ու խոստմնալից ուժերէն։

Աննախընթաց ոճիրը ցնծութիւն բերաւ ոճրագործներուն եւ սուգով պատեց մեր սգակիր ու աւեր երկիրը[8]։

Առաջինը՝ նահատակութիւն եւ մարտիրոսութիւն, այսինքն՝ հայկական կացութիւն եկեղեցական եզրոյթներով, երկրորդը՝ ոճրագործութիւն, այսինքն՝ դուրսի մարդու գործողութիւն։

Երկրորդը դիմած է ծայրագոյն բառապաշարի՝ «անճիտել», «անիծակուռ», «կանթեղակիր», մինչդեռ, օրինակ, եթէ «անճիտել»-ու փոխարէն գործածած ըլլար «բնաջնջել», որ գրեթէ նոյն իմաստը ունի, աւելի մեղմ պիտի հնչէր ականջին։

Ասիկա չի նշանակեր որ յետագայ տարիներուն այս համեմատութիւնը մնացած է անխախտ, քանզի առաջինները յաճախ բարձրացուցած են արտայայտչական հնչեղութիւնը, երկրորդները՝ երբեմն մեղմացուցած քիչ մը, բայց, միեւնոյնն է, երկրորդները միշտ նախընտրած են գաղափարախօսային առաւելապաշտութիւնը, յաճախ շուարեցնելով առաջինները։

Անկախ այս տարբերութենէն, բոլորն ալ կը միանային հայ ժողովուրդի ներկայ վիճակի քայքայումն ու տկարացումը անտեսելով՝ մարտիրոսութեան, զոհուածութեան եւ հայրենասիրական ապագայի բարձրաձայնումներով։ Մինչեւ որ պիտի վերադառնար Վահան Թէքէեան, եւ 1927 թուականի Նահատակներու տօնին առիթով պիտի հակաճառէր այս բոլորին, ներառեալ իր իսկ կուսակցութեան, *Արեւ*ի մէջ հրատարակելով «Անօգուտ տօնը» ազդեցիկ յօդուածը։ *Արեւ*ի խմբագիրն էր Յովհաննէս Յակոբեան, որ իր կարգին նոյն թիւին մէջ հանդէս պիտի գար սովորական խմբագրականով։

Ազգը կը մեռնի, կ'աղաղակէ Թէքէեան, մինչ մենք չենք ուզեր տեսնել այս իրականութիւնը.

Նահատակաց Տօնն ալ հետզհետէ կը դառնայ առիթ մը նոյն սնամէջ, պայմանադրական խօսքերը կրկնելու որոնք կ'ըսուին Ծնունդին, Վարդանանցին եւ Զատկին եւ որոնց անփոփոխելի յանկերգն է «Այս ազգը չի մեռնիր՝ քանի որ... կը մեռնի»։

Հարցը մեռնիլ-չմեռնելէն անդին կը գտնուի Թէքէեանի համար։ Գրողին կոչն է տեսնել իրականութիւնը, փոխանակ ապրելու անիրական համոզումներով։ Գրողին կոչն է վերադիր գաղափարախօսութենէն իջնել իրական գետինի վրայ եւ տեսնել իրականութիւնը։ Իրականութիւնը տեսնելով կարելի է գործել այլապէս՝ ի նպաստ գործնական լուծումներու եւ կարիքէն բխած գործողութիւններու, փոխանակ իրականութիւնը քօղարկելու հաճելի գաղափարախօսութեամբ։ Ան կը շարունակէ.

Ըստ իս՝ Նահատակաց Տօնը պէտք էր ընդհակառակը առիթ մը ըլլար անդրադառնալու եւ կրկնելու՝ թէ կը մեռնի այս ազգը որովհետեւ շա՜տ զոհուեցաւ եւ թէ անհրաժեշտ է որ ան չզոհուի՜ այլ եւս, որ ան խնայէ՜, անտեսէ՜ իր մնացած տկար ուժերը, որ խելացի ըլլայ՝ փոխանակ իր հին հաւաքական անխելքութիւնը շարունակելու եւ ա՛յսպէս հանգստացնէ հոգին իր միլիոնաւոր նահատակներուն։

Թէքէեան, սխալ մեկնաբանութիւններու տեղ չտալու համար, կը շեշտէ՝ որ իր խօսքը համայն հայութեան մասին է.

Երբ կ'ըսեմ թէ հայութիւնը այսօր ալ կը շարունակէ իր երէկի հաւաքական «անխելքութիւնը»՝ միայն մէկ կազմակերպութեան եւ անոր կատարած կարգ մը մահացու գործերուն չէ որ կ'ակնարկեմ, այլ ամբողջութեանը մեր կեանքի՝ այս օր, տասներկու տարի ետքը մեր վերջին Մեծ Նահատակութեան սկիզբի օրէն։

Գործածելով այսօրուան բառապաշարը, Թէքէեան ըսել կ'ուզէ ռէալփոլիթիքի գիտակցութեան պակասը ոչ միայն կուսակցութիւններուն մօտ, այլ ընդհանուր հայկական մտածողութեան, թէ՛ անցեալին եւ թէ՛ ներկային։

Նահատակները մեր կարեկցութեան պէտք չունին, կը շարունակէ ան, կատարուածը շատ աւելի մեծ էր կարեկցութեամբ մեր ծարաւը յագեցնելու եւ մեր յագուրդը բաւարարելու.

Յարգանքի եւ կսկիծի խօսքեր նահատակներու հասցէին, այսօր, մեր այս վիճակով՝ եթէ հեգնութիւն մը չեն, անիմաստ աղմուկ մըն են միայն, որ վայրկեան մը ծածկել կուգայ դէպի անդունդ դիմող մեր գոյութեան ինքնամոռաց վազքին թաղմանական թնդիւնները, թէեւ ականջներն ալ հիմա այնքան են խուլցած՝ որ քիչեր կան զանոնք լսող[9]։

Մենք դէպի անդունդ կ'երթանք, եւ մեր իսկ անդնդացումը կը ծածկենք աղմկարար, բայց ոչ ներքնականացուած յարգանքի եւ կսկիծի արտայայտութեամբ։

Բայց այս ուղղակի իմաստով գրութիւնը պէտք ունէր գրական խորքով ներհայեցողական դատողութեան եւ եղեռնի յիշողութեան ոգեկան վերապրումի, զոր Թէքէեան պիտի գործադրէր մէկ տարի առաջ (1926) յօրինած բայց 1928-ին հրատարակած բանաստեղծութեամբ՝ «Յոյսին երգը», որ կը սկսի այսպէս[10].

Մեր մեռելները կ'ըսեն,
Հողին տակէն , երեսէն,
Իրենց թաղուած, կիսաթաղ,

Խաղաղատենչ, տենչախռով
Ոսկորներուն խրչիւնով,
Իբր ալելու, իբրեւ տաղ
Սերունդներուն որ կուգան՝
Մեր մեռելները ա՛յսպէս,
Խոր ժըլխորին մէջ օրուան
Կ՚աղաղակե՜ն, կ՚ըսե՜ն մեզ…
«-Երկնքին տակ ո՛չ մէկ բան,
Բացի Յոյսէն, իրական
Ու ճշմարիտ է ու մեծ:
Մենէ զատուած մեր Հոգին
Եղաւ տաճա՛ր Մ՚ահագին
Ու դղրդա՜ց ու երգե՜ց
Ու եղաւ մի՜շտ լուսավառ՝
Քանզի լեցուց զայն անվերջ,
Գետնէն մինչեւ ի կամար,
Յոյսը՝ անլո՜ւռ եւ անշէ՜ջ…:»

Նահատակները փոխանակ ողբասացութեան աղբիւր դարձնելու, կը կենդանացնէ զանոնք, կապելով անցեալը (նահատակները), ներկան (մենք) եւ ապագան (յոյսը)՝ առաջիններու դղրդագին երգի (օգտագործած ըլլալու համար բանաստեղծութեան բառերը) հնչեղութեան տակ։

*Արեւ*ի յաջորդ տարուան՝ 1928 Ապրիլ 24-ի թիւի Նահատակաց տօնի խմբագրականը առաջին անգամ ըլլալով պիտի գրուէր Թէքէեանի խմբագրապետութեան ժամանակ, քանզի 1922-էն սկսեալ՝ Ապրիլ 24-ը խմբագրականի նիւթ դառնալէ ի վեր, առաջին անգամ էր որ Թէքէեան տուեալ ամիսը թերթի խմբագրապետ կը հանդիսանար։

Ինչպէս սովորութիւն էր այդ ժամանակ, խմբագրականը անստորագիր է, նշանաւորելու համար Ռամկավար Կուսակցութեան տեսակէտը։ Բայց խմբագրականները ընդհանրապէս կը գրէին խմբագիրները։ Թէքէեանի պարագային, ինչպէս նշած եմ այլուր, այդ խմբագրականները պէտք է կարդալ իբրեւ սեփականի եւ կուսակցականի կրկնակի շերտերու առկայութիւն։ Եւ այս առումով, թէեւ 1928-ի խմբագրականը չէր կրնար նմանիլ 1926-ի յօդուածին՝ «Անօգուտ տօնը», բայց թէքէեանական հպումը միշտ կարելի է գտնել բաւական բացայայտ արտայայտութեամբ։

Թէքէեան այն քիչերէն է, որ ժամանակին հասկըցած էր՝ թէ կատարուածը, իր ահաւորութեան պատճառով, կը գտնուի մեր ըմբռնումէն անդին։ Այս խմբագրականին մէջ կը կարդանք.

Կ՚ողբանք ամէնքը միասին, այս անհունութի՜ւնը կորուստի, զայն ամբողջովին չըմբռնելով, չկրնալո՜վ դեռ ըմբռնել…: […]

Բայց ո՞ւր են շէն քաղաքներու հազարաւոր բնակիչները, հազարաւոր աւաններու, գիւղերու մարդիկը՝ մեծով պզտիկով. ո՞ւր ամբողջ Հայաստանի, Փոքր-Հայքի, Կիլիկիոյ եւ ամբողջ ասիական եւ եւրոպական Թուրքիոյ հայերը, որոնք երկու միլիոն էին պատերազմէն առաջ եւ այսօր ոչ իսկ հարիւր հազար են՝ հազիւ կէս-միլիոն մը փախստական աստիճ-անդին ցրուելէ վերջ…:

Այս՝ ընդհանրական կորուստն է, զոր մեծ ճիգով, դժուարաւ կ՚ըմբռնենք։ Անդին կան, սակայն, մեր մասնաւոր կորուստները, որոնք մէկ կողմէ մեր կսկիծը կը մասնաւորեն եւ միւս կողմէ կուգան ըմբռնելի ընել, կարծէք, ինչ որ կը վերաբերի ընդհանրութեան եւ իր ընդարձակութեամբը կը խուսափի մեր ըմբռնողութենէն[11]*:*

Եւ ասիկա արդեօք շարունակութիւնը չէ՞ «Անօգուտ տօնը» յօդուածին, երբ նահատակներուն հանդէպ յարգանք եւ կսկիծ տածելով կը կարծենք որսացած ըլլալ մեր սեփական ըմբռնողութեան բարձր աստիճանը։

Բայց որքա՞ն կարելի է դիմանալ ընդհանրականութեան դժուար ըմբռնելի կացութեան։ Մարդկային միտքը պէտք ունի յենարանի, ապաւէնի, կարենալու համար շարունակել գաղափարական ճամբան։ Եւ Թէքէեան այս խմբագրականին մէջ կ՚առաջարկէ դիմել «մասնաւոր»-ին, այսինքն, ապակառուցելով ընդհանրականը անվերջ մասնիկներու՝ տեսանելի, շօշափելի, իմանալի, ընկալելի, գոնէ անոնց միջոցով կարելի դարձնել ըմբռնողականութիւնը, յետագային դիմելու ընդհանրականութեան։ Այդ մասնաւորը, Թէքէեանի համար, եղեռնի զոհ գացած յայտնի առանձին անուններն են՝ Զօհրապ, Մուրատ, Քէլէկեան, Զարդարեան, Վարուժան, Սիամանթօ, Տաղաւարեան, Շահրիկեան, Թլկատինցի, Արտաշէս Յարութիւնեան, Սմբատ Եպսկ., Գեղամ Վարդապետ, Սեւակ, Արմէն Տօրեան եւ դեռ շատ ուրիշներ։ Իմ կողմէս պիտի աւելցնեմ, որ մասնաւորի օրինակով կարելի է ընդլայնել ըմբռնողութեան սահմանները՝ բովանդակելով նաեւ առանձին իրադարձութիւններ եւ դէպքեր։

Թէքէեանի ձայնը կը մնայ իւրայատուկ ընդհանուր ցեղասպանական հակամեկնաբանային շրջապատին մէջ, երբ նման անհունօրէն ահռելի իրադարձութիւն մը ենթարկուեցաւ, եւ կը շարունակուի ենթարկուիլ, սպառողական շուկայի արտադրած մտածողութեան պահանջներուն, այլեւ ամբողջ գաղափարականութիւն մը կը ձեւաւորուի տեղատրուելու համար սպառողական ձեւաչափին։

Կ՚անցնին տարիները եւ կը հասնինք 20-ամեակին։ Մէկ կողմէ առաջ կը տարուի «կը բաւէ լանք» տրամաբանութիւնը, քանի որ հիմա ունինք հայրենիք՝ Խորհրդային Հայաստան, միւս կողմէ արդէն հիմք դրուած է «պահանջատիրութեան»։ Այս երկուութիւնն ալ յետագային պիտի ենթարկուէր բազում փոփոխութիւններու։ Տուեալ պահուն, ինչպէս նաեւ յետագային, երկու մօտեցումներուն մէջ ալ պիտի պակսէր դէպի հոգեկան վնասին, արհաւիրքի ներքին ոլորտին երթալու միտումը, կեդրոնանալով արտաքին երեւոյթներու վրայ՝ լալ-չլալ, պահանջել (ուրիշէն)։ Ընդհանրական ըմբռնումի դժուարութիւնը, փոխանակ ապակառուցուելով վերակառուցուելու,

գաղափարախօսուեցաւ (առանց գաղափարականի վերածուելու) արտաքին տարրերու վճռականութեան արձակումով՝ անվիճելի վերջնականութեամբ։

«Անօգուտ տօնը» շարունակեց մնալ այդպէս՝ անօգուտ, եգիպտահայութեան համար թէ Սփիւռքի։

Ժամանակագրութիւն եգիպտահայ ոգատօններուն (1915-1935)

- 24 Ապրիլ 1922, Ս. Պօղոս-Պետրոս Եկեղեցի (Աղեքսանդրիա), հոգեհանգստեան պաշտամունք համաշխարհային պատերազմի ընթացքին զոհուած հայ բիւրաւոր նահատակներու յիշատակին[12]։ Յետայսու, Ս. Պօղոս-Պետրոս Եկեղեցին եւ Գահիրէի Ս. Աստուածածին Եկեղեցին ամէն տարի կանոնաւորապէս պիտի մատուցէին հոգեհանգստեան պաշտօն։

- 24 Ապրիլ 1923, Ամերիկեան Միսիոնի Սրահ (Աղեքսանդրիա), յարգանքի հանդէս Ապրիլ 11-ի ազգային տօնին առիթով, կազմակերպութեամբ Հայ Երիտասարդաց Միութեան[13]։

- 24 Ապրիլ 1925, Նաւասարդ Սրահ (Գահիրէ), ոգահանդէս նուիրուած Ապրիլեան Նահատակներուն, կազմակերպութեամբ Գահիրէի Հ. Յ. Դաշնակցութեան[14]։

- 25 Ապրիլ 1925, Հայ Երիտասարդաց Միութեան հաւաքատեղի, Հայ Ուսանողական Միութեան Աղեքսանդրիոյ հատուածի շաբաթական հաւաքոյթ յատկացուած համայն Նահատակաց տօնի յիշատակին[15]։

- 26 Ապրիլ 1925, Պօղոսեան Ազգային Վարժարան (Աղեքսանդրիա), ոգահանդէս Նահատակաց Տօնին առիթով[16]։

- 25 Ապրիլ 1926, Պօղոսեան Ազգային Վարժարան (Աղեքսանդրիա), ոգահանդէս Նահատակներու Օրուան առիթով[17]։

- 23 Ապրիլ 1927, Պէրպէրեան Վարժարան (Գահիրէ), յիշատակի հանդէս նուիրուած Ապրիլ 24-ի նահատակ մտաւորականներուն[18]։

- 24 Ապրիլ 1927, Նաւասարդ Սրահ (Գահիրէ), ոգատօն Ապրիլ 24-ի նահատակներու յիշատակին, նախաձեռնութեամբ Հ. Յ. Դ. Գահիրէի Կոմիտէին[19]։

- 24 Ապրիլ 1927, Լսարան (Թանթա), ոգատօն Ապրիլ 24-ի[20]։

- 24 Ապրիլ 1928, Յառաջդիմասէրի սրահ (Աղեքսանդրիա), Ապրիլեան ոգահանդէս, կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Դ. Պատանեկան Միութեան[21]։

- 29 Ապրիլ 1928, Հայ Երիտասարդաց Միութեան սրահ (Զակազիկ), ոգատօն Ապրիլեան Նահատակներու յիշատակին, նախաձեռնութեամբ Հ. Յ. Դ. Զակազիկի Ենթակոմիտէին[22]։

- 24 Ապրիլ 1929, Պէրպէրեան Վարժարան (Գահիրէ), ոգահանդէս նահատակ մտաւորականներու յիշատակին[23]։

- 24 Ապրիլ 1929, Ժողովրդային Սրահ (Գահիրէ), ոգահանդէս Ապրիլ 24-ի, կազմակերպութեամբ Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան[24]։

- 24 Ապրիլ 1929, Նաւասարդ Սրահ (Գահիրէ), ոգատօն Ապրիլ 24-ի, նախաձեռնութեամբ Հ. Յ. Դ. Գահիրէի Կոմիտէին[25]։

- 25 Ապրիլ 1929, Ամերիքըն Միշընի սրահ (Աղեքսանդրիա), ոգատօն 1915 Ապրիլեան նահատակներուն, նախաձեռնութեամբ Աղեքսանդրիոյ Հ. Յ. Դ. Կոմիտէին[26]։

- 24 Ապրիլ 1930, Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան սրահ (Գահիրէ), հաւաքոյթ Ապրիլեան նահատակներու յիշատակին[27]։

- 26 Ապրիլ 1930, Նաւասարդ Սրահ (Գահիրէ), յիշատակի հանդէս նուիրուած Ապրիլ 24-ի նահատակներուն, նախաձեռնութեամբ Հ. Յ. Դ. Գահիրէի Կոմիտէին[28]։

- 27 Ապրիլ 1930, Պէրպէրեան Վարժարանի սրահ (Գահիրէ), նահատակեալ մտաւորականներու նուիրուած յիշատակի հանդէս[29]։

- 26 Ապրիլ 1931, Թատրոն Ռամսէս (Գահիրէ), ոգահանդէս նուիրուած Ապրիլ 24-ի, նախաձեռնութեամբ Հայ Ժողովրդական Միութեան[30]։

- 26 Ապրիլ 1931, Մելգոնեան Ազգային Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), ոգահանդէս նահատակաց տօնին առիթով[31]։

- 26 Ապրիլ 1931, Զակազիկ, հանդէս նուիրուած Ապրիլ 24-ի նահատակներուն[32]։

- 23 Ապրիլ 1932, Պէրպէրեան Վարժարանի սրահ (Գահիրէ), հանդէս նուիրուած նահատակեալ հայ մտաւորականներու յիշատակին[33]։

- 24 Ապրիլ 1932, Թատրոն Փրենթանիա (Գահիրէ), ոգահանդէս Նահատակաց Օրուան առիթով, նախաձեռնութեամբ Ազգային Իշխանութեան, մասնակցութեամբ Ռ. Ա. Կուսակցութեան, Հ. Յ. Դաշնակցութեան, Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան եւ Հայ Ժողովրդային Միութեան[34]։

- 30 Ապրիլ 1933, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Գահիրէ), ոգահանդէս Նահատակաց օրուան առիթով, նախաձեռնութեամբ Ազգային Իշխանութեան, մասնակցութեամբ Ռ. Ա. Կուսակցութեան, Հ. Յ. Դաշնակցութեան, Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան եւ Հայ Ժողովրդային Միութեան[35]։

- 6 Մայիս 1934, Սինեմա Տոլլի Փալաս (Գահիրէ), Ապրիլ 24-ի ոգահանդէս, նախաձեռնութեամբ Գահիրէի Ապրիլեան Սերունդ Միութեան[36]։

- 6 Մայիս 1934, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), ոգահանդէս Նահատակաց օրուան առիթով, կազմակերպութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան Աղեքսանդրիոյ Ակումբին[37]։

- 24 Ապրիլ 1935, Ամերիքըն Միշընի սրահ (Աղեքսանդրիա), ոգահանդէս Ընդհանուր Նահատակաց առիթով, նախաձեռնութեամբ Աղեքսանդրիոյ Վերածնունդ Հայ Երիտասադաց Միութեան[38]։

- 28 Ապրիլ 1935, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), ոգահանդէս նուիրուած Ապ-

րիլ 24-ի նահատակաց 20-րդ տարեդարձին, նախաձեռնութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան[39]:

- 3 Մայիս 1935, Լիւէ Ֆրանսէի սրահ (Աղեքսանդրիա), սգահանդէս նուիրուած Ապրիլ 24-ի եղեռնի 20-րդ տարեդարձին, նախաձեռնութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան[40]:

Այսպէս, միայն երկու անգամ երեք աւանդական կուսակցութիւնները կը միանան Ազգային Առաջնորդարանի հովանիին տակ, միասնաբար տօնելու սգահանդէսը՝ 24 Ապրիլ 1932 եւ 30 Ապրիլ 1933, երկուքն ալ Գահիրէ: Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ միջկուսակցական ահռելի պայքարները՝ որոնց բացայայտ դրեւորումները սկսած էին մակերես ելլել 1922-էն ի վեր, անկարելի կը դարձնէին միասնական նշումները:

Շահան եւ Օննիկ Պէրպէրեաններու (Պէրպէրեան Վարժարան) նրբօրէն գաղափարականացուած սգատօները՝ իրենց հաւասարակշիռ խօսքերով, իւրայատուկ կը մնան իբրեւ շարունակական ձեռնարկներ:

Այլապէս, մեծ կարեւորութիւն կը տրուէր խօսքային արտայայտութեան՝ զայն հասցնելով ծայրայեղ հայրենասիրութեան, համահունչ կազմակերպիչներու նախասիրութեան: Այս խօսքերը արտասանողները գաղութի հրամայող եւ որոշում կայացնող խաւերն էին, կամ անոնց ծառայողներն ու ձգտողները: Եւ այդ ժամանակ Նահատակաց տօնը, Մայիս 28-ի եւ Դաշնակցութեան Օրուան հետ, միջոց մըն էր կուսակցութիւններու անդամներու գաղափարախօսային զինուորագրութեան՝ շնորհիւ խօսողներու առաւելապաշտ վերամբարձ ոճին, եւ այդ նոյն խօսքի վերարտադրութեան մամուլին մէջ: Տակաւին չկար Նոյեմբեր 29-ի տօնի զիւտը, որ 1940-ականներու վերջաւորութեան պիտի միանար նախորդներուն իր խօսքային հռետորաբանութեամբ եւ խորհրդահայկական հայրենասիրութեամբ:

Նահատակաց սգատօները նաեւ կուսակցական հայրենասիրական առաւելութիւնը ցուցադրելու միջոցներ էին: Երբ կուսակցութիւնները առանձին տօնէին, մամուլի միջոցով իւրաքանչիւրը կը պախարակէր հակառակորդ կուսակցութիւնը՝ միասնութիւնը խախտած ըլլալու համար, իսկ ինք կը վաստակէր հայրենասիրական կէտ մը: Երբ յաջողէին միասնաբար տօնել, կը գովերգէին համահայկականութիւնը, հայկական միասնութիւնը, հայկական ուժը: Դարձեալ հայրենասիրական կէտ մը: Այսինքն, երկու պարագաներն ալ շահաւէտ էին, եւ ասիկա՝ հայոց արդի պատմութեան ամենէն ողբերգական էջերէն մէկուն վերաբերեալ:

Բայց վերոյիշեալ սգատօներու ցանկին (եւ ընդհանրապէս սփիւռքահայ ձեռնարկներու) ամենէն աներեւոյթը մասնակցող արուեստասէր ու մշակութասէր անձերն էին՝ անխօս, անձայն, բայց կապուած եւ հոգեհարազատ իրենց պատկանած տեղավայրին ու շրջապատին, այն խաւը՝ որ գաղութային բեմ կ'ելլէր սիրելով, ոչ իբրեւ անհրաժեշտութիւն, այլ իբրեւ հաճոյք՝ միջավայրին մաս կազմած ըլլալու համար: Գաղութի ներքին խաւը կամ միջնախաւն էին անոնք: Չէին հրամայեր: Չէին սիրեր հրամայել:

Իրականութեան մէջ, հրամայողները եւ որոշում կայացնողները ոչինչ էին առանց համայնքի այդ միջնախաւին, առանց որուն ոչ մէկ ձեռնարկ կարելի էր կենդանացնել: Կարելի էր ձեռնարկ կազմակերպել, բայց ոչ կենդանացնել: Այս խաւն էր համայնքը՝ ոչ իբրեւ կառուցուածք, այլ իբրեւ իմաստ՝ համայնքայնութիւն: Համայնքային սէր մը կար՝ որ կ'ընթանար անկախ մեծերու ժողովներէն, աթոռի պայքարներէն, պարտադրուած հռետորաբանութիւններէն, անկախ նաեւ բոլոր այն արուեստագէտմտաւորականներէն՝ որոնք կը ձգտէին ուժի, իշխանութեան, եւ կ'ընդունէին ըլլալ վերնախաւի ուղղակի դիմակները՝ դառնալով մշակոյթի հրամայողներ: Ընդհակառակը, համայնքամէտ մարդիկը կը սիրէին մասնակցութիւնը՝ առանց ինքզինքնուն վերագրելու մեծ յաւակնութիւններ (այս համայնքայնութիւնը 1970-80-ականներուն սկսաւ վերանալ, նշանաւորելով Սփիւռքի աւանդական համայնքներուն անկումը):

Բնականաբար, մարդիկ էին անոնք, եւ համայնք ըսելով նկատի չունիմ մրցակցութենէ զուրկ իտէալական համախմբում: Խօսքս համայնքի հասկացողութեան մասին է՝ իբրեւ տեսակ, որակ եւ արժէք: Եւ այս համայնքային մարդոց մասին է գրութեանս յաջորդ եւ վերջին մասը:

(Շար. 1)

Հ. Ա.

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Տես՝ օրինակ՝ «Ապրիլ տասնըմէկ», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1923, Ը. տարի, թիւ 111 (1270), էջ 2:
2. Տես՝ օրինակ, «Նահատակաց սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1922, Է. տարի, թիւ 150 (1061), էջ 2-3:
3. Տես՝ օրինակ, «Խմբագրական. Նահատակներու տօնը», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1924, Ժ. տարի, թիւ 118 (1577), էջ 2:
4. «Նահատակաց սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1922, Է. տարի, թիւ 150 (1061), էջ 2-3:
5. *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1923, Ը. տարի, թիւ 111 (1270), էջ 2:
6. *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1923, Ը. տարի, թիւ 111 (1270), էջ 1-2:
7. «Խմբագրական. Նահատակաց տօնը», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 1873, էջ 1:
8. «Խմբագրական. Ազգային ուխտի օրը», *Յուսաբեր*, 23

Ապրիլ 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 9, էջ 1:
9. Վ. Թ., «Անօգուտ տօնը», *Արեւ*, 23 Ապրիլ 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 2489, էջ 1:
10. Ասուպ, «Յոյսին երգը», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1928, ԺԴ. տարի, թիւ 2798, էջ 1:
11. «Խմբագրական. Տօն Նահատակաց», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1928, ԺԴ. տարի, թիւ 2798, էջ 1:
12. «Նահատակաց սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1922, Է. տարի, թիւ 150 (1061), էջ 2-3:
13. *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1923, Թ. տարի, թիւ 111 (1270), էջ 2:
14. *Յուսաբեր*, 23 Ապրիլ 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 9, էջ 5: Ա. Ա., «Ապրիլ 24-ի տօնը», *Յուսաբեր*, 25 Ապրիլ 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 10, էջ 2:
15. «Հայ Ուս. Միութեան Աղեքսանդրիոյ հատուած», *Արեւ*, 24 Ապրիլ 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 1873, էջ 4:
16. *Յուսաբեր*, 23 Ապրիլ 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 9, էջ 5: Ս[իսակ] Շ[ալճեան], «Նահատակաց սգահանդէսը», *Սֆինքս*, 27 Ապրիլ 1925, Ա. տարի, թիւ 8, էջ 2: Ա., «Ապրիլ 24-ի սգահանդէսը», *Յուսաբեր*, 2 Մայիս 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 13, էջ 2:
17. «Նահատակներու Օրը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 27 Ապրիլ 1926, ԺԲ. տարի, թիւ 22, էջ 1:
18. «Ապրիլ 24-ի սգահանդէսը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 26 Ապրիլ 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 2490, էջ 2:
19. *Յուսաբեր*, 23 Ապրիլ 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 19, էջ 3: Ա. Ա., «Ապրիլ 24-ի սգատօնը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 27 Ապրիլ 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 21, էջ 1-2:
20. Թղթակից, «Հայ կեանքը Թանթայի մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Ապրիլ 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 24, էջ 2:
21. Մ. Ա., «Ապրիլ 24-ի սգատօնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 4 Մայիս 1928, ԺԴ. տարի, թիւ 27, էջ 2:
22. Թղթակից, «Ապրիլ 24-ի սգատօնը Զակազիկի մէջ», *Յուսաբեր*, 1 Մայիս 1928, ԺԴ. տարի, թիւ 24, էջ 2:
23. «Նահատակաց տօնը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 4 Մայիս 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 3115, էջ 2:
24. Ս[իսակ] Շ[ալճեան], «Նահատակաց տօնը», *Արեւ*, 1 Մայիս 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 3112, էջ 2:
25. Գ., «Ապրիլ 24-ի սգատօնը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 26 Ապրիլ 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 22, էջ 2:
26. Թղթակից, «Ապրիլ 24-ի սգատօնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 1 Մայիս 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 26, էջ 1-2:
27. «Ապրիլեան սգատօն», *Արեւ*, 3 Մայիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3421, էջ 1-2:
28. Ա. Ա., «Ապրիլ 24-ի սգատօնը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Ապրիլ 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 24, էջ 2:
29. Թ., «Նահատակաց տօնը Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Ապրիլ 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 24, էջ 3: Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Նահատակաց տօնը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 3 Մայիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3421, էջ 2:
30. «Ապրիլ 24-ի սգահանդէսը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Ապրիլ 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 23, էջ 1:
31. Սարգիս Մ. Սարգիսեան, «Ապրիլ 24-ի սգատօնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արեւ*, 29 Ապրիլ 1931, ԺԶ. տարի, թիւ 3725, էջ 2: «Ապրիլ 26-ի Կիրակին Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արաքս*, 2 Մայիս 1931, Զ. տարի, թիւ 19 (245), էջ 1, 4:
32. Ապրիլ 24-ի օրը Զակազիկի մէջ», *Յուսաբեր*, 4 Մայիս 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 26, էջ 1:
33. «Նահատակաց օրը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Յուսաբեր*, 26 Ապրիլ 1932, ԺԸ. տարի, թիւ 21, էջ 2: Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Նահատակաց սգահանդէսը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 29 Ապրիլ 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4035, էջ 2-3:
34. *Արեւ*, 22 Ապրիլ 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4030, էջ 3: «Ապրիլեան սգատօնը Գահիրէի մէջ», *Արեւ*, 26 Ապրիլ 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4033, էջ 2: Ա. Ա., «Ապրիլ 24-ի համազգային տօնակատարութիւնը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 27 Ապրիլ 1932, ԺԸ. տարի, թիւ 22, էջ 1-2. 28 Ապրիլ 1932, ԺԸ. տարի, թիւ 23, էջ 1-2: Վահրիճ [Սիսակ Շալճեան], «Ապրիլեան սգատօն», *Արաքս*, 30 Ապրիլ 1932, Է. տարի, թիւ 18 (294), էջ 2:
35. *Արեւ*, 28 Ապրիլ 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4343, էջ 3: «Ապրիլ 24-ի սգահանդէսը», *Արեւ*, 2 Մայիս 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4346, էջ 1: Ա. Ա., «Ապրիլ 24-ի համազգային սգահանդէսը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 2 Մայիս 1933, ԺԹ. տարի, թիւ 25, էջ 2: Թղթակից, «Հոգեհանգիստ եւ սգահանդէս», *Արաքս*, 6 Մայիս 1933, Ը. տարի, թիւ 16 (342), էջ 3:
36. *Յուսաբեր*, 5 Մայիս 1934, Ի. տարի, թիւ 28, էջ 3: *Սաւառնակ*, 5 Մայիս 1934, 16-րդ տարի, թիւ 12, էջ 8: Ա., «Ապրիլ 24-ի սգահանդէսը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 10 Մայիս 1934, Ի. տարի, թիւ 32, էջ 1-2:
37. *Յուսաբեր*, 5 Մայիս 1934, Ի. տարի, թիւ 28, էջ 3: «Նահատակաց սգահանդէսը», *Արաքս*, 12 Մայիս 1934, Թ. տարի, թիւ 17 (393), էջ 3: Նեղոս, «Ապրիլ 247-ի սգատօնը», *Սաւառնակ*, 19 Մայիս 1934, 16-րդ տարի, թիւ 14, էջ 2:
38. Ն., «Ապրիլեան սգահանդէսը», *Արեւ*, 2 Մայիս 1935, Ի. տարի, թիւ 4960, էջ 3: Վ. Յ., «Ապրիլ 24-ի տօնը», *Արաքս*, 4 Մայիս 1935, Ժ. տարի, թիւ 16 (442), էջ 3:
39. *Յուսաբեր*, 26 Ապրիլ 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 22: «Ապրիլ 24-ի սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Ապրիլ 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 24: Ա., «Սգահանդէս Ընդհանուր Նահատակաց», *Արաքս*, 4 Մայիս 1935, Ժ. տարի, թիւ 16 (442), էջ 2: Թղթակից, «Ապրիլ 24-ի փառահեղ սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 9 Մայիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 32:
40. «Ապրիլ 24-ի 20-րդ տարեդարձը», *Յուսաբեր*, 4 Մայիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 28: Ա., «Ապրիլ 24-ի 20-րդ տարեդարձը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 8 Մայիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 31:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

2025 Նոյեմբեր 22 - 2026 Ապրիլ 19-ին, Տանիմարքայի ARoS Aarhus Art Museum-ին մէջ կայացաւ եգիպտահայ-զանատահայ արուեստագիտուհի Աննա Պօղիկեանի ցուցահանդէսը՝ *Խորտակուած նաւակը* (The Sunken Boat), համագործակցութեամբ Turner Contemporary-ի հետ:

Պօղիկեանի նոյն խորագիրով ցուցահանդէսը նախապէս կատարուած էր Անգլիոյ Մարկէյթ քաղաքի Turner Contemporary ցուցասրահին մէջ, 2025 Յունիս 14 - Հոկտեմբեր 26, որուն մասին անդրադարձած էր *Ջահակիր* (25 Սեպտեմբեր 2025, թիւ 2001):

Ցուցահանդէսը բաղկացած է չորս արտայայտիչ տեղադրումներէ՝ ստեղծուած 2015-2025-ի ընթացքին: Անոնք են՝ *Աղի առեւտրականները* (The Salt Traders) (2015), *Զրոյց Քլարիս Լիսփեքթորի հետ «Կիրքը ըստ Կ.Հ.-ի» շուրջ* (Conversation with Clarice Lispector around 'The Passion According to G.H.' (2019), *Ճատրակի խաղը* (The Chess Game) (2022) եւ *Խորտակուած նաւակը՝ հայեացք անցեալի պատմութիւններուն մէջ* (The Sunken Boat: A Glimpse into Past Histories) (2025):

Աստնց կը լրացնէ *Դէպի փարոսը* (To the Lighthouse) (2019)՝ մետաղի վրայ 23 աքրիլային նկարներու շարք մը, որուն թեմաթիք եւ տեսողական ներշնչումը եկած է Վիրճինիա Ուուլֆի 1927 թուականի համանուն վէպէն:

ARoS թանգարանի տնօրէնուհի Ռեպեքա Մաթհիւս ցուցահանդէսին մասին ըսած է հետեւեալը. «Սուր կերպով կտրուած թուղթէ ուրուագիծերով եւ մանսնատուած պատմութիւններով, Աննա Պօղիկեան կը ստեղծէ պատկերներու բանաստեղծական հոսք, ուր անցեալի արձագանգները կ'արտացոլեն ներկայի խառնաշփոթութիւնը: ARoS-ի ցուցադրութիւնը հանդիսատեսին կը հրաւիրէ ճանապարհորդութեան ժամանակի եւ միտքի ընդմէջէն, ուր զաղթի, իշխանութեան եւ մարդկային փոփոխութիւններու նման նիւթերը ի յայտ կու գան խախտուն գեղեցկութեամբ եւ խոր պատշաճութեամբ»:

Ցուցահանդէսի կեդրոնական գործերէն է *Ճատրակի խաղը*, որուն լուսանկարը կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն: 8x8 մեթրով կոթողային տեղադրում մը, որ կը միաւորէ պատմական ազդեցիկ դէմքեր, ինչպէս՝ Մարի Անթուանէթ, Ֆրանց Ֆերտինանտ, Ժան-Ժագ Ռուսօ, Զիկմունտ Ֆրոյտ եւ Ռուտոլֆ Շթայներ, ինչպէս նաեւ քաղաքանութեան, գիտութեան եւ փիլիսոփայութեան այլ կեդրոնական դէմքեր: Ստուարաթուղթէ, փայտէ եւ աքրիլային տախտակէ պատրաստուած մարդու չափով 24 նկարուած դէմքերու միջոցով Պօղիկեան կը բեմադրէ խորհրդանշական ճատրակի խաղ, ուր այս տիպարները կը բախուին իրարու՝ իշխանութեան եւ ազդեցութեան տինամիք պայքարի մէջ:

Աննա Պօղիկեանի ցուցադրած տեղադրութիւններէն մէկը՝ Ճատրակի խաղը

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Զօհրապ Մնացականեան, Հայաստանի «տարանցիկ պահը»՝ շատ աւելի քան 43 քիլոմեթրը 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Եգիպտահայ գաղութը Մկրտիչ եպիսկոպոս Քէֆսիզեանի առաջնորդական փոխանորդութեան ժամանակ (1864-1866) եւ եգիպտահայ առաջին լրագիրը՝ *Արմաւենի* (վերջ 8) 3

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ
Հ. Ա., Յեղասպանութեան 20-ամեակը Աղեքսանդրիոյ մէջ (շար. 1) 7

Եգիպտահայ լուրեր 15

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 7 ՄԱՅԻՍ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2017

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2017 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 7 ՄԱՅԻՍ 2026

ԼՐԱՏՈՒԱՅԻՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԼՐԱՏՈՒԱՄԻՋՈՑԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԵՒ. *ԹՈՒԱՊԱՏՈՒՄ. AFTERSHOCK 2026*

Այսօր, երբ պատերազմը միայն ռազմական դաշտին վրայ չէ, այլ նաեւ պաստառներուն, վերնագիրներուն եւ հասարակական ցանցերուն մէջ, լրագրողը յաճախ ստիպուած կ'ըլլայ կատարել շատ բարդ ընտրութիւն՝ ինչպէ՞ս պատմել ճշմարտութիւնը, երբ իրականութիւնը արդէն լեցուն է աղմուկով, հակասութիւններով եւ ճնշումներով:

Այս հարցերուն շուրջ կեդրոնացած էր Երեւանի Ապրիլ 17-18-ին տեղի ունեցած *Թուապատում. Aftershock 2026* տարածաշրջանային համաժողովը:

Մեդիա Նախաձեռնութիւնների Կենտրոնի տնօրէն Նունէ Սարգսեան բացումի խօսքին ըսաւ՝ որ համաժողովի քննարկումին առանցքը լրատուամիջոցին դերն է պատերազմի եւ շարունակական ճգնաժամերու պայմաններուն մէջ:

«Մենք փորձում ենք անդրադառնալ հակամարտութիւնների լուսաբանմանը եւ լրագրողի դերին, լրագրութեան, ինֆորմացիայի եւ դրա շուրջ եղած բոլոր մարտահրաւէրներին: Շատ բաներ մենք երբեմն չենք ընկալում որպէս ճգնաժամ, բայց դրանք հէնց իրական ճգնաժամեր են», - ըսաւ Նունէ Սարգսեան:

Երկօրեայ համաժողովը միաւորեց լրագրողներու, լրատուային մասնագէտներու եւ փորձագէտներու՝ Մեծ Բրիտանիայէն, Սուրիայէն, Մոլտովայէն, Ուքրաինայէն, Վրաստանէն, Լեհաստանէն եւ Հայաստանէն:

Համաժողովի ծրագիրին մէջ ընդգրկուած փանէլային քննարկումները կը լուսաբանէին լրատուամիջոցի գործունէութիւնը՝ սկսեալ յետպատերազմեան փուլէն մինչեւ տեղեկատուական պատերազմներուն պայմանները:

Ներքին բախումների թիրախում եւ *Հէնց հիմա՝ առաջին գծում* փանէլները կեդրոնացած էին լրագրողներուն ապահովութեան, ճնշումներուն եւ մասնագիտական բարոյականութեան հարցերուն վրայ, յատկապէս այն պարագաներուն՝ երբ լրագրողը կը դառնայ ոչ միայն դիտորդ, այլեւ բախումի անմիջական մասնակից:

Վրաստանէն եւ Մոլտովայէն եկած բանախօսները ներկայացուցին իրենց երկիրներուն մէջ վերջին տարիները տեղի ունեցող ներքին բախումները եւ այս պայմաններուն մէջ մասնագիտական գործունէութիւնը կատարող լրագրողին սպառնացող վտանգներն ու դժուարութիւնները:

Հէնց հիմա՝ առաջին գծում փանէլի մասնակցողներն ալ Ուքրաինայի, Իրանի պատերազմներու օրինակներով կը պատմէին՝ թէ որքան դժուար է լուսաբանել հակամարտութիւնը, երբ լրագրող ըլլալէ զատ՝ նաեւ տուեալ ազգի ներկայացուցիչ ես: Կը փորձէին պատասխանել դժուար հարցերու՝ թէ ինչպէս ըլլալ անաչառ, պահպանել լրագրողական բարոյականութիւնը եւ չդառնալ հակամարտութեան կողմ:

Համաժողովի ընթացքին ցուցադրուեցաւ նաեւ Մեդիա Նախաձեռնութիւնների Կենտրոնի *Զուգահեռ շրջան* ֆիլմը, որ վեց հերոսներու անձնական պատմութիւններու միջոցով կը ներկայացնէ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ տեղի ունեցած խաղաղաշինութեան երեք տասնամեակներու ճանապարհը:

Ֆիլմին բարձրացուցած հարցերուն, ինչպէս նաեւ անցումային փուլերու լրագրութեան դերին մասին անդրադարձ եղաւ *Մեդիան պատերազմից յետոյ,*

խաղաղութիւնից առաջ փանելային քննարկումի ընթացքին, ուր խօսեցան *Զուգահեռ շրջան* ֆիլմի հեղինակ Նելլի Ռաֆայէլեան, փորձագէտ Սամուէլ Մելիքսէթեան եւ Արցախէն տեղահանուած լրագրող Տաթեւիկ Խաչատրեան։

Նելլի Ռաֆայէլեան՝ Մեդիա Նախաձեռնութիւնների Կենտրոն, լրագրող.

«Անկախութեան ողջ ընթացքում հայկական մեդիան անընդհատ պտըտւում է նոյն թեմաների շուրջ, եւ այդ շրջանը ոչ մի կերպ չի փակւում։ Թէեւ մենք ենթադրում ենք, թէ պատմութիւնը գիծ է, որով պիտի առաջ շարժուենք ու ինչ-որ բան կառուցենք, իրականում մենք անընդհատ վերադառնում ենք նոյն կէտին։ Մեդիադաշտում նարատիւները, մեկնաբանութիւնները, մեղադրանքները, հերոսներն ու հակահերոսները կարծես նոյնը լինեն. մենք պարզապէս դոփում ենք տեղում։

«Ես այս ֆիլմով ուզում էի ցոյց տալ, որ մենք այս չփակուող պատմութիւնների գերին ենք։ Մեդիան, իմ կարծիքով, այդպէս էլ փորձ չարեց դուրս գալ այդ շրջանից ու կողքից նայել, թէ ընդհանրապէս ինչ տեսք ունի մեր պատմութիւնը։

«Գիտէք, մենք ունէինք *Շրջանի մասեր* ֆիլմաշարը, որը ներկայացնում էր հայկական ու ադրբէջանական քաղաքական նարատիւները։ Սակայն, որոշեցինք ֆիլմ նկարել քաղաքացիական հասարակութիւնների շփումների մասին, որը երկար ժամանակ մնացել է ստուերում կամ չափազանց խոցելի է եղել։ Խօսքը մարդկանց մասին է, ովքեր դեռ 90-ականներից երրորդ երկրներում հանդիպել են հակառակ կողմի ներկայացուցիչների հետ, փորձել են հասկանալ ընդհանուր ցաւը եւ լուծումներ գտնել։ Մենք զրուցել ենք այդ գործընթացի հիմնական մասնակիցների հետ՝ նրանց ուղղելով հարցը՝ «Ի՞նչ ենք արել այս 30 տարիների ընթացքում, ի՞նչն է յաջողուել, եւ ինչո՞ւ ենք ձախողուել»։ Սա 52 րոպէանոց վաւերագրութիւն է, որտեղ մենք փորձել ենք տեղաւորել երեք սերունդների պատմութիւնը։

«Աւագ սերունդը, որը դեռ 90-ականներին ուղիղ կապի մէջ էր Բաքուի հետ եւ փորձում էր խաղաղութեան եզրեր գտնել։

«Միջին սերունդը, որը վերցրեց այդ էստաֆէտը, բայց Արցախում յայտնուեց մեկուսացման մէջ. նրանց պիտակաւորում էին որպէս «դաւաճանների», որովհետեւ նրանք համարձակւում էին խօսել հակառակորդի հետ։

«Երիտասարդները, ովքեր ծնուել են պատերազմից յետոյ եւ հիմա հարցեր ունեն իրենց պապերին ու ծնողներին՝ ինչո՞ւ է պատմութիւնն այս կէտին հասել եւ ի՞նչ ժառանգութիւն են նրանք ստացել։

«Ես կ'ուզենայի, որպէսզի այս ֆիլմը ռեֆլեքսիայի եւ ինքնաբուժման առիթ դառնար»։

Սամուէլ Մելիքսէթեան՝ *Հայկական Խորհուրդ* վերլուծական կեդրոն, փորձագէտ.

«Մենք՝ որպէս հասարակութիւն եւ պետութիւն, պատրաստ չէինք այն իրադարձութիւններին, որոնք տեղի ունեցան վերջին տարիներին։ Իրադարձութիւններն այնքան արագ են փոխւում, որ մեր վերլուծական կարողութիւնները պարզապէս չեն հասնում դրանց յետեւից։ Երբ մենք վերջապէս հասկանում ենք մի փուլի տրամաբանութիւնը, իրականութիւնն արդէն շատ աւելի առաջ է գնացած լինում, ինչը մեզ զցում է անդադար սթրեսի եւ ճգնաժամի մէջ։

«Այս վիճակում մենք բնազդաբար վերադառնում ենք մեր «պահուստային» գիտելիքներին, որոնք յաճախ հիմնուած են ֆոլկլորային սիւժէների վրայ։ Օրինակ՝ վերջերս, երեք տարբեր մարդիկ, միմեանցից անկախ, յիշեցին նոյն պատմութիւնը. իբր իրենց նախնիներից մէկը ադրբէջանցի ընկեր է ունեցել, ով ասել է՝ «դու իմ լաւ ընկերն ես, բայց եթէ ինչ-որ բան լինի, ես քեզ պիտի սպանեմ»։ Սա դասական կոնֆլիկտային ֆոլկլոր է, որը շատ տարածուած է։ Մենք ունենք պատրաստի պատասխաններ՝ «թուրքը մնում է թուրք», եւ սա գալիս է դեռ 60-70-ականներից, երբ մարդիկ խուսափում էին գիշերել հարեւան ադրբէջանական գիւղերում։ Նոյնը, վստահաբար, կատարւում է հակառակ կողմում։

«Մենք գիտենք բոլոր պատճառները, թէ ինչու պիտի թշնամի լինենք, բայց մեզ բացարձակ յայտնի չեն հակառակ գործընթացները։ Մեր ընկալումը միակողմանի է. մենք հակառակ կողմին տեսնում ենք միայն որպէս վտանգ եւ առաւելագոյնս պարզեցնում ենք նրա կերպարը։ Սա բերում է հումանիզացիայի բացակայութեան։ Օրինակ՝ հայկական կողմի համար Աղդամի աւերումը երբեք հումանիտար թեմա չի եղել, մինչդեռ հայկական գիւղերի կորուստը մենք ընկալում ենք որպէս սուր ողբերգութիւն։ Սրանք հայելային մեխանիզմներ են, որոնք աշխատում են երկու կողմում էլ։

«Վերցնենք սահմանազատման թեման. մեդիայում անդադար խօսւում է «Տաւուշի գիւղերը յանձնելու» մասին, մինչդեռ տարրական փաստերի ստուգումը ցոյց է տալիս, թէ իրականում որտեղ են գտնուել այդ գիւղերը։ Կամ անկլաւների հարցը. 2021 թուականից տարածւում է թէզը, թէ այդ գիւղերը 20-ականներին չեն եղել կամ իրաւական հիմք չունեն։ Բայց եթէ ուշադիր հետազօտէք փաստաթղթերը, կը տեսնէք, որ դրանք յիշատակւում են դեռ 19-րդ դարի առաջին կէսից։ Մեր մասնագիտական շրջանակը շատ փոքր է, եւ երբ մեծամասնութիւնը սկսում է խօսել հանրային ցանկութիւններից բխող թէզերով, օբյեկտիւ իրականութիւնը պարզապէս դուրս է մղւում։

«Մեր մեդիան յաճախ ոչ թէ դետալներն է վերլուծում, այլ ուժեղացնում է տագնապները՝ ստեղծելով վտանգների մի հսկայական համակարգ։

«Մենք ասում ենք՝ Ադրբէջանն արհեստական պետութիւն է, նրանք էլ նոյնն ասում են մեր մասին՝ պնդելով, թէ Հայաստանն արտաքին ուժերի ստեղծած պրոյեկտ է։ Նրանք նոյնիսկ համոզուած են, որ միջազգային հանրութիւնը հայամէտ է, քանի որ մենք քրիստոնեայ ենք։ Այսինքն՝ երկու կողմն էլ օգտագործում է նոյնատիպ տեքստեր՝ միմեանց պատմական իրաւունքներից զրկելու համար։ Եթէ դու պայքարում ես «յաւերժ թշնամու» դէմ, ապա այդտեղ լուծում-

ներ չկան։

«Ես տեսնում եմ նաեւ մի վտանգաւոր ճեղքուածք։ 90-ականներից ի վեր մեդիան եւ քաղաքական դաշտը խօսում են միայն անվտանգութիւնից, մինչդեռ բնակչութեան մեծամասնութեան համար առաջնային են սոցիալական խնդիրները։ Ձեւաւորուել է մի «լռակեաց մեծամասնութիւն», որի կարծիքը չի արտացոլւում ԶԼՄ-ներում, քանի որ այն յաճախ համարւում է «ոչ հայրենասիրական» կամ ցանկալի չէ քաղաքական առումով։ Մենք պէտք է սովորենք աշխատել այս մարդկանց հետ, հասկանալ նրանց վախերն ու խնդիրները, այլապէս այդ ճեղքուածքը մեզ կը տանի նոր կոնֆլիկտների։ Մեր խնդիրն է փոխել փորձագիտական եւ մեդիա մշակոյթը՝ հրաժարուելով հիպերդրամատիզացիայից եւ վերադառնալով օբիեկտիւ փաստերին»։

Տաթեւիկ Խաչատրեան՝ լրագրող, Փողքաթի համահեղինակ.

«Ամէն ինչ սկսուեց ոչ թէ 2023-ի սեպտեմբերին, այլ շատ աւելի վաղ՝ բլոկադայի ծանր օրերին։ Այն, ինչ մենք տեսել եւ զգացել ենք, երբեմն անհնար է բառերով փոխանցել։ Յիշում եմ՝ վառելիք չկար, հնարաւորութիւնները սուղ էին, բայց իմ գործընկերներն անդադար փորձում էին լուսաբանել Արցախում կատարուողը, որպէսզի աշխարհը հասկանայ ներսում մնացած մարդկանց ապրումները։

«Երբ սկսուեց էթնիկ զտման բուն գործընթացը, ես՝ որպէս մարդ, պարզապէս թեւաթափ էի եղել։ Բայց ես անչափ շնորհակալ եմ իմ այն գործընկերներին, ովքեր չմոռացան իրենց մասնագիտական պարտքը։ Նրանք չթուլացան, աշխատեցին տեղահանութեան ողջ ընթացքում՝ ֆիքսելով կադրեր ու տեսանիւթեր, որոնք այսօր պատմութիւն են։ Ես ինքս այդ օրերին *Media.am*-ում մի շարք սկսեցի՝ «Վատ լրագրողի պատերազմական օրագիրը»։ Ես հաւատում եմ, որ եթէ ընտրել ես այս մասնագիտութիւնը, դու պարտաւոր ես մի քիչ աւելի ուժեղ լինել, քան միւսները։

«Տեղահանուած լրագրողներից իւրաքանչիւրը Հայաստան հասնելուն պէս փորձեց գտնել իր ամենակարեւոր անելիքը։ Օրինակ՝ իմ գործընկեր Հայկ Ղազարեանը, լինելով ե՛ւ պատերազմի մասնակից, ե՛ւ լրագրող, որոշեց դիմակայել այն ցաւոտ նարատիւին, թէ «ղարաբաղցիները չեն կռուել»։ Նա սկսեց վաւերագրել 2023-ի մարտական գործողութիւնները, խօսել այդ օրերին կռուած տղաների հետ։ Իսկ ես ու Մարիամ Սարգսեանը որոշեցինք հանել այս կոնֆլիկտի «քաղաքական շղարշը» եւ խօսել մարդկային պատմութիւններից՝ մեր զգացմունքների ու ապագայի տեսլականի մասին։ Մենք հասկացանք, որ կորցրել ենք ոչ միայն տարածք, այլեւ մեր բարբառն ու մշակութային շերտը կորցնելու վտանգի առաջ ենք։ Հէնց այդ պատճառով սկսեցինք մեր փոդքասթը։ Ընտրեցինք այդ ֆորմատը, որպէսզի կաղապարուած չլինենք դասական լրագրութեան նորմերով, որպէսզի կարողանանք ազատ արտայայտել մեր էմոցիաները հէնց մեր բարբառով։ Դա մեզ օգնեց ցոյց տալ Արցախից եկած մարդկանց իրական դէմքը, ոչ թէ այն «լռելեայն մեծամասնութիւնը», որին ոչ մէկ չի ճանաչում։

«Արցախում գործող տասնեակ լրատուամիջոցներից այսօր ինտենսիւ աշխատում են միայն երկուսը՝ *Արցախ TV*ն եւ *Step1.am*ը։ Հասարակական կազմակերպութիւնները կարողացան լրագրողներին օգնել, բայց նրանք ի վիճակի չեն արցախեան լրատուամիջոցների գործունէութեան ապահովման բեռն ամբողջութեամբ իրենց վրայ վերցնել։ Պետական քաղաքականութեան կարիք կայ։ Մենք կորցնում ենք մեր արխիւները։ Ստեփանակերտի մամուլի ակումբի հետ փորձեցինք երկխօսել կառավարութեան հետ՝ գոնէ արխիւացման համար բիւջէ հայթայթել, բայց շարունակականութիւն չեղաւ։ Թերեւս վախենում են, որ ադրբեջանական կողմը դրա մէջ «ռեւանշիզմ» կը տեսնի, կամ պարզապէս հետաքրքրուածութիւնն է քիչ։ Բայց սա ցաւալի է։

«Շատ արցախցի լրագրողներ Հայաստանում աշխատանքի անցան տարբեր մեդիաներում, բայց բախուեցին մի պատնէշի. նրանց յաճախ յորդորում են չլուսաբանել Արցախի թեմաները՝ «չէզոքութիւն» պահպանելու կամ ինտեգրումը հեշտացնելու համար։ Բայց շատերի համար դա անընդունելի է։ Ես ուզում եմ, որ մեր տեղահանուած լրագրութիւնը լինի ոչ միայն դժուարութիւնների, այլեւ բովանդակութեան մասին, որպէսզի մեր ձայնը լսելի մնայ։

«Միւս կարեւոր կողմը լրագրողական աշխատանքի տեմպն ու միջավայրն է, որը Արցախում եւ Հայաստանում էապէս տարբերւում էր։ Ես դեռ ուսանողական տարիներից էի զգում այդ կաշկանդուածութիւնը։ Արցախը փոքր համայնք էր՝ իր չգրուած կանոններով, որտեղ բոլորը բոլորին ճանաչում էին։ Այդ փոքր միջավայրում լրագրողը մշտապէս դառնում է «դէմագոգիայի» զոհ։

«Հայաստանեան դաշտում ազատութիւնն աւելի մեծ է, բայց տեմպն ու տնտեսական պահանջները շատ աւելի դաժան են։ Շատ արցախցի լրագրողներ այսօր լքում են մասնագիտութիւնը ոչ թէ այն պատճառով, որ չեն սիրում իրենց գործը, այլ որովհետեւ ֆինանսական ծանր վիճակը՝ վարձով բնակարանները, սոցիալական բեռը, ստիպում են գտնել աւելի բարձր վարձատրուող աշխատանք։ Սա մասնագիտական մեծ կորուստ է մեզ համար»։

ՄԱՐԻԱՆՆԱ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ
media.am
20 Ապրիլ 2026
Արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէն փոխադրութիւն՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԺԻՐԱՅՐ ՓԱԼԱՄՈՒՏԵԱՆ
Նկարիչը որ սիրեց արուեստը

Տաղանդ, հանճար, չէք, այս բոլորը մարդիկ յաճախ կը շռայլեն, սակայն արուեստագէտը պիտի համեստ ըլլայ, հոգին պէտք պարզ, ընէ ինչ որ յետոյէն կուգայ, եւ մարդիկ ժամանակի ընթացքին պիտի «գտնեն», առանց պէտք զգալու մեր բացատրութիւններուն:
Պէտք է ըսել, թէ ժողովուրդը չի հասկնար, ժողովուրդը եւ նոյն իսկ երեխաները շատ բան կը հասկնան ու կը զգան:

ԺԻՐԱՅՐ ՓԱԼԱՄՈՒՏԵԱՆ[1]

Ժիրայր Փալամուտեան՝ եգիպտահայ եւ ապա ֆրանսահայ նկարիչ:

Ծնած է 1913-ին, Ատանա: Եղեռնէն խոյս տալով, կարճ ժամանակ ապրած է Կիպրոս:

1924-ին, ընտանիքին հետ կը հաստատուի Աղեքսանդրիա, ուր երկու տարի կը յաճախէ Պօղոսեան Ազգային Վարժարան եւ մէկ տարի՝ ֆրանսական դպրոց:

Կը սկսի նկարել 13 տարեկանին: Կ'աշակերտէ Վահրամ Մանավեանին եւ կը յաճախէ Աղեքսանդրիոյ Գեղարուեստից Վարժարանը: 1931-էն կը սկսի մասնակցիլ Աղեքսանդրիոյ խմբային ցուցահանդէսներու, 1935-ին կու տայ առաջին անհատական ցուցահանդէսը Club des Amateurs d'Art-ին մէջ, հովանաւորութեամբ Աղեքսանդրիոյ կառավարիչ Սապրի Փաշայի:

Պատանի տարիքէն կը կապուի Աղեքսանդրիոյ Յառաջդիմասէր Ընկերակցութեան եւ կը դառնայ Դաշնակցական ընկեր, աշխուժօրէն մասնակցելով համայնքային ձեռնարկներուն՝ յատկապէս արտասանութեամբ, ինչպէս նաեւ թատերական խաղարկութեամբ եւ բեմայարդարումով:

1936-էն սկսեալ կը մասնակցի Աղեքսանդրիոյ հռչակաւոր Աթըլիէի տարեկան խմբային ցուցահանդէսներուն:

1937-1938-ին, իր եղբօր Յակոբի եւ Վահրամ Մանավեանի հետ կը մասնակցի Լոնտոնի Egypt Exploration Society-ի պեղումներուն եւ հնագիտական հետազօտութիւններուն Հարաւային Եգիպտոսի Արմանթ քաղաքը:

1938 եւ 1939-ին կը հրաւիրուի մասնակցելու Աղեքսանդրիոյ Աթըլիէի կազմակերպիչ յանձնախումբին եւ դատակազմին:

1940-ին կը տեղափոխուի Գահիրէ, ուր կ'աշակերտէ Երուանդ Տէմիրճեանին եւ կը յաճախէ տեղւոյն Գեղարուեստից Վարժարանը, միաժամանակ շարունակելով իր մասնակցութիւնը բերել համայնքային ձեռնարկներուն:

Կը ներկայանայ խմբային ցուցահանդէսներու՝

- 1940՝ Գահիրէի Գեղարուեստից Պալատ, Գահիրէի 20-րդ Սալոն, կազմակերպութեամբ Արուեստի Բարեկամներու Ընկերակցութեան.
- 1941՝ Աղեքսանդրիոյ Աթըլիէ.
- 1944՝ Գահիրէի Գիւղատնտեսական Մեծ Պալատ, Գահիրէի 24-րդ Սալոն:

1946-ին, Կալըրի Կոլտընպերկի մէջ կու տայ Գահիրէի միակ անհատական ցուցահանդէսը:

1946-ին կու տայ Եգիպտոսի իր վերջին ցուցահանդէսը Աղեքսանդրիոյ Աթըլիէի մէջ, համատեղաբար նկարիչ Գրիգոր Մկրտիչեանի եւ քանդակագործ Մահմուտ Մուսայի: Եգիպտական կառավարութիւնը Աղեքսանդրիոյ թանգարանին համար կը գնէ իր նկարներէն մէկը:

Շրջան մը կը դառնայ Եգիպտոսի թագաւոր Ֆարուքի մանրանկարիչը:

Կը հրատարակէ *Ճարտարապետական բիւրեղներ* խորագիրով ալպոմ մը (20 օրինակ), որ կը բովանդակէ իր ձեռքով կատարուած Հայաստանի եկեղեցիներու եւ բնանկարներու 10 վիմագրութիւններ:

1946-ին կը մեկնի Փարիզ, ուր նախ կ'ուսանի École des Beaux-Arts, ապա՝ Académie Julian եւ Académie de la Grande Chaumière:

1947-ին կու տայ անհատական ցուցահանդէս Փարիզի Սթիւտիօ Ալէմշահի մէջ, որուն 1948-ին կը յաջորդէ ուրիշ մը Վանսի Galerie les mages-ի մէջ:

1949-ին կը մասնակցի Փալէ տը Քանյի ցուցահանդէսին եւ իր նկարներէն մէկը տեղ կը գտնէ տեղւոյն գլխաւոր թանգարանին մէջ:

1949-ին՝ Վահրամ Մանավեանի հետ համատեղ ցուցահանդէս Խարթումի (Սուտան) մէջ:

Նոյն շրջանին կը մասնակցի Ուէնտըլ Ֆիլիփսի եւ Ուիլիամ Օլպրայթի հնագիտական հետախուզութեան Սուտանի մէջ, ուր կը գծագրէ քարէ դարու շրջանէն յայտնաբերուած ժայռերու վրայ գտնուող զանազան տեսարաններ, որոնք յետագային գիրքով մը լոյս կը տեսնեն Անգլիոյ մէջ:

1950-1951՝ ժամանակաւոր վերադարձ Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ համայնքային կեանքին:

1951 Փետրուարին կը գտնուի Եմէն, իբրեւ վերահսկիչ-գծագրիչ՝ Պէյհանի մէջ մասնակցելու Ուէնտըլ

Ֆիլիփսի առաջնորդութեամբ եւ ամերիկեան հովանաւորութեամբ կատարուող հնագիտական արշաւին:

Կը վերադառնայ ու կը վերահաստատուի Փարիզ, ուր կը մնայ մինչեւ կեանքին աւարտը, թէեւ ստեղծագործական ներշնչումի առումով ինքզինք աւելի հարազատ կը զգայ Ֆրանսայի հարաւի բնութեան հետ:

Միշտ Դաշնակցական, Ֆրանսայի զանազան քաղաքներու եւ համայնքներու մէջ (Փարիզ, Մարսէյլ, Լիոն, Վալանս, Նիս, Փալատրիւ, Արնուվիլ, Իսի-լէ-Մուլինօ, Շաւիլ, Պուր-լա-Ռէն) անընդհատ կը մասնակցի համայնքային կեանքին՝ արտասանութիւն, թատրոն, խօսք, բանախօսութիւն, ձեռնարկի գեղարուեստական ղեկավար:

1953՝ անհատական ցուցահանդէս Պէյրութի Կալըրի Ֆախրէտտինի մէջ:

1955՝ անհատական ցուցահանդէս Նիւ Եորքի մէջ, կազմակերպութեամբ Միջին Արեւելքի Ամերիկեան Բարեկամներուն:

1959 եւ 1962-ին երկու անգամ կ'այցելէ Յունաստան՝ նկարչական ստեղծագործութեան համար:

1964-ին (թուականը տակաւին պէտք է հաստատուի) եւ 1966-ին երկու անհատական ցուցահանդէսներ կու տայ Պէյրութ, երկրորդը՝ Նշան Փալանճեան Ճեմարանի Վասպուրական սրահին մէջ, կազմակերպութեամբ Համազգային Մշակութային Ընկերակցութեան Պէյրութի Մասնաճիւղին:

1977՝ անհատական ցուցահանդէս Թեհրանի Հայ Ակումբի սրահին մէջ:

1979՝ անհատական ցուցահանդէս Ժընեւի Կալըրի Մոթի մէջ:

1979՝ Նիւ Եորքի երկրորդ անհատական ցուցահանդէս՝ Կիլիկեան Թեմի Նիւ Եորքի Ազգային Առաջնորդարանի դահլիճին մէջ:

1979՝ անհատական ցուցահանդէս Մոնթրէալի Աւետիս Ահարոնեան սրահին մէջ, նախաձեռնութեամբ Համազգային Հայ Մշակութային Միութեան:

1982՝ Նիւ Եորքի երրորդ անհատական ցուցահանդէս, Կիլիկեան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի դահլիճ, հովանաւորութեամբ Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի եւ Գանատայի Առաջնորդութեան, նախաձեռնութեամբ անոր Տիկնանց Միութեան:

Նիւ Եորքէն անմիջապէս ետք ցուցահանդէս Ուաշինկթոնի մէջ, ուր սիրտի տագնապով կը փոխադրուի հիւանդանոց եւ կը մահանայ Դեկտեմբեր 13-ին: Կը թաղուի Պոսթոն, եղբօր մօտ:

Գլխաւորաբար աշխատած է իւղաներկով, ինչպէս նաեւ ժանտաջուրով (Eau fort), ունի պղինձի վրայ pointe sèche-ով փորագրութիւններ եւ քարի վրայ գծագրութիւններ:

Ամենասիրած տեսակը բնանկարն է՝ Եգիպտոս, Ֆրանսա (յատկապէս հարաւը), Յունաստան, եւ այլ վայրեր: Ունի նաեւ դիմանկարներ:

Ոճը մեղմ է, հանդարտ՝ հարուստ ներաշխարհով: Ոչ մէկ ուղղակի դպրոց կարելի է գտնել իր արուեստին մէջ: Կարելի է ըսել, տպաւորապաշտ եւ արտայայտչապաշտ դպրոցներու շերտաւորումներ կան իր մօտ՝ իրապաշտ հպումներով:

Նկարներուն տակ կը ստորագրէր՝ Giraïr:

Այս հրաշալի մարդու պատմութիւնն է ստորեւ:

* * *

Բովանդակութիւն՝

Ա. ԵԳԻՊՏՈՍ (1924-1946)
Աղեքսանդրիա (1924-1940)
1. Սկզբնաւորութիւն եւ նկարչական ասպարէզ
2. Հնագիտական արշաւ
3. Համայնքային կեանք
Գահիրէ (1940-1946)
1. Նկարչական ասպարէզ
2. Համայնքային կեանք
3. Աշխատանք արշաւախումբի հետ
4. Մանրանկարչութիւն եւ վիմագրութիւն
Բ. ՓԱՐԻԶ (1946-1982)
Փարիզ (1946-1949)
1. Նկարչական ասպարէզ
2. Համայնքային կեանք
Խարթում (1949)
Գահիրէ եւ Աղեքսանդրիա (1949-1950)
Պէյհան (1951)
Փարիզ (1951-1953)
Պէյրութ (1953)
Փարիզ (1954-1955)
Նիւ Եորք (1955)
Փարիզ (1956-1959)
Յունաստան (1959)
Փարիզ (1959-1961)
Յունաստան (1962)
Փարիզ (1962-1964)
Պէյրութ (1964)
Փարիզ (1964-1966)
Պէյրութ (1966)
Փարիզ (1966-1982)
Թեհրան (1977)
Ժընեւ (1979)
Նիւ Եորք (1979)
Մոնթրէալ (1979)
Նիւ Եորք եւ Լոս Անճելըս (1982)
Յետմահու ցուցահանդէսներ
Գ. ՆԿԱՐՆԵՐ
Դ. ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ
1. Ընդհանուր բնութագրութիւն
2. Փալամուտեան իր նախասիրութիւններուն մասին
3. Դպրոց
4. Ազգային
Ե. ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍՔ

(Շար. 1)
ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. «Անուղեցոյց ուղեւորութիւն ներաշխարհէ մը ներս. հարցազրոյց՝ արուեստագէտ Ժ. Փալամուտեանի հետ», զրոյցը վարեց եւ խմբագրեց՝ Զ. Խաժակ, *Հայրենիք*, 2 Նոյեմբեր 1982, թիւ 30935, էջ 4:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ 20-ԱՄԵԱԿԸ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ՄԷՋ

2. ՀԱՅՄԱՆՔԻ ՄԱՐԴԻԿ՝ ՈՐՈՆՔ ՄԱՍՆԱԿՑԵՑԱՆ 1935 ԱՊՐԻԼ 28-Ի ՁԵՌՆԱՐԿԻՆ

Քննախօսականը՝ հռետորաբանութենէ դէպի համայնքայնութիւն

Երկու քննախօսականներ զրուեցան 1935 Ապրիլ 28-ի ազահանդէսին՝ Աղեքսանդրիոյ *Արաքս* շաբաթաթերթի[41] եւ Գահիրէի *Յուսաբեր* օրաթերթի[42] մէջ:

*Արաքս*ի գրողը լրագիրի արտօնատէր-խմբագիրն է՝ Արամ Ստեփանեան, որ ստորագրած է Ա.: Կը տեղեկացնէ 700 հանդիսականներու ներկայութիւնը: Մնացածը տեղեկատուութիւն մըն է կատարուածին, պարզագոյն լեզուով, առանց ածականներու:

*Յուսաբեր*ի յօդուածը ստորագրած է Թղթակից, ըստ այդ ժամանակ շատ տարածուած սովորութեան: Հաստատելէ ետք մեծ բազմութեան մը ներկայութիւնը, իբրեւ յաջողութեան չափանիշ կը նշէ՝ «յաւելեալ աթոռներն իսկ անբաւական եկած էին եւ շատեր սրահին կողմնակի անցքերուն եւ դուռներուն մէջ ոտքի վրայ մնացած էին»: Մանրամասն նկարագրութիւն՝ ցոյց տալու իր կուսակցութեան մասնակցութեամբ գործադրուած ձեռնարկին բացառիկ յաջողութիւնը:

«Օրուան առթիւ բաշխուեցան ժողովուրդին եռագոյն զարդանիշեր», կը շեշտէ լրագիրը: Այլեւս կարելի չէ կասկածիլ՝ որ Դաշնակցական ձեռնարկ մըն էր, որուն ընդունած էր մասնակցիլ Հնչակեաններու Աղեքսանդրիոյ Մասնաճիւղը, թէեւ առանց պաշտօնական բանախօսի, բայց որուն ի պատիւ նուագախումբը կատարած է *Տալւորիկ*ը (ասոր մասին՝ ստորեւ):

Յուսաբեր մանրամասն եւ բաւական երկար նկարագրած է բոլոր խօսողներուն խօսքերը, միշտ հռետորական ոճով ներկայացուած՝ միլիոն նահատակներ, մտաւորականութեան բնաջնջում, հայրենիքի աւերում դարաւոր ոսոխ թուրքին կողմէ, բարբարոս թշնամիին գործած վայրագութիւնները հայ խաղաղ եւ ստեղծագործ ժողովուրդին հանդէպ. մեր նախահայրերը պայքարեցան, տառապեցան, զոհեցին ամէն բան՝ մինչեւ իրենց թանկագին կեանքը եւ սրբազան արիւնը, բայց չհրաժարեցան հայութենէ եւ փարած մնացին մեր ցեղային արժէքներուն. պէտք է ոչ միայն սգալ՝ այլ իրագործել այն նպատակները որոնց համար նահատակուեցան, հայը միշտ զոհեր տուած է յանուն իր հայրենիքին եւ ազատութեան, պէտք է արժանավայել յաջորդները ըլլանք նահատակներուն: Խօսքերու վերարտադրութիւնը զրաւած է քննախօսականի զրեթէ ամբողջութիւնը:

Պզտիկ խօսքեր ալ յատկացուած են երաժշտութեան եւ արտասանութեան: Օր. Նորատունկեան «իր գեղեցիկ ձայնով, երգեց *Միրուն զարունը*, յուզելով ներկաները», պր. Վ. Նազարեան «արտասանեց Ա. Ահարոնեանի *Յարգանք քեզ*ը, թափանցելով ոգիին եւ տալով անոր բովանդակ յուզումը», պր. Սէֆէրեան եւ պր. Սարֆազեան «քլարինէթի եւ ջութակի վրայ նուագեցին յաջողութեամբ գեղեցիկ կտոր մը», նուագախումբը «մեծ եռանդով նուագեց *Տալւորիկ*ը» եւ ապա «նուագեց ոգեւորութեամբ *Մեր հայրենիք*ը, որ ունկնդրուեցաւ յոտընկայս», Ժիրայր Փալամուտեան «Սիամանթոյէն արտասանեց *Մօր մը երազը*, յուզեց բոլորը»: Տառացիօրէն՝ այսքան:

Պզտիկ խօսքերու մարդիկն են համայնքը: Անոնց կատարածը, սակայն, պզտիկ չէ: Պարզապէս պզտիկ ներկայացուած են անոնք: Գաղափարախօսութեան արտադրիչներ չեն անոնք: Այս պզտիկներուն մասին է յօդուածս:

Երբեմն, պզտիկն ու մեծը կը խառնուին իրարու: Յիշեալ քննախօսականի հռետորական բաժինին մէջ է որ ներկայացուած է Ղուկաս Սալըրեան, այն անձը՝ որ այլապէս ջութակի մէկ կտորով մը կամ երաժշտական այլ չափի մասնակցութեամբ հաճոյքով ելոյթ ունեցած է հայկական ձեռնարկներու: Սալըրեանի այս երկրորդ շերտի մասին է յօդուածս:

Այսօրուան չափանիշով՝ բոլորն ալ անծանօթներ: Վերջապէս, սփիւռքահայ ներքին շերտով ո՞վ կը հետաքրքրուի այսօր:

Ղուկաս Սալըրեան

Ձեռնարկին նախագահն է մեթր Ղուկաս Սալըրեան, որ նաեւ արտասանած է բացումի եւ փակումի խօսքերը:

Ծնած է Թուրքիա (հաւանաբար՝ Պոլիս), թալասցի հօրմէ եւ պոլսեցի մօրմէ[43]:

Յաճախած է Պոլսոյ Կեդրոնական Վարժարանը եւ 1915 Ապրիլին ականատես եղած, թէ ինչպէս մէկ օրէն միւսը Պոլիսը պարպուած է իր մտաւորականներէն[44]:

Երիտասարդութիւնը անցուցած է Զուիցերիա: 1925-ին աւարտած Լօզանի համալսարանը ստանալով իրաւաբանութեան տոքթորի աստիճան: Իր տոքթորական թէզը՝ *Les conseils de guerre judiciaires en France sous l'Ancien Régime*, 1925-ին տպագրուած է Փարիզ (Jouve & Cie):

1927-ին յաջողած է հրատարակել երկու իրաւաբանական գիրքեր.

1. *La justice militaire des troupes suisses sous l'Ancien*

Régime, Paris: Jouve & cie, 1927.

2. *La juridiction du colonel général de l'infanterie*, Bourges: Impr. des orphelins du centre, 1927.

Կը դառնայ զուիցերիացի, Լօզանի մէջ կ'ամուսնանայ օր. Սօժիի (Saugy) հետ[45]:

1929-ին կնոջ հետ կը հաստատուի Աղեքսանդրիա[46] եւ կը դառնայ քաղաքի ամենակարեւոր փաստաբաններէն մէկը: Փաստաբանութեան համար կը շարունակէ գործածել Լօզանի մէջ արդէն հռչակուած իր անունը՝ Dr. G. Salerian-Saugy:

1933-ին Փարիզի մէջ կը տպագրուի իր գիրքը՝ *La représentation des actions soumises à usufruit dans les assemblées des sociétés anonymes*, Paris: Broch.

Կը շարունակէ գրել իրաւաբանական յօդուածներ[47]:

Կը դառնայ Sociétés Suisses d'Égypte-ի պաշտօնական օրկան՝ *Bulletin Suisse d'Égypte*-ի Աղեքսանդրիոյ ներկայացուցիչը[48]:

Ֆրանսերէն դասախօսութիւններ կու տայ իրաւական հարցերու մասին, օրինակ՝ 1932 Դեկտեմբեր 15-ին, Նոր Զուիցերիական Ընկերութեան Աղեքսանդրիոյ Խումբի ակումբին մէջ[49]:

Եղած է երաժիշտ, դասաւանդած Աղեքսանդրիոյ Երաժշտանոցը, եւ 1954-ին հրաւիրուած դասախօսութիւններ կարդալու Յունաստանի Ազգային Երաժշտանոցին մէջ:

Միշտ կապուած մնացած է աղեքսանդրահայ գաղութին: Շրջան մը նոյնիսկ եղած է Քաղաքական Ժողովի անդամ[50]:

1929-1934-ին իբրեւ մենակատար ջութակահար նուագած է հայկական ձեռնարկներու մէջ:

1934-ին կազմակերպած եւ խմբավարած է Աղեքսանդրիոյ Յառաջդիմասէրի Երգչախումբը, իսկ 1945-ին՝ Սեւան Ընթերցասրահի Սեւան Երգչախումբը:

1946-1954-ին ղեկավարած է լարային եւ սեմֆոնիք նուագախումբեր թէ՛ հայկական ձեռնարկներու եւ թէ՛, յատկապէս, տեղական համերգներու:

Ունի երաժշտական յօրինումներ՝ *Ժողովրդական պարերգ* (երգչախումբի համար), *Հօյ նար* (երգչախումբի համար), *Ronde de nuit* (դաշնակի համար), գրած է կենդանի պատկերներու համար յատուկ երաժշտութիւններ, ինչպէս նաեւ ձեռնարկած Կոմիտաս Վարդապետի երգերու նուագախումբի մշակումը:Ասոնցմէ ոչ մէկը յայտնաբերուած է ցարդ:

Ստորագրած է երաժշտական քննախօսականներ Աղեքսանդրիոյ հայերէն եւ ֆրանսերէն մամուլին մէջ:

Քանի մը անգամ բանախօսած է հայկական ձեռնարկներու եւ ստանձնած ձեռնարկներու նախագահութիւնը:

1936 Օգոստոս 15-ին, Գահիրէի մէջ Արշակ Ալպօյաճեան հիմնած է *Ազատ միտք* շաբաթաթերթը՝ ըլլալով անոր արտօնատէրն ու խմբագիրը: 1937 Յունուար 16-ի թիւէն (թիւ 23) համախմբագիր կը դառնայ Սալըրեան, այդպէս մնալով մինչեւ լրագիրին վերջին թիւը՝ 1937 Օգոստոս 7 (թիւ 52):

Առ նուազն մինչեւ 1954 ապրած է Աղեքսանդրիա, քանի որ մինչեւ այդ թուականը իր անունը կրնանք գտնել ձեռնարկներու յայտարարութիւններու եւ քննախօսականներու մէջ: 1961-ին երկու անգամ անունը կը յայտնուի *Յուսաբեր*ի մէջ՝ երբ կը կատարուի իր յօրինումներէն մէկը (*Հօյ նար*), բայց ասիկա տակաւին չի նշանակեր որ ան գտնուած է Եգիպտոս, մանաւանդ որ այդ գործը ժամանակին կատարուած էր Աղեքսանդրիոյ մէջ:

Իր կենսագրութիւնը 1954-էն ետք կը մնայ անյայտ:

Ալեքսանդր Սարուխան երգիծանկարած է իրեն[51]:

Միջանկեալ նշեմ, որ քոյրը՝ Ատրինէ Սալըրեան, եղած է համերգային դաշնակահարուհի, աւարտած է Նափոլիի երաժշտանոցը, կատարելագործուած Լայփցիկ՝ տիկ. Boscow-ի հսկողութեան տակ, 1935-ին յաջող շրջագայութիւն կատարած Եւրոպա, իսկ 1936 Մարտ 28-ին, Աղեքսանդրիոյ Ամերիքըն Միշընի սրահին մէջ տուած մենահամերգ Société des Concerts d'Égypte-ի հրաւէրով[52]:

Ահաւասիկ Ղուկաս Սալըրեանի մշակութային (ոչ-փաստաբանական) գործունէութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ՝ ըստ պահպանուած տեղեկութիւններուն.

Ջութակահար.

- 23 Մարտ 1929, Ամերիքըն Միշընի սրահ (Աղեքսանդրիա), նուագահանդէս ի նպաստ Աղքատախնամ Ընկերութեան. դասական կտորներ կը նուագէ լարային քառանուագը՝ Ղուկաս Սալըրեան (ջութակ), Ա. Սուարէս (ջութակ), Ա. Քորպօ (վիոլա) եւ Կ. Ժաքոպ Տեսքոմպ (թաւջութակ)[53]:

- 18 Ապրիլ 1931, Հայկական (Չէզոքներու) Միութեան ակումբ (Աղեքսանդրիա), գեղարուեստական հաւաքոյթ. յայտագիր՝ Paganini: *3me Caprice* եւ Rossini: *La Prière de Moïs*[54]:

- 2 Դեկտեմբեր 1933, Հայր Ալիշան Հայ Կաթողիկէ Երիտասարդաց Միութեան սրահ (Աղեքսանդրիա), Դաշնակցութեան Օր կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Ընթերցասրահին. յայտագիր՝ Beriot: *Duos concertants* (երկրորդ ջութակ՝ Հայկ Ստեփանեան)[55]:

- 10 Յունիս 1934, Թատրոն Ալհամպրա (Աղեքսանդրիա), Հայաստանի անկախութեան 16-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան. յայտագիր՝ Mozart: Sonate no. 21 en mi mineur, a. Allegro, b. Tempo di menuetto (դաշնակի նուագակցութիւն՝ օր. Ա. Անանեանց)[56]:

- 30 Դեկտեմբեր 1934, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), յիշատակի երեկոյթ նուիրուած Պօղոս Պէյ Եուսուֆեանի, կազմակերպութեամբ Պօղոսեան Վարժարանի Շրջանաւարտից Միութեան: «Մէթր Ղ. Սալըրեան իր ջութակին թելերը լացուց, մելանոյշ հովուերգութեամբ մը», կը գրէ *Արարս*[57]:

Խմբավար.

ՅԱՌԱՋԴԻՄԱՍԷՐԻ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ (1934)

- 15 Ապրիլ 1934, Հայր Ալիշանի սրահ (Աղեքսանդրիա), գեղարուեստական հանդէս ի նպաստ Համազգայինի, կազմակերպութեամբ Աղեքսանդրիոյ Համազգայինի Հայուհեաց Միութեան. Յառաջդիմասէրի Երգչախումբ, յայտագիր՝ Անուշաւան Տէր Ղեւոնդեան՝ *Կողբայ ելան սէլերը*[58]:

- 10 Յունիս 1934, Թատրոն Ալհամպրա (Աղեքսանդրիա), Հայաստանի անկախութեան 16-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան. Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան Երգչախումբ, յայտագիր՝ Անուշաւան Տէր Ղեւոնդեան՝ *Կողբայ ելան սէլերը*, եւ Ղուկաս Սալըրեան՝ *Ժողովրդական պարերգ*[59]:

- 17 Յունիս 1934, Հայր Ալիշան սրահ (Աղեքսանդրիա), պաղպաղակասեղան Մայիս 28-ի առիթով,

կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Դ. Աղեքսանդրիոյ Կոմիտէին. Յառաջդիմասէրի Երգչախումբ[60]:
ՍԵՒԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ (1945)
- 4 Յունուար 1945, Սեւան Ընթերցասրահ (Աղեքսանդրիա). կը սկսին Սեւան Երգչախումբին փորձերը[61]:
- 3 Մարտ 1945, Սեւան Ընթերցասրահ (Աղեքսանդրիա), հանդէս ի պատիւ Զօրավար Բաղրամեանի՝ Կարմիր Բանակի 27-րդ տարեդարձին առիթով. Սեւան Երգչախումբ, յայտագիր՝ Կոմիտաս Վարդապետ՝ *Սօնա եար*, եւ Արմէն Տիգրանեան՝ տեսարան *Անուշ* օփերայէն[62]:
- 13 Մայիս 1945, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Աղեքսանդրիա), համերգ. Սեւան Երգչախումբ (50 հոգի), նուագակցութեամբ լարային նուագախումբի, խմբավար-նուագավար՝ Ղուկաս Սալըրեան, յայտագիր՝ Կոմիտաս Վարդապետ՝ *Սօնա եար*, Դանիէլ Ղազարեան՝ *Դիլբար ջան*, Ղուկաս Սալըրեան՝ *Հօյ նար*, Արա Պարթեւեան, Անուշաւան Տէր-Ղեւոնդեան, Անտոն Մայիլեան, Դանիէլ Ղազարեան եւ Գրիգոր Սիւնի[63]:
- 3 Յունիս 1945, Սեւան Ընթերցասրահ (Աղեքսանդրիա), հանդէս Յաղթանակի Օրուան առիթով. Սեւան Երգչախումբ, յայտագիր՝ *Ծառիս տակը կանաչ է* եւ *Հօյ նար*[64]:
- 15 Հոկտեմբեր 1945, Սեւան Ընթերցասրահ (Աղեքսանդրիա). կը վերսկսին Սեւան Երգչախումբին փորձերը[65]:

Նուագավար.
- 18 Ապրիլ 1946, Աղեքսանդրիա, *Réfome illustrée*-ի երկրորդ գործիական նուագահանդէս. լարային նուագախումբ, յայտագիր՝ Handel: Sonate no. 3, երկու ջութակի համար լարային գործիքներու նուագակցութեամբ. Saint-Saëns. Անգլիական զեղջկական պար. Chabaline: *Andante & Allegro*, Lyatoshinsky: *Ukraynskii Kvintet* (դաշնակ՝ Կուիտօ Նիքոլեթթի). Glinka: *Valse*[66]:
- 19 Մայիս 1946, Թատրոն Ալիհամպրա (Աղեքսանդրիա), նուագահանդէս, կազմակերպութեամբ *La Réforme illustrée*-ի. Սեմֆոնիք Նուագախումբ, նախատեսուած էր Սալըրեան, բայց անհանգստութեան պատճառով զինք կը փոխարինէ Silvestre Catacchio[67]:
- 9 Մայիս 1947, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Աղեքսանդրիա), Սեմֆոնիք համերգ. յայտագիր՝ Mozart, Handel, Chabaline, եւլն.[68]:
- Նոյեմբեր 1952. մեթր Ղուկաս Սալըրեան Աղեքսանդրիոյ մէջ ձեռնարկած է Սեմֆոնիք Նուագախումբի մը կազմութեան, եւ յոյս ունի Յունուարին կատարել Շոփէնի թիւ 1 Դաշնակի Քոնչերթոն, մենակատար՝ Զաւէն Խաչատուրեան: Այս առիթով ան պէտք ունի հայերու աջակցութեան[69]:
- 14 Յունիս 1953, Սէն-Մարք Վարժարանի սրահ (Աղեքսանդրիա). Սէն-Մարք եւ Հայկական Նուագախումբի (L'Orchestre Symphonique Saint-Marc et Arménien) նուագահանդէս, նուագավարներ՝ T. C. F. David եւ տոքթ. Ղուկաս Սալըրեան, յայտագիր՝ Handel: *Water Music*. Beethoven: Symphonie no. 6 (Ա. շարժում). Mozart: Ջութակի Քոնչերթօ ռէ մաժոր (Ա. շարժում). Franchetti: Fantaisie *Christophe Colomb*. Bach: Դաշնակի Քոնչերթօ ռէ մինոր. Chabaline: *Andante sur un thème arménien*, op. 35, լարային նուագախումբի համար. Honegger: *Le romance de Violine* եւ *Calme*. Grainger: *Molly on the Shore*[70]:
- 29 Մայիս 1954, Տիգրան Երկաթ Հայ Մշակութային Միութեան սրահ (Աղեքսանդրիա), թատերական եւ երաժշտական հանդիսութիւն. գործիական երաժշտութիւն[71]:
- 17 Յունիս 1954, Տիգրան Երկաթ Հայ Մշակութային Միութեան սրահ (Աղեքսանդրիա), գործիական երաժշտութեան համերգ. Աղեքսանդրիոյ Լարային Նուագախումբ[72]:
- 27 Յունիս 1954, Թատրոն Մոհամմատ Ալի (Աղեքսանդրիա), Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի ամավերջի հանդէս. նուագախումբ[73]:

Բանախօսութիւն.
- 18 Ապրիլ 1931, Հայկական Միութեան Ակումբ, գեղարուեստական հաւաքոյթ. նիւթ՝ *Բարոյականը եւ իրաւունքը*[74]:
- 31 Մայիս 1931, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), հանդէս Հայաստանի Հանրապետութեան հռչակումի 13-րդ տարեդարձին առիթով, նախաձեռնութեամբ Հ. Յ. Դաշնակցութեան Աղեքսանդրիոյ Կոմիտէին[75]:
- 20 Յունիս 1945, Կամքի մարզարան (Աղեքսանդրիա). նիւթ՝ *Մտածումը ընթերցման մէջ*[76]:

Դասաւանդութիւն.
- 9 Հոկտեմբեր 1951, կը սկսին Աղեքսանդրիոյ Պետական Երաժշտանոցին դասընթացքները, ուր երաժշտական մանկավարժութիւն (Pédagogie musicale) դասընթացքը կ'աւանդէ տոքթ. Ղուկաս Սալըրեան[77]:
- 1 Դեկտեմբեր 1952-էն սկսեալ, դաշնակահար Զաւէն Խաչատուրեանի բնակարան (Աղեքսանդրիա), երաժշտական եռամեայ դասաւանդութիւն եւ մեկնաբանութիւն, Ա. շարք.
ա. Bach: *Le clavecin bien tempéré*. դասաւանդութիւն եւ ամբողջական նուագ՝ Զաւէն Խաչատուրեան (դաշնակ):
բ. Պախի կեանքի եւ արուեստի մասին վեց մեկնաբանութիւններ՝ տոքթ. Ղուկաս Սալըրեան[78]:
- Հոկտեմբեր 1954, Յունաստանի Ազգային Երաժըշտանոցը կը հրաւիրէ Սալըրեանին շարք մը դասախօսութիւններ կարդալու համար[79]:

Երաժշտական քննախօսական.
- Տքթ. Ղուկաս Սալըրեան, «Քանթարճեանի նուագահանդէսը», *Արարււ*, 23 Փետրուար 1946, ԻԱ. տարի, թիւ 7 (970), էջ 1:
- Տքթ. Ղ. Սալըրեան, «Ժագ Արթինեանի երգահանդէսը», *Արարււ*, 13 Ապրիլ 1946, ԻԱ. տարի, թիւ 14 (977), էջ 1:
- Տքթ. Ղ. Սալըրեան, «Զաւէն Խաչատուրեանի դաշնակի ռէսիթալը», *Արարււ*, 22 Մարտ 1947, ԻԲ. տարի, թիւ 11 (1024), էջ 2:
- Dr G. Salérian, 'Concert Gerard Kantarjian', *Journal Suisse d'Égypte et du Proche-Orient*, 26 mars 1952, vingt-sixième année, no. 13, p. 3.
- Dr. G. Salérian, 'Récitals de piano: Zaven Khatchadourian (Lycée Français 22 Mai 1952)', *Journal Suisse d'Égypte et du Proche-Orient*, 28 mai 1952, vingt-sixième année, no. 22, p. 3.
- Dr G. Salérian, 'Anis Fuleihan (sous les auspices de The United States Educational Foundation for Egypt)', *Journal Suisse d'Égypte et du Proche-Orient*, 28 mai 1952, vingt-sixième année, no. 22, p. 3.
- Dr. G. Salérian, '*Messie* de Haendel', *Journal Suisse*

d'Égypte et du Proche-Orient, 2 juillet 1952, vingt-sixième année, no. 27, p. 3.

- Dr. G. Salérian, 'Concert à deux pianos Zaven Khatchadourian - Piero Guarino', *Journal Suisse d'Égypte et du Proche-Orient*, 5 novembre 1952, vingt-sixième année, no. 45, p. 4.

Երաժշտահան.

1. Կենդանի պատկերի երաժշտութիւն եւ դաշնաւորում (ինչպէս նաեւ բեմադրութիւն). 15 Ապրիլ 1934, Հայր Ալիշանի սրահ (Աղեքսանդրիա), գեղարուեստական հանդէս ի նպաստ Համազգայինի, կազմակերպութեամբ Աղեքսանդրիոյ Համազգայինի Հայուհեաց Միութեան[80]:

2. Երկու կենդանի պատկերներու երաժշտութիւն. 10 Յունիս 1934, Թատրոն Ալիամպրա (Աղեքսանդրիա), Հայաստանի անկախութեան 16-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան.

ա. *Վահագնի պաշտամունքը* (խօսք՝ Հմայեակ Շէմս), երգչախումբի համար (Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան Երգչախումբ):

բ. *Մայիս 28*՝ «Հայաստանի ողբը» եւ «Փառաբանութիւն» (խօսք՝ Հմայեակ Շէմս), մեներգի (օր. Ա. Նորատունկեան) եւ երգչախումբի համար[81]:

3. *Ժողովրդական պարերգ*, երգչախումբի համար. 10 Յունիս 1934, Թատրոն Ալիամպրա (Աղեքսանդրիա), Հայաստանի անկախութեան 16-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան. Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան Երգչախումբ, խմբավար՝ Ղուկաս Սալըրեան[82]:

4. *Հօյ նար*, երգչախումբի համար.

- 13 Մայիս 1945, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Աղեքսանդրիա), համերգ. Սեւան Երգչախումբ (50 հոգի), նուագակցութեամբ լարային նուագախումբի, խմբավար-նուագավար՝ Ղուկաս Սալըրեան[83]:

- 3 Յունիս 1945, Սեւան Ընթերցասրահ (Աղեքսանդրիա), հանդէս Յաղթանակի Օրուան առիթով. Սեւան Երգչախումբ, խմբավար՝ Ղուկաս Սալըրեան[84]:

- 24 Յունիս 1961, Յառաջդիմասէրի պարտէզ (Աղեքսանդրիա), համերգ եւ պարահանդէս. Համազգային Երգչախումբ, խմբավար՝ Աւետիս Աչանեան[85]:

- 17 Դեկտեմբեր 1961, Յառաջդիմասէրի Ս. Լէյլէկեան Սրահ (Աղեքսանդրիա). Համազգային Երգչախումբ, խմբավար՝ Աւետիս Աչանեան[86]:

5. *Ronde de nuit*, դաշնակի համար. 19 Դեկտեմբեր 1951, Եգիպտոսի Ռատիոկայան. դաշնակ՝ տիկ. Goldstein-Severy[87]:

6. Ձեռնարկած էր Կոմիտաս Վարդապետի երգերու նուագախումբի մշակումը[88]:

Ձեռնարկի նախագահութիւն.

- 19 Օգոստոս 1934, Հայր Ալիշան թատերասրահ (Աղեքսանդրիա), գեղարուեստական հանդէս նուիրուած Խանասորի արշաւանքի 37-րդ տարեդարձին, կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Երիտասարդաց Միութեան[89]:

- 28 Ապրիլ 1935, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), սգահանդէս նուիրուած Ապրիլ 24-ի նահատակաց 20-րդ տարեդարձին, նախաձեռնութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան[90]:

Նուագախումբ

Քննախօսականները կը նշեն՝ որ 1935 Ապրիլ 28-ի սգահանդէսին նուագախումբը Ապրիլեան Սերունդ Նուագախումբն է: Տրամաբանական է, քանի որ հանդէսը նախաձեռնած էր Ապրիլեան Սերունդ Միութիւնը:

Ի՞նչ գիտենք Ապրիլեան Սերունդ Նուագախումբին մասին: Հաւանաբար, ինչպէս սովորութիւն էր այդ ժամանակ, փողային նուագախումբ մըն էր՝ քանի մը հարուածայիններով:

Մեր հանդէսը նախաձեռնող Ապրիլեան Սերունդ Միութիւնը իր բացումը կատարած է 1933 Մայիս 21-ին, Հայր Ալիշան սրահին մէջ[91]:

Նուագախումբին կը հանդիպինք զանազան ձեռնարկներու մէջ մինչեւ 1937 Յունուար 24[92]:

Նուագավարի անուն չէր յիշատակուէր: Միայն մէկ անգամ՝ 1936 Փետրուար 2-ին կայացած Ապրիլեան Սերունդ Միութեան Գ. տարեդարձի հանդէսին առիթով յիշուած է նուագավարի անունը՝ Panos Beys, վկայեալ Աթէնքի քոնսերվաթուարէն[93]: Հաւանաբար, հայ չըլլալուն պատճառով մամուլը ճիգ չէ թափած անունը յիշելու:

Նուագախումբը կը միանայ Կամք Նուագախումբին՝ կազմելով Ապրիլեան-Կամք Նուագախումբը, որուն ի նպաստ ներկայացում կը տրուի 1937 Ապրիլ 4-ին Լիսէ Ֆրանսէի սրահին մէջ[94]:

1937 Յունիս 20-ին, Թատրոն Ալիամպրայի մէջ, Մայիս 28-ի տօնակատարութեան, առաջին անգամ կ'արձանագրուի Ապրիլեան-Կամք Նուագախումբի ելոյթը, որ արդէն նուագավար ունի՝ դաշնակցական ընկ. Յարութիւն Համբարձումեան[95]:

1935 Ապրիլ 28-ի հանդէսին, Ապրիլեան Սերունդ Նուագախումբը գոհացում կու տայ մասնակցող երկու կուսակցութիւններուն, Հնչակեաններուն՝ նուագելով *Տալւորիկը*, Դաշնակցականներուն՝ նուագելով *Յառաջ նահատակը*, եւ վերջապէս *Մեր հայրենիքը*՝ ով ինչպէս կ'ուզէ թող հասկնայ: Սկիզբն ալ՝ Շոփէնի *Մահերգը*:

Երկու կուսակցութիւնները ներկայացուած չեն իրենց պաշտօնական քայլերգներով՝ *Հեռաւոր երկիր* եւ *Մշակ բանուոր*: Այս գործադրութեան պատճառը կարելի է փնտռել տուեալ շրջանի եգիպտահայ փոքրամասնութեան մէջ, որ նաեւ նոյնը կրնայ ըլլալ ուրիշ գաղութներու համար:

Հեռաւոր երկիրի եւ *Տալւորիկի* խօսքերը Միհրան Տամատեանինն են, երբ տակաւին Հնչակեան էր, որով անոնք կը դառնան Հնչակեան երգեր: 1891 թուականն էր: Յետագային Տամատեան պիտի դառնար Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութեան, ապա Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութեան եւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան պարագլուխներէն: Իր համբաւը իբրեւ անձ պիտի շարժէր *Տալւորիկը*, բայց ոչ *Հեռաւոր երկիրը*, քանի որ վերջինս սեփականացուած էր Հնչակեան Կուսակցութեան կողմէ իբրեւ պաշտօնական քայլերգ:

Մինչեւ 1935 թուական, եգիպտահայ մամուլը արձանագրած է *Տալւորիկի* 33 կատարում (իրականութեան մէջ քանակը շատ աւելի մեծ պէտք է ըլլայ) զանազան ձեռնարկներու մէջ, առաջինը յիշատակուելով 1902 Մարտ 6-ին, Վարդանանցի դպրոցական հանդէսին[96]: Մէկ-երկու բացառութեամբ, կը նուագուի ոչ-կուսակցական հանդէսներու, հացկերոյթներու, թատերական ներկայացումներու, նուագահանդէսներու, դասախօսութիւններու, միթինկներու, նոյնիսկ Ալեքսանդր Խատիսեանի ի պատիւ համակուսակցական հանդիսութեան 1920-ին: 1920-էն սկսեալ

անոր կատարումը մեծ մասամբ կ'իրականանայ Ռամկավար ձեռնարկներու ընթացքին, Հնչակեանները անոր կը դիմեն շատ աւելի քիչ անգամներ, մէկ անգամ մըն ալ 1929-ին զայն կը կատարեն Դաշնակցականները՝ Մայիս 28-ի հանդէսին[97]։

Գանք *Հեռաւոր երկիր*ին։ Մինչեւ 1935 թուական եգիպտահայ մամուլը արձանագրած է 24 կատարում, նկատելիօրէն աւելի քիչ քան *Տալուրիկ*ը։ Առաջին անգամ կը յիշատակուի 1906 Յունուար 14-ին՝ Կարապետ աղա Գալուստին նուիրուած դպրոցական հանդէսի մը Գահիրէի մէջ[98]։ Որմէ ետք, քանի մը ոչ-կուսակցական եւ համակուսակցական ունկնդրումներէ ետք, ան հիմնականապէս կը հնչէ Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան կազմակերպած ձեռնարկներուն Գահիրէ եւ Աղեքսանդրիա։

Այս պաշտօնական ունկնդրումներէն զատ, 1918 Յունիս 2-ին, Գահիրէի Դաշնակցականներու մտերիմ խրախճանքի մը ընթացքին՝ հեռու պաշտօնական ձեռնարկի մը պարտադրած կառուցուածքէն, ներկաները կ'երգեն թէ՛ *Տալուրիկ*ը եւ թէ՛ *Հեռաւոր*ը[99]։ Ասիկա կրնա՞յ բան մը ըսել պաշտօնական եւ ոչ-պաշտօնական հոգեբանութիւններու մասին։

Ուրեմն, 1935 Ապրիլ 28-ի մեր ձեռնարկին Հնչակեաններուն համար կ'ընտրուի երկու երգերուն աւելի տարածուածը։ Չենք գիտեր եթէ ասիկա եղած է Հնչակեաններուն հաւանութեամբ, թէ նուագախումբին նախասիրութեամբ։

Իսկ Դաշնակցականնե՞րը։ Ինչո՞ւ *Յառաջ նահատակ*, փոխանակ պաշտօնական քայլերգին՝ *Մշակ բանուոր*։ Ասոր պատճառը արդէն կարելի է գտնել կուսակցութեան ներսը գտնուող գաղափարախօսութեան մէջ։

Եգիպտոսի մէջ, երկու երգերը ջախջախիչ մեծամասնութեամբ միշտ կատարուած են Դաշնակցական կամ դաշնակցականամէտ միութիւններու ձեռնարկներուն։ Իսկ ընդհանուր վիճակագրութիւն մը ցոյց կու տայ՝ թէ մինչեւ 1920-ականներուն վերջը գրակշռող եղած է *Մշակ բանուոր*ը, 1930-ականներուն կտրուկ շրջադարձ եղած է դէպի *Յառաջ նահատակ*, իսկ 1970-ականներուն արդէն կը հնչէր միայն երկրորդը եւ ամբողջապէս դուրս կը մնար պաշտօնական քայլերգը։

Ահաւասիկ պատկերը Եգիպտոսի մէջ.

Մշակ բանուոր, 1910-1919՝ 1 անգամ, 1920-1929՝ 9, 1930-1935՝ 6, 1960-1969՝ 0։

Յառաջ նահատակ, 1910-1919՝ 0 անգամ, 1920-1929՝ 4, 1930-1935՝ 19, 1960-1969՝ 34։

Կարեւոր է շեշտել՝ որ այս վիճակագրութիւնը ամբողջապէս հիմնուած է եգիպտահայ Դաշնակցական տպագիր մամուլի քննախօսականներուն եւ տուեալներուն վրայ։ Տեղեակ չեմ ինչ կը կատարուի կուսակցութեան ներքին հաւաքոյթներու կամ փակ հանդիպումներու ընթացքին։ Բայց այն հանգամանքը՝ որ կուսակցական մամուլը իր բաց ձեռնարկներու նկարագրականներուն միջոցով համաձայն եղած է արտադրել վերոյիշեալ պատկերը, արդէն կը բացայայտէ կուսակցութեան նախընտրութիւնը, առ նուազն իր դիմագիծը արտաքին աշխարհին ներկայացնելու առումով։ Եւ նիւթիս համար ասիկա է կարեւորը։

Ասիկա ինքնին կը բացատրէ՝ թէ ինչու 1935 Ապրիլ 28-ի ձեռնարկին հնչած է *Յառաջ նահատակ*ը։

Բայց ինչո՞ւ կուսակցութիւնը կատարած է այս ընտրութիւնը։ Ներքին քուլիսներուն անծանօթ եմ, ըսի։ Երկու երգերուն բանաստեղծութիւնները, արդարեւ, կրնան պատկերացում տալ։ *Մշակ բանուոր*ը ընկերվարական է՝ բանուոր, ռէնչպէր, բանուորական միացում, (դասակարգային) շահագործում։ *Յառաջ նահատակ*ը ուղղակիօրէն ազգային է, ազգայինի ԺԹ. դարուն հիմք դրուած տեսակը՝ ցեղ, վրէժ, դրօշակ։ Դաշնակցականներն ու Հնչակեանները իրենց ծնունդի ժամանակ տարբեր աստիճաններով որդեգրած էին ընկերվարական սկզբունքներ, առաջինը՝ քիչ մը փոփիւլիսթական հիմքով, միւսը՝ աւելի մարքսիսթական, երբ ընկերվարական գաղափարները լայն տարածում ունէին եւ յարմար էր փորձել այնտեղ տեղաւորուիլ։ Երկու կուսակցութիւններն ալ չեն կրցած ընկերվարութիւնը տիպլէքթիքօրէն կապել ազգայինի ԺԹ. դարու տեսակին եւ երկու ուղղութիւնները չեն հանդիպած իրարու, գործողութիւններուն հիմքը ըլլալով նոր ազգայինը։ 1930-ականներուն, բնազդաբար, ընկերվարութիւնը վերացած է երկու կուսակցութիւններու գաղափարախօսութենէն, որով *Մշակ բանուոր*ը այլեւս դժուարութեամբ պիտի ներկայացնէր իբրեւ կուսակցութեան դիմագիծ։

Արփինէ Նորատունկեան

Արփինէ Նորատունկեան կ'երգէ *Միրուն զարուն*։

Ունեցած է մեներգային բեմելներու գեղեցիկ շարք մը եգիպտահայ ձեռնարկներու մէջ։ Եղած է Դաշնակցական եւ մեծ մասամբ արտայայտուած անոր միաւորներուն մէջէն։

Առաջին անգամ իր անունը կը հանդիպինք 1932 Յունիս 19-ի ձեռնարկին՝ Աղեքսանդրիոյ Հայ Կաթողիկէ Երիտասարդաց Հայր Ալիշան Միութեան սրահ, Հայ Կարմիր Խաչի թէյասեղանին, ուր կ'երգէ *Ոլորմոլոր*[100]։ Օր. Նորատունկեան Աղեքսանդրիոյ մէջ կ'երգէ 1933-1938, Գահիրէ՝ 1939-1944, որմէ ետք անունը կ'անյայտանայ մամուլէն։

Կ'երգէ՝

- 21 Մայիս 1933, Հայր Ալիշան թատերասրահ (Աղեքսանդրիա), բացումի հանդէս Ապրիլեան Սերունդ Միութեան[101]։
- 4 Յունիս 1933, Մելգոնեան Ազգային Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), բացումի հանդէս Հայ Ուսուցչական Միութեան. կ'երգէ երկու գեղջուկ երգեր[102]։
- 2 Դեկտեմբեր 1933, Հայր Ալիշան Հայ Կաթողիկէ Երիտասարդաց Միութեան սրահ, Աղեքսանդրիա, Դաշնակցութեան Օր, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Ընթերցասրահին[103]։
- 10 Յունիս 1934, Թատրոն Ալհամպրա (Աղեքսանդրիա), Հայաստանի անկախութեան 16-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան. կ'երգէ *Մայիս 28* կենդանի պատկերին մէջ, խօսք՝ Հմայեակ Շէմս, երաժշտութիւն՝ Ղուկաս Սալբրեան[104]։
- 19 Օգոստոս 1934, Հայր Ալիշան թատերասրահ (Աղեքսանդրիա), գեղարուեստական հանդէս նուիրուած Խանասորի արշաւանքի 37-րդ տարեդարձին, կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Երիտասարդաց Միութեան[105]։
- 4 Նոյեմբեր 1934, Հայր Ալիշանի սրահ (Աղեքսանդրիա), թէյասեղան ի պատիւ Հ. Յ. Դ. Օրուան բանախօս Արշակ Ջամալեանին[106]։
- 28 Ապրիլ 1935, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), ազահանդէս նուիրուած Ապրիլ 24-ի նահատակաց 20-րդ տարեդարձին, նախաձեռնութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան. կ'երգէ

Սիրուն զարուն[107]:

- 5 Մայիս 1935, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Աղեքսանդրիա), Ուզէիր Հաճիբէկով՝ *Արշին մալ ալան*, օփերէթ չորս արար, կազմակերպութեամբ Ընթերցասրահ Յառաջդիմասէրի. կը ստանձնէ դերակատարութիւն[108]:

- 5 Փետրուար 1938, Ամերիքըն Միշընի սրահ (Աղեքսանդրիա), հայ երգի եւ նուագի երեկոյ, կազմակերպութեամբ Կամք Մարմնամարզական Միութեան[109]:

- 20 Փետրուար 1938, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Աղեքսանդրիա), համերգ ղեկավարութեամբ Աշոտ Պատմագրեանի ի նպաստ Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի աղքատ աշակերտներուն. կը ստանձնէ Մաշտի դերը Պատմագրեանի *Տէրն ու ծառան* (ըստ Յովհաննէս Թումանեանի պատմուածքին) երկու արար օփերէթին մէջ[110]:

- 21 Մայիս 1938, Յառաջդիմասէրի սրահ (Աղեքսանդրիա), գեղարուեստական երեկոյթ, Յառաջդիմասէրի Երգչախումբ եւ Քնար Նուագախումբ, նուագավար՝ Երուանդ Ալեքսանեան. Գրիգոր Գարապաճեանի հետ կը զուգերգէ Կոմիտաս Վարդապետի *Նազէի օրօր*ը[111]:

- 25 Դեկտեմբեր 1938, Յառաջդիմասէրի սրահ (Աղեքսանդրիա), գեղարուեստական երեկոյթ, կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Դ. Ռոստոմ Խումբին[112]:

- 21 Յունուար 1939, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Գահիրէ), նուագահանդէս Հայ Կարմիր Խաչի, Աղեքսանդրիոյ Յառաջդիմասէրի Քնար Նուագախումբ եւ Յառաջդիմասէրի Երգչախումբ, նուագավար՝ Երուանդ Ալեքսանեան. Գրիգոր Գարապաճեանի հետ կը զուգերգէ *Նազէի օրօր*ը[113]:

- 20 Ապրիլ 1941, Թատրոն Ռից (Գահիրէ), նուագահանդէս, նախաձեռնութեամբ Նաւասարդ Ակումբին. Գրիգոր Գարապաճեանի հետ կը զուգերգէ *Նազէի օրօր*ը (նոյն համերգին մասնակցած է Գոհարիկ Խաչատուրեան՝ յետագայ Գոհար Գասպարեանը)[114]:

- 15 Փետրուար 1942, Նաւասարդ Ակումբ (Գահիրէ), հանդէս երեկոյթ Բարեկենդանի առիթով, կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Դ. Երիտասարդաց Միութեան Գահիրէի Վարչութեան. կ'երգէ Երուանդ Ալեքսանեանի *Պոհեմական գիշերներ*ը եւ Գրիգոր Գարապաճեանի հետ կը զուգերգէ *Նազէի օրօր*ը[115]:

- 29 Հոկտեմբեր 1944, Նաւասարդ Ակումբ (Գահիրէ), հանդէս Դաշնակցութեան Օրուան առիթով. կ'երգէ *Գարուն*[116]:

Իսկուհի Պարոնեան

Օր. Իսկուհի Պարոնեանի երգը չէ յիշատակուած յայտագիրին մէջ: Քննախօսականներն ալ չեն յիշատակած:

Իր անունը ասկէ առաջ մէկ անգամ երեւցած է՝ 1935 Մարտ 31-ին, Աղեքսանդրիոյ Լիսէ Ֆրանսէի սրահին մէջ, Ապրիլեան Սերունդ Միութեան Բ. տարեդարձի հանդէսին[117]:

1946, 1947 եւ 1948 թուականներուն, օր. Ի. Պարոնեան երգչուհիի մը անունը կը յայտնուի Ignace Tiegerman-ի Գահիրէի Conservatoire de Musique-ի աշակերտական ունկնդրութիւններուն մէջ[118]: Նոյն ա՞նձն է արդեօք:

Ժիրայր Փալամուտեան

Երիտասարդ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեան կ'արտասանէ Սիամանթոյի *Մօր մը երազը*: Այս հրաշալի անձնաւորութեան յատկացուած է *Զահակիրի* «Բանասիրական» գլուխի ներկայ յօդուածաշարը:

* * *

Այսպէս, կենդանի յիշողութիւններ էին որոնք փոխանցումով կը գործադրուէին եգիպտահայ գաղութին մէջ: Առանց սեփական տեղական յիշողութեան՝ չկայ գաղութ, չկայ համայնք:

Ասկէ զատ, համայնքայնութիւն կար եգիպտահայերուն մէջ՝ ղեկավարական հրամայականի բարձրագոյն ձայնին տակ: Հայմանքային անդամները գաղութին կենդանի ու կենսունակ մասն էին, առանց որոնց ոչ մէկ ձեռնարկ պիտի դառնար աշխոյժ, գործունեայ ու եռանդուն: Անոնք մամուլի պզտիկ ձայներն էին, ի դիմաց հրամայողներու շռնդալից աղմուկին:

Յիշողութիւնն ու համայնքայնութիւնը կապուած են իրարու: Անոնք ունին ներքին տենչ եւ բնական ներուժ գաղութային շարժումը առաջ մղելու: Բայց տենչը, ինչպէս որեւէ երեւոյթ, ունի իր սահմանները: Երբ շարժումը յաւերժ կախուած մնայ յիշողութեան եւ համայնքայնութեան անփոփոխութեան վրայ, մերժելով ընդունիլ ներգրաւուած նորացում եւ արդիականութիւն, կը նեխի ամէն բան եւ կը քայքայուի ու անգործադրելի կը դառնայ համայնքի ծածկագրային կառուցուածքը: Փոխարէնը կը թեւածէ հրամայողը՝ առանց հրամայուողի, այլեւ հրամայողը կը դառնայ մշակոյթ արտադրող՝ մշակոյթը հասցնելով իր ամենացած մակարդակին: Կը մնայ հռետորութիւնը՝ համատարած ու ամենակալ: Մշակոյթը կը վերածուի քէֆի մակարդակի՝ տուող եւ ընկալող, նշանաւորելով գաղութի մը վերջը:

(Վերջ 2)

Հ. Ա.

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

41. Ա., «Սգահանդէս Ընդհանուր Նահատակաց», *Արաքս*, 4 Մայիս 1935, Ժ. տարի, թիւ 16 (442), էջ 2:
42. Թղթակից, «Ապրիլ 24-ի փառահեղ սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 9 Մայիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 32:
43. «Մեծ դատի մը առթիւ», *Սաւառնակ*, 19 Յունուար 1935, 17-րդ տարի, թիւ 3, էջ 1:
44. Թղթակից, «Մայիս 28-ի համազգային ու խանդավառ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 5 Յունիս 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 54, էջ 1-2:
45. 'Alexandrie', *Bulletin Suisse d'Égypte*, Organe officiel des Sociétés Suisses d'Égypte, 1er novembre 1929, 5me année, no. 17, p. 18.
46. Անդ, էջ 18:
47. Տես՝ օրինակ, 'Sélection en droit pénal et la loi vaudoise du 5 Septembre 1828', *Le Bulletin Suisse d'Égypte*, 9 juin 1932, huitième année, no. 23, p. 1, 5.
48. *Bulletin Suisse d'Égypte*, 27 novembre 1929, 5me année, no. 21, p. 10. *Bulletin Suisse d'Égypte*, 11 décembre 1929, 5me année, no. 23, p. 14.
49. *Le Bulletin Suisse d'Égypte*, 8 décembre 1932, neuvième année, no. 49, p. 5.
50. «Թէյասեղան ի պատիւ կաթողիկոսական նուիրակ Գարեգին Արքեպիսկ. Յովսէփեանի», *Յուսաբեր*, 14 Փետրուար 1936, ԻԱ. տարի, թիւ 269:
51. *Սաւառնակ*, 9 Փետրուար 1935, 17-րդ տարի, թիւ 6, էջ 5:
52. «Տաղանդաւոր արուեստագիտուհի մը», *Արաքս*, 14 Մարտ 1936, ԺԱ. տարի, թիւ 9 (486), էջ 2:
53. «Աղքատախնամի նուագահանդէսը», *Արաքս*, 16 Մարտ 1929, Դ. տարի, թիւ 13 (138), էջ 2: *Արեւ*, 18 Մարտ 1929,

ԺԵ. տարի, թիւ 3076, էջ 3: Դէտ, «Աղեքսանդրիոյ Աղքատախնամի նուագահանդէսը», *Արեւ*, 28 Մարտ 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 3084, էջ 2:

54. «Հայկական Միութեան Ակումբ («Հայկական Միութեան Ակումբ. յայտագիր Ապրիլի հաւաքոյթներուն», *Արաքս*, 11 Ապրիլ 1931, Զ. տարի, թիւ 16 (242), էջ 3: «Մեթր Սալըրեանի բանախօսութիւնը հայկական ակումբին մէջ», *Արաքս*, 25 Ապրիլ 1931, Զ. տարի, թիւ 18 (244), էջ 4:
55. *Յուսաբեր*, 30 Նոյեմբեր 1933, ԺԹ. տարի, թիւ 204, էջ 3:
56. *Յուսաբեր*, 9 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 57, էջ 3: Թղթակից, «Մայիս 28-ի արտակարգօրէն վեհաշուք ու խանդավառ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 11 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 58, էջ 2: Նեղոս, «Աղեքսանդրեան արձագանգ», *Սաւառնակ*, 16 Յունիս 1934, 16-րդ տարի, թիւ 18, էջ 2: Ա., «Մայիս 28-ի տարեդարձը», *Արաքս*, 23 Յունիս 1934, Թ. տարի, թիւ 23 (399), էջ 2: Գալուստ, «Մայիս 28-ի արձագանգներէն», *Յուսաբեր*, 27 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 72, էջ 3:
57. Դպրոցասէր մը, «Պօղ. Շրջանաւարտից Միութ. յիշատակելի ցերեկոյթը», *Արաքս*, 12 Յունուար 1935, Ժ. տարի, թիւ 1 (427), էջ 1:
58. Թղթակից, «Համազգայինը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 2 Մայիս 1934, Ի. տարի, թիւ 25, էջ 2. 3 Մայիս 1934, Ի. տարի, թիւ 26, էջ 2:
59. *Յուսաբեր*, 9 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 57, էջ 3: Թղթակից, «Մայիս 28-ի արտակարգօրէն վեհաշուք ու խանդավառ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 11 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 58, էջ 2: Նեղոս [Ներսէս Ղազիկեան], «Աղեքսանդրեան արձագանգ», *Սաւառնակ*, 16 Յունիս 1934, 16-րդ տարի, թիւ 18, էջ 2: Ա., «Մայիս 28-ի տարեդարձը», *Արաքս*, 23 Յունիս 1934, Թ. տարի, թիւ 23 (399), էջ 2: Գալուստ, «Մայիս 28-ի արձագանգներէն», *Յուսաբեր*, 27 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 72, էջ 3:) «Պիսերուն վրեջ չկայ», կը գրէ Յուսաբեր (Գալուստ, «Մայիս 28-ի արձագանգներէն», *Յուսաբեր*, 27 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 72, էջ 3:
60. Գալուստ, «Մայիս 28-ի արձագանգներէն», *Յուսաբեր*, 27 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 72, էջ 3: «Հ. Յ. Դ. եռագոյն պաղպաղակասեղան», *Զէյթին*, 30 Յունիս 1934, 16-րդ տարի, թիւ 19-20, էջ 5:
61. «Սեւան Ընթերցասրահ. Ուշադրութիւն», *Արաքս*, 30 Դեկտեմբեր 1944, ԺԹ. տարի, թիւ 50 (913), էջ 2: «Սեւան Ընթերցասրահի», *Արաքս*, 27 Յունուար 1945, Ի. տարի, թիւ 3 (916), էջ 2:
62. «Սեւանի կեանքէն», *Արաքս*, 24 Փետրուար 1945, Ի. տարի, թիւ 7 (920), էջ 2: «Սեւանի կեանքէն», *Արաքս*, 3 Մարտ 1945, Ի. տարի, թիւ 8 (921), էջ 2:
63. «Սեւանի կեանքէն», *Արաքս*, 24 Մարտ 1945, Ի. տարի, թիւ 11 (924), էջ 2: *Արաքս*, 21 Ապրիլ 1945, Ի. տարի, թիւ 14 (927), էջ 2: *Սաւառնակ*, 5 Մայիս 1945, 27-րդ տարի, թիւ 22, էջ 4: *Յուսաբեր*, 11 Մայիս 1945, ԼԱ. տարի, թիւ 34: Բարսեղ Օհանեան, «Սեւանի երգահանդէսը», *Արաքս*, 19 Մայիս 1945, Ի. տարի, թիւ 18 (931), էջ 2: Կարօ Մ., «Սեւանի կեանքէն», *Սաւառնակ*, 26 Մայիս 1945, 27-րդ տարի, թիւ 25, էջ 6:
64. «Սեւանի կեանքէն», *Արաքս*, 26 Մայիս 1945, Ի. տարի, թիւ 19 (932), էջ 1: Կարօ Մ., «Սեւանի կեանքէն», *Սաւառնակ*, 9 Յունիս 1945, 27-րդ տարի, թիւ 27, էջ 8: Ներկայ մը, «Միացեալ ազգաց յաղթ. տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արաքս*, 16 Յունիս 1945, Ի. տարի, թիւ 22 (935), էջ 1:
65. «Ազդ», *Արաքս*, 29 Սեպտեմբեր 1945, Ի. տարի, թիւ 37 (950), էջ 2:
66. «Գեղարուեստական վայելք մը», *Արաքս*, 13 Ապրիլ 1946, ԻԱ. տարի, թիւ 14 (977), էջ 2: Ք., «*Րէֆօրմ իլլիւսթրէի* նուագահանդէսը», *Արաքս*, 27 Ապրիլ 1946, ԻԱ. տարի, թիւ 15 (978), էջ 2:
67. *Արաքս*, 18 Մայիս 1946, ԻԱ. տարի, թիւ 18 (981), էջ 2: Տպագիր յայտագիր. տես՝ Հայկ Աւագեան, *Ուրուագիծ ջութակահար Ժիրայր Գանթարճեանի Եգիպտոսի շրջանի գործունէութեան (1931-1953)*, Գահիրէ, Ջահակիր (Յաւելուած ԼԹ.), 2021, էջ 34-35: «Ռէֆօրմ իլլիւսթրէի նուագահանդէսը», *Արաքս*, 25 Մայիս 1946, ԻԱ. տարի, թիւ 19 (982), էջ 2: Նեղոս [Ներսէս Ղազիկեան], «Ջութակահար Մ. Բարիքեան», *Սաւառնակ*, 25 Մայիս 1946, 28-րդ տարի, թիւ 25, էջ 8:
68. «Երաժշտական», *Արաքս*, 3 Մայիս 1947, ԻԲ. տարի, թիւ 15 (1028), էջ 2:
69. «Հայ երաժիշտներ ու հայ երգը ծանօթացնենք օտարներուն», *Արաքս*, 8 Նոյեմբեր 1952, ԻԷ. տարի, թիւ 43 (1304), էջ 3:
70. Տպագիր յայտագիր. տես՝ *Աղեքսանդրիոյ հայկական երաժշտական կեանքի ուրուագիծ (1931-1977) (ըստ ազդագիրներու եւ յայտագիրներու)*, հաւաքեց՝ Հ. Աւագեան, Գահիրէ, Ջահակիր (Յաւելուած Զ.), 2017, էջ 103-104:
71. *Արեւ*, 24 Մայիս 1954, Խ. տարի, թիւ 10.776, էջ 4: Ներկայ մը, «*Երկչոտ թեկնածուն* թատերախաղին ներկայացումը», *Արեւ*, 18 Յունիս 1954, Խ. տարի, թիւ 10.796, էջ 4:
72. *Արեւ*, 17 Յունիս 1954, Խ. տարի, թիւ 10.795, էջ 3:
73. Ա. Հ., «Պօղոսեան Ազգ. Վարժարանի ամավերջի հանդէսը», *Յուսաբեր*, 5 Յուլիս 1954, Խ. տարի, թիւ 78:
74. «Հայկական Միութեան Ակումբ. յայտագիր Ապրիլի հաւաքոյթներուն», *Արաքս*, 11 Ապրիլ 1931, Զ. տարի, թիւ 16 (242), էջ 3: «Մեթր Սալըրեանի բանախօսութիւնը հայկական ակումբին մէջ», *Արաքս*, 25 Ապրիլ 1931, Զ. տարի, թիւ 18 (244), էջ 4:
75. Թղթակից, «Մայիս 28-ի համազգային ու խանդավառ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 5 Յունիս 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 54, էջ 1-2:
76. Նեղոս [Ներսէս Ղազիկեան], «Սքաութական դասախօսութիւն», *Սաւառնակ*, 30 Յունիս 1945, 27-րդ տարի, թիւ 30, էջ 8:
77. «Աղեքսանդրիոյ Պետական Երաժշտանոց», *Արաքս*, 6 Հոկտեմբեր 1951, ԻԶ. տարի, թիւ 38 (1250), էջ 2:
78. *Journal Suisse d’Égypte et du Proche-Orient*, 5 novembre 1952, vinght-sixième année, no. 45, p. 3. *Արաքս*, 8 Նոյեմբեր 1952, ԻԷ. տարի, թիւ 43 (1304), էջ 2:
79. «Պատուաբեր գնահատանք մը տօքթ. Ղ. Սալըրեանի», *Արաքս*, 2 Հոկտեմբեր 1954, ԻԹ. տարի, թիւ 38 (1399), էջ 2:
80. Թղթակից, «Համազգայինը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 2 Մայիս 1934, Ի. տարի, թիւ 25, էջ 2. 3 Մայիս 1934, Ի. տարի, թիւ 26, էջ 2:
81. *Յուսաբեր*, 9 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 57, էջ 3: Թղթակից, «Մայիս 28-ի արտակարգօրէն վեհաշուք ու խանդավառ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 11 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 58, էջ 2: Նեղոս [Ներսէս Ղազիկեան], «Աղեքսանդրեան արձագանգ», *Սաւառնակ*, 16 Յունիս 1934, 16-րդ տարի, թիւ 18, էջ 2: Ա., «Մայիս 28-ի տարեդարձը», *Արաքս*, 23 Յունիս 1934, Թ. տարի, թիւ 23 (399), էջ 2: Գալուստ, «Մայիս 28-ի արձագանգներէն», *Յուսաբեր*, 27 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 72, էջ 3:
82. *Յուսաբեր*, 9 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 57, էջ 3: Թղթակից, «Մայիս 28-ի արտակարգօրէն վեհաշուք ու խանդավառ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 11 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 58, էջ 2: Նեղոս, «Աղեքսանդրեան արձագանգ», *Սաւառնակ*, 16 Յունիս 1934, 16-րդ տարի, թիւ 18, էջ 2: Ա., «Մայիս 28-ի տարեդարձը», *Արաքս*, 23 Յունիս 1934, Թ. տարի, թիւ 23 (399), էջ 2: Գալուստ, «Մայիս 28-ի արձագանգներէն», *Յուսաբեր*, 27 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 72, էջ 3:
83. «Սեւանի կեանքէն», *Արաքս*, 24 Մարտ 1945, Ի. տարի, թիւ 11 (924), էջ 2: *Արաքս*, 21 Ապրիլ 1945, Ի. տարի, թիւ 14 (927), էջ 2: *Սաւառնակ*, 5 Մայիս 1945, 27-րդ տարի, թիւ 22, էջ 4: *Յուսաբեր*, 11 Մայիս 1945, ԼԱ. տարի, թիւ 34: Բարսեղ Օհանեան, «Սեւանի երգահանդէսը», *Արաքս*, 19 Մայիս 1945, Ի. տարի, թիւ 18 (931), էջ 2: Կարօ Մ., «Սեւանի կեանքէն», *Սաւառնակ*, 26 Մայիս 1945, 27-րդ տարի, թիւ 25, էջ 6:
84. «Սեւանի կեանքէն», *Արաքս*, 26 Մայիս 1945, Ի. տարի,

թիւ 19 (932), էջ 1: Կարօ Մ., «Սեւանի կեանքէն», *Սաւառնակ*, 9 Յունիս 1945, 27-րդ տարի, թիւ 27, էջ 8: Ներկայ մը, «Միացեալ ազգաց յաղթ. տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արարս*, 16 Յունիս 1945, Ի. տարի, թիւ 22 (935), էջ 1:
85. *Յուսաբեր*, 22 Յունիս 1961, ԽԷ. տարի, թիւ 68: Թղթակից, «Համազգայինի համերգը», *Յուսաբեր*, 1 Յուլիս 1961, ԽԷ. տարի, թիւ 76:
86. *Յուսաբեր*, 13 Դեկտեմբեր 1961, ԽԷ. տարի, թիւ 216: Արուեստասէր, «Համազգայինի Երգչախումբին համերգը», *Յուսաբեր*, 20 Դեկտեմբեր 1961, ԽԷ. տարի, թիւ 222:
87. «Եգիպտ. ձանասփիւռէն», *Արարս*, 15 Դեկտեմբեր 1951, ԻՋ. տարի, թիւ 47 (1259), էջ 2:
88. «Երաժշտական», *Սաւառնակ*, 1 Յունիս 1933, 15-րդ տարի, թիւ 24:
89. *Յուսաբեր*, 14 Օգոստոս 1934, Ի. տարի, թիւ 112, էջ 3:
90. Տես հրատարկուած յայտագիրը:
91. Մ., «Ապրիլեան Սերունդ Միութեան բացման հանդէսը», *Արարս*, 27 Մայիս 1933, Ը. տարի, թիւ 19 (345), էջ 3:) Շուտով կազմուած է Ապրիլեան Սերունդ Նուագախումբը, որ 1933 Հոկտեմբեր 22-ին արդէն հայկական եւ եւրոպական կտորներ կը նուագէր Հայր Ալիշան Ակումբին մէջ: (Ք., «Ապրիլեան Սերունդ Միութեան հանդէսը», *Արարս*, 29 Հոկտեմբեր 1933, Ը. տարի, թիւ 41 (367), էջ 3:
92. *Յուսաբեր*, 21 Յունուար 1937, ԻԲ. տարի, թիւ 247:
93. Ք., «Ապրիլեան Սերունդ Միութ. Գ. տարեդարձի հանդէսը», *Արարս*, 8 Փետրուար 1936, ԺԱ. տարի, թիւ 4 (481), էջ 2:
94. *Արարս*, 6 Մարտ 1937, ԺԲ. տարի, թիւ 8 (535), էջ 3: *Յուսաբեր*, 2 Ապրիլ 1937, ԻԳ. տարի, թիւ 2: «Տէր եւ Տիկ. Բաթաշօն», *Արարս*, 10 Ապրիլ 1937, ԺԲ. տարի, թիւ 12 (538), էջ 2:
95. *Յուսաբեր*, 14 Յունիս 1937, ԻԳ. տարի, թիւ 62: «Հայաստանի անկախութեան տօնը», *Արարս*, 19 Յունիս 1937, ԺԲ. տարի, թիւ 22 (548), էջ 3: Թղթակից, «Մայիս 28-ը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 28 Յունիս 1937, ԻԳ. տարի, թիւ 74: Հերոս, «Մայիս 28-ի տօնակատարութիւն Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Զէյթլին*, 3 Յուլիս 1937, 19-րդ տարի, թիւ 24, էջ 8:
96. «Ս. Վարդանանց տօնը եւ Հայ Նուագածուաց Խումբը», *Փիւնիկ*, 12 Մարտ 1902, Բ. տարի, թիւ 42, էջ 441-443:
97. *Յուսաբեր*, 31 Մայիս 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 51, էջ 3: Յ. Պ., «Մայիս 28-ի տօնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 12 Յունիս 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 61, էջ 1:
98. Գ. Տամկաճեան, «Նամակ Գահիրէէն. Գալստեան Վարժարանի հանդէսը», *Ազատ բեմ*, 18 Յունուար 1906, Գ. տարի, թիւ 40, էջ 3:
99. Ա., «Մտերմական երեկոյթ մը», *Յուսաբեր*, 7 Յունիս 1918, Դ. տարի, թիւ 28, էջ 2:
100. Թղթակից, «Հայ Կարմիր Խաչի թէյասեղանը», *Յուսաբեր*, 28 Յունիս 1932, ԺԸ. տարի, թիւ 74, էջ 2:
101. Մ., «Ապրիլեան Սերունդ Միութեան բացման հանդէսը», *Արարս*, 27 Մայիս 1933, Ը. տարի, թիւ 19 (345), էջ 3: Վաղինակ, «Ապրիլեան Սերունդ Միութիւն մէջ Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արեւ*, 1 Յունիս 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4371, էջ 3:
102. *Արեւ*, 1 Յունիս 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4371, էջ 3: *Արարս*, 3 Յունիս 1933, Ը. տարի, թիւ 20 (346), էջ 3: *Յուսաբեր*, 3 Յունիս 1933, ԺԹ. տարի, թիւ 51, էջ 4: Մական, «Ուսուցչական Միութեան բացման հանդէսը», Արարս, 10 Յունիս 1933, Ը. տարի, թիւ 21 (347), էջ 4:
103. *Յուսաբեր*, 30 Նոյեմբեր 1933, ԺԹ. տարի, թիւ 204, էջ 3:
104. *Յուսաբեր*, 9 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 57, էջ 3: Թղթակից, «Մայիս 28-ի արտակարգօրէն վեհաշուք ու խանդավառ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 11 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 58, էջ 2: Նեղոս, «Աղեքսանդրեան արձագանգ», *Սաւառնակ*, 16 Յունիս 1934, 16-րդ տարի, թիւ 18, էջ 2: Ա., «Մայիս 28-ի տարեդարձը», *Արարս*, 23 Յունիս 1934, Թ. տարի, թիւ 23 (399), էջ 2: Գալուստ, «Մայիս 28-ի արձագանգներէն», *Յուսաբեր*, 27 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 72, էջ 3:
105. *Յուսաբեր*, 14 Օգոստոս 1934, Ի. տարի, թիւ 112, էջ 3:
106. Թղթակից, «Թէյասեղան ի պատիւ ընկ. Ա. Ջամալեանի», *Յուսաբեր*, 10 Նոյեմբեր 1934, Ի. տարի, թիւ 183, էջ 2:
107. *Յուսաբեր*, 26 Ապրիլ 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 22: Տպագիր յայտագիր: «Ապրիլ 24-ի սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Ապրիլ 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 24: Ա., «Սգահանդէս Ընդհանուր Նախատակաց», *Արարս*, 4 Մայիս 1935, Ժ. տարի, թիւ 16 (442), էջ 2: Թղթակից, «Ապրիլ 24-ի փառահեղ սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 9 Մայիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 32:
108. *Յուսաբեր*, 17 Ապրիլ 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 15:
109. *Արարս*, 29 Յունուար 1938, ԺԳ. տարի, թիւ 3 (579), էջ 3: *Յուսաբեր*, 31 Յունուար 1938, ԻԳ. տարի, թիւ 254: Նեղոս [Ներսէս Ղազիկեան], «Հայ երգի եւ նուագի երեկոյ», *Զէյթլին*, 12 Փետրուար 1938, 20-րդ տարի, թիւ 6, էջ 14:
110. *Արարս*, 15 Յունուար 1938, ԺԳ. տարի, թիւ 1 (577), էջ 3: *Յուսաբեր*, 17 Յունուար 1938, ԻԳ. տարի, թիւ 243, էջ 3: *Արեւ*, 10 Փետրուար 1938, ԻԲ. տարի, թիւ 5811, էջ 4: Արա [Արամ Ստեփանեան], «Պատմագրեանի համերգը ի նպաստ ազգ. վարժարաններու», *Արարս*, 26 Փետրուար 1938, ԺԳ. տարի, թիւ 7 (583), էջ 3: Ն[երսէս] Ղ[ազիկեան], «Հայկական մեծ համերգ», *Զէյթլին*, 26 Փետրուար 1938, 20-րդ տարի, թիւ 8-9, էջ 12: Ներկայ մը, «Ա. Պատմագրեանի համերգը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արեւ*, 5 Մարտ 1938, ԻԲ. տարի, թիւ 5830, էջ 2: «Պատմագրեանի համերգէն տպաւորութիւններ», *Սաւառնակ*, 5 Մարտ 1938, 20-րդ տարի, թիւ 10, էջ 8: Ա. Պատմագրեան, *Իմ յուշերից*, Պէյրութ, 1978, էջ 243-246:
111. *Յուսաբեր*, 17 Մայիս 1938, ԻԴ. տարի, թիւ 38:
112. *Յուսաբեր*, 21 Դեկտեմբեր 1938, ԻԴ. տարի, թիւ 222: Յ. Մ. Փ., «Հ. Յ. Դ. Ռոստոմ Խումբի գեղարուեստական հանդէս-երեկոյթը», *Յուսաբեր*, 29 Դեկտեմբեր 1938, ԻԴ. տարի, թիւ 229: Նեղոս [Ներսէս Ղազիկեան], «Մարտական ճակատի երեկոյթը», *Սաւառնակ*, 31 Դեկտեմբեր 1938, 20-րդ տարի, թիւ 50, էջ 12:
113. *Յուսաբեր*, 14 Յունուար 1939, ԻԴ. տարի, թիւ 241: Ա. Ա., «Հ. Կ. Խաչի նուագահանդէսը», *Յուսաբեր*, 24 Յունուար 1939, ԻԴ. տարի, թիւ 249. 25 Յունուար 1939, ԻԴ. տարի, թիւ 250:
114. *Յուսաբեր*, 5 Ապրիլ 1941, ԻԷ. տարի, թիւ 5: «Քնարի նուագահանդէսը», *Յուսաբեր*, 22 Ապրիլ 1941, ԻԷ. տարի, թիւ 17: Ա., «Քնարի նուագահանդէսը», *Յուսաբեր*, 23 Ապրիլ 1941, ԻԷ. տարի, թիւ 18:
115. *Յուսաբեր*, 11 Փետրուար 1942, ԻԷ. տարի, թիւ 261: Ա., «Հետաքրքրական հանդէս մը», *Յուսաբեր*, 18 Փետրուար 1942, ԻԷ. տարի, թիւ 270:
116. X, «Դաշնակցութեան Օրը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 3 Նոյեմբեր 1944, Լ. տարի, թիւ 181:
117. Ներկայ մը, «Ապրիլեան Սերունդ Միութեան Բ. տարեդարձի հանդէս», *Արարս*, 6 Ապրիլ 1935, Ժ. տարի, թիւ 13 (439), էջ 3: Նեղոս [Ներսէս Ղազիկեան], «Ապրիլեան բանախօսութիւն մը», *Սաւառնակ*, 6 Ապրիլ 1935, 17-րդ տարի, թիւ 14, էջ 5:
118. *Egypt's Western Classical Music Heritage Through Printed Programs and Posters (1923-1953)*, Volume II (1933-1953), compiled by Haig Avakian, Cairo: Tchahagir (Supplement 76), 2025, pp. 161-164, 181-184, 189-192. Ականջ, «Երաժշտական ամիս», *Սաւառնակ*, 31 Մայիս 1947, 29-րդ տարի, թիւ 27, էջ 3:

ԽՈՀԵՐ

ԷՓՍԹԷՅՆ ԵՒ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՈՃՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ

Իրանի դէմ պատերազմէն առաջ, քանի մը շաբաթ ամբողջ արեւմտեան լրատուամիջոցները շատ մեծ աղմուկ բարձրացուցին Էփսթէյնի փաստաթուղթերուն (Epstein files) վրայ:

Աւելի քան վեց միլիոն էջ փաստաթուղթեր, լուսանկարներ եւ պատկերագրութիւններ բացայայտեցին Ճեֆրի Էփսթէյնի եւ իրեն շրջապատող քաղաքական ու ոչ-քաղաքական յայտնի անձերու ոճրային գործողութիւնները՝ հաւաքագրելու, զօրագրելու եւ սեռապէս շահագործելու երիտասարդ ու անչափահաս աղջիկները: Ամբողջ կարգապահ համակարգ մը, որուն իբր մինչ այդ անծանօթ էր ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը եւ գործակալութիւնը:

Քանի մը կէտ աչքի կը զարնէ.

1. Այդ ե՞րբ ԱՄՆ դարձաւ այդքան հետապնդող արդարութեան: Պետական օժանդակութեամբ պատերազմներ, CIA-ի ահռելի ոճիրներ արտասահման, ուղղակի մեղսակցութիւն Կազայի պաղեստինցիներու ցեղասպանութեան, յեղաշրջումներու հովանաւորութիւն այլ երկիրներու մէջ, եւլն., եւլն.: Այսինքն, համակարգուած ոճրագործութիւն (որ, ի դէպ, գրեթէ բոլոր «ուժեղ» կոչուած երկիրներու յատկանիշն է այսօր): Էփսթէյնի ոճրագործութեան անհատականացումով, ԱՄՆ դարձաւ մեծ ոճրագործութիւններու բացայայտիչ եւ իրաւական պատժող: Էփսթէյն եւ իր մարդիկը՝ ընդդէմ ամերիկեան պետական եւ լրատուային արդարութեան: Անհատական ոճրագործութիւն՝ ընդդէմ համակարգային արդարութեան:

2. Իրապէ՞ս այս պարագային անհատականն ու համակարգայինը հակադիր դիրքերու վրայ կը գտնուին: Բնաւ երբեք: Էփսթէյնի գործողութիւնը համակարգային է, շատ աւելի համակարգային՝ քան ԱՄՆ-ի պաշտօնական համակարգը: Այդ խորքային համակարգը դրամատիրութիւնն է:

Սեռական ոճրագործութեան եւ ոճիրներու նախապատրաստութեան համար օգտագործուած վայրերը սեփականութիւնն են գերհարուստ դրամատէրերու՝ բարձրակարգ ճաշարաններ, ամենափայլուն պանդոկներ, սեփական օդանաւեր եւ ամենասուղ ինքնաշարժներ փոխադրութեան համար, որոնք բոլորն ալ դրամատիրութեան արտադրութիւններն են: Էփսթէյն ինքը ունէր բարձրադաս պանդոկներ՝ Մանհաթանի եւ Փալմ Պիչի (Ֆլորիտա) մէջ, բարձրարժէք բնակարան Փարիզի կեդրոնը, Lolita Express օդանաւ (Boeing 727-100), ագարակ Նոր-Մեքսիքոյի մէջ, սեփական կղզի (Little Saint James) ԱՄՆ-ի Վիրճին Կղզիներուն մէջ, որոնք, ուրիշ վայրերու հետ միասին, կ'օգտագործուէին սեռական ոճիրներուն համար: Բոլորն ալ դրամատիրութեան արտադրանքներ:

Իսկ սեռականութեան ծայրայեղականացումը կապուած է դրամատիրական առեւտուրի գերշահոյթի տրամաբանութեան եւ հոգեբանութեան հետ, քանզի հսկայական գումարներ կը շրջագայէին ու կը գրպանուէին այս առեւտուրէն: Իսկ այս առեւտուրը կարելի դարձած է շնորհիւ վայրագութեան սպառողականացումին, զգացումի ապրանքայնացումին եւ հաճոյքի ֆեթիշականացումին:

Էփսթէյնի բացայայտումով ոչինչ պիտի փոխուի, սեռային առեւտուրը պիտի շարունակուի ուրիշներու ձեռքով, այնքան ժամանակ որ ան համակարգային է, եւ ոչ թէ անհատական՝ ինչպէս լրատուամիջոցները ուզեցին ցոյց տալ:

3. Ոճիրի եւ ոճրագործի ամբոխային ընկալումին հաճոյքն ու կիրքը՝ փոխանակ զոհերուն հանդէպ իրական ու խորքային համակեցութեան եւ կարեկցութեան: Ամբողջ լրատուամիջոցներուն մէջ Էփսթէյնի դէմքն էր գրաւիչը: Կապուեցանք (դրական թէ բացասական՝ կարեւոր չէ) Էփսթէյնին, ունեցանք անոր ոճրագործ պատկերը, հմայուեցանք ոճիրի տարողութեամբ, բայց չկապուեցանք զոհերուն, չզգացինք անոնց տառապանքը: Վերջիններս անօգնական, անձայն, դրամի կարօտ մարդիկ են: Ե՞րբ անօգնականը դարձած է հանրային *իրական* կարեկցանքի առարկայ:

Յիշեցի Ակաթա Քրիսթիի ոստիկանական պատմուածքները: Անոնց կեդրոնը ոճիրն է, որ փառ կը մնայ ամբողջ տեւողութեան՝ ոճրագործի անձի յայտնաբերումի գրաւիչ ակնկալիքով: Կարդացողը ոչ մէկ համակեցային զգացում եւ կարեկցանք կ'ունենայ զոհին հանդէպ: Ան մեծ բաւարարութիւն եւ հաճոյք կը զգայ ոճրագործի յայտնաբերութեամբ: Ոճիրն է յափշտակիչը:

4. Էփսթէյնի հարցին քանի մը շաբաթ տեւած լրատուային բարձրաղմուկ ցուցադրամոլութենէն ետք, Փետրուար 28-ին կը սկսի ամերիկեան-իսրայէլեան յարձակումը Իրանի վրայ, եւ մէկ օրէն միւսը կը մոռցուի Էփսթէյն, որուն փոխարինող գլխաւոր դէմքը կը դառնայ ԱՄՆ-ի նախագահ Տոնալտ Թրամփ: Թրամփ կը խօսի պատերազմի մասին, իբր բացատրութիւններ կու տայ, ամէն կարելի ու անկարելի բան կ'ըսէ, եւ ամէն մարդ կը սկսի պատմել նախագահին մասին, հասկցող-չհասկցող (մեծ մասամբ չհասկցող) կը մեկնաբանէ անոր ըսածները: Լրատուամիջոցներուն հերոսն է ան: Իսկ ո՞ւր ձգեցին Նեթանիահուն: Ինչո՞ւ անոր չտուին նոյն փայլքը ինչ Թրամփը:

Կարեւորը: Պատերազմ է, եւ պատերազմը առաւելութիւն մը ունի Էփսթէյնէն: Պատերազմը կարելի է վերածել հոլլիուտեան հրաշալի պատկերի լրատուամիջոցներուն մէջ: Եւ ահաւասիկ, կը ռմբակոծուինք պատերազմի հրաշալի պատկերագրութիւններով՝ հաշուարկուած անկիւններէ պատկերահանուած, մեծ վարպետութեամբ մոնթաժուած: Պատերազմը՝ այդ ահռելի իրականութիւնը, մեզի՝ պատկերի սպառողներուս համար, կը դառնայ հաճելի ժամանց: Անձի պաշտամունքը՝ մարմնաւորուած Թարմփի մէջ, եւ պատկերի գրաւչութիւնը՝ մարմնաւորած պատերազմի մէջ, մեզի կը պարգեւեն հոգեկան ծոյլ վայելքի եւ մտաւոր դատարկ զբօսանքի անփոխարինելի պահեր: Եւ կը շարունակուի շօուն: Կարեւորը՝ շարունակուի շօուն:

Հ. ԱՒԱԳԵԱՆ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Ուրբաթ, Ապրիլ 17-ին, Գահիրէի Galaa սրահին մէջ կայացաւ Հէլիոպոլսոյ Կոկանեան Սրահի Զանգեզուր Պարախումբին ելոյթը, հովանաւորութեամբ Եգիպտահայ Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեանի եւ նախագահութեամբ երգչուհի-դերասանուհի Անշուքայի (Չատըրճեան):

Պարադիրն (choreographer) է Հայաստանէն հրաւիրուած Էլէն Մարտիրոսեան:

Զգեստներու ձեւաւորում՝ Է. Մարտիրոսեան, իրագործում՝ Զապէլ Տէփոյեան, Սեւան Տրդատեան եւ Մարլին Աւանեան:

Էլէն Մարտիրոսեան

Պարախումբը կազմուած է պատանի եւ երիտասարդ 99 անդամներէ:

Պարի յայտագիրը՝ *Արարատ*, *Մամպօ*, *Շուրջպար*, *Ռուսական նաւաստիներու պար*, *Ուրախ պար*, *Թարանթելլա*, *Ուզունդարա* (հարսնապար), *Արեւմըտեան պար*, *Իմ օրը*, *Footloose*, *Սպանիական պար*, *Ազգագրական պար*, *Շալախօ*, *Փոքրիկ զարդեր*, *Եգիպտական պար*, *Լիբանանեան տապքէ*, *Նանուլ*, *Վալս*, *Եարխուշտա* եւ *Նոր Հայաստան*:

Մեներգիչ Ռուբէն Արսլանեան կատարեց Սայեաթ Նովայի *Եարէն էրուած իմ* երգը, ինչպէս նաեւ ցուցադրուեցաւ փորձերու պատկերագրութիւն մը:

Տպագիր յայտագիրը կը բովանդակէ Զանգեզուր Պարախումբի բոլոր առանձին ելոյթներուն տուեալները.

1971, 1972, 1973, 1974, պարադիր՝ Էլէոնորա Գրիկուրովա (Լէոնորա Գրիգորեան):

1987, Լեւոն Գասոյեան:

1990, Ալբերտ Կիզիրեան:

1995, 1997, Սաթեւիկ Ղարիբեան:

1999, 2001, Աստղիկ Մարտիրոսեան:

2005, 2006, Էլէն Մարտիրոսեան:

2008, Սիւզան Յակոբեան-Գարգուր:

2009, Էլէն Մարտիրոսեան եւ Սիւզան Յակոբեան:

2013, 2014, 2015, Սիւզան Յակոբեան:

2017, 2019, 2024, Էլէն Մարտիրոսեան:

Աւելցնենք, որ այս ամբողջական հանդէսներէն զատ, Զանգեզուր Պարախումբը մէկ կամ աւելի պարերով իր մասնակցութիւնը կը բերէր բազմաթիւ եգիպտահայ ձեռնարկներու:

Իսկ 1974-1975-ին, կարճ ժամանակի համար զայն մարզած է խորհրդային պալէի հսկայ՝ Մարկ Մնացականեան, որուն հսկողութեամբ խումբը մասնակցած է եգիպտահայ ձեռնարկի:

Շուտով, *Ջահակիր*ի «Եգիպտահայ յիշողութիւն» բաժինը պիտի յատկացուի Զանգեզուր Պարախումբի առաջին տարիներուն, ընդհանուր ակնարկ մը նետելով նախորդող տասնամեակներու եգիպտահայ պարային յիշողութեան վրայ:

- Ուրբաթ, Ապրիլ 24-ին, Հէլիոպոլսոյ Գալուստեան-Նուպարեան Ազգային Վարժարանի Պըլըքտանեան Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ դասախօսութիւն հայոց ցեղասպանութեան 111-ամեակին առիթով, կազմակերպութեամբ Գահիրէի Ազգային Առաջնորդարանի, հովանաւորութեամբ Գերշ. Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեանի: Դասախօսեց Հայաստանի Գիտութիւնների Ազգային Ակադեմիայի արեւելագիտութեան ինստիտուտի Թուրքիոյ բաժինի գիտաշխատող, Երեւանի Պետական Համալսարանի դասախօս՝ պատմական գիտութիւններու թեկնածու եւ թրքագէտ Լեւոն Յակոբեան, նիւթ ունենալով՝ *Տարածաշրջանային անվտանգութեան խնդիրները եւ Հայաստանի արդի մարտահրաւէրները*:

- Շաբաթ, Ապրիլ 25-ին, Քահրաուիայի Բարեւ-Ալայքում համայնքը կազմակերպեց յաջորդական հայկական շրջագայութիւնը, բացայայտելու համար Գահիրէի փողոցներու, պատմութիւններու եւ ամէնօրեայ կեանքի հայկական հետքեր, որոնք տարբեր կողմերով ձեւաւորած են քաղաքը բայց մնացած աննկատ: Նախորդ շրջագայութիւնը կայացած էր Փետրուար 14-ին (*Ջահակիր*, թիւ 2013):

Բարեւ-Ալայքումի Ապրիլ 25-ի շրջագայութեան ազդը

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԼՐԱՏՈՒԱՅԻՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Մարիաննա Դանիէլեան, Լրատուամիջոցը պատերազմի եւ խաղաղութեան միջեւ. *Թուապատում. Aftershock 2026* 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Ժիրայր Փալամուտեան. նկարիչը որ սիրեց արուեստը (շար. 1) 4

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ
Հ. Ա., Ցեղասպանութեան 20-ամեակը Աղեքսանդրիոյ մէջ (վերջ 2) 6

ԽՈՀԷՐ
Հ. Ա., Էփսթէյն եւ համակարգային ոճրագործութեան անհատականացումը 14

Եգիպտահայ լուրեր 15

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 21 ՄԱՅԻՍ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2018

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2018 — ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 21 ՄԱՅԻՍ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵԻՐՈՊԱԿԱՆ ՇՐՋԱԴԱՐՁԸ ԵՒ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ «ԿԱՐՄԻՐ ԳԻԾԵՐԸ»

2026 Մայիս 4-5-ին Երեւանի մէջ տեղի ունեցած Եւրոպական Քաղաքական Համայնքի եւ Հայաստան-ԵՄ գագաթնաժողովները ամրագրեցին Հայաստանի կապակցումը միաւորուած Եւրոպայի ենթակառուցուածքային համակարգերուն: Երեւանի մէջ ստորագրուած *Հայաստան-Եւրոպական Միութիւն գագաթնաժողովի արդիւնքներով համատեղ յայտարարութիւնը* վերահաստատեց Պրիւքսէլէն Հայաստանին ուղղուած 270 միլիոն եւրոյի դրամաշնորհային ծրարը եւ 30 միլիոն եւրոյի ոչ-մահաբեր ռազմական աջակցութիւնը: Սակայն ԵՄ-ն Հայաստանին կ՚առաջարկէ ոչ թէ պարզապէս դրամական օգնութիւն, այլ ամբողջարկում (integration) եւրոպական ենթակառուցուածքային ցանցերուն՝ Կլոպալ Դարպասներ (Global Gateway) ռազմավարութեան տակ:

Այս տեսանկիւնէն, լրացնող նշանակութիւն ունէին Հայաստան-ԵՄ կապուածութեան գործընկերութեան վերաբերեալ համատեղ յայտարարութիւնը եւ «ԵՄ-ի/ԵՏՏ-ի/Հայաստանի մէջ գրանցուած ընկերութիւններուն կողմէ Հայաստանի մէջ ներդրումներու իրականացումի հետաքրքրութեան յայտեր ներկայացնելու հրաւէր»-ին հաստատումը: Անոնք կը նախատեսեն Հայաստանի ուժանիւթային եւ թուային համակարգերու ուղղակի միացում ԵՄ ցանցերուն եւ կը նախանշեն Հայաստանի մէջ ԵՄ տարածքի ընկերութիւններուն կողմէ մասնաւոր ներդրումներու նոր մեքանիզմներ եւ հարթակներ: Տնտեսական այլազանումի այս նախագիծը կը դիտարկուի որպէս մէկ կեդրոնէ Հայաստանի կախուածութիւնը թօթափելու միջոց: Այդ նպատակով, օրինակ, «Հետաքրքրութեան յայտերու հրաւէրով» ԵՄ յստակ կը սահմանէ՝ որ ներդրումային ծրագիրներուն կրնան մասնակցիլ միայն այն ընկերութիւնները, որոնց սեփականատիրական կառուցուածքը թափանցիկ է: Ասիկա «զտող» չափորոշիչ է, որ ուղղակիօրէն կը սահմանափակէ պատժամիջոցներու տակ գտնուող ռուսական դրամագլուխի մուտքը եւրոպական ֆինանսաւորումով իրականացուելիք ծրագիրներէն ներս:

Պէտք է ընդգծել, սակայն, որ ԵՄ-ն, նման յաւակնոտ ծրագիրներ գծելով տնտեսական եւ հաղորդակցային բաղադրիչներուն մէջ, զգուշաւոր կը մնայ Հարաւային Կովկասի մէջ ապահովային յանձնառութիւններու հարցին մէջ: Փաստաթուղթերուն մէջ կը բացակային ապահովային ճշգրիտ երաշխիքները. հաւանաբար կը համարուի, որ ան պատուիրակուած է ԱՄՆ-ին՝ TRIPP-ի եւ հայ-ազրպէյճանական խաղաղութեան հիմնարկայնացումի հարցին մէջ Ուաշինկթոնի ստանձնած դերակատարութեան: Պատահական չէ, որ համատեղ յայտարարութեան մէջ կողմերը կ՚ընդգծեն թէ՛ TRIPP-ի ամբողջարկումի կարեւոր նշանակութիւնը եւ թէ՛, անուղղակիօրէն, ամերիկեան տարածաշրջանային ներկայութիւնը:

Դիւանագիտական լարախաղացութիւն

Ուշագրաւ է՝ որ Հայաստան, ձգտելով ձեւակերպել ԵՄ ամբողջարկումի ուղղութեամբ իր իսկապէս յաւակնոտ ծրագիրները, միաժամանակ խուսափած է աշխարհաքաղաքական սուր անկիւններէն եւ յատկապէս Ռուսաստանի «կարմիր գիծերը» հատելէ: Դիւանագիտական այդ արարքը դրսեւորուած է երեք հիմնական կէտերու մէջ:

Առաջինը ուքրաինական պատերազմն է: Հայաստան-ԵՄ համատեղ յայտարարութիւնը անդրադարձ կը կատարէ ուքրաինական ճգնաժամին, որ Պրիւքսէլի սկզբունքային դիրքորոշումին արգասիքն է: Սակայն յայտարարութեան 8-րդ կէտի ճշգրիտ Ուքրաինայի դէմ «Ռուսաստանի յարձակումը» դատապարտող ձեւակերպումները կը հնչեն որպէս ԵՄ առանձին դիրքորոշում. այսինքն՝ այդ հայեցակէտով Հայաստանը պարզապէս հանդէս կու գայ որպէս հաղորդակից դարձող՝ առանց պաշտօնապէս միանալու անոր:

Երկրորդ կէտը ԵՄ անդամակցութեան հեռանկարի աղօտացումն է: Ընդունուած որեւէ փաստաթուղթի մէջ

որեւէ ակնարկ չկայ Հայաստանի ԵՄ-ին անդամակցութեան նոյնիսկ հեռաւոր նպատակ ամրագրելու մասին։ Այնտեղ խօսքը կը վերաբերի միայն Հայաստանի «մօտարկումին» ԵՄ-ին։ Ասիկա «բովանդակութիւն՝ ձեւի փոխարէն» մարտավարութիւն է։ Երեւան եւ Պրիւքսէլ կը գիտակցին՝ որ ԵԱՏՄ անդամ ըլլալով, անդամակցութեան յայտը պիտի ըլլար քաղաքական ինքնասպանութիւն Երեւանի համար, որուն պիտի յաջորդէին տնտեսական կոշտ պատժամիջոցներ Ռուսաստանէն։ Մինչդեռ ոլորտային «աստիճանական ամբողջարկումի» ուղին թոյլ կու տայ Հայաստանին աստիճանաբար ներգրաւուիլ ԵՄ միասնական շուկայի մէջ՝ պաշտօնապէս չխզելով կապերը ԵԱՏՄ-ի եւ արեւելեան կառոյցներուն հետ։

Երրորդ՝ համատեղ յայտարարութեան 35-րդ կէտին մէջ, առանց թիրախ նշելու, կը խօսուի ԵՄ պատժամիջոցներուն շրջանցումը կանխելու եւ խափանելու մասին։ Մասնաւորապէս կը նշուի երկակի նշանակութիւն ունեցող ապրանքներու եւ մարտական գործողութիւններու ընթացքին կիրառուող զգայուն պարագաներու առեւտուրը եւ վերարտահանումը մշտադիտարկելու, սահմանափակելու եւ անոնց նկատմամբ վերահսկողութիւն ապահովելու ուղղութեամբ համատեղ «աշխատելու» մասին։ Այստեղ, անշուշտ, ԵՄ-ն Ռուսաստանի նկատմամբ պատժամիջոցներուն շրջանցումը կանխելու խնդիր ունի։ Սակայն Հայաստանի յանձնառութիւններու մասով ձեւակերպումները այնքան զգուշօրէն ընտրուած են՝ որ Ռուսաստանի համար դժուար է Հայաստանին առարկայականօրէն մեղադրել ԵՄ հակառուսական գիծին ծառայելու մէջ։

Մոսկուայի պրկուած ջիղերը եւ Հայաստանի ընտրութիւնները

Անշուշտ, Մոսկուայի արձագանգը ամէն պարագայի չուշացաւ։ Բացի այն հանգամանքէն՝ որ Ռուսաստանի Արտաքին Գործոց Նախարարութիւնը նկատողութիւն յանձնեց Հայաստանի դեսպանին՝ Երեւանի ֆորումին Ուքրաինայի նախագահ Վոլոտիմիր Զելենսքիի հակառուսական յայտարարութիւններուն եւ, իրենց գնահատումով, սպառնալիքներու հարթակ տրամադրելու համար, Ռուսաստանի ԱԳՆ խօսնակ Մարիա Զախարովան ալ յաջորդական ճեպազրոյցին ընթացքին յայտարարեց՝ թէ Հայաստան չպահպանեց Ռուսաստանի դէմ չգործելու խոստումը՝ վկայակոչելով ԵՄ-Հայաստան համատեղ յայտարարութիւնը։

Իրական հողի վրայ, հակառուսական յանձնառութիւններու բացակայութեան պայմաններուն մէջ, նման արձագանգ, սակայն, սպասելի էր։ Մոսկուայի աւանդական կայսերական ընկալումը այն է՝ որ որքան Երեւանը շահի Արեւմուտքի հետ յարաբերութիւններուն մէջ, նոյնքան կը կորսնցնէ Ռուսաստանը։ Պէտք է հաշուի առնել նաեւ, որ Հայաստանը թեւակոխած է նախընտրական քարոզարշաւի փուլ, ուր Մոսկուայի նման արձագանգները նպատակ ունին սնուցանել ներքաղաքական պայքարի հակիշխանական պատումները։

ԳՈՌ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ
Radar.am
10 Մայիս 2026
Արեւելահայերէնէ արեւմտահայերէն
փոխադրութիւն՝ Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԺԻՐԱՅՐ ՓԱԼԱՄՈՒՏԵԱՆ

Նկարիչը որ սիրեց արուեստը

Ա.
ԵԳԻՊՏՈՍ
(1924-1946)

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ
(1924-1940)

1. Սկզբնաւորութիւն եւ նկարչական ասպարէզ

Ժիրայր Փալամուտեան ծնած է 1913-ին, Ատանա։ Աքսորի օրերուն, շատ փոքր տարիքին ընտանիքին հետ փոխադրուած է Կիպրոս, ապա 1924-ին հաստատուած Աղեքսանդրիա[2]։

Աղեքսանդրիոյ մէջ երկու տարի կը յաճախէ Պօղոսեան Ազգային Վարժարան եւ մէկ տարի՝ ֆրանսական դպրոց[3]։

Սկսած է նկարել 13 տարեկանին[4]։ Նոյն շէնքը կը բնակէր նկարիչ Վահրամ Մանավեան, որուն աշակերտը կը դառնայ ան[5]։

Փալամուտեան կը բացատրէ այդ աշակերտութեան իմաստը.

Երբ կ'ըսեմ աշակերտած եմ, կը հասկնամ հին, դասական հասկացողութեամբ աշակերտութիւնը, երբ աշակերտութիւնը գծելու արուեստը սորվիլը չէր միայն, այլեւ անոր յարակցուած բոլոր աշխատանքները՝ ներկի պատրաստութիւնը, պաստառի պատրաստութիւնը, շրջանակի պատրաստութիւն, ինչպէս նաեւ, վարպետին հետ յարատեւօրէն, ամէն օր ապրող շնչող արուեստի միջավայրի մը մէջ գտնուելով, արուեստի զանազան երեսները ուսումնասիրելը[6]*։*

Պերճ Մոմճեան՝ Ժիրայրի երիտասարդութեան բարեկամը, յետագային պիտի արձանագրէր իր յիշողութիւնը.

Կը յիշեմ բարեկամս Խորէնն ու ես, իրեն աշխատանոցը կ'այցելէինք, նկարներ դիտելու եւ գաղափարական զրոյցներ ունենալու համար։ Անիկա տեսակ մը առաջնորդ էր մեզի, ազգային ու արուեստագիտական հարցերու շուրջ։ […]

Աշխատանոց որ կ'ըսեմ, նկարիչ Վահրամ Մանավեանի լուսանկարչական «խանութն» էր, Աղեքսանդրիա, Ռաղէպ Պաշա պողոտայի անկիւնի տան վերջին յարկաբաժինը, ուր լուսանկար-

ներէ աւելի՝ գծագրութիւն ու խղանկարչական պատկերներ կային ամէն կողմ:

Ժիրայր Փալամուտեանի առաջին ուսուցիչը եղած է Վահրամ Մանավեան, որ հօր մը պէս էր իրեն հանդէպ: Ժիրայրը ոչ միայն գծագրութեան թեքնիքը սորված է իրմէ, այլ նաեւ, Մանավեան առաջինն է որ քաջալերած է զինք նետուելու նկարչական ասպարէզ:

Ժամանակ մը ետք, աւելի հասուն տարիքին, յաճախած է արուեստի ուսումնարաններ եւ հետեւորդ եղած է Երուանդ Տէմիրճեանին՝ նորանոր հորիզոններու պրպտումով:

Օր մը Ժիրայրին ուղղեցի հետեւեալ հարցումը. ինչո՞ւ այս որոնումը, Մանավեանը չէ՞ր գոհացներ քեզ:

- Մարդ այդպէս է իր երիտասարդ տարիքին, յարեց Ժիրայր, - կը ձգտի աւելիին, կը պրպտէ ու կը միտի լաւագոյնին: Լաւ է որ այդպէս ըլլայ, այլապէս՝ կը լճանայ:

Վահրամ Մանավեան, - շարունակեց նկարիչ բարեկամս, - պառնասեան հաւատարմութեամբ պաստառին վրայ կրնայ փոխադրել բնութեան տեսարաններն ու մարդոց դիմագիծը: Ես ալ կը ջանայի հետեւիլ իրեն: Ժամանակ մը ետք, սկսայ չգոհանալ այդքանով: Կը պակսէր բան մը, թէ ինչ բան չէի գիտեր տակաւին[7]:

Կը յաճախէ Աղեքսանդրիոյ Գեղարուեստից Վարժարանը, ուր 1931-ին կը մասնակցի խմբային ցուցահանդէսի եւ կ'արժանանայ առաջին մրցանակի[8]: Աղեքսանդրիոյ *La Réforme* թերթը 1931 Հոկտեմբեր 22 թիւին մէջ կը գրէ ցուցահանդէսին մասին.

Շատ հիացայ Ժիրայր ստորագրուած արեւամուտի ուսումնասիրութեան մը վրայ: Գոյները իրարու կը բախին եւ կը թրթռան, հրդեհի մը բոցէ երկար լեզուներու նման: Դուք թերեւս տեսած էք աշնան երեկոներուն՝ այս արեւամուտները, երբ ամբողջ բնութիւնը կարծես կը բռնկի: Երկինքը կը ծածկուի արեան կարմիրով մը: Ծովափի ժայռերը, ծովը, սիրով կ'ընդունին հորիզոնին վրայ մեռնող արեգակի մը այս տենդագին հրայրքը[9]:

1932 Մայիսին, Աղեքսանդրիոյ Հրեայ Երիտասարդական Ակումբին մէջ կը կայանայ Աղեքսանդրիոյ Գեղարուեստից Երրորդ Ցուցահանդէսը, որուն, բացի տեղացի արուեստագէտներէ, կը մասնակցին բազմաթիւ հայեր՝ Շաքէ Արիսեան, Լիւսի Բատուքեան, Իզապէլ Գիւտեան, Աշոտ Զօրեան, Ճոն Բաբազեան, Արտաւազդ Եոզկաթլեան, Ժանէթ Կարապետ, Մարի Կարապետ, Վահրամ Մանավեան, Լիւսի Պատուքեան, Վ. Պետրոս, Յակոբ Պոտոսեան, Նորա Սահակեան, Նուպար Սէրոբեան, Կարպիս Սթամպոլեան, Երուանդ Տէմիրճեան, Տիրան Կարապետեան: Ժիրայր Փալամուտեան կը մասնակցի երեք պաստառներով[10]:

Շուրջ մէկ տարի ետք՝ 1933 Յունիս 1-20, Աղեքսանդրիոյ Հայր Ալիշան Հ.Կ.Ե. Միութեան սրահին մէջ կը կազմակերպուի եգիպտացի երիտասարդ երեք նկարիչներու եւ մէկ քանդակագործի ցուցահանդէսը, նախագահութեամբ Լեւոն Մաթոսեանի: Նկարիչներէն մէկն էր Փալամուտեան, որ կը ներկայանայ 41 նկարներով[11]:

Կ'անցնի երկու տարի, եւ Փալամուտեան կու տայ իր առաջին անհատական ցուցահանդէսը 1935 Մայիս 19 - Յունիս 8-ին, Club des Amateurs d'Art-ին մէջ, հովանաւորութեամբ Աղեքսանդրիոյ կառավարիչ Ն. Վ. Սապրի Փաշայի:

Մեծ թիւով ծովային տեսարաններ բովանդակող 57 նկարներ՝ *Քանալ Մահմուտէյա*, *Անֆուշի*, *Փոթորիկ*, *Անձրեւոտ ժամանակ*, *Ձկնորսներու տնակներ*, *Մակոյկներու էթիւտներ*, *Նաթիւր մորթեր*, *Մանկան մը գլուխը*, *Գլուխներու էթիւտ* (3 հատ), *Ալիքներ*, եւլն.[12]:

Աղեքսանդրիոյ *Le Phare égyptien* լրագիրի Մայիս 30 թիւին մէջ A. R. Benezza կը ստորագրէ քննախօսական, զոր *Յուսաբեր* շուտով թարգմանելով կը հրատարակէ իր էջերուն մէջ: Սովորական խօսքեր. նկարիչը տաղանդաւոր է՝ հակառակ երիտասարդ տարիքին, եւ կրնայ յառաջդիմել՝ եթէ հետեւի քննախօսի խրատներուն.

«Հազիւ քսան տարեկան մը» որ ոչ միայն կը խոստանայ, այլ ունի արդէն անվիճելի վերթիւալիթէ (*տաղանդ*):

Ցուցահանդէսը կը բաղկանայ մօտ 50 կտաւներէ. - մեծ թիւով ծովանկարներ - նկարիչին մասնագիտութիւնը. դիմանկարներ եւ մէկ քանի նաթիւռ-մոռթեր:

Գեղեցիկ կտաւ մը, բաւական խոշոր ծաւալով, Գանալ Մահմուտիյէ, ուշադրութիւն կը գրաւէ լոյսի իր հակադրութիւններով եւ իր գոյներու նրբութեամբը: Ցաւալի է որ առաջին փլանը, քիչ մը թանձր, կը խանգարէ ներդաշնակութիւնը:

Ուրիշ մեծ կտաւ մը, Անֆուշի, գեղեցիկ կազմութեամբ մը եւ շատ սիրուն գունաւորումով մը, որուն մէջ սակայն, ինչպէս նախորդ կտաւին, առաջին փլանը քիչ մը մեզ կը թուի թերի ըլլալ:

Փոքրիկ ծովանկարներ, յօրինուածքով, «աշխոյժ» եւ խիստ երանգաւոր գոյներով, ցուցադրուած գործերուն լաւագոյններէն են: Երիտասարդ նկարիչը այս սեռին մէջ անժխտելի վարպետութիւն մը ձեռք բերած է որ կը յիշեցնէ Կակլեարտինին կամ Լը Կու-Ժեռարը:

Ուշագրաւ են գլխաւորաբար Փոթորիկ, Անձրեւոտ ժամանակ, Ձկնորսներու տնակներ եւ Մակոյկներու էթիւտներ:

Նաթիւռ մոռթերն ալ ուշադրութեան արժանի են: Անոնցմէ մէկը, որ գաւաթ մը ջուրի մէջ շուշան մը կը ներկայացնէ գործ սէնֆոնի մըն է, մեծ քնքշութեամբ, ուր արուեստագէտի զգայնութիւնը ազատ արտայայտութիւն գտած է:

Դիմանկարները ուշագրաւ են իրենց ուժգնութեամբը: Մանկան մը գլուխը ներոյժ կեանք մը եւ վստահ թեքնիք մը ցոյց կու տայ, երեք Գլուխներու էթիւտներ՝ մեծ դիտողութիւն մը: Պ. Փալամուտեան պէտք է ինքզինք աւելի դիմանկարչութեան տայ, որուն համար ակներեւ ձիրքեր կը յայտնաբերէ:

Վերջաւորութեան համար կը վերապահենք ամբողջ ցուցահանդէսին գեղեցկագոյն կտաւը Ալիքները: Միայն ան պիտի բաւէր մեզ համոզելու, եթէ արդէն համոզուած չըլլայինք, պ. Փալամուտեանի տաղանդին իրականութեան: Ալիքներու ասեղնագործութիւն մըն է, մեծ գեղեցկութեամբ եւ կատարեալ յաջողութեամբ: Կազմութիւնն ալ, լաւապէս հաւասարակշռուած է եւ գունաւորումը՝ մեծ նրբութիւն ունի: Ձենք խնայեր մեր ամենաանկեղծ շնորհաւորութիւնները եւ մեր լաւագոյն քաջալերանքները երիտասարդ նկարիչին որ կարող եղած է նման գործի մը յաջողութեան մէջ:

Շատ բան կրնանք սպասել պ. Ժ. Փալամուտեանէ, եթէ անաղարտ պահէ ներշնչման իր թարմութիւնը, իր մեծ խղճմտութիւնը եւ եթէ նաեւ յաջողի աւելի մեծ ինքնավստահութիւն մը ձեռք բերել, մէկդի ընելով քիչ մը իր ծայրայեղ համեստութիւնը: Հարկ է նաեւ որ իր անհատականութիւնը ի յայտ բերէ: Պիտի փափաքինք որ իր յառաջիկայ ցուցահանդէսին, Պ. Փալամուտեան աւելի մեծ թիւով նիւթեր ուսումնասիրէ, մէջն ըլլալով նաեւ գիւղանկարներն ու դիմանկարները, սեռեր՝ որոնք կը պակսին իր ներկայ ցուցահանդէսին մէջ:

Երիտասարդ մը՝ որուն կ'արժէ հետեւիլ[13]:

1936 Մարտին կը մասնակցի Աղեքսանդրիոյ հռչակաւոր Աթըլիէի տարեկան սալոն-ցուցահանդէսին, ցուցադրելով հայու մը դիմանկարը: Հայ նկարիչներէն կը մասնակցէր նաեւ Աշոտ Զօրեան[14]:

Աթըլիէի յաջորդ տարեկան սալոն-ցուցահանդէսը՝

Ժիրայր Փալամուտեան, Ալ-Մահմուտէյա ջրանցք (Աղեքսանդրիա)
Իւղաներկ կտաւի վրայ, 52X73 սմ.
Քրէտեան ընտանիքի հաւաքածոյ, Հելիոպոլիս
(A Group Exhibition of Armeno-Egyptian Artists in Memory of Birth Centenary of Painter Puzant Godjamanian, *Catalogue, Cairo, 2009, p. 24*)

1937 Փետրուար, ուր հայ նկարիչներէն կը ներկայանան Աշոտ Զօրեան, Գրիգոր Մկրտիչեան եւ Փալամուտեան, վերջինս երկու նկարներով՝ *Մահմուտիէի ջրանցքը* եւ *Վերադարձ*[15]։ Միքայէլ Կիւրճեան՝ որ աւելի հետաքրքրուած էր առաջին երկու նկարիչներով, քննախօսականի վերջաւորութեան կը գրէ.

Երրորդ հայ նկարիչը, երիտասարդ մը ան ալ, Պ. Ժիրայր Բալամուտեան, ղրկած է երկու գործեր, Canal Mahmoudieh *եւ* Retour *(իրենց կայքը վերադարձող առագաստանաւեր) որոնք շատ յաջող գործեր են եւ կը յայտնեն նկարչի ճշմարիտ խառնուածք մը, որմէ շատ բան կարելի է ակնկալել*[16]։

Կրկին Աթըլիէի տարեկանը՝ 1938 Դեկտեմբեր 21, ուր կը գտնենք Աշոտ Զօրեան, Փալամուտեան, Գրիգոր Մկրտիչեան եւ Վահան Հովիւեան[17]։

1938 եւ 1939-ին կը հրաւիրուի մասնակցելու Աթըլիէի կազմակերպիչ յանձնախումբին եւ դատակազմին[18]։

2. Հնագիտական արշաւ

1937-1938-ին, Լոնտոնի Egypt Exploration Society-ն պեղումներ եւ հնագիտական հետազօտութիւններ կը կատարէ Հարաւային Եգիպտոսի Արմանթ քաղաքը, ղեկավարութեամբ Օլիվըր Մայըրսի եւ Սըր Ռոպըրթ Մոնտի, որուն կը մասնակցին Վահրամ Մանավեան, Ժիրայր Փալամուտեան եւ իր եղբայրը Յակոբ Փալամուտեան[19]։

Այս արշաւախումբին մաս կը կազմէր չինացի հնէաբան Շիա Նաէ (Xia Nai), որուն օրագրութիւնը կը պահուի Լոնտոն, Egypt Exploration Society-ի արխիւին մէջ։ Տեղ մը կը յիշէ Ժիրայրին.

5 *Յունուար* 1938. *Երեկոյեան Մանավեանին օգնեցի գծելու քարը եւ ջանադիր կերպով գծելու բաշխումի նախագիծը։* [...] *Իմ օգնականս է պր. Մաք Տոնալտ, իսկ միւս չորս օգնականները վերցուած են տեղական բնակչութենէն։ Օգնականներէս մէկը Ռեւահ անունով իտալացի հրեայ մըն է։ Ան աշխատած է իբրեւ հաշուապահ, քարտուղար եւ այլ փոքր պաշտօններ։ Պր. Ռեւահի ամսականն է* 20 *ֆունտ եւ իրեն կը տրամադրենք ճաշ եւ գնացքի երթալ-գալու տոմսակ դէպի Գահիրէ։ Ուրիշ օգնական մըն է Փալամուտեան [Ժիրայր]՝ պր. Մանավեանի աշակերտը։ Ան հիմնականապէս կ'աշխատի գծագրութեան եւ լուսանկարչութեան վրայ։ Կը ստանայ ամսական* 15 *ֆունտ եւ նոյնպէս գնացքի տոմսակներ։ Վերջին օգնականը Փալամուտեանի փոքր եղբայրն է [Յակոբ], որ վարորդ մըն էր։ Ան հայ է եւ կրնայ խօսիլ ֆրանսերէն ու արաբերէն*[20]։

Փալամուտեան յետագային պիտի յիշէր՝ որ այնտեղ «կոտրած կճուճներու - հին կաւէ ամաններ - վերակերտումին վրայ աշխատեցայ»[21]։

3. Համայնքային կեանք

Պատանի տարիքէն կը կապուի Աղեքսանդրիոյ Յառաջդիմասէր Ընկերակցութեան եւ կը դառնայ Դաշնակցական ընկեր, աշխուժօրէն մասնակցելով Աղեքսանդրիոյ համայնքային գեղարուեստական ձեռնարկներուն՝ արտասանութեամբ, թատերական խաղարկութեամբ եւ բեմայարդարանքով։

Կուսակցութեան պատկանելութենէն աւելի համայնքի պատկանելութեան հարց կար իրեն համար։ Սկիզբէն մինչեւ իր կեանքի աւարտը երբեք չէ ձգտած կուսակցական ղեկավար դիրքերու, մերժած է գրաւել հրամայողի աթոռներ, հեռու մնացած կուսակցական հռետորաբանութենէ։ Կը պատկանէր Սփիւռքի յետեղեռնեան երկրորդ սերունդին, այն վերջին սերունդը՝ որ գաղութը կ'ապրեցնէր համայնքային տրամաբանութեամբ՝ ղեկավար վերնախաւին զուգահեռ եւ սերտ ծանօթութեամբ անոր հետ, բայց առանց ձգտելու անոր։ Այդ համայնքային միջնախաւն էր որ կը կազմէր գաղութի մը ողնասիւնը, կը սիրէր ընել ամէն բան՝ յանուն համայնքայնութեան,

որուն մէջ կը գտնէր ինքզինք։ Սակայաթիւ բայց պայծառմտաղէմ ու բարձրաղաղակ ղեկավարութիւնը չէր գաղութի մը շարժիչ ուժը, այլ համայնքին ներսը գործող սակաւաձայն բայց յարաշարժ ու մշտարթուն շերտը։ Այս համայնքային շերտն էր որ աստիճանաբար անհետացաւ 1970-ականներուն. եւ ասիկա այն շրջանն էր՝ երբ «մասնագէտները» սկսան խօսիլ Սփիւռքի տկարացումի եւ շիջումի մասին։ Փալամուտեանի սերունդին փոխարինող չեղաւ համայնքներուն ներսը, նորերը նախընտրեցին համայնքէն դուրսը, «միջազգային»-ը, մինչ ղեկավարական շերտի տիրելու եւ հրամայելու մտայնութիւնը մնաց նոյնը։

Ահաւասիկ տուեալ շրջանի (մինչեւ 1940) Փալամուտեանի համայնքային ելոյթներուն համառօտագրութիւնը (բացի նշուածէն, բոլորը՝ Աղեքսանդրիա).

- 2 Յունիս 1929, Քոնքորտիա սինեմայի թատրոն, Մայիս 28-ի հանդէս-ցերեկոյթ, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Աղեքսանդրիոյ Կոմիտէին։ Արտասանութիւն՝ Անկունի՝ *Դէպի երկիր*[22]։

- 1 Յունիս 1930, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, Մայիս 28-ի տօնակատարութիւն, նախաձեռնութեամբ Հ.Յ.Դ. Աղեքսանդրիոյ Կոմիտէին։ Արտասանութիւն՝ Աւետիս Ահարոնեանի Սորպոնի ճառը[23]։

- Յունիսի կէս 1930, Յառաջդիմասէրի սրահներ, Հայ Կանանց Միութեան հանդէս-ցերեկոյթ։ Արտասանութիւն[24]։

- 8 Նոյեմբեր 1930, Պէլվէտէրի սրահներ, երեկոյթ Հ.Յ.Դ. քառասնամեակին առիթով։ Արտասանութիւն[25]։

- 30 Նոյեմբեր 1930, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի Շրջանաւարտներու Միութեան բացումի հանդէս։ Խաղարկութիւն՝ *Տրովաթայի հրդեհը* (կատակերգութիւն)[26]։

- 11 Յունուար 1931, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, Սուրբ Փրկիչ Ազգային Հիւանդանոցի Աղեքսանդրիոյ Օժանդակ Մարմինի անդրանիկ ցերեկոյթ։ Խաղարկութիւն՝ *Պանդոկին սպասաւորը* (կատակերգութիւն)[27]։

- 9 Յունուար 1932, Ամերիքըն Միշընի սրահ, Հայ Կարմիր Խաչի Աղեքսանդրիոյ Մասնաճիւղի բացումի հանդէս։ Արտասանութիւն[28]։

- 3 Ապրիլ 1932, Եգիպտահայ Ուսանողական Փարամազ Միութեան սրահի բացումի հանդէս։ Արտասանութիւն՝ Դանիէլ Վարուժան՝ *Պատգամաւորները*[29]։

- 10 Յուլիս 1932, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, պաղպաղակասեղան կազմակերպութեամբ Պօղոսեան Շրջանաւարտից Միութեան, ի պատիւ վարժարանի նոր ընթացաւարտներուն։ Արտասանութիւն[30]։

- 25 Դեկտեմբեր 1932, Հայ Կաթողիկէներու Հայր Ալիշան Միութեան Ս. Ծնունդի ցերեկոյթ, կազմակերպութեամբ Հայր Ալիշան Գեղարուեստասէր Տիկնանց Միութեան։ Արտասանութիւն՝ Աւետիս Ահարոնեան՝ *Արմենիա, Արմենիա*[31]։

- 22 Հոկտեմբեր 1933, Հայր Ալիշան Ակումբ, Ապրիլեան Սերունդի հանդէս։ Խաղարկութիւն՝ Նարդոս՝ *Յենակներով մարդը* (ողբերգութիւն)[32]։

- 2 Դեկտեմբեր 1933, Հայր Ալիշան Հ.Կ.Ե. Միութեան սրահներ, Դաշնակցութեան Օր, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Ընթերցասրահին։ Արտասանութիւն՝ *Հայ հերոսներ*[33]։

- 14 Յունուար 1934, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, Հ.Բ.Ը.Մ. Աղեքսանդրիոյ Տիկնանց Խնամակալութեան որբուհիներու Մելգոնեան սաներու տարեկան պտղահանդէս։ Արտասանութիւն՝ Դանիէլ Վարուժան եւ Սիամանթօ[34]։

- 26 Մայիս 1934, Յառաջդիմասէրի Սրահ, Մայիս 28-ի խնճոյքի սեղան, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Երիտասարդաց Միութեան վարչութեան։ Արտասանութիւն[35]։

- 10 Յունիս 1934, Թատրոն Ալհամպրա, Մայիս 28-ի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան։ Արտասանութիւն՝ Միքայէլ Վարանդեան՝ *Հայ հերոսներ*[36]։

- 19 Օգոստոս 1934, Հայ Ալիշանի թատերասրահ, գեղարուեստական հանդէս-երեկոյթ նուիրուած Խանասորի արշաւանքի 37-րդ տարեդարձին, կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Երիտասարդաց Միութեան։ Արտասանութիւն՝ Աւետիս Ահարոնեան՝ *Դարբիններու երգը*[37]։

- 4 Նոյեմբեր 1934, Հայր Ալիշանի սրահ, թէյասեղան ի պատիւ Ա. Ջամալեանի։ Արտասանութիւն[38]։

- 27 Յունուար 1935, Մելգոնեան թատերասրահ, Հ.Բ.Ը.Միութեան Աղեքսանդրիոյ որբուհիներու տարեկան հանդէս-հաւաքոյթ։ Արտասանութիւն՝ *Դէպի Արարատ*[39]։

- 28 Ապրիլ 1935, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, սգահանդէս Ապրիլ 24-ի ընդհանուր նահատակաց 20-րդ տարեդարձին առիթով, նախաձեռնութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան։ Արտասանութիւն՝ Սիամանթօ՝ *Մօր մը երազը*[40]։

- 24 Նոյեմբեր 1935, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ, Հ. Յ. Դաշնակցութեան 45-րդ տարեդարձի հանդէս։ Արտասանութիւն՝ Միքայէլ Վարանդեան[41]։

- 2 Փետրուար 1936, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ, Ապրիլեան Սերունդ Միութեան Գ. տարեդարձի հանդէս։ Արտասանութիւն՝ Դանիէլ Վարուժան՝ *Պատգամաւորները*[42]։

- 8 Մարտ 1936, Թատրոն Լիսէ Ֆրանսէ, Գեղարուեստական ցերեկոյթ ի նպաստ Եկեղեցասէր Հայ Տիկնանց Միութեան Կիրակնօրեայ Վարժարանին։ Արտասանութիւն։ Խաղարկութիւն եւ բեմայարդարում՝ Յակոբ Օշական՝ *Այն օրերուն* (պատկեր)[43]։

- 26 Ապրիլ 1936, Մելգոնեան Մանկապարտէզ, Ապրիլեան սգահանդէս, կազմակերպութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան։ Արտասանութիւն՝ Դանիէլ Վարուժան[44]։

- 17 Մայիս 1936, Ֆրանսական Լիսէի սրահ, Յառաջդիմասէրի Քնար երգչախումբ-նուագախումբի համերգը, նուագավար՝ Երուանդ Ալեքսանեան։ Բեմայարդարում[45]։

- 31 Մայիս 1936, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, Մայիս 28-ի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Յառաջդիմասէրի Վարչութեան։ Բեմայարդարում՝ Համաստեղ Շէմս՝ *1918 Մայիս 28* (կենդանի պատկեր)[46]։

- 18 Հոկտեմբեր 1936, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, ներկայացում կազմակերպութեամբ Ապրիլեան Սերունդ Միութեան։ Խաղարկութիւն՝ Յակոբ Պարոնեան՝ *Երկու տէրով ծառան* (կատակերգութիւն), եւ *Երեք անձի մէկ անկողին* (կատակերգութիւն)[47]։

- 14 Նոյեմբեր 1936, Գահիրէի Ամերիկեան Համալսարանի Էուըրթ Մեմորիըլ Հոլ, Քնար երգչախումբ-նուագախումբի համերգ, նուագավար՝ Երուանդ Ալեքսանեան, կազմակերպութեամբ Յուսաբերի։ Բեմայարդարում՝ պատկեր[48]։

- 29 Նոյեմբեր 1936, Յառաջդիմասէրի սրահ, Հայաստանի Հանրապետութեան Յունուար 25-ի եւ Մայիս 3-ի նիստերու բեմադրութիւն, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Քրիստափոր Խումբին։ Խաղարկութիւն[49]։

- 13 Դեկտեմբեր 1936, Թատրոն Ալհամպրա, ներկա-

յացում նախաձեռնութեամբ Համազգայինի Հայուհեաց Միութեան: Խաղարկութիւն՝ Րաֆֆի՝ *Սամուէլ* (թատերգութեան վերածում՝ Յ. Բագրատունի)[50]:

- 14 Փետրուար 1937, Ալ-Մօասսաթ թատրոն, ներկայացում կազմակերպութեամբ եւ խաղարկութեամբ Վարդ Պատրիկ դերասանական ամոլին: Խաղարկութիւն՝ Պերճ Պռօշեան՝ *Սօս եւ Վարդիթեր* (երաժշտախառն տռամ)[51]:

- 25 Դեկտեմբեր 1938, Յառաջդիմասէրի սրահ, Գեղարուեստական երեկոյթ, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Ռոստոմ Խումբին: Արտասանութիւն[52]:

- 15 Յունուար 1939, Մելգոնեան Մանկապարտէզի Սրահ, ներկայացում նախաձեռնութեամբ Հ.Յ.Դ. Արմէն Գարօ Խումբին: Խաղարկութիւն՝ Յակոբ Պարոնեան՝ *Պաղտասար աղբար* (կատակերգութիւն)[53]:

- 24 Դեկտեմբեր 1939, Յառաջդիմասէրի սրահ, Հ.Յ. Դաշնակցութեան 49-րդ տարեդարձ: Հանդէսի բեմայարդարում, եւ խաղարկութիւն՝ Աւետիս Ահարոնեան՝ *Դարբնի երգը*[54]:

- 6 Յունուար 1940, Յառաջդիմասէրի սրահ, ընտանեկան պտղասեղան-խրախճանք, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Երիտասարդաց Միութեան: Արտասանութիւն՝ Աւետիս Ահարոնեան[55]:

(Շար. 2)
ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

2. Հէնրիկ Բուղաղեան, «Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսը Ժընեւի մէջ», *Յուսաբեր*, 6 Փետրուար 1979, ԿԴ. տարի, թիւ 248, էջ 2: Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7: Շաքէ Մինասեան, «Նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսը Մոնթրէալի մէջ», *Ազատ օր*, 6 Նոյեմբեր 1979, 36-րդ տարի, թիւ 10.520, էջ 3: «Անուղեցոյց ուղեւորութիւն ներաշխարհէ մը ներս. հարցազրոյց՝ արուեստագէտ Ժ. Փալամուտեանի հետ», զրոյցը վարեց եւ խմբագրեց՝ Զ. Խաժակ, *Հայրենիք*, 2 Նոյեմբեր 1982, թիւ 30935, էջ 5: «Տխրունի. Ժիրայր Փալամուտեան», *Յառաջ*, 17 Դեկտեմբեր 1982, 58-րդ տարի, թիւ 15.327, էջ 3:
3. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7:
4. «Ժիրայր Փալամուտեան. հայ եւ (փարիզցի) սքանչելի նկարիչը», *Յառաջ*, 6 Սեպտեմբեր 1959, 35-րդ տարի, թիւ 8588, էջ 3:
5. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7:
6. «Անուղեցոյց ուղեւորութիւն ներաշխարհէ մը ներս. հարցազրոյց՝ արուեստագէտ Ժ. Փալամուտեանի հետ», զրոյցը վարեց եւ խմբագրեց՝ Զ. Խաժակ, *Հայրենիք*, 2 Նոյեմբեր 1982, թիւ 30935, էջ 4:
7. Պերճ Թ. Սոմճեան, «Յուշեր եւ խոհեր նկարիչ Ժ. Փալամուտեանի մասին», *Յուսաբեր*, 5 Փետրուար 1983, ԿԸ. տարի, թիւ 224, էջ 2:
8. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7:
9. «Հայ նկարչական ուսանողի մը յաջողութիւնը», *Յուսաբեր*, 3 Նոյեմբեր 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 182, էջ 3:
10. Ս. Կ., «Աղեքսանդրիոյ նկարչական ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 24 Մայիս 1932, ԺԸ. տարի, թիւ 44, էջ 2: Մանուշ, «Աղեքսանդրիոյ երրորդ նկարահանդէսը», *Արեւ*, 30 Մայիս 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4061, էջ 2: Ա., «Գեղարուեստական ցուցահանդէս. հայերու պատուաբեր մասնակցութիւնը», *Արաքս*, 4 Յունիս 1932, Է. տարի, թիւ 23 (299), էջ 4: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, պատրաստեց՝ Հայկ Աւագեան, Գահիրէ, Զահակիր (Յաւելուած ԾԶ.-56), 2023, էջ 43:
11. «Նկարչական ցուցահանդէս», *Արաքս*, 3 Յունիս 1933, Ը. տարի, թիւ 20 (346), էջ 3: «Նկարչական ցուցահանդէս», *Արաքս*, 10 Յունիս 1933, Ը. տարի, թիւ 21 (347), էջ 3: «Նկարչական ցուցահանդէս Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Արեւ*, 12 Յունիս 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4380, էջ 3: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 44:
12. «Նկարչական ցուցահանդէս Ժիրայր Փալամուտեանի», *Յուսաբեր*, 23 Մայիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 44: «Նկարչական ցուցահանդէս մը», *Արաքս*, 27 Մայիս 1935, Ժ. տարի, թիւ 19 (445), էջ 3: A. R. Benezza, «Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 4 Յունիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 53: A. R. Benezza, «Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսը», *Սարկաւագին եգիպտահայ տարեցոյցը*, 1936, էջ 101-102: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 45:
13. A. R. Benezza, «Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 4 Յունիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 53:
14. «Հայ նկարիչներու մասին», *Արեւ*, 26 Մարտ 1936, Ի. տարի, թիւ 5237, էջ 1: Յովսէփ Թըզըրեան, «Մեր արուեստագէտները. Աշոտ Զօրեան», *Արեւ*, 11 Ապրիլ 1936, Ի. տարի, թիւ 5251, էջ 2-3: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 46:
15. Մ[իքայէլ] Ս. Կ[իւրճեան], «Հայ արուեստագէտներ», *Արեւ*, 27 Փետրուար 1937, ԻԱ. տարի, թիւ 5520, էջ 2: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 47:
16. Մ[իքայէլ] Ս. Կ[իւրճեան], «Հայ արուեստագէտներ», *Արեւ*, 27 Փետրուար 1937, ԻԱ. տարի, թիւ 5520, էջ 2:
17. Թղթակից, «Աթըլիէի տարեկան պատկերահանդէսը», *Յուսաբեր*, 24 Դեկտեմբեր 1938, ԻԴ. տարի, թիւ 225: Միքայէլ Ս. Կիւրճեան, «L'Atelier-ի ցուցահանդէսը եւ հայ արուեստագէտներու մասնակցութիւնը», *Արեւ*, 16 Յունուար 1939, ԻԳ. տարի, թիւ 6095, էջ 2: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 50:
18. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7: Հէնրիկ Բուղաղեան, «Ժիրայր Փալամուտեան սփիւռքահայ ժամանակակից տաղանդաւոր նկարիչներից», *Հայրենիք*, 2 Յունիս 1979, Vol. 79, No. 20095, էջ 5:
19. «Հայեր կը մասնակցին Արմանի հնագիտական հետազօտութիւններուն», *Արեւ*, 11 Յունիս 1938, ԻԲ. տարի, թիւ 5912, էջ 1:
20. Wendy Doyon, 'Xia Nai's Egypt in the Archaeology of China: Field Workers and Field Methods in Xia Nai's Diary at Armant, Egypt, 1938,' in *Addressing Diversity: Inclusive Histories of Egyptology*, Münster: Zaphon, 2023, p. 521:
21. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7:
22. Սար-Քար, «Մայիս 28-ի տօնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 12 Յունիս 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 61, էջ 1:
23. *Յուսաբեր*, 28 Մայիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 47, էջ 3: Թղթակից, «Անկախութեան տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 7 Յունիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 1930, էջ 4:
24. Թ., «Աղեքսանդրիոյ Հայ Կանանց Միութեան հանդէսը», *Յուսաբեր*, 21 Յունիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 68, էջ 3:
25. *Յուսաբեր*, 7 Նոյեմբեր 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 186, էջ 3:
26. Սարգիս Ս. Սարգիսեան, «Բացման հանդէս Պօղոսեան Ազգ. Երկս. Վարժարանի նորակազմ երկսեռ Շրջանաւարտներու Միութեան», *Արեւ*, 8 Դեկտեմբեր 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3607, էջ 2:
27. Սարգիս. Ս. Սարգիսեան, «Գեղարուեստական շքեղ ցերեկոյթ ի նպաստ Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի», *Արեւ*, 17 Յունուար 1931, ԺԶ. տարի, թիւ 3640, էջ 2:

28. Թղթակից, «Հայ Կարմիր Խաչի հանդէսը», *Յուսաբեր*, 13 Յունուար 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 240, էջ 2:
29. «Փարամազ Միութեան բացումը», *Արաքս*, 9 Ապրիլ 1932, Է. տարի, թիւ 15 (291), էջ 4:
30. «Պօղոսեան Վարժարանի Երկսեռ Շրջանաւարտից Միութեան կեանքէն», *Արեւ*, 15 Յուլիս 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4101, էջ 3:
31. Ն[երսէս] Ղ[ազիկեան], «Հայ Ալիշան Միութեան Ս. Ծննդեան ցերեկոյթը», *Արեւ*, 30 Դեկտեմբեր 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4244, էջ 3:
32. Ք., «Ապրիլեան Սերունդ Միութեան հանդէսը», *Արաքս*, 28 Հոկտեմբեր 1933, Ը. տարի, թիւ 41 (367), էջ 3:
33. *Յուսաբեր*, 30 Նոյեմբեր 1933, ԺԹ. տարի, թիւ 204, էջ 3:
34. Ն[երսէս] Ղ[ազիկեան], «Հ.Բ.Ը.Միութեան որբուհիներու պտղահանդէսը», *Արեւ*, 18 Յունուար 1934, ԺԸ. տարի, թիւ 4566, էջ 3:
35. Թղթակից, «Մայիս 28-ը Հ.Յ.Դ. Երիտասարդաց Միութեան մէջ», *Յուսաբեր*, 5 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 53, էջ 2:
36. *Յուսաբեր*, 9 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 57, էջ 3: Թղթակից, «Մայիս 28-ի արտակարգօրէն վեհաշուք ու խանդավառ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 11 Յունիս 1934, Ի. տարի, թիւ 58, էջ 2: Ա., «Մայիս 28-ի տարեդարձը», *Արաքս*, 23 Յունիս 1934, Թ. տարի, թիւ 23 (399), էջ 2:
37. *Յուսաբեր*, 14 Օգոստոս 1934, Ի. տարի, թիւ 112, էջ 3:
38. «Թէյասեղան ի պատիւ ընկ. Ա. Ջամալեանի», *Յուսաբեր*, 10 Նոյեմբեր 1934, Ի. տարի, թիւ 183, էջ 2:
39. Ն[երսէս] Ղ[ազիկեան], «Որբուհիներու տարեկան հանդէսը», *Արեւ*, 4 Փետրուար 1935, ԺԹ. տարի, թիւ 4888, էջ 3:
40. *Յուսաբեր*, 26 Ապրիլ 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 22: «Ապրիլ 24-ի սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Ապրիլ 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 24: Ա., «Սգահանդէս Ընդհանուր Նահատակաց», *Արաքս*, 4 Մայիս 1935, Ժ. տարի, թիւ 16 (442), էջ 2: Թղթակից, «Ապրիլ 24-ի փառահեղ սգահանդէսը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 9 Մայիս 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 32:
41. Թղթակից, «Հ. Յ. Դաշնակցութեան Օրը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 4 Դեկտեմբեր 1935, ԻԱ. տարի, թիւ 209:
42. Ք., «Ապրիլեան Սերունդ Միութ. Գ. տարեդարձի հանդէսը», *Արաքս*, 8 Փետրուար 1936, ԺԱ. տարի, թիւ 4 (481), էջ 2:
43. *Արեւ*, 5 Մարտ 1936, Ի. տարի, թիւ 5219, էջ 3: *Յուսաբեր*, 7 Մարտ 1936, ԻԱ. տարի, թիւ 287: «Եկեղ. Հայ Տիկն. Միութեան ցերեկոյթը», *Արաքս*, 14 Մարտ 1936, ԺԱ. տարի, թիւ 9 (486), էջ 3:
44. «Ապրիլեան սգատօնը», *Արաքս*, 2 Մայիս 1936, ԺԱ. տարի, թիւ 15 (492), էջ 3: «Ապրիլ 24-ը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 6 Մայիս 1936, ԻԲ. տարի, թիւ 29:
45. Թղթակից, «Շքեղ նուագահանդէս մը», *Յուսաբեր*, 24 Մայիս 1936, ԻԲ. տարի, թիւ 44:
46. Թղթակից, «Մայիս 28-ի շքեղ տօնակատարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 5 Յունիս 1936, ԻԲ. տարի, թիւ 54:
47. *Արաքս*, 3 Հոկտեմբեր 1936, ԺԱ. տարի, թիւ 37 (514), էջ 3: *Յուսաբեր*, 16 Հոկտեմբեր 1936, ԻԲ. տարի, թիւ 166:
48. «Շաբաթ օրուան նուագահանդէսը», *Յուսաբեր*, 17 Նոյեմբեր 1936, ԻԲ. տարի, թիւ 193:
49. Հ. Ա., «Հետաքրքրական հանդէս մը», *Յուսաբեր*, 16 Դեկտեմբեր 1936, ԻԲ. տարի, թիւ 218:
50. *Յուսաբեր*, 4 Դեկտեմբեր 1936, ԻԲ. տարի, թիւ 208: Գ., «Սամուէլ», *Յուսաբեր*, 28 Դեկտեմբեր 1936, ԻԲ. տարի, թիւ 228:
51. Արա [Արամ Ստեփանեան], «*Սօս եւ Վարդիթեր*», *Արաքս*, 20 Փետրուար 1937, ԺԲ. տարի, թիւ 6 (533), էջ 3:
52. *Յուսաբեր*, 21 Դեկտեմբեր 1938, ԻԴ. տարի, թիւ 222: Յ. Մ. Փ., «Հ.Յ.Դ. Ռոստոմ Խումբի գեղարուեստական հանդէսերեկոյթը», *Յուսաբեր*, 29 Դեկտեմբեր 1938, ԻԴ. տարի, թիւ 229:
53. *Արաքս*, 14 Յունուար 1939, ԺԴ. տարի, թիւ 1 (627), էջ 3: Թղթակից, «*Պաղտասար աղբար*ի ներկայացումը», *Յուսաբեր*, 26 Յունուար 1939, ԻԴ. տարի, թիւ 251:
54. Հ. Ա., «Հ.Յ.Դ. Օրը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 4 Յունուար 1940, ԻԵ. տարի, թիւ 234:
55. Յ. Մ. Փ., «Հ.Յ.Դ. Երիտ. Միութեան երեկոյթը», *Յուսաբեր*, 10 Յունուար 1940, ԻԵ. տարի, թիւ 238:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԱԶՈՎ ՊԱՐԻ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

(Զանգեզուր Պարախումբի վերջին ելոյթին առիթով)

ՄՈՒՏՔ

Յիշողութիւնը մարդկային գեղեցկագոյն յատկանիշ է: Բնազդ է, որ կը քաղաքակրթուի եւ կը դառնայ մարդկութեան, մարդկային խումբերու, համայնքի, բնիկներու եւ ազգի պատկանելութեան գործօն:

Յիշողութիւնը կը փոխանցուի՝ բանաւոր կամ գրաւոր, բայց ան յիշողութիւն կը դառնայ երբ ընկալողներու խումբի համար դառնայ կենդանի մտածողութեան տարրերէն մէկը:

Թերեւս ձանձրալի բլլալու աստիճան կրկնած եմ՝ որ Սփիւռքի առանձին գաղութներու անհետացումի կամ տկարացումի պատճառներէն մէկը տուեալ գաղութի տեղական յիշողութեան բացակայութիւնն է (բնականաբար, միակ պատճառը չէ՝ այլ կարեւոր պատճառներէն մէկը):

Եգիպտահայ գաղութը մինչեւ 1960-ականները կ'ապրէր համայնքայնութեան բնազդով. համայնքը ինքը յիշողութիւն է պատկանելութեան միջոցով, ուր յիշողութիւնն ու պատկանելութիւնը ոչ-պատճառահետեւանքային յարաբերութեան մէջ կը գտնուին:

1970-ականներէն սկսեալ եգիպտահայ գաղութը սկսաւ կորսնցնել համայնքայնութիւնը (այս կորուստը կապ չունի գաղութի նօսրացումի հետ, այսինքն՝ կորուստը որակ էր եւ ոչ քանակ), անդամները սկսան անտեղեակ դառնալ շրջապատէն եւ մթնոլորտէն, եւ համայնքայնութեան նուազումը սկսաւ փոխարինուիլ «մեծ» նուաճումներով, ներկայացումներով, գեղարուեստական խումբերով, որոնք իրենց կը միացնէին քանակ՝ «մեծ» որակի տեսլականով, առանց որ այդ միացումը յառաջացնէր ենթակայական կապ կամ նոյնիսկ դիմացինի գոյութեան գիտակցութիւն:

*Ջահակիր*ի անցեալ թիւի լուրերուն մէջ յիշատա-

կեցինք Հելիոպոլսոյ Հ.Ա.Հ. Կոկանեան Սրահի Զանգեզուր Պարախումբին ելոյթը Ապրիլ 17-ին, Կալաա սրահին մէջ, մասնակցութեամբ 99 պատանի եւ երիտասարդ պարողներու, պարադիր (choreographer)՝ Հայաստանէն հրաւիրուած Էլէն Մարտիրոսեան:

Եգիպտահայ յիշողութիւններու անվերջանալի շարք մըն է որ կ'արթէ այս ելոյթը, կապուած հայկական տարազով պարի աւանդոյթին: Երեւոյթը յատուկ անուն չունի՝ ժողովրդական պար, կամ ազգագրական պար: Այս բնագաւառը կրող Հայաստանի յայտնի համոյթները կը կոչուին՝ Երգի եւ Պարի Անսամբլ, կամ միայն Պարի Անսամբլ: Անոնք ժողովրդական կամ ազգագրական պարի վերարտադրութիւններ չեն, այլ անոնց գեղարուեստական ընդլայնուած վերստեղծումները, հասնելով գրեթէ ինքնուրոյն ստեղծագործութեան աստիճանի: Անոնք պարտադրաբար հայկական տարազով են, եւ այս պատճառով նախընտրեցի այստեղ պայմանականօրէն զանոնք ընդունիլ իբրեւ տարազով պարեր: Հայկական տարազն ալ յարաբերական երեւոյթ է, քանի որ, ինչպէս պարը, կատարուածը տարազի ընդհանրական վերարտադրութիւնն է, այլ ոչ անպայմանօրէն յատուկ տեղայնական տարբերակներու հետեւութիւնը, որ գրեթէ անկարելի բան մըն է:

Գրութիւն-յիշողութիւնս նկատի ունի միայն այս տեսակ պարադրուած (choreographed) պարը, դուրս ձգելով դասական պալէն, արեւելեան պարը, թատրոնի եւ օփերէթի բեմադրութիւններու պարերը (որոնք կրնան հայկական տարազով ըլլալ) եւ պարի այլ տեսակները: Օրինակ, 1911 թուականի Արմէն Օհանեանի Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ յայտնի ելոյթները ընդհանուր արեւելեան են եւ պիտի չդիտեմ յիշեալ ծիրէն ներս:

Պարախումբ եւ երգչախումբ

Սփիւռքի գաղութները նախընտրած են երգչախումբը պարախումբէն: Նախ, երգչախումբը ունեցած է գործնապաշտ կարեւորութիւն, շնորհիւ եկեղեցիին, որ պատմականօրէն տիրութիւն ըրած է դպիրներու խումբի, իսկ ԺԹ. դարէն՝ բազմաձայն երգչախումբի: Հետեւաբար, եկեղեցիի խմբավարը պիտի ուզէր դուրս գալ դպրատունէն եւ ունենալ իր աշխարհիկ երգչախումբը, ինչ որ յաճախ պատահած է: Եկեղեցիի մէջ թէ անկէ դուրս, արմատաւորուած է երգչախումբի հասկացողութիւնը ընդհանրապէս, հանդէս բերելով նաեւ խմբավարներ՝ եկեղեցիէն անկախ:

Դպրոցները միշտ ունեցած են երգչախումբ, բայց պարախումբի գոյութիւնը պայմանաւորուած է ուսուցիչի ներկայութեամբ:

Նոյնիսկ սփիւռքահայ մատենագիտական եւ բանասիրական միտքը նախընտրած է երգչախումբը պարախումբէն: Օրինակ, Եգիպտոսի եւ Լիբանանի երգչախումբերը մատենագրուած կամ ուսումնասիրուած են, բայց ոչ պարախումբերը:

Եկած է շրջան մը՝ որ կուսակցութիւնները արդէն նկատած են երգչախումբի վայելած առաւելութիւնը պարախումբէն: 1953 Մարտին Յուսաբեր Ակումբի Վարչութիւնը պիտի յայտարարէր.

Տոհմիկ մթնոլորտ մը ստեղծելու համար, հայ երգին չափ անհրաժեշտ է նաեւ հայկական պարը:

Այս մտահոգութեամբ է, որ Յուսաբեր ակումբի վարչութիւնը հիմնած է հայկ. պարերու դասընթացք մը, կարող ուսուցչուհիի մը ղեկավարութեան տակ[1]:

«Հայ երգին չափ անհրաժեշտ է նաեւ հայկական պարը» պիտի նշանակէր՝ որ մինչ այդ առաջնայինը եղած էր երգը:

Եգիպտահայ խմբավարներուն մեծամասնութիւնը եղած են տղամարդիկ, պարադիրներուն մեծամասնութիւնը՝ կիներ: Երկու կողմերը ունեցած են բացառութիւններ: Նիւթիս հետ կապուած եգիպտահայ պարային արուեստի գլխաւոր բացառութիւնը եղած է Շահան Պէրպէրեան:

Եգիպտահայ լրագիրներու թղթակիցներն ու քննադատները՝ մեծ մասամբ տղամարդիկ, կիներու կողմէ պարադրուած տարազաւոր պարերը յաճախ գովաբանած են «տոհմիկութեան» համար, տոհմիկութեան մէջ տեսնելով ֆեմինիսթական շերտ մը:

Տարազով պարի ընկալումներ

Եգիպտահայ գաղութի հայկական տարազով պարի ընկալումը ունեցած է քանի մը իմաստային շերտեր, որոնք ընդհանուր առումով կարելի է բաժնել երեք մասի.

1. Տարազով պարին գոյութիւնը իմաստաւորուած է ձեռնարկի եւ գաղութի տարբեր ոլորտներու տրամաբանութեան մէջ իբրեւ համայնքային ընթացք, համատեղաբար գոյակցելով յարակից բնագաւառներուն՝ երգ, նուագ, արտասանութիւն, գրականութիւն, նկարչութիւն, թատրոն, կամ խօսք, այլեւ տարածութիւնը բաժնելով անոնց հետ՝ իմաստային փոխներթափանցումներով: Այսինքն՝ գործ ունինք համայնքային տարբերակուած, բայց ոչ սեւեռուն արտայայտութեան հետ, որուն տարրերը կը գտնուին երկխօսութեան մէջ: Յատուկ ձեռնարկներու համար կազմուած են պզտիկ պարախումբեր՝ որոնք գործած են մէկ անգամ կամ տեւած կարճ ժամանակ, ինչպէս նաեւ կազմուած են վարժարաններու պարախումբեր՝ երբ ուսուցիչներէն մէկը ունեցած է պարադրութեան կարողութիւն: Երեւոյթը տեւած է մինչեւ 1960-ականները:

2. Պարը՝ միշտ իբրեւ համայնքայնութեան մասնիկ, բայց յատուկ գաղափարական իմաստի յաւելագրութեամբ: Հայկական տարազաւոր պարը մթնոլորտ է՝ որուն իմաստը կը գտնուի ընդհանուր պարի մարդկային հոգեբանութեան մէջ: Մարդը՝ ապա հայը, մարդուն միջոցով՝ դէպի հայկականը: Այս ըմբռնումը գործադրութեան դրուած է Պէրպէրեան Վարժարանի տասնամեայ շրջանին (1924-1934)՝ վարժարանի համատնօրէն Շահան Պէրպէրեանի մտայղացումով: Երեւոյթը իր նմանը չէ ունեցած եգիպտահայ պարային պատմութեան մէջ:

3. Տարազով պարը իբրեւ սեւեռում, բացառիկ գոյութիւն, մեծ ներկայացում, ինքն իր մէջ վերջացող արուեստ՝ համայնքի մէջ, համայնքի տարրերով, բայց առանց համայնքայնութեան: Տրամաբանութիւնը բիւրեղացած է 1970-ականներէն սկսեալ եւ կը շարունակուի մինչեւ այսօր:

Յօդուածաշարս բաղկացած է հետեւեալ մասերէն.

Ա. ՄԻՆՉԵՒ 1960-ԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐ
1. Սկզբնաւորութիւն եւ ձեռնարկներ
2. Գալուստեան Ազգային Վարժարան (Գահիրէ)
3. Պօղոսեան Ազգային Վարժարան (Աղեքսանդրիա)
4. Պէրպէրեան Վարժարան (Գահիրէ)
5. Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութիւն (Գահիրէ)
6. Յուսաբեր Ակումբներ (Գահիրէ)

7. Տիգրան Երկաթ Հայ Մշակութային Միութիւն (Աղեքսանդրիա)

8. Յառաջդիմասէր Մշակութային Ընկերակցութիւն (Աղեքսանդրիա)

9. Հայաստանի պարախումբերու այցելութիւններ

Բ. 1970-ԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ԱՅՍՕՐ

1. Զանգեզուր Պարախումբ (Գահիրէ)

2. Սարտարապատ Պարախումբ (Գահիրէ)

3. Արմէնեան Պարախումբ (Աղեքսանդրիա)

Ա.
ՄԻՆՉԵՒ 1960-ԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐ

1. ՍԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

1887-ին, վանեցի ազգասէր հայ մը՝ Մեծ. Յարութիւն աղա Բըլզըլզըեան, «հայրենասիրական եւ ազգասիրական զոհողութիւնք» ըրեր է Շամ Ալ-Նասիմ տօնին (20 Ապրիլ) հայ ազգայինները հրաւիրելով ճաշի սեղանի Գահիրէի Ճէզիրէ լերան վրայ: «Հոն սոյն համագումար ազգայնոց առաջին զբօսանքն էին ազգային երգեր եւ ազգային պարեր հայրենասիրական սրինգներով եւ նուագներով», կը նկարագրէ հրաւիրեալներէն մէկը՝ Միքայէլ Սիրունեան[2]:

Անշուշտ ասիկա հաճոյական հաւաքոյթի պար էր՝ ոչ տարազաւոր եւ ոչ ալ պարադրուած, բայց ուշադրութիւն կը գրաւէ պարի ազգայնացումը 1887 թուականի գրութեան մէջ, երբ տակաւին եգիպտահայ գաղութը չէր մտած մշակոյթի վերելքի իր հիմնաւոր փուլը, շնորհիւ 1896-էն սկսեալ Աղեքսանդրիա հասնող պոլսահայ գաղթականներու խումբերուն՝ իրենց մտաւորական դասերով: Պարի այս ազգայինի տարրն էր որ շուտով պիտի տարազաւորուէր եւ պարադրուէր իբրեւ բեմական ներկայացում:

Ի. դարասկիզբին քանի մը անգամ Եգիպտոս այցելած է Արշակ Պէնլեանի Վեսելօ Թատերախումբը: Ներկայացումներու դադարներուն կամ վերջաւորութեան, բեմադրուած թատրոնէն անկախ, Պէնլեան յաճախ ներկայացուցած է հայկական պարեր: Օրինակ, 1906 Մայիս 30-ին, Գահիրէ Եգիպտական Թատրոնին մէջ բեմադրած է Սասունի զգեստով պար[3], 1908 Փետրուար 26-ին, Գահիրէի Թատրոն Վերտիին մէջ՝ Վանի երգեր ու պարեր[4], 1912 Նոյեմբեր 3-ին, Թատրոն Վերտիին մէջ՝ հայ գաւառական երգ եւ պար՝ *Խորոտիկ*[5], եւ բազմաթիւ այլ անգամներ:

Իբրեւ գաղութին մէջ (եւ ոչ այցելու խումբերու միջոցով) ձեւաւորուած երեւոյթ, կը յիշուի 1907 Յունուար 17-ին, Գահիրէի Սալ Սենտիքայի մէջ Հ. Յ. Դաշնակցութեան Կարմիր Խաչի Հայուհեաց Միութեան կազմակերպած հայկական ընտանեկան երեկոյթը, ուր երկսեռ խումբ մը հայկական տարազով կը պարէ՝ *Լէփօ լօ՛ լօ՛*, *Քեզի մեռնիմ*, *Պօյըդ բարձր* եւ *Ա՛խ ճան իման*[6]:

Շատ հաւանական է աւանդոյթը սկսած ըլլար այս թուականէն առաջ՝ 1896-էն ետք:

Ահաւասիկ այլ օրինակներ.

- 13 Մարտ 1907, Տիգրան Երկաթի ժողովասրահ (Աղեքսանդրիա), ընտանեկան երեկոյթ կազմակերպութեամբ Հ. Յ. Դաշնակցութեան օրիորդներու Շաքէ խումբին, ի նպաստ երկիրի կռուողներուն:

Պարերը հանդէսին փայլը կազմելով հայկական երկսեռ տարազներով խորո՜ւնկ ու ներգործիչ տպաւորութիւն մը ձգեցին հանդիսականներուն վրայ[7]:

- 31 Մայիս 1908, Թատրոն Լիֆոնթի (Աղեքսանդրիա), հայկական համերգ ղեկավարութեամբ Լեւոն Պօղոսեանի:

Գրողը Երուանդ Օտեանն է.

Իսկ Հայկական պարը, ազգային տարազով, շատ մեծ ընդունելութիւն գտաւ ներկաներու կողմէ եւ կրկնուեցաւ[8]:

- 20 Յունիս 1915, Աղեքսանդրիա, համերաշխութեան հանդէս Ս. Դ. Հնչակեան եւ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութիւններուն: Պր. Գ. Թէրզիպաշեան, օրք. Շ. Տամատեան, Ե. Զօրեան եւ Արուսեակ երգեցին ու պարեցին *Սասնոյ պարերգը*, «ամենքն ալ յոյժ յաջող իրենց Հայաստանցիի տարազովն ու խաղովը»[9]:

- 18 Դեկտեմբեր 1915, Սուլթանական Օփերայի Թատրոն (Գահիրէ), Գահիրէի Հայ Կարմիր Խաչի նուագահանդէսը:

Գրողը Սուրէն Պարթեւեանն է.

Կարգը Հայկական Պարերունն էր: Օբերայի բեմը հայ գեղջկական տօնասրահի մը կը վերածուէր, ուր Տիար Գէորգ Իսբէնեանի կողմէ այնքան նկարագեղ, իսկատիպ ու ճոխ կերպով տարազաւորուած պատուական երիտասարդներու եւ երիտասարդուհիներու խումբ մը իր քայլերուն ներդաշնակ կշռոյթը կը բերէր՝ Տիար Գարեգին Փափազեանի ճարտար ղեկավարութեան տակ, մինչ քուլիսներէն Գալուստեանի հին ու նոր աշակերտուհիներ կ՚երգէին: Երկու գլխաւոր պարուհիներ՝ Օրք. Լիւսի Ագաշեան եւ Նուարդ Պէօրէկեան հայկական բնիկ շնորհն արժեցուցին իրենց վայելուչ, գողտրիկ ու ճապուկ շարժումներովը: Իսմայիլ փաշայի օրէն ի վեր իր տեսած պալէներով համբաւաւոր այդ բեմին վրայ, մեր հայրենի պարերը պատուաբեր յաջողութիւն մը եղան՝ մեզի համար, իսկ վերին աստիճան հաճելի անակնկալ մը՝ օտարազգի ներկաներուն: Տիար Գ. Փափազեան կովկասեան Լէզկինկայով մը փակեց պարերուն շարքը[10]:

Պարթեւեան կը հրատարակէ պարախումբին լուսանկարը՝ տարազներով[11]:

- 26 Օգոստոս 1923, Հայ Երիտասարդաց Միութեան սրահ (Զակազիկ), Օշական Ազգային Վարժարանի մրցանակաբաշխութեան հանդէս:

Փոքրիկն Անահիտ Ջօլաքեան, բնածին տաղանդ մը պարի, մեծ ճկունութեամբ պարեց ռուսական եւ հայկական պարեր, ուրոյն տարազներով[12]:

- 3 Յունուար 1925, Ժողովրդային Սրահ (Գահիրէ), Ամանորի հանդէս:

Ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ ներկաները մեծ խանդավառութեամբ հետեւեցան հայկական պարերուն որոնք ներկայացուեցան խումբ մը պարմանուհիներու կողմէ, զգեստաւորուած Հայաստանցիի տարազներով, խնդուն եւ գոյնզգոյն, ղեկավարութեամբ Օր. Քանթարճեանի[13]:

Զարուհի Ծաղկունի-Գանթարճեանի մասին՝ «Գալուստեան Ազգային Վարժարան» բաժինը:

- 18 Փետրուար 1925, Թատրոն Քիւրսալ (Գահիրէ), երեկոյթ Վարդանանց տօնին առիթով, նախաձեռնութեամբ Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան: Տպագիր յայտագիրին վրայ գրուած է.

Օր. Կովկասեան կը պարէ հայկական տարազով Ուզունդարա եւ Լէզգինկա Կովկասի պարերը:

Պարուհին յայտնի Եւգինէ (Էօժէնի, Ժէնեա) Կովկասեանն (Արիստակօֆ, Արիստակեան) է:

- 2 Յունուար 1926, Ժողովրդային Սրահ (Գահիրէ),

18 Դեկտեմբեր 1915, Սուլթանական Օփերայի Թատրոն
Հայկական պարախումբ տարազով
(Սուրէն Պարթեւեան, Եգիպտահայ տարեցոյցը, Գ. տարի, 1916, էջ 191)

հանդէս-պարահանդէս Ամանորի առիթով:

Սիրուն անակնկալ մըն էր Օր. Քանթարճեանի կողմէ պատրաստուած փոքրիկներու հայկական պարերը, հայկական տարազով[14]*:*

- 29 Դեկտեմբեր 1929, Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան սրահ (Գահիրէ), Ամանորեայ երեկոյթ:

Փոքրիկ պարուհիներու խումբը հայկական տարազով հագուած, երգեց ու պարեց գեղեցիկ ներդաշնակութեամբ մը, որ մեծապէս գնահատուեցաւ: Ընդհանուր պահանջքին վրայ երեք անգամ կրկնուեցաւ Մանկանց պարը: Ժողովուրդը իր որոտընդոստ ծափերով կը շնորհաւորէր նաեւ Տիկին Զարուհի Ծաղկունին, որուն ղեկավարութեամբ ու թափած ջանքերուն շնորհիւ ներկաները պատեհութիւն կ'ունենային պարզապէս քանի մը վայրկեան ապրելու հայկական բնագաւառի երանաւէտ օրերը...[15]*:*

- 4 Փետրուար 1933, Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան սրահ (Գահիրէ), բացումի հանդէս Ռամկավար Ազատական Երիտասարդաց Միութեան: Երկսեռ խումբը կը ներկայացնէ պար եւ երգ «տոհմիկ տարազներով» Զարուհի Ծաղկունիի ղեկավարութեամբ[16]:

- 6 Մայիս 1939, Գահիրէի Ամերիկեան Համալսարանի Էուըրթ Մեմորիըլ Հոլ, հրապարակային հանդէս Հ. Բ. Ը. Միութեան հիմնադրութեան 33-րդ տարեդարձին առիթով:

Խօսքին, նուագին եւ գաւեշտին հետ մոռցուած չէր նաեւ պարը, հայկականը, 7-8 հայուհիներով եւ հայ գեղջկական տարազներով, կազմակերպուած Տիկին Զարուհի Ծաղկունիի կողմէ, ընկերակցութեամբ Պ. Գ. Եկարեանի եւ ընկերներուն, թառով եւ այլ նուագարաններով[17]*:*

- 13 Սեպտեմբեր 1942, Հայկական Սրահ (Գահիրէ), Հայկական Սրահի վերաբացումի հանդիսութիւն:

Այս անգամ ալ իր պարախումբը, նազենի եւ շնորհագեղ աղջնակներու մասնակցութեամբ ազգային երփներանգ տարազներու շքեղութեանը մէջ բեմ եկաւ եւ տոհմային պարերովը մեծ խանդավառութիւն ստեղծեց[18]*:*

- 25 Մայիս 1945, Ամերիքըն Միշըն Գոլէճ (Գահիրէ), տարեկան պազար: Կը ներկայացուին եգիպտական, սուրիական, եթովպական եւ հայկական ազգային պարեր: Հայկական պարախումբը, որուն պարադիրն էր օր. Սեդա Խաթանասեան, կը շահի առաջնութիւն[19]:

Ս. Խաթանասեան (1925, Խարբերդ - 2022, Պոսթոն) դուստրն է Դաշնակցական գործիչ Երուանդ Խաթանասեանի: Համաշխահային Երկրորդ Պատերազմի սկիզբը ընտանիքը Խարբերդէն փոխադրուած է Գահիրէ, ուր Սեդա մնացած է մինչեւ 1950-ականներուն սկիզբը, երբ ամուսինին հետ տեղափոխուած Պոսթոն[20]:

- 2 Դեկտեմբեր 1945, Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան սրահ (Գահիրէ), տօնակատարութիւն Խորհրդային Հայաստանի 25-ամեակին առիթով, կազմակերպութեամբ Եգիպտահայ Ազգային Խորհուրդին:

Գեղարուեստական յայտագրին վերջին մասը կազմակերպած էր անխոնջ Տիկին Ծաղկունին, որուն նազելաճեմ օրիորդներուն պարախումբը, հայկական տարազներու մէջ, մեզի հրամցուց ազգային եւ ռուսական պարեր, որոնք ընդունուեցան դղրդագին ծափահարութիւններով[21]*:*

2. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Ժամանակ առ ժամանակ կազմուած է Գալուստեան Ազգային Վարժարանի Պարախումբը, շնորհիւ այնտեղ գործող ուսուցչուհիներու, որոնք միաժամանակ ստանձնած են պարի մարզումները՝ Ալիս Վարժապետեան-Մսրլեան (1917), Զարուհի Ծաղկունի-Գանթարճեան (1936-1959) եւ Զապէլ Ճէճէեան (1964-1967):

Հ. Բ. Ը. Միութեան հիմնադրութեան 8-րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնն է 1914 Մայիս 10-ին, Գահիրէի Հիփոտրոմին մէջ, ներկայութեամբ հիմնադիր Պօղոս փաշային:

Իսկ հայկական պարերը, զոր բնագաւառի տարազներով, շատ քնքշօրէն պարեցին երկսեռ փոքրիկները, ամենաքաղցր տպաւորութիւն մը թողուցին հանդիսականներուն վրայ, հայրենաբաղձութեան երկար սարսուռ մը պտտցնելով ամէնուն հոգիէն ներս, վեր կը հանէ Միութեան պաշտօնաթերթը եւ կ'աւելցնէ.

Մասնաւորապէս Վսեմ. Պօղոս Փաշան յայտնապէս փղձկեցաւ եւ կրկնումի ծափանշանը սկսաւ՝ որ փոթորիկի մը պէս պայթեցաւ[22] [ո՞վ կրնար չհետեւիլ Վսեմ. Փաշային, Հ.Ա.]:

Պոլսոյ *Ժամանակ*ին կը հասնի թղթակցութիւն մը.

Գալուստեան վարժարանի մանկապարտէզին երկսեռ սանիկները անգամ մը եւս բեմական Հայաստանցիի տարազներով եւ երգախառն պարեր ներկայացուցին՝ այնքա՜ն յաջող, այնքան

գրաւիչ, որ ներկաները զիրենք բնաշխարհի մէջ կարծելու պատրանքն ունեցան[23]:

Անյայտ կը մնայ պարող սանիկներու ուսուցիչին անունը:

Ալիս Մսրլեան

Խանդավառութիւն կը ստեղծէ օր. Ալիս Մսրլեանի պարադրած խմբապարը եգիպտահայ Կարմիր Խաչի եւ Միացեալ Որբախնամի երեկոյթին, 1917 Յունուար 22-ին՝ Գահիրէի Թատրոն Ապպաս.

Մեր չունչը բռնած եւ կատարեալ յափշտակութեան մը անձնատուր՝ հետեւեցանք հայկական թանկարժէք եւ հարազատ տարազներով պարուած երեք խմբապարերու եւ մէկ զմայլելի զուգապարի: Ազգ. Վարժարանի սանուհիք ամենաքաղցր ճկունութեամբ մը կերտեցին այս հրաշքը, գերելով եւ փոխադրելով մեզ հեռաւոր այլուրներ... Գեղեցիկ փունջի մը եւ որոտընդոստ ծափերու արժանացան այս պարերուն անձնուէր ուսուցչուհի՝ Օր. Ալիս Մսրլեան (վարժուհի)[24]:

Ուրիշ հանդիսատես մը կ՛աւելցնէ.

Հայկական չորս պարերը, Ալագեազ, Բոյդ բարձր եւ Կիլիկեան խմբապարերն եւ Զոյգ պարը, չորս գլուխ գործոցներ, ազնուաբար Տիար Գ. Իսբէնեանի կողմէն տրամադրուած ճոխ եւ թանկարժէք զգեստներ արժանացաւ ամենամեծ գնահատումի: Սոյն պարերը համբերատար աշխատութեամբ եւ անհուն խանդաղատանքով մը սորվեցուցած է Օր. Ալիս Մսրլեան, գեղարուեստասէր վարժուհին Գալուստեան Վարժարանին[25]:

Հետաքրքրութիւն կը յառաջացնէ նաեւ Հ.Բ.Ը. Միութեան գրական եւ երաժշտական ցերեկոյթին Մսրլեանի ներկայացուցածը, 1917 Փետրուար 18՝ Թատրոն Փրենթանիա (Գահիրէ).

Վերջապէս պատուոյ տեղ մը կը պահենք նաեւ Գալուստեան վարժ.ի չքնաղ սանուհիներուն, որոնց ձեւացուցած հայկ. խմբանկարները անգամ մըն ալ մեծ յաջողութիւն գտաւ, մանաւանդ կիլիկեան պարը՝ զոր հեղինակած է իրենց ճարտար առաջնորդուհին Օր. Ալիս Մըսըրլեան: Տոհմային գեղեցիկ տարազները ազնուաբար տրամադրուած էին Տ. Իսբէնեանի կողմէ[26]:

Ո՞վ է այս ուսուցչուհի-պարադիրը:

Օր. Ալիս Հ. Մսրլեան, բնիկ պոլսեցի, ընտանիքին հետ եկած է Աղեքսանդրիա, աշակերտած Պօղոսեան Ազգային Վարժարան, 1908-ի սահմանադրական տարիներուն վերադարձած Պոլիս, 1914-ին հաստատուած Գահիրէ:

Գալուստեանի ուսուցչուհի եղած է 1914-1922-ին[27], 1921-1926-ին հիմնադիրն ու տնօրէնուհին է Գահիրէի Վարժապետեան երկսեռ վարժարանին: 1926-1927՝ ուսուցչութիւն Ալֆորվիլի (Ֆրանսա) մէջ, 1933-1935՝ ուսուցչուհի եւ տեսչուհի Կիզայի (Գահիրէ) Հայկազեան Վարժարանին:

Աշխատակցած է *Ազատամարտ*ին (Պոլիս), *Զարթօնք*ին (Գահիրէ) եւ Սուրէն Պարթեւեանի *Եգիպտահայ տարեցոյց*ին: Գրած է երկու դասագիրքեր՝ *Լուսաղբիւր տոհմային դաստիարակութեան*, միջին դասընթացք (Գահիրէ, 1918), եւ նոյնը՝ տարրական դասընթացք (Գահիրէ, 1919):

1916-ին եղած է Գահիրէի նորակազմ Հայ Երիտասարդ Տիկնանց եւ Օրիորդաց Միութեան փոխ-ատենադպրուհին[28]:

1920-ին Գահիրէի մէջ ամուսնացած է Բիւրատ Վարժապետեանի հետ: Մահացած է Գահիրէ, 1945-ին[29]: Զարմուհին է *Սաւառնակ*ի խմբագիր Երուանդ Մսրլեանի[30]:

Վարժապետեան Վարժարանի մամուլի յայտարարութեան մէջ յիշատակած է՝ որ բացի նախակրթարանի բոլոր ճիւղերէն, մասնաւոր դասեր կը տրուի դաշնակի, ջութակի եւ պարի[31]:

Անկասկած, վերոյիշեալ երկու պարադրութիւններէն զատ շատ ուրիշներ ալ կատարած է, որոնք չեն արձանագրուած:

Զարուհի Ծաղկունի-Գանթարճեան

Մսրլեանէն ետք՝ 1923-ին Եգիպտոս կու գար օր. Զարուհի Գանթարճեան (յետագային՝ տիկ. Զարուհի Ծաղկունի) (1897, Ատանա - 1961, Գահիրէ), գրականութեան, արուեստի եւ մանկավարժութեան հակումներով կին մը՝ որ մինչեւ Եգիպտոս գալը բանաստեղծութիւններ եւ արձակ գործեր հրատարակած էր Հայկանոյշ Մառքի *Հայ կին* հանդէսին մէջ, ունեցած հասարակական եւ մշակութային գործունէութիւն Ատանայի եւ Պոլսոյ մէջ: Վերապրած էր Ատանայի 1909-ի ջարդը եւ 1915-ի տարագրութիւնը[32]:

Գալուստեանի հայերէն լեզուի ուսուցչուհի՝ 1923-1961[33]:

Բանաստեղծութիւններ եւ արձակ գործեր հրատարակած է *Արեւ*ի (Գահիրէ), *Հրեղէն սիւն*ի (Գահիրէ), *Ընդարձակ տարեցոյց*ի (Պոլիս), *Սարկաւագին տարեցոյց*ի (Գահիրէ), *Աշխատանք*ի (Գահիրէ) մէջ: Ունի գիրք մը՝ *Աւետիք Իսահակեան (բանաստեղծին խորհուրդը)* (Հրատարակութիւն Ս.Դ.Հ. Երեւան Երիտ. Միութեան, Մատենաշար Երեւան թիւ 1, Գահիրէ, Տպարան Նուպար, 1946, 31 էջ):

Եղած է Հնչակեան ընկերուհի: 1959 Ապրիլ 25-ին, Ազգային Իշխանութեան հովանաւորութեամբ Գահիրէի Ամերիկեան Համալսարանի Էուըրթ Մեմորիըլ Հոլին մէջ մեծ շուքով կատարուած է Ծաղկունիի յոբելինական հանդէսը՝ իբրեւ վաստակաւոր ուսուցչուհի:

Բացի համայնքային աշխոյժ գործունէութենէ, հայկական տարազաւոր պարեր պարադրած է ձեռնարկներու համար՝ ինչպէս տեսանք վերը: Իբրեւ Գալուստեան Ազգային Վարժարանի ուսուցչուհի, պիտի վերակազմէր վարժարանի պարախումբը, որմէ մնացած է հետեւեալ նօսր տեղեկութիւնները.

- 27 Դեկտեմբեր 1936, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Գահիրէ), երաժշտական երեկոյթ, կազմակերպութեամբ Գահիրէի Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան եւ Տիկնանց Խնամակալութեան:

Յակոբ Արամեան.

Յերեկոյթին ամենէն աւելի ժողովրդականութեան արժանացած բաժինը եղան՝ անվիճելիօրէն՝ հայկական պարերը՝ Տիկ. Զ. Ծաղկունիի ղեկավարութեամբ:

Գալուստեանի Ազգ. Վարժարանի ղեռատի աղջնակները՝ տոհմիկ պերճ տարազներով, երգով, տաֆով եւ ծափով՝ պարեցին Հայաստանեայց պարերը, արժանանալով կրկնումի: Իրենց մանկուհիի հանգամանքը եւ շնորհը անտարակոյս մեծ դեր կ՛ունենար անոնց գտած յաջողութեանը մէջ[34]:

- 2 Մայիս 1937, Լիսէ Ֆրանսէի սրահ (Գահիրէ), տարեկան նուագահանդէս, կազմակերպութեամբ Գալուստեան Ազգային Վարժարանի Տիկնանց Խնամակալութեան:

Յուսաբեր օրաթերթ.

Երգի բաժինէն ետք Գ. մասը յատկացուած էր հայկ. պարերու, վարժարանի աշակերտներուն կողմէ, ղեկավարութեամբ Տիկ. Ծաղկունիի: Հանդէսին գեղեցկագոյն մասը կը կազմէր ան, իր

հայ մթնոլորտովը, հաճելի երգերովն ու պարերովը, այնքան ճաշակով ընտրուած, եթէ նկատի չունենանք միայն թէ տղոց տարազը հայկական ոչինչ ունէր եւ աւելի քրդական էր: Բայց այնքան լաւ պատրաստուած էր պարը, որ մոռցուց այս վրէպը եւ ընդհանուր խանդավառութիւն յառաջ բերաւ ու ժողովուրդի պահանջին վրայ կրկնուեցաւ, նոր պատկերներով[35]:

- 4 Յունիս 1938, Քոլէժ Սենթ Ֆամիյի սրահ (Գահիրէ), Գալուստեան Ազգային Վարժարանի հանդէս:

Վահան Թէքէեան.

Պարադրութիւնը, ինչպէս միշտ, գործն էր Տիկ. Ծաղկունիի, որ, դարձեալ ինչպէս միշտ, անշուշտ շատ աշխատած եւ յոգնած էր այս պարերը պատրաստելու համար: Բայց հոս ալ ունիմ քննադատութիւն մը, մասնաւորապէս տարազներուն եւ գլխակապերուն համար: Այս վերջիններուն մէջ՝ կային կարմիրներ, որոնք գոյնով ալ ձեւով ալ տգեղ էին ու չարաչար կը տգեղցնէին կրողները: Տարազներուն մէջ, ոմանք գեղեցիկ ու ճոխ էին, մինչդեռ ուրիշներ՝ կարծես աչք շլացնելու համար միայն ընտրուած՝ չէին ներդաշնակուեր ամբողջին հետ եւ ոչինչ ունէին հայկական[36]:

- 15 Նոյեմբեր 1942, Նուպար Մարզական Միութեան դաշտ (Գահիրէ), դաշտահանդէս, կազմակերպութեամբ Նուպար Մարզական Միութեան:

Ստեփան Համամճեան.

Հանդիսավայրին խանդավառութիւնը իր զէնիթին հասաւ՝ երբ Տիկին Ծաղկունի իր հայկական պարախումբը՝ Գալուստեանի Դ. դասարանի սանուհիներէ կազմուած եւ հայրենի իսկատիպ տարազներով զգեստաւորուած՝ հանդիսականներու բազմութեան մէջէն առաջնորդեց դէպի բեմ, ընդհանուրին ծափահարութեանց եւ հիացիկ ակնարկներուն տակ: Հոդ, անմոռանալի պահ մը ապրեցան հանդիսականները, դիտելով բեմին վրայ հետզհետէ բեմադրումը հայկական պարերու, պարերգներու եւ մեներգներու, ինչպէս նաեւ ռուսական Թամարա պարին, որոնց բոլորն ալ կիրարկուեցան ընկերակցութեան մասնայատուկ դափ ու նուագի: Կարծէք հայրենի բնագաւառի մէկ խրախճահանդէսի մանրանկարն էր որ կը ցուցադրուէր հոն, ոգեւոր ու հայրենաբաղձ շունչով մը ուռեցնելու հայ կուրծքերը[37]:

- 11 Մարտ 1950, Գահիրէի Ամերիկեան Համալսարանի Էուըրթ Մեմորիըլ Հոլ, գեղարուեստական հանդէս, կազմակերպութեամբ Գալուստեան Ազգային Վարժարաններու Տիկնանց Խնամակալութեան:

Արեւ օրաթերթ.

Հանդէսին մէկ ուրիշ երեսը կազմեցին հայկական գեղեցիկ պարերը, ղեկավարութեամբ Տիկ. Զ. Ծաղկունիի, զորս յաջողապէս կատարեցին Գալուստեան Ազգ. վարժարանի աշակերտուհիները, գունագեղ տարազներով[38]:

- 9 Մայիս 1954, Գալուստեան Ազգային Վարժարանի շրջափակ, վարժարանի 100-ամեակի հանդիսութիւն:

Սիսակ Շալճեան.

Գալուստեանի վերին կարգի երկսեռ ուսանողները, բազմավաստակ ուսուցչուհի Տիկին Զարուհի Ծաղկունիի կազմակերպութեամբ հայկական պարեր հրամցուցին, բաւական ճոխ զգեստաւորումով[39]:

- 25 Ապրիլ 1959, Էուըրթ Մեմորիըլ Հոլ, յոբելինական հանդէս Զարուհի Ծաղկունիի:

Արեւ օրաթերթ.

Յայտագիրի առաջին մասի վախճանին Գալուստեան Վարժարանի աշակերտներէն բաղկացած պարի խումբ մը հայկական եւ տոհմիկ տարազներով կատարեց կարգ մը խանդավառ պարեր որոնք մեծապէս տպաւորիչ էին[40]:

Զապէլ Ճէճէեան

Ծաղկունիէն ետք, որոշ շրջան մը կը յայտնուի Գալուստեան Ազգային Վարժարանի տեսչուհի տիկ. Զապէլ Ճէճէեանի անունը իբրեւ պարադիր.

- 9 Փետրուար 1964, Գալուստեան Ազգային Վարժարանի պարտէզ, վարժարանի Ծնողաց Միութեան թէյասեղան: Աշակերտները կը կատարեն հայկական խմբապար մը, պատրաստութիւն եւ դաշնակի նուագակցութիւն Զ. Ճէճէեանի[41]:

- 28 Յունիս 1964, Գալուստեան Ազգային Վարժարանի շրջափակ, վարժարանի ամավերջի հանդէս:

Արեւ օրաթերթ.

Ե. կարգի աղջիկները ներկայացուցին կակաչներու պարը, ղեկավարութեամբ եւ նուագակցութեամբ Տիկ. Ճէճէեանի: Քիչ ետք նոյն կարգի աղջիկներն ու մանչերը ներկայացուցին հայկական պար մը, դարձեալ Տիկ. Ճէճէեանի ղեկավարութեամբ[42]:

Կայծ Կոկանեան.

Յաջորդաբար տեղի ունեցան կանաչներուն պարը եւ մանչերու կողմէ ալ ազգային տարազներով, նաշխուն սափորներով հայկ. պարեր շատ յաջող կերպով եւ հայկ. առնական շունչով հակառակ պարողներուն փոքր տարիքին[43]:

- 16 Մարտ 1967, Գալուստեան Ազգային Մանկապարտէզի սրահ, ընտանիքի օրուան տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Գալուստեան Ազգային Մանկապարտէզի:

Աւետիս Եափուճեան.

Վերջին ելոյթն էր հայկական պարը: Տեսչուհին [տիկ. Ճէճէեան, Հ.Ա.] *ու ուսուցչուհիները իրենց կարելի ճիգը թափած էին զայն դարձնելու իսկական հմայք մը, եւ ոչ թէ ներկաները զուարճացնելու մանկունակ տեսարան մը: Եւ անոնք լիովին յաջողած էին իրենց այս ձեռնարկին մէջ: Հայկական տարազները, իրենց բոլոր մանրամասնութիւններով, անթերիօրէն նստած էին անոնց վրայ, փոքրիկներուն տալով չքնաղ պուպրիկներու թուչանք մը*[44]:

3. ՊՕՂՈՍԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Կը յիշուի՝ որ 1925 Մարտ 22-ին, Աղեքսանդրիոյ Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի դպրոցական հանդէսին ներկայացուած է հայկական երգախառն պար տարազով[45]:

Սրբուհի Սարգիսեան

Պարախումբը յատուկ թափ ստացած է Սրբուհի (Պերճուհի-Սրբուհի) Սարգիսեանի ժամանակ: 1943-էն ի վեր Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի անգլերէնի եւ հայերէնի ուսուցչուհի, 1963-1969՝ տնօրէնուհի[46], 1956-1963-ին իր անունը կը յայտնուի մամուլին մէջ իբրեւ վարժարանի պարախումբի պարադիր.

- 1 Յուլիս 1956, Թատրոն Մոհամմատ Ալի (Աղեքսանդրիա), Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի եւ Մելգոնեան Մանկապարտէզի ամավերջի հանդէս:

Արեւ օրաթերթ.

Նոյնպէս հայկական պարը, տոհմիկ եւ գրաւիչ զգեստաւորումով, պատրաստուած շնորհալի Ուսուցչուհիին [օր. Սրբուհի Սարգիսեան, Հ.Ա.] *կողմէ խանդավառ մասնակցութեամբ Հայ Գեղարուեստական Նուագախումբին, ներկայ բազմութեան մէջ յառաջացուց ընդհանուր ոգեւորութիւն*[47]:

- 2 Յունուար 1959, Ռաս Ալ-Թինի պալատ (Աղեքսանդրիա), գեղարուեստական հանդէս, կազմակերպութեամբ Եգիպտոսի Մշակոյթի եւ Ազգային Ուղղութեան Նախարարութեան Գեղարուեստի Գրասենեակին, մասնակցութեամբ Աղեքսանդրիոյ Հայ Լուսաւորչական համայնքին: Պօղոսեանի պարախումբը ելոյթ կ՚ունենայ

Գեղջկուհիի մը տեսիլքը պատկերով եւ *Եամամ եար* պարով (աւելի մանրամասն՝ «Տիգրան Երկաթ Հայ Մշակութային Միութիւն» բաժինը)[48]:

- 4 Յունուար 1959, Թատրոն Մոհամմատ Ալի (Աղեքսանդրիա), հայ երգի եւ պարի փառատօն, կազմակերպութեամբ Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի Հոգաբարձութեան: Յունուար 2-ի հանդէսին կրկնութիւնը[49]:

- 10 Յուլիս 1960, Թատրոն Մոհամմատ Ալի, Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի ամավերջի հանդէս:

Յուսաբեր խիստ դժգոհ է.

Դադարէն ետք, ներկայացուեցաւ հայկական պար մը, նմանողութեամբ՝ երգի եւ պարի անսամբլի մէկ պարին: Հակառակ հագուստներու ճոխութեան, այս պարը, որ հազիւ քանի մը վայրկեան տեւեց, չտպաւորեց ներկայ հասարակութիւնը[50]:

Յստակութեան համար նշեմ՝ որ Թաթուլ Ալթունեանի Հայկական Ժողովրդական Երգի-Պարի Անսամբլը Գահիրէ եւ Աղեքսանդրիա այցելած էր 1959 Հոկտեմբեր-Նոյեմբերին, եւ *Յուսաբերի* թղթակիցը այս այցելութիւնն է որ նկատի ունի:

Ընդհակառակը, *Արեւ* չափազանց գոհ է.

Յայտագրին Գ. մասին մէջ տեղի ունեցաւ Երգի Պարի Անսամպլին հայկական տարազներով հայկական պար, ղեկավարութեամբ անխոնջ ուսուցչուհի Օր. Սրբուհի Սարգիսեանի, որ ընդունուեցաւ անսահման խանդավառութեամբ եւ արժանացաւ որոտընդոստ ծափահարութիւններու: Այս առթիւ, առ ի գնահատանք եւ քաջալերանք, գաղութիս ծանօթ ազգայիններէն Պր. Լեւոն Հիւրմիւզ գեղեցիկ գաղափարը յղացած էր պարախումբի բոլոր անդամներուն եւ իրենց ուսուցչուհիին նուիրելու յիշատակի նուէրներ, որոնք տեղւոյն վրայ իսկ տնօրէնին ձեռամբ բաշխուեցան անոնց[51]:

Թերեւս պարը խանդավառեց... առանց տպաւորելու: Պէտք է փնտռել թէ այդ ժամանակ Սրբուհիի ո՛ր կուսակցութեան կը պատկանէր: Կենսագրութիւնը կրնայ աղօտ բաներ մը բացայայտել: Սարգիսեան եղած է Դաշնակցական՝ Յառաջդիմասէրի անդամ, Կամքի աղջիկներու Պաքէթ-Պոլի խումբի եւ Սօսէ խումբի վարիչ: Իսկ 1962-ին օժանդակած է Ռամկավարներու Տիգրան Երկաթի գեղարուեստական ձեռնարկին[52]: Ասիկա կրնա՞յ բան մը ըսել...:

Բայց վտանգաւորը այլուր է: Ուրիշ անգամ գրած էի՝ որ եգիպտահայ մամուլին մէջ կան քննախօսականներ՝ որոնք գրուած են անկախ ձեռնարկէն: Քննախօսը ներկայ եղած է ձեռնարկին, բայց, միեւնոյնն է, գրած է ինչ որ ինք գիտէ:

- 30 Յունիս 1963, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ (Աղեքսանդրիա), Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի ամավերջի հանդէս:

Պարզեւ Մազլըմեան.

Ներկայացուեցաւ աւանդութիւն դարձած հայկական պարը (աղջիկներու եւ տղոց), ղեկավարութեամբ անխոնջ ուսուցչուհի օր. Սրբուհի Սարգիսեանի: Այս ելոյթը նոյնպէս մեծ ոգեւորութիւն ստեղծեց եւ արժանացաւ բուռն ծափահարութիւններու[53]:

Այլ պարադիրներ

Պարախումբը կը շարունակէ իր ներկայութիւնը առանց Սրբուհի Սարգիսեանի.

- 27 Յունիս 1965, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի ամավերջի հանդէս:

Բարսեղ Գարթալեան.

Ինչպէս չխանդավառուիլ դիտելով հայկական տարազ հագած 6 տարեկան աղջիկներ եւ տղաք, որոնք վարակիչ ոգեւորութեամբ կատարեցին Եամամ եար, Հմայեակ ջան եւ Ղափամա պարերը[54]:

- 23 Յունիս 1968, Մելգոնեան Մանկապարտէզի սրահ, Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի եւ Մելգոնեան Մանկապարտէզի ամավերջի հանդէս:

Յուսաբեր օրաթերթ.

Հաճելի էր դիտել մանկապարտէզի փոքրիկներուն հայկական պարը, ղեկավարութեամբ տիկ. Մարօ Սահակեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ տիկ. Մարի Մանուկեանի[55]:

Յոլինէ Փալանճեան

Վերջապէս՝ Յոլինէ Փալանճեան.

- 22 Յունիս 1969, Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի Կոմիտաս Սրահ, վարժարանի եւ Մելգոնեան Մանկապարտէզի ամավերջի հանդէս: Հայկական տարազով աղջիկներու հայկական պար, պատրաստութիւն՝ օր. Յոլինէ Փալանճեան[56]: Փալանճեանի անունը պիտի վերերեւայ ստորեւ՝ Տիգրան Երկաթի Պարախումբին առնչութեամբ:

(Շար. 1)
Հ. Ա.

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. «Հայկ. պարերու դասընթացք», *Յուսաբեր*, 21 Մարտ 1953, ԼԸ. տարի, թիւ 297:
2. Միքայէլ Միրունեան, «Նամակ Եգիպտոսէն», *Արմէնիա*, 2 Ապրիլ / 14 Մայիս 1887, Բ. տարի, թիւ 75, էջ 2:
3. «Թատերական քրօնիկ», *Ազատ բեմ*, 2 Յունիս 1906, Դ. տարի, թիւ 12, էջ 2:
4. «Թատրոն Վէրտի», *Լուսաբեր*, 25 Փետրուար 1908, Դ. տարի, թիւ 487, էջ 3:
5. «Թատրոն Վէրտի», *Լուսաբեր-Արեւ*, 2 Նոյեմբեր 1912, նոր շրջան (Ը. տարի), թիւ 1, էջ 2: Ս. Պ., «Թատերական քրօնիկ», *Լուսաբեր-Արեւ*, 5 Նոյեմբեր 1912, նոր շրջան (Ը. տարի), թիւ 2, էջ 3:
6. «Հայկական ընտանեկան երեկոյթ», *Ազատ բեմ*, 16 Յունուար 1907, Դ. տարի, թիւ 76, էջ 3:
7. «Հ.Յ.Դ. Շաքէ Օրիորդաց Խումբի հանդէսը», *Լուսաբեր*, 19 Մարտ 1907, Գ. տարի, թիւ 344, էջ 1:
8. «Արձագանգ», *Արեւ*, 2 Յունիս 1908, Ա. տարի, թիւ 20, էջ 2:
9. «Կիրակի օրուան համերաշխական հանդէսը Ս. Դ. Հնչակեան եւ Սահմ. Ռամկավար Կուսակցութեանց», *Արեւ*, 23 Յունիս 1915, Ա. տարի, թիւ 20, էջ 2-3:
10. «Հայ Կարմիր-Խաչը Սուլթանական Օբերային մէջ», Սուրէն Պարթեւեան, *Եգիպտահայ տարեցոյցը*, Գ. տարի, թիւ 1916, էջ 193:
11. Անդ, էջ 191:
12. «Դպրոցական հանդէս ի Զակազիկ», *Արեւ*, 31 Օգոստոս 1923, Թ. տարի, թիւ 220 (1379), էջ 2:
13. «Ամանորի հանդէսը Ժողովրդային Սրահին մէջ», *Արեւ*, 5 Յունուար 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 1783, էջ 2:
14. «Ամանորի հանդէսը Ժողովրդային Սրահին մէջ», *Արեւ*, 7 Յունուար 1926, ԺԲ. տարի, թիւ 2091, էջ 2:
15. Ս. Պ., «Ամանորեան խրախճանք», *Արեւ*, 3 Յունուար 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3321, էջ 2:
16. Ռ. Ա., «Ռ. Ա. Երիտասարդաց Միութեան բացման հանդէսը», *Արեւ*, 10 Փետրուար 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4278, էջ 3:
17. Ներկայ մը, «Հ. Բ. Ը. Միութեան հիմնադրութեան 33-րդ տարեդարձը տօնուեցաւ ժողովրդային մեծ խանդավառութեամբ», *Արեւ*, 18 Մայիս 1939, ԻԳ.տարի, թիւ 6198, էջ 2. 19 Մայիս 1939, ԻԳ.տարի, թիւ 6199, էջ 2:
18. Վահրիճ [Սիսակ Շալճեան], «Հայ կեանքը Գահիրէի մէջ», *Արաքս*, 19 Սեպտեմբեր 1942, ԺԷ. տարի, թիւ 35 (804), էջ 1:
19. «Հայ աղջիկներու պարախումբը առաջին», *Յուսաբեր*, 27 Մայիս 1946, թիւ 47, ԼԲ. տարի:
20. «Ոչ եւս է Դաշնակցական նուիրեալ գործիչ Երուանդ Խաթանասեանի դուստրը՝ Սեդա Սոնենց-Փափազեանը»,

Արեւելք, 12 Փետրուար 2022, https://arevelk.am/articles/voch-eus-e-dashnakcakan-nvouireal-gvortsich-ervouand-khathanaseani-dvoustry-seda-svonenc-phaphazeany
21. Միսակ Շալճեան, «Սովետ. Հայաստանի 25-ամեակին պանծացումը Գահիրէի մէջ», *Արաքս*, 8 Դեկտեմբեր 1945, Ի. տարի, թիւ 47 (960), էջ 1:
22. «Հայկ. Բարեգր. Ընդհ. Միութեան 8-րդ տարեդարձին առթիւ Գահիրէի դաշտահանդէսը», *Միութիւն*, Մայիս 1914, Գ. տարի, թիւ 29, էջ 74:
23. Հանդիսական մը, «Հայկ. Բարգծ. Ընդհ. Միութեան 8-րդ տարեդարձը», *Ժամանակ*, 7/20 Մայիս 1914, Է. տարի, թիւ 1802, էջ 1:
24. Թղթակից, «Գահիրէի հայ երեկոյթ», *Արեւ*, 26 Յունուար 1917, Բ. տարի, թիւ 111 (267), էջ 2-3:
25. Հանդիսատես, «Գահիրէի մեծ երեկոյթը», *Յուսաբեր*, 26 Յունուար 1917, Բ. տարի, թիւ 128, էջ 2:
26. «Հ. Բ. Ը. Միութեան գրական եւ երաժշտ. ցերեկոյթը», *Արեւ*, 21 Փետրուար 1917, Բ. տարի, թիւ 122 (278), էջ 2:
27. Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, *Նիւթեր Եգիպտոսի հայոց պատմութեան համար*, Բ. հատոր, Վենետիկ, 1986, էջ 446-447:
28. Սուրէն Ն. Պայրամեան, *Հայկական համայնքային կառոյցները Եգիպտոսի մէջ*, Գահիրէ, 2017, էջ 98:
29. Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 473:
30. «Տխրունի», *Արեւ*, 2 Փետրուար 1945, ԻԹ. տարի, թիւ 7943, էջ 2:
31. «Վարժապետեան Վարժարան», *Արեւ*, 19 Օգոստոս 1921, Է. տարի, թիւ 45 (956), էջ 3:
32. Իր կենսագրութիւնը տես՝ *Յոբելինական հանդէս վաստակաւոր ուսուցչուհի տիկ. Զարուհի Ծաղկունիի*, Գահիրէ, 25 Ապրիլ 1959: Աւետիս Եափուճեան, *Եգիպտահայ մշակոյթի պատմութիւն*, Գահիրէ, 1981, էջ 126-127:
33. Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 447-452:
34. Հրահատ [Յակոբ Արամեան], «Կիրակի օրուան երաժշտահանդէսը», *Արեւ*, 31 Դեկտեմբեր 1936, Ի. տարի, թիւ 5473, էջ 4:
35. Ա., «Երգահանդէս մը», *Յուսաբեր*, 4 Մայիս 1937, ԻԳ. տարի, թիւ 28:
36. Վ[ահան] Թ[էքէեան], «Գալուստեանի հանդէսը», *Արեւ*, 8 Յունիս 1938, ԻԲ. տարի, թիւ 5909, էջ 3:
37. Ստեփան Համամճեան, «Յիշատակելի օր մը. Գալուստեանի դաշտահանդէսը», *Սաւառնակ*, 21 Նոյեմբեր 1942, 24-րդ տարի, թիւ 48, էջ 2:
38. Ս. Յ., «Գալուստեանի Տիկն. Խնամակալութեան հանդէսը», *Արեւ*, 15 Մարտ 1950, ԼԵ. տարի, թիւ 9502, էջ 4:
39. Ս[իսակ] Շալճեան, «Հայ կեանքը Գահիրէի մէջ», *Արաքս*, 15 Մայիս 1954, ԻԹ. տարի, թիւ 18 (1379), էջ 1:
40. Թղթակից, «Տիկին Զարուհի Ծաղկունիի նուիրուած յոբելինական հանդէսը», *Արեւ*, 7 Մայիս 1959, ԽԴ. տարի, թիւ 12.283, էջ 2:
41. Ա[րմէն] Տ[ատուր], «Գալուստեան Ազգ. Վարժարանի Ծնողաց Միութեան թէյասեղանը», *Արեւ*, 13 Փետրուար 1964, ԽԹ. տարի, թիւ 13.741, էջ 4:
42. Ա., «Գալուստեան Ազգ. Վրժ.ի ամավերջի հանդէսը», *Արեւ*, 29 Յունիս 1964, Ծ. տարի, թիւ 13.853, էջ 4:
43. Կ[այծ] Կ[ոկանեան], «Գալուստեան Ազգ. Վարժարանի տարեվերջի հանդէսը», *Յուսաբեր*, 4 Յուլիս 1964, Ծ. տարի, թիւ 79:
44. Ա[ւետիս] Ե[ափուճեան], «Ընտանիքի օրուան տօնակատարութիւնը Գալուստեան Մանկապարտէզին մէջ», *Արեւ*, 20 Մարտ 1967, ԾԲ. տարի, թիւ 14.678, էջ 4:
45. Թղթակից, «Աղեքսանդրիոյ Ազգ. Վարժարանի հանդէսը», *Յուսաբեր*, 26 Մարտ 1925, Ժ. տարի, թիւ 152, էջ 2:
46. Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, *Նիւթեր Եգիպտոսի հայոց պատմութեան համար*, Գ. հատոր, Վենետիկ, 1987, էջ 71:
47. Թղթակից, «Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի ամավերջի հանդէսը», *Արեւ*, 13 Յուլիս 1956, ԽԲ. տարի, թիւ 11.426, էջ 3:
48. «Հայկական գեղարուեստական ներկայացում Րաս Էլ Թինի պալատին մէջ», *Արեւ*, 5 Յունուար 1959, ԽԴ. տարի, թիւ 12.182, էջ 1: Թղթակից, «Հայ երաժշտութեան նուիրուած փառատօնը Ռաս Էլ Թինի պալատին մէջ», *Յուսաբեր*, 7 Յունուար 1959, ԽԴ. տարի, թիւ 236: «Հայկական գեղարուեստական ներկայացում հայ երգի եւ պարի Րաս Էլ Թինի պալատին մէջ», *Արեւ*, 9 Յունուար 1959, ԽԴ. տարի, թիւ 12.185, էջ 4: «Հայ երգի եւ պարի փառատօնը Րաս Էլ Թինի պալատին մէջ», *Արաքս*, 10 Յունուար 1959, ԼԴ. տարի, թիւ 1 (1572), էջ 2:
49. *Արեւ*, 31 Դեկտեմբեր 1958, ԽԴ. տարի, թիւ 12.179, էջ 3:
50. Թղթակից, «Պօղոսեան Ազգ. Վարժարանի ամավերջի հանդէսը», *Յուսաբեր*, 23 Յուլիս 1960, ԽԶ. տարի, թիւ 96:
51. Ներկայ մը, «Պօղոսեան Ազգ. Վարժարանի ամավերջի հանդէսը», *Արեւ*, 25 Յուլիս 1960, ԽԶ. տարի, թիւ 12.656, էջ 4:
52. Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 71:
53. Պ[արգեւ] Մ[ազլըմեան], «Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի ամավերջի հանդէսը», *Արեւ*, 4 Յուլիս 1963, ԽԹ. տարի, թիւ 13.553, էջ 4:
54. Բարգար [Բարսեղ Գարթալեան], «Աղեքսանդրահայ ազգ. կեանք», *Արեւ*, 28 Յուլիս 1965, ԾԱ. տարի, թիւ 14.181, էջ 3:
55. Թղթակից, «Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի եւ Մելքոնեան Մանկապարտէզի ամավերջի հանդէսը», *Յուսաբեր*, 28 Յունիս 1968, ԾԴ. տարի, թիւ 73:
56. «Ամավերջի հանդէս Պօղոսեան Ազգ. Վարժ.ի եւ Մելքոնեան Մանկապարտէզի», *Արեւ*, 27 Յունիս 1969, ԾԳ. տարի, թիւ 15.358, էջ 3:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Կիրակի, Մայիս 3-ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցաւ Ս. Պատարագ: Յաւարտ Պատարագի կատարուեցաւ հոգեհանգստեան կարգ եկեղեցիի բարերար՝ բարեյիշատակ Արշաւիր-Նշան Վարդեանի, եւ ծնողքին՝ Ռուբէն Վարդեանի եւ Շուշան Վարդեանի (Մերկերեան) հոգւոյն ի հանգիստ:

- Վերջերս լոյս տեսաւ Մոհամմատ Հարպիի արաբերէն հատորը՝ *Մարդկութեան դէմ յանցագործութիւնները հայերուն նկատմամբ եւ միջազգային պատասխանատուութիւնը* (Ալ-Կարա՚էմ տէտտ ալ-էնսանեյա պըհաքք ալ-արման ուալ մաս՚ուլեյա ալ-տաուլեյա ՚անհա), Գահիրէ, Հրատարակչութիւն Տար Ալ-՚Այն, 2026, 504 էջ:

Բաղկացած է ներածութենէ եւ վեց գլուխներէ՝ ամփոփուած երկու գլխաւոր մասերու մէջ: Գիրքը իրաւական եւ գաղափարական նորութիւն մը չի ներմուծեր, այլ պարզապէս կը դասակարգէ միջազգային օրէնքներն ու մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններու իրաւական հետապնդումի մեքանիզմները, այնտեղ դնելու համար հայկական հարցը: Հայկական հարցին առնչութեամբ ալ նորութիւն մը չկայ, բացի անգամ մը եւս հայոց ցեղասպանութիւնը արաբական աշխարհին ներկայացնելու երեւոյթէն: Զուտ ու անխառն «միջազգային» օրէնքի իշխանութեան սիրահարներուն համար

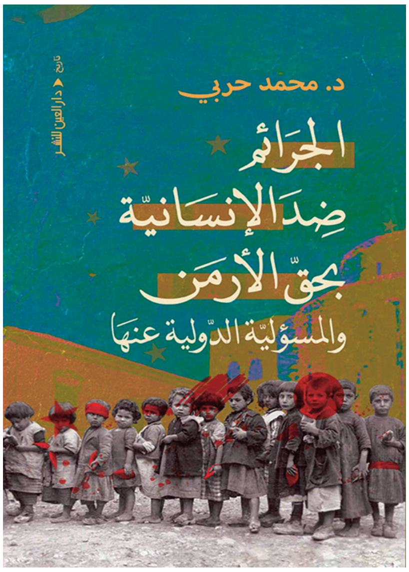

այս գիրքը կատարեալ ընթերցանութեան առիթ մը կու տայ։

Ներածութիւն. «Մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններուն բնոյթը»

Հեղինակը կը ներկայացնէ մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններուն պատմական զարգացումը եւ տարբեր սահմանումները, նշելով՝ որ անոնք կը հանդիսանան միջազգային իրաւունքի մէջ ի յայտ եկած ամենավերջին եւ ամենաբարդ յանցագործութիւններէն մէկը։ Կ'անդրադառնայ այս յանցագործութիւններու սահմանումներուն եւ կը հետեւի անոնց պատմական զարգացումին՝ սկսելով 1907 թուականի Հաագայի (Hague) Կանոնադրութենէն եւ Մարթենսի Հիմնադրոյթէն (Martens Clause), որոնք կը նախատեսէին քաղաքացիներուն եւ մարտիկներուն պաշտպանութիւնը՝ հիմնուելով միջազգային իրաւունքի եւ հասարակական խիղճի սկզբունքներուն վրայ, հասնելով մինչեւ Առաջին Համաշխարհային Պատերազմին կատարուած ծանր խախտումները։

Ա. մաս. «Մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններուն տարրերն ու ձեւերը, եւ անոնց դէմ պայքարի միջազգային ջանքերը»

Ա. գլուխ. «Մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններուն տարրերը»

Հեղինակը մանրամասն կը նկարագրէ մարդկութեան դէմ յանցագործութիւն կատարելու էական տարրերը՝ համաձայն 1998 թուականի Հռոմի Կանոնադրութեան։ Այս տարրերն են՝ նիւթական տարրը (յանցաւոր վարքագիծ, արդիւնքը եւ պատճառահետեւանքային կապը), մտաւոր տարրը (ընդհանուր եւ յատուկ յանցաւոր կանխամտածուած մտադրութիւն), եւ միջազգային տարրը, որ կը տարբերէ միջազգային յանցագործութիւնները ներպետականնէն եւ կը պարտադրէ՝ որ արարքը ըլլայ որեւէ քաղաքացիական բնակչութեան դէմ ուղղուած լայնածաւալ կամ համակարգուած յարձակումի մաս։

Բ. գլուխ. «Մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններուն ձեւերը եւ անոնց տարբերումը այլ միջազգային յանցագործութիւններէն»

Այս գլուխը կը քննարկէ մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններ համարուող գործողութիւնները, ինչպէս՝ դիտաւորեալ սպանութիւն, բնաջնջում, ստրկացում, բնակչութեան տեղահանում եւ բռնի տեղափոխում, տանջանք, սեռական բռնութիւն (օրինակ՝ բռնաբարութիւն եւ հարկադիր յղիութիւն), ցեղային խտրականութիւն եւ հալածանք։ Զանոնք կը տարբերէ այլ միջազգային յանցագործութիւններէ, ինչպէս՝ ցեղասպանութիւն, պատերազմական յանցագործութիւն, արշաւանք եւ ահաբեկչութիւն։

Գ. գլուխ. «Միջազգային ջանքերը դիմագրաւելու մարդկութեան դէմ յանցագործութիւնները»

Կը լուսաբանէ այս յանցագործութիւններուն դէմ պայքարի միջազգային մեքանիզմները, մասնաւորապէս մարդասիրական միջամտութիւնը՝ իբրեւ ծանր խախտումները կասեցնելու միջազգային պատասխանատուութիւններէն մէկը, ինչպէս նաեւ ընդհանուր դատականութեան սկզբունքը, որ ազգային դատարաններուն իրաւասութիւն կու տայ հետապնդել յանցագործութիւններ կատարողները՝ անկախ կատարումի վայրէն եւ կատարողի քաղաքացիութենէն։

Բ. մաս. «Մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններու միջազգային պատասխանատուութիւնը»:

Դ. գլուխ. «Պետութեան միջազգային պատասխանատուութիւնը մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններ կիրարկելու համար»

Կը քննարկէ քրէական եւ քաղաքացիական պատասխանատուութեան վերագրումը պետութեան։ Կը քննարկէ նաեւ պետութեան՝ իբրեւ իրաւաբանական անձի, քրէական պատասխանատուութիւն կրելու կարողութեան շուրջ եղած դատական անհամաձայնութիւնը։ Կը շեշտէ՝ որ պետութեան կողմէ մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններու գործադրումը կ'ենթադրէ քաղաքացիական պատասխանատուութիւն եւ կը պահանջէ անօրէն գործողութեան անյապաղ դադարում եւ փոխհատուցումի տրամադրում, որ ունի տարբեր ձեւեր, օրինակ՝ վերականգնում (նախկին վիճակի վերականգնում), դրամական փոխհատուցում եւ բարոյական փոխհատուցում։

Ե. գլուխ. «Անհատի միջազգային քրէական պատասխանատուութիւնը մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններու համար»

Կը կեդրոնանայ անհատի իրաւական վիճակի զարգացումին վրայ միջազգային օրէնքին մէջ, ըստ որուն անհատները կրնան քրէական պատասխանա-

տուութեան ենթարկուիլ միջազգային օրէնքին կանոնները խախտելու համար: Կը ներկայացնէ նաեւ քրէական պատասխանատուութենէ պաշտպանուելու միջոցները (մտադրութեան բացակայութեան պարագաները), ինչպէս՝ օրինական ինքնապաշտպանութիւնը, հարկադրանքը, անհրաժեշտութիւնը: Կը բացատրէ՝ որ «ղեկավարներու հրամանները» գործադրելու պաշտպանութիւնը յանցաւորին չ'ազատեր չափազանց վտանգաւոր յանցագործութիւններու պատասխանատուութենէն, ինչպէս՝ մարդկութեան դէմ յանցագործութիւնները:

Զ. գլուխ. «Միջազգային պատասխանատուութիւնը՝ հայերուն նկատմամբ կատարուած մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններուն»

Հեղինակը վերոնշեալ իրաւական հասկացողութիւնները կը կիրարկէ հայկական հարցին նկատմամբ՝ զայն համարելով մարդկութեան դէմ յանցագործութիւններուն «տիպար յանցագործութիւնը»: Կը փաստագրէ 1915 թուականին Օսմանեան իշխանութիւններուն կողմէ հայ բնակչութեան դէմ կատարուած համակարգուած կոտորածները, դիտաւորեալ սպանութիւնները եւ բռնի տեղահանութիւնները: Կը շեշտէ փաստերուն եւ մեղադրական որոշումներուն առկայութիւնը, ինչպէս՝ Անտանտի պետութիւններուն 1915 թուականի հռչակագիրը եւ Պոլսոյ 1919-ի դատավարութիւնները: Կ'եզրակացնէ՝ որ Թուրքիան, իբրեւ Օսմանեան Կայրութեան իրաւայաջորդ, կը կրէ միջազգային պատասխանատուութիւն, եւ թէ այս յանցագործութիւնները ենթակայ չեն վաղեմութեան ժամկէտի, որ կը հաստատէ հայ ժողովուրդին իրաւունքը պահանջելու յանցագործութիւններու պաշտօնական ճանաչում եւ ստանալու արդար փոխհատուցում:

Վերջաբան

Գիրքը կ'աւարտի եզրակացութիւններով եւ առաջարկութիւններով, որոնք կը հաստատեն թէ հայերուն դէմ կատարուած յանցագործութիւնները լիարժէք միջազգային յանցագործութիւններ են: Կ'ընդգծէ միջազգային հետապնդումի մեքանիզմները ամրապնդելու եւ արդարադատութեան սկզբունքը առաջնային դարձնելու անհրաժեշտութիւնը, երաշխաւորելու համար զոհերուն նիւթական եւ բարոյական փոխհատուցումին իրաւունքը եւ կանխելու նման յանցագործութիւնները ապագային:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Գոռ Աբրահամեան, Հայաստանի եւրոպական շրջադարձը եւ Մոսկուայի «կարմիր գիծերը» 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Ժիրայր Փալամուտեան. նկարիչը որ սիրեց արուեստը (շար. 2) 2

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ
Հ. Ա., Համառօտ ակնարկ հայկական տարազով պարի եգիպտահայ պատմութեան վրայ (Զանգեզուր Պարախումբի վերջին ելոյթին առիթով) (շար. 1) 7

Եգիպտահայ լուրեր 14

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 4 ՅՈՒՆԻՍ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2019

ՋԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2019 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 4 ՅՈՒՆԻՍ 2026

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

«ՄՕՐՈՒՔԷՆ» ԲՌՆԵԼՈՎ. *THE INSIDER* ԿԸ ԲԱՑԱՅԱՅՏԷ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԿՈՂՄԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՂՐԿՈՒԱԾ ԱԴԾ-Ի, ԳՀՎ-Ի եւ ԱՀԾ-Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ՝ ՎԱՐՉԱՊԵՏ ՆԻԿՈԼ ՓԱՇԻՆԵԱՆԻՆ ՎԱՐ ԱՌՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Մոլտովայի եւ Հունգարիոյ վերջին ձախողութիւններէն ետք, Քրեմլինը իր աղբիւրները ուղղեց դէպի Հայաստան՝ ուր Յունիս 7-ին տեղի պիտի ունենան խորհրդարանական ընտրութիւններ։ Քրեմլինը յոյս ունի խափանել գործող վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի Քաղաքացիական Պայմանագիր կուսակցութեան յաղթանակը, քանի որ ան հետամուտ եղաւ աւելի սերտ յարաբերութիւններ մշակելու Եւրամիութեան եւ Միացեալ Նահանգներու հետ։ The Insider *ստուգեց՝ թէ Ռուսաստանի նախագահական վարչակազմին մէջ ո՞վ կը հսկէ Հայաստանի թղթածրարը, Ռուսաստանի Դաշնութեան Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութեան (ԱՀԾ), Գլխաւոր Հետախուզական Վարչութեան (ԳՀՎ) եւ Ռուսաստանի Դաշնութեան Անվտանգութեան Դաշնային Ծառայութեան (ԱԴԾ) ո՞ր պաշտօնատարները ղրկուած են Երեւան, եւ ինչպէ՞ս Հայաստանի ընդդիմադիր թեկնածուները կապուած են Ռուսաստանի հետախուզական գործակալութիւններուն հետ։*

Մոսկուայի համակարգողները Հայաստանի համար

Փաշինեանի դէմ տեղեկատուական արշաւը կը համակարգէ վերջերս ստեղծուած Ռազմավարական Գործընկերութեան եւ Համագործակցութեան Նախագահական Վարչութիւնը՝ փոխարինելով Տմիթրի Քոզաքի գլխաւորած մշակութային կապերու վարչութեան։ Քոզաք հեռացուեցաւ անցեալ տարուան Մոլտովայի ընտրութիւններուն վրայ ազդելու ձախող փորձէն ետք։ Նոր վարչութիւնը կը ղեկավարէ Վատիմ Թիթով՝ Ռոսաթոմ պետական ատոմական ուժանիւթի ընկերութեան միջուկային արդիւնաբերութեան նախկին պաշտօնատար եւ դաշնակիցը Ռուսաստանի նախագահի տեսչութեան ղեկավարի առաջին տեղակալ Սերկէյ Քիրիյէնքոյի։ Թիթովի սկիզբը պաշտօնին մէջ առանձնապէս յաջող չէր. Հունգարիոյ ընտրութիւններէն առաջ ան մեկնեցաւ Պուտափեշթ իր օգնական Եկոր Քվիաթքովսքիի հետ՝ նոյնպէս Ռոսաթոմի պաշտօնատար մը, բայց քարոզարշաւը վերջացաւ Վիքթոր Օրպանի ջախջախիչ պարտութեամբ։ Արդարեւ, Թիթով հիմա ունի ինքզինքը փաստելու նոր կարելիութիւն։

Ռուսաստանի նախագահական տեսչութենէն Հայաստանի անմիջական համակարգողներն են Ռազմավարական Գործընկերութեան եւ Համագործակցութեան Վարչութեան Միջտարածքային եւ Հասարակական-Մշակութային Կապերու Զարգացումի բաժինի պետ Վալերի Չերնիշով եւ անոր տեղակալ Տմիթրի Աւանեսով։ Երկուքն ալ եկած են ապահովութեան ծառայութիւններէն։ Ապխազիոյ ռուսական ռազմակայանին մէջ ծառայելէ ետք, 2013-ին Չերնիշով հրաւիրուեցաւ միանալու ռազմական հետախուզութեան։ Շչիոլքովօ Շրջանի Զակորիանսքի գիւղի 36360 Ռազմական Միաւորի ԳՀՎ սպաներու յառաջացեալ դասընթացքներուն համար դասաւանդեց խափանարար աշխատանքի հիմունքներ։ Նախագահական վարչակարգին մէջ, ան նախ հսկեց Վրաստանը, որմէ ետք տեղափոխուեցաւ Հայաստան։

Իր տեղակալ Աւանեսով աւարտած է Պետրոս Մեծ Ռազմավարական Հրթիռային Ուժերու Ռազմական Աքատեմին եւ ունի գնդապետի աստիճան։ 2012-ին աւարտեց ԱԴԾ-ի Մոսկուայի Նոր Տեղեկատուական Թեքնոլոժիներու Հիմնարկի յառաջացեալ դասընթացքը՝ կեդրոնանալով «ազգային ապահովութեան վիճակի գնահատումի, վերլուծումի եւ կանխատեսումի համակարգներու» ծրագիրին վրայ։

Երկուքն ալ յաճախակի այցելած են Երեւան, ուր հանդիպած են Քրեմլինի տեղական դաշնակիցներուն։

Ռուսաստանի կառավարութեան մէջ, Հայաստանի թղթածրարը ստանձնած է փոխ-վարչապետ Ալեքսէյ Օվերչուք, որ գրեթէ ամէն շաբաթ կը զգուշացնէ Երեւանը մեծ տնտեսական խնդիրներէ՝ եթէ շարունակէ մերձենալ ԵՄ-ին եւ ԱՄՆ-ին:

Արտաքին Գործոց Նախարարութեան մէջ Հայաստանի ընտրութիւնները ստանձնած է ԱՊՀ երկիրներու Չորրորդ Բաժանմունքի ղեկավար Միխայիլ Քալուկին: Ան իր դիւանագիտական ասպարէզը սկսած է իբրեւ մամուլի գործակալ Լիթուանիոյ մէջ՝ երբ առաքելութիւնը կը գլխաւորէր Ռուսաստանի Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութեան նախկին փոխ-տնօրէն Եուրի Զուպաքով: 2006-ին, Լիթուանիոյ հետախուզական ծառայութիւնները կասկածեցան Քալուկինէն՝ իբրեւ ռուսական հետախուզութեան համար աշխատող անձ, եւ Մոսկուա ետ կանչեց զինք:

2016-ին Քալուկին աշխատած է Ուաշինկթոնի Ռուսական Դեսպանատան մէջ իբրեւ տնտեսական խորհրդատու, եւ իր անունը յայտնուած լրատուային հաղորդագրութիւններու մէջ՝ կապուած Մոսկուայի միջամտութեան ԱՄՆ-ի ընտրութիւններուն: Այս լուրերէն ետք ան հեռացաւ Միացեալ Նահանգներէն եւ նշանակուեցաւ Արտաքին Գործոց Նախարարութեան արտաքին ծրագրաւորումի վարչութեան բաժինի մը տնօրէնը: Անցեալ տարուան Յուլիսին դարձաւ ԱՊՀ երկիրներու Չորրորդ Բաժանմունքի պետ:

Հայաստանի մէջ ամենէն աշխոյժ խումբերէն են Կորչաքով Հիմնադրամը՝ որ առաջ կը քաշէ Քրեմլինի ի նպաստ պատումներ, Հաղորդակցութեան Զարգացումի Ազգային Հետազօտական Հիմնարկը՝ ղեկավարութեամբ Ռուսաստանի Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութեան գործավար Վլատիսլաւ Կասումեանովի, Ռուսաստանի Ռազմավարական Հետազօտութիւններու Հիմնարկը՝ կապուած արտաքին հետախուզութեան վերլուծական կեդրոնին, եւ Քրեմլինի ֆինանսաւորումով մեծ քանակութեամբ կեղծ-քաղաքական վերլուծողներ, մասնագէտներ, խորհրդատուներ եւ կազմակերպութիւններ:

Փաշինեանի դէմ քարոզչական արշաւի առաջնագիծը կը գտնուին հինէն ծանօթ դէմքեր, ինչպէս՝ սենաթորներ Քոնսթանթին Խոսաչեւ եւ Քոնսթանթին Զաթուլին: Զաթուլին կը գլխաւորէ միջազգային ռուսահայ Լազարեւ Ակումբը, որուն անդամներէն է միլիառատէր Սամուէլ Կարապետեան՝ սեփականատէրը առեւտրային անշարժ գոյքի հսկայ Տաշիր Կրուփի:

Ռուսական մշակութային կապերու պատասխանատու դաշնային գործակալութիւնը՝ Ռուսսոթրուտնիչեսթվօ, Ռուսաստանի Դեսպանատունէն կը վարէ Մոսկուայի «մեղմ ուժի» ջանքերը: Անոր Ռուսական Տունը Երեւանի մէջ կը կազմակերպէ սեմինարներ, դասախօսութիւններ, կլոր սեղաններ եւ ամառնային ճամբարներ՝ ուր կը ցուցադրուին «Ուքրաինայի մէջ նացիզմի վերածնունդ»-ի մասին ֆիլմեր: Յայտագիրները գլխաւորաբար կը թիրախեն երիտասարդները, տարածելով ուղերձ՝ թէ Հայաստանի ապագան Ռուսաստանի հետ է:

Երեւանի Ռուսական Տունը կը գլխաւորէ NTV-ի նախկին ռազմական թղթակից՝ Վատիմ Ֆեֆիլով: Երբ 2000-ին Փութին իր ձեռքը վերցուց հեռատեսիլի այս ցանցը, լրագրողներու հիմնական խումբին հետ Ֆեֆիլով փոխադրուեցաւ TVS՝ զոր այդ ժամանակ կը ֆինանսաւորէր օլիկարք Պորիս Պերեզովսքի: Յետագային վերադարձաւ NTV եւ 2018-ին դարձաւ կայանի Տնօրէններու Խորհուրդի խորհրդատու:

Նախկին գլխաւոր դատաւոր Եուրի Չայքայի որդին՝ Իկոր Չայքա, վերջերս նշանակուեցաւ Ռուսսոթրուտնիչեսթվոյի պետ, քայլ մը՝ որ կրնայ նաեւ կապուած ըլլալ Ռուսաստանի նախապատրաստական աշխատանքներուն ուղղակի միջամտելու Հայաստանի գործերուն: Կրտսեր Չայքա լայնօրէն յայտնի է թափօններու կարգադրութեան գործի փտած խայտառակութիւններով, բայց վերջերս իր դիմագիծը ենթարկուեցաւ որոշ կերպարանափոխութեան:

Մոլտովայի վերջին ընտրութիւններուն միջամտելու Քրեմլինի ջանքերուն ժամանակ, քրեմլինամէտ ընդդիմութեան ֆինանսաւորումը անցած էր Չայքայի միջոցով: 2022-ին, ԱՄՆ Ելեւմտական Նախարարութիւնը պատժամիջոցներ կիրարկեց իր նկատմամբ, որուն յետագային հետեւեցաւ նաեւ Եւրամիութիւնը: Ռուսսոթրուտնիչեսթվոյի նախկին պետը՝ Եւկենի Փրիմաքով կրտսեր, յայտնի նաեւ իբրեւ «Սանտրօ», բազմիցս յայտարարած է՝ որ ժամանակն է վերջ դնել «պալալայքայի դիւանագիտութեան» եւ դադրեցնել դրամ ծախսել արտասահմանի անիմաստ իրադարձութիւններու համար: Բայց, ըստ երեւոյթին, Քրեմլինը տարբեր կարծիք ունէր. Սանտրօ կը հեռացուի պաշտօնէն եւ իր տեղը կը նշանակուի Չայքա:

Բնակիչը եւ իր ընկերները Հայաստանի մէջ

Կը նախատեսուի որ Յունիս 3-ը զբաղեալ օր մը ըլլայ Երեւանի Ռուսաստանի Դեսպանատան մէջ, ուր պաշտօնակիցները պիտի շնորհաւորեն արեւտուրի ներկայացուցիչ Ալեքսէյ Միշլիաւքինի ծննդեան 65-ամեակը, որմէ ետք պիտի կայանայ ճաշկերոյթ՝ յագեցած Ռուսաստանին, Փութինին եւ ռուսական ռազմական յաջողութեան նուիրուած սովորական կենացներով: Սակայն միայն սակաւաթիւ դիւանագէտներ գիտեն՝ որ Միշլիաւքին առեւտուրի ներկայացուցիչ չէ, այլ Ռուսական Արտաքին Հետախուզական Ծառայութեան մնայուն բնակիչը Հայաստանի մէջ: Իր անունը չկայ Երեւանի Ռուսաստանի Դեսպանատան կայքէջին վրայ, բայց նշուած է դիւանագիտական ցուցակին մէջ:

Գործակալներու իր ընդարձակ ցանցին միջոցով, Միշլիաւքին իրազեկ է Հայաստանի վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի իւրաքանչիւր քայլին: Նախկին ընդդիմադիր լրագրող՝ որ վարչապետ դարձաւ 2018-ի Թաւշեայ Յեղափոխութենէն ետք, Փաշինեան գլխաւոր թիրախը դարձաւ երկիրի ռուսական գրեթէ բոլոր հետախուզական գործողութիւններուն: Մոսկուայի մէջ իրեն տուած են «Պորտա» (բառացիօրէն՝ «Մօրուք») գործառնական ծածկանունը, եւ ռուսական հետախուզութիւնը սկսած է աշխուժօրէն նիւթեր հաւաքել զայն ծունկի բերելու համար:

ԱՀԾ կաճառը աւարտելէ ետք, ապագայ բնակիչ Միշլիաւքին կանչուեցաւ Մոսկուայի Եասենեւօ շրջանի արտաքին հետախուզական կեդրոն, ուր ծառայեց Հայաստանի, Ազրպէյճանի եւ Վրաստանի լրտեսութեան համար անօրինական անձեր մարզող վարչութեան մէջ: Միշլիաւքիններու ընտանիքը կը բնակի Վիլնիւս Փողոցի շէնքը՝ որ կառուցուած է 2002-ին ԱՀԾ-ի հրամանով: Շէնքի «լրտեսական» կապը յայտնի դարձաւ՝ երբ այդ ժամանակուան Մոսկուայի քաղաքապետ Եուրի Լուժքովի հրաման մը յայտնուեցաւ հանրային ոլորտ: 2017-ին Միշլիաւքինները փոխադրուեցան Քոմմունարքի

գիւղը՝ ԱՀԾ-ի կեդրոնին մօտ, եւ երեք տարի ետք թոյլատրութիւն ստացան սեփականացնելու իրենց բաժանմունքային բնակարանը: 2020 Նոյեմբերին Միշլիաւքին հասաւ Երեւան եւ ստանձնեց դաշտային գրասենեակին պատասխանատուութիւնը:

Ճաշկերոյթին Միշլիաւքինին պիտի միանայ իր տեղակալ Սերկէյ Քաթին, որ իր զինուորական ծառայութիւնը սկսած է իբրեւ ճարտարագէտ Դաշնային Պահպանութեան Ծառայութեան կառավարական կապերու վարչութեան մէջ, նախքան իր մուտքը ԱՀԾ կաճառը:

Շրջանաւարտ ըլլալէ ետք, Քաթին նշանակուեցաւ MVTs Znanie մասնաւոր ընկերութեան մէջ, որ կը մատուցանէ յաւելեալ կրթական ծառայութիւններ: Այնտեղ կը ստանար ամսական 400 ռուպլի ($5.50) անգոյ (fictitious) ամսական: 2007-ին Քաթին պաշտօնապէս ցուցակագրուած էր Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութեան 33949 Ռազմական Միաւորին մէջ, ինչպէս ցոյց կու տայ վարկի արտահոսած դիմումնագիր մը: 2022-էն ի վեր կը լրտեսէ Հայաստանը:

Քաթինի նոր կինը՝ Եւկենիա, ելեւմտային գլխաւոր պաշտօնատարն է ԱՄՆ-ի ChampionX ընկերութեան՝ որ կը զբաղի քիմիական եւ փորելու լուծումներով: 2024-ին, Հիւսթընի մէջ գործող SLB-ն (նախապէս յայտնի իբրեւ Schlumberger) 7.76 միլիառ տոլլարով տիրացաւ ChampionX-ին: SLB մէկն է աշխարհի ամենէն ընդարձակ նաւթահանքային ծառայութիւններ մատուցանող ընկերութիւններուն:

Ռուսաստանի մէջ SLB-ն կը գործակցի Կազփրոմի, Ռոսնեֆթի եւ Լուքոյլի հետ: 2022 թուականի Ուքրաինայի դէմ Ռուսաստանի լայնածաւալ արշաւանքէն ետք, ընկերութիւնը չդադրեցուց իր գործունէութիւնը, այլ փոխարէնը ընդարձակուեցաւ՝ ընդունելով մօտ հազար նոր պաշտօնեաներ: Շրջանցելու համար պատժամիջոցները, SLB-ն սարքեր կը գնէ Չինաստանէն եւ Հնդկաստանէն:

Ռոսաթոմի ներկայացուցիչը Հայաստանի մէջ՝ Վիաչեսլաւ Փրոշքին, ամենայն հաւանականութեամբ ներկայ պիտի գտնուի Միշլիաւքինի ճաշկերոյթին: Փրոշքինի պարտականութիւններուն մաս կը կազմէ խորհրդային շրջանի Մեծամօր ատոմակայանի վերահսկողութիւնը, որ կը գտնուի Երեւանէն 26 քիլոմեթր հեռու: Իրականութեան մէջ այդ պաշտօնը ընդամէնը քօղարկում մըն է, քանի որ Փրոշքին ԳՀՎ ասպարէզային սպայ մըն է՝ որ ուշադրութեամբ կը հետեւի Հայաստանի ղեկավարութեան:

Փրոշքին իր զինուորական ծառայութիւնը սկսած է Պաշտպանութեան Նախարարութեան Միջազգային Ռազմական Համագործակցութեան գլխաւոր վարչութեան մէջ, որմէ ետք փոխադրուած է Պաշտպանութեան Նախարարութեան «խայտառակ» Յատուկ Ծրագիրներու Ֆինանսաւորումի Կեդրոնի 22280 զօրամասը: Կեդրոնը կը վերահսկէ դրամական հսկայ գումարներ եւ կը ֆինանսաւորէ Պաշտպանութեան Նախարարութեան գաղտնի ծրագիրները միջուկային բնագաւառին եւ պատուաստային արտադրութեան մէջ: Սակայն պիւտճէի առանձին մաս մը կ'երթայ ռազմական հետախուզութեան կարիքներուն:

2020-ին մեծ խայտառակութիւն բռնկեցաւ՝ երբ 14118 զօրամասի նախկին հաշուապահը լրագրողներուն պատմեց պիւտճէն իւրացնելու գաղտնի նախագիծի մասին: Ըստ հաշուապահին, կեդրոնի հրամանատար՝ գնդապետ Կէորկի Վասիլիեւ, Պաշտպանութեան Նախարարութեան 48-րդ Կեդրոնական Հետազօտական Հիմնարկի եւ 14118 ռազմամասի պաշտօնեաներուն հետ, «գողցած է աւելի քան 355 միլիոն ռուպլի՝ առաջնային անձերու ամէն տեսակ վճարումներու, յաւելավճարներու եւ յատկագումարներու միջոցով»:

ԱԴԾ-ի ջոկատը՝ Քիվաչուք, Քուչերուք եւ Կլատիշչուք

Միշլիաւքինի ծննդեան տօնակատարութեան ԱԴԾ-ն պիտի ներկայացնեն դեսպանատան խորհրդատու Սերկէյ Քիվաչուք եւ առաջին քարտուղար Վիթալի Քուչերուք: Նախքան Հայաստան գալը, ԱԴԾ ժեներալ Քիվաչուք երբեք չէր ճամբորդած արտասահման (գոնէ իր իրական անունով), ծառայելով Ալթաի Քրայի, Քրասնոեարսք շրջանի եւ Ուտմուրթիայի մէջ: 2017-ին նշանակուած է Մարի Էլի ԱԴԾ տեղական գրասենեակի պետ: Ալթաի Քրայի մէջ դատական պատուիրակները հետաքննած են իրեն՝ ինքնաշարժներու չվճարուած տուրքերու համար: Կարգադրած է իր կնոջ աշխատիլ Ուտմուրթիայի Քալաշնիքով ընկերութեան գաղտնի փաստաթուղթերու տեսչութեան մէջ: *Տեն* լրագիրի խմբագրապետ Սերկէյ Շչուքին կը հրապարակէ այս նշանակումը, որմէ անմիջապէս ետք կը խուզարկուի Շչուքինի բնակարանը: 2017-ին Շչուքին կը դատապարտուի 2.5 տարուան առաւելագոյն հսկողութեամբ ազատազարկումի՝ Քալաշնիքովի գործադիր տնօրէն Քոնսթանթին Պուսիկինին ենթադրաբար շորթելու համար:

Ժեներալ Քիվաչուք ոչ միայն կը լրտեսէ Փաշինեանը, այլեւ ուշադրութեամբ կը հետեւի ռուսերուն՝ որոնք Հայաստան եկած են 2022 Սեպտեմբերի «մասնակի» զօրահաւաքի մեկնարկէն ետք: Երկիրը թողելէ ետք, բազմաթիւ ռուս գաղթականներ դարձան Փութինի բացայայտ քննադատներ եւ կը շարունակեն ընդդիմանալ Ուքրաինայի պատերազմին: Անոնք բոլորը պէտք է գրանցուին գործառնական արձանագրութիւններու մէջ, եւ գործակալները պէտք է ներդրուին անոնց մէջ: Կը նշանակէ՝ ժեներալ Քիվաչուք շատ ընելիք ունի Երեւանի մէջ:

Ճաշկերոյթի ուրիշ հիւր մը պիտի ըլլայ դեսպանատան առաջին քարտուղար Սերկէյ Քուչերուք, որուն կենսագրութիւնը ոչ մէկ կապ ունի դիւանագիտական աշխատանքի հետ: Հայաստանէն առաջ, Քուչերուք ծառայած է Քալինինկրատ շրջանի Պալթիք Նաւատորմի եւ զօրքերու ԱԴԾ վարչութեան մէջ, որ մաս կը կազմէ ԱԴԾ-ի Ռազմական Հակահետախուզական Բաժանմունքին: Յաճախ կը տեսնուի Գիւմրիի ռուսական ռազմակայանին մէջ, հանդիպելու համար իր գործակալներուն:

Ռուսաստանի ապահովութեան ծառայութիւններու աղբիւր մը *The Insider*-ին յայտնեց՝ որ Քուչերուք անդամ էր խումբի մը, որ գործողութիւններ կը կատարէր թիրախելու Հայաստանի Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութեան պետ Քրիստիննէ Գրիգորեանին:

2023-ին Փաշինեան ստեղծեց Հայաստանի Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութիւնը, որուն պետը նշանակեց երկիրի մարդու իրաւունքներու գլխաւոր պաշտպան Գրիգորեանը:

«Քրիստիննէ հրաւիրուած էր Մոսկուա՝ Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութեան Կաճառին մէջ կարճատեւ գործնական փորձառութիւն ձեռք բերելու, զրոյցի համար, բայց փոխարէնը հմտանալու համար գնաց ԿՀՎ (CIA), որմէ ետք ամերիկացիները օգնեցին իրեն ստեղծել անհրաժեշտ կառոյցները Երեւանի մէջ: Ան-

շուշտ, ռուսերը պեղեցին իր անձնական կեանքը: Յատկապէս հետաքրքրուած էին՝ թէ ինչու տակաւին կ'ապրի առանց ամուսինի: Անոնք մեր միջոցով ճշդեցին՝ թէ որուն հետ գացած է Փեքին, բայց չստացան որեւէ գործառնական նշանակութիւն ունեցող տեղեկութիւն», *The Insider*-ին պատմեց ապահովութեան ծառայութեան աղբիւր մը:

Մարտին, Գրիգորեանի ծառայութիւնը յայտարարեց՝ որ արտաքին հետախուզական գործակալութիւնները ճնշում կը գործադրեն արտասահմանի հայ քաղաքացիներուն վրայ ընտրութիւններէն առաջ: Անշուշտ, ասիկա հիմնականը կը վերաբերի Ռուսաստանին, ուր կ'ապրի աւելի քան մէկ միլիոն հայ:

Կցորդ Ալեքսանտր Կլատիշչուք ամենայն հաւանականութեամբ պիտի գայ նուէրներ բերելով բնակիչ Միշլիաւքինին: Նախքան Երեւան գալը, ան ծառայած էր Պաշտպանութեան Նախարարութեան 946-րդ Երկրատարածական (Geospatial) Տեղեկատուութեան Գլխաւոր Կեդրոնին մէջ, որ կը գտնուի Մոսկուայի մերձակայքը՝ Նոկինսք: Գաղտնի միաւորին յանձնառութիւնն է «տրամադրել յատուկ երկրատարածական տեղեկութիւններ՝ որոնք անհրաժեշտ են բարձր ճշգրտութեամբ զէնքերու տարբեր տեսակներու եւ համակարգներու օգտագործումին համար»:

Կլատիշչուք նախապէս ուղարկուած էր Պելճիքա, ուր գծած մանրամասն քարտէզներ՝ ցուցադրելով ՆԱԹՕ-ի ռազմական վայրերը եւ տնտեսապէս կարեւոր կառոյցները: 2020-ին, Լեռնային Ղարաբաղի մարտական գործողութիւնները սկսելէն ետք, տեղափոխուեցաւ Երեւան, ենթադրել տալով՝ որ ան գործառնական քարտէզներու վրայ արդէն մատնանշած էր Հայաստանի զանազան կարեւոր վայրերը:

Ռուսաստանի թեկնածուներ. մէկը դատապարտուած է սեռական բռնաբարութեան համար, միւսին համար ԱԴԾ-ն եղած է «աշխատավայր»

Ապրիլին, Հայաստանի վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի Մոսկուա կատարած այցելութեան ընթացքին, ինք եւ Փութին խօսքային բախում ունեցան, երբ ռուս բռնապետը ըսաւ՝ որ ռուսամէտ ուժերուն պէտք է թոյլատրուի մասնակցիլ Հայաստանի գալիք ընտրութիւններուն: Փաշինեան պատասխանեց՝ որ Հայաստանի Սահմանադրութիւնը կ'արգիլէ ուրիշ երկիրներու քաղաքացիներուն մասնակցիլ խորհրդարանական ընտրութիւններուն, ուր մնաց դառնալ վարչապետ: Փութին յայտնապէս ոչ մէկու անուն նշեց, բայց հասկնալի է՝ որ ան նկատի ունէր միլիառատէր Սամուէլ Կարապետեանին, որ հիմնած է Ուժեղ Հայաստան ընտրական դաշինքը եւ յաղթելու պարագային որոշած է ստանձնել վարչապետի պաշտօնը:

Ներկայիս Կարապետեան կը գտնուի կալանքի տակ՝ դրամի լուացումի եւ իշխանութիւնը գրաւելու հրապարակային կոչ ընելու մեղադրանքներով: Ծնած 1965-ին Հայաստանի Տաշիր քաղաքը, Կարապետեան իր պիզնէսի ասպարէզը սկսաւ ծախելով արծնապակի (էմալ) իրեր: 1990-ականներուն սկիզբը տեղափոխուեցաւ Քալուկա եւ ստացաւ Ռուսաստանի քաղաքացիութիւն: Տաշիր ապրանքանիշի տակ քաղաքին մէջ յայտնուեցան խանութներ, ճաշարաններ, գնումներու կեդրոններ եւ աղիւսի գործարան: Յետագային տեղափոխուեցաւ Մոսկուա եւ վերջապէս դարձաւ մայրաքաղաքի 10 մեծագոյն շինարարներէն եւ կառուցապատողներէն մէկը: Տաշիր կը հանդիսանայ Կազփրոմի մեծ կապալառուներէն մէկը, իսկ Կարապետեան նաեւ սեփականատէրն է Ֆորա Պանքի 71.29%-ին: Նոյեմբեր 2024-ին, ԱՄՆ Ելեւմտային Նախարարութիւնը պանքը դրաւ պատժամիջոցներու տակ: Կարապետեանի անձնական հարստութիւնը ներկայիս կը գնահատուի 4.1 միլիառ տոլլար, եւ ան խոստացաւ քանի մը միլիոն ներդնել խթանելու Ուժեղ Հայաստանը:

2025 Յունիսին, վարչապետ Փաշինեան պահանջեց Հայ Առաքելական Եկեղեցիի առաջնորդ Գարեգին Բ.ի հրաժարականը, երբ լուրեր տարածուեցան՝ թէ ան իբր երեխայ ունի, որ կը խախտէ իր կուսակրօնութեան ուխտը: Կարապետեան ուժեղօրէն հանդէս եկաւ կաթողիկոսի պաշտպանութեամբ եւ խոստացաւ բոլոր միջոցներով պայքարիլ «անաստուած» իշխանութիւններուն դէմ: Շատ չանցած իրաւապահ մարմինները խուզարկեցին միլիառատատիրոջ բնակարանը եւ Կարապետեան ձերբակալուեցաւ:

«Սամուէլը երբեք չէ ներգրաւուած քաղաքականութեան մէջ: Իր գործն է պաշտօնեաներու եւ ապահովութեան աշխատակիցներու հետ կամուրջներ կառուցել եւ դրամ վաստակիլ, թէեւ ան երբեք չէ մերժած Քրեմլինի զգայուն դրամական առաջարկները: Ըստ երեւոյթին, անոր վրայ լուրջ ճնշում գործադրուած է եւ ստիպուած եղած է ստեղծել Ուժեղ Հայաստան դաշինքը՝ իբրեւ Փաշինեանի հակակշիռ», *The Insider*-ին ըսաւ միլիառատատիրոջ ներքին շրջանակին ծանօթ աղբիւր մը:

1999-ին Կարապետեան Քալուկայի մէջ դիմում կատարած է արտասահմանեան անձնագիր ստանալու համար: Համաձայն արտահոսուած տուեալներուն, իր անձնագիրի թղթածրարը «աշխատանքի վայր»-ի տակ կը բովանդակէ Ներքին Գործոց Նախարարութեան նշումը՝ «IC FSB» (IC ԱԴԾ): Այս նշումը կը նշանակէ՝ որ եթէ քաղաքացի մը պէտք է ստուգուի, նախ պէտք է կապ հաստատել ԱԴԾ-ի հետ: Ներքին Գործոց Նախարարութեան աշխատակիցը *The Insider*-ին ըսաւ՝ որ այս նշումները սովորաբար նախատեսուած են ԱԴԾ-ի հսկողութեան տակ աշխատող օտարներուն կամ գաղտնի տեղեկատուներուն համար:

Քրեմլինի ուրիշ դաշնակից մը՝ Բարգաւաճ Հայաստան կուսակցութեան առաջնորդ Գագիկ Ծառուկեան, նոյնպէս հանդէս կու գայ իբրեւ վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի մոլեգին հակառակորդ: Ծառուկեան ծառայած է ոստիկանութեան մէջ, բայց 1979-ին դատապարտուած գողութեան եւ Ռուսաստանէն երկու զբօսաշրջիկուհիներու բռնաբարութեան համար: Ոստիկանը իր բանտարկութիւնը անցուցած է Նիժնի Թակիլ քաղաքին մօտ գտնուող Քրասնայա Ութքա (թարգմ.՝ Կարմիր Բադ) պատժական համայնքին մէջ:

Խորհրդային Միութեան փլուզումէն ետք, Ծառուկեան մտաւ Հայաստանի 100 ամենահարուստ մարդոց ցուցակը, եւ դատարանը արդարացուց զինք: Բայց իր կենսագրութիւնը կը բովանդակէ ուրիշ արատ մը եւս. 2004 Նոյեմբերին, Երեւանի կեդրոնը պայթեցաւ Նիկոլ Փաշինեանին պատկանող Նիվա ինքնաշարժը: Փաշինեան այդ ժամանակ խմբագրապետն էր *Հայկական ժամանակ* լրագիրին: Ան մեղադրեց Ծառուկեանին յարձակումը կազմակերպած ըլլալու համար, քանի որ Փաշինեանի յօդուածներէն մէկը դժգոհութիւն յառաջացուցած էր իր մօտ: Քրէական գործը, սակայն, մնաց չբացայայտուած:

Հայաստանի մէջ Ծառուկեան իր հարստութիւնը

կուտակած է կաթնային եւ քոնիաքի արտադրութեամբ: Ռուսաստանի մէջ, ան կը հանդիսանայ երեք ընկերութիւններու հիմնադիրներէն մէկը՝ Թիխիվզ, Ժ Ինվեսթ եւ Էլիթ Սթրոյ, որոնք Մոսկուայի շրջանին մէջ կը կառուցեն շքեղ բնակարաններ:

Ծառուկեան յաճախակի հիւրն է Մոսկուայի բարձրաստիճան գրասենեակներուն: 2019 Փետրուարին, իր Բարգաւաճ Հայաստան կուսակցութիւնը համագործակցային արձանագրութիւն ստորագրեց Միացեալ Ռուսաստան կուսակցութեան հետ: Այժմ լուծարուած Արտասահմանեան Երկիրներու հետ Միջտարածքային եւ Մշակութային Կապերու Վարչութենէն (որուն լրտեսական գործունէութեան մասին անդրադարձած է *The Insider*) արտահոսքեր՝ կը բովանդակեն Ծառուկեանի անձնագիրի պատճէնը եւ իր 2017 թուականի ընտրարշաւի դրամական գնահատականը:

Դրամը Երեւան ուղարկուած է Սթարայա Հրապարակը գտնուող յատուկ հիմնադրամէ, ուր կը գտնուի Ռուսաստանի նախագահի վարչակազմի կեդրոնական գրասենեակը: Արդարեւ, ամենայն հաւանականութեամբ, Ծառուկեան դաշինքին յատկացուած գումարները ծախսուած ըլլան նոյնինքը նախագահական վարչակազմին կողմէ, նկատի ունենալով որ Ծառուկեան աւելի քան կարող էր ծախսել սեփական նախընտրական քարոզարշաւին համար:

ՍԵՐԿԷՅ ՔԱՆԵՒ
The Insider
19 Մայիս 2026
Անգլերէնէ թարգմ.՝ Ա.

(*The Insider* առցանց պարբերական է, որուն մասնագիտութիւնն է հետաքննական լրագրութիւնը, փաստերու ստուգումը եւ քաղաքական վերլուծութիւնը)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԺԻՐԱՅՐ ՓԱԼԱՄՈՒՏԵԱՆ

Նկարիչը որ սիրեց արուեստը

ԳԱՀԻՐԷ
(1940-1946)

1. Նկարչական ասպարէզ

1940-ին Փալամուտեան կը տեղափոխուի Գահիրէ[56], ուր կը յաճախէ Գեղարուեստից Վարժարանը, ինչպէս նաեւ կ'աշակերտէ Երուանդ Տէմիրճեանին, այնպէս ինչպէս Աղեքսանդրիոյ մէջ աշակերտած էր Մանավեանին[57]:

Գահիրէի մէջ առաջին անգամ կը մասնակցի ցուցահանդէսի՝ 1940 Մայիս 1-20, Գեղարուեստից Պալատ: Արուեստի Բարեկամներու Ընկերակցութեան կազմակերպած Գահիրէի 20-րդ Սալոնն էր ասիկա, ուր հայ նկարիչներէն ցուցադրած էին Աշոտ Զօրեան, Բիւզանդ Կոճամանեան եւ Առաքել Պատրիկ: Փալամուտեան կը մասնակցի մէկ նկարով:

Ցուցահանդէսին բացումը կը կատարէ Ֆարուք թագաւոր, ներկայ էր գրեթէ լրիւ նախարարական եւ դիւանագիտական կազմը[58]:

Մէկ դիմանկարով եւ մէկ բնանկարով (եգիպտական թաղամաս) կը մասնակցի Աղեքսանդրիոյ Աթըլիէի տարեկան սալոն-ցուցահանդէսին՝ 1941 Յունուար 15 - Փետրուար 15, Աշոտ Զօրեանի, Վահան Հովիւեանի, Արփինէ Վարդանեանի (քանդակագործուհի), Ճոն Բաբազեանի եւ տեղացի արուեստագէտներու հետ[59]:

*Յուսաբեր*ի անանուն թղթակիցը կը փորձէ վերարտադրել ցուցադրուածը, վերջաւորութեան՝ երիտասարդ է եւ ապագան իր առջեւ.

Ժիրայր Փալամուտեան որ ուրիշ առիթներով ալ իր մասնակցութիւնը բերած է գեղասրահի ցուցադրութիւններուն, այս անգամ կը ներկայանայ երկու երկերով, դիմանկարով մը եւ բնանկարով մը:

Դիմանկարը կը ներկայացնէ երիտասարդ մը՝ ընկղմանած թիկնաթոռին մէջ: Անոր արտայայտութիւնը խիստ ու խորունկ է: Փալամուտեան կը ձգտի արտայայտել խորունկ ապրումներ:

Փալամուտեան իր բնանկարով կը ներկայացնէ եգիպտական հին թաղամաս մը, իր փլփլկած տուներով, որոնք արեւուն լոյսին տակ կը շողացնեն իրենց հողի գոյնը եւ այլ մեղմ երանգներ, ուր արմաւենիներն ալ կ'ամբողջացնեն միջավայրը:

Փալամուտեան զգալի յառաջդիմութիւն ցոյց կուտայ, մանաւանդ երկրորդ նկարին մէջ: Ան տակաւին շատ երիտասարդ է եւ ապագան իր ձեռքերուն մէջ[60]*:*

Յառաջդիմեր է (ի՞նչ յատկանիշներով) ան, կը համաոօտագրէ *Արեւ*.

Բալամուտեանի «եգիպտ. թաղամասը» շահեկան է եւ համակրելի: Բալամուտեան զգալապէս յառաջդիմած է[61]*:*

Արուեստի Բարեկամներու Ընկերակցութեան Գահիրէի 21-րդ Սալոնը՝ 1941 Մայիս, Քասր Ալ-Այնիի Պալատի սրահներուն մէջ: Փալամուտեան կը ցուցադրէ երկու նկարներ՝ *Ընթերցասէր գործաւոր* եւ *Գիւղաքաղաք*: Հայ նկարիչներէն հանդէս կու գան՝ Աշոտ Զօրեան, Բիւզանդ Կոճամանեան, Համբար Համբարձումեան եւ Անահիտ Շամլեան[62]:

Այս անգամ, հայ եւ օտար քննախօսները կը փորձեն մտնել նկարներէն ներս՝ աւելի բնոյթը որսալու քան նկարը վերարտադրելու ցանկութեամբ: *Արեւ* կը գրէ.

Պ. Բալամուտեանի Ընթերցասէր գործաւորը իր արտայայտութեան կը միացնէ բնախօսական համապատասխան դիրքի մը գոյգ առաւելութիւնները. այս գեղեցիկ պատկերին տակ կախուած էր Գիւղաքաղաքը որուն այնքան ճշգրիտ հեռանկարութիւնը, բարդ բայց վճիտ նկարագիրը Պ. Բալամուտեանի բազմակողմանի արուեստը կը ցուցադրէր[63]*:*

Ֆրանսագիր մամուլը բնանկարը կը համարէ ցուցահանդէսին լաւագոյններէն մէկը.

Եթէ Փալամուտեանին դիմանկարը ունի աքատեմիզմին մօտեցող վայելչութիւն, իր դիմանկարը՝ նկարուած մռայլ յուզականութեամբ եւ բուռն յափշտակութեամբ, սալոնի լաւագոյններէն մէկն է[64]:

1944 Մայիս 25 - Յունիս 6, Կեզիէրի (Գահիրէի) Գիւղատնտեսական Մեծ Պալատի Գահիրէի 24-րդ Սալոն, ուր հայ նկարիչներէն կը մասնակցին Աշոտ Զօրեան, Բիւզանդ Կոճամանեան, Անահիտ Շամլեան, Սիմոն Սամսոնեան: Փալամուտեան կը ներկայանայ հինգ իւղաներկ բնանկարներով[65]:

Օննիկ Աւետիսեան՝ կայացած արուեստագէտ, ներկայ է.

Ժիրայր Բալամուտեան. - Առաջին անգամն է որ առիթը կ'ունենամ տեսնելու գործերը այս նկարիչին, որուն անունը ծանօթ էր ինծի Աղեքսանդրիոյ Սալօնի տեղեկատուութիւններէն: Հոս ցուցադրուած հինգ բնանկարներէն՝ ամէնքն ալ իւղաներկ, քիչ մը դժուար է անշուշտ ամբողջական գաղափար մը կազմել իր արուեստին մասին:

Բայց եւ այնպէս, այդքանը թոյլ կուտայ մեզի ըսելու թէ նկարչական խառնուածքով օժտուած է ան, թէ ունի վարժութիւն գծելու եւ նկարելու մէջ, որոնց միջոցաւ կը յաջողի տալ ճոխ երանգաւորումներով բնանկարներ:

Կը յուսանք յառաջիկային աւելի լաւ ճանչնալ զինքը[66]:

Փալամուտեանի Գահիրէի առաջին եւ միակ անհատական ցուցահանդէսը, 1946 Մարտ 23 - Ապրիլ 6՝ Կալըրի Կոլտընպերկ (48, Քասր Ալ-Նիլ փողոց):

40 նկարներ՝ *Անձրեւէն առաջ*, *Միտի Պիշր*, *Աղեքսանդրիոյ փողոցը*, *Ջրանցքը*, *Լոյսին դէմ*, *Ծառը*, *Ծառուղին*, *Կրակին քովը* (մեծ հայրը), *Անգործը*, *Դիմանկար*, եւլն.[67]:

Խոնարհ տրամադրութիւնը իբրեւ դրական երեւոյթ, կը ներկայացնէ *Յուսաբեր*ի թղթակիցը, որ ստորագրած է «Ա.» (ինչո՞ւ նկարչական քննախօսը կ'ուզէ պահել իր ինքնութիւնը, մանաւանդ որ ըսելիք ունի): Խոնարհ տրամադրութիւնը՝ իբրեւ անձ եւ իբրեւ արուեստագէտ: Խաղաղութիւն կայ իր բնանկարներուն մէջ, անուշ ու հանդարտ գոյներ, եւ միշտ բնական՝ առանց զարտուղութեան: Ալեկոծ ծովը փոթորկոտ չէ, բայց բնանկարներուն հանդարտութիւնը հարազատ է: Աւելի կենդանի են դիմանկարները: Այս միտքերով արդէն առաջին անգամ ըլլալով կը սկսի ուրուագծուիլ Փալամուտեանի ոճին ընդհանուր գիծերը.

Ներկայ էր արուեստասէրներու բազմութիւն մը, որ հետաքրքրութեամբ դիտեց ցուցադրուած 40 նկարները, ուշագրաւ իրենց բազմազանութեամբ, գոյներու գեղեցկութեամբ եւ ինքնատպութեամբ:

Ցուցադրուած են բնանկարներ Գահիրէէն, Աղեքսանդրիայէն, եւ մասնաւորապէս Մէատիէն. մէկ քանի ծովանկարներ եւ նեղոսեան եւ գիւղական տեսարաններ, մակոյկներ, նաւթիւր մոռթեր եւ վերջապէս դիմանկարներ ու էթիւտներ:

Տարակոյս չկայ, որ լայն է նկարիչի հետաքրքրութեան հորիզոնը, հակառակ որ Եգիպտոսէն դուրս չէ ան: Մասնաւոր հակում մը ունի բնութեան հանդէպ, զոր կը սիրէ ներկայացնել աւելի իր խաղաղութեան պահերուն, տալով անդորրութեան զգացումը: Խաղաղ բնութիւն, հանդարտ գետեր, լքուած կամ կեցած մակոյկներ, լոյսով ողողուն անդորր անտառներ ու ծառեր. - ասոնք են որ տիրական են, մինչ ծովային մէկ երկու ալեկոծ տեսարանները հեռու են փոթորկալից ըլլալէ:

Իր գոյները անուշ ու հանդարտ, խղճմտօրէն ուսումնասիրուած, զերծ են զարտուղութիւններէ. բնական են, երբեմն՝ բնութենէն փրցուած բեկորի մը տպաւորութեամբ, ինչպէս իր երկու տպաւորիչ նկարներն են՝ Անձրեւէն առաջ եւ Միտի Պիշր, ինչպէս Ջրանցքը, Լոյսին դէմը, Ծառերը, Ծառուղին եւն: Ոչ մէկ ջանք ուշադրութիւն գրաւելու թէքնիքով կամ գոյնով եւ ոչ մէկ ճիգ աւելի տրտմութիւն կամ պայծառութիւն դնելու: Տալ պատկերը, ինչպէս որ կայ, պահը վեր առնելով հարազատօրէն, - ահա՛ նկարիչին յատկութիւնը, որ սրտապնդիչ է:

Փալամուտեան միայն բնանկարիչ մը չէ սակայն, այլ դիմանկարիչ մը, եւ կարելի է ըսել՝ աւելի չեշտուած յաջողութեամբ մը: Իր Կրակին քովը (Մեծ հայրը), իր Անգործը եւ երիտասարդի մը կիսանդրին (Թիւ 37) կենդանի են, աշխոյժ ու հետաքրքրական:

Կրակին մօտը նստողը ունի կրակին տուած հաճոյքը իր ծեր, սարսռուն ձեռքերուն եւ իր դէմքին վրայ խոհուն ու հանդարտ. Անգործը կ'ապրի իր տարիներուն բեռը, տրտմութեան, անստգութեան մէջ թաղուած, այլ ոչ յուսահատ, դեռ ոգեւոր կեանքին հանդէպ եւ բան մը ընելու, վճիռ մը տալու տրամադրութեամբ:

Երիտասարդի դիմանկարը այլապէս հետաքրքրական է. ոչ-մտաւորականի տիպ մը, արկածախնդիր թերեւս, առոյգ, ուժեղ ու հաճելի: Նկարագիր ունին իր դիմանկարները, որոնք միշտ բան մը ունին ըսելու:

Երիտասարդ է նկարիչը, սորվելու, դիտելու եւ կեանքը ուսումնասիրելու բուռն տենչով:

Ունի հետաքրքրութիւն, որ կրնայ լայննալ. ունի գոյներու ճաշակ, որ կրնայ դեռ զարգանալ: Դպրոց չէ տեսած, կեանքը ըլլալով իր միակ դպրոցը, եւ նկարչութեան եւ արուեստի սէրն ու զգացումը՝ իր առաջնորդը:

Բաւական չէ՞ն այս բոլորը, մեզի տալու համար այն հաստատ յոյսը՝ թէ Փալամուտեան կրնայ դեռ յառաջդիմել, տարիներուն հետ, ուսումնասիրութեամբ եւ եթէ միջոցը ունենայ կամ տրուի իրեն՝ վարպետներու աշակերտելով:

Իր ցուցահանդէսը, որ առաջին յաջողութիւն մը եղաւ, կրնայ զինքը նուաճումներու տանիլ, եթէ աշխատի եւ պահէ խոնարհ իր տրամադրութիւնը[68]:

Չափազանցութիւն չկայ, կը շեշտէ ուրիշ գրող մը.

Երիտասարդ նկարիչին այս երկրորդ ցուցահանդէսը այցելելու պատիւն ունեցայ. կարելի է ըսել թէ լաւ յաջողութիւն մըն է ան:

Փալամուտեան թէեւ Եւրոպա չէ տեսած, բայց հոս Եգիպտոսի մէջ՝ դժուարին պայմաններու տակ իր անձնական միջոցներով եւ յամառ աշխատանքով կրցած է գտնուած կարողագոյն նկարիչներէն օգտուիլ. ասկէ զատ կը կարդայ:

Իր նկարները - դէմք, տեսարան, ծով, ծառ, ծաղիկ եւն., ամէնքն ալ յաջող արտայայտութիւններ են, որոնց մէջ չափազանցութիւններ չկան:

Փալամուտեան բնական ձիրք ունի, կրնայ շատ աւելի յաջողութիւններ ունենալ. բան մը՝ որ հայութեան պատուաբեր կրնայ ըլլալ[69]:

Բանաստեղծական շունչ ունին իր նկարները, կը նկարագրէ Առաքել Պատրիկ: Անոնք պարզ են եւ դիւրամատչելի: Պատրիկ նկարիչէն կը պահանջէ դիմել արդիականութեան եւ արկածախնդրութեան (արդարեւ, Պատրիկի սեփական արուեստը ո՛չ արդիական եղած է եւ ո՛չ ալ արկածախնդիր).

Փալամուտեանի թէքնիքը եթէ մեզ չի ցնցեր արտասովոր անակնկալներով, մեզ անտարբեր ալ չի թողուր բանաստեղծական իր շունչով: Բնութեան երեւոյթները սեւեռած է կտաւին այնպէս՝ ինչպէս երեւցած են իրեն, առանց իր կողմէ ոեւէ յաւելումի՝ շլացնելու միտող գոյնի մը կամ շեշտի մը, առանց մեկնաբանութեան այսինքն, ոչ իբրեւ «հոգեբանական վիճակներ», ինչպէս կ'ըսեն յաճախ արուեստի քննադատները:

Անշուշտ կը համակրինք իրեն իբր խղճամիտ աշխատողի, իբր պարզասէր ու դիւրահասկնալի նկարիչի: Իր ապագայ վերելքի շարունակումը սակայն պիտի նպաստաւորուէր եթէ

արուեստի արդիական ըմբռնումներու հանդէպ որդեգրէր նուազ անհաշտ, նուազ ժխտական եւ ի յառաջագունէ անհամակիր կեցուածք: Արուեստագէտի մը ներաշխարհը կրկէս մը ըլլալու է տեւական յեղափոխութիւններու: Նկարիչը, որ այլեւս ապահովութիւնը ունի հաստատ թէքնիքի մը կռթնած ըլլալու, կրնայ յառաջիկային ինքզինք նետել արուեստի այդպիսի արկածախնդրութիւններու մէջ, ուրկէ իր անհատականութիւնը շահած դուրս պիտի գայ յառաջիկային կազմակերպելիք իր ցուցադրութեան ատեն: Չափաւորութեան եւ անկեղծութեան իր բնածին առաքինութիւնները պիտի գիտնան զտել «արդիական» ըսուած վարկածներէն ինչ որ հիմնաւոր է ու անհրաժեշտ, խուսափելով ինչ է որ այլանդակութիւն է կամ աճպարարութիւն եւ անոնք պիտի նպաստեն, կը խորհիմ, իր անհատականութեան ամրապնդման[70]:

Նուրբ դիտող, իմաստներ փնտռող գրող մըն է Արսէն Երկաթ: Բանաստեղծ եւ արձակագիր, ներքին յոյզերու մեկնաբան մըն է ան: Անյայտ մնացած են Երկաթի նկարչական ցուցահանդէսներու քննախօսականները հայերէն եւ ֆրանսերէն, որոնք, թէեւ քանակով քիչ, բայց արժանի են առանձին հրատարակութեան: Ինքնահրազատ եւ խանդավառ հոգի մը նկարչութեան մէջ՝ զուսպ, ժուժկալ գոյներով, Փալամուտեանին ստոյգ կը բնութագրէ Երկաթ: Բայց պէտք ունի հասունացումի, կը կրկնէ բոլորի նման.

Ըսեմ անմիջապէս որ առաջին տպաւորութիւնը զոր այցելուն կը կրէ երիտասարդ նկարչին պաստառներէն, վարանումով լեցուն զգացում մըն է: Ասոր պատճառը գլխաւորաբար նորութեան մը պակասն է անշուշտ:

Կերպաւորումի, վրձինի խաղերու, գոյներու այնպիսի յանդուգն արտայայտութիւններով յաճախ կը ներկայանայ նկարիչ մը մեր օրերուն, որ գրեթէ չենք հետաքրքրուիր արուեստագէտով մը որ մեզի ըսելիք նոր բան մը չունի: Եւ յետոյ ո՞ւր կ'երթայ վերջապէս նկարչութիւնը. մինչեւ ո՞ւր պիտի հասնին իր կարելիութեան սահմանները: Գաղափարականութեան պակասը, միայն գոյներու եւ ձեւերու մթնոլորտի մը տիրապետութիւնը պատճառ պիտի ըլլան որ մինչեւ իսկ տաղանդաւոր նկարիչները կորսնցնեն իրենց ճշմարիտ ուղին:

Չի բաւեր օրինակի համար ծառ մը նկարել. պէտք է այդ ծառին արմատներէն մինչեւ վերջին տերեւները բարձրացող աւիշին աստուածավառ անտեսանելի հրդեհը զգալի դարձնել դիտողին, հաղորդակից ընել մեր տեսողութիւնը բնութեան խորհուրդներուն, որոնց շնորհիւ ծառը հոգեղինացեալ գեղեցկութիւն մը կը հանդիսանայ:

Փալամուտեանի ծառերն ու ծաղիկները տեսիլքներ կը թուին միայն, առ այժմ: Բայց անոնց մէջ կան խոստումներ որոնք պիտի կատարուին, անշուշտ, յարատեւ ու անխոնջ աշխատանքներէ յետոյ: Նկարիչը խանդավառ երիտասարդ մըն է եւ ինքն իր արուեստին հաւատքովը համակուած: Գեղեցիկ եւ յուզիչ է մանաւանդ լսել զինքը իր այս կամ այն պաստառին շուրջ, երբ անոր իրականացման հասնող վերացումէն, վրձինին շարժումները կարծես առաջնորդող ներքին աստուածային ուժէն կը խօսի: Ծառը, որուն ամէն մէկ տերեւին հետ առնչութիւն մը կը կարծէ ունենալ իր սրտին մէջ, իր մտքին, արիւնին մէջ ահա՛ կը բարձրանայ հողին ծոցէն, լայնօրէն թեւատարած, հայրական գորովագութ խորհուրդով մը սարսռուն, լոյսի եւ երանգներու տպաւորիչ ճոխութեամբ մը:

Բայց մասնաւոր ուշադրութեան արժանի է անշուշտ Աղեքսանդրիոյ փողոցը, որուն մէջ վրձինին խաղերը հասած են տպաւորապաշտ շատ գեղեցիկ արդիւնքի մը:

Հոն կայ իրապէս վերստեղծուած աշխարհ մը: Կեանքի սարսուռ մը կ'անցնի տուներէն: Խորունկ մթնոլորտ մը կայ, լուսահեւ միջոց մը, արեւի եւ ստուերի քաղցր ներդաշնակութիւն մը:

Իսկ Դիմանկարը (*թիւ* 12) *իր գոյներուն զուսպ եւ ժուժկալ կազմութեամբը կ'առինքնէ մեզ նոյնքան զօրութեամբ: Երիտասարդին արտայայտութիւնը ընթերցուած գիրքին, յարուցեալ յուշերուն ընդմէջէն կը տանի մեր մտածումը՝ զայն պարուրելով սրտայոյզ զգացումով մը: Հոս, թերեւս, քիչ մը խորհրդապաշտութիւն, մանաւանդ նկարին վարի մասին մէջ, շատ բան պիտի շահեցնէր Դիմանկարին: Բայց արդէն իսկ, այնպէս ինչպէս կը ներկայանայ մեզի, այս պաստառը իր աչքառու տեղը կը գրաւէ ամբողջ ցուցահանդէսին մէջ:*

Կը բաւեն մինչեւ իսկ այս երկուքը միայն. Աղեքսանդրիոյ փողոցը եւ Դիմանկարը, որպէսզի մեր հաւատքը հետզհետէ աւելի զօրանայ Փալամուտեանի արուեստին հանդէպ:

Կը խորհիմ թէ այսքան խանդավառ հոգի մը ի դերեւ պիտի չհանէ մեր յոյսերը: Եթէ շատերը իր նկարներէն խոստումներ են այսօր, գրեթէ լուսեղէն որոնումներ, անոնց մէջ կան այնպիսիներ, որոնք մեզի ապացոյցը կու տան, որ անուրանալի արժէք մը չուտով իր ճշմարիտ գեղեցկութիւնը պիտի պարտադրէ մեզի[71]:

Միսակ Շալճեան հարիւրաւոր քննախօսականներու հեղինակ է եգիպտահայ մամուլին մէջ: Տեղեկատուութիւններ են՝ աւելի քան քննախօսականներ, եւ յաճախ կարեւոր դէպքերու միակ տեղեկատուն է ան: Այս յետնախորքով պիտի կարդալ հետեւեալը.

Բալամուտեանի այս առաջին նկարահանդէսը ցոյց կու տայ թէ երիտասարդ եւ աշխատասէր տարր մը եւս կ'աւելնայ մեր նկարիչներու գեղեցիկ հոյլին վրայ: Տարակոյս չունինք թէ իր կազմաւորման շրջանին մէջ գտնուող այս արուեստագէտէն շատ բան պահանջելու իրաւունք չունինք, քանի որ ան իր որոնումներուն եւ ուսումնասիրութեանց ընթացքին մէջ պէտք է նախ քաջալերուի բարոյապէս թէ՛ նիւթապէս, որպէսզի հնարաւորութիւն ունենայ կատարելագործուելու: Ուրախ եղայ հաստատելով թէ իր նկարներուն մէկ կարեւոր մասը արդէն ծախուած են, ինչ որ գրգիռ եւ քաջալերութիւն մըն է նկարչական դժուարին ասպարէզէն ներս մուտք գործողի մը համար: Բալամուտեանի կ'իյնայ շատ փայլուն ապագայ մը սպասել, բայց ո՛չ հոս, ո՛չ ալ Եւրոպայի մէջ ան պիտի կրնայ զարգացնել իր ձիրքերն ու կարողութիւնները այնպէս ինչպէս որ պէտք է. իր տեղը Հայրենիքն է, ուր ապրուստի եւ առօրեայ պահանջներու մտմտուքներէն բոլորովին ազատ, կրնայ նուիրուիլ իր սիրած գործին ու յառաջդիմել: Մաղթենք որ առաջին կարաւանովն իսկ մեկնի եւ հայրենի հողին վրայ մշակէ իր կարողութիւնները[72]:

Լիպարիտ Նազարեանց երկար յօդուած կը յատկացնէ: Իր սովորութիւնն է խնդիրներ գտնել եւ քննարկել: Կը սկսի նկարչական դպրոցի հարցով, նախընտրելով ազատութիւնը քան դպրոցի կոյր հետեւութիւնը (որուն քաղուածքը պիտի յետաձգեմ յօդուածիս վերջաւորութեան), իսկ Փալամուտեանը կը համարէ նկարագիր ունեցող արուեստագէտ՝ անկեղծ ու յանկուցիչ.

Ընդհանրացած կարծիք է, թէ Եգիպտոս, իր միօրինակ բնութեամբ, ապերախտ ասպարէզ մըն է նկարիչներու գործունէութեան համար, վասնզի անոնք, չունենալով «ընտրութիւն», ստիպուած են միշտ նոյն նիւթերով զբաղելու:

Ատեն մը այդպէս կը խորհուէր նաեւ Հոլանտայի մասին: Այդ երկիրը նոյնպէս միօրինակ բնութիւն ունի - առանց լեռներու, ձորերու եւ հովիտներու: Եւ իրենք իսկ հոլանտացի նկարիչները, իրենց սահմանափակ գոյներով, ուր տիրապետող էր գորշախառն թուխը, կարծես կուգային հաստատելու այդ գաղափարը: Եւ սակայն, ժամանակի ընթացքին հոլանտացի վարպետներուն տեսողութիւնը վարժուեցաւ նշմարել իրենց հարազատ երկրին իւրայատուկ գեղեցկութիւնները, եւ 17-րդ դարուն նկարչական արուեստը Հոլանտայի մէջ ունեցաւ այնպիսի փթթում մը, որ հազուագիւտ է այդ արուեստի պատմութեան մէջ: Ալ չխօսելով

Ռեմպրանտի մասին՝ ամբողջ հոյլ մը բնանկարիչներու - Վան Կոխէն, Վան տեր Նեէր, Սալոմոն Ռէօիւստալ, իր եղբօրորդի Եաքոպ եւ ուրիշներ, - հետզհետէ հարստացնելով գոյները ու մանաւանդ օգտագործելով լոյսի եւ օդի ազդեցութիւնը ձեւի եւ գոյնի վրայ, հասաւ ապշեցուցիչ արդիւնքներու:

Եզրակացութիւնը ինքն իրենը կը բխի. որքան որ խնդիրը կը վերաբերի բնութեան՝ ինչ որ հնարաւոր էր Հոլանտային, հնարաւոր է նաեւ Եգիպտոսի մէջ: Անհրաժեշտ է միայն, որ հոս աշխատող նկարիչները օժտուած ըլլան նոյն յատկութիւններով, որոնց շնորհիւ հոլանտացիները կրցան այնպիսի բարձրութեան հասնիլ: Եւ ամենէն առաջ, անշուշտ, պէտք է տաղանդ, առանց որուն ոչ մէկ նկարիչ, ուր որ ալ ըլլայ, եւ որքան որ ալ այլազան ու «հետաքրքրական» ըլլայ իրեն օրինակ ծառայող բնութիւնը, չի կրնար յաջող գործ արտադրել: Ապա - եւ այդ նուազ կարեւոր չէ - անհրաժեշտ է ունենալ աչք՝ կարենալու համար թափանցել բնութեան եւ ներշնչուիլ անկէ:

Գալով Փալամուտեանին՝ իր տաղանդը աներկբայելի է, եւ արուեստագէտի բնածին խառնուածքին հետ ան ունի արժանիք մը, որմէ զուրկ են շատեր: Կը բաւէ թռուցիկ ակնարկ մը իր պաստառներուն վրայ, եւ դիտողը կը համոզուի, որ ան կատարելապէս ընտելացած է այս երկրի բնութեան, եւ իր աչքը դարձած է դիւրազգայ անոր օդին ու լոյսին հանդէպ, ուստի եւ ատակ է երեւան հանելու անոր թաքուն գեղեցկութիւնները:

Փալամուտեանի քով ամենէն աւելի աչքի կը զարնէ այն, ինչ որ էական յատկութիւնն է ամէն իրական արուեստագէտի, - նկարագիրը: Ան պարկեշտ է, ու նախ եւ առաջ՝ ինքն իրեն հանդէպ: Ասկէ՝ իր բնականութիւնը: Փալամուտեան չի հոգար «տպաւորութիւն գործել»-ու մասին, այդ պատճառով ալ կը խորշի արուեստակեալ, սեթեւեթ ձեւերէ եւ կը զգուշանայ ներկերու չարչար գործածումէ. ատոր փոխարէն, սակայն, ան առատօրէն կ՚օգտուի բնութեան ընձեռած միջոցներէն - օդէն եւ լոյսէն՝ անոնցմով տալու համար նրբերանգներու պատրանքը: Իր այդ յատկութեան վերագրելու է նաեւ այն, որ ան իր դիմանկարներու եւ յօրինումներու (composition) *համար երբեք չի դիմեր ասպարէզով մոտելներու, այլ կ՚առնէ իր օրինակները կեանքէն, ինչպէս որ իր բնանկարներու օրինակները կ՚առնէ բնութենէն: Եւ ամէն բանէ աւելի ատկէ է, որ այնքան համեստ երեւոյթով իր նկարները վերին աստիճան անկեղծ ու յանկուցիչ են, եւ դիտողը կը հեռանայ անոնցմէ խաղաղած հոգիով:*

Հարկաւ, թերութիւններ ալ ունի Փալամուտեան, եւ մէկէ աւելի: Բայց պէտք կա՞յ խօսելու անոնց մասին: Կը թուի, թէ ոչ. չէ՞ որ թերութիւնները սրբագրելի են, մանաւանդ որ երիտասարդ նկարիչը ուրիշներէ աւելի ինքը կը գիտակցի, թէ տակաւին շատ բան ունի սորվելու եւ որոշած է երթալ Եւրոպա: Միայն ուրախութիւն կրնայ պատճառել իր այդ որոշումը, վասնզի կարելի է վստահ ըլլալ, որ իր տուեալներով եւ աշխատանքով ան մօտիկ ապագային պիտի յաջողի անցնիլ մեր լաւագոյն նկարիչներուն կարգը[73]:

Կու գայ իր վերջին ցուցահանդէսը Եգիպտոսի մէջ՝ 1946 Սեպտեմբեր 7-21, Աղեքսանդրիոյ Աթըլիէին մէջ: Իր հետ կը ցուցադրէ նկարիչ Կրեկուար (Գրիգոր) Մկրտիչեան եւ քանդակագործ Մահմուտ Մուսա: Փալամուտեան կը ներկայացնէ *Աղեքսանդրիոյ փողոց*, *Գահիրէի տուներ*, *Ջուկեր*, եւլն.[74]:

Եգիպտական կառավարութիւնը Աղեքսանդրիոյ թանգարանին համար կը գնէ Փալամուտեանի նկարներէն մէկը[75]:

Եգիպտահայ գրականութեան երկու կարեւոր մարդիկ՝ Դաշնակցական Բիւզանդ Չէքիճեան եւ Ռամկավար Միքայէլ Կիւրճեան անհրաժեշտ կը գտնեն արտայայտուիլ՝ արծարծելով նաեւ գործնական հարցեր: Անոնց կը միանայ ֆրանսագիր Էթիէն Մերիէլ:

Բիւզանդ Չէքիճեան.

Ժիրայր Փալամուտեան խօսիլ տուաւ իր մասին հայ եւ օտար մամուլի մէջ, Գահիրէի տուած ցուցահանդէսին առիթով: Քննադատները մեծ խոստումներ տեսան այս երիտասարդին մէջ, Փարիզ չմեկնած, ուր պիտի կատարելագործէ իր արուեստը, կուտայ հրաժեշտի ցուցահանդէս մը: «Փարիզ մեկնիլ» արտայայտութիւնը կը պարունակէ հեռանկարներ, խոստումներ սրտապնդիչ եւ պատասխանատուութիւն մը: Բայց ինքը վստահ է իր անձին վրայ: Հաճոյք մըն է լսել զինքը երբ կը խօսի խանդավառութեամբ նկարչութեան մասին: Եւ միայն խանդավառութիւն չէ: Ժիրայր աշխատած է վերջին ամիսներու ընթացքին եւ արդիւնքը աւելի քան մխիթարական է: Էականը արուեստի մէջ յառաջդիմութիւնն է: Անկէ անդին ոչ ոք կրնայ նախատեսել թէ ո՛ւր կը հասնի տաղանդը: Կարճ միջոցի մէջ իրագործած է նորութիւններ, որոնք, վստահ եմ, քննադատներու գնահատանքին պիտի արժանանան: Իր ոճը պրկում մը ստացած է, որ նման է ոստին մէջէն անցնող թարմ աւիշին: Նորէն նկարած է Աղեքսանդրիոյ փողոցը, որ իր լաւագոյն պաստառներէն էր նախորդ անգամ: Հոս գոյները աւելի հաստատ են եւ յօրինուածքի փոփոխութենէն մեծապէս շահած է նկարը: Ապա Գահիրէի տուները: Այս դեռ երկինք չհասնող տուները իրար վրայ խռնուած, փորձաքար մըն են նկարչին համար: Բայց լոյսը կը հասնի անոնց ալ, եւ ստուերները թափանցիկ են: Այս ծռած տուները չեն փլիր, կ՚երեւան թերեւս իրենց աղքատութեան մէջ, բայց հոս ալ կեանքը տխուր գեղեցկութիւն մը ունի: Այս հազուագիւտ թօները միայն բնազդով չեն գտնուիր, այլեւ փնտռտուքով: Յետոյ գծերը աւելի ուժգին ճշդութիւն մը ունին: Ջուկերը իր լաւագոյն անկենդան բնութիւնն է. երանգապնակը զգալիօրէն հարստացած է: Ապա կան ծաղիկները, որոնք բոլորն ալ փնտռտուքի ճամբուն մէջ կ՚առաջնորդեն արուեստագէտը[76]:

Միքայէլ Ս. Կիւրճեան.

Աթէլիէի ընդարձակ սրահը կը մտնեմ, եւ ինչպէս կ՚սպասէի արդէն, ահա՛ զիս կը դիմաւորէ ընդարձակ շլացում մը որ կ՚արձակուի չորս պատերէն, որոնք թօթափած են իրենց առօրեայ տմոյն մերկութիւնը եւ զգեցած տօնական խայտաբղէտ հանդերձ մը, որուն կտաւները, զարդերը եւ պաճուճանքը մեծ ու պզտիկ բազմաթիւ նկարներ են, քով քովի շարուած:

Ձեւերու եւ գոյներու հանդէս մը, խրախճանք մըն է ասիկա, ուր մեզի ծանօթ արտաքին աշխարհը մեր աչքերուն կ՚ընծայուի անսովոր փայլով մը, թովչութեամբ մը որ կը զարմացնեն եւ կ՚երջանկացնեն դիտողը. անիկա ինքզինքը յանկարծ կը գտնէ յայտնութեանը առջեւ այդ աշխարհին իրերուն եւ տեսիլներուն մէջ թագնուած եւ իրմէ չկասկածուած գեղեցկութիւններու, որոնք մոգական արուեստին շնորհիւ խորհրդազերծ եղած եւ լուսադրուած են ահա՛ ամենուն վայելքին համար:

Եւ ահա՛ զիս կը դիմաւորեն գեղարուեստական այս կոչունքը սարքողները, երկու հայ նկարիչներ, ՊՊ. Գրիգոր Լ. Մկրտիչեան եւ Ժիրայր Բալամուտեան:

Ուրախութիւնս եւ հիացումս կը յայտնեմ իրենց: Համեստ են. գիտեն որ տակաւին պէտք է աշխատին, - կատարելագործուին, - մին, Պ. Բալամուտեան, կը պատրաստուի արդէն Եւրոպա մեկնելու, իսկ միւսը Հայաստան պիտի երթայ, - բայց արդէն իրենց արտադրած գործերը աւելի քան խոստումներ են: Պատերը զարդարող նկարներուն մէջ բազմաթիւ են վարպետի գործերը, գլուխ-գործոցները պիտի ըսէի՝ եթէ արուեստի կատարեալ քննադատի մը հմտութիւնը եւ ինքնավստահութիւնը ունենայի: Հոն կան նաթիւր մօրթեր, բնանկարներ, կենդանանկարներ որոնք պատիւ պիտի բերէին սովորականէն վեր ո՛եւէ նկարիչի:

Կ՚սկսինք խօսակցիլ: Իրենց ապագայի ծրագիրներէն կ՚անցնինք ներկայ ցուցադրութեան, եւ ցաւով, թէեւ ոչ մեծ զարմանքով, կ՚իմանամ որ հայ նկարիչներու կողմէ հրամցուած արուեստի այս խնճոյքին հրաւիրեալները, «կոչեցեալները»

չատ եղած են, - երկու հարիւր յիսո՜ւն հրաւիրագիր ղրկուեր է անոնց որոնք կ՚ենթադրուին կազմել գաղութիս «ընտրանի»-ն - եւ հրաւիրուած կամ չհրաւիրուած Հայերէն ո՛չ ոք եկած է գրեթէ՝ եթէ հաշուի չառնուին մէկ քանի ծանօթներ կամ բարեկամներ:

Ողբալի՜ անտարբերութիւն:

Ի՞նչ կայ սակայն այս անտարբերութեան տակ:

Այսքան առատօրէն արուեստագէտ հասցնող մեր ազգին մէջ արուեստը սիրող, արուեստէն հասկցող մարդոց թիւը այդքան փո՞քր է, աւելի փոքր քան նոյնիսկ արուեստագէտներու թիւը: Անբնական բան մը պիտի ըլլար ասիկա:

Ոչ՛, հոգ չէ գաղտնիքը այս անտարբերութեան, որ առերեւոյթ բան մըն է: Ես վստահ եմ որ բազում Հայեր պիտի ուզէին այցելել Աթէլիէն, տեսնել, դիտել, հիանալ. բայց մտայնութիւն մը, խորհելակերպ մը կը կաշկանդէ, կ՚անդամալուծէ զիրենք, ունեւորներուն քով՝ այպանելի, իսկ չունեւորներուն քով՝ ծիծաղելի...:

Ունեւոր Հայը կ՚զգուշանայ գալէ, կարծելով որ եթէ գալու ըլլայ, կերպով մը ծուղակի մէջ ինկած պիտի ըլլայ. որովհետեւ «երեսը չպիտի բռնէ» եւ պիտի ստիպուի գնելու գոնէ նկար մը, եթէ ոչ երկու...: Չունեւորն ալ կը խորհի որ այցելել եւ չգնել չըլլար, ամօթ կ՚ըլլայ եւ որովհետեւ գնելու միջոցը չունի, կը դիմէ չգալու... միջոցին՝ արժանապատուութիւնը փրկելու համար: Եւ այսպէս՝ ունեւոր եւ չունեւոր՝ յուզիչ եղբայրակցութեան մը մէջ միացած՝ ինքզինքնին կամայ-ակամայ կը զրկեն իրենց աչքերը եւ հոգիները գեղեցկութեամբ ցօղուելու եւ լուալու երանութենէն:

Նոյն երեւոյթը պարզուեցաւ անցեալ տարի, ուրիչ հայ նկարչի մը՝ Պ. Բ. Գօճամանեանի սարքած նկարահանդէսին ժամանակ. աւելի քան տասնըհինգ օր տեւող այդ ցուցադրութեան միջոցին տասնըհինգ հայ այցելու չէր եկած: Եւ ինչպէս դառնօրէն կը գանգատէր Գօճամանեան, կը գանգատին նաեւ Atelier*ն այս տարուան ցուցադրողները. - «Հոգ չէ, կ՚ըսեն, թո՛ղ չգնեն, բայց թո՛ղ գան ու տեսնեն. զգա՛նք որ մեր ազգակիցները կը շահագրգռուին արուեստով, կը շահագրգռուին իրենց արուեստագէտներուն ճիգովը, անտարբերութեան այս մթնոլորտը ճնշող է:*

Այո՛, գնահատելը միայն նիւթապէս չըլլար, թէեւ գնահատելու այս եղանակը զուրկ չըլլայ կենսական կարեւորութենէ հայ արուեստագէտին համար, որ հարուստ ամաթէօռ մը չէ եւ իր վրձինին... գունաւոր քրտինքովը ստիպուած է ճարել իր արուեստը. բայց ճշմարիտ արուեստագէտը նոյնքան եւ աւելի զգայուն է գնահատութեան բարոյական տեսակին: Իրեն հարկաւոր են համակրութիւն, հասկացողութիւն, քաջալերանք, հիացում, իբր հոգեկան սնունդ:

Այս հապճեպով գրուած տողերը արդեօք կրնա՞ն գրգիռ մը ըլլալ բոլոր անոնց - Արեւի Աղեքսանդրիաբնակ ընթերցողներուն, ունեւոր եւ չունեւոր անխտիր - որպէսզի անդրադառնալով գեղարուեստական այս ցուցադրութեան հանդէպ իրենց... ցուցադրած այս տխուր անտարբերութեան հետեւանքներուն, վերջ տան անոր եւ փութան երթալ Atelier *տեսնելու երկու տաղանդաւոր հայ նկարիչներու գործերը, եւ զանոնք քաջալերեն... նիւթապէս, եթէ կրնան եւ կ՚ուզեն, բայց բարոյապէս, անպատճա՛ռ:*

Որովհետեւ ճշմարիտ զայթակղութիւն մը պիտի ըլլար եթէ, ինչպէս հաւաստեցին ինծի անոնք եւ ինչպէս աչքերովս ալ տեսայ, այցելու երկսեռ բազմութիւնը բաղկանար գրեթէ միմիայն օտարազգիներէ...[77]:

Էթիէն Մերիէլ.

Մեր տարեկան Սալոններու առաջին ելոյթներէն ի վեր Փալամուտեան կատարած է յառաջդիմութիւն, զոր կը վկայեն երեք քաղաքային բնանկարները եւ մէկ նաթիւր մորթը: Սակայն բնանկարներուն ճշգրիտ լոյսը եւ լաւ յագեցած յօրինուածքը չեն փրկեր տափակութիւնը: Փալամուտեան պէտք է յաջողի այս կարգաւորուած, ճշգրիտ եւ վառ գոյներով ներկայացումը փոխարինել անձնական հայեացքով ու թեքնիքով, որոնց շնորհիւ մարդ կը դառնայ իրական նկարիչ:

Այս իմաստով, ձուկերու նաթիւր մորթը արդէն խոստումներէն աւելի կ՚առաջարկէ՝ շնորհիւ իր գոյներու պայծառութեան եւ վճռական չերտագիծերուն...[78]

Այս եւ նախորդ ցուցահանդէսներու նկարներու վաճառքի արդիւնքով Փալամուտեան կրցաւ մեկնիլ Փարիզ՝ կատարելագործելու համար իր արուեստը[79]:

(Շար. 3)
ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

56. Հէնրիկ Բուդաղեան, «Ժիրայր Փալամուտեան սփիւռքահայ ժամանակակից տաղանդաւոր նկարիչներից», *Հայրենիք*, 2 Յունիս 1979, Vol. 79, No. 20095, էջ 5:
57. «Անուղեցոյց ուղեւորութիւն ներաշխարհէ մը ներս. հարցազրոյց՝ արուեստագէտ Ժ. Փալամուտեանի հետ», զրոյցը վարեց եւ խմբագրեց՝ Զ. Խաժակ, *Հայրենիք*, 2 Նոյեմբեր 1982, թիւ 30935, էջ 4:
58. Ս., «Գահիրէի տարեկան ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 21 Մայիս 1940, ԻԶ. տարի, թիւ 43: Սիսակ Շալճեան, «Գահիրէի 20-րդ նկարահանդէսը», *Արաքս*, 15 Յունիս 1940, ԺԵ. տարի, թիւ 21 (692), էջ 2: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 51:
59. Թղթակից, «Հայ արուեստագէտներ Աղեքսանդրիոյ ցուցահանդէսին մէջ», *Յուսաբեր*, 27 Յունուար 1941, ԻԶ. տարի, թիւ 252: Հրահատ [Յակոբ Արամեան], «Աթըլիէի ցուցահանդէսին մէջ», *Արեւ*, 1 Փետրուար 1941, ԻԵ. տարի, թիւ 6721, էջ 2: Նեղոս [Ներսէս Ղազիկեան], «Նկարներու ցուցահանդէս», *Սաւառնակ*, 1 Փետրուար 1941: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 51-52:
60. Թղթակից, «Հայ արուեստագէտներ Աղեքսանդրիոյ ցուցահանդէսին մէջ», *Յուսաբեր*, 27 Յունուար 1941, ԻԶ. տարի, թիւ 252:
61. Հրահատ [Յակոբ Արամեան], «Աթըլիէի ցուցահանդէսին մէջ», *Արեւ*, 1 Փետրուար 1941, ԻԵ. տարի, թիւ 6721, էջ 2:
62. Զաւէն, «Եգիպտահայ նկարիչներ Գահիրէի 21-րդ նկարահանդէսին մէջ», *Արեւ*, 24 Մայիս 1941, ԻԶ. տարի, թիւ 6815, էջ 3-4: Etienne Mériel, ‘Le XXIe Salon du Caire’, *La Semaine égyptienne*, 30 avril 1941, 15e année, nos. 7-8, pp. 19-22: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 52:
63. Զաւէն, «Եգիպտահայ նկարիչներ Գահիրէի 21-րդ նկարահանդէսին մէջ», *Արեւ*, 24 Մայիս 1941, ԻԶ. տարի, թիւ 6815, էջ 3:
64. Etienne Mériel, ‘Le XXIe Salon du Caire’, *La Semaine égyptienne*, 30 avril 1941, 15e année, nos. 7-8, p. 21.
65. *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 70:
66. Օննիկ Աւետիսեան, «Գահիրէի 24-րդ նկարչական տարեկան ցուցահանդէսը», *Արեւ*, 10 Յունիս 1944, ԻԹ. տարի, թիւ 7746, էջ 3:
67. «Ժիրայր Փալամուտեանի նկարչական ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 16 Մարտ 1946, ԼԱ. տարի, թիւ 292: «Նկարչական ցուցահանդէս Ժիրայր Փալամուտեանի», *Յուսաբեր*, 21 Մարտ 1946, ԼԱ. տարի, թիւ 296: «Ցուցահանդէս», *Արեւ*, 23 Մարտ 1946, Լ. տարի, թիւ 8289, էջ 1: «Ժ. Փալամուտեանի ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 23 Մարտ 1946, ԼԱ. տարի, թիւ 298: Ա., «Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 25 Մարտ 1946, ԼԱ. տարի, թիւ 299: Նկարիչ մը, «Ժիրայր Փալամուտեանի նկարահանդէսը», *Յուսաբեր*,

27 Մարտ 1946, ԼԱ. տարի, թիւ 301: Առաքել Պատրիկ, «Երկու հայ տաղանդներ եւս», *Արեւ*, 30 Մարտ 1946, Լ. տարի, թիւ 8295, էջ 3: Արսէն Երկաթ, «Ժ. Փալամուտեանի նկարահանդէսը», *Յուսաբեր*, 3 Ապրիլ 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 3: Միսակ Շալճեան, «Հայ կեանքը Գահիրէի մէջ», *Արաքս*, 13 Ապրիլ 1946, ԻԱ. տարի, թիւ 14 (977), էջ 2: Լ[իպարիտ] Ն[ազարեանց], «Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսին առիթով», *Յուսաբեր*, 13 Ապրիլ 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 12: *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 90:

68. Ա., «Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսը», *Յուսաբեր*, 25 Մարտ 1946, ԼԱ. տարի, թիւ 299:
69. Նկարիչ մը, «Ժիրայր Փալամուտեանի նկարահանդէսը», *Յուսաբեր*, 27 Մարտ 1946, ԼԱ. տարի, թիւ 301:
70. Առաքել Պատրիկ, «Երկու հայ տաղանդներ եւս», *Արեւ*, 30 Մարտ 1946, Լ. տարի, թիւ 8295, էջ 3:
71. Արսէն Երկաթ, «Ժ. Փալամուտեանի նկարահանդէսը», *Յուսաբեր*, 3 Ապրիլ 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 3:
72. Միսակ Շալճեան, «Հայ կեանքը Գահիրէի մէջ», *Արաքս*, 13 Ապրիլ 1946, ԻԱ. տարի, թիւ 14 (977), էջ 2:
73. Լ[իպարիտ] Ն[ազարեանց], «Ժիրայր Փալամուտեանի ցուցահանդէսին առիթով», *Յուսաբեր*, 13 Ապրիլ 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 12:
74. Բիւզանդ Չէքիճեան, «Հետաքրքրական ցուցահանդէս մը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 5 Սեպտեմբեր 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 132: «Նկարչական ցուցահանդէս», *Սաւառնակ*, 7 Սեպտեմբեր 1946, 28-րդ տարի, թիւ 40, էջ 6: Միքայէլ Ս. Կիւրճեան, «Մկրտիչեան-Բալամուտեան ցուցահանդէսին առթիւ», *Արեւ*, 17 Սեպտեմբեր 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 8437, էջ 2: «Ուշադրութիւն», *Յուսաբեր*, 17 Սեպտեմբեր 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 142: Etienne Mériel, ‘A l'Atelier: les peintres Meguerditchian et Palamoudian, le sculpteur Mahmoud Moussa', *La Semaine égyptienne*, août 1946, 20e année, nos. 23-24, p. 30. *Նիւթեր եգիպտահայ նկարչութեան եւ քանդակագործութեան մասին (մինչեւ 1970 թուական)*, էջ 94:
75. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7:
76. Բիւզանդ Չէքիճեան, «Հետաքրքրական ցուցահանդէս մը Աղեքսանդրիոյ մէջ», *Յուսաբեր*, 5 Սեպտեմբեր 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 132:
77. Միքայէլ Ս. Կիւրճեան, «Մկրտիչեան-Բալամուտեան ցուցահանդէսին առթիւ», *Արեւ*, 17 Սեպտեմբեր 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 8437, էջ 2:
78. Etienne Mériel, ‘A l'Atelier: les peintres Meguerditchian et Palamoudian, le sculpteur Mahmoud Moussa', *La Semaine égyptienne*, août 1946, 20e année, nos. 23-24, p. 30.
79. Հէնրիկ Բուդաղեան, «Ժիրայր Փալամուտեան սփիւռքահայ ժամանակակից տաղանդաւոր նկարիչներից», *Հայրենիք*, 2 Յունիս 1979, Vol. 79, No. 20095, էջ 5: «Անուղեցոյց ուղեւորութիւն ներաշխարհէ մը ներս. հարցազրոյց՝ արուեստագէտ Ժ. Փալամուտեանի հետ», զրոյցը վարեց եւ խմբագրեց՝ Զ. Խաժակ, *Հայրենիք*, 2 Նոյեմբեր 1982, թիւ 30935, էջ 5:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԱԶՈՎ ՊԱՐԻ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

(Զանգեզուր Պարախումբի վերջին ելոյթին առիթով)

4. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Շահան եւ Օննիկ Պէրպէրեան եղբայրները համատեղ տնօրէններն էին Գահիրէի Պէրպէրեան Վարժարանին:

Վարժարանը, իր տասը տարուան ողջ տեւողութեան (1924-1934), հետեւողականօրէն ունեցած է պարախումբ, Շահան Պէրպէրեանի պարադրութեամբ: Բայց ոչ-սովորական պարախումբ:

Պէրպէրեան Վարժարանի ուղղութիւնն ու որդեգրած գաղափարները համառօտագրուած են 1924 թուականի յայտագիր-ծրագիրին մէջ, որ կը բովանդակէ նաեւ պարը[57]:

Թէեւ տեսականօրէն այս յայտագիր-ծրագիրը երկու տնօրէններուն համատեղ գրութիւնը պէտք է ըլլայ, բայց, իմ համոզումս է, որ անոր գաղափարական շերտը կը պատկանի Շահանին:

Օննիկ Պէրպէրեան մասնագէտ երաժիշտ էր՝ բարձր մակարդակով երաժշտահան, որ անտեղիօրէն անտեսուած կը մնայ այսօր: Չկրնալով ճամբայ գտնել Ֆրանսայի կամ Եւրոպայի երաժշտական աշխարհին մէջ՝ քանզի այնտեղ մտնելու համար յատուկ ճիգ պէտք է գործադրել՝ երաժշտական արժէքէն բոլորովին անդին, չկրնալով տեղ գտնել սփիւռքահայ երաժշտութեան մէջ՝ քանզի իր յօրինումներուն (համեմատական) արդիականութիւնը անհամատեղելի է սփիւռքեան յաւերժ աւանդապաշտութեան հետ, իսկ Արեւմուտքի եւ Սփիւռքի անտեսումով ալ Հայաստան հետաքրքրուած պիտի չըլլար կենդանացնել իրմէ հեռու անծանօթ մը, Օննիկ պիտի մնար լոկ հանրագիտարանի բառայօդուածի առարկայ: Ասիկա ըսի՝ ի միջի այլոց, քանի որ դուրս է նիւթէս: Նիւթիս հետ կապուած է այն հանգամանքը՝ որ Օննիկ նախ եւ առաջ եղած է երաժիշտ, եւ չէ արձանագրուած որ արտայայտած ըլլայ փիլիսոփայական-գեղագիտական հայեացքներ, ի տարբերութիւն Շահանին, որուն գեղագիտական-գաղափարական մտախոհութիւնները բաւական լայնութեամբ արձանագրուած եւ հրատարակուած են հատորներով: Շահանն է որ 1940-1941 թուականներուն Երուսաղէմի մէջ դասախօսած է պարի մասին, որ սղագրուած է ունկնդիրի մը կողմէ: Վերջապէս, ինչպէս ըսինք, ինքն էր Պէրպէրեան Վարժարանի Պարախումբին պարադիրը: Հետեւաբար, յղումներս պիտի ըլլան Շահանի անունով:

Շահան Պէրպէրեան կ'ընդունի՝ որ արուեստները «հրճուանք»-ի աղբիւրներ են, իսկ այդ հրճուանքը կը նկարագրէ ըլլալ «անխառն ու վերին», այսինքն՝ հրճուանքը ինքը ունի բարձր որակ: Բայց բաւարար չէ հրճուանքը՝ որքան ալ վեհ ըլլայ ան: Արուեստները «բարոյական տեսակէտով գերազնուացման դպրոց մը կը կազմեն», եւ այդ բարոյականին հասնելու համար կարեւոր է անոնց մէջ գտնել բան մը, գաղափար մը: Պարը՝ այդ անխառն ու վերին հրճուանքներէն է, եւ

Շահանի իւրաքանչիւր պարադրութիւն ունի իր իմաստը՝ վերցուած Թէքէեանէն, Սիամանթոյէն, Կոստան Զարեանէն կամ Պղատոնէն, այլեւ իր իսկ սեփական միտքերէն:

Յայտագիր-ծրագիրին մէջ, Գաhիրէի Պէրպէրեան Վարժարանի կրթութիւնը կը բաժնուի երեք մասի՝ ֆիզիքական, իմացական եւ բարոյական:

Բարոյական կրթութիւնը հայ երիտասարդի կոփումն է իբրեւ մարդ (*նախ եւ առաջ* իբրեւ մարդ).

Պէրպէրեան Վարժարանի վերջնական նպատակը այսպէս Հայ Ազգին համար հասցնել է շիտակ եւ մաքուր նկարագրի, ազնիւ անձնաւորութեան, իրական ու կորովի կամքի տէր Հայ երիտասարդներ: Բարոյական կրթութիւնը Տնօրէնութեան վերջին եւ ամէնաէական հոգը կը կազմէ հետեւաբար, ֆիզիքական եւ իմացական կրթութիւններն ըմբռնելով անոր առաջնորդող, անոր յանգող ճամբաներ[58]:

Բարոյական կրթութեան կարեւոր մասը կը կազմեն գեղարուեստները: Անոնք են որ կ'ազնուացնեն մարդը.

Գեղարուեստները պիտի կատարելագործեն այս կրթութիւնը: Անոնք արդարեւ կը վարժեցնեն մարդը տեսնալու իրերուն բարձրագոյն ու իսկական կերպարանքը. կը վարժեցնեն մարդը ինքզինքը իր ազնուագոյն ու խորագոյն ձեւին մէջ արտայայտելու: Ասով անոնք մարդոց տուած անխառն ու վերին հրճուանքէն զատ, բարոյական տեսակէտով գերազնուացման դպրոց մը կը կազմեն. որովհետեւ գեղարուեստից ճաշակին հասած մէկը հետզհետէ նուազ պիտի հանդուրժէ վարքի տգեղութեան ու հետզհետէ աւելի պիտի փնտռէ արարքներու գեղեցկութիւնը որ բարձր բարոյականն է: Ահա ինչո՛ւ իր Հիմնադրին [Ռէթէոս Պէրպէրեանի, Հ.Ա.] *աւանդութեամբը Պէրպէրեան Վարժարանը միշտ առաջնակարգ կարեւորութիւն մը տուած է գեղարուեստական կրթութեան*[59]:

Եւ այս գեղարուեստներէն մէկն է պարը.

Երգել, ու ազնուական շարժումներուն վարժուիլ այդ երգովը ներշնչելով շարժող մարմինը. երաժշտութեան եւ անոր կապուած պարի - Տալքռոզեան ու Հայկական պարի - դասերը կը ձգտին այս շնորհներով օժտել տղաքը: Վարժարանը կ'ունենայ իր երգչախումբը եւ պարախումբը[60]:

Պէրպէրեան երգն ու պարը կը կապէ իրարու: Ժաք-Տալքռոզի կշռութականութիւնը (Rythmique Jaques-Dalcroze - Dalcroze eurhythmics) երաժշտական դաստիարակութեան շատ յայտնի մեթոտ մըն է: Մարմնական կշռութաւոր շարժում՝ արտայայտելու համար երաժըշտական կշռոյթն ու կառուցուածքը, ինչպէս նաեւ արտայայտչամիջոցները: Իսկ ինչ բան է մարմնական մտածուած շարժումը՝ եթէ ոչ պար: Բայց այս մեթոտը տկաւին պարադրուած պար չէ եւ իր գերագոյն նպատակը երաժշտութիւնն է: Հետեւաբար, ոմանք ասիկա պար չեն նկատեր: Պէրպէրեան, ուրիշներու նման, Տալքռոզի մեթոտը կը նկատէ պար: Կախում ունի՝ թէ ամէն մարդ ինչպէս կը հասկնայ պարը, թէ մարմինի առօրեայ շարժումը իր զարգացումի որ կէտին կամ աստիճանին կ'ուզէ անուանել պար:

Պարին նուիրուած Երուսաղէմի 1940-1941 դասախօսութեան մէջ Շահան կը բացատրէ Տալքռոզի մեթոտի իր ըմբռնումը իբրեւ մարմնական ճարտարութեան տիրապետելու միջոց՝ մարմնական շարժումը համապատասխան դարձնելով երաժշտութեան.

Ճարտարութիւնը Պարին մէջ կը բաղկանայ նախ այն հոգեբնախօսական սովորոյթներէն՝ որոնցմով պարողը իր շարժումները ճշգրիտ համաժամանակութեամբ (synchronisme*ով*) *մը պիտի գիտնայ ձեւել Պարին ընկերացող երաժշտութեան վրայ - բան մը որուն համար լաւագոյն մեթոտը կարելի է համարել Տալքռոզի Կշռութական Մարզանքը -, կը բաղկանայ յետոյ այն ճկունութենէն, որով՝ ի հեճուկս կարծես Ծանրութեան Օրէնքին, որ մարմինը գետնին միշտ կը կապէ՝ Պարողը պիտի գիտնայ իրագործել պարէն պահանջուած բոլոր անդր-բնական շարժուձեւերը: Պարային ճարտարութեան այս երկրորդ երեսն է որ մշակուած է մանաւանդ Դասական Թատերապարի* (Ballet Classique) *դպրոցին մէջ: Բայց պէտք չէ մոռնալ որ ճարտարութեան, վարպետութեան դերը որքան ալ մեծ ըլլայ Պարարուեստին մէջ՝ միջոցի արժէք մը միայն կը ներկայացնէ, որուն կատարելութիւնը կրնայ զարմացնել զմեզ - ինչպէս աճպարարական սխրագործութիւնները - մինչ զայն գործածող ու անդրանցնող իրաւ Արուե՛ստը միայն պիտի կրնար հիացնել*[61]:

Այս պարբերութեան մէջ, մեթոտին համար Շահան գործածած է Տալքռոզի Կշռութական Մարզանք եզրոյթը: Արդարեւ, Գաhիրէի վարժարանի դասաւանդումի ընթացքին ի յայտ կու գայ «ռիթմիք պարը» («կշռութական» եւ «ռիթմիք» նոյն բառի հայերէնն ու ֆրանսերէնն են), ինչպէս Շահան անուանած է, որ վերագրումն է Տալքռոզին: Վարժարանի Բ. տարեշրջանի (1925-1926) տեղեկագիրին մէջ կը յիշատակուի կշռութաւոր-ռիթմիք պարը՝ իբրեւ մարդու ներաշխարհին ուղղուած եւ զայն զարգացնող բնագաւառ.

Ռիթմիք պարի պահը մեր ցանկութեան մէջ համատարած ազդեցութիւն ունեցող դաս մըն է: Տեսակ մը կեդրոնական դաս, որուն արձագանգը զգալի է տղուն հոգիին բոլոր ծալքերուն մէջ: Այն անհրաժեշտ կապը որ կը միացնէ հոգին մարմնական շարժումին, միջոց մը կուտայ շարժումին միջոցաւ դպչելու հոգիին եւ մանաւանդ շարժումին բարեկարգութեամբ բարեկարգելու հոգին: Ու կը խորհինք որ հոգեկան յառաջդիմութեան իբր միջոց կրցանք գործածել Ռիթմիք պարը[62]:

Ռիթմը՝ իբրեւ շարժումի մղիչ: 1925 Նոյեմբեր 8-ին, Պէրպէրեան Վարժարանի գրական հաւաքոյթին՝ նուիրուած Ռէթէոս Պէրպէրեանի, կը բանախօսէ Վահան Թէքէեան: Թէքէեանի բանախօսութիւնը Ռ. Պէրպէրեանի մասին միտք մը կ'ուզէ արտայայտել: Այդ միտքը Ռիթմն է: Շատ հաւանական է այդ հասկացողութիւնը բխեցուցած ըլլայ Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրուան Ռիթմիք Պարէն: Թէքէեանի ռիթմը այստեղ ֆիզիքական շարժումէն կը վերաճի մտաւոր բաբախումի: Դժբախտաբար, ձեռնարկին քննախօսը այնքան կարճ կը գրէ՝ որ դժուար է թափանցել Թէքէեանի գաղափարին խորքը, բայց ռիթմը իբրեւ Ռ. Պէրպէրեանի կենսագրութեան մեկնաբանութիւն կը ստանայ ուշագրաւ դարձըւածք.

Պ. Թէքէեան, յետոյ, համադրութիւն մը ընելու համար Ռ. Յ. Պէրպէրեանի ոգւոյն բազմադիմի արտայայտութիւններուն, ՌԻԹՄի գաղափարը ընտրեց:

Նոյն յստակ, ներզօր ու ներդաշնակ Ռիթմը, ըստ բանախօսին, ոգեւորած է արդարեւ ու բազմարդիւն եւ միանգամայն գեղեցիկ դարձուցած է Ռեթէոս Պէրպէրեանի անձը եւ գործը՝ դաստիարակութեան, գրականութեան այլազան կալուածներուն մէջ: Մեր անհատական եւ հաւաքական կեանքին մէջ դժբախտաբար յաճախ պակսող, սակայն յոյժ էական բարիք մը նկատեց բանախօսը Ռիթմը եւ հրաւիրեց աշակերտութիւնը իր մեծ վարպետին կեանքին ու գործին մէջ անոր գաղտնիքը սերտել եւ օրինակը սիրել[63]:

Վերը տեսանք՝ որ 1924-ի յայտագիր-ծրագիրին մէջ, իբրեւ դասաւանդումի առարկաներ նշուած են պարի երկու տեսակներ՝ Տալքռոզեան եւ հայկական պար, երկուքն ալ վերցուած նոյն բնաբանին տակ, իբրեւ

փոխլրացուցիչ ոլորտներ։

Երուսաղէմի դասախօսութեան մէջ Շահան Պէրպէրեան կը խօսի զգեստի մասին, որ կարեւոր է հասկնալու հայկական պարի իր համոզումներէն մէկը.

[Զգեստը] *իր յատուկ նկարագիրը կոչուած է մտցնելու գործին մէջ մ՛նաւանդ իր յառաջ բերած «գաղափարներու զուգորդութիւններով» - Յունական Պարեգօտը* (tunique) *կամ Հայկական Տարազը, օրինակ, ինքնին հոգեկան ամբողջ կլիմայ մը կ՚ոգեկոչեն դիտողին մէջ*[64]։

Այսինքն, Պէրպէրեան հայկական տարազը չի վերցներ իբրեւ ինքն իր մէջ սկսող-վերջացող երեւոյթ, այլ հոգեկան մթնոլորտ ստեղծող գործողութիւն, հեռու ազգային-հայապահպան ամենատարածուած սովորապաշտութիւններէն։

Ասոնցմէ պիտի բխեցնել տարազաւոր (հայկական եւ ոչ-հայկական) կշռութաւոր պարը, որ պիտի դառնայ Պէրպէրեանի գործադրած պարադրութիւններուն հիմքը։

Պարը նաեւ քանիցս դարձած է Պէրպէրեան Վարժարանի ընթացաւարտ կարգի աւարտական աշխատութիւններուն նիւթ.

- Սերովբէ Գույումճեան, *Պարը իբրեւ մեծ Արուեստ* (Զ. տարեշրջանի (1929-1930) ընթացաւարտ)[65]։
- Ալպէր Գարաճեան, *Պարային արուեստը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ* (Թ. տարեշրջանի (1932-1933) ընթացաւարտ)[66]։
- Արմէն Սարգիսեան, *Արարողական պարերը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ* (Ժ. տարեշրջանի (1933-1934) ընթացաւարտ)[67]։

Վերջապէս, Նաւասարդեան Օրը տեղի կ՚ունենար նաեւ մենապարի մրցում։

Տեղեակ չենք դասարաններուն մէջ ճշգրիտ ինչպէս կը կիրարկուէին Տալքռոզեանն ու հայկական պարը, եւ թէ ինչպէս անոնց իմաստները կը կապուէին։

Շնորհիւ մամուլին, սակայն, գիտենք Պէրպէրեան Վարժարանի Պարախումբին հանրային երեւումներն ու ելոյթները, որոնց բովանդակութիւնը, ինչպէս պիտի տեսնենք ստորեւ, իւրայատուկ կը մնայ եգիպտահայ գաղութի ողջ պատմութեան մէջ՝ մինչեւ այսօր, այնպէս ինչպէս իւրայատուկ կը մնան պարի նկատմամբ վերոյիշեալ մօտեցումները։

Եգիպտական յիշողութեան նուիրուած յօդուածաշարիս նիւթը տարազաւոր հայկական պարն է։ Պէրպէրեանէն անդին, առանց դժուարութեան կարելի եղաւ առանձնացնել այս ոլորտը։ Պէրպէրեանի պարազային՝ ասիկա պարզապէս անկարելի է, քանի որ իր մօտ թէ՛ գաղափարները եւ թէ՛ կիրարկութիւնները հիմնուած են շերտաւոր ու փոխլրացուցիչ իմաստներու վրայ, եւ որեւէ տարրի առանձնացումը պիտի բովանդազրկէ ամէն բան։

Պէրպէրեան Վարժարանի Պարախումբը, Շահան Պէրպէրեանի պարադրութեամբ, տասը տարեշրջան շարունակ հանրութեան ներկայացուց իր ձեռքբերումները։ Զանոնք կարելի է համախմբել ըստ նիւթերուն՝ մեծ մասը խորագրուած Պէրպէրեանի կողմէ։

Եկեսցէ

Արտասանութիւն Վահան Թէքէեանի *Եկեսցէ* բանաստեղծութեան, կշռութաւոր պար, յատուկ յօրինուած երաժշտութեամբ։ Կը ներկայացուի 1925 Ապրիլ 6-ին (Ա. տարեշրջան)՝ վարժարանի գրական եւ գեղարուեստական հանդէսին, եւ կը կրկնուի 1926 Փետրուար 27-ին (Բ. տարեշրջան)՝ վարժարանի Բ. տարեշրջանի երրորդ լսարանին։

Արեւ օրաթերթ.

Յետոյ վարժարանին պարախումբը ներկայացուց հետաքրքրական փորձ մը Արուեստներու համադրութեան։ Տիար Վահան Թէքէեանի Եկեսցէ վերնագրով անտիպ եւ գեղեցիկ մէկ բանաստեղծութիւնը արտասանուեցաւ Պ. Յ. Քէրէսթէճեանի կողմէ, որուն՝ խմբական արտասանութեամբ եւ plastique *համախումբ շարժումով կ՚ընկերանար պարախումբը, արտայայտելով բանաստեղծութիւնը ինչպէս եւ անոր համար մասնաւորապէս գրուած ու համընթաց՝ երաժշտութիւնը։ Հանդէսին այս վերջին թիւը իր բերած նորութեամբ գեղեցիկ յաջողութիւն մը եղաւ եւ ներկաներու փափաքով կրկնուեցաւ*[68]։

Արեւ օրաթերթ.

Վերջապէս աշակերտները, երկրորդ անգամ ըլլալով, բեմադրեցին խօսքի, կշռական շարժումներու եւ ձայնի արուեստներու համադրութիւն մը կատարուած Պ. Վ. Թէքէեանի Եկեսցէ խորագրով բանաստեղծութեան առթիւ. հոս ունկնդիրները խոր տպաւորութիւն մը զգացին աշակերտներու արտայայտիչ պարէն, արտասանող խումբին շեշտերէն եւ երաժշտութենէն[69]։

Լոյսը

Արտասանութիւն Դանիէլ Վարուժանի *Լոյսը* բանաստեղծութեան, որուն վերջաւորութիւնը՝ *սիրտըս սափորն է դատարկ / Ու ես կ՚երթամ դէպի աղբի՜ւրը Լոյսին*, բնաբանը կը հանդիսանայ պարախումբի յաջորդող ելոյթին՝ Շոփէնի 20-րդ *Նախերգանքի* (Prélude) երաժշտութեան վրայ։ Կը յաջորդէ պար Շոփէնի *Յաղթերգութեան* (՞) վրայ։ Կը կատարուի 1926 Ապրիլ 17-ին (Բ. տարեշրջան)՝ վարժարանի տարեշրջանի ամառնային չորրորդ լսարանին, 1927 Մարտ 6-ին (Գ. տարեշրջան)՝ վարժարանի սարքած գեղարուեստական ցերեկոյթին Թատրոն Էզպէքիէի մէջ, 1928 Դեկտեմբեր 28-ին (Ե. տարեշրջան)՝ տարեշրջանի երկրորդ հաւաքոյթին, եւ 1931 Մայիս 24-ին (Է. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ։

Արեւ օրաթերթ.

[*Պարախումբը*] *Շօբէնի* 20-*րդ փրէլիւթին շեշտերուն վրայ կազմեց շարժումներու խորհրդաւոր կառուցուածք մը*[70]։

Սիսակ Շալճեան.

Դանիէլ Վարուժանի Դէպի աղբիւրը լոյսին գեղեցկակերտ քերթուածէն յետոյ, զոր շատ գեղեցիկ կերպով արտասանեց ուսանող մը, պատմական տարազով, տեղի ունեցաւ պարային ներկայացում մը ուսանողներու կողմէն Շօբէնի 20րդ Սէնֆօնիին երաժշտութեամբ։ Նոյնպէս Շօբէնի երաժշտութեամբ աշակերտութիւնը պատկերացուց Յաղթերգութիւնը[71]։

Դարձեալ Սիսակ Շալճեան.

Ուսանող մը խորունկ ներշնչումով արտասանեց անմահն Վարուժանի Դէպի աղբիւրի լոյսին հոյակապ քերթուածը, հռովմէական տարազով, որուն ընկերացաւ պարային ներկայացում մը, Շօբէնի 20րդ նախերգանքին (սէնֆօնի) երաժշտութեամբ։ Հանդէսը փակուեցաւ Շօբէնի Յաղթերգութեամբ որուն ընկերացաւ նոյնպէս պարային ներկայացում մը։ Աւելորդ բան եղած պիտի ըլլար աշակերտութեան կարգապահութեան, ինքնագիտակցութեան եւ պարային ներկայացմանց առիթով ցոյց տուած ճկունութեան եւ հասկացողութեան մասին ծանրանալը[72]։

Արեւ օրաթերթ.

Հաւաքոյթը վերջացաւ պարախումբին ցուցադրած մէկ պարովը որուն տպաւորիչ խորհուրդը կը բացատրէին Շօբէնի մէկ նախերգանքին երաժշտութիւնը եւ Վարուժանի Լոյսը բանաստեղծութիւնը[73]։

Արեւ օրաթերթ.

Ի վերջոյ, շէնքին ճակատէն կախուող ելեքտրական մեծ

լամբարի մը լոյսը կը գծագրէ հորիզոնին վրայ մաս առ մաս կանգնումը չորս մեծ, միացեալ սիւներու, որոնք պարտէզին մէջտեղ կը կազմեն անդաստակի մը շրջափակը: Անոնց առջեւ կը տրուի նախ Լոյսը, պարադրեալ քերթուած Շօբէնի[74]:

Վարդանանց խորհուրդ

Արտասանութիւն Թէքէեանի *Նախերգանքին*, որուն կը յաջորդէ վարժարանի պարախումբի *Վարդանանց խորհուրդը* ներկայացումը կազմուած չորս մասերէ՝ «Վարդանի ճառը», «Հերոսամարտը», «Վարդանի մահը» եւ «Վարդանի անմահութիւնը», լարային գործիքներու եւ դաշնակի համար երաժշտութիւնը Օննիկ Պէրպէրեանի, նուագախումբի բացակայութեան՝ միայն դաշնակ կամ երգեհոն:

Կը ներկայացուի 1928 Փետրուար 15-ին (Դ. տարեշրջան)՝ տարեշրջանի 2-րդ գրական-գեղարուեստական հաւաքոյթին, 1928 Մայիս 27-ին (Դ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, 1929 Մարտ 10-ին (Ե. տարեշրջան)՝ Քիւրսալ Սրահի վարժարանի գեղարուեստական ցերեկոյթին, 1930 Մարտ 2-ին (Զ. տարեշրջան)՝ տարեշրջանի երրորդ լսարանին, 1931 Փետրուար 15-ին (Է. տարեշրջան)՝ վարժարանի երրորդ գրական-գեղարուեստական հանդէսին, 1933 Փետրուար 25-ին (Թ. տարեշրջան)՝ վարժարանի գրական հաւաքոյթին, եւ 1934 Փետրուար 11-ին (Ժ. տարեշրջան)՝ վարժարանի Վարդանանց տօնախմբութեան:

Քերովբէ Կոստանդեան.

Յետոյ վարժարանին պարախումբը տպաւորիչ կերպով զէն ու զրահուած, մուտք գործեց եւ ներկայացուց Շահան Պէրպէրեանի մէկ պարային խորհուրդը՝ նուիրուած Սրբոց Վարդանանց յիշատակին: Խորհուրդին երաժշտութիւնը, ուր հզօր շունչ մը կ'անցնէր, յօրինուածքն էր Օննիկ Պէրպէրեանի եւ նուագուեցաւ մեծ, ուքքսիթուալ արտայայտութեամբ՝ Մաէսթրօ Քառօի կողմէ: Այս գործը որ մեզ կը բուժէր Վարդանանց սովորական տափակ ներկայացումներէն, կը գիտնար ինքնատիպ կերպով արտայայտել Վարդանի մահէն յառնող Հայ Հաւատքի անմահութիւնը[75]:

Արեւ օրաթերթ.

Երկրորդ անգամ բեմ եկաւ պարախումբը՝ ներկայացնելու Վարդանանց Խորհուրդը: Պարողներէն մին յառաջանալով Վ. Թէքէեանի ազգային-կրօնական ներշնչումով գրուած Նախերգանքը արտասանեց, որմէ վերջ դաշնակը կուտար Օ. Ռ. Պէրպէրեանի պարագրական եւ կրօնազգած երաժշտութեան ինքնատիպ նօթերը: Ու սկսաւ գեղեցիկ պարը Շ. Ռ. Պէրպէրեանի, հետզհետէ մեր աչքին առջեւ գործադրուեցաւ հոյակապ գործողութիւն մը որ ամբողջ խորհուրդ մըն էր, պատկերացնող Վարդանանց ազգային սխրագործութիւնը[76]:

Միտք ու մկան ամսաթերթ.

Տեղի ունեցան երգեր, արտասանութիւններ ու ապա Վարդանանց Խորհուրդը ներկայացնող պարը ընկերացած երաժշտութեան ու գունազարդուած լոյսերով, գեղագիտական կատարեալ վայելք մը ընծայեց հոգիներուն[77]:

Արեւ օրաթերթ.

Նուագահանդէսին քլուն, կամ զոյգ ոսկեայ «գամ»երն էին՝ ժամերի իմաստը եւ Խորհուրդ Սրբոց Վարդանանց քերթուածներուն վրայ, Պ. Օ. Պէրպէրեանի հեղինակած երաժշտութեամբ Պ. Շ. Պէրպէրեանի բեմադրած խմբական պարերը: Երաժշտութիւնը՝ մեծ երաժշտութեան ինքնին ամբողջ նմոյշներ, եւ պարերը՝ առանձին բանաստեղծութիւններ, նուագին եւ քերթուածներուն հետ, որոնք վարիչին խորունկ հոգեպաշտութիւնը կը թարգմանեն ճշգրիտ ու լայն ձեւապաշտութեան մը մէջ: Աշակերտական պարախումբը, վարակուած ինքն ալ այդ պաշտումով, խորհուրդներուն բերաւ իր թարմ գիտակցութիւնն ու նուրբ շնորհը[78]:

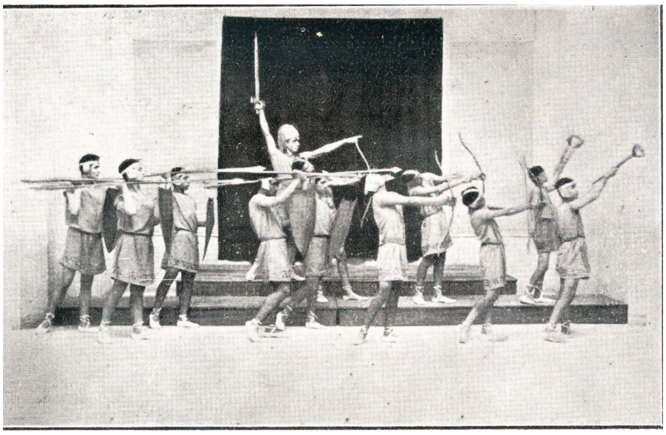

Վարդանանց խորհուրդ
Պէրպէրեան Վարժարանի Պարախումբ
27 Մայիս 1928, Պէրպէրեան Վարժարանի մարզադաշտ, Նաւասարդեան Օր
(Պէրպէրեան Վարժարան, 1928-1929 Ե. տարեշրջան, Համառօտ յայտագիր)
Լուսանկարը կարելի է գտնել նաեւ՝ Յակոբ Օշական,
Երբ մեռնիլ գիտենք. Վարդանանք, ***երեք արար,***
Երուսաղէմ, 1944, էջ 75

Քերովբէ Կոստանդեան.

Ի վերջոյ վարժարանին պարախումբը ներկայացուց Վարդանանց խորհուրդը: Չորս դրուագներ, Վարդանի ճառը, Հերոսամարտը, Վարդանի մահը եւ անմահութիւնը յաջորդեցին իրարու, փոխանցուելով բանաստեղծութեան, գոյներու, պարի եւ երաժշտութեան ստեղծագործութեամբ բարձրագոյն իրականութեան մը ոլորտին մէջ: Խորհուրդին նախերգանքը որ Վահան Թէքէեանի բանաստեղծութիւնն է արտասանեց Ա. Գարաճեան, դիւցազնական ներդաշնակութեան շեշտը երեւան բերելով հոն[79]:

Արեւ օրաթերթ.

Շատ տպաւորիչ եղաւ մանաւանդ Պէրպէրեան սաներու կողմէ ներկայացուած Վարդանանց Խորհուրդին կենդանի պատկերը, որուն մէջ զայն ներկայացնողները կրցան արդարեւ դնել կենդանութիւն, զգացում եւ գիտակցութիւն:

Երգեհոնով կ'ընկերանար Մ. Ջէրնիավսքի[80]:

Արեւ օրաթերթ.

Ապա վարժարանին պարախումբը ներկայացուց Վարդանանց խորհուրդը, դաշնակի ընկերակցութեամբ Բրօֆ. Ջէռնիէվսքիի: Այս խորհուրդը կ'արտայայտէ Վարդանանց դիւցազնամարտին այլափոխումը գաղափարի յաղթանակին, այն թեւաւոր յաղթանակին որ ժամանակներու մէջէն վեր կը հանէ հայութիւնը, որուն շունչէն ծնաւ ան:

Պէրպէրեան Վարժարանի պարախումբը ներշնչեալ երաժշտութեան մը շեշտերուն եղաւ արձագանգը կարգաւոր շարժումներով որոնք կը փառաբանէին Հայութեան զէնքին էն մեծ դրուագը[81]:

Նոր հովիւ

Խմբական արտասանութիւն Վահան Թէքէեանի *Նոր հովիւ* բանաստեղծութեան, պարախումբի մասնակցութեամբ, Օննիկ Պէրպէրեանի հեղինակած դաշնակի երաժշտութեամբ: Բաղկացած է երեք մասէ՝ «Լքուած հօտը», «Մենութիւն եւ ներշնչում» եւ «Փրկութիւն»:

Կը ներկայացուի 1925 Մայիս 31-ին (Ա. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, 1926 Մայիս 30-ին (Բ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր

վարժարանի մարզադաշտին վրայ, 1927 Մայիս 29-ին (Գ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, 1928 Մարտ 31-ին (Դ. տարեշրջան)՝ վարժարանի հրապարակային 3-րդ գրական-գեղարուեստական հանդէսին, 1929 Դեկտեմբեր 29-ին (Զ. տարեշրջան)՝ տարեշրջանի երկրորդ հրապարակային հաւաքոյթին, եւ 1931 Դեկտեմբեր 27-ին (Ը. տարեշրջան)՝ տարեշրջանի երկրորդ գրական-գեղարուեստական հանդէսին։

Արեւ օրաթերթ.

Հանդէսին մարզական բաժինը աւարտած էր երբ սկսան Ռիթմիք խաղերը, որ մեզ համար գեղեցիկ նորութիւն մըն էին եւ պահ մը վայելեցին միսթիք վեհութիւնը դիցաբանական օրերու։ Բանաստեղծութիւնն է որ կ՚արտայայտուի արտասանութեամբ եւ երաժշտութեամբ։ Չափական շարժումով առինքնող տպաւորութեամբ մը, հոլաթեւ ու ջղապարիկ պատանիներու կողմէ, զգեստաւորուած եւ սպառազինուած դիցաբանական շրջանի տարազով ու զէնքերով, ու այդ պահուն աւելի եւս ճանչցանք զգայնութիւնը դիւցազներգակ եւ քնարերգակ մեր երկու տաղանդաւոր բանաստեղծներուն, ողբացեալ Սիամանթօյի եւ Վ. Թէքէեանի, իրենց քանի մը քերթուածներուն մէջ[82]։

Արեւ օրաթերթ.

Երկրորդ բիՀս մը, զոր պարախումբը կը ներկայացնէ կը կոչուի Նոր Հովիւ, նոր խորհուրդ մը Պ. Վահան Թէքէեանէ – պիտի կրնայինք ըսել՝ երեք արար – ա) Հօտը լքուած է, երաժշտութիւն, խօսք եւ ձեւ կ՚ըսեն ասիկա. բ) մէկը կը բարձրանայ եւ կ՚առանձնանայ. կը տեսնենք եւ կ՚ըմբռնենք որ կը ներշնչուի. գ) Նոր Հովիւը կու գայ նոր պատգամներ բերելով իր հօտին եւ զայն տանելու նոր կեանքի մը։ Ամբողջը հիանալի է. պարտէզին բացօդեայ բազմութիւնը կը հետեւի խաղին, բացարձակ լռութեան մէջ[83]։

Արեւ օրաթերթ.

Երկրորդը յատկացուած է համանուագ արուեստի այն նոր եւ կենդանի բեմադրութեան զոր մեր մէջ մտցնողն է Պ. Շահան Պէրպէրեան եւ որուն երեք բաղկացուցիչ արուեստներն են բանաստեղծութիւնը, երաժշտութիւնը եւ պարը։ Քերթուածներու վրայ, որոնք Վ. Թէքէեանի Նոր Հովիւը եւ Սիամանթօյի Դիւցազնօրէնէն հատուած մըն են, Պ. Օննիկ Պէրպէրեան, իր երգահանի ինքնատիպ տաղանդով դրած է դաշնակի ուժեղ եւ արտայայտիչ թարգմանութիւններ, մինչ Պ. Շահան Պէրպէրեան յղացած է համապատասխան ձեւերը, քայլերն ու շարժումները պարախումբին, որ յունօ-հռովմէական հին պարախումբերու պէս պատմուճանուած եւ կօշկուած, կ՚արտաքնացնէ՝ կը պատկերէ եւ կը շարժէ քերթուածը զոր ուրիշ խումբ մը ահա՛ կ՚արտասանէ մերթ միաբերան եւ մերթ իրմէ մէկուն բերնով միայն։ Տղոց ամբողջ կամքը, չափով եւ կշիռով դաշնաւորուած, իմաստի եւ շնորհի կը ձգտի՝ մին միւսին խառնուած, մին միւսէն բխող, ինչպէս բոլոր շարժումներն ալ արդէն, այնպէս անցած են իրարու մէջ՝ որ թէ՛ ամենքը միեւնոյն պատճառէն եւ թէ իրարմէ կարծես կը ծնին…։ Ազնուական, նուրբ ու խորին հմայք մը կ՚իշխէ հանդիսատեսներուն վրայ՝ ի տես եւ ի լուր այս ապրող, բազմաձեւ եւ բազմաշարժ քերթուածին, որ մասնակցողներուն ամբողջութիւնն է ինքնին եւ որուն դիւրասահ ընթացքին ներքեւ կը գուշակուի երկար համբերատար ճիգը որ պէտք եղած է ձեռք բերելու համար[84]։

Սիսակ Շալճեան.

Համադրական բաժինը, որ բոլորովին նորութիւն մըն է Եգիպտոսի մէջ, ժողովրդային խանդավառութիւնը իր ծայրագոյն աստիճանին հասցուց։ Խումբ մը աշակերտներ (20է աւելի) դաշնակի ընկերակցութեամբ եւ նիւթին համապատասխան պարային ընթացքով, արտասանեցին մեր քնքոյշ բանաստեղծներէն Վահան Թէքէեանի Նոր Հովիւը, որ երեք մասէ կը բաղկանայ ա) Լքուած հօտը, բ) Մենութիւն եւ ներշնչում, գ) Փրկութիւն։ Արդէն օրը տարաժամած, երեկոյեան հանդարտօրէն իջնող խաւարին մէջ, պարտէզին մէկ կողմը հաւաքուած ուսանողներ երբ յուզումով եւ խանդավառութեամբ կ՚արտասանեն այս գեղեցիկ կտորը, աստղին դաշնակը, մերթ ուժգին մերթ հանդարտ, նուագողին ճկուն մատներուն տակ, թափ կուտայ հռոմէական տարազով պարողներուն շարժումներուն, որոնք կ՚արձանացնեն բանաստեղծին խօսքերն ու զգացումները, եւ որոնց ի տես հանդիսականները կը պոռթկան դղրդագին ծափարութիւններով[85]։

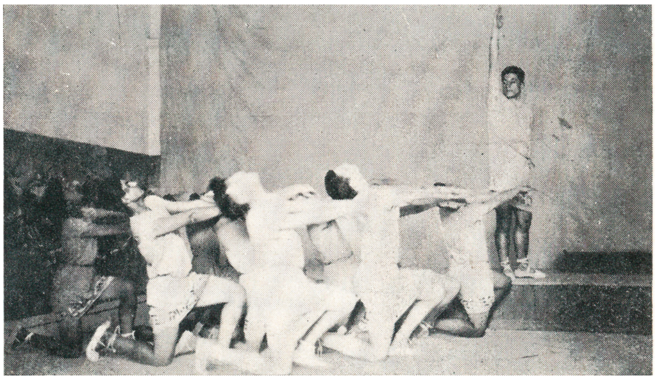

Նոր հովիւ *ռիթմական ներկայացում*
Պէրպէրեան Վարժարանի Պարախումբ
29 Մայիս 1927, Պէրպէրեան Վարժարանի մարզադաշտ, Նաւասարդեան Օր
(Պէրպէրեան Վարժարան, 1927-1928 Դ. տարեշրջան, Համառօտ յայտագիր)

Քերովբէ Կոստանդեան.

Վարժարանին պարախումբը սրահ մուտ գործեց՝ պարելու համար Շ. Ռ. Պէրպէրեանի պարադրած Նոր Հովիւը։ Առաջին անգամը չէ որ պատեհութիւնը կ՚ունենանք ներկայ գտնուելու այս գեղարուեստական նորութեան, որուն մէջ կը միանան երաժշտութիւնը, բանաստեղծութիւնը եւ պարը, ու այսպէսով գործողութիւնը միաժամանակ կ՚ունենայ երեք տիմանսիօններ ուր իրականութեան գեղեցկացումը կը զարգանայ միանգամայն երեք կարգերով։ Քերթուածը, որ Վահան Թէքէեանի ուժեղ գործն է, կը ներկայացնէ նախ հաւաքական թշուառութիւնը ժողովուրդի մը որ մեղանչած եւ մոլորած է. բայց մարդ մը, ահա, ամբոխէն կը զատուի. նոր մարդ մըն է ան որ նոր Հովիւ մը ըլլալու սահմանուած է։ Կ՚առանձնանայ, կը բարձրանայ եւ Աստուծոյ կը մօտենայ։ Այդ հայեցողութեան մէջ նոր օրէնքները կը յայտնուին իրեն եւ նոր Հովիւն է որ կը վերադառնայ ժողովուրդին՝ ձեռք առնելու համար անոր ճակատագիրը։ Գունաւոր լոյսերու ռիթմ մը այս անգամ կ՚ընկերանար ամբողջութեան, անոր մէջ իր շեշտը աւելցնելով։ Այս Խորհուրդին երաժշտութիւնը, որ Օ. Ռ. Պէրպէրեանի գործն է, սքանչելի թուշէով մը եւ բարձր հասկացողութեամբ նուագուեցաւ դաշնակի վրայ՝ քաղաքիս դաշնակի լաւագոյն ուսուցիչներէն Բրօֆ. Վալէնթինօյի կողմէ[86]։

Արեւ օրաթերթ.

Վարժարանին պարախումբը, բանախօսութենէն յետոյ, գործադրեց Նոր Հովիւ խորհուրդը որ ընկերական կեանքի վերընձիւղման յոյսը կ՚երգէ։ Նոր Հովիւի բանաստեղծութիւնը Պ. Վահան Թէքէեանի կորովի մէկ ներշնչումն է որ ամբողջովին մարմնացաւ արտասանող խումբին շեշտերուն մէջ։ Պարախումբը իր այս տարուան առաջին արտայայտութիւնն էր որ կը կատարէր, տալով յուզումին շարժական յոյժ ներդաշնակ խորհրդանշում մը որուն յատկանշական ազնուականութիւնը նորօրինակ գործն

է Պ. Շ. Պէրպէրեանի: Դաշնակի դժուար երաժշտութիւնը զարկաւ քաղաքիս լաւագոյն դաշնակահարներէն Մաէսթրօ Վ. Քառօ[87]:

Արեւ օրաթերթ.

Կարճ դադարէ մը վերջ պարախումբը եկաւ վերջապէս ներկայացնելու Նոր Հովիւ, դաշնակի ընկերակցութեամբ Բրօֆ. Չէռնիավսքիի: Նոր Հովիւին նիւթը փրկութիւնն է ազգի մը երբ ան կը հետեւի իր ներշնչեալ առաջնորդին: Պ. Վ. Թէքքեան գրած է այս պար-տռամին բանաստեղծութիւնը որ արտասանուեցաւ խմբական ձեւով, մինչ պարախումբը տռամը կ'այլափոխէր շարժական արժէքներու գեղեցկութեան մը եւ երաժշտութիւնը իր նիւթեղէնով կը վերաշինէր համեմատութեանց համաչափ նոր համադրութիւն մը[88]:

(Շար. 2)

Հ. Ա.

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

57. *Պէրպէրեան Վարժարան գիշերօթիկ եւ ցերեկեայ. յայտագիր-ծրագիր*, Գահիրէ, 1924:
58. Անդ, էջ 13:
59. Անդ, էջ 15-16:
60. Անդ, էջ 16-17:
61. Շահան Ռ. Պէրպէրեան, «Թ. եւ Ժ. դասախօսութիւններ. Պարը», *Գեղագիտութիւն եւ գեղարուեստ*, հաւաքեց եւ խմբագրեց՝ Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան, Պէյրութ, 1975, էջ 43:
62. «Պէրպէրեան Վարժարանի տեղեկագիրը 1925-1926 տարեշրջանի», *Արեւ*, 25 Յունիս 1926, ԺԲ. տարի, թիւ 2234, էջ 2:
63. Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Հիմնադրին օրը Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Արեւ*, 13 Նոյեմբեր 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 2046, էջ 2:
64. Շահան Ռ. Պէրպէրեան, նշ. աշխ.ը, էջ 43:
65. «Պէրպէրեան Վարժարան», *Արեւ*, 13 Յունիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3456, էջ 2:
66. «Պէրպէրեան Վարժարան. ընթացաւարտ կարգի աւարտական գործերը», *Արեւ*, 16 Յունիս 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4384, էջ 3:
67. Տնօրէնութիւն, «Պէրպէրեան Վարժարան», *Արեւ*, 8 Յունիս 1934, ԺԹ. տարի, թիւ 4685, էջ 3: Արտաշէս Հ. Գարտաշեան, նշ. աշխ.ը, էջ 527-528:
68. «Հանդէս մը Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Արեւ*, 8 Ապրիլ 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 1862, էջ 2:
69. Ներկայ մը, «Պէրպէրեան Վարժարան», *Արեւ*, 6 Մարտ 1926, ԺԲ. տարի, թիւ 2141, էջ 2:
70. «Պէրպէրեան Վարժարան», *Արեւ*, 23 Ապրիլ 1926, ԺԲ. տարի, թիւ 2181, էջ 2:
71. Ս[իսակ] Շ[ալճեան], «Պէրպէրեան Վարժարանի գեղարուեստական հաւաքոյթը», *Արեւ*, 11 Մարտ 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 2453, էջ 2:
72. Ս. Շալճեան, «Պէրպէրեան Վարժարանի գեղարուեստական ցերեկոյթը», *Արաքս*, 13 Մարտ 1927, Բ. տարի, թիւ 8 (41), էջ 4:
73. «Արուեստին քննադատութիւնը. բանախօսութիւն Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Արեւ*, 5 Յունուար 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 3016, էջ 2:
74. «Դպրոցական հանդէսներ. Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 29 Մայիս 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 3751, էջ 2:
75. Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Գրական հանդէս Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ նորաշէն եկեղեցւոյ օծման առթիւ», *Արեւ*, 23 Փետրուար 1928, ԺԴ. տարի, թիւ 2748, էջ 2:
76. Ներկայ մը, «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 7 Յունիս 1928, ԺԵ. տարի, թիւ 2836, էջ 2:
77. «Դպրոցական քրոնիկ», *Միտք ու մկան*, Փետրուար 1929, Ա. տարի, թիւ 3, էջ 16:
78. Ա., «Պէրպէրեան նուագահանդէսը», *Արեւ*, 16 Մարտ 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 3075, էջ 2:
79. Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Վարդանանց հանդիսութիւնը Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Արեւ*, 19 Փետրուար 1931, ԺԶ. տարի, թիւ 3668, էջ 2: «Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 13 Փետրուար 1931, ԺԶ. տարի, թիւ 3663, էջ 2: *Արեւ*, 14 Փետրուար 1931, ԺԶ. տարի, 3664, էջ 3:
80. «Վարդանանց տօնը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 28 Փետրուար 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4293, էջ 3:
81. Ներկայ, «Վարդանանց տօնը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 16 Փետրուար 1934, ԺԸ. տարի, թիւ 4581, էջ 3:
82. «Նաւասարդեան Օր Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 2 Յունիս 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 1906, էջ 2:
83. «Պէրպէրեան Վարժարանին Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 11 Յունիս 1926, ԺԲ. տարի, թիւ 2223, էջ 2:
84. «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 7 Յունիս 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 2526, էջ 2:
85. Ս. Շալճեան, «Նաւասարդեան տօները Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արաքս*, 11 Յունիս 1927, Բ. տարի, թիւ 16 (49), էջ 1-2:
86. Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Շքեղ հանդէս մը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 14 Ապրիլ 1928, ԺԴ. տարի, թիւ 2791, էջ 2:
87. Ներկայ մը, «Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 7 Յունուար 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3323, էջ 2:
88. Ներկայ մը, «Նոր տարւոյ տօնը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 8 Յունուար 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 3940, էջ 2:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Շաբաթ, Մայիս 9-ին բացումը կատարուեցաւ Վենետիկի Երկամեակի (La Biennale di Venezia) 61-րդ Միջազգային Արուեստի Ցուցահանդէսին, որ պիտի շարունակուի մինչեւ Նոյեմբեր 22: Եգիպտական տաղաւարը, Եգիպտոսի Մշակոյթի Նախարարութեան հրաւէրով, ներկայացուց Արմէն Ակոբ - Armen Agop (Արմէն Յակոբ Կոպոյեան), որուն խորագիրն է՝ *Լռութեան թեւը. շօշափելիին եւ անշօշափելիին միջեւ* (The Wing of Silence: Between the Tangible and the Intangible):

Ակոբ ծնած է 1969-ին, Գահիրէ: Հելուանի Համալսարանի Գեղարուեստի Բաժանմունքի շրջանաւարտ, արժանացած է հռչակաւոր Հռոմի Մրցանակին (Prix de Rome): Այժմ հաստատուած է Իտալիոյ Փիեթրազանթա քաղաքը:

Ցուցադրութիւնը կը բաղկանայ հինգ կոթողային կրանիթէ քանդակներէ եւ երկու գեղանկարներէ: Ակոբ նաեւ իր ցուցահանդէսի համադրողն (curator) է:

Բացումի արարողութեան խօսք կ'առնէ Ակոբ, կոչ ուղղելով ընդհանրական արժէքներու յաղթանակին՝ ընդդէմ ցեղի, կրօնքի եւ ազգայնականութեան բաժանումներուն: «Եգիպտոսը աշխարհին կ'առաջարկէ կայուն մոտել՝ դիմակայելու համար այսօրուան համաշխարհային մարտահրաւէրները», աւելցուց ան:

Խօսք կ'առնէ Եգիպտոսի ընդհանուր հիւպատոս Ուալիտ Օսման՝ գովելով Ակոբի գործը իբրեւ հին եգիպտական յաւերժական ոգիի եւ ժամանակակից արտա-

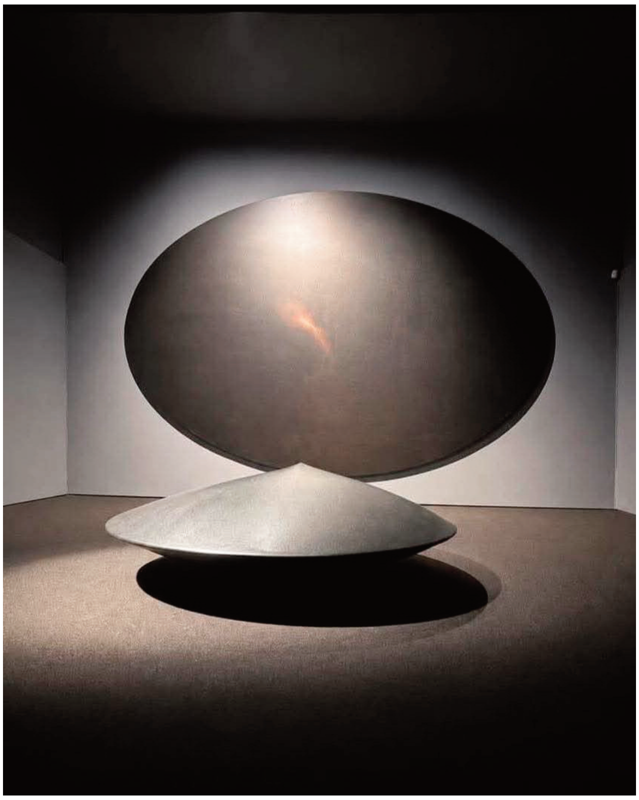

Վենետիկի Երկամեակ
Լուսեան Տաղաւար, ***գործ՝ Արմէն Ակոբ***

յայտչական լեզուի բացառիկ միաձուլում: Ելոյթ կ'ունենայ նաեւ Հռոմի Արուեստի Եգիպտական Կաճառի տնօրէնուհի Ռաշա Սալէհ:

Փոխանակ դիտորդներուն առաջարկելու նկարներուն նկատմամբ սպառողական մօտեցում, Ակոբ կը հրաւիրէ կանգ առնել, դիտել եւ ըմբռնել ժամանակակից կեանքի աննշմարելին: Կ'արտայայտէ լռութիւն, հանդարտութիւն, դանդաղութիւն եւ զգայական գիտակցութիւն:

Պատասխանելով առցանց *Africans Column*-ի հարցումներուն, Ակոբ կը բնորոշէ ցուցահանդէսի նկատմամբ իր գաղափարը.

«Մենք ասիկա կ'անուանենք տեսողական արուեստ, բայց ինծի համար ամէն բան անտեսանելիի մասին է: Մենք չենք կրնար անտեսանելին ընկալել աղմուկի եւ մտացրութեան մէջ: Լռութիւնը կ'օգնէ մեզի միաւորուիլ ինքզինքի թագուն մասի եւ գործի հետ: Հետեւաբար, համադրողական կողմը ինծի թոյլ տուաւ կարգադրել այն պայմանները, զորս ես կը նկատեմ դիտորդներուն համար լաւագոյնը՝ կապուելու համար գործին եւ իրենք իրենց հետ: Ասոնք նոյն պայմաններն են՝ որոնց կը ձգտիմ արուեստի գործով զբաղելու ժամանակ:

«Յոյսով եմ այս միջավայրը առիթ կու տայ դիտողին նախ եւ առաջ հանդիպում ունենալ ինքն իր հետ: Որպէսզի արուեստը սնուցանէ մեր ներաշխարհը, մենք պէտք է նաեւ պատրաստ ու պատրաստուած ըլլանք՝ կարողանալու համար մեր ճանապարհները բանալ մեզի համար»:

- Հինգշաբթի, Մայիս 28-ին, Հելիոպոլսոյ Կոկանեան Սրահին մէջ սկսան հիփ-հոփ պարի դասընթացքները:

- Կիրակի, Մայիս 31-ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ մատուցուեցաւ Պատարագ, որուն ընթացքին կատարուեցաւ հանրապետական մաղթանք 1918 Մայիս 28-ին Հայաստանի առաջին հանրապետութեան հռչակումին: Պատարագէն ետք տեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան կարգ Սարդարապատի նահատակներուն յիշատակին:

=============================
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ
=============================

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
Սերկէյ Քանեւ, «Մօրուքէն» բռնելով. *The Insider* կը բացայայտէ Ռուսաստանի կողմէ Հայաստան ղրկուած ԱԴԾ-ի, ԳՀՎ-ի եւ ԱՀԾ-ի գործակալները՝ վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանին վար առնելու համար 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Ժիրայր Փալամուտեան. նկարիչը որ սիրեց արուեստը (շար. 3) 5

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ
Հ. Ա., Համառօտ ակնարկ հայկական տարազով պարի եգիպտահայ պատմութեան վրայ (Զանգեզուր Պարախումբի վերջին ելոյթին առիթով) (շար. 2) 10

Եգիպտահայ լուրեր 15

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 18 ՅՈՒՆԻՍ 2026

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2020

ԶԱՀԱԿԻՐ

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻՒ 2020 — ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 18 ՅՈՒՆԻՍ 2026

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐԴԻՒՆՔ

Յունիս 7-ին կայացան Հայաստանի խորհրդարանական ընտրութիւնները, որոնց վերջնական արդիւնքները հրապարակուեցան Յունիս 14-ին.

1. Քաղաքացիական Պայմանագիր Կուսակցութիւն՝ Նիկոլ Փաշինեան, 49,7456%, 64 աթոռ։

2. Ուժեղ Հայաստան Դաշինք (Ուժեղ Հայաստան Կուսակցութիւն, Նոր Դարաշրջան Կուսակցութիւն եւ Միաւորուած Հայեր Կուսակցութիւն)՝ Սամուէլ Կարապետեան, 23,2710%, 29 աթոռ։

3. Հայաստան Դաշինք (Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւն եւ Առաջ Առաջակենտրոն Կուսակցութիւն)՝ Ռոբերտ Քոչարեան, 9,9231%, 12 աթոռ։

4. Բարգաւաճ Հայաստան Կուսակցութիւն՝ Գագիկ Ծառուկեան, 3,9893%։

5. Միասնութեան Թեւեր Կուսակցութիւն՝ Արման Թաթոյեան, 2,2954%։

6. Հայաստանի Շնորհապետական Կուսակցութիւն՝ Գուրգէն Սիմոնեան, 2,0972%։

7. Դեմոկրատիա Օրէնք Կարգապահութիւն Կուսակցութիւն՝ Վարդան Ղուկասեան (Դոզ), 1,7630%։

8. Նոր Ուժ Ռեֆորմիստական Կուսակցութիւն՝ Հայկ Մարութեան, 1,7488%։

9. Բոլորին Դէմ Եմ՝ Նինա Կարապետեանց, 1,4497%։

10. Հանրապետութիւն Կուսակցութիւն՝ Արամ Զ. Սարգսեան, 1,0819%։

11. Լուսաւոր Հայաստան Կուսակցութիւն՝ Էդմոն Մարուքեան, 0,5091%։

12. Յանուն Հանրապետութեան Ժողովրդավարութեան Պաշտպանութեան Դաշինք Կուսակցութիւն՝ Արման Բաբաջանեան, 0,4623%։

13. Ազգային Ժողովրդավարական Բեւեռ Համահայկական Կուսակցութիւն՝ Վարուժան Աւետիսեան, 0,3751%։

14. Ժողովրդավարական Համախմբում Կուսակցութիւն՝ Սուրէն Պետրոսեան, 0,3606%։

15. Հայ Ազգային Կոնգրէս Կուսակցութիւն՝ Լեւոն Զուրաբեան, 0,2151%։

16. Քրիստոնեայ-Ժողովրդավարական Կուսակցութիւն՝ Լեւոն Շիրինեան, 0,1825%։

17. Քոչարի Ազգային Վերածնունդ եւ Ազգի Զարթօնք Կուսակցութիւն՝ Արտակ Սարգսեան, 0,1359%։

18. Ռեֆորմիստների Կուսակցութիւն՝ Վաղարշակ Յարութիւնեան, 0,0975%։

Ընտրութիւններուն մասնակցեցաւ 1,476,769 մարդ՝ գրանցուած ընտրողներուն 58.9%-ը։

Ըստ սահմանադրութեան, խորհրդարան կը մտնեն առնուազն 4% ստացողները։ Երկու կամ երեք կուսակցութիւններէ բաղկացած դաշինքներուն անհրաժեշտ է առնուազն 8%, չորս եւ աւելի կուսակցութիւններով դաշինքներուն՝ 10%։

Ասոր հիման վրայ, մուտք կը գործեն Քաղաքացիական Պայմանագիրը՝ իբրեւ իշխող կուսակցութիւն, Ուժեղ Հայաստան Դաշինք եւ Հայաստան Դաշինք՝ իբրեւ ընդդիմադիրներ։

Այս արդիւնքով, ՔՊ միանձնեայ պիտի ձեւաւորէ կառավարութիւնը եւ ընտրէ վարչապետը։ Միաժամանակ ան ապահոված կ'ըլլայ Ազգային Ժողովի պատգամաւորներու ընդհանուր թիւին 3/5 մեծամասնութիւնը, որ հնարաւորութիւն կու տայ ընդունիլ սահմանադրական օրէնքներ եւ ընտրել կարեւոր պաշտօնատար անձեր, բայց չ'ապահովեր պատգամաւորներու ընդհանուր թիւի 2/3-ը (կը պակսի 6 ձայն), հետեւաբար չունի Սահմանադրութեան փոփոխութիւններու իրաւասութիւն։

Նիկոլ Փաշինեան երրորդ անգամ ըլլալով կը դառնայ վարչապետ, երեք յաջորդական ժողովրդավարական ընտրութիւններու միջոցով՝ 2018, 2021 եւ 2026։

Նախորդ 2021-ի խորհրդարանական ընտրութիւններուն համեմատութեամբ, ՔՊ-ի արդիւնքը նուազած է

3,8%-ով (ստացած էր 53,91%)։ Քաղաքագիտութեան յայտնի դրոյթներէն է իշխելու զինը հասկացողութիւնը, որ կը սահմանէ պաշտօնավարող կառավարութիւններու քուէներու նուազումը յաջորդական ընտրութիւններու մէջ։

Հսկայ օլիկարք Սամուէլ Կարապետեանի Ուժեղ Հայաստանը բոլորովին նոր դաշինք մըն է, 60-ամեայ Կարապետեանը ինք առաջին անգամ կը մտնէր քաղաքականութեան մէջ, ստանալով 23,27%։

Հայաստանի երկրորդ նախագահ եւ նոյնպէս հսկայ օլիկարք Ռոբերտ Քոչարեանի Հայաստան Դաշինքը ստացաւ 9,92%, 2021-ի համեմատութեամբ կորսնցնելով շուրջ 11% (ստացած էր 21,09%)։ Շատ հաւանական է որ պատճառը Ուժեղ Հայաստանն է, որ կրցաւ բազմաթիւ ձայներ խլել իրմէ։

Կարապետեան տակաւին նոր ուժ մըն է, մինչ Քոչարեան բաւական յոգնած ու ծեծուած տիպար մը հասարակութեան համար։ Նաեւ Կարապետեան կրցաւ ինքզինք ներկայացնել իբրեւ սիրալիր անձնաւորութիւն, դաշինքի ներկայացուցիչները պտըտեցան տունէ տուն ծրագիր ներկայացնելու եւ անհատական յարաբերութիւն մշակելու համար (ասիկա պէտք չէ շփոթել ընտրակաշառքի հետ), բան մը որ տեղի կ'ունենայ ժողովրդավարական երկիրներու մէջ, եւ այս բոլորը՝ ի դէմս Քոչարեանի ինքնահաւան դիրքորոշումներուն։

Պատմաբան Վահրամ Թօքմաճեան իր Ֆէյսպուքի էջին վրայ (Յունիս 8) կարծիք կը յայտնէ՝ որ Քոչարեան հիմնուած է քաղաքական յիշողութիւն չունեցող երիտասարդութեան վրայ, քանի որ աւելի տարիքաւորներուն յիշողութիւնը քոչարեանական տարիներուն տակաւին թարմ է։

Երրորդ ընդդիմադիր օլիկարքը՝ Գագիկ Ծառուկեան, դուրս մնաց ընդամէնը քանի մը քուէի տարբերութեամբ։

Ծառուկեանի արդիւնքը սպասելի էր՝ մտնել-չմտնելու շեմին։ Ան գրեթէ նոյնին տիրացած էր 2021-ին, առանց կարենալու մուտք գործել խորհրդարան։

Ընդդիմութեան փափաքն էր խորհրդարանին մէջ դաշնակցութիւններ կազմելով ունենալ մեծամասնական ձայն։ Բայց խորհրդարան մտած երկու ընդդիմադիր կուսակցութիւններուն գումարուած տոկոսը կ'ըլլայ 33.19%, որ շատ հեռու է ՔՊ-էն։

ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐ

Արձանագրուեցան անհատական խախտումներ, որոնք հեռու էին համակարգային ըլլալէ եւ ոչ մէկ ազդեցութիւն ունեցան վերջնական արդիւնքին վրայ։

Համակարգային խախտումներ՝ քուէաթերթիկներու լցոնում, կրկնակի քուէարկում կամ քուէի ուղղորդում, որոնք այնքան սովորական էին մինչեւ 2018 թուականը, տեղի չեն ունեցած։

Մէկ կողմէ՝ վարչական որոշ շահագործումները, Արթուր Օսիպեանի անտեղի բանտարկութիւնը իշխանութեան կողմէ, միւս կողմէ՝ ընդդիմադիրներու բացայայտուած ընտրակաշառքները, ոչ մէկը կրնար վճռական ազդեցութիւն ունենալ։

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱՆՔՆԵՐ

ՔՊ-ի յաղթանակին համար վարչապետին շնորհաւորեցին՝ ԱՄՆ նախագահ Տոնալտ Թրամփ, ԱՄՆ պետքարտուղար Մարքօ Ռուպիօ, Ֆրանսայի նախագահ Էմմանուէլ Մաքրոն, Թուրքիոյ նախագահ Ռեճէփ Թայիփ Էրտողան, Վրաստանի վարչապետ Իրաքլի Քոպախիձէ, Իրանի նախագահ Մասուտ Փեզեշքիան, Իրանի ԱԳ նախարար Ապպաս Արաղչի, Ղազախստանի նախագահ Քասիմ-Ժոմարթ Թոքաեւ, Եւրոպական Յանձնաժողովի նախագահ Ուրսուլա ֆոն տէր Լայէն, Եւրոպական Խորհուրդի նախագահ Անթոնիօ Քոշթա, Եւրոպական Խորհրդարանի նախագահ Ռոպերթա Մեցոլա, Եւրամիութեան ընդլայնումի հարցերով յանձնակատար Մարթա Քոս, Եւրոպայի Խորհուրդի գլխաւոր քարտուղար Ալէն Պերսէ, Եւրոպական Արտաքին Յարաբերութիւններու Ծառայութեան ներկայացուցիչ Քարլ Պիլտ, Իրաքի վարչապետ Ալի Ալ-Զաիտի, Ղրղզստանի նախագահ Սատիր Ժափարով, Կիպրոսի նախագահ Նիքոս Քրիստոտուլիտիս, Խորվաթիոյ վարչապետ Անտրէ Փլենքովիչ, Ռումանիոյ նախագահ Նիքուշոր Տան, Գանատայի վարչապետ Մարք Քարնի, Նիտերլանտներու վարչապետ Ռոպ Եթթէն, Յունաստանի վարչապետ Քիրիաքոս Միցոթաքիս, Փաքիստանի վարչապետ Շեհպազ Շարիֆ, Դանիոյ վարչապետ Մեթէ Ֆրետերիքսէն, Գերմանիոյ քանցլէր Ֆրիտրիխ Մերց, Աւստրիոյ քանցլէր Քրիսթիան Շթոկէր, Սպանիոյ վարչապետ Փետրօ Սանչէս, Հնդկաստանի վարչապետ Նարենտրա Մոտի, Շուէտիոյ վարչապետ Ուլֆ Քրիսթերսոն, Լեհաստանի վարչապետ Տոնալտ Թուսք, Մոլտովայի նախագահ Մայա Սանտու, Ուքրաինայի նախագահ Վոլոտիմիր Զելենսքի, Էսթոնիոյ վարչապետ Քրիսթէն Միխալ, Լաթվիոյ նախագահ Էտկարս Ռինկեւիչս, Լիթուանիոյ նախագահ Կիթանաս Նաուսետա, Լիթուանիոյ վարչապետ Ինկա Ռուկինիենէ, Պուլկարիոյ վարչապետ Ռումէն Ռատեւ, Էսթոնիոյ արտաքին գործոց նախարար Մարկուս Ցախքնա, Ֆինլանտիոյ արտաքին գործոց նախարար Էլինա Վալթոնէ, Պելճիքայի վարչապետ Պարթ տէ Վեւեր, Իսրայէլի արտաքին գործոց նախարար Կիտէոն Սաար, Աւստրիոյ արտաքին գործոց նախարար Պեաթէ Մայնլ-Ռայզինկեր, Մեծ Բրիտանիոյ պետական նախարար Սթիֆըն Տաութի, Ալպանիոյ արտաքին գործոց նախարարութիւնը, ԱՄԷ նախագահ շէյխ Մոհամմէտ պին Զայետ Ալ-Նահեան, ԱՄԷ փոխնախագահ շէյխ Մոհամմէտ պին Ռաշիտ Ալ-Մաքթում, ԱՄԷ փոխնախագահ շէյխ Մանսուր պին Զայետ Ալ-Նահեան։

Բնականաբար, այս բոլորը քաղաքական ձեւական դրսեւորումներ կրնան նկատուիլ։ Բայց անոնք նաեւ կը վկայեն Հայաստանի վերջին շրջանի ներգրաւումը արեւմուտքի մէջ, որ շատ դրական նշան մըն է։

Ռուսաստանի նախագահ Վլատիմիր Փութինը չշնորհաւորեց՝ ընտրութիւններուն մէջ խախտումներ գտած ըլլալու համար։ Իրապէ՞ս։ Յիշենք Քրեմլինի մաքրագործումները Փութինի որեւէ ընդդիմադիր ուժի, ընդդիմադիր լրագրողներու սպանութիւնները, Ալեքսէյ Նաւալնիի բանտարկութիւնը եւ ապա թունաւորումը, չանդրադառնալով խօսքի ազատութեան իսպառ բացակայութեան մասին։ Իսկ հիմա բռնապետը կը խօսի ուրիշ երկիրի «բռնութեան» մասին։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾՕՆԸ

1. Ընտրութիւններէն առաջ

*Զահակիր*ի անցեալ թիւին մէջ կը թարգմանէինք *The Insider* առցանց լրագիրի հետախուզական յօդուածը, ուր Սերկէյ Քանեւ կը մանրամասնէր՝ թէ Ռուսաստանի Դաշնութեան Արտաքին Հետախուզութեան Ծառայութեան (ԱՀԾ), Ռուսաստանի Գլխաւոր Հետախուզական

Վարչութեան (ԳՀՎ) եւ Ռուսաստանի Դաշնութեան Անվտանգութեան Դաշնային Ծառայութեան (ԱԴԾ) ո՞ր պաշտօնատարները ղրկուած են Երեւան, եւ ինչպէ՞ս Հայաստանի ընդդիմադիր թեկնածուները կապուած են Ռուսաստանի հետախուզական գործակալութիւններուն հետ, վար առնելու համար Փաշինեանին:

Նոյն *The Insider*-ի Մայիս 29-ի ուրիշ յօդուած մը Տատա Լինտէլի (Dada Lyndell) ստորագրութեամբ կը թուէ Յունիս 7-ի ընտրութիւններէն առաջ Քրեմլինի տարածած ապատեղեկատուութեան հեղեղը՝ զոր կ'անուանէ աննախադէպ (https://theins.press/en/inv/293081):

Ըստ Լինտէլի, գլխաւոր համակարգողն է Հասարակական Ձեւաւորումի Գործակալութիւնը (Social Design Agency - ASP), որ Տեղեկատուական Թեքնոլոժիի (IT) ընկերութիւն մըն է՝ կապուած Ռուսաստանի նախագահական վարչութեան: Ան կեղծ լուրերու արտադրութեան Քրեմլինի գլխաւոր յանձնառուն է: Ան մասնագէտ է ստեղծելու կեղծ լրատուական արշաւներ, զորս արեւմտեան լրագրողները անուանած են Doppelgänger, այսինքն՝ կեղծ կայքէջերու ստեղծում, որոնք կը նմանակեն հռչակաւոր եւ ընթերցողին վստահութիւնը վայելող համաշխարհային լրատուական ցանցեր՝ *Euronews*, *France 24*, *Der Spiegel*, *Le Parisien*, *Fox News*, *The Washington Post*, եւլն.: Այս նմանակումով ASP կը յաջողի տարածել իր ուզած կեղծ լուրերը:

Հետեւողական շարունակութեամբ ամէն տեսակ ամբաստանութիւններ Հայաստանի ներկայ իշխանութիւններուն դէմ, իսկ Փաշինեանը կը ներկայացուի իբրեւ փտացած անձնաւորութիւն՝ անկարող կառավարելու Հայաստանը: Օրինակ, Մաթրիոշքա անունով լրատուային ցանց մը մինչեւ 2026 Մայիս հրապարակած է 343 կեղծ վիտէոներ Հայաստանի եւ Փաշինեանի մասին: Քանակը կը բազմապատկուի ընտրութիւններէն առաջ:

Աւաւասիկ ASP-ի հովանաւորութեամբ տարածուած լուրերէն լոկ քանի մը հատ.

1. Նիկոլ Փաշինեան գնած է շքեղ անշարժ գոյք Մարսէյլի մէջ: Այս սուտը տարածում եւ ընդունելութիւն գտաւ թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի մէջ:

2. Փաշինեան հիւանդ է եւ վարակուած է HIV-ով: Վարակումը իբր բացայայտուած է 2010-ին, երբ դատապարտուած էր եօթը տարուան բանտարկութեան՝ հասարակական անկարգութիւն կազմակերպելու համար:

3. Փաշինեան կը քանդէ հայկական մշակութային ծածկագիրը եւ կը պարտադրէ ոչ-աւանդական արժէքներ:

4. Կառավարութիւնը կը սպառնայ ընդդիմադիր լրագրողներուն:

5. Փաշինեան, Աուշվիցի օրինակով, կը կառուցէ կազի սենեակներ: Ան դաւաճան է, եւ հայերը, հրեաներուն նման, կը սպասեն պատահելիք ողբերգութեան:

6. Փաշինեան պատերազմ պիտի սկսի Ռուսաստանի դէմ:

Եւլն., եւլն.:

2. Ռուսահայերու առաքումը Երեւան

Մայիս 29-ին, *Reuters*, հիմնուելով իր աղբիւրներուն վրայ, մէջտեղ կը հանէր ռուսահայերու Երեւան փոխադրութեան ծրագիրը ընտրութիւններուն համար եւ կ'աւելցնէր՝ որ նախատեսուած է 100 հազար ընտրողներու փոխադրութիւնը շուրջ 50 միլիոն տոլլար գումարով (https://www.reuters.com/world/imported-voters-fake-websites-russias-covert-efforts-stop-armenias-pivot-west-2026-05-29/):

Իրազեկ Քաղաքացիների Միաւորում Փաստերի Ստուգման Հարթակը (FIP) Յունիս 4-ի յօդուածով կը բացայայտէ՝ թէ ինչպէս ռուսահայերը ընտրողներուն կը ղրկեն Հայաստան, կ'աջակցին չորս կուսակցութիւններու եւ կ'աշխատակցին Ռուսաստանի Անվտանգութեան Դաշնային Ծառայութեան (ԱԴԾ) հետ:

Ներսէն տեղեկութիւններ ստանալու համար, FIP-ի լրագրողը կը հեռաձայնէ Ռուսաստանի Հայերու Միութեան քանի մը կառոյցներու ղեկավարներուն եւ ներկայանալով իբրեւ Ռուսաստանի ԱԴԾ-ի ներկայացուցիչ, կը յաջողի տիրանալ կարեւոր տեղեկութիւններու.

1. Ուլիանովսքի հայ համայնքի անդամներուն հրահանգուած է քուէարկել Ռոբերտ Քոչարեանի, Սամուէլ Կարապետեանի, Գագիկ Ծառուկեանի եւ Արման Թաթոյեանի գլխաւորած ուժերուն: Առաջին երեքը բացայայտ ռուսամէտ են, չորրորդը՝ երեւութապէս եւրոպամէտ: Մեքենայութիւնը այն է՝ որ չորրորդի միջոցով կ'ուզեն եւրոպամէտութեան պատրանք ստեղծել, թէեւ իրականութեան մէջ Թաթոյեան ռուսամէտ մըն է:

2. Դրամական օգնութիւն կը յատկացուի օդանաւի տոմսակ գնելու հնարաւորութիւն չունեցող մարդոց:

3. Ընդհանրապէս սերտ համագործակցութիւն կայ ռուսահայ ղեկավարներուն եւ Ռուսաստանի ԱԴԾ-ի միջեւ:

Փաստերի Ստուգման Հարթակի տեղեկութիւնները իրականութիւն կը դառնան: Ռուսահայեր կարճ ժամանակով Երեւան կու գան ընտրելու համար: Այնքան որ անոնց համար կը ստեղծուի ընտրական զբօսաշրջիկութիւն արտայայտութիւնը:

Կէտ մը եւս պէտք է նկատի առնել: Ռուսաստան բռնապետական վարչակարգ մըն է եւ գիտէ պատժել հրամաններու չենթարկուողներուն: Ազգագրագէտ եւ մշակութային մարդաբան Աղասի Թաթեւոսեան խօսակցելով այդ մարդոց հետ փորձած է հասկնալ անոնց մտայնութիւնը եւ Ֆէյսպուքի իր էջին վրայ (Յունիս 9) արձանագրած. «Դատելով տարբեր խօսակցութիւններից, մարդկանց Հայաստան ընտրութիւններին մասնակցելուն ոչ միայն նիւթապէս շահագրգռել են, այլեւ՝ վախեցրել: Որքան ես եմ հասկանում, շատերի համար պրակտիկօրէն անհնար է եղել Հայաստան ընտրութեան գալու հրաւաքագրումից հրաժարուելը: Վախեցրել են, որ եթէ յանկարծ իրենց ուզած թեկնածուին չընտրեն, կ'իմանան ու յետոյ պրոբլէմներ կը ստեղծեն»:

3. Ընտրութիւններէն ետք

Ընտրութիւններէն ետք, Ռուսաստան կը կազմակերպէ նոր արշաւ, այս անգամ վարկաբեկելու եւ անօրինական դարձնելու ընտրութիւններուն արդիւնքները:

Ռիկայի մէջ գործող ռուսական *Meduza* ընդդիմադիր լրատուամիջոցը, Քրեմլինի բարեկամ կարեւոր լրատուամիջոցներէն մէկու մը աշխատակիցէն կը տեղեկանայ՝ որ Ռուսաստանի նախագահի աշխատակազմը «խորհուրդ տուած է» պետական եւ քրեմլինամէտ լրատուամիջոցներուն շեշտել՝ որ Փաշինեանի ՔՊ Կուսակցութիւնը ստացած է ձայներու 50%-էն պակաս, հետեւաբար արդիւնքը ներկայացնել իբրեւ պարտութիւն: Խորհուրդ տուած է նաեւ շեշտել ընտրական խախտումները՝ օրինականութեան նկատմամբ կասկածներ սերմանելու համար (https://meduza.io/en/feature/2026/06/08/kremlin-tells-russian-media-to-frame-pashinyan-s-party-getting-under-50-as-a-loss):

ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԼՐԱՏՈՒԱՄԻՋՈՑՆԵՐ

Ընտրութիւններէն ետք, Արեւմտեան լրատուամիջոցները արդիւնքը ներկայացուցին իբրեւ բացարձակ յաղթանակ, իբրեւ Հայաստանի յաղթարշաւ մուտք Եւրոպա: Բոլոր անոնց համար որ կը սիրեն հայութիւնը պանծացուած տեսնել արեւմտեան աշխարհին մէջ՝ ասիկա լաւ առիթ մը եղաւ: Բայց ներկայացումին բացարձակ գոյները քօղարկեցին իրականութիւնները, Հայաստան-Ռուսաստան եւ Հայաստան-ԵՄ յարաբերութիւններու բազում նրբութիւնները, եւ կարծեք աւելի ԵՄ-Ռուսաստան բախումնային յարաբերութիւններն էին որ կ'արձանագրուէին քան ԵՄ-Հայաստան:

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՔԱՐՈԶԱՐՇԱՒԻ ՔԱՆԻ ՄԸ ԿԷՏԵՐ

Նախընտրական հարցումներէն յայտնի էր, որ խորհրդարանական մեծամասնութիւնը պիտի գրաւէր ՔՊ-ն, եւ իբրեւ ընդդիմադիր մտնէին օլիկարքական պլոքը՝ Ուժեղ Հայաստանն ու Հայաստան Դաշինքը, թերեւս նաեւ Բարգաւաճ Հայաստանը:

Երկու պլոքերուն միջեւ ընտրարշաւը ընթացաւ բեւեռացած պատումներու բախումներու յետնախորքին վրայ.

1. Մնալ ռուսական կայրութեան եւ իմփերիալիզմի ծայրամասային ամրոց, թէ շարունակել ինքնավարութեան զարգացումը եւ ներգրաւումը աշխարհի մէջ:

2. Պարտադրել ազգային գաղափարախօսութիւն ուրիշներու վրայ, թէ հետեւիլ գործնապաշտ (փրակմաթիք) դիւանագիտութեան:

3. Պահանջատիրել, թէ ընդունիլ ռէալ փոլիթիքս:

4. Պահանջել ինչ որ կը համարենք մեր իրաւունքը՝ եթէ նոյնիսկ անհասանելի է ան, թէ գործել սեփական կարողութեան սահմաններուն մէջ:

Խորհրդարանը կազմուեցաւ ՔՊ իշխող ուժով եւ օլիկարքական ընդդիմութեամբ:

Անկախ ընտրական քարոզարշաւի յայտարարութիւններէն, ՔՊ-ի արտաքին ու ներքին քաղաքականութիւնը արդէն յայտնի է, եւ նոր շրջանը պարզապէս պիտի շարունակէ այդ ուղղութիւնը:

Երեք կուսակցութիւն-դաշինքներուն մօտեցումը պահանջատիրական է, առանց յստակ օրակարգի: Յաճախ առաջ նետեցին դաւադրապաշտական կարգախօսներ, հիմնուեցան պիտակաւորումներու վրայ:

Պահանջատիրութիւնը՝ լաւ: Բայց պահանջատիրութիւնը մէկ կողմի գործողութիւն է՝ հայերու, կարծեք չկայ միւս կողմը՝ Ազրպէյճանը, որ հաստատապէս պիտի հակառակի այդ պահանջատիրութեան, առաջարկելով իր նոր պահանջատիրութիւնը: Ընդդիմադիրներու պահանջատիրութեան գլխաւոր կէտը արցախցիներու վերադարձի իրաւունքն էր: Շատ լաւ: Ո՞ր հայը չուզեր այդպէս ըլլայ: Բայց ինչպէ՞ս: Այդ ինչպէսի պատասխանը կամ չկայ, կամ հիմնուած է մանկական ու անիրական քաղաքական հասկացողութիւններու վրայ: Նախ, ինչո՞ւ Ազրպէյճան պիտի ընդունի նման բան: Ընդդիմադիրները կը պնդեն՝ վերադարձ, երաշխաւոր երրորդ կողմի ներկայութեամբ: Այստեղ եւս Ազրպէյճան պիտի ընդունի՞ երաշխաւորութիւն: Իսկ ո՞վ պիտի ուզէ ըլլալ երաշխաւոր եւ ինչպէ՞ս կարելի է ապահովել երաշխաւորի երաշխաւորութիւնը, երբ ամէն բան հիմնուած է ուժի եւ շահի վրայ: Միջազգային օրէնքո՞վ: Բայց չէ՞ որ միջազգային օրէնքները եղած են ուժեղներուն համար: Նոյնիսկ եթէ ենթադրաբար օրէնքն ու երաշխաւորութիւնը գործեն, ինչպէ՞ս կրնան հայերը ապրիլ ազրպէյճանական իշխանութեան տակ: Իսկ Ղարաբաղի փոխադրութիւնը իբրեւ Հայաստանի պետութիւն կամ իբրեւ անկախ հանրապետութիւն, ներկայ պայմաններուն մէջ անկարելի բան մըն է: Յիշենք՝ որ 30 տարի այդ նոյն միջազգային կոչուած օրէնքներն ու բանաձեւերը Ղարաբաղը պաշտօնապէս կ'ընդունէին իբրեւ Ազրպէյճանի ինքնավար հանրապետութիւն: Եթէ 30 տարի Հայաստան չկրցաւ փոխել այս հիմնադրոյթը, հիմա՞ պիտի կրնայ ազդել միջազգային օրէնքին վրայ եւ հայերը վերադարձնել՝ երբ արդէն ոչ մէկ հայ կայ այնտեղ: Ընդդիմադիրները պարտաւոր էին յստակ ցոյց տալ քայլերը:

Բոլորն ալ կամ դէմ են եւ կամ անհասկնալի TRIPP-ին նկատմամբ: Սամուէլ Կարապետեան յայտարարեց՝ որ TRIPP-ի ծրագիրի եւ նախաստորագրուած Խաղաղութեան Պայմանագիրի Հայաստանի ստորագրութիւնները պիտի չջնջէ, բայց պատրաստ չէ կատարելու ընդունած պարտաւորութիւնները: Ինչպէ՞ս կրնայ երկուքն ալ ընել, այսինքն՝ ընդունելով չընդունիլ:

Ուժեղ Հայաստանի հիմնասիւնային պատումներէն մէկն էր Փաշինեանի մտադրութիւնը 300 հազար ազրպէյճանցիներ վերադարձնելու Հայաստան, որ զարմանալիօրէն լայն արձագանգ ունեցաւ: Ընտրական մրցակցութեան մէջ բնաւ անսովոր չէ կեղծ տեղեկութիւններու արձակումը՝ ընդդիմադիրին նսեմացնելու համար: Կեղծ տեղեկութիւնը առաջ կը նետուի՝ իր ողջ հմայքով եւ գրաւչութեամբ, հայրենասիրական ցուցադրութիւններով եւ շարժուձեւերով, մինչ դիմացի կուսակցութեան կը մնայ հերքել զայն, ինչպէս եղաւ այս պարագային: Բայց հերքումը երբեք չունենար այն հմայքը՝ ինչ ունի տեղեկութեան արձակումը: Գեղեցկազարդ նախայարձակումը միշտ ունի իր առաւելութիւնը: 300 հազարի պատումին հանճարեղ կողմերէն մէկն ալ այն էր՝ որ ան տարածուեցաւ այնքան լայնօրէն ու համելիօրէն, որ քիչեր գիտցան անոր աղբիւրը՝ Ուժեղ Հայաստանը:

Քաղաքական վերլուծող, պատմաբան, *Radar Armenia* լրատուական գործակալութեան գործադիր տնօրէն՝ Նժդեհ Յովսէփեան, իր լրատուականի Յունիս 4-ի յօդուածին մէջ կը գրէր. «Ըստ էութեան, այժմ Հայաստանում ձեւաւորուել է տիտղոսային ընդդիմութիւն, որի միակ առաւելութիւնն անսահման փողն է: Շատ մեծ հարց է՝ առանց այդ անսահման փողի, քանի՞ անշահախնդիր աջակից կը մնայ եռեակին: Ինչպիսի՛ քաղաքական ամայութեան է հասել Հայաստանը՝ քաղաքական առողջ ընդդիմախօսութեան բացակայութեամբ» (https://radar.am/hy/news/opinion-2760974602/):

ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ ԵՏՔ

Ինչպէս նշուեցաւ վերը, բնական է որ Փաշինեանի վարչակարգը շարունակէ իր սկսած ուղին.

1. Քաղաքական, տնտեսական եւ մշակութային յաւելեալ ներգրաւում Եւրոպայի եւ ԱՄՆ-ի հետ՝ առանց հակադրուելու Ռուսաստանին կամ լքելու զայն, այլ, ընդհակառակը, պահպանելով բարի յարաբերութիւնները:

Փաշինեան երբեք դէմ չէ կեցած Ռուսաստանին, բայց Հայաստանի նկատմամբ Ռուսաստանի պարտականութիւններու խորքային ձախողութիւններէն ետք, անհրաժեշտ էր Ռուսաստանի միանձնեայ ապահովութեան «երաշխաւորութիւնը» փոխարինել բազմաշերտ

տարրերով։ Այլազանում տակաւին չի նշանակեր շեղում մէկ կողմէն դէպի միւսը։

Բայց Ռուսաստան չընդունեց, եւ պիտի շարունակէ չընդունիլ Հայաստանի այլազանումը։ Ռուսաստան Հայաստանը կ՚ընդունի ճորտութեան սկզբունքով։ Ընդունուած է, որ հզօր պետութիւնները ազդեցութիւն բանեցնեն նուազ հզօրներուն վրայ։ Բայց ազդեցութեան բանեցումը եւ ճորտութիւնը բոլորովին տարբեր իրականութիւններ են։

2. Ռուսաստան մինչեւ ո՞ւր կրնայ պատժել Հայաստանին։ Ամէն պատժիչ գործողութեան փոխարէն Հայաստան պիտի փորձէ փոխարինումը գտնել Արեւմուտքի մէջ։ Դիւրին պիտի չըլլան փոխարինումները։ Բայց Եւրամիութիւնն ալ կարծէք առիւծի նման պատրաստ կանգնած է այդ փոխարինումները ստանձնելու։

3. Ռուսաստանի տնտեսական սպառնալիքներուն տակ, արդէն անհրաժեշտ է շուտով բանալ Հայաստանի արեւմտեան դուռը դէպի Թուրքիա, որմէ նաեւ դէպի Եւրոպա։ Շուկայական մուտքը Թուրքիա պիտի թեթեւցնէ կախուածութիւնը Ռուսաստանէն եւ բանայ այլընտրանքային շատ կարեւոր կարելիութիւններ։ Հայաստան-Թուրքիա յարաբերութիւնները արդէն ընթացքի մէջ են, կը մնայ արագացնել։

4. Շարունակել խաղաղութեան ընթացքը Ազրպէյճանի հետ։ Անհաւանական է որ Ազրպէյճան ընդունի վերջնական խաղաղութեան համաձայնագիր, բայց նախաստորագրուած համաձայնագիրի հետեւութեամբ զարգացումները անխուսափելի են խաղաղութեան կացութիւնը պահպանելու եւ ամրացնելու համար։

5. TRIPP-ի շուտափոյթ գործադրութիւնը կարեւոր դուռ մը պիտի ըլլայ դէպի ԱՄՆ։ TRIPP-ը ԱՄՆ ձեռնարկատիրական գործարք մըն է, անդրազգային ընկերութեան սկզբունքի վրայ։ Այնպէս ինչպէս ռուսական ընկերութիւնները կը տիրեն Հայաստանի հանքագործական տարածքներուն եւ կ՚օգտուին անոնցմէ։ Դրամատիրական տնտեսութեան օրէնքն է ասիկա։

6. Կը մնայ իրազեկ դառնալ նոր խորհրդարանի Ուժեղ Հայաստանի միտումներուն։ Խորհրդարան մտած է աշխուժօրէն մասնակցելու քաղաքական գործընթացի՞ն, թէ պարզապէս ու բացառապէս խոչընդոտելու իշխող Քաղաքացիական Պայմանագիրին։ Հայաստան Դաշինքի դիրքը արդէն յայտնի է անցեալ խորհրդարանէն։ Ուժեղ Հայաստանի պատգամաւորները պատրա՞ստ են դառնալու դիւանագէտ, թէ մնալու են օլիկարքական գերշահերու յափշտակիչ։

Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԺԻՐԱՅՐ ՓԱԼԱՄՈՒՏԵԱՆ

Նկարիչը որ սիրեց արուեստը

2. Համայնքային կեանք

Գահիրէի մէջ միշտ սերտ կը մնայ համայնքային ձեռնարկներուն՝ Դաշնակցութեան միաւորներուն ընդմէջէն, դիմելով արտասանութեան, խօսքի, թատրոնի դերակատարութեան.

- 17 Հոկտեմբեր 1942, Նաւասարդ Ակումբի սրահ, եղանակի բացումի հանդէս։ Արտասանութիւն՝ Մատթէոս Զարիֆեան՝ *Խենթը*[80]։

- 6 Յունուար 1943, Նաւասարդ Ակումբ, հացկերոյթ, կազմակերպութեամբ Քնար Երգչախումբ-Նուագախումբի, ի պատիւ իր անդամներուն։ Արտասանութիւն[81]։

- 20 Յունուար 1943, Նաւասարդ Ակումբ, թէյասեղան ի պատիւ Յունուար 17-ի Համազգայինի տարեկան նուագահանդէսի մասնակցողներուն։ Արտասանութիւն[82]։

- 16 Մայիս 1943, Նաւասարդ Ակումբ, հանդէս ի պատիւ Հ.Յ.Դ. Երիտասարդաց Միութեան անդամներուն, կազմակերպութեամբ Անդրանիկ ընկերուհիներու խումբին։ Խօսք[83]։

- 12 Յունիս 1943, Թատրոն Էզպէքիէ, թատերական ներկայացում, նախաձեռնութեամբ Նաւասարդ Ակումբի։ Բիւզանդ Չէքիճեան՝ *Այս է մեր կեանքը*, թատերգութիւն 4 արար, Պապի դերը կը խաղայ Փալամուտեան[84]։

Լիպարիտ Նազարեանց.

[Ի]սկական դերասանի մը հմտութեամբ՝ խաղով լեցուց իր լռութեան բոլոր պահերը եւ ազնիւ ու խոհուն ծերունիի մը գեղեցիկ պատկերը տուաւ[85]։

- 26 Յունիս 1943, Նաւասարդ Ակումբ, Գահիրէի Հ. Կ. Խաչի հանդէս հաւաքոյթ։ Արտասանութիւն՝ Աւետիք Իսահակեան[86]։

- 7 Նոյեմբեր 1943, Նաւասարդ Մարզարան, Հ.Յ.Դաշնակցութեան Օրուան տօնակատարութիւն։ Արտասանութիւն՝ Աւետիք Իսահակեան[87]։

- 14 Փետրուար 1944, Նաւասարդ Ակումբ, յարգանքի երեկոյթ Համօ Օհանջանեանի ծննդեան 70-ամեակին [71-ամեակ] առիթով։ Արտասանութիւն՝ Աւետիք Իսահակեան՝ *Արարատ*[88]։

- 28 Մայիս 1944, Նաւասարդ Մարզադաշտ, Մայիս 28-ի տօնակատարութիւն։ Մենախօսութիւն[89]։

- 10 Յունիս 1944, Թատրոն Էզպէքիէ, թատերական ներկայացում Հայ Գեղարուեստասիրաց եւ Նաւասարդ Ակումբներու թատերախումբերուն կողմէ, նախաձեռնութեամբ Սիրանոյշի Յուշարձանի Յանձնախումբին։ Կը բեմադրուի Շիրվանզադէի *Նամուսը*, ուր Փալամուտեան կը ստանձնէ Ռուստամի դերը։ Յակոբ Արամեան կը նկարագրէ.

Ժ. Փալամուտեան, զոր առաջին անգամ ըլլալով բեմին վրայ տեսնելու պատեհութիւնը կ՚ունենայինք, յայտնութիւն մը եղաւ մեզի համար։ Ստանձնած էր դերը վաճառական Ռուստամի (Սուսանի ամուսինը)։ Իր առաջին երեւումին իսկ, իր հարսնետօնին պահուն, անիկա ցոյց տուաւ իր դէմքին վրայ ու ձայնին մէջ, պատուախնդիր մարդը որ մուժին մէջ իր պատիւին դէմ լարուած դաւի մը կասկածանքովը կը տագնապի։ Անձկութիւն, վարանք, կաշկանդուած միտք եւ կաշկանդուած

չարժումներ: Անկարելի տառապանք մը որ մինչեւ ոճիր կը մղէ բնականօրէն պայծառ այդ մարդը, Սէյրանի դաւաճան զրպարտութեններէն ետք: Կրցաւ համակրութիւն եւ գութ շարժել՝ հակառակ իր ապերախտ եւ աննպաստ դերին[90]:

- 29 Հոկտեմբեր 1944, Նաւասարդ Ակումբ, Դաշնակցութեան Օրուան հանդէս: Արտասանութիւն՝ Աւետիք Իսահակեան[91]:

- 3 Յունիս 1945, Նաւասարդ Մարզադաշտ, գեղարուեստական ցերեկոյթ Մայիս 28-ի առիթով, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Գահիրէի Կոմիտէին: Արտասանութիւն՝ Աhարոնեան՝ հատուած *Արմենիաէն*[92]:

- 4 Նոյեմբեր 1945, Նաւասարդ Սրահ, Դաշնակցութեան Օրուան հանդէս: Արտասանութիւն՝ Աւետիք Իսահակեան՝ *Արարատի ծեր գմբէթից*[93]:

- 2 Մարտ 1946, Նաւասարդ Ակումբ, թէյասեղան ի պատիւ Հայր Ներսէս Վրդ. Ակինեանի, նախաձեռնութեամբ Համազգայինի Գահիրէի Վարչութեան: Արտասանութիւն[94]:

- 24 Ապրիլ 1946, Նաւասարդ Ակումբ, յարգանքի երեկոյ Ապրիլ 24-ի նահատակներու յիշատակին, նախաձեռնութեամբ Հ.Յ.Դ. Գահիրէի Կոմիտէին: Արտասանութիւն՝ Աւետիս Աhարոնեան՝ *Արմենիա*[95]:

- 2 Յունիս 1946, Նաւասարդ Մարզարան, Մայիս 28-ի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Գահիրէի Կոմիտէին: Արտասանութիւն՝ Փալամուտեան[96]:

3. Աշխատանք արշաւախումբի հետ

Մինչեւ Փարիզ մեկնումը 1946-ին, քանի մը տարի կ'աշխատի Նիւ Զելանտի Երկրորդ Արշաւախումբի Ուժի (New Zealand Expeditionary Force) Մաատիի (Գահիրէ) Ճամբարի Հետազօտական Բաժանմունքը, ուր իր գործընկերները կ'ըլլան Վահրամ Մանավեան եւ Յովհաննէս Տրնկճեան[97]:

4. Մանրանկարչութիւն եւ վիմագրութիւն

Եղած է Եգիպտոսի Ֆարուք թագաւորի մասնաւոր մանրանկարիչը: Ինք վկայած է ասոր մասին հարցազրոյցի մը ընթացքին.

Մանրանկարչութեամբ զբաղած եմ Եգիպտոս գտնուած շրջանիս: Ֆարուք Թագաւորի մասնաւոր մանրանկարիչն էի:

Նուրբ գործ մըն է, որ զօրաւոր աչքեր եւ ջիղեր կ'ուզէ, որպէսզի ձեռքը չդողայ եւ գոյներն ու գիծերը ըլլան ճիշդ տեղին: Արուեստի ձեւ մըն է, զոր տարիքի բերումով, այլեւս կը դժուարանամ ի գործ դնել[98]:

Ունի 10 վիմագրութիւններէ բաղկացած ալպոմ մը՝ *Ճարտարապետական բիւրեղներ* խորագիրով, որ կը բովանդակէ Հայաստանի եկեղեցիներ՝ առանձին կամ բնանկարով, Զուարթնոց տաճարի խոյակներ եւ Արարատ լեռը:

Տպագրած է ընդամէնը 20 օրինակ: Թեհրանի 1977 թուականի ցուցահանդէսին հետը տարած է անկէ օրինակներ: *Ալիք*ի թղթակից Լ. Բերբերեան տեսնելով օրինակ մը, արձանագրած է.

Աշխատել է ամենահին մեթոտով, պղնձի վրայ ձեռքով քանդակել է հայկական ճարտարապետական կոթողների պատկերները եւ մելանը ամեն օրինակի համար առանձին քսել եւ յետոյ ամեն մէկը առանձին, ձեռքով տպագրել: Արդիւնքը դիտում եմ: Եղել է գլուխ-գործոց, թւում է ձեռքի նկարչութիւն է[99]:

Ըստ նոյն աղբիւրին, մէկական օրինակ պիտի դրկէ Երեւանի Մատենադարան, Փարիզի Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան գրադարան, Փարիզի պետական գրադարան, Նոր Ջուղայի թանգարան, եւլն.[100]:

Ըստ յետագայ տեղեկութեան, օրինակ մը նուիրած է Երեւանի Մատենադարանին, միւս օրինակները սպառած են Թեհրանի ցուցահանդէսին[101]:

Ալպոմը ունի երկու պարբերութենէ բաղկացած հայերէն անստորագիր կարճ նախաբան: Ձեռքիս տակ գտնուած է անոր աղօտ պատճէնը, որմէ ընդօրինակած եմ ինչ որ կրցած եմ.

Ճարտարապետական բիւրեղներ [...]: Բառը հայ [...] արուեստի մեծանուն մասնագէտ [...] է: Բիւրեղներ՝ [...] լեռներու լանջին, սարահարթերու վրայ, կիրճերու մէջ կամ դաշտային ճամբաներու երկայնքին, ամբողջապէս միաձուլուած, նոյնացած կարծես հայրենի բնութեան հետ այնքան՝ որ անկարելի պիտի ըլլար մտապատկերել մէկը առանց միւսին: Բիւրեղներ՝ սրբատաշ կողերով, ինքնատիպ ու զուսպ զարդաքանդակներով, իրենց չոր մերկութեամբը յաճախ քիչ մը խոժոռ ոռմերով՝ այնքա՜ն հարազատ հայկական լեռնաշխարհի նկարագրային խստութեան, բայց որոնց տեսքը մեզ կը լեցնէ [...], համաչափութեան, ժուժկալ այլ ապահով ճաշակի մը առթած իրաւ ու մնայուն վայելքով: Գեղագիտական այդ վայելքը կը բացատրուի ոճային հոյակապ միութեամբ մը՝ որ կը շաղկապէ ձեւերու եւ ճարտարապետական յղացքի ապշեցուցիչ այլազանութիւն մը, - էական յատկանիշներէն մէկը Հայաստան աշխարհի կառուցողական հանճարին:

Այդ բիւրեղներէն քանի մը հատն է որ մեզի կը ներկայացնէ Ժիրայրը իր ներկայ ալպոմով, - գծագիր տասը վիմագրութիւններ: Նկարչի իր ինքնավստահ ածխամատիտով, ան վերարտադրած է զուարթնոցեան խոյակներ, Աշտարակի աւելի քան տասներեքդարեան Կարմրաւորը, Հաղբատի զանգակատունը, Կեչառիսի եկեղեցիներէն մէկը եւ քանի մը ուրիշ յուշարձաններ, դիտուած անշուշտ արուեստագէտի իր սեփական ասպնեակով բայց - ինչ որ էական արժանիք է այս պարագային - հարազատ՝ հակառակ անխուսափելի գեղարուեստականացման: Հայ արուեստէն պատառիկ մը կուտայ մեզի Ժիրայր, այնպէս ինչպէս ինք կը տեսնէ, բայց նաեւ այնպէս՝ ինչպէս որ է:

Կը մնայ մաղթել, որ նկարիչը ներկայ տասնով չբաւականանայ:

Բ.
ՓԱՐԻԶ
(1946-1982)

ՓԱՐԻԶ (1946-1949)

1946 Սեպտեմբերին կը մեկնի Փարիզ[102]:

1. Նկարչական ասպարէզ

Փարիզի մէջ նախ կ'ուսանի École des Beaux-Arts[103], ապա՝ Académie Julian եւ Académie de la Grande Chaumière[104]:

1947 Նոյեմբերին կ'այցելէ Իտալիա՝ ծանօթանալու իտալական նկարչական արուեստին[105]:

1947 Դեկտեմբեր 13-23, Սթիտիօ Ալէմշահի մէջ Փալամուտեան կու տայ Փարիզի (եւ ընդհանրապէս Եգիպտոսէն դուրս) իր առաջին ցուցահանդէսը, հովանաւորութեամբ Ֆրանքօ-Արմէնիի եւ կարզադիր յանձնախումբի, եւ նախագահութեամբ Արշակ Չօպանեանի: Կը ներկայացնէ մօտ 45 նկարներ՝ դիմանկար, բնանկար եւ նաթիւր մորթ[106]:

1948 Օգոստոս 14-28-ին անհատական ցուցահանդէս կու տայ Վանսի Galerie les mages-ի մէջ[107]:

1949-ին կը մասնակցի Փալէ տը Քանյի ցուցահանդէսին եւ իր նկարներէն մէկը տեղ կը գրաւէ տեղւոյն գլխաւոր թանգարանին մէջ[108]:

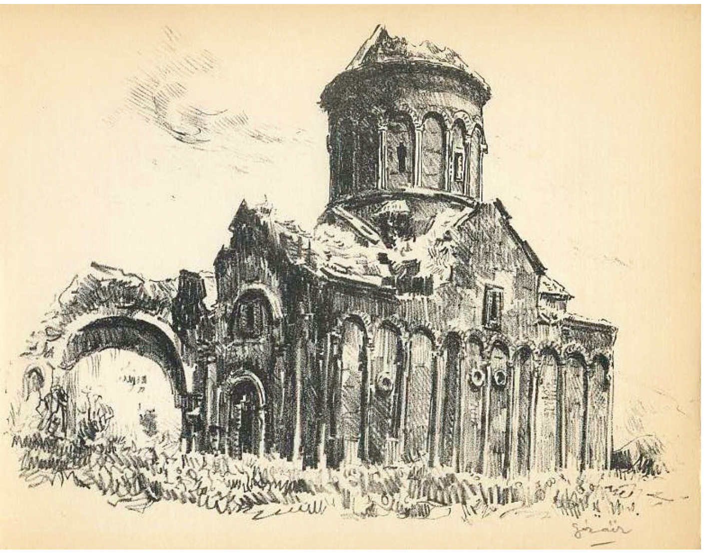

Ճարտարապետական բիւրեղներ, *վիմագրութիւն*
Գործ՝ Ժիրայր Փալամուտեան

2. Համայնքային կեանք

Փարիզի մէջ եղած է անդամ Դաշնակցութեան Արեւմտեան Եւրոպայի Կեդրոնական Կոմիտէին, մասնակցած կուսակցութեան ընդհանուր ժողովներուն[109]։

Շարունակած է համայնքային կեանքը ոչ միայն Փարիզ, այլ Ֆրանսայի տարբեր քաղաքներ.

- 20 Հոկտեմբեր 1946, Իսի-լէ-Մուլինոյի Խրիմեան Սրահ, Դաշնակցութեան Օր։ Արտասանութիւն[110]։

- 1 Յունուար 1947, Փարիզի ռատիօ, հայկական Կաղանդին նուիրուած քանի մը վայրկեան։ Փալամուտեան քանի մը խօսքով կը ներկայացնէ հայկական Կաղանդը, ֆրանսերէն լեզուով[111]։

- 11 Մայիս 1947, Սալ տը Ժէոկրաֆի, Փարիզ, Ապրիլ 24-ի յիշատակի երեկոյ, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Նոր Սերունդի Կեդրոնական Վարչութեան։ Արտասանութիւն[112]։

- 22 Մայիս 1947, Սոսիեթէ Սաւանթի Սրահ, Հ.Յ.Դ. Նոր Սերունդի Փարիզի Մասնաճիւղի դասախօսութիւն։ Դասախօս՝ Փալամուտեան, նիւթ՝ *Ի՞նչ է ազգութիւնը*[113]։

- 25 Մայիս 1947, Շաւիլի քաղաքապետարանի սրահ, Մայիս 28-ի հանդէս, նախաձեռնութեամբ Հ.Յ.Դ. Արդութեան խումբին։ Խօսք[114]։

- 31 Մայիս 1947, նախկին Petit Journal-ի սրահներ, Մայիս 28-ի հանդէս։ Արտասանութիւն[115]։

- 15 Յունիս 1947, Պուր-լա-Ռէն (Bourg la Reine) քաղաքապետական սրահ, Մայիս 28-ի հանդէս։ Խօսք[116]։

- 30 Սեպտեմբեր 1948, Փարիզի Սոսիեթէ Սաւանթի Սրահ, Հ.Յ.Դ. Նոր Սերունդի Փարիզի Մասնաճիւղի դասախօսութիւն։ Դասախօս՝ Փալամուտեան, նիւթ՝ *Նկարչական զանազան դպրոցներ*[117]։

- 11 Փետրուար 1949, Théâtre de l'Ambigu, Լեւոն Շանթ՝ *Հին Աստուածներ*, Ադամեան Թատերասիրաց Միութեան կողմէ։ Դերակատարութիւն[118]։

- 16 Փետրուար 1949, Հ.Յ.Դ. Նոր Սերունդի Փարիզի Մասնաճիւղի թէյասեղան։ Արտասանութիւն[119]։

- 20 Մարտ 1949, Sociétés de Bienfaisance-ի սրահ, նոր սերունդի օր, կազմակերպութիւն Փարիզի Մասնաճիւղի Ահարոնեան Խումբին։ Արտասանութիւն[120]։

ԽԱՐԹՈՒՄ (1949)

Փարիզէն կ'երթայ Խարթում (Սուտան) ցուցահանդէսի համար։

1949 Յունիս 10, Խարթումի Կրանտ Օթէլին մէջ կը կայանայ Փալամուտեանի եւ Վահրամ Մանավեանի համատեղ ցուցահանդէսը։ Կը ներկայացնէ *Լատինական թաղամասը* եւ ուրիշ գործեր։

Սուտան Հէրըլտ եւ *Սթար* թերթերը ներբողական տողեր կը նուիրեն երկու արուեստագէտներուն։ *Յուսաբեր* կու տայ *Սթար*ի ամփոփումը.

Ժիրայր Փալամուտեան երիտասարդ նկարիչ մըն է, որ սորված է նախ Եգիպտոսի մէջ՝ Պ. Վ. Մանաւեանի մօտ, ապա մեկնած է Փարիզ՝ կատարելագործելու համար իր արուեստը։ Ամէն մարդ պիտի զմայլի Փալամուտեանի բնանկարներու տաք գոյներուն վրայ։ Իր «ոճ»-ը համարձակ եւ ուժեղ է. ազատ՝ մանրամասնութիւններէ, օժտուած՝ պարզութեամբ։ Գոյները ան կը գործածէ վարպետօրէն, մէկը միւսին համադրելով կը ստեղծէ մթնոլորտը, այսինքն միջոցը, լոյսը, շարժումը եւ կեանքի զգացումը իրերուն մէջ։ Ժիրայր կը թուի ըլլալ համազօր ընդունակութիւններով օժտուած արուեստագէտ մը։ Իր լաւագոյն գործն է թերեւս Լատինական Թաղամասը, ուր գոյներու արտասովոր գործածութիւն մը այդ անկենդան տուներուն կու տայ արտակարգ կենդանութիւն եւ հմայք։

Ապա կը խօսի Մանավեանի մասին[121]։

Հաւանաբար այս շրջանին է որ, ինչպէս ինք կը տեղեկացնէ, կը մասնակցի Ուեստըլ Ֆիլիփսի եւ Ուիլիամ Օլպրայթի հնագիտական հետախուզութեան Սուտանի մէջ, ուր «հին քարէ դարէ - Նէօլիթիք - շրջանէն յայտնաբերուած ժայռերու վրայ գտնուող զանազան տեսարանները փոխադրեցի եւ որոնք յետագային գիրքով մը լոյս տեսան Անգլիոյ մէջ»[122]։

ԳԱՀԻՐԷ ԵՒ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ (1949-1950)

Կը վերադառնայ Եգիպտոս, ուր իր անունը կը յայտնուի լոկ համայնքային ձեռնարկներու մէջ.

- 11 Սեպտեմբեր 1949, Հ. Յ. Երիտասարդաց Միութեան ընդհանուր ժողով (Գահիրէ)։ Փալամուտեան կը զեկուցէ Ֆրանսայի Երիտասարդաց Միութեան մասին[123]։

- 29 Ապրիլ 1950, Նաւասարդ Ակումբ (Գահիրէ), Գիշերային Լսարանի Բ. հաւաքոյթ, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Երիտասարդաց Միութեան։ Արտասանութիւն՝ Մատթէոս Զարիֆեան՝ *Խենթ տղան*[124]։

- 1950 Մայիս 13, Նաւասարդ Ակումբ (Գահիրէ), Գի-

շերային Լսարանի Գ. հաւաքոյթ: Դասախօսութիւն, նիւթ՝ *Նկարչութեան զարգացումը սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը*, ընկերակցութեամբ մոգական լապտերով ներկայացուած նկարներու[125]:

- 3 Յունիս 1950, Յառաջդիմասէր (Աղեքսանդրիա), Գիշերային Լսարան, կազմակերպութեամբ Աղեքսանդրիոյ Հ.Յ.Դ. Երիտասարդաց Միութեան: Դասախօսութիւն, նիւթ՝ *Նկարչութեան զարգացման փուլերը*[126]:

ՊԷՅՀԱՆ (1951)

1951 Փետրուարին Փալամուտեան կը գտնուի Եմէն, իբրեւ վերահսկիչ-գծագրիչ Պէյհանի մէջ մասնակցելու Ուենտըլ Ֆիլիփսի առաջնորդութեամբ եւ ամերիկեան հովանաւորութեամբ կատարուող հնագիտական արշաւին, որուն գլխաւոր հնագէտն է Ուիլիամ Օլպրայթ[127]:

Ֆիլիփս իր գիրքին մէջ կը յիշէ.

Օդանաւով վերադարձայ Պէյհան [1951 Փետրուարին, Հ.Ա.], *եւ Ատէնի մէջ վերցուցի մեր աշխատակիցներուն խումբը, որ դեռ նոր հասած էր այնտեղ՝ Տոքթ. Ճամմ, Ժիրայր Փալամուտեան՝ մեր Հայ արուեստագէտն ու գծագրիչը, եւ կիսս վան Պէք՝ խեցեղէնի մասնագէտ եւ փրոֆեսոր Օլպրայթի դասընթացքներու շրջանաւարտ Ճոն Հոփքինսի մէջ*[128]:

Ուրիշ տեղ մը կը գրէ.

[Մ]եր արուեստագէտը՝ Ժիրայր Փալամուտեան, սկսաւ գծել մեր Մարիպի վարչական գրասենեակներուն յատակագիծերը, յանձնելու համար Իմամին եւ ստանալու անոր հաւանութիւնը[129]:

Փալամուտեան ինքը պիտի յիշէր.

1950-ական թուականներուն Վէնտըլ Ֆիլիփսի եւ Ամերիկացի յայտնի փրոֆ. Օլպրայթի հետ աշխատեցայ Հատրամուտի, Ատէնի, Եմէնի հնագիտական վայրերուն մէջ[130]:

Ընդհանուր առմամբ, իր իսկ խոստովանութեամբ, Սուտանի եւ Եմէնի արշաւներուն մասնակցած է դրամական պատճառով.

Նախ ըսեմ որ հնագիտական աշխատանքով կը հաւասարակշռէի տնտեսական կացութիւնս: Քանի մը ամիսներ կ՚աշխատէի Խարթումի, Ատէնի, Եմէնի հնագիտական վայրերուն մէջ, որպէսզի տարուան միւս ամիսներուն կարենամ Փարիզի մէջ ապրիլ եւ շարունակել նկարչութիւնը[131]:

Ասիկա կը նշանակէ նաեւ, որ ան Փարիզը չէր թողած, այլ անկէ հեռացած լոկ ժամանակաւորապէս:

ՓԱՐԻԶ (1951-1953)

Կը վերադառնայ Փարիզ, որ կը դառնայ իր մնայուն բնակավայրը մինչեւ կեանքին աւարտը[132], թէեւ նկարչական ներշնչումի առումով կը նախընտրէր Հարաւային Ֆրանսայի բնութիւնը[133]:

Կը շարունակէ համայնքային ելոյթները՝ Փարիզ, Ռոման-սիւր-Էզէր եւ Լիոն.

- 12 Հոկտեմբեր 1951, Café Cadet-ի վերնայարկ, Համազգային Լսարանի վերաբացում: Արտասանութիւն[134]:
- 16 Նոյեմբեր 1951, Ռէժան սրճարանի վերնայարկ, Համազգային Լսարան: Խօսք, նիւթ՝ *Նկարչական արուեստի զարգացման հանգրուանները*[135]:
- 24 Նոյեմբեր 1951, Ռոման-սիւր-Իզէրի կաթողիկէներու սրահ, Դաշնակցութեան Օր: Բանախօսութիւն[136]:
- 18 Յունուար 1952, Café Cadet-ի վերնայարկ, Համազգային Լսարանի հերթական հաւաքոյթ նուիրուած Լեւոն Շանթի: Արտասանութիւն[137]:
- 21 Ապրիլ 1952, Լիոնի Քրիստոնեայ Երիտասարդներու սրահ, Փալամուտեանի բանախօսութիւնը, նախագահութեամբ Հ.Յ.Դ. Վարանդեան Կոմիտէին: Նիւթ՝ *Ի՞նչ է ազգը*[138]:
- 31 Մայիս 1952, Փարիզի վեցերորդ քաղաքապետարանի սրահ, Մայիս 28-ի հանդէս, նախաձեռնութեամբ Հ.Յ.Դ. Եգիպտացի Կոմիտէին: Արտասանութիւն[139]:
- 6 Յունիս 1952, Փարիզի Café Voltaire-ի վերնայարկ, զինեձօն ի պատիւ Հ. Ներսէս Ծ. Վ. Ակինեանի, կազմակերպութեամբ Համազգայինի Փարիզի Վարչութեան: Խօսք Ակինեանի մասին[140]:
- 25 Հոկտեմբեր 1952, Փարիզի Ե. թաղամասի քաղաքապետարանի սրահ, Դաշնակցութեան Օր: Արտասանութիւն[141]:

ՊԷՅՐՈՒԹ (1953)

Առաջին ցուցահանդէս Պէյրութի մէջ՝ 1953 Նոյեմբեր 20 - Դեկտեմբեր 5, Կալըրի Ֆախրէտտին: Նախապէս որոշուած էր մինչեւ Նոյեմբեր 30, կը յետաձգուի մինչեւ Դեկտեմբեր 5:

Ցուցադրած է 40 իւղաներկեր, որոնք կը բովանդակեն տեսարաններ Եգիպտոսէն եւ Փարիզէն (*Նաւակներ եւ կամուրջ Մառնի վրայ*, *Au Quartier Latin*, *Sacré-Cœur*, *Հունձքը*), դիմանկարներ եւ Նաթիւր մորթ[142]:

Կեդրոնը գեղեցկութիւնն է, հաւասարակշռութիւնը, սեփական զգացումներու հարազատութիւնը, կը համաձայնի լիբանանահայ մամուլը:

Ազդակ կը գրէ.

Փալամուտեանի նկարներուն ընդհանուր յատկանիշն այն է որ երիտասարդ արուեստագէտը կրցած է հաւատարիմ մնալ ակադեմական ձեւերուն եւ ակնահաճոյ տեսարաններ պարզել մեր աչքերուն: Ճիշդ ասոր համար ալ, ոեւէ մէկը պիտի ուզէ անոր նկարները ունենալ իր սրահին կամ սենեակին մէջ: Ինչ որ շատ անգամ կը պակսի գերիրապաշտներու եւ վերացապաշտներու պարագային, որոնք ինքնատպութեան սիրոյ կը զոհեն արուեստին գեղեցկութիւնը[143]:

Ազդարար.

Մէկէ աւելի գործերու կարգին, մեր ուշադրութիւնը կեդրոնացաւ առաւելաբար Օ Քարթիէ Լաթէնի վրայ, ուր գոյներու այլազանութեան վրայ կը տիրէ լոյսի ու մութի հոյակապ ներդաշնակութիւն մը:

Շունչի առատութեամբ օժտուած է Ժիրայր Փալամուտեան: Այն շունչը, որ գրականութեան մէջ ալ բարենիշ մը կ՚արձանագրէ հեղինակի հաշւոյն[144]:

Նայիրի.

Հարուստ ու այլազան երանգապնակ մը, ցոլացող ջերմութեամբ, լոյսի խաղերով զուարթացած թափանցիկ մոխրագոյն մը յաճախ՝ որոնց մէջէն կը զգաս հոգեկան ապրումները տաղանդաւոր այս տղուն: Արեւաշող արտերու, լուսաւոր Սաքրէ Քէօրերու առջեւ, արեւելքցիի կրակոտ իր խառնուածքն է որ կը բոցավառի յանկարծ ու պաստառին վրայ հանգիստ կը գտնէ, կարծես խուսափելու եւ պաշտպանուելու համար Փարիզի մռայլ մթնոլորտին ճնշումէն, որ առհասարակ տիրապետող է իր գործին վրայ, մոխրագոյնի թեթեւ թախիծով:

Փալամուտեանի մօտ, անխախտ նկարագրի մը ուժգնութեամբ, որոշ է հաւասարակշռութեան խոհեմ զգացում մը, ժամանակակից բոլոր նկարիչներուն համար ճակատագրական երկընտրանքի վերածուած հարցի մը հանդէպ. - Արդիակա՞ն նկարչութեան հետ ըլլալ, թէ դասական: Ժիրայր կրցած է գտնել բախտաւոր միջինը, առնելով հիներուն գիծերու մաքրութիւնը եւ չմերժելով օգտուիլ արդիականներուն գոյնի ճարտարութենէն: Ցուցադրուած իր 40 նկարներուն մէջ, կարելի է ըսել թէ հաշտուած են հինը եւ նորը՝ ի նպաստ նկարիչին: Ուշագրաւ են մանաւանդ, իր Թէքնիքին մէջ, ռըլիէֆի եւ բերսբեքթիֆի գեղեցկութիւնները: Կ՚ունենանք այն տպաւորութիւնը,

Թէ այս նկարիչը նկարելու մասնաւոր նիւթեր չէ փնտռած, ճիգ չէ ըրած, այլ հարազատօրէն վերարտադրած է իր զգացումները բնական տեսարաններու մէջ: Խիստ հետաքրքրական են նաեւ իր նաթիւր-մորթերը:

Մեր կարծիքով, Ժիրայր Փալամուտեանը կարելի է դասել վերջին տարիներուն Պէյրութ ցուցադրուած հայ թէ օտար նկարիչներու լաւագոյններու շարքին[145]:

ՓԱՐԻԶ (1954-1955)

Կը յիշուի 1954 Մարտ 30-ին Փարիզի Սալ տը Ժէոկրաֆիի մէջ արտասանութեամբ մասնակցած ըլլալ Ռուբէնի յիշատակի հանդէսին, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Արեւմտեան Եւրոպայի Ուսանողական Միութեան[146]:

(Շար. 4)
ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

80. *Յուսաբեր*, 17 Հոկտեմբեր 1942, ԻԸ. տարի, թիւ 160: Ա., «Նաւասարդ Ակումբի բացման հանդէսը», *Յուսաբեր*, 20 Հոկտեմբեր 1942, ԻԸ. տարի, թիւ 171:
81. «Քնարի երեկոյթը», *Յուսաբեր*, 8 Յունուար 1943, ԻԸ. տարի, թիւ 286:
82. «Համազգայինի թէյասեղանը», *Յուսաբեր*, 22 Յունուար 1943, ԻԸ. տարի, թիւ 248:
83. X, «Խանդավառ հաւաքոյթ մը», *Յուսաբեր*, 22 Մայիս 1943, ԻԹ. տարի, թիւ 41:
84. *Յուսաբեր*, 2 Յունիս 1943, ԻԹ. տարի, թիւ 53: Լ[իպարիտ] Ն[ազարեանց], «*Այս է մեր կեանքը* (Թատերգութիւն Բիւզանդ Չէքիճեանի)», *Յուսաբեր*, 19 Յունիս 1943, ԻԹ. տարի, թիւ 68. 26 Յունիս 1943, ԻԹ. տարի, թիւ 74:
85. Լ[իպարիտ] Ն[ազարեանց], «*Այս է մեր կեանքը* (Թատերգութիւն Բիւզանդ Չէքիճեանի)», *Յուսաբեր*, 19 Յունիս 1943, ԻԹ. տարի, թիւ 68. 26 Յունիս 1943, ԻԹ. տարի, թիւ 74:
86. Ա., «Հ. Կ. Խաչի հանդէսը», *Յուսաբեր*, 29 Յունիս 1943, ԻԹ. տարի, թիւ 76:
87. Ա., «Հ. Յ. Դաշնակցութեան Օրը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 10 Նոյեմբեր 1943, ԻԹ. տարի, թիւ 188:
88. «Յարգանքի երեկոյ», *Յուսաբեր*, 16 Փետրուար 1944, ԻԹ. տարի, թիւ 268:
89. *Յուսաբեր*, 25 Մայիս 1944, Լ. տարի, թիւ 45: Ա. Ն., «Մայիս 28-ը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Մայիս 1944, Լ. տարի, թիւ 49:
90. Հրահատ [Յակոբ Արամեան], «*Նամուսի* բեմադրութիւնը», *Արեւ*, 26 Մայիս 1944, ԻԹ. տարի, թիւ 7733, էջ 2: *Արեւ*, 10 Յունիս 1944, ԻԹ. տարի, թիւ 7746, էջ 3:
91. X, «Դաշնակցութեան Օրը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 3 Նոյեմբեր 1944, Լ. տարի, թիւ 181:
92. *Յուսաբեր*, 30 Մայիս 1945, ԼԱ. տարի, թիւ 50: X., «Մայիս 28-ի տօնախմբութիւնը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 5 Յունիս 1945, ԼԱ. տարի, թիւ 55:
93. «Դաշնակցութեան Օրուան հանդէսը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 16 Նոյեմբեր 1945, ԼԱ. տարի, թիւ 192:
94. X., «Համազգայինի պատուոյ թէյասեղանը», *Յուսաբեր*, 7 Մարտ 1946, ԼԱ. տարի, թիւ 284:
95. «Ապրիլ 24-ը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 25 Ապրիլ 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 21:
96. *Յուսաբեր*, 29 Մայիս 1946, ԼԲ. տարի, թիւ 49:
97. Hrant Keshishian, 'Vahram Manavian,' *AGBU Egypt*, https://agbuegypt.com/artist/vahram-manavian/
98. «Անուղեցոյց ուղեւորութիւն ներաշխարհէ մը ներս. հարցազրոյց՝ արուեստագէտ Ժ. Փալամուտեանի հետ», զրոյցը վարեց եւ խմբագրեց՝ Զ. Խաժակ, *Հայրենիք*, 2 Նոյեմբեր 1982, թիւ 30935, էջ 5:
99. Լ. Բերբերեան, «Արուեստագէտ Ժիրայր Փալամուտեանի նկարչական ցուցահանդէսը», *Ալիք*, 22 Փետրուար 1977, ԽԷ. տարի, թիւ 43, էջ 7:
100. Անդ, էջ 7:
101. Հէնրիկ Բուղդեան, «Ժիրայր Փալամուտեան սփիւռքահայ ժամանակակից տաղանդաւոր նկարիչներից», *Հայրենիք*, 2 Յունիս 1979, Vol. 79, No. 20095, էջ 5:
102. «Ժիրայր Փալամուտեան. հայ եւ (փարիզցի) սքանչելի նկարիչը», *Յառաջ*, 6 Սեպտեմբեր 1959, 35-րդ տարի, թիւ 8588, էջ 3: Հէնրիկ Բուղդեան, «Ժիրայր Փալամուտեան սփիւռքահայ ժամանակակից տաղանդաւոր նկարիչներից», *Հայրենիք*, 2 Յունիս 1979, Vol. 79, No. 20095, էջ 5:
103. Գիտենք՝ որ 1947-ին կը սորվէր École des Beaux-Arts-ի մէջ եւ կ'ապրէր Cité Universitaire ('Un étudiant découvert grièvement blessé sur une pelouse', *L'Humanité*, 19 janvier 1947, 44e annee, no. 760, p. 2. Victor Blondet, 'Le mystère de la Cité Universitaire', *Qui?*, 30 janvier 1947, no. 32, p. 4):
104. «Տեսակցութիւն մը տաղանդաւոր նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Քուլիս*, 1 Փետրուար 1978, 32-րդ տարի, թիւ 3-747, էջ 25: Հէնրիկ Բուղդեան, «Ժիրայր Փալամուտեան սփիւռքահայ ժամանակակից տաղանդաւոր նկարիչներից», *Հայրենիք*, 2 Յունիս 1979, Vol. 79, No. 20095, էջ 5:
105. «Ժիրայր Փալամուտեան», *Յառաջ*, 22 Նոյեմբեր 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5195, էջ 3:
106. «Ժիրայր Փալամուտեան», *Յառաջ*, 22 Նոյեմբեր 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5195, էջ 3: Հր. Բալուեան, «Ժիրայր Փալամուտեան», *Յառաջ*, 14 Դեկտեմբեր 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5214, էջ 2-3: «Նկարահանդէս», *Յառաջ*, 14 Դեկտեմբեր 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5214, էջ 4:
107. 'Les galeries', *Arts*, 20 août 1948, no. 178, p. 5.
108. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7:
109. «Տխրունի. Ժիրայր Փալամուտեան», *Յառաջ*, 17 Դեկտեմբեր 1982, 58-րդ տարի, թիւ 15.327, էջ 3:
110. Թղթակից, «Դաշնակցութեան Օրը», *Յառաջ*, 29 Հոկտեմբեր 1946, ԺԸ. տարի, թիւ 4839, էջ 4:
111. «Հայկական Կաղանդը անթելով», *Յառաջ*, 4 Յունուար 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 4895, էջ 1:
112. *Յառաջ*, 8 Մայիս 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5029, էջ 4:
113. «Յուշատետր», *Յառաջ*, 20 Մայիս 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5038, էջ 4:
114. *Յառաջ*, 23 Մայիս 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5041, էջ 4:
115. *Յառաջ*, 25 Մայիս 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5043, էջ 4:
116. *Յառաջ*, 14 Յունիս 1947, ԺԹ. տարի, թիւ 5059, էջ 4:
117. «Յուշատետր», *Յառաջ*, 29 Սեպտեմբեր 1948, Ի. տարի, թիւ 5655, էջ 4:
118. *Յառաջ*, 8 Փետրուար 1949, 21-րդ տարի, թիւ 5765, էջ 4:
119. «Երէցներու խօսքը Հ.Յ.Դ. Նոր Սերունդին», *Յառաջ*, 18 Փետրուար 1949, 21-րդ տարի, թիւ 5774, էջ 2-3:
120. «Նոր Սերունդի օր», *Յառաջ*, 18 Մարտ 1949, 21-րդ տարի, թիւ 5798, էջ 4:
121. «Ժիրայր Փալամուտեան եւ իր վարպետը Վահրամ Մանավեան կը ցուցադրեն Սուտանի մէջ», *Յուսաբեր*, 22 Յունիս 1949, ԼԵ. տարի, թիւ 69:
122. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7:
123. *Յուսաբեր*, 9 Սեպտեմբեր 1949, ԼԵ. տարի, թիւ 134, էջ 2:
124. *Յուսաբեր*, 25 Ապրիլ 1950, ԼԶ. տարի, թիւ 20: Լրատու, «Գիշերային Լսարանի հաւաքոյթները», *Յուսաբեր*, 2 Մայիս 1950, ԼԶ. տարի, թիւ 26:
125. *Յուսաբեր*, 9 Մայիս 1950, ԼԶ. տարի, թիւ 32: Լրատու, «Գիշերային Լսարանի հաւաքոյթները», *Յուսաբեր*, 30 Մայիս 1950, ԼԶ. տարի, թիւ 50:
126. *Յուսաբեր*, 1 Յունիս 1950, ԼԶ. տարի, թիւ 52:
127. Wendell Phillips, *Qataban and Sheba: Exploring Ancient Kingdoms on the Biblical Spice Routes of Arabia*, London: Victor Gollancz Ltd, 1955, p. 18.
128. Անդ, էջ 139:
129. Անդ, էջ 208:
130. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտ-

եանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7:
131. Անդ, էջ 7:
132. Պարոյր Վարդապետ, «Զրոյց՝ նկարիչ Ժիրայր Փալամուտեանի հետ», *Հայրենիք*, 26 Մայիս 1979, թիւ 20091, էջ 7: Հէնրիկ Բուդաղեան, «Ժիրայր Փալամուտեան սփիւռքահայ ժամանակակից տաղանդաւոր նկարիչներից», *Հայրենիք*, 2 Յունիս 1979, Vol. 79, No. 20095, էջ 5:
133. Անտերէ (*Ժուռնալ տը Թեհրան*), «Ժիրայր Փալամուտեանի նկարչական ցուցահանդէսը Թեհրանի մէջ», *Յուսաբեր*, 17 Մայիս 1977, ԿԳ. տարի, թիւ 37, էջ 1:
134. «Վերաբացում Համազգային Լսարանի», *Յառաջ*, 10 Հոկտեմբեր 1950, 27-րդ տարի, թիւ 6581, էջ 4:
135. «Համազգային Լսարան», *Յառաջ*, 15 Նոյեմբեր 1951, 27-րդ տարի, թիւ 6611, էջ 4:
136. Ս. Պիլալի, «Դաշնակցութեան օրը Ռոմանի մէջ», *Յառաջ*, 1 Դեկտեմբեր 1951, 27-րդ տարի, թիւ 6625, էջ 3:
137. «Համազգային Լսարան», *Յառաջ*, 16 Յունուար 1952, 28-րդ տարի, թիւ 6662, էջ 4:
138. «Հրապարակային բանախօսութիւն Լիոնի մէջ», *Յառաջ*, 19 Ապրիլ 1952, 28-րդ տարի, թիւ 6742, էջ 4:
139. «Մայիս 28-ը Փարիզի մէջ», *Յառաջ*, 27 Մայիս 1952, 28-րդ տարի, թիւ 6773, էջ 4:
140. Պարզեւ, «Գինեձօն ի պատիւ Հ. Ներսէս Ծ. Վ. Ակինեանի», *Յառաջ*, 15 Յունիս 1952, 28-րդ տարի, թիւ 6789, էջ 3. 17 Յունիս 1952, 28-րդ տարի, թիւ 6790, էջ 3:
141. «Դաշնակցութեան օրը Փարիզի մէջ», *Յառաջ*, 22 Հոկտեմբեր 1952, 28-րդ տարի, թիւ 6897, էջ 4:
142. *Ազդարար*, 17 Նոյեմբեր 1953, Ա. տարի, թիւ 67, էջ 2: Տ. «Ժիրայր Փալամուտեանի նկարներու ցուցահանդէսը», *Ազդակ*, 24 Նոյեմբեր 1953, ԻԷ. տարի, թիւ 226 (6455), էջ 3: Ս., «Ժիրայր Փալամուտեանի նկարներու ցուցահանդէսը», *Ազդարար*, 28 Նոյեմբեր 1953, Ա. տարի, թիւ 77, էջ 2: «Ժիրայր Փալամուտեան», *Նայիրի*, 29 Նոյեմբեր 1953, Բ. տարի, թիւ 13, էջ 1: Թղթակից, «Տեսակցութիւն մը նկարիչ Փալամուտեանի հետ», *Ազդակ*, 2 Դեկտեմբեր 1953, ԻԷ. տարի, թիւ 233 (6462), էջ 3: *Ազդարար*, 3 Դեկտեմբեր 1953, Ա. տարի, թիւ 81, էջ 4: Յ. Մ. Ասլանեան, «Ժիրայրը», *Նայիրի*, 5 Դեկտեմբեր 1953, Բ. տարի, թիւ 14, էջ 3:
143. Տ. «Ժիրայր Փալամուտեանի նկարներու ցուցահանդէսը», *Ազդակ*, 24 Նոյեմբեր 1953, ԻԷ. տարի, թիւ 226 (6455), էջ 3:
144. Ս., «Ժիրայր Փալամուտեանի նկարներու ցուցահանդէսը», *Ազդարար*, 28 Նոյեմբեր 1953, Ա. տարի, թիւ 77, էջ 2:
145. Յ. Մ. Ասլանեան, «Ժիրայրը», *Նայիրի*, 5 Դեկտեմբեր 1953, Բ. տարի, թիւ 14, էջ 3:
146. «Ողբացեալ Ռուբէնի յիշատակին», *Յառաջ*, 20 Մարտ 1954, 30-րդ տարի, թիւ 7325, էջ 4:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԱԶՈՎ ՊԱՐԻ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

(Զանգեզուր Պարախումբի վերջին ելոյթին առիթով)

(Շարունակութիւն «Պէրպէրեան Վարժարան»-ի)

Դիւցազնօրէն

Անհատական եւ խմբական փոխն ի փոխ արտասանութիւն Սիամանթոյի *Դիւցազնօրէն* բանաստեղծութեան, ռիթմիք պարախումբի մասնակցութեամբ եւ Օննիկ Պէրպէրեանի յօրինած դաշնակի երաժշտութեամբ:

Կը ներկայացուի 1925 Մայիս 31-ին (Ա. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, 1926 Մայիս 30-ին (Բ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, 1927 Մայիս 29-ին (Գ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, եւ 1933 Մայիս 27-ին (Թ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի սրահը:

Արեւ օրաթերթ.

Հանդէսին մարզական բաժինը աւարտած էր երբ սկսան Ռիթմիք խաղերը, որ մեզ համար գեղեցիկ նորութիւն մըն էին եւ պահ մը վայելեցին միսթիք վեհութիւնը դիցաբանական օրերու: Բանաստեղծութիւնն է որ կ'արտայայտուի արտասանութեամբ եւ երաժշտութեամբ: Չափական շարժումով առինքնող տպաւորութեամբ մը, հոլաթեւ ու ջղապարիկ պատանիներու կողմէ, զգեստաւորուած եւ սպառազինուած դիցաբանական շրջանի տարազով ու զէնքերով, ու այդ պահուն աւելի եւս ճանչցանք զգայնութիւնը դիւցազներգակ եւ քնարերգակ մեր երկու տաղանդաւոր բանաստեղծներուն, ողբացեալ Սիամանթոյի եւ Վ. Թէքէեանի, իրենց քանի մը քերթուածներուն մէջ[89]:

Արեւ օրաթերթ.

Սիամանթոյի Դիւցազնօրէնը ներկայացուած ռիթմիք պարախումբին կողմէ, ընկերակցութեամբ դաշնակի գող չեչտեռուն, մինչ պատանի մը եւ մերթ ընդ մերթ խումբը ամբողջ կ'արտասանեն բանաստեղծին բարբառը՝ կը դառնայ այլապէս խանդավառող: Արուեստին հետ օտար հոգիներն անգամ կը զգան որ խորհուրդ մը կ'անցնի[90]:

Արեւ օրաթերթ.

Երկրորդը յատկացուած է համանուագ արուեստի այն նոր եւ կենդանի բեմադրութեան զոր մեր մէջ մտցնողն է Պ. Շահան Պէրպէրեան եւ որուն երեք բաղկացուցիչ արուեստներն են բանաստեղծութիւնը, երաժշտութիւնը եւ պարը: Քերթուածներու վրայ, որոնք Վ. Թէքէեանի Նոր հովիւը եւ Սիամանթօյի Դիւցազնօրէնն հատուած մըն են, Պ. Օննիկ Պէրպէրեան, իր երգահանի ինքնատիպ տաղանդով դրած է դաշնակի ուժեղ եւ արտայայտիչ թարգմանութիւններ, մինչ Պ. Շահան Պէրպէրեան յղացած է համապատասխան ձեւերը, քայլերն ու շարժումները պարախումբին, որ յունո-հռովմէական հին պարախումբերու պէս պատմուճանուած եւ կօշկուած, կ'արտաքնացնէ՝ կը պատկերէ եւ կը շարժէ քերթուածը զոր ուրիշ խումբ մը ահա՛ կ'արտասանէ մերթ միաբերան եւ մերթ իրմէ մէկուն բերնով միայն: Տողը ամբողջ կամքը, չափով եւ կշիռով դաշնաւորուած, իմաստի եւ շնորհի կը ձգտի՝ մէն միւսին խառնուած, մէն միւսէն բխող, ինչպէս բոլոր շարժումներն ալ արդէն, այնպէս անցած են իրարու մէջ՝ որ թէ՛ ամէնքը միեւնոյն պատճառէն եւ թէ իրարմէ կարծես կը ծնին…: Ազնուական, նուրբ ու խորին հմայք մը կ'իջնէ հանդիսատեսներուն վրայ՝ ի տես եւ ի լուր այս ապրող, բազմաձեւ եւ բազմաշարժ քերթուածին, որ մասնակցողներուն ամբողջութիւնն է ինքնին եւ որուն դիւրասահ ընթացքին ներքեւ կը գուշակուի երկար համբերատար ճիգը որ պէտք եղած է ձեռք բերելու համար[91]:

Միսաք Շալճեան.

Երկրորդ համադրութիւնը՝ քաղուած մեր դիւցազներգութեան ուժեղ երգիչներէն Սիամանթօյի մէկ գործէն, կը բաղկանար նոյնպէս 3 մասէ ա) Յոյսի ճամբան, բ) Ճակատամարտ եւ յաղթանակ, գ) Վաղորդայնը, արտասանող խումբը իր գործին լծուած է. դաշնակը կը միանայ անոր, քաղցրոլոր նուագով, ու հին հին դարերու բանակները յիշեցնող աշակերտական զումարտակը, դրօշներով, զէնքերով ու շեփորներով կը քալէ Յոյսի ճամբէն դէպի ճակատամարտ ու յաղթանակ, որմէ վերջ վաղորդայնն է որ կը պարզուի գարնանային առաւօտի մը գեղեցկութեամբ…

Եւ ծափերը այս անգամ աւելի խելայեղ կ՚ողջունեն մեր պատուական կրտսերները, որոնք առանց ղեկավարի, կը հպատակին իրենց մէջ արթնցած գիտակցութեան ոգիին, ու լարուած մեքենայի մը նման, կը կատարեն իրենց դերը, լաւագոյնը կատարելու մտասեւեռումով[92]*:*

Քերովբէ Կոստանդեան.

Պարային մրցումէն վերջ […] պարախումբը կրկին տուաւ այս անգամ Սիամանթոյի գործէն քաղուած Դիւցազնօրէնը, ուր կը տեսնենք դիւցազուններու երթը դէպի անհրաժեշտ կռիւը, եւ ապա կառուցումը Նոր Ոստանին, յաղթութեան վրայ բարձրացած Ոստանին ուր պիտի ծաղկի նոր կեանքը անարգել[93]*:*

Յիշատակի թափօր

1929 Ապրիլ 24-ին, նահատակ մտաւորականներու յիշատակի սգահանդէսին Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ, պարախումբը յիշատակի թափօրով մուտք գործելով ծաղիկներ կը սփռէ[94]: Յաջորդ տարեշրջանին, Շահան Պէրպէրեան կը պարադրէ *Յիշատակի թափօր* խորագիրով խորհրդապատկեր մը, որուն դաշնակի երաժշտութիւնը կը յօրինէ Օննիկ Պէրպէրեան:

Կը ներկայացուի 1930 Ապրիլ 27-ին (Զ. տարեշրջան)՝ նահատակեալ մտաւորականներուն նուիրուած յիշատակի հանդէսին, 1931 Ապրիլ 26-ին (Է. տարեշրջան)՝ նահատակեալ հայ մտաւորականներուն նուիրուած յիշատակի հանդէսին, 1932 Ապրիլ 23-ին (Ը. տարեշրջան)՝ նահատակեալ հայ մտաւորականներուն նուիրուած յիշատակի հանդէսին, եւ 1933 Ապրիլ 30-ին (Թ. տարեշրջան)՝ Գահիրէի Լիսէ Ֆրանսէի սրահը, Ազգային Իշխանութեան նախաձեռնած Ապրիլեան նահատակներու սգահանդէսին:

Յուսաբեր օրաթերթ.

Հանդէսը փակուեցաւ Յիշատակի Թափօր-խորհրդապարով մը, Պ. Օ. Պէրպէրեանի երաժշտութեամբ եւ Պ. Շ. Պէրպէրեանի պարադրութեամբ: Դաշնակը շատ յաջող կերպով նուագեց Օր. Լ. Մառչիաթօռի:

Խորհրդապար-Թափօրը, որով տղաք նախ ծաղիկներ թափեցին նահատակներու շիրմին, եւ յետոյ յուշարձան մը եղան անոր վրայ խաչով պսակուած, ու վերադարձան միշտ իրենց սիրտն ու հոգին անոնց կարկառած, խորունկ եւ խորհրդաւոր յուզումներ ստեղծեց:

Նահատակներու յիշատակին նուիրուած այս պահը իրապէս հաղորդակից եւ յիշատակելի պահ մը եղաւ[95]*:*

Քերովբէ Կոստանդեան.

Հանդէսը վերջացաւ Յիշատակի Թափօրով զոր գործադրեց վարժարանին պարախումբը: Պատանիներ յիշատակի վարդերով բեռնաւոր յառաջացան տառապանքին շարժումով, ու վարդերը ծածկեցին գետինը: Սակայն վշտի այս կարաւանը փոխակերպեցաւ հուսկ ուրեմն կենսանուէր փաղանգի մը ուր կառուցանող կամքը կը յայտնուէր վերստին իր ամենակալ տենչանքով: Ու այսպէս կ՚ամբողջանար մարդկային կեանքի սիքլը (cycle)*: Երաժշտութիւնը հոգիներուն մէջ բարձրացող ձայնական ժայթք մը եղաւ նախ անլուր վշտի որ յանգեցաւ սակայն ապա վերընձիւղման մը աննկուն շեշտերուն*[96]*:*

Գրիգոր Հերունի.

Հանդէսը վերջացաւ վարժարանի պարախումբին մէկ գեղեցիկ պատկերովը: Պարախումբը, երաժշտութեան ընկերակցութեամբ յառաջանալով, յիշատակի ծաղիկներ թափեց նահատակներու գերեզմանին վրայ, ինչ որ խոր տպաւորութիւն մը թողուց ներկաներուն վրայ[97]*:*

Քերովբէ Կոստանդեան.

[Պ]արախումբը կատարեց յիշատակի թափօրը: Վշտի շեշտերով թափօրը յառաջացաւ դէպի յիշատակը նահատակներուն վարդեր տանելով անոր ու մինչ տառապանքը իր լրմանը կը յանգէր, իրմէ իսկ սակայն կեանքի աննկուն տենչը կը յարձակէր վերստին[98]*:*

Յուսաբեր օրաթերթ.

Խիստ տպաւորիչ էր Յիշատակի Թափօրը (բեմադրուած Շահան Պէրպէրեանի կողմէն), ուր Օննիկ Պէրպէրեանի հեղինակած երաժշտութեան չափերով՝ դպրոցականներու խումբը, դասական հանդերձանքով, կշռութային շարժումներով ծաղիկներ ձօնեց նահատակներու յիշատակին[99]*:*

Յուսաբեր օրաթերթ.

Հանդիսութիւնը աւելի շեշտուեցաւ Պէրպէրեան Վարժարանի պարախումբին Յիշատակի Թափօրովը, Օ. Պէրպէրեանի երաժըշտութեան ընկերակցութեամբ, որ Ապրիլեան նահատակներու տրտում յիշատակը վերածեց տպաւորիչ խորհուրդի:

Այս խորհրդապարը, Պ. Շ. Պէրպէրեանի յղացումով, նոր ու գեղեցիկ փորձ մըն է հայ պատանիներու ճկուն ու կշռաւոր շարժուձեւերովը հայ ոգիի, վիշտի ու մեծարանքի արտայայտութեան[100]*:*

Փառաւորումի թափօր

Նուիրուած Ռէթէոս Պէրպէրեանի յիշատակին, կը կատարէ պարախումբը, գործիքային փոքր կազմի համար երաժշտութիւնը յօրինած է Օննիկ Պէրպէրեան:

Կը ներկայացուի Ռէթէոս Պէրպէրեանի ծննդեան եւ վարժարանի հիմնադրութեան տարեդարձներուն առիթով վարժարանի սրահին մէջ՝ 1930 Նոյեմբեր 2 (Է. տարեշրջան), 1931 Նոյեմբեր 8 (Ը. տարեշրջան), 1932 Նոյեմբեր 6 (Թ. տարեշրջան), 1933 Նոյեմբեր 5-ին (Ժ. տարեշրջան): Կը կրկնուի Գահիրէի վարժարանի փակումէն ետք, 1936 Ապրիլ 18-ին՝ Աղեքսանդրիոյ Ֆրանսական Լիսէի սրահը, Ռէթէոս Պէրպէրեանի մահուան 29-րդ տարեդարձի յիշատակի հանդիսութեան, զոր կազմակերպած էր Պէրպէրեան Վարժարանի Նախկին Սանուց Միութիւնը:

Արեւ օրաթերթ.

Ի վերջոյ տեղի ունեցաւ Փառաւորումի Թափօր մը վարժարանի պարախումբին կողմէ, ընկերակցութեամբ Բրօֆ. Ջերնիավսքիի Հնգեակին եւ Պ. Պ. Օննիկ եւ Շահան Պէրպէրեան եղբայրներու երաժշտութեամբ: Ելեքտրական խորհրդաւոր լոյսի մը մէջէն պարախումբի անդամները միօրինակ տարազով ու ձեռքերնին ծաղիկներ բռնած, յամր ու կշռութաւոր քալուածքով ուղղուեցան դէպի բեմը, որուն ճակատը կախուած Պէրպէրեանի մեծադիր նկարին վրայ պսակ մը դրին եւ ծաղիկներ սփռեցին: Յունական դասական այս պարը յուզեց բոլոր ներկաները[101]*:*

Արեւ օրաթերթ.

Պահը եկած էր փառաւորումի թափօրին: Երաժշտութիւնը մինչ հանդիսական ռիթմի մը շեշտերուն մէջ կը հնչեցնէր Փառքը մեծ մարդուն, պարողներու թափօրը կը յառաջանար վարդերով բեռնաւոր. ազգին երախտագիտութիւնն էր որ կու գար իր խորհրդաւոր պսակը ձօնել Ռ. Յ. Պէրպէրեանի յիշատակին[102]*:*

Արեւ օրաթերթ.

Ապա վարժարանին պարախումբը ընկերակցութեամբ դաշ-

նակի գոռ չեչտերու ռիթմին զոր Բրօֆ. Ջէրնիավսքի իր փայլուն արուեստով կ՚իրագործէր, կազմեց մեծավայելուչ թափօր մը, որ անմահ Հիմնադրին գեղակերտ նկարին առջեւ բերաւ դնելու պանծալի յիշատակին խորհրդաւոր վարդերը[103]:

Արեւ օրաթերթ.

[Պ]արախումբը Հիմնադիրին յիշատակը փառաւորող թափօր մը կազմեց, որ ընկերակցութեամբ հանդիսական երաժշտութեան մը, որ կը ստեղծէր պաշտամունքի հոգեկան մթնոլորտ մը, յառաջացաւ ծիսական խորհրդաւոր քայլերով դէպի բեմը, ուր Հիմնադիրին գեղակերտ նկարը զետեղուած էր եւ հոն անոր Յիշատակին առջեւ սփռեց վարդի թերթեր, նոր ժամանակներու մատաղ հայ սերունդին բարեպաշտիկ զգացմանց առհաւատչեայ[104]:

Արեւ օրաթերթ.

Յայտագրին երրորդ մասը կը կազմէին պարային խորհուրդները, կազմակերպուած Պ. Շ. Պէրպէրանի կողմէ, որոնք միսթիք եւ լուռ արտայայտութեանց զմայլելի համադրութիւն մըն էին: Յիշենք մանաւանդ, փառաբանութեան թափօրը, որ յարգանքի լուռ եւ պերճախօս արձանացումն էր երախտագէտ սաներուն՝ դէպի իրենց ուսուցչապետը: Երգերուն եւ պարային խորհուրդներուն դաշնակով կ՚ընկերանար Օր. Ա. Հստրլեան[105]:

Բանաստեղծին խորհուրդը

Եռամաս ներկայացում, Վահան Թէքէեանի եւ Կոստան Զարեանի բանաստեղծութիւններու արտասանութեամբ, Օննիկ Պէրպէրեանի յօրինած լարային նուագախումբի երաժշտութեամբ:

Կը ներկայացուի 1933 Ապրիլ 9-ին (Թ. տարեշրջան)՝ Օփերայի Արքայական Թատրոն, Պէրպէրեան Վարժարանի կազմակերպած գեղարուեստական ցերեկոյթին:

Անահիտ Նաւասարդ.

Յայտագրի երկրորդ մասը, ինչպէս ըսուեցաւ, կու տար բանաստեղծին խորհուրդը, պարային եռամաս քերթուածով մը արտայայտուած, ուր Վահան Թէքէեանի եւ Կոստան Զարեանի նախերգանքները իւրաքանչիւր մասին սկիզբը արտասանութեամբ երգուած Պ. Ա. Գարաճեանէ, գտան իրենց ալեծուփ արձագանգը Վարժարանի արտասանող խումբին կողմէ:

Այս եռերգութիւնը կը բերէր մեզ ինքնատիպ ու խոր գործածութիւն մը Պ. Շահան Պէրպէրեանի կողմէ Պարային արուեստին. պարը արդարեւ հոն «տռամ» կ՚ըլլար ու «տռամ»ը պար: Տռամ մը իրաւ ալ, քանի որ կը տեսնենք անոր առաջին մասին մէջ բանաստեղծը որ օրուան պահերէն անցնելով անրջազարդ գիշերուան մէջ իր ճշմարտութեան հայեցողութեանը կը բարձրանար, երկրորդ մասին՝ այդ ճշմարտութեան երգովը մարդերը փրկելու համար, մինչ երրորդ մասը պիտի բերէր բանաստեղծին աստուածացումը:

Սոյն պարային քերթուածին ընկերացող երաժշտութիւնը, իրապէս հոյակապ, ստեղծագործութիւնն է Պ. Օննիկ Պէրպէրեանի, որ անձամբ կը վարէր նուագախումբը: Անիկա համադրութիւն մըն է սէնֆօնիքեւ տրամաթիք երաժշտութեան: Մինչ օփէրաներու երաժշտութիւնը կը հետեւի շարժումին, հո՛ս երաժշտութիւնը ինք իր մէջ ունի միութիւնը երաժշտական նիւթին ու աքսիօնին, այնպէս որ գործը զուտ երաժշտական հրճուանք մը կու տայ տրամաթիք հրճուանքին հետ միասին:

Իսկ տղաքը իրենց միջոցներուն համեմատ գործածուած պարզ թէքնիքով մը, իրենց պատանիի միամիտ ու թարմ շնորհով եւ խանդով իրաւցնէ արուեստագիտական արժէք մը կրցան տալ[106]:

Արեւ օրաթերթ.

Դադարէն վերջ մեզի տրուեցաւ ներկայ ըլլալ ամենահետաքրքրական պարային գործողութեան մը: Եռերգութիւն քերթողին, երաժշտութիւն Օ. Ռ. Պէրպէրեանի, պարադրութիւն Շահան Պէրպէրեանի, նախերգանք Վ. Թէքէեանի եւ Կ. Զարեանի: Պէտք էր սիւնակներ յատկացնել այս գործին որ ճշմարիտ նորաստեղծում մըն է Եգիպտոսի համար: Արտասանողը Պ. Ա. Գարաճեան հիացում պատճառեց իր տաք ձայնովը, գեղեցիկ առոգանութեամբը, մինչդեռ արտասանող խումբերը եւ պարողներու ձեւափոխուած աշակերտները՝ ամենավայելուչ կերպով կը գործակցէին երգին յաջողութեան[107]:

Լիպարիտ Նազարեանց.

Եթէ Պէրպէրեան Վարժարանի գեղարուեստական ցերեկոյթին առիթով այնքան երկար կանգ առինք պարի վրայ, պատճառն այն է, որ յայտագրին ամբողջ կէս մասը նուիրուած էր պարադրական (chorégraphique) *արուեստին. ու յետոյ, այն՝ ինչ որ ներկայացուած էր պարի անունին տակ, նորութիւն մըն էր հայ իրականութեան մէջ:*

Վ. Թէքէեանի եւ Կ. Զարեանի քերթուածներն էին որ պարադրուած էին իբրեւ Եռամաս խորհուրդ բանաստեղծին:

Ջափազանց դժուար գործ առած էր իր վրայ պ. Շ. Պէրպէրեան, փորձելով մարմնացնել պարի մէջ ամբողջ ստեղնաշար մը կրքերու պայքարի եւ հոգեկան ապրումներու: Նման նպատակ մը իրագործելու համար իր ունեցած միջոցները սահմանափակ էին եւ անբաւարար: Ու եթէ չլինէին մանրամասն բացատրութիւններ յայտագրին մէջ, «խորհուրդը» անըմբռնելի պիտի մնար: Արդարեւ, պարադրողը կրնար օգտուիլ միայն պարողներու կշռութական շարժումներէն եւ դիմախաղէն, որոնք առարկայօրէն հաստատուն գաղափարներ չեն, միշտ եւ ամէնքի համար նոյն իմաստը ունեցող: Ատկէ զատ, իրենց այս անկատար արտայայտական կարողութեամբ անոնք կրնային այն ատեն միայն աւելի կամ նուազ յաջողութեամբ նպատակին ծառայել, եթէ գործադրողները վարժ են իրենց արուեստին մէջ, այսինքն՝ մասնագէտ պարողներ են. մինչ պ. Պէրպէրեանի պարախումբը, դպրոցականներէ կազմուած, եթէ չենք սխալիր՝ միայն երկրորդ անգամն էր որ բեմ կ՚ելլէր, այն ալ այնքան բարդ հոգեբանական կտորի մը մէջ: Ու, վերջապէս մոռնալու չէ, որ պարելու ընդունակութիւնը ամենուն ալ տրուած չէ. իրաւ է, քիչ թէ շատ շնորհք ունեցող մէկը կրնայ ճշդիւ իւրացնել պարի շարժումները բայց ոգին՝ այն, ինչ որ կը բարձրացնէ պարը արուեստի աստիճանին, կրնան արտայայտել անոնք միայն, որոնց մէջ կայ արուեստագէտի կայծը: Այդ է պատճառը, որ՝ մինչ Պէրպէրեան պարախումբը ընդհանուր առումով արտաքուստ վայելուչ էր, եւ իր շարժումները յստակ էին ու կանոնաւոր, պարողներէն շատ քիչերը միայն կ՚ելլէին մեքենականութեան սահմաններէն: Ու յետոյ, կար դանդաղութիւն, որուն հետեւանքով պարի մէջ «բաց տեղեր» կը մնային. ան ամբողջովին չէր լեցներ ժամանակը եւ երաժշտութիւնը:

Եւ այնուամենայնիւ ողջունելի է պ. Պէրպէրեանի փորձը: Մեզի կը պակսի գեղագիտական կրթութիւնը՝ հզօր ազդակը ոգեկան եւ մարմնական վայելչութեան, որ նախապայմանն է ցեղի ազնուացման:

Խորհուրդ բանաստեղծինի համար երաժշտութիւնը յօրինած է պ. Օ. Պէրպէրեան: Արդիականութեան կնիքը կը կրէ այդ երաժշտութիւնը, որ երբեմն անհասկնալի լինելու աստիճան խրթին է անվարժ ականջի համար, բայց առատ է հետաքրքրական եւ գունեղ տեղերով, որոնք հեղինակին ինքնուրոյնութիւնը կը յատկանշեն, մանաւանդ դաշնաւորման մէջ: Դժբախտաբար նուագախումբը թերի էր իր կազմով[108]:

Ընտրեալները

Եռամաս ներկայացում՝ «Մովսէս», «Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ» եւ «Ս. Վարդան», Վահան Թէքէեանի բանաստեղծութեան արտասանութեամբ, նուագախումբի երաժշտութեամբ Օննիկ Պէրպէրեանի հեղինակութեամբ:

Կը ներկայացուի 1934 Ապրիլ 29-ին (Ժ. տարեշրջան)՝

Օփերայի Արքայական Թատրոն, Պէրպէրեան Վարժարանի կազմակերպած գեղարուեստական ցերեկոյթին:

Արեւ օրաթերթ.

Ցերեկոյթին Բ. բաժինը այս տարի բաղկացած է Ընտրեալները եռամաս պարային քերթուածէ մը, ուր Մովսէսի հետ պիտի տեսնենք մեր ազգային մեծ դէմքերուն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի եւ Վարդանի հոյակապ կեանքերուն պատկերացումը: Նուագախումբին պիտի մասնակցին Պ.Պ. Բօլիաքին եւ Ջեռնիավսքի[109]:

Լա Պուրս էժիփսիէն.

Յայտագրին Բ. մասը յատկացուած էր երեք խորհրդապարերու՝ «Մովսէս», «Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ» եւ «Ս. Վարդան»: Պ. Օննիկ Պէրպէրեանի երաժշտութիւնը ճշմարիտ գեղեցկութիւններ կը պարունակէ: Պ. Շահան Պէրպէրեանի պարադրումը շատ ուշագրաւ էր: Ուշագրաւ էր նաեւ Պ. Վ. Թէքէեանի խօսքը զոր սակայն չի կրցանք վայելել լիովին տրուած ըլլալով հայերէն լեզուին անծանօթ ըլլալնիս[110]:

Ժամերի քայլը

Արտասանութիւն Կոստան Զարեանի *Ժամերի քայլը* բանաստեղծութեան, պարախումբ, երաժշտութեան հեղինակ՝ Օննիկ Պէրպէրեան:

Կը ներկայացուի 1928 Մայիս 27-ին (Դ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, եւ 1932 Մայիս 29-ին (Ը. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ:

Արեւ օրաթերթ.

Երբ մութը գետին իջաւ, պարախումբը եկաւ գրաւել բեմը՝ պարելու համար Ժամերի քայլը: Բանաստեղծութիւնը, Կ. Զարեանի կենդանի երեւակայութեան գործ, առիթը տուած էր Շ. Ռ. Պէրպէրեանի՝ յոյժ դաշնաւոր եւ խորհրդալից քայլապար մը յօրինելու անկէ, Օ. Ռ. Պէրպէրեանի երաժշտութեան ստեղծած խորունկ ռիթմին վրայ: Ամառնային գեղեցիկ օր մըն է որ կը թաւալի արշալոյսէն գիշեր. բանաստեղծը առաւօտուն հետ կը պարէ. ցերեկուան մէջ լուռ է եւ կը խորհի երբ գիշերը կը հասնի, լքելով ձորը եւ հրաժարելով անտառին մեղկ հաճոյքէն՝ ան կը բարձրանայ լեռը, հոն նուիրուելու համար գերազանց կեանքին: Ձայնի, խօսքի եւ ժէսթի արուեստները որոնց կ'օժանդակէր բեմին լուսաւորումը զանազան գոյներով, կը ճոխացնէին այդ գործողութեան հիւսուածքը[111]:

Խարոյկ.

Կ. Զարեանի Ժամերի քայլը իր իրագործումը ունեցաւ ինքնատիպ պարադրութեամբ մը Պէրպէրեանի պարին մէջ, մեզի օրուան խորհուրդը տալու[112]:

Ոսկէօղ

Արտասանութիւն Վահան Թէքէեանի *Ոսկէօղ* բանաստեղծութեան, պարախումբ, դաշնակի երաժշտութիւն Օննիկ Պէրպէրեանի: Բաղկացած է չորս մասէ:

Կը ներկայացուի 1929 Յունիս 2-ին (Ե. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, եւ 1930 Յունիս 1-ին (Զ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ:

Քերովբէ Կոստանդեան.

Մարդկային էական ճշմարտութիւն մը նշանակող խորհուրդ մ'է ասիկա, ճշմարտութիւն մը՝ զոր իրենց թեւերուն վրայ դէպի գեղեցկութիւն կը բարձրացնեն Բանաստեղծութիւն, Երաժշտութիւն եւ Պար: Երաժշտութիւնը որ Պ. Օ. Ռ. Պէրպէրեանի գործն է, գերազանց ներդաշնակութեամբ մը ստեղծած էր այս Խորհուրդը, տալով անոր գեղեցկութեան բովանդակ յատկանիշը որուն վրայ Պ. Շ. Պէրպէրեանի պարը կը դնէր շարժումներու հզօր ռիթմի մը ալեծածան ծալքը: Այս Խորհուրդը ծանօյց նախերգանք մը[113]:

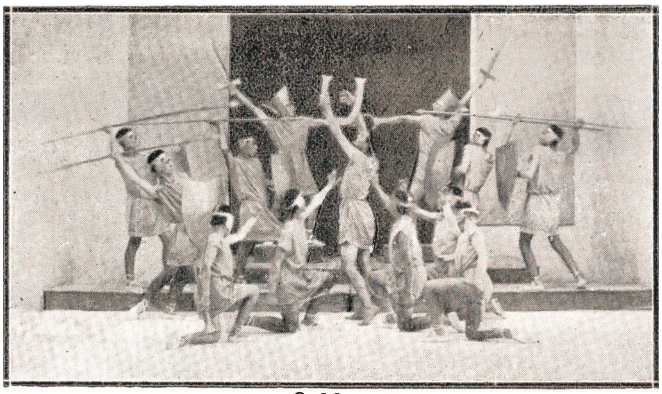

Ոսկէօղ
Պէրպէրեան Վարժարանի Պարախումբ
2 Յունիս 1929, Պէրպէրեան Վարժարանի մարզադաշտ, Նաւասարդեան Օր
(Պէրպէրեան Վարժարան, 1930-1931 Է. տարեշրջան, Համառօտ յայտագիր)

Արաքս շաբաթաթերթ.

Ողիմպիական խաղերու աւարտումէն ետք սկսան հանդիսաւորութիւնները, որոնք Պ. Շահան Պէրպէրեանի յղացումը եւ մեծ ջանքերուն արդիւնքն են: Աշակերտները, մասնաւոր տարազներ հագած, ժողովուրդին ներկայացուցին չորս մասով խորհուրդ մը՝ Ոսկէօղ որ եթէ ներկայացուէր թատրոնի մը բեմէն ու տրուէր պէտք եղած գունաւոր զանազան լոյսերը, շատ աւելի պիտի կրնար գնահատուիլ[114]:

Քերովբէ Կոստանդեան.

Քիչ մը դադար եւ ահա դաշնակին գու հնչականութիւնը ընդհանուր լռութեան մը հետ պարտէզին կեդրոնը պատրաստուած բեմին վրայ կը բերէ վարժարանի Ռիթմիքի խումբը: Ոսկէօղը պիտի ներկայացուի (բանաստեղծութիւն Վ. Թէքէեանի, պարադրութիւն Պ. Շ. Պէրպէրեանի եւ երաժշտութիւն Պ. Օ. Պէրպէրեանի): Անցեալ տարի ալ տեսանք զայն. բայց այս երկը մին է անոնցմէ, որոնց ճշմարիտ հասկացողութիւնը եւ վայելքը մեզի կուգայ ռէփէթիսիօններէ յետոյ միայն: Նիւթը անգամ մը այս էջերուն վրայ բացատրուած ըլլալով, հարկ չենք զգար ծանրանալ. այլ պէտք է նշանակել թէ այս երկրորդ ներկայացումը, ինչպէս կ'ակնկալուէր, եղաւ բոլորովին անթերի, մինչեւ շատերը տպաւորելու աստիճան թէ տարբեր բան մըն էր հրամցուածը: Կատարելագործուած թէքնիք մըն ալ կ'ընկերանար խաղարկութեան, որ աւելի զօրեղ կերպով այս անգամ կրցաւ տալ տպաւորութիւնը գրեթէ ամէնուն: Պէրպէրեան Վարժարանի Ռիթմիքի այս արտայայտութիւնները՝ իբրեւ գեղարուեստական ծանրակշիռ արժէք՝ մեծապէս գնահատուած են միշտ հայ թէ օտար արուեստագէտներու կողմէ[115]:

Համասպրամ.

Հիանալի էին ռիթմիք պարերը եւ մանաւանդ՝ Վ. Թէքէեանի Ոսկէօղին կենդանի պատկերը, որ projecteur***էն մաղուած գոյնզգոյն լոյսերու խորհրդաւորութեան տակ վեհ զգացումներով համակեց հանդիսականները[116]:***

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ

Կազմուած է երեք մասէ՝ «Յիմարութիւն Տրդատ Արքայի», «Սուրբին աղօթքը» եւ «Մուտք Լուսաւորիչի Հայաստան աշխարհ», պարախումբ, երաժշտութեան հեղինակ՝ Օննիկ Պէրպէրեան:

Կը ներկայացուի 1931 Մայիս 24-ին (Է. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ:

Արեւ օրաթերթ.

[Տ]եղի կ'ունենայ յետոյ մենապարի մրցում մը եւ ապա այս տարուան նոր «խորհուրդը», Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ – երա-

ժրչտութիւն եւ պարադրութիւն Պ. Պ. Օննիկ Ռ. եւ Շահան Ռ. Պէրպէրեանի – որուն երեք մասերն են ա. Յիմարութիւն Տրդատ Արքայի, բ. Սուրբին աղօթքը, գ. Մուտք Լուսաւորիչի Հայաստան աշխարհ: Գեղարուեստական այս ճոխ եւ նուրբ գործը, պարախումբին ճապուկ շարժումներովը կենդանացած, կը հմայէ ներկաները որոնց ծափերը կը ժայթքին ու կ'երկարին մութէն՝ շնորհակալութիւն յայտնելով ամէնուն: Ասոր ալ կը յաջորդեն հայկական ժողովրդական պարեր ընկերակցութեամբ երգչախումբի[117]*:*

Ռոպէր Պլում (*Ma Revue* գրական-գեղարուեստական հանդէս).

Պսակելու համար այս Ողիմպիական Օրը, տնօրէնները՝ ՊՊ. Պէրպէրեաններ, կը կազմակերպեն պարադրութիւններ որոնց գլխաւոր տեսարաններէն մին հոս կու տանք: Այս գործերը կը կազմեն արուեստներու համադրութիւն մը քանի որ կը միացնեն բանաստեղծութիւնը, երաժշտութիւնը եւ պարը: Հրաշալի բան է տեսնել պատանիները որ կշռաւոր շարժումներ կ'ուրուագծեն եւ ի յայտ կը բերեն նոյնքան շնորհք եւ մեծ վայելչութիւն որքան պիտի ընէին պարմանուհիներ առանց ատոր համար վայրկեան մը իսկ թեթեւ երեւնալու:

Խելացի եւ արդիական այս ճիգը Պէրպէրեան եղբայրներուն կ'արժէր որ ի վեր հանուէր: Կը կարծենք որ անիկա եզական է եգիպտական դպրոցական տարեգրութեանց մէջ[118]*:*

Տրդատ

(Հաւանաբար *Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ*ի մէկ մասը ըլլայ. տես նախորդը)

Պարախումբ եւ երաժշտութիւն:

Կը ներկայացուի 1932 Մայիս 29-ին (Ը. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ:

Խարոյկ.

Վերջապէս Տրդատ, ժողովուրդին երեւակայութեանը առջեւ շատ հինցած պատկեր մը, որ բոլորովին նոր մեկնաբանութեամբ մը իրագործուեցաւ հոս, Պէրպէրեանի պարախումբով[119]*:*

Հայկական պարեր

- 1927 Մայիս 29 (Գ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ: Երկու հայկական պարերգներ[120]:

- 1928 Մայիս 27 (Դ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ:

Արեւ օրաթերթ.

Հանդիսութիւնները վերջացան հայկական նազենի ու կայտառ պարերով, որոնք աշխոյժ եւ տոհմային շնորհով մը պարուեցան, հայրենի օճախին երազանքը տալով մեզի[121]*:*

- 1929 Յունիս 2 (Ե. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ:

Արաքս շաբաթաթերթ.

Վերջին պարերը հայկական էին, երգչախումբի մը ընկերակցութեամբ պարուած տասնեակ մը աշակերտներու կողմէ. անոնք շատ յաջողութեամբ կատարեցին իրենց դերերը, հանդիսականներուն յիշեցնելով հայրենիքի անուշ կեանքը[122]*:*

- 1930 Յունիս 1 (Զ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ: Երգչախումբն ու պարախումբը կը միանան հայ ժողովրական երգպարով:

Քերովբէ Կոստանդեան.

Ժամը 9 է արդէն, եւ Նաւասարդեան օրը կը փակէ ինքզինքը, ըստ աւանդութեան, հայ ժողովրդական երգերով եւ պարերով, որոնք մէ՛կ պահու մէջ յանկարծ կ'ոգեւորեն ծանր արուեստի ունկնդրութեան եւ վայելման տակ երազանքի մատնուած հոգիները[123]*:*

Պղատոնի խորհրդածութիւն եւ տրամախօսութիւն

Շահան Պէրպէրեան՝ գաղափարապաշտ մը, բնականաբար պիտի սիրէր Պղատոնին, որուն երկխօսային սկզբունքը պիտի փոխադրէր աշակերտներուն: Թերեւս ժամանակի ընթացքին փոփոխութիւններ մտցուցած ըլլայ, քանի որ անգամ մը կը տեսնենք Շոփէնի երաժրշտութեան ուղեկցութեամբ, ուրիշ անգամ մը՝ Պախի:

Կը ներկայացուի 1930 Յունիս 1-ին (Զ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ, 1930 Դեկտեմբեր 28-ին (Է. տարեշրջան)՝ վարժարանի տարեշրջանի երկրորդ հաւաքոյթին, եւ 1933 Ապրիլ 18-ին (Թ. տարեշրջան)՝ վարժարանի թէյասեղանին: Պէրպէրեանի նախկին սաները երկիցս կը յիշեն պարը եւ զայն կը կատարեն 1935 Հոկտեմբեր 6-ին՝ Տիգրան Փաշա տ'Ապրոյի պալատին պարտէզը, Ռամկավար Ազատական Երիտասարդ Միութեան դաշտահանդէս-պարահանդէսին, եւ 1944 Մայիս 14-ին՝ Գահիրէի Լիսէ Ֆրանսէի սրահը, նախկին սաներու կազմակերպած գեղարուեստական երեկոյթին:

Քերովբէ Կոստանդեան.

[Ռիթմիքի] Պարախումբը իբրեւ նորութիւն կը ներկայացնէ երկրորդ պատկեր մը, որ Պղատոնի աշակերտներուն միջեւ խորհրդածութեան եւ տրամախօսութեան տեսարան մը կ'արուեստագծէ[124]*:*

Դէտ.

Յետոյ հելլէն դասական գրականութենէն առնուած խորհրդածութիւն եւ տրամախօսութիւն մը՝ պարային պատկերի ձեւով՝ ներկայացուցին երեք սաներ Պ. Պ. Ա. Գարաճեան, Վ. Պասմաճեան եւ Ն. Դաւիթեան, Շօփէնի երաժշտութեամբ՝ զոր նուագեց դաշնակի վրայ Փրօֆ. Ջէրնիավսքի[125]*:*

Արեւ օրաթերթ.

Պախի մէկ երաժշտական կտորին վրայ ձեւուած երեք երիտասարդներու պարը, Պղատոնի աշակերտներուն խորհրդածութիւնը եւ վիճաբանական հանդիպումը պատկերացնող, որքան խորհրդաւոր նոյնքան գրաւիչ էր եւ յաջող[126]*:*

Արեւ օրաթերթ.

[...] Պէրպէրեան Վարժարանը ոչ եւս է եւ Նաւասարդեան օրերը չեն կատարուիր այլ եւս, հանրութիւնը զրկուած էր ռիթմիք պարերու ականատես ըլլալու հաճոյքէն: Դաշտահանդէս-պարահանդէսին այդ հաճոյքն ալ տրուեցաւ իրեն: Պէրպէրեան Վարժարանի խումբ մը նախկին սաներ, առաջնորդութեամբ Պ. Ալպէր Գարաճեանի, պարեցին Խորհրդածութիւն եւ տրամախօսութիւն Ակադէմոսի պարտէզներուն մէջ խորհուրդը, Շօբէնի 6-րդ Նօքթիւրնին վրայ (պարադրութիւն Պ. Շ. Պէրպէրեանի):

Պ. Ալպէր Գարաճեան առանձին պարեց Խոյանք յաւիտենական երջանկութեան աղբիւրին խորհուրդը, Պրամսի 15-րդ վալսին վրայ (պարադրութիւն Պ. Շ. Պէրպէրեանի):

Այս ռիթմիք պարերը կատարուեցան Օր. Ալիս Խաչատուրեանի դաշնակի նուագումին առաջնորդումով[127]*:*

1944 Մայիս 14-ի ներկայացումին խորագիրն է՝ *Խորհրդածութիւն եւ տրամախօսութիւն*, ենթախորագիրը՝ *Պղատոնի պարտէզներուն մէջ*, զոր կը պարեն՝ Ա. Գարաճեան, Ա. Սարգիսեան եւ Ե. Նալչաճեան[128]:

Աւետեաց երկիր

Պարախումբ եւ նուագախումբ:

Կը ներկայացուի 1933 Մայիս 27-ին (Թ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի սրահը:

Քերովբէ Կոստանդեան.

Յետոյ նուագախումբին ընկերակցութեամբ երգչախումբին երգած բազմաձայն Քրիստոս յարեաւէն վերջ, որ արդէն իջած

մութին մէջ կը ճարտարապետէ լուսաշող կաթողիկէ մը հոյակապ ներդաշնակութեանց, վարժարանին պարախումբը կու տայ մեզի Աւետեաց երկիրը: Այս գործը որուն գործադրութեան առաջին անգամը չէ որ պատեհութիւնը ունինք ներկայ ըլլալու, կը պատկերացնէ ժողովուրդի մը հաւաքական ճիգը թօթափելու թշուառութեան իր լուծը եւ շնորհիւ երկաթեայ կամքի մը փրկարար դերին քալելու աւետեաց երկիրը առաջնորդող ճամբուն վրայէն: Որքան ներշնչող պէտք է ըլլայ այս գործը ամէն հայու, որ կրնայ գիտակցիլ այն հզօրապէս կենսատենչ ազգային ձգտումին որ մարմնաւորուած է այդ գործին մեծավայելուչ երաժշտութեան եւ քանդակային զուսպ ոճի մը բարձրացուցած ժէսթերուն մէջ:

Պ. Բօլիաքինի գեղեցիկ նուագախումբը ճաշակելի դարձուց երաժշտութեան գանձերը մինչ պարող աշակերտները կ'ապրէին գերազանց պահ մը ուր իրենց հոգիներուն խորը ապագայի գործունէութեան նոր աւիշը կը ցայտէր[129]*:*

Խորհրդապար

Կը ներկայացուի 1932 Դեկտեմբեր 25-ին (Թ. տարեշրջան)՝ վարժարանի տարեշրջանի հրապարակային երկրորդ գրական-գեղարուեստական ցերեկոյթին:

Արեւ օրաթերթ.

Փոքր դադարէ մը վերջ, աշակերտութեան կողմէ կենդանի պատկերի մը ձեւով գեղեցկօրէն ներկայացուեցաւ Խորհրդապար մը, արժանանալով բուռն ծափահարութեանց[130]*:*

Մահ եւ վերակենդանութիւն

Մահ եւ վերակենդանութիւն՝ Haendel-ի *Largo*-ի երաժըշտութեամբ դաշնակի վրայ, մենապար: Կը կայանայ 1927 Դեկտեմբեր 31-ին (Դ. տարեշրջան)՝ վարժարանի տարեշրջանի առաջին լսարանին:

Արեւ օրաթերթ.

Պ. Գույումճեան Haendel*ի հանրածանօթ* Largo*ի երաժշտութեամբ, ու Մահ եւ վերակենդանութիւն նիւթին վրայ հզօրապէս խորհրդանշանական յղացումով պար մը գործադրեց, գործածելով այդ պարին մէջ իր պատանեկան շնորհալի կորովին գեղարուեստական արժէքը*[131]*:*

Կրիկ

Մենապար Կրիկի երաժշտութեան վրայ:

Կը ներկայացուի 1927 Մայիս 29-ին (Գ. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ:

Արեւ օրաթերթ.

Կրիկի երաժշտական մէկ կտորին վրայ, զոր կը դաշնակածէ աշակերտ Պերճ Բաբազեան, երեք պարմանիներ՝ Տիգրան Սէվլեան, Գրիգոր Սէֆէրեան եւ Սերովբէ Գույումճեան, կը պարեն յաջորդաբար նոյն մենապարը, լամբարներու լոյսին եւ անոնց փարատել չկրցած խաւարին սահմաններուն մէջ մերթ նետուելով թեւաբաց եւ մերթ կանգ առնելով, պահ մը նուաղելով ու կքելով եւ պահ մը վերջ վերստին ոգեւորուած թռչելով գրեթէ[132]*:*

Զգտում եւ խոյանք

Մենապար Պրամսի երաժշտութեան վրայ:

Կը ներկայացուի 1932 Մայիս 29-ին (Ը. տարեշրջան)՝ Նաւասարդեան Օր վարժարանի մարզադաշտին վրայ:

Խարոյկ.

Յետոյ Պրն. Վ. Պասմաճեան եկաւ իր մենապարով արտայայտել Brahms-*ի մէկ երաժշտութեան վրայ յօրինուած Զգտում եւ խոյանք պարը, որը գնահատելի է մանաւանդ իբր նորութիւն*[133]*:*

Նուիրուած Պեթհովէնին

Կը ներկայացուի 1927 Ապրիլ 30-ին (Գ. տարեշրջան)՝ Պեթհովէնի կեանքին եւ գործերուն նուիրուած վարժարանի հաւաքոյթին:

Արեւ օրաթերթ.

Հուսկ ուրեմն վարժարանին պարախումբը, յատկապէս գրուած երաժշտութեան մը ընկերակցութեամբ վարդեր բերաւ ռիթմաւոր թափօրով մը Պէթովէնի արձանին եւ պատանի քօռէօթ մը զատուելով խումբէն եկաւ պսակ մը դնելու արձանին վրայ[134]*:*

* * *

Շահան Պէրպէրեան կը մնայ անփոխարինելի մտածող մանկավարժ մը եգիպտահայ ողջ կրթական պատմութեան մէջ: Գաղափարական հենքերու վրայ կառուցուած պարադրութեան իր տասնամեայ փորձը դժուար համատեղելի է սպառողական միտումով համատարած կրթութեան մէջ, այլեւ ներկայացումներու շքեղանքի ձգտող արդիւնաբերական աշխարհին մէջ: Հակառակ այս բոլորին, իր սեփական վարժարանին մէջ յաջողեցաւ սիրել տալ այս պարատեսակը: Պարերուն մեծ ինքնատպութիւն հաղորդեցին նաեւ Օննիկ Պէրպէրեանի յատուկ յօրինած երաժշտութիւնները:

(Շար. 3)

Հ. Ա.

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

89. «Նաւասարդեան Օր Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 2 Յունիս 1925, ԺԱ. տարի, թիւ 1906, էջ 2:
90. «Պէրպէրեան Վարժարանին Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 11 Յունիս 1926, ԺԲ. տարի, թիւ 2223, էջ 2:
91. «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 7 Յունիս 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 2526, էջ 2:
92. Ս. Շալճեան, «Նաւասարդեան տօները Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արաքս*, 11 Յունիս 1927, Բ. տարի, թիւ 16 (49), էջ 1-2:
93. Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Պէրպէրեան Վարժ.ի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 9 Յունիս 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4378, էջ 3:
94. «Սգահանդէս Ապրիլ 24ի Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Արեւ*, 22 Ապրիլ 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 3104, էջ 2: «Նահատակաց տօնը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 4 Մայիս 1929, ԺԵ. տարի, թիւ 3115, էջ 2:
95. Թ., «Նահատակաց տօնը Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Յուսաբեր*, 30 Ապրիլ 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 24, էջ 3:
96. Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Նահատակաց տօնը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 3 Մայիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3421, էջ 2:
97. Գրիգոր Հերունի, «Ապրիլ 24-ը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Յուսաբեր*, 1 Մայիս 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 24, էջ 3:
98. Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Նահատակաց սգահանդէսը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 29 Ապրիլ 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4036, էջ 2:
99. «Նահատակաց օրը Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Յուսաբեր*, 26 Ապրիլ 1932, ԺԸ. տարի, թիւ 21, էջ 2:
100. Ա. Ա., «Ապրիլ 24-ի համազգային սգահանդէսը Գահիրէի մէջ», *Յուսաբեր*, 2 Մայիս 1933, ԺԹ. տարի, թիւ 25, էջ 2:
101. «Պէրպէրեան Վարժարանի գրական հաւաքոյթը», *Արեւ*, 4 Նոյեմբեր 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3578, էջ 2:
102. «Ռէթէոս Պէրպէրեանի ծննդեան 80-րդ եւ Պէրպէրեան Վարժարանի հիմնարկութեան 55-րդ տարեդարձի հանդիսութիւնները», *Արեւ*, 15 Նոյեմբեր 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 3896, էջ 2:
103. Ներկայ մը, «Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ զոյգ տարեդարձի հանդիսութիւնը», *Արեւ*, 14 Նոյեմբեր 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4204, էջ 3:
104. Ներկայ, «Պէրպէրեան Վարժարանի հանդիսութիւնը», *Արեւ*, 11 Նոյեմբեր 1933, ԺԸ. տարի, թիւ 4510, էջ 2:

105. «Յիշատակի հանդիսութիւն Ռ. Յ. Պէրպէրեանի», *Արեւ*, 21 Ապրիլ 1936, Ի. տարի, թիւ 5258, էջ 2:
106. Անահիտ Կ. Նաւասարդ, «Գեղարուեստական ցերեկոյթի մը առթիւ», *Արեւ*, 15 Ապրիլ 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4333, էջ 3:
107. «Պէրպէրեան Վարժարանի ցերեկոյթը (օտար մամուլի արձագանգը)», *Արեւ*, 22 Ապրիլ 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4338, էջ 3:
108. Լ. Նազարեանց, «Արուեստի աշխարհէն. Դ.», *Յուսաբեր*, 28 Ապրիլ 1933, ԺԹ. տարի, թիւ 22, էջ 2:
109. «Պէրպէրեան Վարժարանի ցերեկոյթը Օբէրայի մէջ», *Արեւ*, 21 Ապրիլ 1934, ԺԸ. տարի, թիւ 4644, էջ 3:
110. «Պէրպէրեան Վարժարանի հանդէսը Օբէրայի սրահին մէջ», *Արեւ*, 5 Մայիս 1934, ԺԸ. տարի, թիւ 4656, էջ 4:
111. Ներկայ մը, «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 7 Յունիս 1928, ԺԵ. տարի, թիւ 2836, էջ 2:
112. Ն. Դ., «Հանդիսադրութիւնք», *Խարոյկ*, Յունիս 1932, Ա. տարի, թիւ 4, էջ 13:
113. Ք[երովբէ] Կ[ոստանդեան], «Նաւասարդեան Օրը Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Արեւ*, 12 Յունիս 1929, ԺԶ. տարի, թիւ 3147, էջ 2:
114. Դ. Ն., «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արաքս*, 8 Յունիս 1929, Դ. տարի, թիւ 24 (150), էջ 4:
115. Ք[երովբէ] Կ[ոստանդեան], «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 14 Յունիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3457, էջ 2:
116. «Քրոնիկ. Պէրպէրեան Վարժարան», *Համասպրամ*, Յունիս 1930, Ա. տարի, թիւ 6, էջ 100:
117. «Դպրոցական հանդէսներ. Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 29 Մայիս 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 3751, էջ 2:
118. «Պէրպէրեան Վարժարանը օտարներէ դիտուած», *Արեւ*, 23 Յուլիս 1931, ԺԷ. տարի, թիւ 3798, էջ 2-3:
119. Ն. Դ., «Հանդիսադրութիւնք», *Խարոյկ*, Յունիս 1932, Ա. տարի, թիւ 4, էջ 13:
120. «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 7 Յունիս 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 2526, էջ 2:
121. Ներկայ մը, «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 7 Յունիս 1928, ԺԵ. տարի, թիւ 2836, էջ 2:
122. Դ. Ն., «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արաքս*, 8 Յունիս 1929, Դ. տարի, թիւ 24 (150), էջ 4:
123. Ք[երովբէ] Կ[ոստանդեան], «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 14 Յունիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3457, էջ 2:
124. Ք[երովբէ] Կ[ոստանդեան], «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 14 Յունիս 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3457, էջ 2:
125. Դէտ, «Պէրպէրեան Վարժարանի հաւաքոյթը», *Արեւ*, 31 Դեկտեմբեր 1930, ԺԶ. տարի, թիւ 3627, էջ 2:
126. Ներկայ, «Թէյասեղան մը Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Արեւ*, 20 Ապրիլ 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4336, էջ 3:
127. «Ռամկ. Ազատ. Երիտ. Միութեան դաշտահանդէս-պարահանդէսը», *Արեւ*, 10 Հոկտեմբեր 1935, Ի. տարի, թիւ 5096, էջ 3:
128. «Գեղարուեստական երեկոյթ», *Արեւ*, 9 Մայիս 1944, ԻԸ. տարի, թիւ 7718, էջ 2:
129. Ք[երովբէ Կոստանդեան], «Պէրպէրեան Վարժ.ի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 9 Յունիս 1933, ԺԷ. տարի, թիւ 4378, էջ 2-3:
130. «Պէրպէրեան Վարժարանի ամանորի հաւաքոյթը», *Արեւ*, 28 Դեկտեմբեր 1932, ԺԷ. տարի, թիւ 4242, էջ 3:
131. Ներկայ մը, «Պէրպէրեան Վարժարանի մէջ», *Արեւ*, 7 Յունուար 1928, ԺԳ. տարի, թիւ 2706, էջ 2:
132. «Պէրպէրեան Վարժարանի Նաւասարդեան Օրը», *Արեւ*, 7 Յունիս 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 2526, էջ 2:
133. Ն. Դ., «Հանդիսադրութիւնք», *Խարոյկ*, Յունիս 1932, Ա. տարի, թիւ 4, էջ 13:
134. «Պէթովէնի հարիւրամեակը Պէրպէրեան Վարժարանին մէջ», *Արեւ*, 7 Մայիս 1927, ԺԳ. տարի, թիւ 2500, էջ 2:

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

- Ուրբաթ, Յունիս 5-ին, Հելիոպոլսոյ Յուսաբեր Ակումբի Գարագաշեան Սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Մայիս 28-ի տօնակատարութիւն, կազմակերպութեամբ Հ.Յ.Դ. Եգիպտոսի Շրջանակին եւ հովանաւորութեամբ Եգիպտահայ Թեմի Առաջնորդ Տ. Աշոտ Եպսկ. Մնացականեանի: Նշանաբոռշմ կարգախօսները եղան՝ «վճռականութիւն», «ազգային պայքար», «ազգային վերածնունդ», «ինքնութիւն», «պետականութիւն»...:

- Կիրակի, Յունիս 14-ին, տեղի ունեցաւ Ս. Պատարագ Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ, որմէ ետք՝ Հոգեհանգստեան Կարգ քասն Հնչակեան կախաղաններու հոգւոցն ի հանգիստ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Ա., Հայաստանի խորհրդարանական ընտրութիւններ 1

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Հ. Ա., Ժիրայր Փալամուտեան. նկարիչը որ սիրեց արուեստը (շար. 4) 5

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ
Հ. Ա., Համառօտ ակնարկ հայկական տարազով պարի եգիպտահայ պատմութեան վրայ (Զանգեզուր Պարախումբի վերջին ելոյթին առիթով) (շար. 3) 10

Եգիպտահայ լուրեր 16

TCHAHAGIR
Armenian Biweekly
Cairo (Egypt)

Հեռ.՝ +2 01111505037
Ել-հասցէ՝ haigavakian@yahoo.com
Գահիրէ (Եգիպտոս)